

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1924

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE

ADOLPH JENSEN · H. KOED · MICHAEL KOEFOED · H. LANGKJÆR
N. NEERGAARD · H. ROSENKRANTZ · F. ZEUTHEN

REDAKTØR

EINAR COHN

TO OG TRESINDSTYVENDE BIND

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1924

TREDIE RÆKKES TO OG TREDIVTE BIND

INDHOLD

Forfatterliste.

	Side
<i>Bech, G. O.</i> : Udviklingen i engelsk Bankvæsen efter Krigen	192
— : Monopoludviklingen indenfor engelsk Erhvervsliv og Lov- givningens Stilling dertil	308
<i>Cohn, Einar</i> : Forbedring af Kronens Købeevne	288
<i>Davidsohn, Joseph</i> : Chaos og Udveje	349
<i>Früis, Finn T. B.</i> : Nationaløkonomisk Studium i De forenede Stater — og herhjemme	386
<i>Hansen, Søren</i> : De forenede Staters Indvandringsspolitik	157
<i>Hassing Jørgensen, J.</i> : Aktie- og Banklovsforslagene	229
<i>Jantzen, Ivar</i> : Voksende Udbytte i Industrien	1
<i>Larsen, O. H.</i> : De økonomiske Vilkaar for Landbrug af forskellig Størrelse	259
<i>Riis-Hansen, K.</i> : Inflation, Vekselkurs og Prisniveau	409
<i>Schönheyder, K.</i> : Den eksakte Forskningsmetode og dens Gyldighed og Rækkevidde paa Økonomiens Omraade	436
<i>Sommarin, Emil</i> : Den offentliga kontrollen över bankväsendet	136
<i>Svejstrup, P. P.</i> : Standardisering	229
— Fabriksregnskaber	366
<i>Warming, Jens</i> : Handelsbalancen og Valutaen	456
<i>Vedel-Petersen, K. O.</i> : Økonomiske Oversigter	84
<i>Westergaard, Harald</i> : Statistikens Fremtid	337
<i>Zeuthen, F.</i> : Direkte Forbrugsskat	278

<i>Fortegnelse over Marcus Rubins Skrifter</i>	172
--	-----

Boganmeldelser:

<i>Aarum, Thv.</i> : Læren om Samfundets Økonomi. I. Teoretisk Social- økonomi	479
<i>Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring 1899—1924 (O. B. Kofoed)</i>	401
<i>Argentarius</i> : Om Penge, en Bankchefs Breve til sin Søn (<i>L. V. Birck</i>) ..	69
<i>Arnskov, L. Th.</i> : Den nye amerikanske Indvandningslov (<i>Finn T. B. Friis</i>) ..	471
<i>Bellerby, J. R.</i> : Control of credit as a remedy for unemployment (<i>E. C.</i>) ..	473

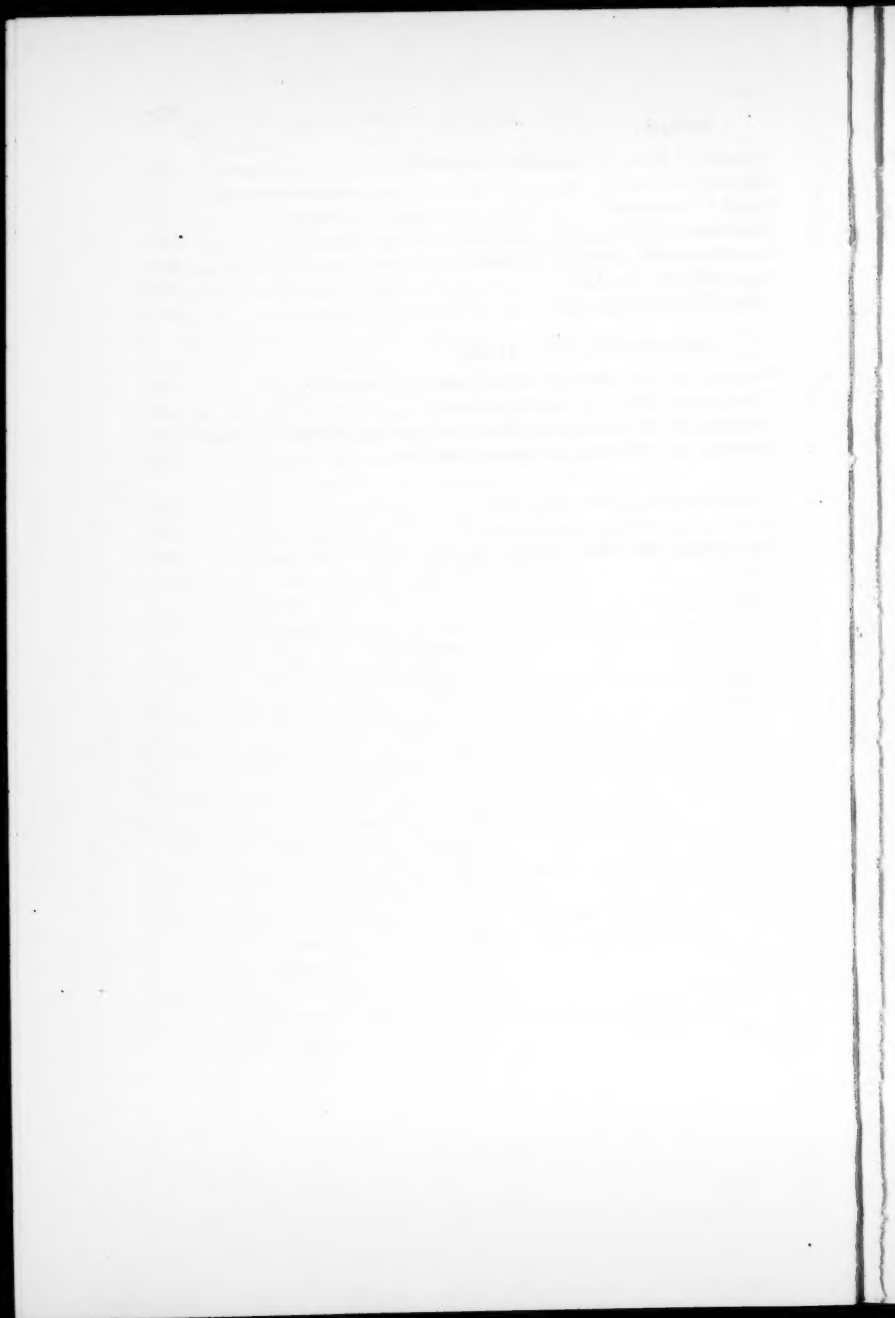
650015

Bull, Edv.: Den russiske Arbejder- og Bonderevolution. I—II. (C. V. <i>Bramsnæs</i>).....	63
Byskov, J.: En ærlig Krone (E. C.)	225
Cannan, Edwin: The paper pound of 1797—1921 (E. C.)	407
Drachmann, Povl: Danmark—Norge	479
Dumas, S. og K. O. Vedel-Petersen: Losses of life caused by war (E. C.)	335
Forsikrings-Aarbog, Dansk, 1923	479
Gebhard, H.: Småbruket i Skandinavien (K. J. <i>Kristensen</i>).....	223
Harolds, Hj.: Den moderna folkrepresentationens oppkomst	479
Heckscker, Eli F.: Nyordningen af Finlands penningväsande (E. C.) ..	221
Heerfordt, C. F.: El nyt Europa.....	479
Hirsch, Julius: Die deutsche Währungsfrage (E. C.).....	477
Johannsen, Fr.: Ud af Valutakrisen	479
Juridisk og Statsvidenskabelig Stat	478
Keynes, J. M.: A tract on monetary reform (E. C.).....	214
Kjær-Hansen, Max: Danmark som Eksportland (C. Fl. <i>Steenstrup</i>)....	406
Lange, Jakob E.: Socialøkonomi.....	479
Lassen, Jul. og H. Ussing: Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. I.	479
Linvald, Axel: Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807. I. .	479
Mackeprang, E.: Afsnit af Statistikens Teori. I.	479
Marshall, A.: Money, Credit and Commerce (E. C.).....	398
Matérn, Ernst: Apoteksrørelsens økonomi (C. Fl. <i>Steenstrup</i>)	475
Mørup, E.: Erfaringer om Udbyttedeling	478
Oudegeest, J.: Die Sozialgesetzgebung	479
Riis, Hans Chr.: Statuslære. (L. V. <i>Birck</i>)	334
Riis-Hansen, K.: Samfundøkonomien i Grundtræk (E. C.).....	399
Skatteborgerforening, Dansk: Statsfinanserne før Krigen og nu (E. C.).	228
Stamp, Sir Josiah: The fundamental principles of taxation (E. C.)....	334
Statsvidenskabelig og juridisk Stat	478
Sygekasseloven af 1921, Haandbog for Bestyrelser af Sygekasser....	478
Thorsen, Chr.: Forsikringslæren i Hovedtræk.....	479
Ussing H. og Jul. Lassen: Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. I..	479
Warming, Jens: Valutaspørgsmaalet (E. C.)	402
Vedel-Pedersen, K. O. og S. Dumas: Losses of life caused by war (E. C.)	335
Weibull, C. G.: Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början (<i>Henrik Pedersen</i>).....	330
Weyrauch, Robert: Die Technik (L. V. <i>Birck</i>).....	475
Wilcke, J.: Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III i Tidsrum- met 1625—1670 (<i>Gustav Ole Bech</i>).....	469

	Side
Notitser:	
Prisopgaver for A. S. Ørstedeske Prismedaille	71
Købekraftspariteten	72
Faldet i Franckursen	78
Diskontoen i 1923	336
Socialekonomisk Samfunds Prisopgave	336
Engros-Pristallet for 1923	480
Tyske Frihandelstendenser	480

Nationalekonomisk Forening:	
Foredrag om den offentlige Kontrol med Bankvæsenet	136
Foredrag om Aktie- og Banklovforslagene	229
Foredrag om de økonomiske Vilkaar for Landbrug af forskellig Størrelse	259
Foredrag om Forbedring af Kronens Købeevne	288
Generalforsamling, November 1924	482
Love	484
Medlemsliste, December 1924	486

VOXENDE UDBYTTE I INDUSTRIEN.

To Foredrag holdt paa Den polytekniske Lærestalt i Marts 1923 af
Ingeniør Ivar Jantzen.

I.

Begrebet „Voxende Udbytte“ eller „increasing return“, som det hedder i Nationaløkonomien, er karakteristisk for Industrien. Det er det samme som „faldende Omkostninger“, „decreasing expenses“, og betyder i Almindelighed, at Produktionsprisen falder ved stigende Produktion.

Den oprindelige Anvendelse af Lovene for increasing og decreasing return er overfor Landbruget, hvor man i Almindelighed har decreasing return d. v. s. aftagende Udbytte pr. anvendt Kapitalenhed, naar Driften gøres mere intensiv. Det har vist sig i Praxis f. Ex. herhjemme, at Korndyrkningen ikke betalte sig saa godt ved den mere intensive Drift, som blev anvendt, efterhaanden som Befolkningstætheden blev større. Vi kunde ikke konkurrere med den extensive Drift i Amerika og andre Steder, hvor Væxtbetingelserne muligen

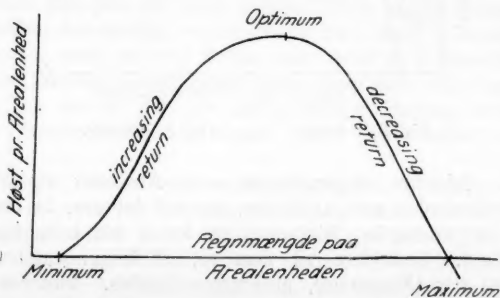

Fig. 1.

ogsaa var bedre, og hvor der ikke lagdes saa meget menneskeligt Arbejde i til Fordyrelse af Produktet. Prisen blev billigere hos dem, der mere lod Naturen raade, selv om der blev mindre Høst pr. Arealenhed.

Vi kan se paa nogle Exempler paa Anvendelse af Væxt-

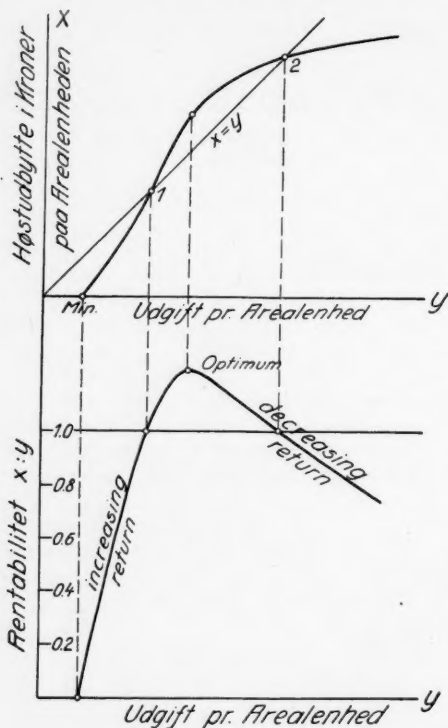

Fig. 2 (øverst).

Fig. 3 (nederst).

kurver. Afsættes Regnmængde som Abscisser og Høsten paa Arealenheden som Ordinater, saa vil det ses, at der skal en vis Regnmængde (Minimum) til for i det hele taget at give Væxt. Endvidere vil man se, at Regnmængden kan være saa stor (Maximum), at Væksten kvæles. Imellem disse Punkter ligger et Optimum ved den gunstigste Regnmængde

og før Optimum har man voxende Udbytte og efter Optimum aftagende Udbytte. (Fig. 1).

I Stedet for Regnen kan man som Absisser afsætte den Kapital, de Penge, som øses ud paa Arealenheden. Man faar da en lignende Kurve som før (Fig. 2) og den viser, hvorledes Høstudbyttet paa Arealenheden varierer, naar der øses flere og flere Kapitaldoser paa (Penge, Arbejde, Energi).

Trækkes Linien $x=y$, den Linie som indeholder de Punkter, hvor Indtægt og Udgift er lige store, ses den at skære Kurven i Punkterne 1 og 2. Imellem disse to Punkter ligger den Del af Kurven, hvor Indtægten er større end Udgiften, og kun paa denne Del kan det betale sig at drive Virksomheden. Paa dette Stykke er Rentabiliteten $x:y > 1$. Fig. 3 viser Rentabiliteten som Ordinator, beregnet efter Kurven Fig. 2 med samme Abscisser som i Fig. 2. Optimum for Rentabiliteten ligger før Optimum for Høstudbytte. Fig. 3 angiver Udbyttet i Kroner pr. anvendt „Kapitaldose“ d. v. s. pr. Krones Udgift.

Disse Fremstillingsmaader kan anvendes paa mange forskellige Omraader, og de giver som oftest en god og klar Forstaaelse af Forholdene.

Som Exempel kan man tænke sig afbildet Spørgsmaalet om, hvor mange Timer man skal arbejde om Dagen for i det lange Løb at faa det bedste Udbytte. Det afhænger naturligvis af Arbejdets Art, og hver Slags maa undersøges for sig. — Mange Politikere tager det under eet og vedtager 8 Timer som Optimum over det hele, tildels med den Begrundelse, at der skal et vist Antal Timer om Dagen til for at leve Livet udenfor Arbejdet, og de afviser nærmere Undersøgelse af Frygt for, at Arbejderen skal udnyttes over Evne, naar han skal yde det mest mulige. Dog skulde man tro, at den sidste Indvending maatte falde bort, naar Undersøgelsen strakte sig over en lang Række Aar, helst hele Mandens Liv, og saa kommer Spørgsmaalet frem, om man ikke skal forlange, at enhver gør sin størst mulige Indsats, særlig da denne Indsats ifølge Principets Natur ikke virker nedbrydende.

Paa Fig. 4 er antydningssvis optegnet, hvorledes Resultatet af en nærmere Undersøgelse kunde tænkes at forme sig. Hvis Spørgsmaalet blev behandlet paa den Maade, vilde det maaske i mange Tilfælde være lettere at finde en fælles Interesse med Arbejderen for den, der skal betale Timerne, ved ikke at udstrække Arbejdstiden over Optimum. (Noget

helt andet, som vi senere skal komme til, er Hensigtsmæssigheden af Flerholdsdrift for ogsaa at opnaa Optimum for Materiellets Udnyttelse.)

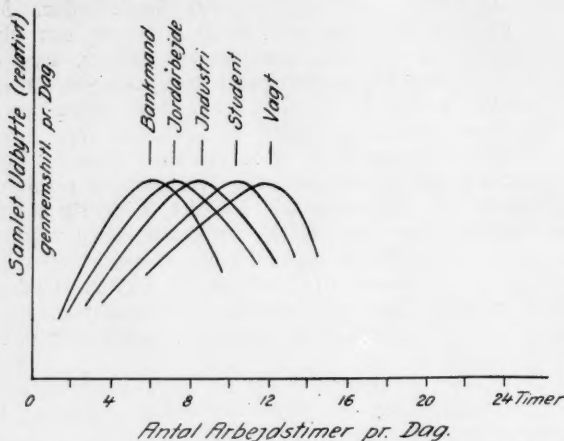

Fig. 4.

Overfor Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Størrelse vilde Metodens Anvendelse ogsaa kunne give en Forstaaelse af, at man kan tænke sig en passende Løn, der giver Arbejderklassen som Helhed størst mulig Fortjeneste, uden at det er den største Løn, som kan opnaas af de enkelte, der vil beholde deres Plads, naar Resten af Arbejderne er afskediget og Produktionen er gaaet i Staa ved, at Lønnen er blevet for høj. Optimum ligger saaledes, at baade en Forøgelse og en Formindskelse af Lønnen giver Tab for Standen som Helhed. Men det vil være svært at bibringe de Arbejdere, der staar midt i Lønkampen, en Forstaaelse af, at der er Forskel paa Optimum og Maximum. (Fig. 5).

Vi vil nu vende tilbage til at betragte Industrien, hvor man som sagt oftest har faldende Omkostninger ved stigende Produktion, altsaa increasing return. Det betyder, at man kan vente mere Udbytte pr. anvendt Krone ved intensiv Drift, end man kan ved extensiv Drift, (medens det omvendte ofte er Tilfældet i Landbruget). — z Stykker produceret giver altsaa billigere Pris end $z \div 1$ Stykker, og det sidste Stykke bliver billigere end Gennemsnittet af de foregaaende. — Me-

dens man i Landbruget er henvist til de Vækstkurver, som erfaringsmæssigt og uberegneligt styres af Naturen, er Forholdet

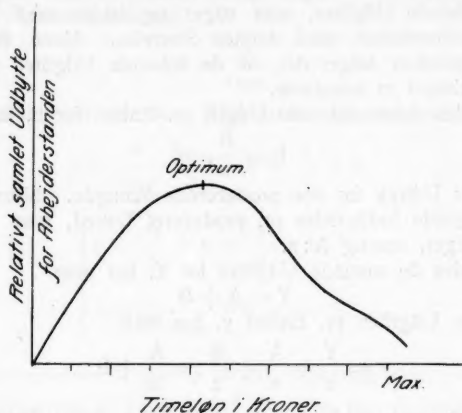

Fig. 5.

i Industrien saaledes, at næsten alt, som angaar Produktionen, kan beregnes forud under tilbørlig Hensyntagen til Menneskers og Prisers Uberegnelighed.

Kapacitetsloven.

En af Grundene til, at man i Industrien arbejder under increasing return eller faldende Omkostninger pr. Enhed ved stigende Produktion, er den, at der til Arbejdets Udførelse kræves et fast, ofte meget kostbart Apparat, som foraarsager en „fast“ Udgift, der er uafhængig af, om der produceres eller ikke. Denne faste Udgift vejer selvfølgelig stærkere paa hver produceret Enhed, naar der produceres lidt, end naar der produceres meget, og mindst muligt vejer den, naar Anlægget producerer Maximum, „til fuld Kapacitet“. Her har man da den billigste Produktionspris under de givne Forhold og i den givne „Teknik“.

Denne Lov kaldes Kapacitetsloven, og den udsiger altsaa, at det faste Apparat vejer tungere paa en lille Produktion end paa en stor Produktion. Vi skal se lidt nærmere paa dette Forhold og sætte det i mere matematisk Form, saaledes som det forekommer i Industrien.

I et industrielt Regnskab kan man dele de samlede Udgifter i to Dele A og B, saaledes at A er de omtalte „faste“ Udgifter, der er uafhængige af Produktionens Størrelse, og B er de løbende Udgifter, som stiger og falder med Produktionen, proportionalt med dennes Størrelse. Alene af denne sidste Egenskab følger det, at de løbende Udgifter pr. produceret Enhed er konstante.

Kaldes denne løbende Udgift pr. Enhed for b , har man

$$b = \frac{B}{z},$$

hvor z er Udtryk for den producerede Mængde. Størrelsen A faar aftagende Indflydelse pr. produceret Enhed, naar Produktionen stiger, nemlig $A : z$.

Kaldes de samlede Udgifter for Y , har man

$$Y = A + B$$

og kaldes Udgiften pr. Enhed y , har man

$$y = \frac{Y}{z} = \frac{A}{z} + \frac{B}{z} = \frac{A}{z} + b$$

z kan her være produceret Antal Stykker, Antal Timer arbejdet, Antal Kroner omsat eller lign., alt som Opgaven foreligger, idet man da maa give y og b tilsvarende Betydning.

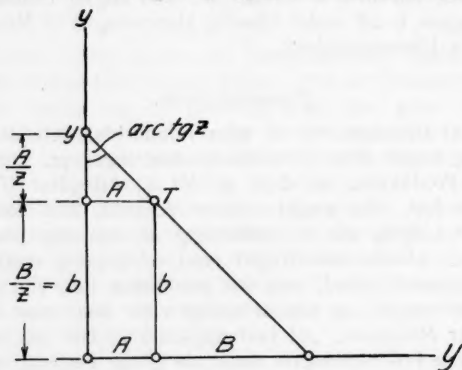

Fig. 6.

Ved Maximalomsætningen faas

$$y_{\min} = \frac{A}{z_{\max}} + b.$$

Sætter vi $\alpha = \frac{z}{z_{\max}} = \frac{B}{B_{\max}} = \text{Beskæftigelsesgraden}$, og kalder vi de faste Udgifter mindst mulige Andel i Stykprisen for a , faas ved Maximalbelastning

$$a = \frac{A}{z_{\max}}$$

og vi kan derefter udtrykke Stykprisen y paa følgende Maade

$$y = \frac{A}{z_{\max}} \cdot \frac{z_{\max}}{z} + b = \frac{a}{\alpha} + b.$$

Altsaa:

$$1) \left\{ \begin{array}{l} y = \frac{A}{z} + b = \frac{a}{\alpha} + b \\ y_{\min} = \frac{A}{z_{\max}} + b = a + b. \end{array} \right.$$

¹⁾ *Kapacitetsloven* er egentlig udtrykt tilstrækkelig klart i Ligningen for Fremstillingsprisen pr. Enhed $y = \frac{a}{\alpha} + b$, som viser y 's Variation med α efter en ligesidet Hyperbel med Asymptoten b .

For nærmere at forstaa Sagen kan man dog omskrive Udtrykket saaledes:

$$y = b \left(1 + \frac{a}{b \cdot \alpha} \right)$$

Størrelsen $\frac{100a}{b \cdot \alpha}$ er det Antal Procent, man ved en Kalkulation maa tillægge den løbende Udgift pr. Stk. b for at faa hele Fremstillingsprisen y .

Størrelsen er Udtryk for den Mængde Penge, der procentvis bliver hængende, naar man presser Varen gennem Virksomheden, paa en Maade for den „Modstand“, Virksomheden gør mod at faa Varen presset igennem, idet Udtrykket angiver den Energi der skal til for at faa Varen presset igennem.

Kalder man Modstanden for δ , har man altsaa $\delta = \frac{a}{\alpha b}$ og denne *Modstandslov* udtrykker da ganske det samme som *Kapacitetsloven*. Man kan ogsaa skrive $\delta = \frac{A}{\alpha B_{\max}}$ og man ser da *Modstandslovens* Analogi med Ohms Lov for det elektriske Kredsløb, at „Modstanden“ δ Gange „Strømstyrken“ (Varestrømmen) $\alpha \cdot B_{\max}$ er lig „Spændingen“ (Risikoen, de faste Udgifter) A . Man ser, hvorledes det procentvise Bekostningstillæg er omvendt proportionalt med Varestrømmen.

Billedet kan fortsættes til den højere Teknik, hvor Højspændingsværker (stort A) med stor Aktionsradius kan blive de lokale Lavspændingsanlæg indenfor Radien overlegne.

Den højere Teknik gør, at man kan taale Transporten økonomisk, og den derved vundne Aktionsradius betinger den større Afsætning, som er nødvendig for at naa højere Teknik med Fordel.

Størrelserne A, a og b karakteriserer Virksomheden, og man kan kalde dem for Virksomhedens *Anlægskonstanter*.

Vi kan allerede nu se nogle praktiske Anvendelser.

Forskellen mellem y og y_{\min} er *Tomgangstabet* pr. Stk., og det faar ved ovenstaaende Ligningers Subtraktion følgende Form:

$$y - y_{\min} = a \left(\frac{1}{\alpha} - 1 \right).$$

Dette er en Størrelse, som er altfor lidt paaagtet i det praktiske Liv, idet en altfor stor Del af Nationens Penge gaar til dette unyttige Formaal, uden at man egentlig lægger Mærke til det. Det er en Størrelse, som er ganske sideordnet med det, man kalder Fortjeneste, ogsaa i Størrelsesorden; men den har den Fejl, at den ikke viser sig synligt, idet den skjuler sig i andre Tab eller i formindsket Gevinst eller almindeligst i Varefordyrelse.

Vi kan se Sagen grafisk:

Ligningen

$$y = \frac{a}{\alpha} + b$$

kan fremstilles som en Hyperbel med α som Abscisser og y som Ordinater (Fig. 7). Asymptoten er $y = b$.

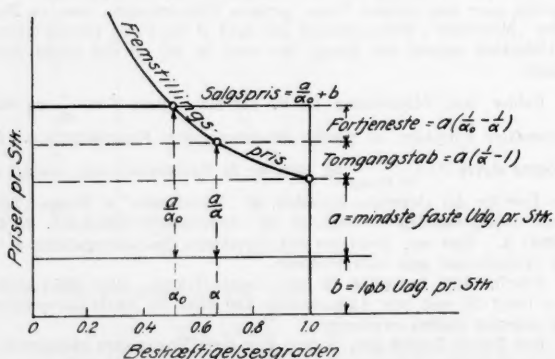

Fig. 7.

Det ses	
at Varen kunde produceres til Prisen	$a + b$
„ „ er produceret til Prisen	$\frac{a}{\alpha} + b$
„ „ „ solgt til Prisen	$\frac{a}{\alpha_0} + b$
„ der er tjent	$a \left(\frac{1}{\alpha_0} - \frac{1}{\alpha} \right)$
„ der kunde være tjent	$a \left(\frac{1}{\alpha_0} - 1 \right)$
„ Tomgangstabet er	$a \left(\frac{1}{\alpha} - 1 \right)$

Den Linie, som angiver Udsalgsprisens Størrelse, skærer Hyperblen i et Punkt med Abscissen α_0 , d. v. s.: hvis man kun kan sælge saa meget, at Beskæftigelsesgraden bliver α_0 , saa bliver Produktionspris og Salgspris lige store; der bliver hverken Vinding eller Tab. Dette Punkt for Omsætningen kaldes *Dækningspunktet*.

Man kan saaledes definere en Udsalgspris som Fremstillingsprisen ved Beskæftigelsesgraden α_0 .

Under Kalkulation af Udsalgsprisen vælger man da ofte det α_0 , som skal give Dækning, og finder her Fremstillingsprisen

$$y_0 = x_0 = \frac{a}{\alpha_0} + b,$$

idet Salgsprisen pr. Stk. kaldes x_0 .

Fortjenesten findes ved fra denne Størrelse at drage Fremstillingsprisen

$$y = \frac{a}{\alpha} + b,$$

altsaa Fortjenesten pr. Stk., som vi vil kalde f :

$$f = a \left(\frac{1}{\alpha_0} - \frac{1}{\alpha} \right).$$

Denne Størrelse bliver positiv eller negativ efter som $\alpha \geq \alpha_0$.

Det er værd at lægge Mærke til, at Fortjenesten (Merværdien) maalt i Forhold til de faste Udgifters mindste Værdi pr. Stk. kun refererer sig til, hvorledes den opnaaede Beskæf-

tigelsesgrad α kommer til at ligge i Forhold til det ved Kalkulationens Fastlæggelse projekterede α_0 , hvorom nærmere senere. Paa Fig. 8 er Forholdene tegnet op med samme Ordinater som Fig. 7 og med samlede Udgifter som Abscisser.

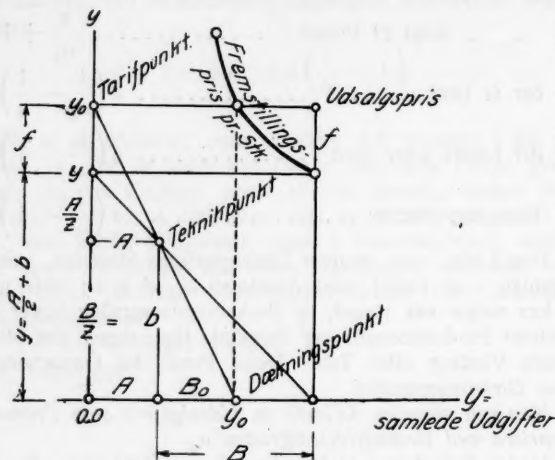

Fig. 8.

Koordinaterne til den Hyperbel, som angiver Fremstillingsprisen pr. Stk., fremkommer ved Skæring mellem Koordinat-axerne og et Liniebundt gennem Punktet (A, b), som vi kalde *Teknikpunktet*. Dette Punkt er Hyperblens Toppunkt (Asymptoternes Skæringspunkt).

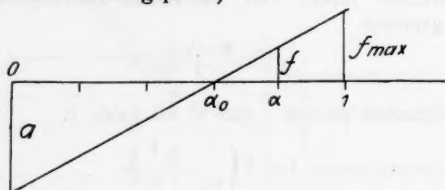

Fig. 9.

Hvis man i ovenstaaende Udtryk for f sætter $\alpha = 1$, d. v. s. hvis man i Beregningen gaar ud fra den nuværende Omsætning, som man kan se af sine Regnskaber, og til Gen-gæld lader α_{\max} blive større end 1, saa faar man

$$f = \frac{a}{\alpha_0} - a,$$

eller løst med Hensyn til α_0

$$\alpha_0 = \frac{a}{f + a}.$$

Endvidere faar man af det første Udtryk for f

$$f_{\max} = a \left(\frac{1}{\alpha_0} - \frac{1}{\alpha_{\max}} \right) \cdot \alpha_{\max},$$

idet f_{\max} ved Abscissernes Forandring bliver til $\frac{f_{\max}}{\alpha_{\max}}$.

Vi kan tage et Exempel med Tal fra en eller anden Virksomhed eller Afdeling af en Virksomhed, Maskine eller lign. (Fig. 10).

Af Regnskabet ses:

- 1) faste Udgifter = 28 pCt. af Omsætningen.
- 2) Fortjenesten ÷ 6 pCt. af Omsætningen (5: Tab).
- 3) Virksomheden kan ved fuld Udnyttelse præstere dobbelt saa meget, som den nu gør, den gaar kun for halv Kraft.

Man har da ifølge ovenstaaende:

$$\alpha_0 = \frac{100 \cdot 28}{28 - 6} = \text{ca. } 127 \text{ pCt.}$$

d. v. s. der vilde blive Dækning, hvis der kunde oparbejdes og sælges 27 pCt. mere, end der nu bliver.

$$f_{\max} = 200 \cdot 28 \left(\frac{1}{127} - \frac{1}{200} \right) = \text{ca. } 16 \text{ pCt.}$$

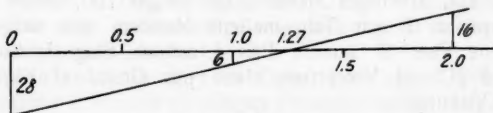

Fig. 10.

Hvis der kunde arbejdes for fuld Kraft, vilde der altsaa (med de nuværende samme Priser) tjenes 16 pCt. af den oprindelige Omsætning, medens der før tabtes 6 pCt. paa de samme Priser i Udsalg til Forbrugerne. Muligvis kan man i dette Tilfælde for at opnaa den større Beskæftigelse staa sig ved at sætte Prisen ned, dog ikke mere end 8 pCt., da man mindst maa forlange Dækning ved fuld Fart. Men kun den

erfarne Handelsmand, som kender Markedet, kan se, om det er muligt at opnaa dobbelt Salg ved en saadan Prisnedsættelse.

Ofte sker saadanne ekstraordinære Prisnedsættelser ved at der gives Rabat for større Partier, og det giver ovenstaaende Regnestykke jo god Motivering til. Dog maa man huske, at Rabat kun egner sig til Brug i Virksomheder med lavt α_0 , hvor f. Ex. Afsætningen kun sker paa visse Tider af Dagen eller Aaret. Der er da god Grund til at give Rabat til det Forbrug, som ligger udenfor disse Tider, da man derved hæver Beskæftigelsesgraden (Elektricitet, Gas o. lign.). Hvis Vareprisen er kalkuleret efter høj Beskæftigelsesgrad, bliver Rabat selvfølgelig meningsløs. Hvad her er sagt om Rabat gælder selvfølgelig ogsaa andre Midler til Salgets Stimulering, saasom Agenter, Annoncer, flotte Salgslokaler etc., forsaavidt disse Midler ikke sætter Prisen op.

Hvis alle Varer kunde kalkuleres efter et højt α_0 , saa vilde vort Prisniveau falde adskillige Procent. Endog Nødvendighedsartikler er belastede med Tomgangstab, ofte fordi der er for mange Mennesker til at handle med dem eller fremstille dem. Gennemsnitsfyldningen bliver da for lav, hvilket i høj Grad influerer paa Prisen og frister til de ellers unyttige Salgsstimulanser, som koster Nationen saa mange Penge. Særlig galt er det i Virksomheder, hvor de faste Udgifter, herunder fast ansatte Mennesker, spiller særlig betydende Rolle.

Det ovenstaaende Tal eksempel er en god Illustration til disse Forhold, som er lidt vanskelige for den store Masse at opfatte, og som derfor er Genstand for de store Misforstaaelser, som præger den daglige Diskussion.

Vi saa, hvorledes Manden, der sælger 100, sætter 6 pCt. af Vareprisen til som Tab, medens Manden, som sælger 200 af samme Vare til samme Pris i samme Slags Virksomhed, tjener 8 pCt. af Vareprisen alene paa Grund af Kapacitetslovens Virkning¹).

Hvilken af de to omtalte Mænd er nu den bedste for Samfundet? Overfor Forbrugerne er de maaske lige gode, da de sælger til samme Pris. Men den Mand, der tjener de 8 pCt., bliver let „Storborger“ (han kunde maaske endog risikere at blive det, selv om han solgte sine Varer billigere

¹) Det er intet Under, at Begrebet „Merværdi“ under disse Omstændigheder har været saa vanskeligt at faa fat paa og har voldt saa store Misforstaaelser efter de gængse Definitioner. Det bliver dog endnu værre, naar vi kommer til højere Tekniks-Lov og de andre Love.

end den uheldige), og det er ikke altid velset. Man ser næsten mildere til den anden, som nationaløkonomisk set forøder Landets Penge til ingen Nytte gennem sit Tomgangstab.

Den heldige og energiske hæver netop disse Værdier ud af den „potentielle“, slumrende Tilstand, og det burde anses for en fortjenstfuld Gerning at skabe og løfte Værdier, som de andre lader ligge og smuldre hen i Tomgangstab o. lign.

Man skal i det hele taget holde Øje med og vogt sig for Tomgangstabene, der optræder alle Steder som halvt usynlige og snigende Sygdomme. Ved Arbejdstidens Indskrænkning (8 Timers Dagen o. lign.) bliver det ofte god Latin at lade hele Virksomheder, kostbare Maskiner, Anlæg etc. sove de 16 Timer i Døgnet, uden at man beregner de produktive Muligheder, der ligger i Flerholdsdrift. Mange Penge, som er brugt til unyttige Udvidelser, kunde være sparede, om det forhaandenværende Materiel var udnyttet til Bunds. Store Tomgangstab opstaar ogsaa, naar der kommer saa mange indbyrdes konkurrerende Virksomheder i hver Branche, at de tager Vinden fra hinanden, nedsætter Beskæftigelsesgraden for hinanden og derved forvolder Tomgang og dyr Produktion.

Det vilde være heldigt, om et politisk Parti vilde tage Tomgangstabets Bekæmpelse paa sit Program, og da helst behandle Sagen lige saa energisk som Socialdemokratiet behandler Avancerne.

Vi saa før Udtrykket for Tomgangstabet

$$y - y_{\min} = a \left(\frac{1}{\alpha} \div 1 \right)$$

eller i Procent af Omsætningen 100 Gange denne Størrelse, idet α som sagt er Beskæftigelsesgraden og a de faste Udgifters Andel ved fuld Fart.

Vi kan nu skrive op i en *Tabel*, hvor meget Tomgangstabet betyder i Procent af billigste Produktionspris, ifølge ovenstaaende Formel. Enhver kan regne sig til Tabellens Tal ved at bruge Talexempler som følgende: En Vares mindste Fremstillingspris ved fuld Fart er: 30 Øre for faste Udgifter (Indretningen koster 30,000 Kroner fast pr. Aar, og der kan højst laves 100,000 Stykker) + 70 Øre for løbende Udgifter (Brændsel, Materiale, Arbejde etc.) ialt $30 + 70 = 100$ Øre pr. Stk. Nu lykkes det kun at faa 70,000 Stk. at fabrikere paa et Aar, og Varen koster da $\frac{30}{0.7} + 70 = 42.9 + 70 =$

112.9 Øre. Dette svarer til, hvad der i Tabellen kaldes Tomgangstabet 12.9 pCt. under de anførte Forhold.

Det ses paa Formlen og Tabellen, at Tomgangstabene voxer proportionalt med faste Udgifters Andel i Vareprisen (lodrette Kolonner) og at de voxer stærkt progressivt, efter Hyperbler, med aftagende Beskæftigelsesgrad (vandrette Kolonner i Tabellen).

Tomgangstab.

$\alpha =$		1.0	0.9	0.8	0.7	0.6	0.5	0.4	0.3	0.2	0.1
$\frac{a}{a+b} = \text{Faste Udgifters Andel ved fuld Fart.}$	0.10	0	1.1	2.5	4.3	6.7	10.0	15	23	40	90
	0.20	0	2.2	5.0	8.6	13.3	20.0	30	47	80	180
	0.30	0	3.3	7.5	12.9	20.0	30.0	45	70	120	270
	0.40	0	4.4	10.0	17.2	26.7	40	60	93	160	360
	0.50	0	5.5	12.5	21.5	33.3	50	75	117	200	450
	0.60	0	6.6	15.0	25.7	40.0	60	90	140	240	540
	0.70	0	7.7	17.5	30.0	46.7	70	105	163	280	630
	0.80	0	8.8	20.0	34.3	53.4	80	120	186	320	720
	0.90	0	9.9	22.5	38.6	60.0	90	135	210	360	810
	1.00	0	11.1	25.0	42.9	66.6	100	150	233	400	900
Tomgangstabet i Procent af billigste Produktionspris											
$= \frac{100 a}{a+b} \left(\frac{1}{\alpha} - 1 \right)$											

Denne Tabel læses saaledes (Tallet 12.9); Hvis den faste Komponent ved fuld Fart indgaa med 30 pCt. af den samlede Fremstillingspris, vil Varen fordyres med 12.9 pCt., om Virksomheden kun udnyttes 70 pCt. af sin fulde Kapacitet.

Ved disse Forhold er selvfølgelig en stor Del af vore Samfundsforhold begrundede. Samfundet maa forlange, at særlig de Komponenter, der udgør en stor Del af den nødvendigeste Varepris, bliver stærkt udnyttede, da de ellers, som Tabellen viser, fordyrer Varen for stærkt. Og saa kommer det tragiske til, at den Komponent, hvis normale Udnyttelse α_0 af denne Grund maa sættes meget højt, netop derfor samtidig faar meget ringe Anledning til Fortjeneste ud over det normale, selv om den anstrenger sig til det yderste.

Dette kan man se af Fig. 11 og af Formlen

$$f_{\max} = a \left(\frac{1}{\alpha_0} \div 1 \right)$$

en Størrelse, der bliver meget ringe, naar den forlangte Normalbeskæftigelse α_0 nærmer sig til 1 (fuld Kapacitet).

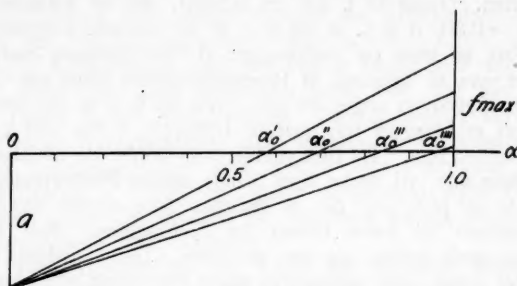

Fig. 11.

Den faste Komponent bestaar meget ofte af Betaling for *personligt Arbejde*, og Samfundets naturlige Krav om den store Udnyttelse er ikke behagelig for Personerne, der da paa forskellig Maade værges sig, enten ved at være enige om Fordring til passende stort Existensminimum A eller ved at holde Maximalydelsen nede, idet Tempo og Arbejdstid sættes ned. Holdes f. Ex. disse sidste hver paa 0.80, bliver den tilsyneladende fulde Kapacitet $0.80^2 = 0.64$ i Stedet for 1.0, og det α_0 , som tilsyneladende ligger nær 1, bliver tilsvarende lavere. For dem, der arbejder „for sig selv“ og i Akkord, bliver der da Anledning til Extrafortjeneste, idet f. Ex. i det angivne Talexempel

$$f_{\max} = a \left(\frac{1}{0.64} - 1 \right) = 0.56 a .$$

Saa kommer den næste Tragedie for Arbejderne, at Begrebet *Arbejdsløn* er en saa stor Komponent i de fleste Varepriser, at enhver generel Forhøjelse af Lønnen slaar tilbage paa Prisniveauet, saa at det bliver tvivlsomt, om der kan købes mere for det højere Lønniveau end for det lavere. Det er derfor et stort Spørgsmaal, om vore gennemsnitlig forbedrede Livsvilkkaar kan tilskrives Arbejderbevægelsen i saa høj Grad, som mange antager, eller om man ikke snarere skal tro paa, at den virkelige og varige Forbedring af Livsvilkkaarene lettere kan komme og virkelig er kommen gennem den højere Teknik og bedre Organisation af Produktionsforholdene.

Tomgangstabellen kan ogsaa give nogen Forstaaelse af et

andet Samfundsproblem, som sætter Sindene i Bevægelse, nemlig Spørgsmaalet om *Frihandel eller Beskyttelse* overfor Industrien. Tager vi f. Ex. en Industri, der er karakteriseret ved $a = 0.30$, d. v. s. at 30 pCt. af de samlede Udgifter ved fuld Fart er faste og uafhængige af Produktionens Størrelse, saa ser man af Tabellen, at Produktionsprisen alene paa Grund af Kapacitetsloven stiger 20 pCt., hvis 40 pCt. af det Arbejde, Anlægget er beregnet for, gaar til Udlandet, f. Ex. ved Valuta-dumping el. lign. En Beskyttelse, som holder de udenlandske Produkter ude, vil derfor igen kunne sænke Produktionsprisen med de 20 pCt., og det er saaledes ikke aldeles sikkert, at Beskyttelsen vil hæve Prisen for Forbrugerne. Man kunde lige saa godt tænke sig det modsatte. Dette gælder i det hele for Varer, som produceres under increasing return, og det kan baade skyldes Kapacitetsloven og den højere Tekniks Lov og flere andre „Love“, som vi senere skal komme til, og som alle bidrager til, at Produktionen bliver billigere pr. Enhed, naar Industrien faar mere at tage fat i. Man kan derfor i disse Tilfælde sige, at *Beskyttelsen ikke har til Formaal at værne Priserne, men at den skal værne Beskæftigelsesgraden*. Og dette bliver mere nødvendigt, jo højere udviklet, jo mere maskinelt indrettet Industrien bliver med store Enheder; thi det kan ses af Tabellen, hvor daarligt man da kan undvære fuld Beskæftigelse, naar Størrelsen a er en betydende Brøk.

Forholdene er ganske forskellige fra, hvad der gælder ved Fremdragning af Raastoffer, Korndyrkning o. lign., som ligger under decreasing return, her er man temmelig enige om, at en Told vil hæve Vareprisen omtrent med Toldens Beløb.

Vi kan tage et andet Samfundsspørgsmaal, *Detailhandelen*, og se hvad vi der kan lære af Kapacitetsloven.

Det er et Spørgsmaal af største Interesse for Industrien, da det ofte koster mere at sælge Varen end at fremstille den.

Allerede heraf faar man det Indtryk, at Detailhandelen hører til paa et Sted i Tabellen, hvor Samfundet burde forlange stor Udnyttelse; og fra anden Side kan man se, at Handelsens „faste“ Udgifter er meget store og langtfra altid at betegne som løbende Fordelingsudgifter for Varerne. Det er særlig Kokurrencen, som her koster Penge, idet den bl. a. motiverer en stor Del af de mange unyttige Handelsudgifter, hvis fornemste Virksomhed er at trække Leverancen fra den ene Konkurrent over til den anden. Dette er rene Konkurrence-Udgifter (som i sidste Instans betaales af Forbrugerne), ganske

særlig naar Talen er om Nødvendighedsartikler, som ogsaa uden Agenter og unyttige Handelsudgifter vilde blive solgt.

Da en stor Del af de store Handelsudgifter er faste, ser man af Tabellen, hvor mange Procent det kan fordyre denne Udgift, om Handelsindretningen ikke udnyttes, f. Ex. p. Gr. af unødigt Konkurrence, som let ved at nedsætte Fyldningen for de andre kan koste Samfundet mere, end den kan nedsætte Prisen under Konkurrencen. Der er meget, der taler for, at ogsaa Detailhandelen med almindelige Forbrugsartikler har en Tomgangsprocent, som bringer vort Prisniveau altfor mange Procent i Vejret, og ogsaa herigennem vilde Detailhandelens bedre Organisation faa Betydning for vor industrielle Konkurrenceevne med Udlandet.

I Finanstidende Nr. 18, 1923 har Redaktør Thalbitzer udkastet den Tanke, at vor Kronens Værdi er afhængig af Landets Beskæftigelsesgrad. Og der er vist ikke saa lidt i den Tanke, særlig hvis Beskæftigelsesgraden er i Forbindelse med høj „Virkningsgrad“¹⁾. Der er nemlig en udpræget og intim Forbindelse mellem Kronens Værdi og Prisniveauet²⁾, og efter Tomgangstabellen vil man faa at vide, hvor meget f. Ex. en Beskæftigelsesgrad af 0.80 kan influere paa Prisniveauet, om dette skulde rette sig efter Fremstillingspriserne. Det kommer naturligvis an paa, hvor mange fremmede Varer der indgaar i Produktionen; men man er vel paa den sikre Side ved at anslaa disse til ikke over 20 pCt. af den samlede Produktion ved fuld Fart. I saa Fald har man altsaa vort eget Arbejde 80 pCt. og fradrages her de 10 pCt. for mindsket Fortjeneste i daarlige Tider, skal vi i Tabellen søge under 70 pCt. fast. Her findes da et Tomgangstab 17.5 pCt., d. v. s. at man gennemsnitlig giver 117½ Krone for at producere det, der under fuld Fart kostede 100 Kroner. Kronens Værdi vil derfor gaa tilsvarende ned, hvis lignende Tomgangstab ikke findes i Landene med Guldvaluta. — Denne Bevægelse hæmmes naturligvis en Del af den Omstændighed, at Pengene af sig selv bliver mere værd i daarlige Tider, naar alle gerne vil sælge og ingen vil købe.

Man kan maaske sige, at Prisniveauet i et Land er proportionalt med Gennemsnitsvarens Fremstillingspris inkl. Fordeling. Vi har set, at en saadan Fremstillingspris har Formlen

$$y = \frac{a}{\alpha} + \frac{b}{\beta}, \text{ idet vi erstatter Ledet } b \text{ med } \frac{b}{\beta}. \text{ Vi har hidtil}$$

¹⁾ Jfr. min Artikel i Finanstidendes 1923, Nr. 47.

²⁾ Se bl. a. min Artikel i Nordisk Tidsskrift i Organisation 1922.

her i Undersøgelsen antaget b fuldt udnyttet; men det kan jo desværre ikke siges, naar man ser Sagerne i Virkeligheden (Arbejdsløn, Brændsel, Spild af Materiale etc.). Hvis vi kan siges at arbejde gennemsnitlig i samme Teknik som de andre Lande, er a og b givne Størrelser i vor nuværende Mønt, og Formlen skal da vise, at Variationen i vort Prisniveau afhænger af dels den Udnyttelse, vi giver vore faste Komponenter (Anlægene og den ikke direkte arbejdende Del af Befolkningen), dels den Udnyttelse vi giver Variablen (det direkte Arbejdes Effektivitet og de andre Variablers Udnyttelsesgrad)¹⁾.

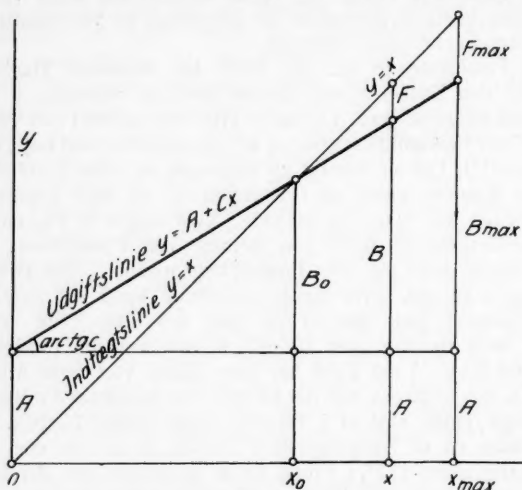

Fig. 12.

I det foregaaende har vi set paa Sagerne fra Varepriser-nes Standpunkt. Naar vi skal lidt nærmere ind paa Livet af

¹⁾ Jeg er her i nogen Modstrid med den paa mange Maader interessante Afhandling, Ingeniør Martens Hansen har skrevet i Teknisk Ukeblad 1923, Nr. 15—19, skønt den Formel, der angives, i meget ligner min Formel for „Modstanden“ i en Proces, naar man omskriver Udgiften $A + B$ til $B \left(1 + \frac{A}{B}\right)$, hvor $\frac{A}{B}$ er Udtryk for „Modstanden“. Man maa

huske, at $\frac{A}{B}$ ogsaa er afhængig af den Teknik, vi har naaet, hvormod nærmere senere.

Kapacitetsloven, se dens Begrundelse og Virkninger, vil det være naturligt ogsaa nu at se lidt paa den økonomiske Produktionsmekanik fra selve den producerende Virksomheds Standpunkt.

Vi vil tegne et Diagram for en Virksomhed eller Del af en Virksomhed, hvor der arbejdes med kalkulerede Priser, og vi vil sætte Indtægter som Abscisser og Udgifter som Ordinatorer (sammenlign Fig. 2, hvor dog Axerne ligger omvendt). Først deler vi Udgifterne i de „faste“ A og de „variable“ B, saaledes at samlede Udgifter

$$Y = A + B.$$

Naar der arbejdes med kalkulerede Priser, betyder dette i Almindelighed, at man holder et for vedkommende Afdeling konstant Forhold mellem løbende Udgifter og kalkuleret Pris. Kaldes dette Forhold C, har man

$$C = \frac{B}{X},$$

idet X betegner Indtægten. Altsaa for hver Kapitalenhed af B, man øser ud, faas et konstant Kvantum Indtægt af X, nemlig $\frac{1}{C}$. Hvis $C = 0.75$, faar man for hver Krones løbende

Udgift en Indtægt $\frac{1}{0.75} = 1.33$ Kr. Men Gennemsnitsudgiften pr. produceret Enhed bliver mindre med voxende Produktion (fordi A-Udgiften vejer mindre paa stor Produktion) og mindst ved den størst mulige Produktion, som kaldes X_{\max} .

Minimum for Rentabiliteten faas ved $X = Y$, ved det Punkt, hvor Indtægter og Udgifter er lige store. Dette Punkt kaldes Dækningspunktet og er Skæringspunktet mellem Udgifts-linien

$$Y = A + CX \quad \text{og} \quad Y = X,$$

som er Indtægtslinien, altsaa er Skæringspunktets, Dækningspunktets, Abscisse

$$X_0 = \frac{A}{1 - C}.$$

X_0 betegner den Omsætning, der hverken giver Vinding eller Tab. En Omsætning, som er mindre end X_0 , giver Tab, og en Omsætning, som er større end X_0 , giver Fortjeneste.

Kaldes Fortjenesten F , har man

$$F = X - Y = X - A - CX = X(1 - C) - A.$$

C er et Tal, som angiver Tangens af den Vinkel, som Udgiftslinien danner med X -Aksen. Hvis $C = 0.75$ betyder det, at man i løbende Udgifter giver 75 Øre ud for hver Krones Indtægt. Bruttoavance bliver da $X(1 - C)$, altsaa $0.25 X$, og Fortjenesten bliver, som ovenstaaende Udtryk viser, Forskellen mellem denne Størrelse og de faste Udgifter A , som er Udgiften ved Produktionen Nul.

Fortjenesten er altsaa ikke proportional med Omsætningen, men ved at skrive

$$F = (1 - C) \left(X - \frac{A}{1 - C} \right)$$

kan man, ligesom paa Figuren, se, at Fortjenesten er proportional med den Størrelse, hvormed Omsætningen overskrider Dækningspunktet. Da nu

$$X_0 = \frac{A}{1 - C} \quad \text{og} \quad B = CX \quad \text{og} \quad B_0 = CX_0,$$

har man

$$F = (1 - C)(X - X_0)$$

og

$$F = \left(\frac{1}{C} - 1 \right) (B - B_0).$$

Størrelsen $\left(\frac{1}{C} - 1 \right) 100$ er det procentvise Tillæg, som skal tillægges de løbende Udgifter for at finde Salgsprisen. Vi havde før Exemplet $C = 0.75$, og kan udvide det ved at antage $A = 40,000$ Kr. Virksomheden har da Udgiftslinien

$$Y = 40,000 + 0.75 X.$$

Ved denne Ligning og Maximalomsætningen, som vi vil antage er $X_{\max} = 240,000$, er Virksomheden karakteriseret temmelig fuldstændigt.

Bruttofortjenesten $(1 - C)$ er 25 pCt. Kalkulationen bestaar i, at man tillægger de løbende Udgifter $100 \left(\frac{1}{C} - 1 \right) \% = 33$ pCt., idet

$$\frac{B}{C} = B \left(1 + \frac{1}{C} - 1 \right).$$

Man kan af Udgiftslinien se Virksomhedens Muligheder. Dækningspunktet er Omsætningen

$$X_0 = \frac{A}{1 - C} = \frac{40,000}{0.25} = 160,000 \text{ Kr.}$$

og den størst mulige Fortjeneste er

$$F_{\max} = (1 - C)(X_{\max} - X_0) = 0.25(240,000 - 160,000) \\ F_{\max} = 20,000 \text{ Kr.,}$$

idet man forudsætter, at der med den givne Kalkulation kan sælges tilstrækkeligt af Varen. Man kan her se, at det er den sidste Del af Omsætningen, som giver Fortjeneste, og det kommer ganske simpelt af, at man arbejder under den Lov, at Gennemsnitsudgiften pr. Enhed falder med stigende Produktion, d. v. s. det voxende Udbyttes Lov.

Udgiftslinien paa Fig. 12 svarer til den første Del af Væxtkurven i Fig. 2 (blot er Koordinaterne tegnet omvendt). Det ses altsaa, at den Væxtkurve, som i Landbruget er empirisk, i Industri og lignende Erhverv lader sig fastlægge beregningsmæssigt. For ogsaa at faa en Analogi med Fig. 3, som angiver Udbyttet pr. anvendt Kapitaldose, kan vi her f. Ex. undersøge, hvorledes Kurven for Fortjeneste pr. anvendt Kapitalenhed til løbende Udgifter, altsaa Funktionen

$$\frac{F}{B} = \frac{(1 - C)X - A}{B} = \frac{1}{C} - 1 - \frac{A}{B}, \text{ idet } C = \frac{B}{X}.$$

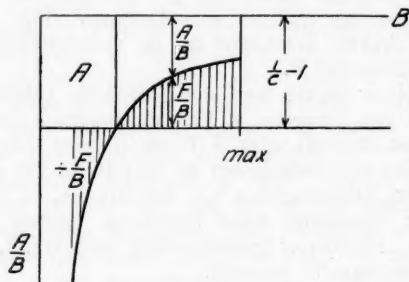

Fig. 13.

Vi kan nærmere se denne Størrelse paa Fig. 13 (sammenlign Fig. 3). Størrelsen $\frac{A}{B}$ fremstilles som Ordinaterne i

en ligesidet Hyperbel, og trækkes disse fra den konstante Størrelse $\left(\frac{1}{C} - 1\right)$, i Exemplet 0.33, saa faas Ordinaterne $\frac{F}{B}$ mellem

den rette Linie og Hyperblen. Det ses, at Størrelsen er stærkt voksende, særlig i Begyndelsen, medens den er negativ, op imod et Optimum, som ligger ved Produktionens Maximum (eller muligen ved dens Proportionalitetsgrænse). Minimum for Rentabiliteten ligger der, hvor Fortjenesten begynder at blive positiv (altsaa ved Dækningspunktet), d. v. s. et godt Stykke længere fremme end Minimum for Produktionen.

Hvis Størrelsen C (som er den Del af en Krone, der gives ud til løbende Udgifter for hver Krone, der tages ind) nærmer sig til 1, vil Størrelsen $\left(\frac{1}{C} - 1\right)$ nærme sig til 0, d. v. s. Udbyttet bliver negativt hele Vejen op til Maximum af Produktion, hvad lettest kan ses af Diagrammet med Udgifts-linien, naar denne ikke skærer Linien $X=Y$ før efter Maximum af Produktion.

Altsaa

$$\frac{A}{1-C} < X_{\max} \quad \text{eller} \quad 1-C > \frac{A}{X_{\max}},$$

ellers naar man aldrig at faa Overskud. Hvis $C > 1$ er $\frac{F}{B}$ altid negativt.

Vi kan se igen paa en Figur som før med Indtægter som Abscisser og Udgifter som Ordinator (Fig. 14). Det skraverede Stykke indeholder de til vedkommende Indtægt svarende Fortjenester F.

Som det er tegnet med den knækkede Udgiftslinie, der kan komme ved Forøgelse af Fremstillingsprisen (større Udgift C pr. Krones Indtægt) efter 8 Timer (Overarbejde) eller ved Formindskelse af Udsalgsprisen for den sidste Del af Produktionen (Rabat, Dumping o. s. v.), kan det ses, at det skraverede Stykke indeholder baade increasing, constant og decreasing return. Figuren er ganske analog med Fig. 2, kun er X og Y Axerne tegnede omvendt.

Constant return faas der, hvor Udgiftslinien eller dens Tangent gaar gennem Punktet A,A (hvorved man faar $\frac{F}{B}$ constant) eller gennem Nulpunktet (hvorved man faar $\frac{F}{A+B}$ constant).

En saadan Udgiftslinie, som svarer til meget smaa eller ingen faste Udgifter, kan findes i visse Haandværk eller

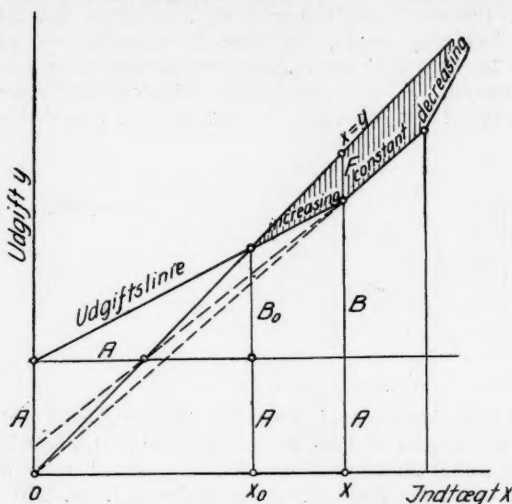

Fig. 14.

Industrier, hvor det nødvendige Aggregat til Arbejdets Begyndelse er saa lille, eller altid muligt at fylde til fuld Kapacitet, saa at alle Udgifter og Udvidelser kan blive proportionale med Produktionens Størrelse. Det er karakteristisk for saadanne Virksomheder, at enhver Udvidelse af Bedriften virker som en Gentagelse af Produktionsættet, uden at man derved paa nogen Maade hæver sig til højere Teknik. Herunder kan regnes de fleste Haandværk, saasom Skomagere, Skrædere o. lign., en Del Byggefag, Detailhandel og i Landbruget Kvægavl, Hønsseavl, Mejeridrift o. lign. Ved at samle den Slags til større Bedrifter kan man vel for den merkantile Dels Vedkommende opnaa Besparelser, men vanskeligt for den tekniske Del, hvis ikke højere Teknik er mulig. I denne Art af Virksomheder er det karakteristisk, at de smaa Bedrifter ofte kan konkurrere med de større Bedrifter m. H. t. Priser; men de større kan ofte opnaa bedre Priser, fordi de har mere merkantil og anden Organisation, og fordi de i forskellig Retning har mere at byde deres Kunder, saa at disse gerne betaler Prisdifferencen, naar de faar tilfredsstillet deres Ønsker bedre.

Den ganske lille Haandværker er stillet omtrent som en Arbejder, og han har ikke megen Udsigt til større Extrafortjeneste. Paa en Maade kan man sige, at ogsaa han arbejder under increasing return, idet hans Existensminimum da maa regnes for hans faste Udgift, naar hans betragtes som selvstændig Virksomhed. Hans eget Arbejde indgaar som altovervejende Komponent i den Vare, han leverer, og han maa derfor have

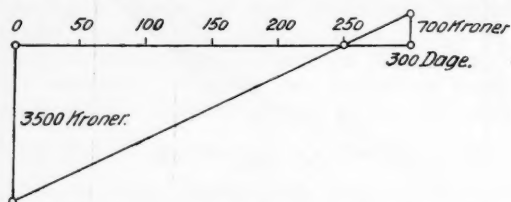

Fig. 15.

en stor Beskæftigelsesgrad, for at ikke Tomgangstabet skal blive for stort. Regner vi hans Existensminimum til 3500 Kroner, vil han sætte sin Dagløn saaledes, at han vil være dækket ved et opnaaeligt Antal beskæftigede Dage, f. Ex. 250 Dage, altsaa 14 Kroner pr. Dag. Faar han da Arbejde alle 300 Dage i Aaret, tjener han 700 Kroner udover Existensminimet (Fig. 15).

Hvis han ikke naar at faa Arbejde de 250 Dage, faar han Underskud. Man kan her anlægge ganske samme Betragt-

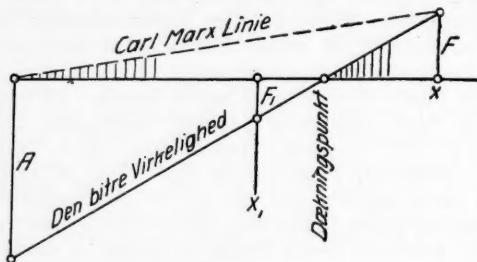

Fig. 16.

ninger som for en Virksomhed. Men Arbejderne forstaar dog ikke ganske dette Forhold for Virksomhedens Vedkommende. De har en Teori, som er lavet af Carl Marx, at de altid forærer en Merværdi til Driftsherren, hver Gang de præsterer

noget Arbejde. Ved at tegne det op paa en Figur (Fig. 16), ser man, at Carl Marx maa have tænkt sig Forholdenes Udvikling som den punkterede Linie, medens den bitre Virkelighed ligger som den fuldt optrukne skraa Linie, der viser Underskud før Dækningspunktet naas, og et muligt Overskud, om Omsætningen bliver tilstrækkelig stor og ud over Dækningspunktet.

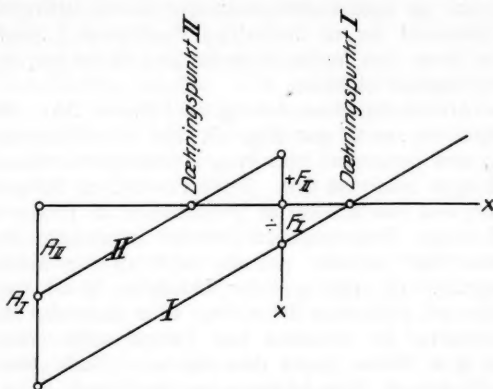

Fig. 17.

Tænker man sig en Virksomhed med faste Udgifter A_I og Udgiftslinie I (Fig. 17), som kun naar en Omsætning X , der er mindre end Dækningspunktet I, saa bliver Udbyttet negativt F_I , skønt det efter Marx' Teori skulde være Summen af en Masse Merværdi af det udførte Arbejde. Men havde nu de samme nok saa udmærkede Arbejdere leveret det samme Arbejde og den samme Omsætning X i en mindre, med I ligedannet, Virksomhed II, med faste Udgifter A_{II} og Dækningspunkt II mindre end X , saa var der kommet et positivt Udbytte F_{II} .

Det ses saaledes, at Begrebet „Udbytte“ kan være mere et Produkt af rigtig Organisation og passende Anlæg af Virksomheden, end af Arbejdet. Og paa denne Kendsgerning strander da de ellers saa tiltalende Forsøg paa „Udbyttedeling“, naar de forsøges gjort i Virksomheder under increasing return, hvor Risikoen ved de store, faste Udgifter er afgørende, og hvor Risikoen kun kan bæres af den ene Part.

Hermed være dog ikke sagt, at Metoden er ubrugelig

f. Ex. i Virksomheder, der arbejder under constant return, naar Risikoen er mindre betydende, idet de fleste Udgifter er løbende med Produktionen, og særlig naar selve „Arbejdets“ Kvalitet og Intensitet er afgørende for Resultatet.

Man bliver i de fleste Tilfælde sikkert nødt til at betragte Arbejderen som en selvstændig Virksomhed, der ligesom de større Virksomheder er underkastet Kapacitetsloven, højere Tekniks Lov og flere andre Love; man faar da lettere et mere fælles Synspunkt for de forskellige Funktioner i Samfundet, saa at de bedre kan forstaa hinanden, end de nu gør, og maa-ske lære noget af hinanden.

For Arbejderen stiller det sig nu i Praxis ikke altid saa slemt, som det saa ud paa Fig. 15, idet den Beskæftigelsesgrad α_0 , som bestemmer hans Pris, i Virkeligheden ikke ligger saa højt oppe som man tror. Dette Forhold er tidligere omtalt. Her skal blot tilføjes, at Nedsættelsen af Tempo og Arbejdstid ifølge Kapacitetsloven for det industrielle Apparats Udnyttelse kan indvirke paa en højst alvorlig Maade paa Økonomien¹⁾. Og rent galt for Industrien bliver det, hvis Arbejderne vil udstrække deres Magt til at forhindre Materiellets Udnyttelse til Optimum ved Flerholdsdrift. Hvis Indførelsen af 8 Timers Dagen ikke var sat i Forbindelse med en Fordyrelse af Arbejdslønnen pr. produceret Enhed, saa kunde Industrien tage sig denne Sag ganske let, særlig hvis Tillæget for Overarbejde blev stærkt reduceret. Man skulde altsaa ind paa at sætte Tempo og Organisation saa meget i Vejret, at Arbejderen kunde leve af 8 Timers Dagen, og kunde tjene extra ved Forøgelse af Tiden. — Det bliver tilsidst et internationalt Konkurrence- og Dygtigheds-Spørgsmaal, og fremfor alt et Spørgsmaal om Beskæftigelsesgraden, der maaske ved den billigere Produktion kunde sættes op, saa at Arbejderen tjente igen pr. Aar, hvad han mistede pr. Dag, ved at han fik Beskæftigelse flere af Aarets Dage.

Hvis Præstation og Løn pr. Time holdes uforandret, faar Arbejdstidsspørgsmaalet først Betydning, naar det hindrer de faste Udgifters Udnyttelse til fuld Kapacitet, naar det fordyrer Produktionen ved Overarbejdspenge og fordyrer eller forhindrer Flerholdsdrift.

I Diskussionen om Arbejdstid og -løn savnes forresten ganske Hensynet til det Antal Arbejdsdage, der kan tilbydes en Arbejder pr. Aar, medens Antallet af *Timer* pr. Dag stilles

¹⁾ Se f. Ex. Industriberetning 1919—20, S. 93—104.

i Forgrunden, og dog skulde man anse disse to Ting for ganske analoge. Fig. 15 kunde tegnes i begge Tilfælde, dog helst med Antallet af Stykker produceret som Abscisser, thi saa blev Forholdene klarest.

Det sikreste af alt er, at Vejen til Velstand og kortere Arbejdstid ikke gaar gennem Nedsættelse af Arbejdstempo eller gennem manglende Interesse for Arbejdets Fremdrift ved højere Teknik og lignende. Arbejderen bør forlange og søge at arbejde i høj Teknik.

I Flerholdsdriften ligger et Problem, som ikke altid har været tilstrækkelig paaagtet. Der er sikkert adskillige Virksomheder, hvor Anlægene og de faste Udgifter er saa dyre, at det er forkert at lade Virksomheden sove de 16 Timer i Døgnet. Og endnu værre er det at udvide en saadan Virksomhed uden først at undersøge, om det ikke er muligt at spare Pengene til Udvidelse og lade det gamle Anlæg arbejde over, evt. med Dobbeltbold eller Treholdsdrift. En Deling af Virksomhedens Udgifter i faste og løbende Udgifter vil let vise, hvad der er rigtigt, hvis ikke særlige Forhold gør det upraktisk at arbejde mere end de 8 Timer. Hvis f. Ex. 20 pCt. af Virksomhedens Udgifter ved fuld Fart i 8 Timer bliver uforandrede, naar der arbejdes 16 Timer, saa vil hele Produktionen blive 10 pCt. billigere, naar Anlægget arbejder 16 Timer pr. Døgn, forudsat at løbende Udgifter er ens. Hvis Arbejdslønnen oprindelig var 30 pCt. og paa Natholdet bliver 10 pCt. dyrere, saa medgaar her ca. $1\frac{1}{2}$ pCt. af de 10, som før tjentes paa Produktionen ved Intensitetsforhøjelsen.

Sammenligner man Risikoen ved en Udvidelse af Anlægget med Risikoen med at forsøge 2- og 3-Holdsdrift, saa vil man hurtigt se, at Udvidelsen er en sikker Udgift uden tilsvarende Sikkerhed for Fortjeneste, medens 2-Holdsdriften ofte kun behøver at fortsættes saa længe som den betaler sig. Hvis de løbende Udgifter bliver dyrere paa 2det Hold, maa dette naturligvis som ovenfor tages med i Beregningen.

En Overgangsform, der kan forsøges før 2- eller 3-Holdsdriften, er *Overarbejdet*, som i Almindelighed kræver forøget Arbejdsløn pr. Time. Men har man sit Regnskab delt i faste og løbende Udgifter, saa vil man let kunne se, hvor meget man i de første 8 Timer for hver Arbejdstime betaler til de faste Udgifter, som ikke forøges ved Overarbejdet, og da kan man passe paa, at det, der i Overarbejdstiden betales extra i Arbejdsløn, ikke overskrider det, de faste Udgifter forbrugte pr. Time i den normale Arbejdstid.

Men selv om denne Overskridelse finder Sted, er en Udvidelse undertiden forhastet. Det ses tydeligt paa Fig. 18, hvor Arbejdslinien har et Knæk der, hvor Overarbejdet begynder, idet Størrelsen C voxer, naar Udgiften pr. løb. Enhed bliver større.

Det ses, at der fremkommer en Trekant, i hvilken ses de Muligheder for Fortjeneste, som tabes ved at udvide for tidligt.

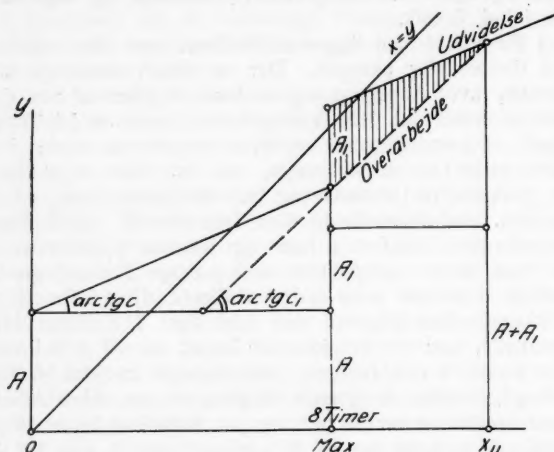

Fig. 18.

Udvidelsen betaler sig først, hvis man kan naa en Omsætning X_u , der er lig eller større end Abscissen til Skæringspunktet mellem Overarbejdslinien og Udvidelseslinien (Udgiftslinien efter Udvidelsen).

Lignende Forhold faar man ved at forcere Tempoet paa det gamle Anlæg, selv om det koster lidt. Naar der derved løber mere Arbejde gennem Virksomheden, vil de faste Udgifter veje mindre paa hver Enhed end før, og Produktionen vil derved blive billigere, foruden at man undgaar Risiko ved Udvidelsen. Tempoet kan om fornødent sættes op ved Akkorder, Præmier o. lign., og det kan som anført før, under Omtalen af Overarbejde, beregnes hvad der kan „tjenes“ ved den større Produktion, selv om den Udgift, der er løbende pr. Enhed, forøges noget.

Naar der arbejdes under increasing return, kan man ofte

se det Forhold, at en Virksomhed, eller en Del af en Virksomhed, stagnerer, fordi den beregner for høje Priser og sælger for lidt. Den skal da netop forøge Produktionen ved billigere Prisberegning for at faa det til at gaa (jfr. Fig. 10). Det kan være, at der er en Maskine, som ikke bruges nok og derfor bliver for dyr pr. Time. Anvendes nu denne iagttagne høje Timepris i Tilbud, saa gaar Beskæftigelsen længere ned, og den empiriske Timepris bliver dyrere. Denne Vexelvirkning kan virke dræbende, og det er derfor *et Hovedpunkt i industriel Prispolitik at anlægge Prisen, ikke efter empirisk Beskæftigelsesgrad, men efter en projekteret, passende høj Beskæftigelsesgrad, som netop faar Mulighed for at naas ved at Priserne sænkes svarende til dette projekterede α_0* ¹⁾.

Det har stor Betydning rigtig at forstaa dette Forhold. Den Situation, som vor Industri under Krisen er kommet ind i, mærkes for en Del ved, at der arbejdes dyrt, fordi der er for lidt at bestille. Maaden at faa Bedring i disse Forhold giver Anledning til megen Diskussion²⁾, man kommer let ind paa Spørgsmaalet om Frihandel eller Beskyttelse, og det hele ender i Politik.

Det gør sikkert megen Skade i denne Situation, at man ikke helt forstaaer, at Industribeskyttelse ikke bør have til Formaal at fordyre Varen, men at skaffe Beskæftigelse til daarligt fyldte Virksomheder saaledes, at de kan arbejde billigere. Det gælder særlig saadanne Virksomheder, hvor mindste Anlæg i højeste Teknik er saa stort, at det ikke strax kan skaffes fyldt (Jernværk, Kabelfabrik, Papirfabrik, Automobilfabrik, Gummifabrik etc. etc.). Modsætningen hertil er f. Ex. en Høne, som repræsenterer den højeste Teknik i Æglægning; her er mindste Enhed saa lille, at den kan anskaffes af enhver, naar der er Brug for den, og den har i Modsætning til de større Fabrik-anlæg den yderst behagelige Egenskab, at den uden større Tab kan spises, naar der ikke er Brug for den. Derfor arbejder Hønsavl udpræget under constant return, og f. Ex. Told paa Æg vilde kræve helt andre Motiveringer end Industribeskyttelsen, som forudsætter, at der kan arbejdes billigere,

¹⁾ I 1917 lod Københavns Bogtrykkere efter mit Forslag deres Priser gennemregne paa Grundlag af $\alpha_0 = 0.75$. Arbejdet udførtes af Ingeniør V. Marstrand i Forbindelse med et Udvalg af Bogtrykkere. Se „Bogtrykpriser“, udgivet af Kbh. Bogtrykkerforening 1918 og 1921.

²⁾ Se mine Indlæg „Dogmer“ i „Finanstidende“ 1923 Nr. 17 og 19, eller i „Ingeniøren“ 1923.

naar Beskæftigelsen voxer, saaledes som det er karakteristisk under increasing return. Men det er en meget vanskelig Op-gave i et Agerbrugsland at faa en Majoritet til at forstaa industriel Tankegang og Begrebet „voxende Udbytte“, da Landbruget næsten slet ikke kender det Begreb, at man kan producere billigere ved at sætte mere Arbejdskraft ind. Korn dyrkning sker oftest under „decreasing return“ og Kvægavl, Mejeridrift etc. under constant return, idet Enhederne her (en Ko, en Centrifuge o. s. v.) er saa smaa, at de, som altid udnyttede, nærmest kan regnes som løbende Udgifter proportionale med Produktionen. 10 Køer, der staar hos hver sin Husmand, giver nærmest samme Udbytte som 10 Køer, der alle staar hos een Gaardmand, men i Industrien og særlig den Del, der kræver store Anlægsenheder for at naa højeste Teknik, er det saaledes, at Omkostningerne ofte falder meget stærkt med stigende Produktion og stigende Størrelse af Anlægget.

Desværre vil Landbrugernes beundringsværdige System ved Andelsdrift baade i Indkøb, Salg og Produktion særlig i sidste Henseende oftest ikke være muligt at overføre paa Industrien. En Mulighed ligger i Hjemmeindustrien (jfr. Schweiz' Kniplingsindustri) og i andre Industrier, hvor den højeste Teknik kan naas med saa smaa Anlæg, at overordentlig mange kan anlægge det og udnytte det til fuld Kapacitet. Men Storindustrien, som kræver store Enheder for at naa højeste Teknik, kræver ganske særlig at arbejde til fuld Kapacitet for at kunne klare sig, og her er det, at mange mener, at Hjemmemarkedet først og fremmest bør udnyttes og forbeholdes den hjemlige Industri.

Den ovenstaaende Udvikling koncentrerer sig mest om Kapacitetsloven, 3: Loven om aftagende Omkostninger ved stigende Produktion i samme Produktionssæt.

Men Lovene om increasing return strækker sig langt videre, og for at forstaa det vil vi i næste Foredrag begynde med at se paa Produktionssættets Sammensætning og berøre Minimumsloven.

Ved at tænke os Udvidelse i samme Teknik kommer vi da ind paa „Harmoniloven“, som angiver, hvorledes Omkostningerne falder, efterhaanden som Produktionssættet bliver mere harmonisk sammensat, saaledes at dets Komponenter udnyttes mere harmonisk og ensartet og faar mere lige Varighed.

Ved Substitutioner og Ændringer i Produktionssættet kommer vi da til den „højere Tekniks Lov“, som vi særlig skal betragte.

Vi skal dernæst se, hvorledes fuld Udnyttelse af forberedende Arbejde til større Serier af Produkter kan sænke Prisen.

Det vil blive berørt, hvad Sammenslutning, Samarbejde, Specialisering og Standardisering kan betyde, ligeledes Variablernes fulde Udnyttelse, f. Ex. Tid, Arbejde, Materiale, Drivkraft etc.

Vi skal se, at der paa mange Maader kan skrælles af den Pris $a + b$, som vi ved Fig. 7 betragtede som den lavest mulige. Baade a og b skal opløses, analyseres og kritiseres indgaaende, før man kommer til Bunds i de forhaandenværende Muligheder for billigere Produktion, „decreasing expenses“, d. v. s. voxende Udbytte.

THESES.

En *Udsalgspris* kan betragtes som Fremstillingsprisen for en lavere Udnyttelse af Kapacitetsloven (eventuelt højere Tekniks Lov etc.).

Naar man ser bort fra Monopolværdier, kan *Merværdien* i industriel Produktion betragtes som den nødvendige Præmie for god Udnyttelse af Kapacitetslov, højere Tekniks Lov etc. — Forholdet er analogt med en Betalingsmaade overfor Arbejdere, hvor der gives fast Løn for en vis Præstation og et Tillæg pr. produceret Enhed udover dette Minimum (Normalen, Dækningspunktet) evtl. Fradrag for mindre Præstation.

Ligesom Præmien for Arbejderen fremkalder den for Extra-Præstationen nødvendige Anstrengelse, overvinder den for Driftsherren den Risiko, han løber for ikke at naa Minimet, og vækker den for Fremskridtet nødvendige Stimulans.

Normalens Fastlæggelse er et lokalt Spørgsmaal. Den Præstation, som det ene Sted giver Merværdi, kan meget godt det andet Sted i Verden give Underskud. Normalpræstationen indstiller sig efter den lokale Standart for Grænseproducenten (herunder ogsaa Handelen) og denne Standart er et Maal for vedkommende Samfunds tekniske Kraft og Kultur overfor den omhandlede Produktionsgren.

II.

Produktionssættets Sammensætning.

I forrige Foredrag saa vi en Del Anvendelser af Kapacitetsloven, som særlig har Betydning for Virksomheder under increasing return. Vi skal nu begynde med at se paa Produktionssættet.

Naar man i Handelen køber en Vare og betaler en eller anden Pris for den, saa tænker man i Almindelighed ikke paa, hvor lang en Række Behandlinger, Varen under sin Tilblivelse har været Genstand for, hvor mange Mennesker og Maskiner, der har været beskæftigede ved dens Fremstilling paa de forskellige Stadier, og hvorledes den Pris, man betaler, er bygget op gennem alle de Kapitler, som tilsammen udgør Varens Tilblivelses-Historie.

Endnu mindre tænker man paa den uendelige Række af Komponenter, som Enhedspriserne for disse Behandlinger er opbygget af. Prisen for en Maskintime eller for en Times Arbejdsløn kan jo f. Ex. trævles op i det uendelige, hvorledes den bliver til. Maskintimeprisen bygges jo op af Priserne for Plads, Forfærdigelse af Maskinen, Drivkraft, Kul, Olie, Arbejdsløn, som igen hver for sig bygges op af uendelig mange Komponenter. Og hele den fine Pris-Mekanisme, som saaledes bygges op, regeres igen af Faktorer, som er afhængige af saa tilfældige Foreteelser som Tilbud, Efterspørgsel, Magt, Spekulation, Beskæftigelse, Konjunktur o. s. v.

Det bliver saaledes lange Rækker, man faar at gøre med, naar man vil til Bunds i, hvorledes Varer og Priser bliver til, og det viser sig ogsaa, hvor vanskelig Opgaven er, naar der skal kritiseres og reguleres paa Priser i Tider, hvor ikke „de frie Kræfters Spil“ og Konkurrencen er den naturlige Regulator for Salgspriserne.

Overfor selve Fremstillingspriserne kan man dog komme noget videre i Analysen, og man kan næsten sige, at Grundlaget for det meste Administration i Produktion og Erhverv netop er Analyse og Optrævling af de mange forskellige Komponenter, der bestemmer Omkostninger og Fremstillingspriser, idet man derved saa at sige gaar rundt med en Lygte i alle Kroge og bliver nødt til at se paa enhver Enkelthed med Kritik, foruden at man naturligvis først og fremmest maa skaffe sig Overblik over, om det anvendte Produktionssæt er det fordelagtigste til det givne Formaal, de givne Omstændigheder og de givne Muligheder for Afsætning af Varen.

Angaaende „increasing return“s og „decreasing return“s Love kan bl. a. henvises til Professor L. V. Birck's Artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1921¹⁾, hvoraf jeg, omend ikke ordret skal tillade mig at citere af Indledningen følgende:

„For at producere maa der til Naturens frie Gaver føjes Energi. Man gaar ud fra den Abstraktion, at ikke blot menneskeligt Arbejde, men ogsaa Maskiner, fremdraget Raastof, Halvfabrikata o. s. v. rummer en givet Mængde Energi. — Som Inddelingsenhed bruger man Energidosen (Kapitaldosen). Mængden af de i en Vare værende Energidoser udtrykker Naturens Modstand mod at give os Varen: dens tekniske Omkostning. Energidoserne tilføres i forskellige Former: som Raa- og Hjelpestoffer eller som maskinelt eller menneskeligt Arbejde. Disse Energiformer kalder vi de tekniske Komponenter, hvor Energien er legemliggjort. De tekniske Komponenter til at lave en Kjole er 4 Meter Klæde, 1 Meter Silke, 3 Meter Foer, 1 Dusin Knapper, 1 Rulle Garn, 20 Arbejdstimer, 3 Timers Tilskæring og Prøve og en Symaskines Arbejde i 12 Timer, en opvarmet Systue i et Par Dage, noget Petroleum, Smørelie, nogle Synaale o. s. v., der alt kan føres tilbage til de Energidoser, der har skabt dem; kun Arbejde maales ved dets Virkning. Tallene, der angiver, hvor meget der bruges af hver Komponent, kaldes dennes tekniske Koefficient. I Stedet for Ordet Komponent bruger mange Forfattere Ordet Faktor.

Sammensætningen af Komponenter kaldes Produktions-sættet. Erfaringen har lært os, at vi kan bruge forskellige Sæt til samme Maal. Vi kan erstatte, substituere Maskinkraft for Arbejdskraft eller et Raamateriale med et andet og variere Mængden af de forskellige Faktorer.

Produktionssættet siges at være udnyttet til fuld Kapacitet, naar Maskinen, naar den er opslidt, har præsteret, hvad den kan.

Produktionssættet er som oftest ikke udnyttet helt, idet kun de Faktorer, hvis Mængde staar i ligefremt Forhold til Produktionens Mængde (de direkte „Variabler“) udnyttes helt, medens f. Ex. Maskine, Plads og Overledelse udnyttes i forskellig Grad, efter som Bedriften gaar for fuld Kraft eller ej, efter hvor stor „Belastningen“ er.

De tekniske Omkostninger omsættes til Produktionsud-

¹⁾ Se desuden af samme Forfatter: Læren om Grænseværdien.

gifterne ved at man i Stedet for Komponenten indsætter dens Pris. Omkostningerne pr. produceret Enhed findes ved at dividere Sættets Udgifter med produceret Mængde. Man vil straks se, at hvor nogle af Komponenterne er „fikse“, faste, andre „variable“, vil Mindsteudgift pr. produceret Stykke Vare naas ved fuld Udnyttelse af de andre Faktorer, medens Udgifterne stiger pr. Enhed, jo mindre vi udnytter disse til fuld Kapacitet“.

I det følgende vil jeg benytte en noget anden Nomenclatur end den, der findes i Prof. *Birck's* citerede Skrift, dels for Simplification, dels for at holde mig saa nær som muligt til mine tidligere Skrifter¹⁾. Betegnelsen „Kapital“ vil jeg i det følgende anvende baade for fast og flydende Kapital, og Lovene for increasing og decreasing return vil derfor faa en noget mere udvidet Betydning, end man ellers giver dem.

Vil man nu betragte et Produktionssæt, f. Ex. en produktiv Virksomhed (Maskine) i et givet Tidsrum (f. Ex. et Aar) og finder af Regnskaberne, at de samlede Udgifter Y kan deles i

$$Y = \Sigma A + \Sigma B,$$

hvor Komponenterne B er direkte Variabler, d. v. s. altid udnyttes helt og altid indgaar proportionalt med den producerede Mængde.

Betrakter vi Komponenten A som „fix“ Faktor og helder Energidoser af B paa den, saa faar vi, hvad man kalder increasing return, d. v. s. voxende Udbytte, indtil A er udnyttet til fuld Kapacitet, eller rettere indtil den kortest varende af Komponenterne i A er udnyttet til fuld Kapacitet.

Vi kan forklare dette nærmere ved at opløse A i $A_1 + A_2 + A_3 \dots$, hvor A_1 er den kortest varende Komponent α : den, der først melder Pas. Naar A_1 er fuldt udnyttet, nytter det ikke at helde flere Energidoser B paa, skønt A_2, A_3 kan optage mere. Der er naaet et foreløbigt Maximum.

Man kan først gaa videre, naar der er heldt en ny Forsyning A_1 paa. Næste Gang er det maaske A_2 , der løber ud, inden det nye A_1 er udnyttet o. s. v. — Det er karakteristisk

¹⁾ Ingeniøren 1916: Lidt om Stykpriser for Masseartikler.

Piece 1917: Lidt Teori om Driftsregnskaber og Produktionspriser.

Ingeniøren 1920: Lidt om rationelle Priser.

Nordisk Tidsskrift i Organisation 1920: Lidt Teori om Driftsregnskaber og Produktionspriser.

for A-Komponenterne, at de kun tilføres kvantemæssigt, medens B-Komponenten kan tilføres kontinuert.

Produktionssættet som Helhed er ikke udnyttet, før den længst varende Faktor er helt udnyttet. Og i dette Tilfælde faar man den billigste Produktionspris pr. Enhed i den givne „Teknik“.

I forrige Afsnit behandlede vi nærmest A-Komponenten som udelelig og lod Kapacitetsloven virke indtil det Maximum, man kom til ved at den samlede A-Komponent ikke kunde modtage mere.

Nu ser vi dybere ind i Sagen og finder, at Grunden til, at A-Komponenten meldte Pas, maaske kun var, at en Forsnævring i Anlægget standsede Varestrømmen. Der er altsaa Mulighed for, at en partiel Udvidelse paa dette Sted vil bevirke, at de andre Dele af den oprindelige A-Komponent bliver bedre udnyttet. Dette Forhold kommer vi nærmere tilbage til under Afsnittet „Harmoniloven“, som behandler partielle Udvidelser i samme Teknik.

Naar vi tænker os baade A- og B-Komponenterne opløste i deres Bestanddele, vil den almindelige Formel for Stykprisen faa følgende Form

$$y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \dots + b_1 + b_2 + \dots,$$

hvor a_1 betyder A_1 -Komponentens Andel i Fremstillingsprisen paa det Tidspunkt, hvor A_1 er udnyttet helt, og hvor α_1 betyder Forholdet mellem den nuværende Produktion og den Produktion, der vilde være, om A_1 blev helt udnyttet, og paa samme Maade med de øvrige Led i Formlen.

Samlingen af Komponenterne $A_1, A_2 \dots B_1, B_2 \dots$ kaldes Produktionssættet og Ligningen udtrykker altsaa, at Stykprisen y er sammensat af de enkelte Komponenters Andel i Prisen. Det ses, at A-Komponenternes Mindstepris divideres med Komponentens Beskæftigelsesgrad, medens B-Komponenterne foreløbig antages fuldt udnyttede.

Man kan tænke sig det saaledes, at Varen er gaaet gennem en Række Maskiner, der hver betragtes som en A-Komponent. Den første Maskine udnyttes til Beskæftigelsesgraden α_1 , den anden til α_2 o. s. v., og Varen debiteres med den Del af Udgifterne til Maskinen, som den virkelig har kostet, d. v. s. som man faar ved at dividere Udgiften med det producerede Antal. Det er jo denne Udgift, der er højere, end den vilde være, om Maskinen udnyttedes helt, til fuld Kapa-

citet, idet α da vilde være lig 1, medens den nu maaske er en Brøk. Men saadan gaar det jo i Virkeligheden, hvor Komponenterne sjældent alle udnyttes saa meget, som de burde, og det mærkes tydeligt paa Varens Fremstillingspris.

Minimumsloven.

Det vilde som sagt give en billigere Produktionspris, om alle Komponenterne samtidig var udnyttede til Optimum, men det gaar sjældent i Praksis, da det, særlig ved stærkt sammensatte Produktionssæt, er meget vanskeligt at faa dem saa harmonisk sammensatte, at alle Komponenterne samtidig kommer i Optimum. Men hvis det kunde lykkes, vilde man ved fuld Kapacitet faa Prisen:

$$y_{\min} = a_1 + a_2 + \dots + b_1 + b_2 + \dots$$

Det, der spildes ved at man ikke naar dette Ideal, har vi kaldt Tomgangstabet, der faas ved at trække disse Værdier for y_{\min} fra den tidligere fundne Værdi for y :

$$y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \dots + b_1 + b_2 \dots$$

Altsaa Tomgangstabet er:

$$y \div y_{\min} = a_1 \left(\frac{1}{\alpha_2} \div 1 \right) + a_2 \left(\frac{1}{\alpha_2} \div 1 \right) + \dots$$

Vi kommer til ganske lignende Forhold som de, der kendes fra Agerbruget. Med Jorden som fix Faktor holder man Energidoser paa, og Udbyttets Størrelse bestemmes af den Faktor, der er i Minimum. Dette er *Liebig's* Minimumslov, og den er af *Mitscherlich* formuleret og ændret saaledes:

Planteudbyttets Størrelse er betinget af Tilstedeværelsen af samtlige Væxtfaktorer, saaledes at hver enkelt udøver en desmere hemmende Indflydelse paa Udbyttet, i jo højere Grad den er i Minimum. Naar vi før saa, at en Produktionsfaktors

Tomgangstab var $a \left(\frac{1}{\alpha} \div 1 \right)$ saa er det netop den Størrelse,

hvormed den hemmer Udbyttet eller forøger Omkostningerne ud over det nødvendigste. Det ses let, at Størrelsen $\left(\frac{1}{\alpha} \div 1 \right)$

voxer stærkt stigende med Afstanden fra $\alpha = 1$ (Optimum), og man forstaar derefter, hvorfor det er omsonst at interessere sig for de andre Produktionsfaktorer, hvis en betydelig Fak-

tor er for langt fra Optimumsudnyttelse, d. v. s. dens α er for lille en Brøk.

Vi kan se det af en Tabel for $\left(\frac{1}{\alpha} \div 1\right)$'s Variation med α

$\alpha = 0.05$	0.1	0.2	0.3	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9	1.0
$\frac{1}{\alpha} \div 1 = 19$	9	4	2.33	1.5	1	0.66	0.43	0.25	0.11	0

Det ses f. Ex. at Komponenten bliver 5 Gange saa dyr, som den behøver at være, hvis den kun udnyttes 20 pCt. o. s. v.

Det er slet ikke ualmindeligt, at der i en Virksomhed er et eller andet for Prisen betydende Led (Apparat, Maskine, Person), som Varen skal passere, og som kunde præstere mange Gange det Arbejde, det faar Lov til i vedkommende Produktionssæt. Dette Led i Produktionen kommer da til at betyde ganske uforholdsmæssigt i Prisen, eller til at virke stærkt hemmende paa Udbyttet.

Hvis man kender de forskellige Komponenters Beskæftigelsesgrad, vil man med Tal kunne regne ud, hvor stærkt hemmende hver af disse virker paa Udbyttet, og denne Hemning er progressivt voxende med Afstanden fra Optimumspunktet, saaledes som Formlen for Tomgangstabet viser. Det er betegnende for det rationelle ved Industrien, at Minimumsloven saaledes lader sig matematisk paayise, medens den ved Landbruget er en Erfaringssag.

Det gælder i Industrien som i Landbruget, at Faktorerne bør holdes paa i harmonisk Orden. Man skal altid interessere sig for at helde de andre Komponenter paa dem, der i Forhold til deres Pris er udnyttet mindst, da det er her, Modstanden mod Udbyttet koncentrerer. Det kan ikke nytte at gøre Økonomien fuldkommen eet Sted, saalænge det hænger stærkere paa et andet Sted. — Hvis Jorden mangler Kalk, nytter det ikke at helde mere Kvælstof paa o. s. v. — Udbyttet bestemmes af de daarligste Steder, omtrent som en Kædes Styrke bestemmes af de svageste Led.

Og i Industrien er det saa heldigt, at man kan faa det at se med Tal, hvis man ikke vil tro det. Man kan jo altid af Regnskaberne dele Produktionsprisen (100) for Varen i Komponenternes procentvise Kontingent til Prisen, altsaa:

$$1) \quad y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \frac{a_3}{\alpha_3} + b_1 + b_2 = 100,$$

$$f. \text{ Ex. } y = 20 + 20 + 20 + 20 + 20 = 100,$$

$$\text{hvor } \alpha = 0.20 \quad 0.50 \quad 0.80 \quad 1.00 \quad 1.00.$$

Prisen vil da kunne drives ned til:

$$y = a_1 + a_2 + a_3 + b_1 + b_2$$

eller

$$y_{\min} = 4 + 10 + 16 + 20 + 20 = 70.$$

Der kan altsaa ved bedre Udnyttelse spares 30 pCt., hvoraf de 16 pCt. alene stammer fra den daarligst udnyttede Komponent.

Vi kan tage et andet Exempel:

$$2) \quad y = 30 + 25 + 20 + 15 + 10 = 100$$

$$\alpha = 0.10 \quad 0.30 \quad 0.50 \quad 0.70 \quad 1.00$$

$$y_{\min} = 3 + 7.5 + 10 + 10.5 + 10 = 41.$$

Ved dette Sæt kan altsaa 59 pCt. spares.

Man ser, at Faktorerne „hemmer“ Udbyttet med følgende Tal i de to Exempler:

$$1) \quad \begin{array}{ccccc} 16 & 10 & 4 & 0 & 0 \end{array}$$

$$2) \quad \begin{array}{ccccc} 27 & 17.5 & 10 & 4.5 & 0 \end{array}$$

Ses det i Forhold til Komponentens Størrelse, viser det sig tydeligt, hvorledes Minimumsloven virker, at Komponenten udøver en des mere hemmende Indflydelse paa Udbyttet, i jo højere Grad den er i Minimum.

Den Varestrøm, der kan gaa gennem en Virksomhed, bestemmes kvantitativt af det snævraste Sted. Hvis Virksomheden ikke er anlagt harmonisk, vil kun det snævraste Sted kunne være helt udnyttet, og alle de andre Led i Virksomheden faar da mere eller mindre Tomgangstab og arbejder derfor dyrere end den mere harmonisk dimensionerede Konkurrent. Man udvider derfor Forsnævringerne ved at helde mere af vedkommende A-Komponent paa, saa at Strømmen igen kan forøges.

Det er naturligvis i Industri som i Landbrug bedst at føre alle Produktionsfaktorerne op til Optimum, men har man ikke Raad til det, saa er det bedre at føre dem alle forholdsvis og harmonisk op, end at lade enkelte betydende Faktorer forblive for nær ved Minimum.

Harmoniloven.

Det er langt fra altid, at et Produktionssæt kan udføres eller bliver udført saa harmonisk, at alle Komponenterne har lige stor Kapacitet. Adskillige Komponenter har i høj Teknik en temmelig stor Mindste-Størrelse, og andre Komponenter har ganske smaa Enheder, selv om de er i højeste Teknik. Et Produktionssæt, der er sammensat af disse forskellige Komponenter, vil da ofte komme til at bestaa af Enheder med stor Kapacitet sammen med Enheder af mindre Kapacitet, idet disse sidste da kan sættes ind i større Antal, efterhaanden som der bliver Brug for dem. Det vil i mange Tilfælde ikke engang være rigtigt at sætte de smaa Enheder ind, før der efterhaanden bliver Trang til dem. Disse smaa Enheder kommer da paa en Maade til at staa paa Grænsen mellem faste og løbende Udgifter, idet man „helder dem paa“ de større Enheder, som har længere Varighed, indtil Kapacitetsloven i denne udvidede Forstand er udnyttet.

Kapacitetsloven i denne udvidede Forstand vil vi kalde *Harmoniloven*. Det er ikke af Lyst til at lave nye Ord, men af praktisk Trang til at have forskellig Betegnelse for forskellige Ting; det giver i det lange Løb kortere Betegnelser og mere Forstaaelse. Navnet Kapacitetsloven har vi brugt for den Priskurve, der fremkommer, naar man „helder“ Variabler paa en fix Faktor. (Og Betegnelsen „Minimumsloven“, som er et mere negativt Udtryk for det „hemmende“, vil det ikke være rigtigt at bruge for disse Tilfælde, da Betegnelsen har sin i Forvejen fastlagte Plads i Nationaløkonomien overfor et negativt Forhold, der ikke ganske dækker det specielle positive, her er Tale om.)

Harmoniloven er den Priskurve (rettere Indhyllingskurven for de Priskurver), der fremkommer, naar man under Udvidelse i *samme Teknik* holder faste og variable Komponenter paa, indtil man naar Minimumspunktet ved det fuldt harmoniske Sæt.

I forrige Foredrag betragtede vi særlig Kapacitetsloven, og vi saa de Hyperbler, Priserne vandrede ned ad, naar der heldtes Variabler paa den fixe Faktor. Det karakteristiske for Variablen saa vi at være, at den antoges altid at være udnyttet helt, saa at man kunde helde den paa netop i det Kvantum, man havde Brug for.

Naar Talen nu er om Harmoniloven, som paa en Maade er en Kapacitetslov for Paaholdning af faste Komponenter, saa har vi ikke at gøre med et saadant Fluidum, som Variablen

var, nu maa vi bygge med Klodser, og hver Klods har i den givne Teknik en Mindstestørrelse, om man saa har fuldt Brug for denne Størrelse eller ikke.

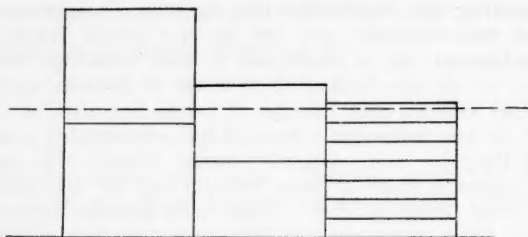

Fig. 19.

Opgaven at bygge et Produktionssæt er da som at skulle bygge en Dæmning, hvor Byggeklodserne har forskellig Højde for de forskellige Afsnit. Bag Dæmningen fyldes da Fluidet (Variablen), efterhaanden som der er Brug for det. I Afsnittene med de smaa Klodser vil man ogsaa først lægge disse paa, efterhaanden som der bliver Brug for dem, og deres „Udnyttelse“ vil gennemsnitlig være stor, medens der er mere økonomisk Risiko ved de store Klodser, da de let kan tænkes at faa ringe Beskæftigelsesgrad.¹⁾

Naar en Fabrik bygges, maa der ofte strax købes større Areal end det, der foreløbig bebygges. Der maa strax ansættes en Direktør, saa dygtig som mulig, selv om han foreløbig i overført Betydning er en stor Klods. — Højt betalte Mennesker er ofte kun dyre, fordi man ikke udnytter deres Kapacitet. Men at tage en Mand af en lavere „Teknik“ kan være endnu dyrere og udelukker Fremtids-Chancen. — Bygningen indrettes maaske til at tage 2 Sæt Maskiner, medens kun et Sæt strax opstilles. Vej, Kloak, Vand etc. anlægges til at tage Udvidelse, Kontor med Personale udnyttes maaske heller ikke strax, og i det hele findes maaske i de fleste Virksomheder en Del Ram-

¹⁾ Dette Billede kan ogsaa være vigtigt at fastholde til Forstaaelse af Beskyttelse for ny Industri, hvor Opgaven drejer sig om at beskytte Beskæftigelsesgraden af de store Klodser, uden at Prisen i Indlandet derved forøges, idet en saadan Tendens modvirkes af Økonomien ved Klodsens Udnyttelse. Beskyttelsen kan naturligvis ogsaa blive nødvendig i daarlige Tider overfor gammel 'udbygget' Industri, naar alle Klodserne er lagt i tidligere Tid, da der var Brug for dem.

mer, som har større Kapacitet, end man for Tiden anvender og udnytter.

Ved Jernbaneanlæg udføres maaske Jordarbejde og Stationsanlæg strax til at tage Dobbeltspor, skønt kun eet Spor foreløbig lægges. Kapaciteten af det oprindelige Anlæg udnyttes da bedre, naar andet Spor lægges o. s. v. Lad Produktionssættet være:

	Produktionssættet	Kapacitet	α	a
A ₁	Jordarbejde og Stationsanlæg	2 Spor	0.025	0.5Øre
A ₂	Enkeltspor	4 Lokomotiver	0.05	0.5 —
A ₃	1 Lokomotiv	16 Vogne	0.20	1 —
A ₄	4 Vogne alt incl. Betjening		0.80	1 —
B	Kul		1.0	1 Øre

og lad os antage, at Mindsteprisen ved fuld harmonisk Udnyttelse af det hele er (Tallene er naturligvis hypotetiske)

$$a_4 + a_3 + a_2 + a_1 + b = \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + 1 + 1 + 1 \text{ Øre} \\ = 4 \text{ Øre pr. Person- eller Ton-km,}$$

saa vil det betragtede Anlæg give følgende Resultat:

$$\frac{0.5}{0.025} + \frac{0.5}{0.05} + \frac{1}{0.2} + \frac{1}{0.8} + \frac{1}{1.0} \\ 20 + 10 + 5 + 1.25 + 1 = 37\frac{1}{4} \text{ Øre}$$

i Stedet for de 4 Øre ved fuld Udnyttelse.

I Praksis vil man ofte træffe paa at skulle løse en saadan Opgave bagfra ved bestaaende Anlæg. Regnskaberne giver Prisen $37\frac{1}{4}$ Øre pr. Enhed, og Regnskabets Fordeling paa de 5 Konti for Komponenterne giver $20 + 10 + 5 + 1.25 + 1$. Komponenternes α -Værdi maa ofte foreløbig skønnes, hvorved man ser Mulighed for at komme ned med Prisen til $0.5 + 0.5 + 1 + 1 + 1 = 4$ Øre. Man tager da først fat der, hvor Resultatet kan være betydeligt, og søger efterhaanden at nærme Fremstillingsprisen over det hele til det saaledes opstillede Ideal, som dog kun gælder samme Teknik. Ved højere Teknik kan der maaske naas endnu langt mere. Det er heller ikke umuligt, at Tekniken i det givne Tilfælde er for høj, at man ved den betragtede Jernbane maaske langt billigere kunde køre Godset og Personerne ad Landevejen. Det bliver et

Spørgsmaal om Markedets Størrelse for de forskellige opnaaelige Priser.

Et Forhold, som ofte gør det vanskeligt at faa harmoniske Sæt frem, er det, at de fleste Virksomheder særlig i vort lille Land, er altfor sammensatte. Muligheden for Harmoni bliver større, naar Komponenternes Antal bliver mindre. Ganske vist har man i den nyere Tid gjort mange Fremskridt med Hensyn til Arbejdets Deling, men denne Bevægelse er desværre ikke trængt til Bunds. Man vil oftest langt hellere konkurrere og ødelægge hinanden i Kamp om alle sammen at lave alle Slags samlede Produkter, end man vil enes om at lave hver sin Del og derved til fælles Gavn fremstille et billigere Produkt i bedre, enklere Produktionsæt. Og Fordelene ved Arbejdets Deling kunde dog blive overordentlig mange, hvorom nærmere senere.

For at anskueliggøre Harmoniloven grafisk tegner vi nu nogle Figurer i et Koordinatsystem, hvor Abscisserne er Udgifter (i Kroner), og hvor Ordinaterne er Udgifter pr. produceret Enhed.

Vi begynder med en forberedende Figur (Fig. 20) for at forklare Fremgangsmaade og Betegnelser. I ovennævnte Koordinatsystem afsættes Punktet (A, b), hvor A betegner Virksomhedens faste Udgifter (pr. Aar eller pr. Dag) og b de løbende Udgifter pr. produceret Stk. (eller pr. produceret 100 000 Stk.). Dette Punkt vil vi kalde *Teknikpunktet*, da det karakteriserer Virksomhedens „Teknik“ i den Betydning, hvori Ordet bruges af Nationaløkonomerne. Endvidere vil vi paa Abscisseaksen afsætte Maximaludgiften M, som i en produktiv Virksomhed kendes eller kan beregnes, idet Virksomheden Anlæg kun kan behandle en vis Mængde i det betragtede Tidsrum. En Linie fra Punktet M gennem Teknikpunktet vil træffe Ordinataxen i Minimalpunktet, hvis Ordinat er den mindste Udgift, Virksomheden kan naa pr. Stk., nemlig $a+b$.

Dette ses umiddelbart af Figuren, idet man først lægger Mærke til, at Abscissen til Punktet M ifølge Definitionerne er $A + bz_{\max}$, hvor z, som tidligere, angiver Antallet af producerede Stykker. Man ser dernæst, at den omtalte Linje med Ordinataxen danner en Vinkel, hvis Tangens er z_{\max} .

Nu vil det ses, at enhver Linie gennem Teknikpunktet og gennem et Punkt paa Abscisseaxen, som angiver en mulig Udgift i Virksomheden, vil træffe Ordinataxen i det Punkt, som angiver den til denne Udgift svarende Stykpris, og at en saadan

samlede Udgift ($A + bz_0$), som hverken giver Gevinst eller Tab:

(I Parenthes bemærket vil en og anden maaske sige, at det ser mærkeligt ud paa Figuren at anvende samme Størrelsesorden for to saa forskellige Størrelser som A (faste Udgifter pr. Aar) og b (løbende Udgift pr. Stk.). Det er kun et Spørgsmaal om Maalestoksforholdet, idet b f. Ex. kan tænkes at betyde løbende Udgift for 10 000 Stk. eller pr. Million Stk. eller for hele største Aarsproduktion. Bruger man f. Ex. dette Maalestoksforhold $B_{\max} = b$, saa bliver $z_{\max} = 1$, den mest skraa Konstruktionslinie gennem Teknikpunktet (til Maximaludgiften), danner Vinklen 45° med Ordinatax. Det vil da ses, at de omtalte Størrelser virkelig er af samme Størrelsesorden).

Naar Tarifpunktet ligger paa Ordinatax, betyder det, at der sælges efter den bestemte Pris pr. Stk. Udsalgsprisen er da konstant for de forskellige Størrelser af Omsætningen, og afbildes derfor ved en ret Linie parallel med Abscisseaxen gennem Tarifpunktet.

Fremstillingsprisen angives ved den Hyperbel, der fremkommer, naar man trækker de forskellige Linier gennem Teknikpunktet og benytter disse Liniers Skæringspunkter med Koordinataerne som Koordinaterne til Hyperblens Punkter. Fremstillingsprisen kan ved det givne Teknikpunkt ikke blive mindre end den, der faas ved Maximaludgiftspunktet.

Teknikpunktet er Skæringspunktet mellem Stykprishyperblens Asymptoter.

Fremstillingspris og Udsalgspris har kun et fælles Punkt, som faas ved Dækningspunktet. Før dette giver Omsætningen Tab og efter dette Gevinst.

Tarifpunktet kan godt tænkes at blive flyttet bort fra Ordinatax og henimod Teknikpunktet. Tariffen bliver da ikke konstant, men „blandet“ (Pauschaltariffer), idet Tarifpunktets Abscisse bliver den faste Afgift og dets Ordinat den løbende Enhedspris (saadanne Tariffer anvendes f. Ex. ved Elektricitetsforsyning). Tariffens Forløb med stigende Omsætning bliver da en Hyperbel, der kan konstrueres ligesom før ved at trække Linier gennem Tarifpunktet og finde Tariffens forskellige Punkter.

Flyttes Tarifpunktet helt hen til Teknikpunktet, falder de to Hyperbler sammen, og der vil ved enhver Omsætning være Dækning for de samlede Udgifter \propto : Kunden betaler netop, hvad det koster, og Fortjenesten er Nul uanset Omsætningens Størrelse.

Teknikpunktet ligger saaledes, at en blandet Tarif til Salg

af Virksomhedens Produkter vilde dække Fremstillingsprisen af Produkterne ved enhver Beskæftigelsesgrad, naar Tariffens Pauschal-Ydelse var A, og den løbende Pris var b, d. v. s. naar Tarifpunkt og Teknikpunkt faldt sammen.

Hvis Udgiften D er givet (tegnet paa Abscisseaxen), og Prisen y_0 er givet (tegnet paa Ordinataxen), vil ethvert Tarifpunkt paa Linien Dy_0 give Dækning, lige fra den rene Forbrugstarif y_0 , til den rene Pauschel-Tarif D, og ethvert Teknikpunkt paa samme Linie vilde give samme Resultat. Et billigere Anlæg paa denne Linie vil være lige saa godt som et dyrere paa samme Linie, der ikke udnyttes helt. Alle Stykprishyperblerne vil gaa gennem samme Punkt Dy_0 .

Enhver Risiko i produktiv Virksomhed kommer af, at Tarifpunkt og Teknikpunkt er fjernet saa langt fra hinanden. Tarifpunktet ligger gerne paa y-Axen, og Teknikpunktet fjernes mere og mere fra dette Tarifpunkt, jo højere Teknikaen bliver, og Tariffen bliver kun „rigtig“ (i: nøjagtig svarende til Fremstillingsprisen), for den ene Omsætning, der svarer til Dækningspunktet D, som ligger paa Linien gennem Tarifpunkt og Teknikpunkt.

Jo længere Teknikpunkt og Tarifpunkt fjernes fra hinanden, jo „stejlere“ bliver Skæringen mellem Tariffen og Teknikaen, d. v. s. før Skæringspunktet stort Tab og efter Skæringspunktet stor Fortjeneste. Det er det matematiske Udtryk for, hvorledes Risiko og Fortjeneste efter Naturens Orden maa følges ad.

Forneden paa Figuren er tegnet en Figur som tidligere forklaret paa Fig. 12, for at man ved Konstruktionen eventuelt kan begynde med iagttagne Indtægter og Fortjenester, der findes i Virksomhedens Bøger. Den samlede Figur giver da mere fuldstændigt Overblik over de Størrelser, man i en Virksomheds Økonomi maa operere med, og angiver, hvorledes disse Størrelser er indbyrdes forbundne.

Vi kan nu gaa over til at tegne den Figur (Fig. 21), som anskueliggør Harmoniloven i: den Kurve, efter hvilken Mindste-Fremstillingsprisen sænker sig, naar Produktionssættet bygges mere og mere harmonisk, indtil den absolute Mindste-Udgift pr. Stk. i vedkommende Teknik naas i det Øjeblik, hvor alle Produktionssættets Komponenter samtidig er udnyttet til fuld Kapacitet. Vi maa dog nøjes med et stykkevis Eksempel.

Vi antager i Fig. 21, at i det betragtede Produktionssæt, som skal udvides, bestaar A-Komponenterne af 3 Dele, $A_1 +$

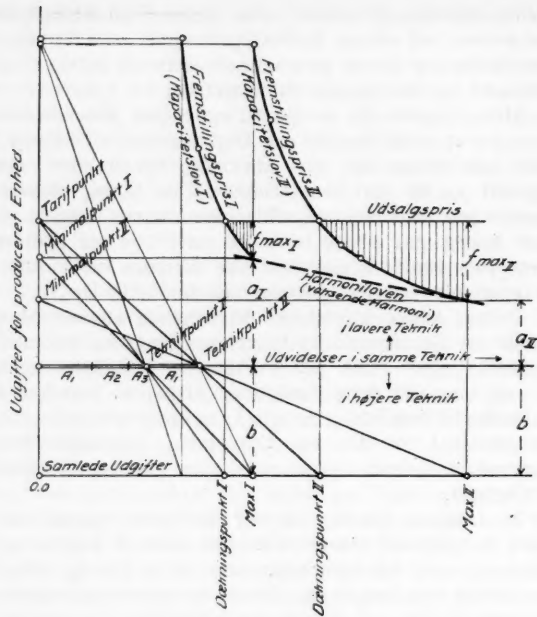

Fig. 21.

$A_2 + A_3$, af hvilke A_1 ikke kan mere, men skal erstattes af en ny Dose A_1 . Vi antager, at A_2 og A_3 begge har saa stor Kapacitet, at de kan bære denne nye Komponent A_1 , uden at de løber ud før denne.

Ved Tilføjelsen af Komponenten A_1 flyttes Teknikpunktet fra I til II, og ved den før forklarede Konstruktion ved Linier gennem Teknikpunkterne kan man tegne Hyperblerne baade for Fremstillingsprisen ved Teknikpunkt I og ved Teknikpunkt II. Ved det her betragtede Exempel, hvor Tilføjelsen af Komponent A_1 fordobler Maximalomsætningen uden at fordoble A-Komponenten, ses det let geometrisk, hvorledes Minimalpunktet flytter sig fra I til II, saaledes at mindste Fremstillingspris bliver mindre. Hvis man nu kendte Kapaciteterne af A_1 , A_2 og A_3 , kunde man fortsætte disse Konstruktioner, efterhaanden som Komponenterne maatte føjes til, og engang vilde man ved en eller anden Omsætning naa det Punkt, hvor alle

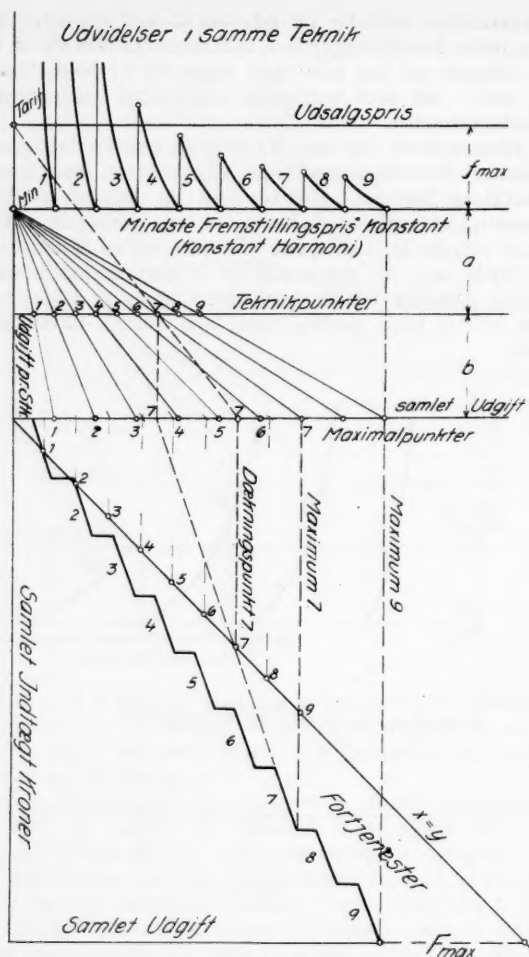

Fig. 23.
Constant return.

paa Fig. 23, der nærmer sig det, man kalder „constant return“.

Størrelsen af Mindste Anlægs-Enhed spiller en overordentlig Rolle i en Virksomheds Karakteristik. Er Teknikkens Højde givet, kan man for hver Slags Virksomhed sige, at der er en bestemt Størrelse af Virksomhed, som giver fuldt harmoniske Produktionssæt. Indtil denne Størrelse naas, har man voxende Harmoni, som giver increasing return for saadan Udvidelse. Gentagelse af hele det harmoniske Sæt giver da constant return for Udvidelsen. (Fig. 22—23).

Det maa huskes, at vi her bygger med Klodser (faste Komponenter) og forudsætter, at Fluidet (Variablen) stadig paahældes indtil fuld Kapacitet. Vi har altsaa to Slags increasing returns oveni hinanden, først Kapacitetsloven for Fluidets Paaheldning paa hver Udvidelse, og dernæst Harmoniloven ved Klodsernes Paaheldning, saaledes som det grafisk er vist i Fig. 21.

Højere Tekniks Lov.

Alt det, som her er omtalt under Afsnittet om Harmoniloven, gælder som sagt kun for Udvidelser i samme Teknik, d. v. s. naar Teknikpunktet bevæger sig paa den vandrette Linie. Det blev omtalt, at det har stor Betydning for Virksomhedens Karakteristik og hele Stilling, hvor stor den mindste Enhed af det fuldt harmoniske Sæt kan være i vedkommende Teknik, og denne Størrelse er afgørende for Virksomhedens ydre Fysiognomi og Fremtræden.

Hvis man i samme Teknik vil udvide udover mindste harmoniske Sæts Størrelse, saa bør det helst blive en Gentagelse af hele Sættet (da man ellers faar aftagende Harmoni), men man maa ikke tro, at mindste Fremstillingspris for Varen bliver mindre ved saadan Udvidelse eller Gentagelse af Sættet. Den bliver i bedste Fald konstant.

Hvis man bliver i samme Teknik, saa kan det f. Ex. ikke nytte at samle det halve af Landets Skotøjs- eller Skræder- eller andre mindre Haandværks- eller Industrivirksomheder; Produktionsprisen bliver ikke mindre, og mange Konkurrenter vil være i Besiddelse af lige saa harmoniske Sæt som det store, da det er karakteristisk for saadanne Virksomheder, at mindste harmoniske Sæt ikke er ret stort.

Det modsatte er Tilfældet f. Ex. ved et Jærnværk eller en Automobilfabrik, hvor mindste Enheder i højeste Teknik er meget store. Her er Koncentrationen paa sin Plads.

Dog kan det undertiden være berettiget at sammenslutte de mange *smaa Enheder* af høj produktiv Teknik, hvis man

derved paa et eller andet Omraade f. Ex. paa det merkantile Omraade ved Indkøb og Salg kan *kan hæve sig til en højere Teknik*, end de enkelte smaa Virksomheder hver for sig vilde være i Stand til at bære.

Andelsbevægelsen i Ægproduktionen er et smukt Exempel paa dette. I selve Produktionen kan Sammenslutning ikke hjælpe, da mindste Enhed i højeste Teknik for at producere Æg er en Høne, og den kan enhver anskaffe og passe, uden at det koster særlige faste Udgifter. Det er et udpræget Exempel paa constant return i selve Produktionen (forudsat at Fodring etc. er korrekt og ensartet). Men i Afsætningen af Æggene findes en langt højere Teknik end den gammeldags, at hver Bondeskone med Kurven paa Armen gaar til Byen for at sælge Æggene. Man kan ved omfattende Sammenslutning naa at komme ind paa Verdensmarkedet med en velpakket, ensartet, kontrolleret Vare, som kan sælges gennem en storstilet Handelsorganisation. Og den „Teknik“ kræver en saa stor Mindstenhed, at hele Landets Produktion maa til for at skabe og udfylde den. Det kunde ikke nytte, om hver Gaard for sig vilde lave Handelsorganisation paa Verdensmarkedet. Hvis denne Organisation var i højeste Teknik, vilde dens Beskæftigelsesgrad blive ganske diminutiv, altsaa vanvittig kostbar pr. solgt Æg, medens den højere Teknik udfyldt til fuld Kapacitet netop har det Særkende, at den giver billigere Behandling (evtl. højere Udsalgspris) pr. Stk. end den lavere Teknik. Men skal kun mindre Mængder behandles, bliver den lavere Teknik billigst. Og for hver given Mængde at behandle findes der gerne en bestemt Højde for Teknikken, som giver den billigste Behandling.

For Industrien er det særlig karakteristisk, at man ved Masseproduktion faar Muligheder for at hæve sig til en højere Teknik.

Herved forstaas ikke blot det, der kan naas, naar man specialiserer sig, faar større Øvelse, bedre Arbejdstempo, bedre Organisation, mere harmonisk udbygget Produktionssæt, men der menes i Almindelighed med højere Teknik, at man kan opbygge et Produktionssæt af en helt ny Art, med en anden og bedre Metode, som kræver mere kompliceret og dyrere Anlæg, men til Gengæld er saa meget billigere „i Driften“, at Forøgelsen ved Anlægsomkostningerne ved tilstrækkelig Udnyttelse af det nye Anlægs større Kapacitet bliver mere end udlignet, saa at man faar en billigere Fremstillingspris pr. Enhed.

Det almindelige, naar man gaar over i højere Teknik, er at der i Produktionssættet substitueres fixe Faktorer for variable. Dækningspunktet flyttes gerne længere ud, idet der kræves en større Produktion for at Substitutionen skal betale sig. Men samtidig bliver der, naar der skal være Mening i det, Mulighed for en billigere Produktion, hvis det bedre Sæt udnyttes til fuld Kapacitet.

Hvis en Opfindelse eller forbedret Metode gør Variablen mindre uden at forøge de faste Udgifter eller omvendt, saa vil den nye Metode jo straks være den gamle overlegen, men det udlignes gjerne ved, at den nye Metode belastes med Patentafigifter eller andre monopolagtige Rettigheder, der virker som forøget fast eller løbende Udgift. Naar dette tages med i Betragtning, vil den først anførte Karakteristik af den højere Teknik være nogenlunde rigtig, nemlig at man kan vente flere faste Udgifter, naar de løbende Udgifter sættes ned.

Hvis man skal lave Hestesko, saa kan det enten gøres i en Landsbysmedie eller i en bedre Smedie eller i en Specialfabrik for Hestesko med de mest udviklede Maskiner, som faar Jærnstænger ind i den ene Ende og spytter Hestesko ud i den anden Ende. Landsbysmedien har meget faa faste Udgifter, ialt Fald meget faa, som er specielle for Hestesko. Hvis der ikke er Hestesko at lave en Dag, saa kan Hammer, Ambolt og Esse bruges til Hundrede andre Ting. Men den udviklede Specialfabrik har store Udgifter netop for Hesteskomaskinen, som ikke kan bruges til andet. Ikke alene Maskinen, men maaske hele Fabrikkens Indretning, maa være baseret paa denne ene Specialfabrikation, og er der ikke noget at gøre netop i den Branche, saa er hele Fabrikkens faste Udgifter Tab og Risiko, saa længe det ligger stille.

Til Gengæld har Landsbysmedien store løbende Udgifter til at lave Hestesko, væsentlig Arbejdsløn, medens det i den udviklede Maskine gaar Klip, Klap, og saa er Skoen færdig; det er kun nogle faa Omdrejninger af Maskinen i b-Udgift.

Vi har altsaa set, hvorledes den lavere Teknik har lille A og stort b, medens den højere Teknik har stort A og lille b.

Men vi kan ogsaa se, at Udgiften pr. Enhed $y = \frac{A}{z} + b$ vilde blive meget stor i Specialfabrikken, hvis ikke z er tilsvarende stor som A. Er der ikke mange Sko at lave, bliver det trods alt billigere at lave dem med Hammer og Ambolt, end det er først at anskaffe den store Maskine. Dog er den højere Teknik i de fleste Tilfælde overlegen, da den med Nu-

tidens lave Transportomkostninger oftest kan skaffe sig saa stor Aktionsradius, at Dækningspunktet kan naas.

Arbejderen er særlig udsat for at indhentes af den højere Tekniks Lov, og han maa hellere gaa i den højere Tekniks Tjeneste, end han med Magt maa udelukke den. Det er som tidligere sagt snarere den højere Teknik, som har skaffet Arbejderen bedre Vilkaar, end den generelle Lønbevægelse, der let bliver circulus vitiosus. I den højere Teknik er Arbejdslønnens Størrelse mindre afgørende for Prisen end i lavere Teknik.

Vi vil nu gaa over til at se paa disse Forhold ad grafisk Vej for at faa et tydeligere Billede.

Ved tidligere Fremstilling har vi set, hvorledes en Virksomhed er fuldstændig økonomisk karakteriseret ved de tre Anlægskonstanter: $A = \text{faste Udgifter}$, $b = \text{løbende Udgifter pr. Stk.}$ og $a = \text{faste Udgifter pr. Stk. med fuld Fart.}$ Størrelsen $\frac{a}{\alpha} + b$ er Fremstillingsprisen pr. Stk. Største Antal af fremstillede Stk. er $A:a = z_{\max}$.

I Fig. 24 er i det tidligere anvendte Koordinatsystem optegnet to forskellige Virksomheder 1 og 2, som antages at fremstille den samme Vare, men i forskellig „Teknik“, 1 i lavere Teknik, 2 i højere Teknik, og vi antager at hver for sig er bygget som mindste harmoniske Sæt i vedkommende Teknik.

I Fig. 24 er de Teknikpunkter 1 og 2 indtegnede paa samme Figur, og paa sædvanlig Maade er de to Hyperbler tegnede, som angiver Fremstillingsprisen for de forskellige Omsætninger, hvis Maxima 1 og 2 er angivet. Disse Maxima for Omsætning giver tilsvarende Minima for Fremstillingsprisen, og det ses, at dette Minimum for 2 ligger et Stykke under Minimum for 1. Men det ses tillige, at Fremstillingsprisen for Teknikpunkt 2 først sent (efter Hyperblens Skæringspunkt) begynder at blive billigere end for Teknikpunkt 1, d. v. s. at Teknikpunkt 1 er det gunstigste for mindre Omsætninger, medens Nr. 2 er det gunstigste for større Omsætninger.

I samme Figur er nedad afsat en Koordinataxe X for Indtægterne paa samme Maade, som vi tidligere har set det. Man ser da, at idet Udgiftslinierne er konstrueret ved at føre Dækningspunkterne ned paa Halveringslinien $X = Y$, at de samlede Udgifter bliver mindst for Linie 1 til Udgiftsliniernes Skæringspunkt, og at derefter Udgifterne for Linie 2 bliver mindst. Man ser Skæringspunktet S baade for Hyperblerne og for Ud-

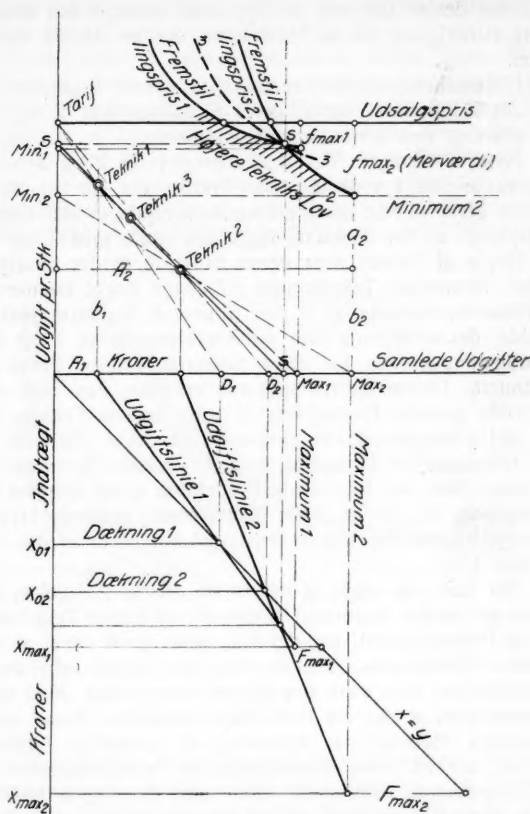

Fig. 24.

giftslinierne. Skæringspunktet for Hyperblerne er det Punkt, der konstrueres af Linien gennem Teknikpunkterne 1 og 2. For den Netto-Produktion S , der svarer til denne Linie, faas altsaa samme Produktionspris, hvorsomhelst Teknikpunktet ligger paa denne Linie. For et saadant Punkt T_3 er punkteret tegnet en Stykprishyperbel, som ogsaa gaar gennem Skæringspunktet S . Figuren viser for Resten det mærkelige Tilfælde, at Anlæg Nr. 1 indhentes af den højere Teknik 2

og 3, før det er udnyttet til Optimum. Anlægget har altsaa sin største Berettigelse for en Produktion, der er mindre end Optimum.

I Koordinatsystemet forneden paa samme Figur ses tydeligt Udgiftslinierne 1 og 2, deres Skæringspunkt S og deres Begrænsning ved deres Maximalomsætning.

Hvis vi betragter Teknikpunkterne 1 og 2 og 3 som *de* harmoniske Sæt i vedkommende Teknik, der for en vis Produktion giver mindst mulige Fremstillingspris, er det dog ikke sandsynligt, at Nr. 3 skulde ligge paa Linie med 1 og 2. I den Højde af Teknik, som svarer til Nr. 3, er det sandsynligt, at det tilsvarende Teknikpunkt vil ligge noget nærmere ved Ordinataxens, svarende til at den tilhørende Stykprishyperbel vil udfylde det skraverede Hak mellem Hyperblerne 1 og 2, saa at Indhyllingskurven for disse Stykprishyperbler bliver mere kontinuert. Denne Indhyllingskurve er netop den, som skulde give den grafiske Fremstilling af „den højeste Tekniks Lov“.

Indhyllingskurven er skraveret antydet i Fig. 25, hvor man tillige ser en hypotetisk antaget Grænsekurve for de bedste Teknikpunkter, der for en vis Produktion giver mindste Fremstillingspris, og de til hvert Teknikpunkt svarende Hyperbler er antydet indenfor den Indhyllingskurve, som er den højere Tekniks Lov.

Nu kan man sige, at det er en dristig Antagelse, at der findes en saadan kontinuert Kurve for de bedste Teknikpunkter for en Produktionsart, og det kan ogsaa godt være, at der er Spring i Kurven, som i Praksis ikke kan tænkes udfyldte. Men Hovedtrækket maa være nogenlunde sandsynligt. Man vil særlig indvende, at der for hver Slags Produktion findes saa vidt forskellige Metoder, paa Grundlag af forskellige Opfindelser etc., at det vil være usandsynligt, at Teknikpunkterne ligger blot nogenlunde kontinuert. Men man maa ogsaa huske paa, at de fleste Virksomheder er saa sammensatte, at højere Tekniks Anvendelse i en af dens mange Grene kun vil skubbe Teknikpunktet et lille Stykke skraat nedad, og at der her kommer saa mange Kombinationer ved Virksomhedens Mangfoldighed, at Kurven kan tænkes at nærme sig til at være kontinuert.

Hvis Teknikpunktet ved en Opfindelse bevæger sig nedad uden samtidig at fjerne sig fra Ordinataxens, saa vil Opfindelsen naturligvis have Mulighed for at slaa alle tilsvarende Anlæg ihjel. Noget andet er, at adskillige Opfindelser, f. Ex. Eksplosionsmotoren, gør det muligt at faa Anlæg i mindre Størrelser, skønt de er i højeste Teknik, hvorved Produktionen spredes. Hy-

perblerne for denne Teknik vil da løbe ind mod Ordinataxten paa den Maade, som er antydnet i Fig. 23.

Vi kan prøve at tage Sagen fra en anden Side: For en stor Mængde eksisterende Anlæg antager vi Stykprishyperblerne tegnet op som paa Fig. 25. Indhyllingskurven for disse Stykprishyperbler er for vedkommende Produktion den højere Tekniks Lov. Det vil vise sig, at der for hver Størrelse af Produktion, f. x. U , er et bestemt Anlæg, som giver den mindste Fremstillingspris, nemlig y_{\min} , som findes ved Ordinatens Skæring med Stykprishyperblernes Indhyllingskurve. Paa Figuren

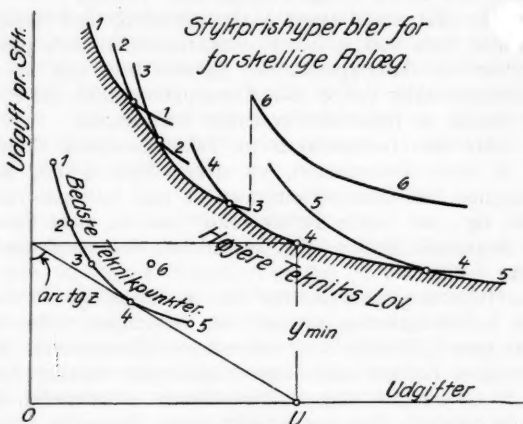

Fig. 25.

danner Hyperbel Nr. 4 Skæringspunktet, og Konstruktionslinierne for vedkommende Punkt er tegnet i Figuren. Til Hyperbel Nr. 4 svarer Teknikpunkt Nr. 4. De Teknikpunkter, som ligger paa Grænsekurven (bedste Teknikpunkter), svarer alle til Hyperbler, som rører Indhyllingskurven højere Tekniks Lov. Hver af disse Teknikpunkter har saaledes ved hver sin bestemte Størrelse af Produktion deres Berettigelse, medens Gentagelse af Sættet gerne vil være indhentet af en højere Teknik. (Se Nr. 3 og 6). Den tegnede Produktionslinie danner Vinklen $\arctg z$ med y -Aksen, z er Antallet af Enheder, der svarer til Produktionen U , og den skal være Tangent til Grænsekurven for Teknikpunkterne. Fra Punktet U skal nemlig trækkes en Produktionslinie, som træffer saa langt nede paa y -Aksen, som

muligt. Hvis Linien ikke var Tangent til Grænsekurven for Teknikpunkterne, men skar Kurven i 2 Punkter, maatte der kunne trækkes en anden Linie gennem et Teknikpunkt paa Kurven, som traf y-Axen længere nede, og det er i Strid med Forudsætningerne, da man netop ifølge Konstruktionen gik ud fra, at y_{\min} var den billigste Fremstillingspris for Produktionen U. Man vil finde et lignende Resultat ved at behandle Opgaven ved Differentiationen, idet man vil finde Minimum for Stykprisen $y = \frac{A}{z} + b$. Man finder da, at Tangenten til (A, b)

Kurven skal danne Vinklen arctgz med Y-Axen.

Man faar altsaa denne Indhyllingskurve (den højere Tekniks Lov) frem ved at lade Konstruktionslinien rulle paa Grænsekurven for Teknikpunkterne, ligesom man faar de enkelte Stykprishyperbler ved at lade Konstruktionslinien dreje sig om det enkelte til Hyperblen svarende Teknikpunkt.

Selv om Grænsekurven for Teknikpunkterne skulde vise sig at være diskontinuert, vil denne Sætning dog have sin Gyldighed, idet Konstruktionslinien da maa rulle paa Yderpunkterne, og „den højere Tekniks Lov“ faar da mere Facon som det skraverede Stykke i Fig. 24 end som den mere kontinuerte Kurve i Fig. 25.

Hvorledes disse Kurver for de forskellige Produktionsarter i Virkeligheden ser ud, maa naturligvis undersøges for hvert enkelt Tilfælde. Et rationelt teknisk-økonomisk Studium over disse Forhold vilde kunne danne det teoretiske Grundlag for en rationel Ordning af Produktionen i Samfundet. Man vil faa det rationelle Svar paa det ofte noget dogmatisk behandlede Spørgsmaal om Koncentration eller Decentralisation.

Ligger de empiriske Kurver som i Fig. 25, opfordrer dette i høj Grad til Koncentration for at naa højeste Teknik, men ender Figuren paa samme Maade som Fig. 23, kan man producere lige saa billigt under Decentralisation.

Ofte vil Specialisering og Standardisering være gode Veje for i den enkelte Produktion at kunne naa den passende Størrelse, som muliggør højeste Teknik.

Ofte kræver højeste Teknik meget store Enheder og da bliver Faren for Tomgang større end ved de smaa Enheder, hvis Antal stiger med Forbruget. De store Enheder giver ved Kapacitetsloven udpræget increasing return, medens smaa Virksomheder i stort Antal, der efterhaanden skydes ind, nærmer sig mere og mere til constant return.

Virksomhederne med de store Enheder kommer derfor

lettere i Betragtning til Toldbeskyttelse, da de arbejder saa udpræget billigere ved stor Beskæftigelse, at Tolden kan blive produktiv ved at beskytte Beskæftigelsesgraden.

Undertiden kan ved store uventede Konjunktursvingninger den samme Betragtningssmaa anlægges for Summen af de mange smaa Enheder i en decentraliseret Industri.

Overfor Harmonilov og højere Tekniks Lov kunde man tegne en Figur ganske analog med Fig. 7. Tænker man sig f. Ex. en Udsalgspris, der vilde være passende for Teknik Nr. 3 eller 6 i Fig. 25, saa vilde man overfor højere Tekniks Lov kunne konstruere Fortjenesten og „Teknik Tabet“ ganske analogt med Fortjenesten og Tomgangstabet i Fig. 8 overfor Kapacitetsloven. Dette „Teknik-Tab“ (og tilsvarende „Harmoni-Tab“ overfor Harmoniloven), vilde være passende Objecter for det politiske Parti, som vi ønskede skulde tage sig af Tomgangstabet. Det er som sagt en mindst lige saa god Opgave som at bekæmpe Avancerne, der ofte er af underordnet Betydning overfor Forbrugerne.

Seriefabrikation.

Ved de hidtil omtalte Love, nemlig Kapacitetsloven, Harmoniloven og højere Tekniks Lov har vi væsentlig haft at gøre med den Opgave at faa Produktionsmidlerne udnyttet og ordnet saa meget bedre, at Fremstillingsprisen derved bliver saa meget lavere. Vi kommer nu til det Tilfælde under selve Produktionen, at denne deler sig i *forberedende Arbejde og færdigt Arbejde*, og at det forberedende Arbejde har en vis Kapacitet, d. v. s. det kan udnyttes mere eller mindre til Forfærdigelse af flere eller færre videre Genstande.

For Ex. kan en Opspænding eller Tilretning i Maskinen benyttes til flere eller færre Exemplarer, Satsen af en Bog er lige dyr, om den bruges til 1 Expl. eller 50000 Expl., en Tegning eller Model, Skablon, Borekasse etc. er lige dyre, om de skal bruges til 1 Expl. eller 20 Expl. o. s. v.

Disse Forhold kan have en overordentlig Indflydelse paa Varens Fremstillingspris.

Tager vi en Bog, hvor Sats og Tilretning koster 1000 Kr. og hvert Expl. af Bogen derefter i løbende Udgifter til Tryk, Papir, Hefning etc. 1 Krone, saa faar vi følgende Priser pr. Expl.:

1 Expl.	1001 Kr.
100 —	11 „
500 —	3 „
1000 —	2 „
10 000 —	1.10 „

Man kommer til ganske lignende Forhold som de, der er omtalt under Kapacitetsloven. Kaldes de forberedende Arbejder A og det videre Arbejde pr. Enhed for b, Antallet af Enheder for z, saa har man som før:

$$y = \frac{A}{z} + b.$$

Vi faar altsaa ligesom før Stykprishyperblen med A og b som Asymptoter, og det er denne Hyperbel, der repræsenterer „Kapacitetsloven“ og viser, hvorledes Stykprisen falder, naar Antallet af Stykker i Serien (med samme Forberedelse) bliver

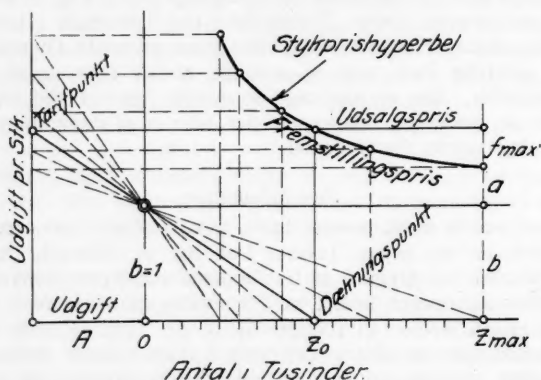

Fig. 26.

større. Serien har sit tekniske Maximum, ved hvilket Enhedsprisen bliver Minimum, men her ligger den Mærkværdighed, som vi ikke traf paa under Omtalen af Produktionsmidlernes Love, at den tekniske Grænse ikke er Optimum. Naar Talen her er om at udføre et Antal Genstande i Serie, saa kan det tænkes, at den økonomiske Grænse for Seriens Størrelse bestemmes af Lagerplads, Renter etc., som løber paa, naar Genstandene ikke hurtigt nok afsættes¹⁾).

Men med tilstrækkelig god Afsætning kan Serien blive saa stor, at Fabrikationen bliver kontinuert, og det giver naturligvis endnu billigere Produktion end Serierne. Hvor hurtigt

¹⁾ Dette er nærmere beskrevet i min Artikel i Ingeniøren 1916: Lidt om Stykpriser for Masseartikler.

man kan naa den kontinuerte Produktion afhænger af Produktionssættets Art, dog kan det i Almindelighed siges, at man hurtigst naar til det ved Specialisering af Produktionen.

Selv om Serien er kontinuert, bestemmes Udsalgsprisen ikke ved Asymptoten b , men ved Pris, man vilde komme til, om Serien naaede en vis Størrelse z_0 (ved Dækningspunktet). Stykprishyperblens Konstruktion er vist paa Fig. 26.

Variablernes Udnyttelse.

Naar vi før skrev, at Fremstillingsprisen var

$$y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \dots + b_1 + b_2 + \dots,$$

saa forudsætter vi, at Variablerne b altid var fuldt udnyttede. Men her er ofte et meget stort Spørgsmaalstegn. Man bør snarere skrive:

$$y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \dots + \frac{b_1}{\beta_1} + \frac{b_2}{\beta_2} + \dots,$$

og da hermed antyde, at det meget nøje bør undersøges i hvert enkelt Tilfælde, om $\beta_1 \cdot \beta_2$ o. s. v. ogsaa virkelig kan sættes $= 1$, eller om de kun er Brøker. I saa Fald er her det allerbedste Sted at skride ind, naar man stræber efter billigere Produktionsomkostninger.

Vi havde jo nok en Definition af Variablen, at den i Modsætning til de faste Komponenter altid var fuldt udnyttet. Men det kan altsaa være et stort Spørgsmaal i Praxis.

Her kommer man først og fremmest ind paa *Arbejdstidens* Udnyttelse. Det kunde (og burde) der alene holdes mange Foredrag om. Det drejer sig dels om *Tempoet* og dels om *fornuftig Anvendelse af Tiden*. Tempoet er nu om Stunder nærmest Fagforeningssager. Vi har før omtalt det, som et af de Punkter, hvorved Arbejderstanden reagerer mod, at α_0 sættes for højt op mod Optimum, og vi saa, at det gøres paa 2 Maader, dels ved at fastslaa 8-Timers Dagen uden Hensyn til, om Optimum ligger længere fremme, dels ved at selve Arbejdstempoet holdes f. Ex. 25 pCt. under Optimum. Vi saa, hvorledes Arbejdstiden 0.8 af Optimum og Tempoet 0.8 gav det tilsyneladende $\alpha_{\max} = 0.64$. Det gør da ikke Arbejderne saa meget, om deres α_0 bliver lagt tæt op ad α_{\max} . Der kan fra Arbejdernes Side set (i hvert Fald umiddelbart set) være noget i, at de lige som andre ønsker deres α_0 bragt et Stykke ned under 1, saa at de ved Forøgelse af Tiden og Tempoet

kan faa Lejlighed til at tjene noget mere end deres Existensminimum. De faar derved Mulighed for at dække Risikoen for Arbejdsløshed. Noget andet er den Fare, der paa denne Maade kan fremkomme ved at svække Konkurrencemuligheden overfor Udlandet, hvor Arbejdstiden muligvis udnyttes mere.

Tempoet for Arbejdsydelsen kan (ligesom Tempoet for Salget) forceres meget virksomt gennem passende Tariffer, Accorder, Præmier og meget andet, som der ogsaa kunde lægges særlige Foredrag om. De forøgede Lønninger pr. Enhed modvirkes af Kapacitetsloven, naar Arbejdet forceres, og Anlæget og andre faste Udgifter bedre udnyttes. Hvis man ved forøget Tempo kan presse z_2 Stykker igennem istedetfor z_1 Stykker, saa reduceres Udgiften med $\left(\frac{1}{z_1} \div \frac{1}{z_2}\right)$, og det kan blive

Størrelser, som kan blive til Glæde for alle Parter. Særlig i de Tilfælde, hvor Stykprishyperblen er stejl, kan Stykprisen procentvis reduceres betydeligt.

Vi har tidligere omtalt Overarbejde og Flerholdsdrift, hvor man kommer ind paa lignende Problemer.

Det andet Punkt, den fornuftige Anvendelse af Tiden, fører ind paa *Tidsstudiernes* frugtbare Veje, hvor der er overordentlig meget at gøre ved hensigtsmæssig Tilrettelæggelse af Arbejdet, saa at man faar udrettet mest muligt med mindst mulig Anstrengelse paa mindst mulig Tid. Disse Omraader er overordentlig vidtspændende og betydningsfulde, skønt de her kun antydes, da det vilde føre for vidt at komme nærmere ind paa dem, særlig da der her eksisterer en stor selvstændig Litteratur.

Det samme gælder en anden Variabel, *Drivkraften*, som ofte heller ikke udnyttes helt, skønt den burde det. Her kommer man ind paa Brændselsøkonomi, Transmissionstab, Tomgangstab og meget andet, som det nok er Umagen værd at studere.

Det næste, man maa tænke paa, er *Materialets* Udnyttelse og billigste Fremskaffelse. Det gaar heller ikke idealt til alle Steder. Herunder kommer Spild, Lageromkostninger, Udnyttelse af Affald og Biprodukter o. s. v. Indkøb af Materialer er ligesom Salg af Produktionen handelsmæssige Opgaver, som kan være og oftest er afgørende for hele Virksomhedens Trivsel. Ogsaa disse Ting ligger uden for dette Foredrags Rammer, men de er forresten underkastet ganske lignende Love som Produktionen, særlig Kapacitetsloven og højere Tekniks Lov.

Specialisering og Standardisering

skal ogsaa her nævnes. Det er for Industrien saa vigtige Begreber, at Omtalen af dem burde gøres meget grundigt. Men desværre kan det her kun gøres meget kort.

Ved at samle mange Virksomheders Forbrug af en enkelt Slags Arbejde, ved hvilken de ikke hver for sig kan naa højeste Teknik og Kapacitet, bliver Specialfabrikkens Produktion lig Summen af alle de første Virksomheders Produktion. Der bliver altsaa Lejlighed til at udnytte de Chancer der bliver for billigere Produktion under de større Forhold, hvis vedkommende Specialarbejde kan udføres under increasing return.

Fig. 25 giver det anskuelige Billede. Lad os antage, at en eller anden Arbejdsdel i de enkelte blandede Virksomheder udføres i Teknik 3 og at man maaske ikke engang kan naa at komme helt ned ad Hyperblen til fuld Kapacitet, fordi der i den enkelte blandede Virksomhed ikke er mere Brug for vedkommende Arbejdsdel, saa vil Bekostningen ved denne Arbejdsdel i de forskellige blandede Virksomheder kunne afbildes ved forskellige Punkter paa Hyperbel 3 højere oppe eller længere nede paa Hyperblen efter Fabrikens Størrelse. Specialiseres den omhandlede Gren af Arbejdet i en enkelt Fabrik, bliver den maaske i Stand til at udnytte Teknik 5 endog til fuld Kapacitet, kontinuert Drift o. s. v., hvorved Prisen reduceres betydeligt, alt fordi der samles mere af dette Arbejde paa et Sted.

Midler til at kunne naa saadanne Massefabrikationer er ofte *Standardisering* af Produktets enkelte Dele, hvilket kun kan ske ved Samarbejde mellem de forskellige Virksomheder, som har Brug for disse Dele. Det gælder ikke alene Skruer, Bolte, Faconjern o. lign., men *Standardisering* kan indføres i alle Genstande, hvor ensartet Massefabrikation er mulig og ønskelig, og Resultatet for Prisdannelsen er ofte meget betydende. *Specialisering og Standardisering* er nu om Stunder de vigtigste Midler til at naa billigere Produktion i Industrien. Uden dem vil det i mangfoldige Tilfælde ikke være muligt at naa højeste Teknik og fuld Kapacitet i Produktionen, som er Betingelserne for at en Industrivare skal kunne naa Verdensmarkedet i en for Salget passende Standard-Kvalitet.

Slutning.

Vi har nu set forskellige Grunde til, at det betaler sig at drive Industri intensivt, saaledes at Omkostningerne pr. Stk, falder med stigende Produktion.

Hensigten med dette mit Arbejde har særlig været at behandle den økonomiske Produktionsmekaniks Indflydelse paa Prisdannelsen, en teknisk-økonomisk Opgave, der ligger paa Grænsen mellem Nationaløkonomiens og Teknikkens Opgaver, samt at give en hastig Oversigt over de Muligheder, som disse Grænsestudier vil kunne bringe begge Videnskaber. Mange af de Love, som styrer den enkelte Virksomhed, vil ogsaa gælde for Samfundet som Helhed, og Studiet af Mikrokosmos vil saaledes kunne bidrage til Forstaaelsen af Makrokosmos.

Men det har ogsaa været Hensigten overfor det praktiske Liv at paapege de rige Muligheder, der kunde naas, om man kunde faa et mere rationelt Samarbejde mellem de forskellige produktive Virksomheder, og i det hele faa en mere rationel Ordning af Landets Produktion, saa at man ved at løfte i Flok kunde løse de store Opgaver, der kommer til at foreligge, om vi ved at etablere rationel Massefabrikation vilde udvide vor Industri Export. Dette Maal kan man ikke naa, før alle Hjælpe-midler er taget i Brug, og før man har lært at respektere og anvende alle de her beskrevne Love, Kapacitetsloven, Harmoniloven, højere Tekniks Lov, o. s. v., at udnytte alle Variabler rationelt, og indføre Standardisering og Specialisering, fælles Salgsorganisationer etc.

Naturvidenskaben og specielt Ingeniørvidenskaben har paa saa mange Maader vist os, hvorledes en Sag, der blot kan gøres til Genstand for Maal og Vægt, altid kan føres ind i et rationelt Spor.

De økonomiske Foreteelser, som vi her har haft til Behandling, har en dyb Betydning for hele Samfundets Organisation og Trivsel. Der synes at være en Mangel paa Harmoni i det, at disse Spørgmaal ikke bliver behandlede paa tilsvarende rationel Maade, som andre sideordnede og undertiden underordnede videnskabelige og tekniske Spørgsmaal.

Naar vi er samlede paa den polytekniske Læreanstalt, som vi Ingeniører ganske særlig omfatter med ærbødig Taknemlighed for alt, hvad vi her har set og lært, saa maa det maaske være mig tilladt at udtale det Ønske, at Ingeniørvidenskabens Metoder ogsaa paa det teknisk-økonomiske Omraade maa trænge igennem og bringe en lignende Klarhed, Forstaaelse og gavnlig Omvæltning, som disse Metoder allerede har bragt paa de ofte langt mere udviklede tekniske Omraader.

BOGANMELDELSER.

EDV. BULL: **Den russiske Arbejder- og Bonderevolution I—II.**
Det norske Arbejderpartis Forlag, Kristiania. (198 og 247 S.)

Verdenskrigens Revolutionshistorie skal en Gang skrives. Det bliver omfangsrige Værker, men Arbejdet er endnu knapt begyndt. Edv. Bernstein har om den tyske Revolution skrevet en Bog, rig paa Kildemateriale og med Forsøg paa at trække de politiske Linier op. Der findes en rig Fylde af Revolutionslitteratur, fra det ene og fra det andet Land, men mest af fragmentarisk Art, uden synderlig Objektivitet.

I et 2-Binds Værk har Professor i Historie ved Kristiania Universitet, Edv. Bull, taget sig for at skrive den russiske Revolutions Saga. Forf. har mange Betingelser for at kunne gøre det. De almindelige historiske Kvalifikationer er sikkert udenfor Kritik. Hans Forstaaelse af de økonomiske Kræfters Betydning for politiske Begivenheder gør ham særlig egnet til at blotte Traadene i Aarsagssammenhængen, og hans nære Forbindelse med det bolschevikiske Styre i Rusland har givet Adgang til Oplysninger, der ellers ikke er let tilgængelige. At den sidstnævnte Omstændighed ogsaa paa adskillige Omraader har svækket den kritiske Sans, lader sig paa den anden Side ikke skjule.

Værkets første Bind, der omhandler Tiden indtil Verdenskrigens Udbrud, er det bedste. Forf. har Begivenhederne paa Afstand og analyserer klart og skarpt i sin Skildring af Samfundsforholdenes Udvikling i Rusland. Bondeoprør og Revolutioner var ikke ukendt i det enevældigt og bureaukratisk styrede Rusland i tidligere Aarhundreder, og for saa vidt er der Tradition i de senere Tiders Begivenheder. Det gamle Bondesamfund var ikke altid lige roligt. Livegenskabet bandt Bønderne til Jorden til Fordel for Adelen (Godsejerne). Hvor lidt Jorden er værd uden Arbejdskraft (Bønder), kender vi ogsaa

fra den danske Bondehistorie, men i Rusland fik dette sit særlige Udtryk i Bøndernes bekendte Ejendomsfilosofi: „Herremanden ejer os, men vi ejer Jorden“. Maaske har det særlige „Mir-System“ i Rusland bevirket denne ejendommelige Ejendomsopfattelse. Mir-Kommunen „ejede“ Landsbyens Jorder, i hvert Fald i den Form, at der foretoges periodiske Nodelinger af Jorden, og hvert Individ havde en personlig Ret til Jord, men Godsejeren havde Ret til Afgifter af Jorden. Som bekendt havde tidligere Forfattere antaget, at Mir'en var en Udløber af tidligere Tidens Jord-Kommunisme, medens den i Virkeligheden er opstaaet i det 16.—17. Aarhundrede som et System, der gjorde Landsbyen (i Stedet for den enkelte Jorddyrker) kollektivt ansvarlig for Skatter og Afgifter. Edv. Bull gør rigtigt opmærksom paa dette Forhold, men han klarlægger, hvorledes Bøndernes gamle Ejendomsbegreb bevirker stærk Utilfredshed med den Ordning, som blev truffet ved Livegenskabets Ophævelse i 1861, idet Mir'en maatte købe Jorden af Godsejerne. Den russiske Bonde glemte ikke i de følgende Slægtled denne Forurettelse.

Sent fik Rusland sin egentlige Industrikapitalisme. Men den trængte frem med stærkere Fart end i de vesteuropæiske Lande. I 1890erne gik det næsten i Spring. Den ledende Statsmand Grev Witte begunstigede den industrielle Udvikling. Han vilde gøre Rusland produktionsmæssig uafhængig af Omverdenen, og hans Veje var Indkaldelse af fremmed Kapital. Den franske Finanskapital kommer ind, og senere ser tyske Kapitalister i Rusland et fortrinligt Arbejdsomraade. Men Udviklingen bliver uorganisk og uharmonisk, Stordriften skaber et traditionsløst Arbejderproletariat, der nok kunde give Arnested for mangehaande revolutionære Tilbøjeligheder, berøvet alle Muligheder for politisk Indflydelse, som dette Arbejderproletariat jo paa Forhaand var.

Forf. skildrer ret udførligt den russiske Arbejderbevægelses Udvikling. Kun hvis man har Sans for subtile Programdefinitioner og deraf følgende Sektdannelser, bliver det dog muligt at finde synderlig reel Betydning i denne Bevægelse før langt op mod vor Tid. Selv det „store“ Skisma mellem Bolscheviker og Menscheviker paa Kongressen i 1903 virker blegt. Kongressen fandt Sted i London og talte 43 Repræsentanter, deraf 4 (4!) Arbejdere. Bolschevikernes Synspunkter sejrede med to Stemmers Flertal, og fra denne Afstemning hidrører Navnene: Bolscheviki (Flertalsmænd) og Menscheviki (Mindretalsmænd). Lige saa lidt som Stemmeforskellen var Modsætningen mellem

de to Grupper stor, og nogen Arbejderhær stod paa ingen Maade bag ved Partiernes Repræsentanter. Det var en Samling af Intellektuelle med socialistisk og revolutionært Sindelag, hærdet under Forfølgelse, og med et glødende Had til det zaristiske Styre i Rusland.

Men selv om der ingen Arbejderbevægelse i egentlig Forstand fandtes i Rusland paa denne Tid, var der Gæring og Uro nok til en Revolution. Det viste Aaret 1905. Nederlaget i den japanske Krig svækkede Zardømmet overordenligt. Arbejdere og Bønder var ophidsede gennem de foregaaende Aars stærke Undertrykkelsestendenser, og Strejker og Bondeuroligheder var efterhaanden blevet hyppige. Revolutionen i 1905 var vel i den Forstand en Arbejderrevolution, at Arbejdermasserne var Stødtropper imod det gamle Styre, men saavel i sine Aarsager som i sit Resultat maa man snarere betegne Revolutionen som liberal-kapitalistisk.

Revolutionsresultatet var fattigt. Kun et Løfte om Forfatning blev aftvunget Zaren, og de kontrarevolutionære Kræfter satte straks ind. Forf. giver en indgaaende og interessant Skildring af den følgende Periode indtil 1914, den første Periode i Ruslands Historie, hvor der kan siges at være virkelige Kræfter i Bevægelse fra begge Sider i Kampen om Samfundsformerne. At de gamle Kræfter endnu var de stærkeste viser Begivenhedernes Udvikling. Witte, der blev Ministerpræsident i 1905 og vistnok vilde gennemføre en virkelig Forfatning, maatte gaa af allerede i 1906; han efterfulgtes af den stærkt konservative Goremykin, og fra Juli 1906 blev Stolypin, indtil han dræbtes i 1911 ved et Attentat, den haardhændede Leder af Regeringens Politik. Den første Duma opløses allerede i 1906, fordi den er for radikal. Den anden Duma lider samme Skæbne Aaret efter, og først efter en ren administrativ (og derfor forfatningsstridig) Indskrænkning af Valgretten lykkes det at give den tredje Duma en tilstrækkelig konservativ Sammensætning. Nu er Oktobristerne (de moderat-konservative), der kun ønsker en Skin-Forfatning, Herre i Dumaen, det liberal-demokratiske Kadetparti er knækket, og Arbejderpartierne har kun ganske faa Repræsentanter. Strejker og Uroligheder slaaes ned med haard Haand, og Progromer og anden Terror organiseres af den hemmelige Ochrana-Liga.

Kun Bønderne giver Regeringen Anledning til Frygt for Fremtiden, og Stolypins omfattende Agrarreform maa ses under denne Synsvinkel. Han vilde pacificere Bondestanden ved at gøre i hvert Fald en Del af Bønderne bedre økonomisk stillede.

Vejene, han slog ind paa, var dels en stærkt statsunderstøttet Udvandring til Sibirien, hvorved der blev Mulighed for de tilbageværende Bønder til at erholde mere Jord, dels Ophævelse af Landsbyfællesskabet ved Udskiftning af Jorden til privat Ejendom.

Det var de vesteuropæiske Agrarreformer fra forrige Aarhundreder, som nu skulde indføres i Rusland, og Hensigten var at føre det russiske Landbrug ind under almindelige vesteuropæiske økonomiske Former. Forf. vurderer Stolypins Agrarreform som Politik paa langt Sigt og erkender Betydningen, som den nye Udvikling kunde havde faaet, hvis den ikke var blevet afbrudt af Krigen.

I Tiden mellem Revolutionen i 1905 og Krigens Udbrud har den russiske Arbejderbevægelse vanskelige Kaar, men den eksisterer dog, selv om dens Betydning veksler. Fagforeningerne havde et kraftigt Opsving i det første Aar, derefter stærk Tilbagegang (økonomisk Krise i 1907—08), og først i 1913 gaar Medlemstallet atter noget frem. I den første og anden Duma havde Socialdemokraterne ikke faa Repræsentanter, men Taktikstridigheder svækkede stærkt, og i den tredje og fjerde Duma (fra 1912) holdt de snævre Valgretsregler Arbejderne omtrent helt ude. Menschevikerne vilde føre Arbejderbevægelsen ind under legale Former, men Bolschevikerne holdt stadig paa den illegale Kamp. Forf. synes helt at overse de Muligheder for Indflydelse, som i hvert Fald kunde havde udviklet sig, hvis Arbejderbevægelsen ikke havde staaet splittet. Han er tilbøjelig til at betragte hele Arbejderbevægelsen i dette Tidsrum, som en Forberedelse til November 1917, men det kan ikke være historisk rigtigt, for saa vidt som den Tids Mennesker ikke kunde regne med den Udvikling, Krigen bragte. Forf. vil nærmest antage, at Verdenskrigen har forsinket den russiske Revolution et Par Aar; det er vanskeligt at have en begrundet Mening derom, hvad Forf. ogsaa indrømmer, men han syntes at overse Sandsynligheden for, at Revolutionen uden Krigen vilde være blevet af en anden Art. Netop det afgørende Krigsnederlag maa vel antages at have været Betingelsen for en sejrrig Bolschevikrevolution.

I andet Bind af sit Værk behandler Forf. Tiden fra Krigens Udbrud til 1922. Medens den japanske Krig aldrig var populær i Rusland, blev Forholdet et andet med Krigen 1914. Den blev for Rusland en National-Krig. Balkan-Spørgsmaalet var med, Konstantinopel, Bosporus og Dardanellerne lokkede som Krigsresultat. Naar man ser, bl. a. af Lausanne-Konferencen i Fjor,

(der „ordnede“ Tyrkiets Forhold), hvor stærkt selv Sovjet-Rusland er interesseret i Balkan-Spørgsmaalet, forstaar man, hvad dette maatte betyde for det gamle Rusland. Imidlertid, Krigsnederlagene kom, Hærenes Uduelighed og det gamle Styres Uduelighed traadte klart frem, og Forf. nævner en Række Vidnesbyrd om, at Revolutionen forudsaa og ventedes ogsaa i andre Kredse end Arbejdernes.

Marts-Revolutionen i 1917 var udadtil en parlamentarisk Revolution, men selvfølgelig var der mægtige Kræfter i Bevægelse i det russiske Folk. Egentlig følte den vel som en Fornyelse af 1905-Revolutionen, hvis Resultat i Praksis var tilintetgjort. Bolschevikerne var foreløbig uden for det hele, de kom ikke med i Eksekutivkomitéen og heller ikke i de senere Regeringer, medens derimod Menschevikerne og de Social-Revolutionære straks faar Del i Styret. Raads-Systemet tager Form som en Arbejdernes og Soldaternes Kontrol med Regeringen, men heller ikke Sovjeterne var bolschevikiske. Paa den første Sovjetkongres i Juli 1917 havde Menscheviker og Social-Revolutionære stort Flertal.

Ententen var næppe utilfreds med Revolutionen, som man haabede vilde bringe et nyt kampdygtigt Rusland, men Folket var krigstræt, og det blev paa Grundlag heraf, at Bolschevikerne vinder frem. De stiller Kravet om „Verdensfreden“, og Udviklingen bærer frem mod November-Revolutionen, hvor Bolschevikerne faar Magten. Samtidig foregaar der en mægtig Bondebevægelse. Alt Styre forsvinder saa at sige ude i Landet, og Bønderne bemægtiger sig Jorden. Hvor der er Afgiftbetaling, ophæves denne, og den egentlige Godsejerjord fordeles ganske simpelt mellem Bønderne, idet Godsejeren jages bort. I alt dette var der hverken Menschevisme eller Bolschevisme, kun Godsejerhad og Jordhunger — men stærkere Kræfter fandtes heller næppe i Rusland.

Denne „Bondefrigørelse“, som ikke var egentligt Sovjetværk, men som senere officielt anerkendtes af Sovjetregeringen, blev iøvrigt et meget stærkt Bolværk for Republikken under de mange farefulde, militære Angreb udefra. De kontrarevolutionære Hære havde paa Forhaand Bønderne til Modstandere, idet Sovjetstyret for Bønderne var Garantien for, at Jorden ikke atter blev dem frataget.

I sine Skildringer af Revolutionstidens videre Forløb, Op-løsningen i Januar 1918 af Nationalforsamlingen, der ved Valgene efter Novemberrevolutionen havde faaet socialrevolutionært Flertal, Freden med Tyskland og Østrig i Brest-Litovsk

og den øvrige Sovjetpolitik, glider Forfatteren stærkt over i Defensiven for alle Sovjetregeringens Handlinger. Han ser vidtskuende politiske Planer, hvor der sikkert kun har været Tale om Dagen og Vejen i Øjeblikkets Nødvendighed. Lenin og Trotski er uden Tvivl meget betydelige Personer, og det samme kan maaske siges om adskillige andre af Sovjetstyrets Ledere, men deres største Betydning har sikkert været, at de straks byggede en overordentlig stærk Magtkoncentration op og siden urokkeligt har holdt fast ved denne Magtkoncentration. Sovjetledernes almindelige Fejltagelse: Troen paa Verdensrevolutionen, viser klart manglende Evne til at vurdere faktiske Forhold udenfor Rusland. (Hvornaar er iøvrigt Revolutioner gennemført i de sejrende Stater efter Krig?)

I Skildringen af Sovjetstyrets Regeringsform med Dualismen a) det politiske Centralraad (Folkekommissærerne) og b) det øverste økonomiske Raad, ser Forfatteren sig desværre ikke i Stand til at give nærmere Oplysning om Samarbejdet mellem disse Institutioner. Det kommunistiske Partis Centralstyre Tse-ka (ikke at forveksle med Tscheka, „Komitéen for Modarbejdelse af Kontrarevolution“, som har ledet den organiserede „Terror“) staar som det tredje Led i Regeringssystemet, og man bør næppe tvivle om dette Styres Indflydelse paa Regeringshandlingerne, selv om man ikke faar nærmere Udredning af, hvorledes denne Indflydelse gøres gældende. De Tal, Forfatteren angiver for det kommunistiske Partis Størrelse, 700 000 Medlemmer paa Højdepunktet, og i 1921 ca. Halvdelen, giver ikke noget stærkt Indtryk af Folkets Indflydelse gennem dette Parti, og det synes meget tvivlsomt, om Udtrykket: „Proletariatets Diktatur“, som Forfatteren anvender, med Rette kan anvendes paa en Magtkoncentration, der hviler paa en saa forholdsvis ringe Del af Befolkningen.

Med Hensyn til Sovjetstyrets Politik overfor Nationaliteter i eller udenfor Sovjetrusland nævner Forfatteren ganske forbigaaende, at der har været ført Klager over Sovjetregeringens Undertrykkelse af Selvstyret i de kaukasiske Republikker: Aserbedschan, Armenien og Georgien, navnlig den sidste. Ogsaa fra ukrainisk Side er der jo iøvrigt ført Klage. Ukraine har Korn, Kul og Metal, og de kaukasiske Republikker har Oljekilderne. Dette er sikkert tilstrækkelig Forklaring til, at Sovjet har ment det nødvendigt at have Herredømmet de nævnte Steder. Men ligner dette ikke lidt den gammeldags Imperialisme? I hvert Fald staar det mindre godt til den højtidelige „Proklamation til Folkene og Regeringerne“, bl. a. om

frie Nationalitetsrettigheder, som Lenin i 1917 udsendte, og som Forfatteren gengiver in extenso.

Den „nye økonomiske Politik“, der som Indrømmelse til privatøkonomiske Interesser indførtes i 1921, benævner Forfatteren en „aabent erkendt Retræte“; han finder denne Retræte nødvendig, men kommer iøvrigt ikke ind paa nogen nærmere Redegørelse for Principperne i den nye økonomiske Politik, hvad man dog maaske kunde have ventet.

Selv om der, som i det ovenanførte, efter Anmelderens Mening kan gøres adskillig Kritik gældende overfor Skildringen af Sovjetstyrets Regeringsaar, findes der i disse Skildringer mange interessante Betragtninger og mange Oplysninger, som kan være til Nytte ogsaa for dem, der ikke er enig med Forfatteren i hans mere end velvillige Bedømmelse af Sovjetregeringens Politik.

C. V. Bramsnæs.

ARGENTARIUS: Om Penge, en Bankchefs Breve til sin Søn. Xnia 1923, Aschehoug, 136 pp.

Hr. Ludvig Fjærli, Forf. til en meget god populær Finansvidenskab, har oversat en paa tysk udkommen mærkelig Bog: Om Penge. Jeg har ikke set Originalen, og der er nogle Udtryk, der kunde tyde paa Fjærli som Forf., naar han som Aktieeksempel nævner Hydro, men der er andet, som tyder til at Bogen er ægte nok. Den er skreven i Form af 12 Breve; den er klart og grejt fremstillet, saa selv en Bankdirektør kan forstaa den, men den kræver stadig Omtanke hos Læseren og Forf. gør sig skyldig i en Misforstaaelse, naar han tror, at populære Indskud og Forklaringer er et med Letforstaaelighed. Men Bogen er unægtelig værd at læse, den er fuld af lagtagelser, der ikke er hver Dags.

Forf. begynder med at fastslaa, at Kredit eksisterede allerede i det mest primitive Samfund, fordi de ombyttede Varer aldrig kunde forudsættes at have fuld Værdiækvivalens —, der var en Rest for hvilken Betalingen maatte ydes paa anden Vis. Den Kredit gælder den Dag i Dag, blot man giver en Pant, Pengene, der gaar fra Haand til Haand. Pengene er Bærere af et Krav opstaaet ved en Ydelse, paa en ækvivalerende Modydelse, (det er det jeg kalder „Samfundskreditmiddel“), idet Modydelsen for min Tjenesteydelse først foreligger, naar jeg faar den Vare, der er mit Arbejdes Maal. Forf. vender sig stærkt mod Inflation, at udstede for mange Penge er at

ekspropriere dem, der i Forvejen har Penge og Pengekrav, fordi saa mange flere Penge skal købe samme Varemængde; udsteder vi for mange Penge, bryder vi den Pengenes Op-gave, at levere en til Ydelsen svarende ligesaa værdifuld Mod-ydelse, naar man skal bruge de tjente Penge. Forf. siger, at det ikke blot er ved fejl Seddelpolitik, men ligesaa ofte en fejl Kredit- og Diskontopolitik, Bankerne synder; thi, siger han, det nytter ikke at opfordre til ikke at udstede Sedler, og bruge Girering, thi Giropenge er ogsaa Penge.

Han sonderer mellem Penge som Værdimaal, der er Bærer af Købekraften og opstaaet hver Gang en Vare sælges og bragt til Ophør hver Gang en Vare købes, og Penge-tegnet, Omsætningsmidlet, der vandrer, cirkulerer, udøver Ind-flydelse paa Pris og Omsætning, gennem sin Mængde og Hastighed. Hastighed raader vi ikke over, Produktion forøger Hastigheden; naar Hastigheden ellers forøges er det ved unyt-tig og uproduktiv Pengecirkulation, som naar Aktier samme Dag 10 Gange skifter Hænder.

Penge udlånes paa Pengemarkedet (mod Rente), men sælges endelig paa Fondsmarkedet (Aktier og Obligationer og Skøder).

Bogen er et veltalende, egentlig ikke kedeligt, og paa nogle Punkter ganske originalt Indlæg mod den Inflation, der efter Forf.s Mening i højere Grad end Verdenskrigen har under-gravet Verdensøkonomien.

Dr. L. V. Birck.

NOTITSER.

I.

Prisopgaver for den Anders Sandøe Ørstedeske Pris-medaille for 1924—25.

Opgave Nr. 1.

„Under Overvejelserne og Gennemførelsen af de store nationaløkonomiske Reforme, som foretoges her i Landet i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede, udfoldede A. S. Ørsted en betydningsfuld Virksomhed, særlig ved Reformerne af vort Finans-, Penge- og Bankvæsen og ved Reguleringen af Priserne og „Valutaen“, ligesom han ogsaa senere tog Del i Debatten om de trufne Foranstaltningers Berettigelse og Hensigtsmæssighed.

Der ønskes en Undersøgelse og Fremstilling af Ørstedes Virksomhed i saa Henseende med en Paavisning af de nationaløkonomiske Grundanskuelser, som har været ledende for ham“.

Opgave Nr. 2.

„En Udredning ønskes om de økonomiske og andre Forhold, der har haft Indflydelse paa den danske Papirkrones Værdibevægelser siden Verdenskrigens Udbrud, og en Sammenstilling af disse Forhold med de Indflydelse, der har paavirket den norske og den svenske Papirkrones Værdibevægelser i samme Tidsrum“.

Man kan frit vælge, hvilken af de to Opgaver man vil besvare.

Prisafhandlingerne indsendes inden den 1. December 1925

til undertegnede Højesteretspræsident Gram, København, Kastelsvej 19^a, Ø. Hver Afhandling maa være ledsaget af en forseglet Billet, som indeholder en Angivelse af Forfatterens Navn, Stand og Adresse og udvendig er betegnet med et Motto, der ogsaa maa findes anført paa Afhandlingens Titelflad. Den eller de, hvem Prisen tilkendes, erholder den Ørstedske Medaille i Guld og desuden et Honorar paa 2000 Kr. Afhandlingerne bliver Forfatterens Ejendom. Det nærmere erfares af Prismedaille-Legatets Fundats af 29. November 1851, som under 17. December s. A. er forsynet med kongelig Konfirmation og findes i Algreen-Ussings Reskriptsamling for 1851 Side 388—92.

I Tilslutning til Ovenstaaende meddeles, at Nationalbankens Bestyrelse har udlovet et Honorar af 3000 Kr. for en af Prismedaille-Legatets Censurkomité med Prismedaillen m. m. belønnet Besvarelse af Opgave Nr. 2. Saafremt flere Besvarelser af Opgave Nr. 2 prisbelønnes, vil disse 3000 Kr. tilfalde den, hvis Besvarelse af nævnte Opgave af Censurkomiteén findes at være den bedste.

Eksemplarer af denne Bekendtgørelse kan faas i den Gyldendalske Boghandel i København og Gyldendalske Boghandel i Christiania, C. Floors Boghandel i Bergen, F. Bruns Boghandel i Trondhjem, Gleerupska Universitetsbokhandeln i Lund og Nordiska Bokhandeln i Stockholm.

Bestyrelsen for det Anders Sandøe Ørstedske Prismedaille-Legat.

København, den 21. December 1923.

R. Gram. V. Falbe-Hansen. C. Ussing.

II.

Købekraftspariteten.

I sine „Princippes of political economy and taxation“, hvoraf første Udgave udkom i 1817, siger Ricardo i Begyndelsen af 27. Kapitel, der handler om Penge og Banker: Det vil ikke blive troet om 50 Aar, at Bankdirektører og Ministre i vore Dage for Alvor har hævdet baade i Parlamentet og for Parlamentskomiteer, at Bank of Englands Udstedelse af uindløselige Sedler ikke havde og ikke kunde have nogen Betydning for Prisen paa Varer, Guldet og de udenlandske Vekselkurser. Nej, saamænd. For 50 Aar siden forbausede det maaske, men nu hundrede Aar efter, hvor meget af det, der

dengang beskæftigede Verden, er vendt tilbage, nu anfører man paany fra mange Sider alle mulige andre Helbredelsesmidler mod de skadelige Virkninger af en for stor Seddeludstedelse end det atter at søge Sedlernes Mængde reduceret. Nu er det igen ikke den af Staterne under Krigsaarene og i Aarene derefter gennem Statslaanene skabte kunstige Købekraft, der er Skyld i Prisstigningen paa Varer og Valuta, men det er alt efter Forholdene tidligere Fjenders eller nuværende Venners Ondskab, Indkredsningforsøg, Mangel paa Sparsommelighed i Folket osv. Det er imidlertid et Gode for den hele Diskussion, at Cassel i 1918 tog den Ricardoske Tanke op og udformede den i sin Teori om Købekraftspariteten, fordi denne Teori er saa enkel og klar og giver paa saa overbevisende Maade Hovedlinien i det hele Valutaproblem, at den store Almenhed, der nu om Dage deltager i Løsningen af saadanne Problemer, har kunnet tilegne sig Betragtningen.

Og Betragtningen er da den, at naar Prisniveauet i et Land stiger paa Grund af Inflation, d. v. s. paa Grund af, at der gives Befolkningen en større Mængde Købemidler i Hænde, end Erhvervslivet og Omsætningen betinger, f. Eks. ved at Staten overtrækker sin Konto i Seddelbanken og betaler Varer og Lønninger med disse Sedler, saa vil det Fald i Møntens Købekraft, der herved er fremkommet, naturligvis blive taget i Betragtning af Udlandet igennem den Pris, dette vil give for det paa-gældende Lands Mønt. Er f. Eks. det tyske Prisniveau steget til det dobbelte, saaledes at man nu kun faar halvt saa mange Varer for 100 Mark som før, saa vil Udlandet kun give det halve for Mark af deres Pariværd; men hvis f. Eks. samtidig det danske Prisniveau er steget til det firedobbelte, vil Udlandet kun give $\frac{1}{4}$ af den tidligere Værdi for danske Kroner, og den af Prisniveauerne betingede ny Paritet for Valutaerne imellem Danmark og Tyskland bliver for Noteringen af Mark her $88,89 \cdot \frac{4}{2}$. Dette er altsaa Købekraftspariteten, om hvilke Kursen skulde være tilbøjelig til at svinge.

Dette er i store Træk Teorien, og det den fremhæver, er jo ikke andet end at den fremmede Valuta som Repræsentant for de fremmede Varer naturligvis bliver drevet op i Pris i samme Omfang som Hjemmemarkedets Priser stiger. Den ny-skabte Købeevne virker i samme Omfang paa hjemlige og fremmede Varer, og derved kommer Stigningen i Prisniveau og Valutakurser til at følges. Det er vistnok heldigt for ikke at fremme Troen paa en overnaturlig Forbindelse mellem Pris-

niveau og Valutakurser, hvorved Prisniveauet skulde bestemme Valutakursernes Højde, at lægge Vægt paa, at Overensstemmelsen mellem Bevægelserne i Prisniveau og Valutakurs skyldes, at disse Bevægelser er fremkaldt af den samme drivende Kraft: Stigningen i Købmidlernes Mængde.

Iøvrigt hviler jo denne som andre økonomiske Teorier paa en Forenkling af de økonomiske Begivenheder; Forskydninger i Priserne mellem de Varer et Land udfører og dem, det skal indføre, Kapitalflugt, Erstatningsbetalinger og alle andre Faktorer, der paavirker Betalingsbalancen, kan i kortere eller længere Tid føre Markedsnoteringerne paa Valutaerne bort fra Købekraftspariteten.

Betragter man f. Eks. Forholdet mellem danske Kroner og Sterling, viste de Undersøgelser, som Valutakonferencens statistiske Udvalg foretog (Valutakonferencens Forhandlinger 1923, S. 308), at Købekraftspariteten beregnet efter dansk og engelsk Detailprisiniveau i Aarene efter Fredslutningen laa væsentlig under Markedsraterne. Tallene var følgende:

	Købekrafts- pariteten.	Forholdet mellem Valutaerne.
1914....	106	100
1915....	93	101
1916....	92	93
1917....	86	88
1918....	87	88
1919....	100	105
1920....	103	128
1921....	107	119
1922....	110	116

Sterlingkurserne laa saaledes navnlig i 1920 og 1921 væsentlig over Købekraftspariteten, saaledes at vi tilsyneladende „betalte Sterling for dyrt“. Men det, der skete i disse Aar, var, at flere af de afgørende Forudsætninger for at betragte Købekraftspariteten som maalgivende for Valutakursernes Højde var bristet, navnlig den Forudsætning, at Prisstigningen skal ramme alle Varer ens. Hvis dette nemlig ikke holder Stik, saa bliver den Usikkerhed, der knytter sig til Pristallet som Maal for det paagældende Lands Møntværdi af afgørende Betydning ved Bedømmelsen af Forskellen mellem Købekraftsparitet og Valutakurs.

Sagen er jo den, at de forskellige Pristal er sammensat paa forskellig Maade, saaledes at Priserne paa de forskellige

Varer, der indgaar i Tallet, kan have meget forskellig Vægt. Saalænge alle Varer stiger eller falder med samme Procent, spiller dette ingen Rolle. Men hvis de enkelte Varer stiger ulige meget i Pris, saa forstærkes eller svækkes disse Forskydninger ulige meget i de forskellige Pristal, og saa kan der fremkomme Forskydninger i Købekraftspariteten, medens Vekselkursen holder sig uforandret, eller Vekselkurserne kan ændre sig, medens Købekraftspariteten ligger fast.

Tænker man sig to Lande, der ombytter Smør og Kul, og i hvilke Smørprisen er steget til det 4dobbelte og Kulprisen til det 9dobbelte, (hvilke Stigninger nogenlunde svarer til Forholdene i 1920), og beregner man for Simpeltgheds Skyld alene Prisniveauerne efter disse to Varer, faas følgende Resultater, idet det er forudsat, at Smørret i det ene Lands Pristal har den dobbelte Vægt af det andet Lands:

$$A. (1 \times 400 + 4 \times 900) : 5 = 800$$

$$B. (2 \times 400 + 3 \times 900) : 5 = 700.$$

I Landet A er Prisniveauet efter denne Beregning nu 800, i Landet B 700 og Købekraftspariteten for Landet A.s Valuta i B er Pariværdi $\times \frac{7}{8}$. Men da Smørret og Kullet ganske vist

er steget ulige stærkt overfor hinanden, men begge er stegne lige stærkt i de to Lande, skulde der strengt taget ikke være nogen Grund for disse til at ændre Bedømmelsen af hinandens Møntværdi. Vekselkursen mellem Landene skulde altsaa være uforandret. Men da det sædvanlige vil være, at det ene Land eksporterer Smør, det andet Kul, vil den Prisforskydning, der er indtraadt, paavirke Betalingsbalancen mellem de to Lande i det Lands Disfavør, der skal købe Kullene og kun har det lidet værdifulde Smør at give igen, og det nævnte Land vil derfor se Værdien af de fremmede Valutaer stige over Købekraftsparitet, hvilket formentlig var en af Aarsagerne til Forskellen her i Landet imellem Købekraftsparitet og Sterlingkurs i Aarene 1920 og 1921. Imidlertid, dette var en Digression. Hvad jeg vilde give, var en grov Illustration af den Betydning, Pristallenes uensartede Sammensætning har for de Maal, de afgiver paa Bevægelserne i Prisniveauet.

Dette Forhold vil nærmere fremgaa af nedenstaaende Beregning over Købekraftsparitet og faktisk Vekselkurs mellem danske Kroner og Sterling, hvorved Købekraftspariteten er beregnet paa Grundlag af Finanstidendes Engrospristal og forskellige engelske Pristal.

	Finans- tidende Pristal	Statist		Times		Economist		Faktisk Ster- ling- kurs
		Pris- tal	Købe- krafts- paritet	Pris- tal	Købe- krafts- paritet	Pris- tal	Købe- krafts- paritet	
1. Sep. 1923 .	202	141	26.00	157	23.35	163.3	22.60	24.80
1. Okt. — .	205	150	24.80	160	23.25	167.6	22.10	25.60
1. Nov. — .	207	150	25.10	161	23.35	168.4	22.40	26.18
1. Dec. — .	210	156	24.50	168	22.70	177.0	21.65	24.10

Det vil nu her ses, at disse tre Pristal ligger paa forskellig Højde, og ved Anvendelsen af det lavest liggende af dem (Statist's) faar man en ganske god Overensstemmelse mellem Købekraft og Vekselkurs. Men Spørgsmaalet er jo: Hvilket af de tre Tal giver det nøjagtige Udtryk for Sterlingens indenlandske Købeevne (rent bortset fra, hvad Finanstidende giver for danske Kroners Vedkommende).

Grunden til Forskelligheden i de tre Pristal beror dels paa Forskelligheder med Hensyn til de Priser, der anvendes, (Importpriser, Markedspriser, Eksportpriser osv.), men især med Hensyn til den Vægt, der tillægges de forskellige Varers Pris i Beregningen. Nedenstaaende Oversigt taget fra A. W. Flux: The measurement of price changes (Journal of The Royal Statistical Society, 1921, S. 186), giver et godt Indtryk af Ulighederne.

Gruppens Vægt	Economist	Statist	Times
Kornvarer.....	137	156	200
Kød og Fisk.....	68	133	100
Andre Fødevarer.....	159	133	200
Tils. Fødevarer	364	422	500
Kul og Metaller	182	156	200
Tekstiler.....	227	178	150
Andre Raastoffer	227	244	150
Tilsammen	636	578	500
Ialt.....	1000	1000	1000

Disse Uligheder har medført, at de tre Pristal ligger paa forskellige Niveauer, og følger man Prisbevægelserne i de sidste Maaneder vil det ses, at den ringe Vægt, der i f. Eks. i Statist's Pristal lægges paa „Andre Fødevarer“, hvori indgaar den mod Udgangen af 1923 stærkt forhøjede Sukkerpris, maa give en mindre Stigning for dette end for Economist's og Times'. I samme Retning virker, at Statist tillægger

„Andre Raastoffer“, der er steget forholdsvis lidt, høj Vægt. Den høje Vægt, Economist tillægger Gruppen Tekstiler, der er steget stærkt, maa give et højt Pristal; den lave Vægt, Times tillægger Gruppen, maa gøre Stigningen for dette Pristal svagere.

Men medens man saaledes nok i nogen Grad kan analysere Grunden til Bevægelserne paa de forskellige Pristal, findes der jo intet Holdepunkt for at hævde, at det ene af Pristallene nøjagtigere angiver Sterlingens Købekraft end det andet. Og naar dette er Forholdet, er det klart, at en direkte Slutning fra Købekraftsparitet til, hvad Vekselkursen „bør være“ ikke er mulig. Som det vil ses, er der pr. 1. Dec. 1923 trods alt dog ikke mere end 8 pCt. Forskel paa Statist og Times og 6 pCt. paa Times og Economist. Men 8 pCt. i en Sterlingkurs paa 25 er 2, d. v. s. at en Beregning af Købekraftspariteten efter Finanstidende og Statist giver Overensstemmelse med Vekselkursen, men bruger man Times, faar man en Sterlingkurs, der er 2 Kr. „for høj“.

Lignende Betragtninger kan anføres over Detailpristallet, som jeg tidligere her i Tidsskriftet har ment burde foretrækkes ved disse Beregninger, fordi det sandsynligvis nøjagtigere angiver en Mønts Købeevne. Sammenligner man f. Eks. det danske og det engelske Detailpristal pr. Juli 1920 faas følgende:

Gruppens Pristal	Danmark	England
Fødevarer.....	253	255
Klædevarer.....	355	430
Bolig	130	120
Brændsel og Lys	563	230
Andre Udgifter..	237	252
Ialt	262	252

Disse Forskelligheder imellem Stigningen i Grupperne indenfor hvert Land og imellem de to Lande er saa store, at de ikke giver megen Tro til, at et Gennemsnit af disse Tal skulde give noget særligt nøjagtigt Udtryk for Nedgangen i henholdsvis Kronens og Sterlingens Købeevne. Hertil kommer, at medens Fødevarer indgaar i det danske Pristal med en Vægt af 46 $\%$, indgaar de i de engelske med 60 $\%$. Til Gengæld har „Andre Udgifter“ i det danske Pristal en Vægt af 19, i det engelske 4. Dette maa naturligvis trykke det danske Pristal overfor det engelske, saaledes som Stigningen i de paa-

gældende Grupper fremtræder, og derved trykke Købekraftspariteten.

Jeg anser Teorien om Købekraftspariteten som meget frugtbar, især fordi den saa stærkt lægger Vægt paa Sammenhængen mellem det indenlandske Prisniveau og Vekselkurserne, og derved understreger, at de Faktorer, der foranlediger Ændringer i det indenlandske Prisniveau, ogsaa medfører Ændringer i Vekselkurserne. Men vore Pristalsberegninger er endnu saa primitive, at man ikke tør bruge Afvigelser mellem Købekraftsparitet og Vekselkurs til andet end en Foranledning til at søge efter de Kræfter, der har fremkaldt Afvigelsen. Thi det maa vel erindres, at Vekselkursen er en faktisk konstateret Pris, men Pristallet er et Forholdstal.

Det er det rent beregningsmæssige ved Tilvejebringelsen af et Udtryk for Købekraftspariteten, jeg her har søgt at belyse. Der er, som allerede nævnt, en Række Faktorer paa Betalingsbalancen, der vil kunne give mere eller mindre langvarige Udslag i Vekselkursen fra Købekraftspariteten. Det skal jeg ikke nærmere komme ind paa i denne Sammenhæng.

E. C.

III.

Faldet i Franckursen.

Fra Nytaar 1923 til Nytaar 1924 faldt den franske franc fra ca. $6\frac{3}{4}$ cents pr. fr. til ca. 5 cents, d. v. s. fra ca. 35 til ca. 25 pCt. af Guldværdien. Regner man, at Guldet fra Verdenskrigens Udbrud til nu er faldet ca. 35 pCt. i Værdi, svarende til at det amerikanske Prisniveau er steget fra 100 til ca. 150, giver dette et Fald i francens Købeevne fra 1914 til 1924 paa ca. 85 pCt., d. v. s. til imellem $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{7}$ af Førkrigsværdien.

I „Le Rentier“ for 17. Januar 1924 karakteriseres denne Brøks Angivelse af francens nuværende Værdi som „manifestement inexacte“, hvilket mærkelige Udtryk formentlig er fremkaldt ved, at det franske Prisniveau ikke er steget tilnærmelsesvis saa stærkt, d. v. s. at francens indenlandske Købeevne ikke er faldet saa meget som den udenlandske. Dette hænger naturligvis sammen med, at Ind- og Udførselen i Frankrig spiller en forholdsvis mindre Rolle for Landets Økonomi, saaledes at det indenlandske Prisniveau kun langsomt paavirkes af Faldet i Vekselkursen.

Efter de foreliggende Oplysninger er nemlig Engros-Prisniveauet i Løbet af 1923 steget fra ca. 335 til ca. 450 og Detailpris-Niveauet fra ca. 290 til ca. 350. Forskellen mellem Engros- og Detailpris-Niveauet er altsaa yderligere forøget, hvilket har været muligt ved en meget haardhændet Lønpolitik overfor Arbejdere og Tjenestemænd. Den franske Arbejdslønstatistik er meget sparsom, men det oplyses f. Eks., at Lønnen for Minearbejdere fra 1922 til Midten af 1923 er steget fra ca. 17.20 til ca. 19.60 pr. Dag, d. v. s. med 15 pCt. Men samtidig er Detail-Prisniveauet steget med over 20 pCt.; og 20 frc. med en Kurs af ca. 30 Øre pr. frc. giver kun 6 Kr. i Dagløn. Tjenestemændene synes ikke at have faaet Dækning for Dyrtiden, men Pariser-Politiet har gjort Oprør og Tjenestemændene demonstreret, og muligvis har de Forhandlinger om større eller mindre Dækning for Dyrtiden, som umiddelbart før Aarsskiftet blev indledet, bidraget til, at francens Fald i de første Dage af det ny Aar tog saa rivende Fart.

Efter at de sædvanlige offentlige Udtalelser om, at Valutasituationen „i Virkeligheden“ var gunstigere end Kurserne gav Udtryk for, og efter at Udvisningen af Personer, der talte ondt om francen, havde vist sig ikke at hjælpe, tog Regeringen Forholdsregler til at standse francfaldet. Da Statsfinanserne i Løbet af Aarene siden Krigen er kommet i en stadig daarligere Forfatning gennem en over alle Grænser gaaende Laanepolitik, synes der ikke fra nogen Side at være blevet rejst Tvivl om, at Aarsagen til Valutamiseren er den ekstraordinære Købekraft, der er givet Staten og Befolkningen i Hænde. Tilvæksten i Statsgælden fremgaar af følgende Tal:

Tilvækst i Aaret 1920: 38 686 Mill. fr.

— - — 1921: 26 054 — -

— - — 1922: 17 949 — -

— - — 1923: 17 850 — -

Der er saaledes i disse fire Aar tilvejebragt en Forøgelse i den franske indenlandske Gæld faa ca. 100 Milliarder francs, Gælden figurerer paa den Del af Budgettet, der betegnes som „Budget des dépenses recouvrables“, fordi Udgifterne tænkes dækket med de tyske Erstatningsbetalinger, men det gør jo ikke Gældsstiftelsens valutaskadelige Virkninger mindre effektive. Det eneste, der opnaas, er en tilsyneladende Balance paa det løbende Budget, medens hele Underskuddet føres over

paa Erstatningsbudgettet. Det er uklart, hvem man tilsigter at narre med dette, med mindre det skulde være franckursen.

Den franske Statskasses samlede Indtægter andrager for 1923 ca. $23\frac{1}{2}$ Milliard francs. Da den indenlandske Statsgæld ved Udgangen af Aaret formentlig andrager mindst 275 Milliard fr. (medens den udenlandske paa hvilke der jo intet forrentes eller afdrages, saa vidt jeg kan se, med nuværende Kurs andrager ca. 150 Milliarder), vil det til en Forrentning af den indenlandske Gæld med 6 % være nødvendigt af de $23\frac{1}{2}$ Milliard at bruge $16\frac{1}{2}$ Milliard. Tilbage bliver 7 Milliard til almindelige Statsformaal. Det er klart, at det er nødvendigt at føre en stor Mængde Udgifter over paa Erstatningsbudgettet og dække dem ved Laan.

Naar hele denne Finanspolitik ikke forlængt har medført Landets fuldkomne Ruin, ligger det naturligvis i, at de 100 Milliarder fr., hvormed Statsgælden er vokset, for en stor Del har kunnet dækkes af Opsparingen i Landet. Ved Køb af „rentes“ har Landets Borgere givet Staten deres opsparede Penge, saaledes at det kun i mindre Omfang har været nødvendigt at forøge Banque de Frances Seddelomløb. Men ganske vist har dette kun været muligt ved, at der er truffet særlige Foranstaltninger til at spare paa Banque de Frances Sedler. Ikke blot indrettes Statsobligationerne som Pengesedler. Et talende Eksempel herpaa, og paa, at der maa ganske særlige pirrende Midler til at holde Lysten til Obligationerne vedlige, afgiver et Dekret af 31. Dec. 1923 om et Statslaan paa 3 Milliarder fr. i Stykker paa 500 fr. (d. v. s. store Hundrede-kronesedler). Obligationerne forrentes med 30 fr. p. a., sælges for 480 fr. Stykket og indfries til 510 fr. og stigende Beløb. Til Laanet er knyttet et Lotteri, idet samtlige Obligationer er delt i Serier à 1 Million Obligationer. I hver saadan Serie udtrækkes aarlig 1 Gevinst paa $\frac{1}{2}$ Mill. fr., 1 paa 200 000, 2 paa 100 000 og 44 paa 25 000 fr., som tilfalder de Obligationer, der skal indfries. Den samlede Værdi af disse Gevinster er 2 Mill. fr., hvilket for 6 Serier giver 12 Mill. fr., hvilket kun er 0.4 pCt. af de 3 Milliard fr. Laaneobligationerne modtages ved alle offentlige Kasser og hos Banker og Bankierer, og er altsaa Statspapirpenge. Det er bl. a. ved at saadanne Laan emitteres, at Banque de France's Seddelmængde har kunnet holdes nede. Fra December 1922 til December 1923 steg Seddelomløbet kun med ca. $1\frac{1}{2}$ Milliard fr., fra ca. 36 til ca. $37\frac{1}{2}$ Milliard fr. og udgør nu ca. 7 Gange saa meget som før Krigen. Ved Nytaar 1924 steg Seddelmængden saaledes, at den pr.

2. Januar 1924 var 39.1 Milliard francs, altsaa ca. $1\frac{1}{2}$ Milliard højere end før Jul. Men det nys-omtalte Laan synes at have øvet sin naturlige Virkning, idet Seddelmængden pr. 17. Januar er sunket med 400 Mill. fr. til 38.7 Milliard. Af andre kunstige Midler til at tilsløre Stigningen i Mængden af Købemidler, kan det f. Eks. anføres, at Jernbaneregiet i Rhinlandene er bemyndiget til at emitte Sedler, der nominelt skal være Kvitteringer for indbetalte Transportafgifter, men som bruges som løbende Betalingsmidler. Et andet Forhold er de parisiske Bankers Clearing. Der clearedes i 1913 gennemsnitlig maanedlig $1\frac{1}{2}$ Milliard francs, i 1922 13 og i de første tre Fjerdingaar af 1923 19 Milliarder francs maanedlig. Da Banque de Frances Seddelomløb fra 1913 til nu kun er steget til det 7-dobbelte, men Clearingen til det 13-dobbelte, er der ogsaa ad denne Vej opnaaet Besparelser i Seddelanvendelsen.

Det er dog naturligvis kun paa de „psykologiske“ Aarsager til franc-Faldet, at dette kan fremkalde en gunstig Virkning. I modsat Retning har det formentlig virket, at Keynes i sin just udkomne „A tract on monetary reform“ paa en meget nøgtern, men mildest talt lidet kærlig Maade behandler de franske Finanser. Han siger, at Frankrig er Hjemstedet for alle Arter af Absolutisme og derfor før eller senere for Omvæltninger (bouleversement). Han kalder Landet for „lille Trille“, idet han uden at blinke i en saare alvorlig Sammenhæng skriver: The finances of Humpty Dumpty are as follows, og saa kommer en Fremstilling af Finans- og Valataforholdene, hvorunder han hævder, at francs maa ned til ca. 100 fr. pr. £, for at den fra Krigen stammende Statsgæld skal blive en rimelig Byrde. Hvis dette Fald skal kunne undgaas, maa Skatterne efter Keynes Beregning forhøjes med 30 pCt. Denne ellers saa fremragende Nationaløkonom synes ikke at have faaet fat paa, at naar et Lands Valuta er kommet paa Hæld ved at Staten i en Aarrække gennem Optagelse af Laan og Opspisning af sin Kapital har fyldt Landet med en Købekraft, der overstiger Produktions- og Eksportevnen, saa er Midlet til atter at bringe Ligevægt en Forhøjelse af Diskontoen! Mr. Keynes synes ligesom den franske Stat at være af den Formening, at saadan som Under-skud paa Statsfinanserne er Ondets Rod, saaledes er ogsaa Tilvejebringelse af Ligevægt dets Helbredelse.

De Forholdsregler, som nu drøftes i det franske Parlament, synes at ville tilstræbe en Indtægtsforøgelse af Skatterne paa 4.7 Milliarder ved at forhøje Skatterne med 20 pCt. Forholdsregler mod Skattesnyderier anslaaes til at ville give 2 Milliarder,

Besparelser paa Statsudgifterne 1 Milliard, ialt 7 à 8 Milliarder. Economist's Pariser-Korrespondent mener i Numret for 19. Januar, at dette Beløb er tilstrækkeligt til at bringe Balance paa Erstatningsbudgettet, men da Underskudet paa dette i 1923, som nævnt, var 17 850 Mill. francs, og da Underskudet for 1924 er budgetteret til 15 Milliarder, foruden at der er budgetteret Optagelse af et 4 Milliarders Laan paa det ordinære Budget til Afdrag paa Statsgælden, er det ikke klart, hvorledes de højst 8 Milliarder skulde kunne give Balance, med mindre der da tilsigtes en fuldkommen Omlægning af Udenrigspolitikken. De skitserede Foranstaltninger synes da heller ikke hidtil at have virket stærkt beroligende, saa lidt som Diskontoforhøjelse i to Skridt fra 5 til 6 $\%$. Da francen i Løbet af 1923 er faldet ca. 30 $\%$ i Værdi, har altsaa den, der har laant Penge til 5 $\%$, foruden hvad han ellers har tjent, haft et Overskud paa 25 $\%$ paa selve Laanet. Det kunde ikke ventes, at den ved Diskontoforhøjelsen fremkaldte Forringelse af dette Overskud fra 25 til 24 pCt. skulde øve stor Indflydelse.

Det er allerede nævnt, at hvis det ikke havde været for den franske Borgers store Sparsommelighed, saa vilde Frankrig ikke have kunnet dække saa stor en Del af sine Udgifter ved Laan. Saa maatte det have trykt Papirpenge ligesom Tyskland i større Omfang end det nu har gjort. Saalænge Staten til Dækning af sine Udgifter kan nøjes med at opkræve moderate Skatter, der maaske endog for en stor Del udredes af, hvad der af Borgerne vilde være blevet direkte forbrugt, saa har Statshusholdningen ikke økonomisk nogen større Betydning for Samfundshusholdningen. Men allerede naar Skatterne stiger saa stærkt, at en større Del af Skatten betales af, hvad Borgerne ellers vilde have sparet op, indtræder den første Trusel mod Landets fremtidige Kapitalkraft. Thi de offentlige Udgifter er praktisk taget alle uproduktive. En Del af de Beløb, der ellers skulde have været opsparede og omdannede til Kapital i den kommende Produktion, opkræves nu af det offentlige og gives af dette ud til øjeblikkelig Konsum. Dette træder endnu en Grad stærkere frem, naar Staten dækker sine Udgifter gennem Laan. I saa Fald konkurrerer Staten bevidst paa Markedet med det private Næringslivs Efterspørgsel efter Kapitalen. Og den Kapital, Staten beslaglægger, afdrager og forrenter sig kun undtagelsesvis paa naturlig økonomisk Maade. Enten vil den straks blive forbrugt eller ogsaa vil den blive anbragt i Foretagender, der giver ringe eller intet Udbytte. Hvis det nu tilmed kan

hænde, at Statsobligationerne belaaes, saa skabes der gennem Statslaanet en Fordobling af Købekraften; først bruger Staten de Penge, den har laant hos Borgerne, og siden bruger Borgerne Pengene en Gang til ved at belaae Obligationerne i Bankerne. Saalænge nu Opsparingen i Landet er tilstrækkelig stor eller nye Laan fra Udlandet kan opnaaes, saa kan Samfundet bære et stærkt stigende Skattetryk uden at den Overflytning af Efterspørgselen fra Kapitalgoder til Konsumgoder, som Beskatningen normalt medfører, vil give sig Udslag i en Forskydning i Prisniveau og Vekselkurser. Men naar Lagrene af de forhaandenværende Varer er brugt op, naar Produktionen er svækket ved, at Kapitalen er beslaglagt af Staten, saa vil Priserne og de fremmede Valutaer begynde at stige. Og hvis en Del af Statsudgifterne direkte søges dækkede ved Optagelse af Laan i Seddelbanken eller ved Udstedelse af Statspapirpenge, saa vil denne Prisstigning yderligere blive forceret. Da jo nu sædvanlig alle de her nævnte Former til Dækning af forekommende ekstraordinære Udgifter tages i Brug, vil Indlandets Prisniveau snart komme i Drift. Om de fremmede Vekselkurser skal stige med, kommer jo til at afhænge af, om andre Lande fører en lignende Pengepolitik eller ikke. Det afgørende er, at Staten ved at laane Sedler og udstede Statspapirpenge aabenlyst eller maskerede som Statsobligationer igennem de udbetalte Lønninger eller direkte gaar ud paa Markedet og ved sin Efterspørgsel tvinger dettes Priser op, og saaledes beslaglægger den Del af Varerne, som de Købere, der nu ikke mere har Raad til at forskaffe sig dem, maa afgive.

Dette er i store Træk Statsinflationens Virkninger, og vil man have dem ud af Verden, er der næppe andet for end at gaa Vejen tilbage igen: d. e. at standse Stigningen i Prisniveauet ved at skaffe Balance paa Budgettet, og at tilvejebringe et Overskud, hvis man vil have Prisniveauet ned. Det er dette, Frankrig nu synes at være ved at begynde med at forberede sig paa at tage under Overvejelse.

E. C.

ØKONOMISKE OVERSIGTER

1. April 1921—31. Marts 1923.

Ved K. O. Vedel-Petersen.

I. Statens og Kommunernes Finansforhold (herunder offentlige Understøttelser).

Statens løbende Udgifter har i de to her behandlede Finansaar, nemlig 1921—22 og 1922—23, været henholdsvis 499 og 424 Mill. Kr., medens de løbende Indtægter udgjorde 409 og 427 Mill. Kr. Som medvirkende til det daarlige finansielle Resultat i det førstnævnte Finansaar skal dels nævnes de meget betydelige Udgifter, som Genforeningen med de sønderjydske Landsdele medførte, og dels de efter Forholdene meget store Underskud, som Driften af de forskellige Statsvirksomheder forvoldte. Saaledes bragte Statsvirksomhederne i dette Finansaar et Underskud paa 67.4 Mill. Kr., hvoraf Statsbanerne alene 62 Mill., medens Statsvirksomhederne i Finansaaaret 1922—23 gav et Overskud paa 2.7 Mill. Kr.

Da det i Efteraaaret 1921 kunde forudses, at Statens løbende Indtægter ikke vilde kunne dække de løbende Udgifter, blev Optagelsen af et Statslaan nødvendigt. Da Forholdene ikke kunde anses for gunstige for Optagelsen af et Statslaan i Indlandet, blev der gennem Hovedbankerne indhentet Tilbud fra et Bankkonsortium i New-York paa et Laan paa 30 Mill. Dollars. Finansministeren bemyndigedes ved Lov af ¹⁹/₁₂ 1921 til at modtage dette Tilbud. Rentefoden maatte ikke være højere end 6 pCt. og Kursen ikke under 90 pCt. Laanet skulde tilbagebetales i sin Helhed efter 20 Aar til en Kurs af 105 pCt. og var opsigeligt fra Laantagers Side med 3 Maaneders Varsel til en Rentetermin.

Endvidere bemyndigedes Finansministeren ved Lov af ²⁸/₃ 1923 til i Finansaaaret 1922—23 og to efterfølgende Finansaar at udstede og afhænde indenlandske Statsobligationer

til et Paalydende af indtil 10 Mill. Kr. i hvert Finansaar til Dækning af Udgifterne ved de paa Finanslovene for de nævnte Aar opførte Bevillinger til Erhvervelse af indtægtgivende Aktiver. Rentefoden fastsattes til 5 pCt., og Obligationerne skulde være amortisable i 40 Aar ved aarlig Udtrækning af $\frac{1}{40}$ af den oprindelige Laanesum. Ved Udstedelsen af disse Obligationer maa det samlede Beløb for Statens Gæld ikke forøges.

Endnu skal her nævnes, at Finansministeren d. $\frac{18}{6}$ 1922 opnaaede Samtykke fra begge Tings Finansudvalg til, at Danmark i Henhold til Genuakonferencens Resolution af $\frac{3}{5}$ s. A. bidrager med et Beløb paa $\frac{1}{2}$ Mill. £ til „Central International Association“s Fond til Støtte af de europæiske Genrejsningsbestræbelser. Beløbet blev med Finansudvalgenes Samtykke ydet af de fem Hovedbanker mod Statens Garanti.

Hvad de særlige Forpligtelser angaar, som Staten har paataget sig ved Reorganiseringen af Landmandsbanken, henvises til Afsnittet: Bank- og Børsforhold.

Skattelovene er i det her omhandlede Tidsrum underkastet ret væsentlige Ændringer. Indkomstskatteloven af $\frac{4}{10}$ 1919, der ved Ændringer ved Lov af $\frac{22}{12}$ 1920 var ført tilbage til den oprindelige Lov af 1912, ændredes paany ved Lov Nr. 149 af 10. April 1922, gældende første Gang ved Ligningen for Skatteaaret 1922—23. Medens Satserne for de laveste Indtægter indtil 3000 Kr. forblev uforandrede, nedsattes Satserne for alle Indtægter imellem dette Beløb og 20 000 Kr. og forhøjedes for Indtægter derover. Loven indførte nye Fradragsregler, dels for de faste Fradrag og dels for Børnefradragene, der fastsattes uden Hensyn til Indkomstens Størrelse til 300, 250 og 200 Kr. pr. Barn, henholdsvis for Skatteydere i de tre store Kommunegrupper. De faste Fradrag fastsattes for Familieforsørgere med under 5000 Kr. aarlig Indtægt til det dobbelte af det hidtidige skattefri Minimum, aftog derefter med stigende Indkomst og bortfaldt helt for Indtægter over 10 000 Kr. For Ikke-Familieforsørgere er det faste Fradrag Halvdelen af Familieforsørgernes. Endvidere indførtes skattefri Fradrag paa indtil 400 Kr. for Udgifter til personlige Forsikringer af forskellig Art, Pensioner, Enkeforsørgelse o. lign. Endelig blev Gaver i visse Tilfælde, under Hensyn til den samtidig forelagte og vedtagne Lov om Afgift af Arv og Gave, fritaget for Indkomstskat.

Formueskattens Satser blev uforandrede for alle Formuer under 30 000 Kr., medens Satserne for de større Formuer

nedsattes ret væsentligt. Den højeste Sats, der tidligere var 25 p. m., blev nu 16 p. m., medens samtidig den særlige Skala for de smaa Formuers Skattepligt ændredes og kombineredes med Indtægten, saaledes at den fulde Promille for Formueskatten først træder i Kraft med en Indtægt paa 4500 Kr. (jfr. ogsaa Loven af 1920). Ved disse Bestemmelser lettedes Skattebyrden paa Formuen væsentligt for Landbrugerne. Endelig forhøjedes Grænsen for de Formuer, der under visse Betingelser er skattefri fra 6000 Kr. til 10 000 Kr.

For de her i Landet hjemmehørende skattepligtige Selskaber, Foreninger og andre Institutioner blev Indkomstskattens pCt. forhøjet for de laveste Udbyttesatser, saaledes at der af Indkomster svarende til 6 pCt. af den indbetalte Aktiekapital skal svares 7 pCt. (tidligere 5 pCt.), men nedsat for de højere Udbytteklasser, og for de højeste blev Maksimum nu en Skatteprocent paa 15 (for den Del af Indtægten, der overstiger 50 pCt. af Aktiekapitalen, dog 20) mod tidligere 35. For den Del af Indtægten, der henlægges til Reservefonds, nedsatte Loven Skatten med $\frac{1}{4}$, medens der, for her hjemmehørende Selskaber fra-drages i den beregnede Indtægt 5 pCt. af den indbetalte Aktiekapital, mod tidligere 4 pCt.; Indtægt, der hidrører fra Virksomhed i Udlandet, fritoges for Beskatning. For udenlandske Selskaber blev Indkomstskatten forhøjet fra 5 til 6 pCt., medens Formuen uforandret beskattedes med 2 p. m.

Reglerne for Arveafgiften (Lov af $^{27/5}$ 1908 med Til-lægslove $^{10/5}$ 1915 og $^{21/12}$ 1918) ændredes ved Lov af $^{10/4}$ 1922, dels saaledes at de fleste Satser forhøjedes, og dels saaledes at Reglerne for Beskatning af Arveforskud ændredes, ligesom Gaver i visse Tilfælde inddroges under Beskatningen. Det afgiftsfrie Minimum forhøjedes fra 1000 Kr. til 2000 Kr. for Arvelodder til Arveladerens nærmeste Familie, medens Arveafgiften iøvrigt for Arvelodder indenfor denne Klasse paa indtil 20 000 Kr. nedsattes noget, men forhøjedes for Arvelodder over dette Beløb. For andre Arvinger (fjernere eller ikke beslægtede) betød Loven med en enkelt Undtagelse Forhøjelse af Afgiften for alle Arvelodder, og af Arv til Staten, Kommuner, Kirker, Legater og lign. forhøjedes Afgiften fra 12 til 15 pCt. Iøvrigt indførte Loven en Rateskala for Beregningen af Afgiften.

Samme Afgift som af Arv erlægges af Gaver, der ydes til den med Giveren samlevende Ægtefælle, til hans Afkom og til hans Forældre eller Bedsteforældre. Afgift svares dog ikke af Gaver til et Beløb af indtil 2000 Kr. i et Kalenderaar,

ligesom Underhold til Afkom, Forældre og Bedsteforældre i Yderens Hjem, og Gaver, der ydes Afkom til personlig Benyttelse og Brug, bestaaende af Møbler og andet Udstyr, indtil en Værdi af 5000 Kr. i et Kalenderaar, er fritaget for Afgift.

Gaver beskattes saaledes nu efter Arveafgiftsreglerne uden Hensyn til om der til Gaven er knyttet Bestemmelser om Afkortning i Arv eller ikke. Til Gengæld fritages Gaver til den nærmeste Familie for Indkomstskat. Gaver til andre udenfor den nærmeste Familie beskattes derimod som Indkomst og ikke efter Reglerne for Arveafgift.

Ved Lov af $7/8$ 1922 ændredes Reglerne for Beskatning af fast Ejendom til Staten, idet der indførtes et helt nyt Princip i de gamle Ejendomsskyldlove, nemlig Beskatning efter Grundværdi. Da man nærede nogen Betænkelighed ved helt at opgive det gamle prøvede Grundlag, Beskatning efter Ejendomsskyld, indførtes en kombineret Beskatning efter begge de to Principper. Samtidig med den foreskrevne Vurdering til Ejendomsskyld foretages Vurdering af Ejendommenes Grundværdi. Af Grundværdien svares en årlig Afgift paa 1.5 p. m., af Skovejendom dog kun 1.1 p. m. I det Beløb, hvormed Ejendomsskylden overstiger Grundværdien, gives et Fradrag paa 10 000 Kr., og af det herefter udkomne Beløb svares Ejendomsskyld med 1.1 p. m.

Vurdering til Ejendomsskyld skal finde Sted pr. $1/1$ 1924 og pr. $1/1$ 1927 og derefter hvert femte Aar, ligesom der indføres Adgang til årlig Omvurdering af Ejendomme, der er underkastet særlige Forhold. Reglerne for Vurderings- og Skyldraadenes Virksomhed m. H. t. Vurderingsansættelsen til Ejendomsskyld og Grundskyld findes i Bek. af $15/2$ 1923, medens Landets Inddeling i Skyldkredse og Vurderingskredse er fastsat ved Bek. af $19/2$ 1923.

Lovens Virkninger med Hensyn til Skattebyrdens Fordeling paa By- og Landejendomme vil efter Lovforslagets Motiver blive saaledes, at Hovedstaden faar en tungere, men Provinsbyerne og Landdistrikterne under eet en lettere Byrde at bære. For Ejendomme paa Landet faar de mindre Landbrugsejendomme under 2 Tdr. Hartk. og Ikke-Landbrugsejendomme en Lettelse, medens større Ejendomme faar en ret betydelig Forhøjelse. Ved Skattens Omlægning er der især ikke tilsigtet nogen Forhøjelse af den samlede Skatteindtægt.

Af de Lovforslaget ledsagende Beregninger skal meddeles følgende. Vurderingssummen til Ejendomsskyld for samtlige

faste Ejendomme her i Landet, bortset fra de sønderjyske Landsdele, udgjorde ved den 4. almindelige Vurdering i 1920 11 295 Mill. Kr. og det afgiftspligtige Beløb 9200 Mill. Kr., hvorefter Ejendomsskylden til Staten beregnet efter den tidligere gældende Sats af 1.1 p. m. vilde andrage godt 10.1 Mill. Kr.

Den samlede Jordværdi ved den samtidig foretagne Jordvurdering udgjorde 4647 Mill. Kr., hvoraf ca. 290 Mill. Kr. kan regnes at falde paa afgiftsfri Arealer, saaledes at det afgiftspligtige Beløb til Grundskyld herefter vilde udgøre 4357 Mill. Kr.

Det Beløb, hvormed Vurderingssummen til Ejendomsskyld overstiger Grundskylden, andrager 6648 Mill. Kr., hvilket Beløb med de faste Fradrag paa 10 000 Kr. vil formindskes til ca. 3167 Mill. Kr. Det samlede Udbytte vil herefter andrage

Grundskyld 1.5 p. m. af 4357 Mill. Kr. = 6.54 Mill. Kr.

Ejendomsskyld 1.1 p. m - 3167 — — = 3.48 — —

10.02 Mill. Kr.

Ved Loven foretoges endelig enkelte Ændringer i Vurderingsmyndighedernes Arbejdsomraade, Sammensætning og Afłønning (jfr. endvidere Bek. af ¹⁵/₂ 1923).

Endelig bestemtes, at de i Loven om Ejendomsskyld af ¹⁵/₅ 1903, jfr. Lov af ²²/₁₂ 1915 og ²¹/₁₂ 1918 fastsatte Fradrag paa 2800 Kr., der vedbliver at være gældende ved Paaligning af kommunale Skatter og Afgifter, forhøjes ved Beregningen af Statskatter for andet Halvaar 1922 og Aaret 1923 til 4500 Kr.

Loven træder i Kraft den 1. Januar 1924, idet dog Ændringerne i Vurderingsmyndighedernes Sammensætning m. v. træder i Kraft den 1. Januar 1923.

Ved Lov af ¹/₄ 1922 fastsattes nye Regler for Ølbekskatningen. Medens Skattens Grundbeløb, 18 Kr. pr. hl for Øl af Skattekasse I og 5.70 Kr. for Øl af Skattekasse II, forblev uforandrede, indrømmedes der nu kun Skattelettelse for de første 2000 hl (tidligere 8000), og saaledes at Lettelsen for Skattekasse I fastsattes til 9 Kr. pr. hl for det første og 7 Kr. for det andet Tusinde hl, medens den tilsvarende Skattelettelse for Øl af Skattekasse II blev fastsat til henholdsvis 4.50 og 2.50 Kr. pr. hl.

Ved Lov Nr. 109 om Beskatning af Spiritus af ¹/₄ 1922 bibeholdtes den ved den tidligere Lov af ⁸/₆ 1912 indførte Sats paa 60 Øre pr. l udvunden Spiritus af 100 pCt. Styrke. Indtægten for Statskassen er beregnet til at udgøre ca. 1.2 Mill.

Kr. aarligt. Reglerne om Tillægsafgift paa Spiritus og for Beskatning af indenlandsk Tilvirkning af Vin, Cider og desl. blev ved Lov Nr. 114 af $\frac{1}{4}$ 1922 ændret. Medens Tillægsafgiften efter Lov af $\frac{22}{12}$ 1919 havde været 20 Kr. pr. l af 100 pCt. Styrke, blev den herefter nedsat til 15 Kr., ligesom der for Spiritus og andre til Fremstilling af alkohol-dige Drikkevarer benyttede Ekstrakter og lign. indfortoldede eller tagne paa Kreditoplag svares en Tillægsafgift paa 7.50 Kr. pr. l af 50 pCt. Styrke, (tidligere 10 Kr.). For Parfumer og spiritusholdige Toiletmidler indførtes en Bestemmelse om, at de kun toldbehandles som saadanne, naar de er tilsat Kolokvint-ekstrakt i et bestemt Forhold. Reglerne herom findes i Bek. af 13. Sept. 1922.

Endelig udfyldtes ved den nye Lov et Hul i den be-
staaende Spiritusbeskatning derved, at den indenlandske Til-
virkning af alkohol-dige Drikkevarer — ved Gæring uden paa-
følgende Destillation — saasom Druevin, Frugtvín, Cider
o. lign., samt Frugtvín tilberedt af ugæret Frugtsaft og Spiritus
blev gjort afgiftspligtige, naar Varen indeholder over 2.5 Rum-
fangsprocent Alkohol. Afgiften fastsattes til 32 Øre pr. l
Frugtvín og 75 Øre pr. l for andre Varer.

Reglerne for Tobaksbeskatningen ændredes ved Lov
af $\frac{18}{2}$ 1922. For Cigaretbeskatningen indførtes der to Afgifts-
klasser mere end tidligere, idet to af de største Klasser deltes,
hvorved de billigere Cigaretter indenfor de paagældende Klas-
ser slap med en lavere Afgiftssats. For Cigarernes Vedkom-
mende forhøjedes Afgiften ret betydeligt for de billigste Sor-
ters Vedkommende, men nedsattes for de mellemste Kvali-
teter, saaledes at den højeste Afgift — 50 pCt. — først ind-
træder for Cigarer, hvis Udsalgspris er mindst 40 Øre pr. Stk.
(tidligere 30 Øre). Cigarrillos blev beskattet med 20 pCt. af
Værdien uden Hentytning til Kvalitet.

Omlægningen af Cigarafgiften regnedes at betyde en
Indtægtsnedgang for Statskassen paa 3 Mill. Kr., hvilket Beløb
søgte indvundet ved Afgifter paa Røgtobak, hvoraf de tarve-
ligste Sorter (under 10 Kr. pr. kg) ikke tidligere havde været
belastet, men nu inddroges under Beskatningen med en lav
Sats (50 Øre pr. kg for Tobak til indtil 6 Kr. pr. kg og
75 Øre pr. kg for Tobak til 6—9 Kr. pr. kg og 1 Kr. pr. kg
for Tobak til 9—12 Kr. pr. kg) og paa Skraa og Snus. Disse
sidste Sorter, der hidtil kun har været ramt gennem Raa-
tobakstolden, fik nu paalagt en Afgift af 10 pCt. af Værdien.

De tidligere fastsatte Afgifter for Dyrkning og for Ind-

førsel af Tobak bibeholdtes. Loven indførte tillige strenge Bestemmelser vedrørende Kontrollen med Afgiftens Erlæggelse.

Ved Lov af ²⁴/₄ 1923 ændredes disse Satser paany, saaledes at saavel de billigere Cigaretter som de billigere Cigarer paalagdes en væsentlig højere Afgift. Den laveste Afgift for Cigaretter blev herefter 55 Øre pr. 100 Stk. for Cigaretter til ikke over ^{2 1}/₂ Øre pr. Stk., medens den laveste Afgift for Cigarer blev 25 pCt. af Værdien for Cigarer til ikke over 220 Kr. pr. 1000 Stk. Afgiften beregnes dernæst ikke af lavere Værdi end 60 Kr. pr. 1000 Stk. for Cigarer og 36 Kr. pr. 1000 Stk. for Cigarrillos. For disse sidste indførtes paany to Kvalitetsgrupper, hvoraf den dyreste paalagdes en højere Afgift, nemlig 25 pCt. af Værdien. Skatten paa Røgtobak forblev uforandret.

Afgiften paa Spillekort fastsattes ved Lov af ¹/₄ 1922 uforandret til 1 Kr. pr. Spil, en Afgift, der regnes at indbringe Statskassen en aarlig Indtægt paa 400 000 Kr.

Børsskatten ændredes ved Lov af ¹/₄ 1922 saaledes, at den hidtil gældende Afgift paa 5 p. m. nedsattes til 3 p. m.

Medens de ved Lov af ²⁰/₃ 1918 fastsatte Afgifter paa Motorkøretøjer i det væsentlige tilfaldt Kommunerne, og den ifølge Lov af ⁴/₁₀ 1919 indførte Særafgift tilfaldt Statskassen, blev Forholdet efter Loven af ⁶/₅ 1921, der fremtræder som Ændring til førstnævnte Lov og ophæver Loven af 1919, at der kun opkræves een Afgift. Afgiftens Provenu deles mellem Staten, der faar 1 pCt., og de forskellige Kommuner. Forudsætningen er, at Indtægten skal anvendes til Vedligeholdelse evt. Ombygning af Vejnettet, og Ministeriet paaser, at Afgiften anvendes efter Bestemmelsen.

Afgiften paa det enkelte Køretøj fastsættes under Hensyn til Køretøjets Art og Egenvægt og Motorens Styrke i Hk. Af Hensyn til det stærkere Slid paa Vejbanen, beskattes Vogne, der er forsynede med faste Gummiringe, højere end Vogne, der er forsynede med Luftringe. For Personvogne blev Afgiften fastsat til 12 Kr. om Aaret pr. 100 kg Egenvægt, for Vogne, hvis Motor er indtil 6 Hk., stigende indtil 50 Kr. pr. 100 kg Egenvægt for Vogne med 25 Hk. eller derover. For Lastvogne og for Motorcykler blev Afgiften henholdsvis 20 Kr. pr. 100 kg og 20 Kr. pr. 50 kg Egenvægt.

Bestemmelserne vedr. Forlystelsesskatten i Loven af ²²/₁₂ 1920 forlængedes ved Lov af ¹/₄ 1922 omtrent uændret, idet der dog indførtes en mere specificeret Afgiftsskala. Ved Lov af ¹⁷/₃ 1922 om Biografteatervæsenets Ordning paalagdes der

Teatrene en aarlig Afgift, hvis Størrelse varierer med Antallet af Forestillinger pr. Aar og Billetpriserne. Den laveste Sats er 100 Kr. om Aaret, stigende til 15 000 Kr. og Afgiftens Provenu fordeles med 2 Tredjedele til Staten og 1 Tredjedel til den paagældende Kommune.

Ved Lov Nr. 492 af ²⁵/₁₁ 1921 om midlertidig Ændring af Toldsatserne for visse Luksusvarer m. m. indførtes betydelige Forhøjelser af Toldsatserne for en hel Række Varer med Lukuskarakter. Loven omfattede særlig Konfektionsvarer, i hvilke Silke indgaar som Bestanddel, Guld- og Sølvvarer, Pelsvarer, Galanterivarer, slebne Glasvarer, Porcelæn, Elfenben, dyrere Krydderier o. lign. Samtidig ændredes Tolden for næsten alle disse Varer fra Vægt- til Værditoldsystemet med Satser fra 10—25 pCt. Den Forhøjelse, der herved paalagdes de enkelte Varer, lader sig derfor ikke angive, men Statskassens samlede Merindtægt ved Loven anslog Finansministeren i sin Forelæggelsestale i Folketinget til 7 Mill. Kr. aarlig. Loven forelagdes den 25. November og førtes igennem Tingene og modtog Kongens Stadfæstelse samme Dag. De hermed gennemførte Lovbestemmelser indeholdtes i det af Finansministeren to Dage tidligere forelagte Forslag til Lov om Toldafgifter m. m., men udskiltes og gennemførtes som selvstændig Lov med øjeblikkelig Ikrafttræden i den Hensigt, at undgaa en mulig Spekulationsindførsel af de paagældende Varer, imedens Forhandlingerne om Toldlovsforslaget stod paa. Dette Hensyn var saa meget mere paakrævet, som Forhandlingerne maatte formodes at trække i Langdrag, og Statskassen derved vilde gaa glip af den ved Toldlovsforslaget paaregnede Merindtægt, der for disse Varer alene som nævnt androg 7 Mill. Kr. af de 10 Mill. Kr., som det samlede Forslag var beregnet til at give. Lovens Varighed begrænsedes til 1. April 1922 under Forudsætning af, at det samlede Toldlovsforslag vilde træde i Kraft til den Tid. Da dette ikke blev Tilfældet, forlængedes Loven først ved Lov af ¹/₄ 1922 til Udgangen af Maj 1922 og dernæst ved Lov Nr. 208 af ³¹/₅ 1922 med visse Ændringer, dels af toldteknisk Art og dels Ændringer, der tog Hensyn til Ønsker, der var fremsat af Handel og Industri, til ³¹/₅ 1923. Da Lovens midlertidige Karakter efter de stedfundne Forhandlinger af det samlede Toldlovsforslag blev mere problematisk, uddybedes Loven derfor yderligere i teknisk Henseende, ligesom der blev givet Regler for Værdiberegningen.

Ved Lov Nr. 113 af ¹/₄ 1922 gennemførtes endelig den gen-

tagne Gange udsatte Revision af Stempellogen af 1911. Loven er i alt væsentligt overensstemmende med den gamle Lov, bortset fra, at visse praktiske Tvivlsspørgsmaal, som Lovens Administration havde givet Anledning til, blev afgjort, og fra enkelte Ændringer i Taksterne, saaledes som for Stempling af Veksler, Slutsedler, Maalebreve, visse Kontrakter og Taksationsforretninger, for hvilke Taksterne fordobledes, medens Stempeltaksten for Næringsbeviser forhøjedes med ca. 50, og for Klasselotteriets Sedler med 150 pCt.

Ved Lov Nr. 112 af $\frac{1}{4}$ 1922 revideredes endelig Loven af 1911 om Afgifter ved Tinglæsning uden større Ændringer.

Af helt nye Skatter indførtes ved Lov Nr. 253 af $\frac{12}{6}$ 1922 Afgift til Statskassen af Omsætningen i Kafeer, Restaurationer, Hoteller og andre Virksomheder, til hvis Udøvelse der kræves Næringsadkomst som Beværter (Konditor eller Gæstgiver). Afgiften svares med 10 pCt. af Omsætningens Beløb, dog kun af Varer, der fortares paa Stedet. Afgiften svares som en Omsætningsskat med Bogføringskontrol, idet der i Loven gives særlige Regler for Bogføringen.

Ved Lov Nr. 254 af $\frac{12}{6}$ 1922 indførtes dernæst en Omsætningsafgift af Chokolade- og Sukkervarer m. m. paa 25 pCt. af Varens Værdi, hvorved forstaas Engros-Prisen uden Rabatfradrag og inklusive Pakning, Udstyrelse m. m. For indførte afgiftspligtige Varer skal den afgiftspligtige Værdi altid mindst udgøre en Sum, der er lig Varens Indkøbspris med Tillæg af Told, Fragt, Assurance og Klareringsomkostninger m. v. samt et Tillæg af 10 pCt. Afgiften berigtiges af den, der afsætter Varen til videre Forhandling i Detailsalg, og Afgiften opkræves som en Fakturastempelafgift. For at skærme Statskassen og Industrien blev der samtidig lagt en Toldafgift paa 35 pCt. af Værdien paa visse Varer, der er Raamaterialer for de afgiftspligtige Varer — saasom Mandler, Nøddekærner etc., men ikke Sukker — en Afgift, der dog bortfalder, naar Varen tilføres en anmeldt Virksomhed.

Begge disse to Love motiveredes med Kravet om at skaffe Balance tilveje paa Statens Budget, og med de to Skatteobjekters Karakter af Luksusvarer.

Statsbanernes Takster, der sidst var forhøjede ved Lov Nr. 239 af $\frac{19}{6}$ 1920, blev ved Lov Nr. 75 af $\frac{13}{3}$ 1922 Genstand for en gennemgribende Revision. Hvad Persontaksterne angaar, blev Billetpriserne for III Kl. gennemgaaende nedsat med 10 à 12 pCt., mere for længere, mindre for kortere Afstande, i hvilken Henseende det maa erindres, at Taksten

for Rejser paa Abonnementskort paa III Kl. for Rejser under 21 km ikke var blevne forhøjede ved Loven af 1920. Taksten for Rejser paa II Kl. nedsattes noget mere, idet II Kl. Prisen, der siden Forhøjelsen i 1918 havde været $2 \times$ III Kl.s Billetpris, nu nedsattes til det Forhold, der var raadende for Loven af 1918, nemlig $1.7 \times$ III Kl.s Billetpris. Derved opnaaedes, at Grundtaksten baade for II Kl. og for III Kl. blev ca. 80 pCt. højere end i 1914, d. v. s. 5 Øre pr. km for III Kl. og 8.5 Øre pr. km for II Kl. Ved denne Ordning blev ogsaa Prisen for I Kl. nedsat ret væsentlig, idet den er Prisen for II Kl. og III Kl. tilsammen. Endelig nedsattes Hurtigtogsbetalingen og ligeledes Indskrivningsgebyret for Rejsegods.

Ogsaa Godstaksterne blev Genstand for en almindelig Nedsættelse, noget forskellig for de forskellige Forsendelsesmaader. Ilstykgodstaksten var allerede den 5. Juli 1921 blevet nedsat med fra 19 til 31 pCt. og blev derfor ikke nu Genstand for en yderligere Nedsættelse, hvorimod Taksten for Fragstykgoods og Vognladningsgoods nedsattes med henholdsvis ca. 25 pCt. og ca. $12\frac{1}{2}$ pCt. Som Maksimumstakster pr. 100 kg for Ilstykgoods, Fragstykgoods og for almindeligt Vognladningsgoods fastsattes henholdsvis 140 Øre med Tillæg af 4.5 Øre pr. km, 70 Øre plus 2.35 Øre pr. km og 32 Øre plus 1.42 Øre pr. km. Endelig blev Kreaturtaksten nedsat med ca. $33\frac{1}{3}$ pCt. Taksten for Frimærkepakker, der allerede administrativt var nedsat den 5. Juli 1921, nedsattes yderligere ca. 18 pCt. Angaaende den Hjælp, der fra Staten blev ydet visse nødstedte Industrier i Form af ekstraordinære Takstnedsættelser, henvises dels til Økon. Oversigter Bd. 60, S. 300, dels til Afsnit V. Loven fremtræder som Ændring til Lov Nr. 111 af $\frac{13}{5}$ 1911, der optrykkes og bekendtgøres med disse, samt de ved Lov Nr. 656 af $\frac{21}{12}$ 1918 vedtagne Ændringer i Bekendtgørelse af $\frac{17}{6}$ 1922.

Ved Lov Nr. 76 af $\frac{13}{5}$ 1922 reguleredes Posttaksterne, idet dog Postvæsenets finansielle Tilstand hindrede en almindelig Nedsættelse af Taksterne, saaledes at man indskrænkede sig til at nedsætte de Takster, der havde vist sig at være urimelige. Saaledes nedsattes Taksterne for Vareprøver og lokale Tryksager fra 8 til 5 Øre og fra 12 til 8 Øre for Forsendelser, der vejer henholdsvis under 50 g og mellem 50 og 250 g. Som en ny Kategori indførtes Begrebet „Forretningspapirer“, for hvilke Taksten sattes saa lavt som til 8 og 40 Øre for Lokal-Forsendelser og 15 og 40 Øre for udenbys Forsendelser, henholdsvis for Vægtklasserne under

250 g og mellem 250 g og 1 kg. Endelig fik Pakkeforsendelser en mindre Nedsættelse, idet f. Eks. Taksten for Pakker med en Vægt af 1 kg eller derunder nedsattes fra 60 Øre til 50 Øre. Ligeledes nedsattes Avisporto.

Med Hensyn til Postvæsenets Eneret betyder Loven en væsentlig Skærpelse, der dels motiveredes med, at de københavnske Assurandører har oprettet et „Assurandørposthus“ til Udveksling af Post imellem Sammenslutningens Medlemmer, og den gamle Lov ikke ifølge Højesterets Dom gav Hjemmel til at forbyde Forholdet, og dels med, at danske Firmaer for at spare Porto havde ladet Forsendelser, som de skulde have afsendt til Adressater her i Landet, afsende fra Udlandet, hvis Takst paa Grund af Valutaforholdene laa langt under den danske Takst.

Som Resultat af Sparebestræbelserne var ved Anordning af ²⁵/₄ 1921 Søndagsombæringen blevet inddraget, samtidig med at Postkontorerne holdtes lukkede om Søndagen, ligesom der paa andre Punkter blev foretaget Indskrænkninger i Omdelingerne og i Postkontorernes Ekspeditionstid.

Endelig skal nævnes Bek. af ⁹/₁ 1923 omhandlende Stadfæstelsen af den paa Postkongressen i Madrid den ³⁰/₁₁ 1920 vedtagne Verdenspostkonvention.

Medens Statstjenestemændenes Lønninger i det store og hele blev fastlagt ved Lov Nr. 489 af 12. Sept. 1919 og andre sig dertil sluttende Love for Folkekirkens og Skolevæsenets m. fl. Institutioners Tjenestemænd, er der i det her behandlede Tidsrum sket en Række Ændringer og Udbygninger til den bestaaende Lovgivning. Saaledes har de for Ministerierne og de enkelte større Etater nedsatte Sparekommissioner foranlediget Indskrænkninger i Antallet af Tjenestemænd og Ændringer m. H. t. Arbejdstid og øvrige Arbejdsvilkaar.

Ved Lov Nr. 157 af ¹/₄ 1921 ændredes saaledes Tjenestemandslovens Regler for Beregningen af Landpostbudenes Tjenestetid.

Ved Lov Nr. 496 af ²⁵/₁₁ 1921 og Lov Nr. 302 af ³⁰/₆ 1922 indførtes de af den nedsatte Sparekommission foreslaaede Ændringer i Statens Administrationskontorer m. v. For Ministeriernes Tjenestemænd blev Arbejdstiden udvidet til 7 Timer daglig, hvoraf 4 Timer skal være Ekspeditionstid (jfr. Regulativ af ¹²/₁ 1923 for Tjenestemænd i de ministerielle Kontorer etc.).

Ved Lov Nr. 97 af 23. Marts 1922 nedsattes Konjunktur-

tillægget med 1 Tredjedel for Tidsrummet $\frac{1}{4}$ 1922 til $\frac{31}{3}$ 1923 for alle Tjenestemænd, medens Tillægget til Personer, der oppebærer Ventepenge, Pensioner og Understøttelser, nedsattes noget mindre. Lovens Gyldighed fastsattes til 31. Marts 1923, idet det paalagdes Finansministeren inden 1. Marts 1923 at forelægge Forslag til Lov om Bestemmelsernes Revision. Forslaget hertil forelagdes den $\frac{21}{2}$ 1923, efter at der forinden havde været ført Forhandlinger imellem Finansministeren og Tjenestemændenes Organisationer, uden at Enighed havde kunnet opnaas. Finansministeren krævede under Hensyn til Statsfinansernes Tilstand en samlet Besparselse i Udgifterne til Konjunkturtillægget paa 14 Mill., hvilket Krav dog under Forhandlingerne med Organisationerne var blevet nedsat til ca. $11\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Tillige indeholdt Regeringsforslaget Bestemmelser om, at Nedsættelsen i Konjunkturtillægget skulde være større for ugifte end for gifte Tjenestemænd, hvilket Princip — Løn efter Forsørgersynspunktet — bestemt afvistes af Tjenestemændenes Repræsentanter. Derimod ønskede disse, at Konjunkturtillægget fremtidig skulde gøres glidende i Forhold til Pristallet paa samme Maade som Dyrtidstillægget.

Regeringsforslaget, der kun paa det sidste Punkt tog Hensyn til de fremsatte Ønsker, blev ikke tiltraadt af de andre politiske Partier, der ved Forslagets Behandling i Rigsdagen hævdede, at Tjenestemændene ikke kunde bære en yderligere Nedsættelse af deres Levevilkaar.

Den paa Spørgsmaalet opstaaede politiske Situation var ret vanskelig og en Krise laa indenfor Mulighedernes Grænse, da det lykkedes at forme et Kompromisforslag, der kunde samle Venstre og det konservative Parti. Kompromisforslaget blev Lov den $\frac{28}{3}$ 1923 og dets vigtigste Bestemmelser var følgende. Konjunkturtillægget ydes med to Satser, en for gifte Tjenestemænd og saadanne ugifte Tjenestemænd, der er over 35 Aar, og en for alle andre Tjenestemænd. Den sidste Sats blev fastsat til 2 Tredjedele af den første. Nedsættelsen, der skulde begynde at træde i Kraft fra 1. Juli 1923, skulde derefter finde Sted gradvis i de følgende syv Kvartaler i Løbet af hvilket Tidsrum den samlede Nedsættelse vil indtræde og da beløbe sig til omtrent det af Regeringen oprindelig foreslaaede Beløb for Finansaaret 1923—24. Loven indeholdt saaledes ingen Bestemmelser om, at Konjunkturtillægget skulde være glidende i Forhold til Pristallet.

Dyrtidstillægget til Tjenestemænd har i det her behandlede Tidsrum været ydet til gifte Tjenestemænd med 810 Kr.

aarlig for Halvaaret Okt. 1921—Marts 1922, med 594 Kr. aarlig for Halvaaret April—Sept. 1922 og med 540 Kr. aarlig for Halvaaret Okt. 1922—Marts 1923, medens ugifte Tjenestemænd har modtaget 2 Tredjedele af de anførte Beløb.

Ved Lov Nr. 257 af 6. Maj 1921 udvidedes Rammerne for Udenrigstjenesten meget betydeligt. Loven var Resultatet af de Overvejelser den under 3. Sept. 1919 nedsatte Kommission vedr. Organisationen af Udenrigsministeriet m. v. havde offentliggjort i sin den 28. Januar 1921 afgivne Betænkning. Hovedformaalet med Omordningen var en Styrkelse af Danmarks Erhvervsinteresser i Udlandet i Erkendelse af, at Danmarks Udenrigspolitik og dansk Erhvervs politik ikke kan adskilles. Dette Hensyn medførte dels Oprettelsen af et ret betydeligt Antal nye Poster for udsendte Tjenestemænd, saaledes bl. a. i de nye europæiske Stater, og dels en Centralisation af Udenrigsministeriets Forretningsgang, derved at der oprettedes en Stilling som Direktør for Udenrigsministeriet, saaledes at den tidligere Deling i to Departementer blev opgivet. Desuden nyoprettedes et Oplysningsbureau for Erhvervene, til hvis øverste Chef der udnævntes en praktisk Forretningsmand. Den saaledes ved Loven skabte Udvidelse af Udenrigstjenesten har efter vore Forhold været meget betydelig baade hvad Personel og Omkostninger angaar.

Afviklingen af den særlige Dyrtidslovgivning blev ved Lov Nr. 206 af 15. April 1921 udsat til 31. Okt. s. A., idet nævnte Lov bemyndigede Indenrigsministeren til i Overensstemmelse med Bestemmelserne i Lov Nr. 581 af 28. Okt. 1920 at yde Hjælp til Kommuner med det i nævnte Lov omtalte Statstilskud, saafremt der i Tiden $\frac{1}{4}$ — $\frac{31}{10}$ 1921 til Afvikling af løbende Dyrtidsforanstaltninger ydedes Tilskud til den kommunale Hjelpekasse eller til anerkendte Sygekasser. Andre Foranstaltninger, saasom Børnebespisning, Prisnedsættelse paa Mælk el. lign. kunde Kommunalbestyrelserne med Indenrigsministerens Samtykke vedtage at træffe, og Udgifterne afholdes af Kommunerne uden Statsrefusion. Da Loven ikke forlængedes udover 30. Oktober 1921, var hermed den særlige Dyrtidslovgivning endeligt afviklet.

Lov Nr. 693 af $\frac{22}{12}$ 1920 om midlertidigt Statstilskud i Anledning af Arbejdsløsheden, hvilken Lov udløb $\frac{31}{8}$ 1921, forlængedes ved Lov Nr. 147 af $\frac{1}{4}$ 1921 til $\frac{30}{11}$ s. A. og yderligere, da det af Indenrigsministeren den $\frac{21}{10}$ s. A. forelagte Lovforslag om Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring m. v. ikke naaede at blive færdig-

behandlet inden den ³⁰/₁₁, ved Lov Nr. 500 af ¹/₁₂ 1921 indtil Udgangen af Dec. s. A.

Ved det den ²¹/₁₀ forelagte Lovforslag var hele Spørgsmaalet om Ordningen af den offentlige Arbejdsanvisning (Loven af ²⁰/₄ 1913), Spørgsmaalet om de statsanerkendte Arbejdsløshedskasser (Loven af ²²/₁₂ 1919) og Spørgsmaalet om de midlertidige Statstilskud i Anledning af Arbejdsløsheden (Loven af ²²/₁₂ 1920) taget op til Revision. Lovforslaget tog derfor Sigte paa at samle Administrationen af alle disse Spørgsmaal under een Myndighed, saaledes at en mere intim Samvirken mellem den offentlige Arbejdsanvisning og det offentlige Tilsyn med Arbejdsløshedskasserne kunde finde Sted. Der blev saaledes hermed foreslaaet en Ophævelse af Arbejdsløshedsinspektoratet og af Arbejdsanvisningsdirektoratet, idet begge disse Institutioners Arbejdsomraade henlagdes under et Arbejdsdirektorat, der skulde ledes af en Arbejdsdirektør.

Lovforslagets Bestemmelser vakte i Rigsdagen fra radikal og især fra socialdemokratisk Side adskillig Modstand, saavel imod den foreslaaede Ændring i Administrationens Organer som imod Forslagets Bestemmelser paa en Række andre Punkter, saaledes Bestemmelserne om de Lønkrav, de arbejdsløse havde Ret til at stille for at tage Arbejde, imod de ændrede Regler for Kommunernes Tilskud til Arbejdsløshedskasserne, imod Etableringen af de saakaldte Nødhjælpsarbejder og de for disse anførte Lønninger og endelig imod de efter Behandlingen i Folketingsudvalget indsatte Bestemmelser om Udstedelsen af Arbejdsløshedskort.

Fra Indenrigsministerens Side blev der udfoldet gentagne Bestræbelser for at forlige de modstaaende Synspunkter, hvilket da ogsaa lykkedes. Ved Forliget mildnedes Lovforslaget paa væsentlige Punkter og gennemførtes som Lov Nr. 529 af ²²/₁₂ 1921.

Loven falder i fire Hovedafsnit, hvoraf det første omhandler Arbejdsanvisningen, det andet Arbejdsløshedsforsikringen, det tredje Foranstaltninger i Anledning af ekstraordinær Arbejdsløshed og det fjerde Tilsynet med Lovens Administration.

Lovens Bestemmelser vedrørende Arbejdsanvisningen afviger ikke væsentligt fra de tidligere gældende, dog udvides Reglerne for det bestaaende Samarbejde mellem de anerkendte Arbejdsløshedskasser og den offentlige Arbejdsanvisning. Den tidligere Regel om, at Anvisning skulde foretages selv om der var etableret Strejke eller Lockout, ændredes til den helt modsatte Regel, at Anvisning ikke maa foretages i disse Tilfælde.

Ved Lovens § 6 indførtes det meget omstridte Arbejdsløshedskort. Naar et Medlem af en anerkendt Arbejdsløshedskasse efter 1. April 1922 begærer Arbejdsløshedsunderstøttelse, skal der af Kassen udstedes et Arbejdsløshedskort for den paagældende. Kortets Form, Farve og Kontroltekst fastsættes af Arbejdsdirektøren. Hvert Kort forsynes med et Løbenummer, som skiftes for hver Gang nyt Kort udstedes. Ved Arbejdstiltrædelse afgives dette Kort til Arbejdsgiveren, der paategner det med Datoen for Arbejdets Paabegyndelse og med sin Underskrift, hvorefter Kortet af vedkommende Arbejder afgives til Arbejdsløshedskassen. Ved Arbejdets Ophør paahviler det Arbejdsgiveren uopholdelig at give Meddelelse derom til Arbejdsanvisningskontoret. Reglerne om Arbejdsløshedskortet er nærmere udformet ved Indenrigsm. Bek. af ^{29/3} 1922, særlig i Henseende til Kortets Anvendelse ved Ydelse af ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse, og Kortets Udstedelse til ledige Kassemedlemmer og andre arbejdsløse.

Lovens andet Afsnit, Arbejdsløshedsforsikringen, indførte følgende nye Regler. Medens Statstilskuddet til de anerkendte Kasser forblev uforandret (nemlig Halvdelen af de samlede Medlemsbidrag), blev det nu gjort til en Pligt for Kommunerne at yde de anerkendte Kasser et Tilskud svarende til en Tredjedel af Medlemsbidraget, hvilket Tilskud tidligere — medmindre Kassen havde henlagt en Del af de nydende Medlemmers Bidrag til en Fond for ekstraordinær Arbejdsløshed — havde været frivilligt.

Understøttelses-Taksterne fastsattes til højst to Tredjedele af Fagets eller Stedets gennemsnitlige Arbejdsløn og til mindst 1 Kr. og ikke over 4 Kr. daglig pr. Familieforsørger og 3.50 Kr. for Medlemmer, der ikke var Familieforsørger. De ældre Regler om, hvornaar og til hvem Understøttelse ikke maa ydes, udvidedes til ogsaa at gælde for arbejdende Medlemmer, hvis Arbejdstid er nedsat med en Tredjedel eller mindre. Saafremt Arbejdstiden er nedsat mere, kan der ydes forholdsmæssig Understøttelse for de Dage eller Timer, hvormed Arbejdstiden er nedsat derudover. Endvidere indførtes den Bestemmelse, at det ikke skal kunne anses for fyldestgørende Grund til at vægre sig ved at overtage et Arbejde, at Lønnen for Arbejdet er lavere end den, som den paagældende har haft, naar Lønnen dog ikke er under, hvad der i den paagældende Virksomhed eller Egn sædvanlig ydes for tilsvarende Arbejde.

I Lovens tredje Afsnit om Foranstaltninger i Anledning af ekstraordinær Arbejdsløshed bestemtes, at der skal oprettes en Arbejdsløshedsfond, hvis Midler anvendes under ekstraordinær Arbejdsløshed, dels til Understøttelser, og dels til Tilskud til Nødhjælpsarbejder og Kursus for Arbejdsløse. Indenrigsministeren afgør efter derom at have forhandlet med et af Rigsdagen nedsat Udvalg paa 16 Medlemmer, hvorvidt der indenfor enkelte eller alle Fag hersker ekstraordinær Arbejdsløshed, hvorefter Fonden træder i Virksomhed for de paagældende Fag.

Fondens Midler tilvejebringes ved Bidrag fra samtlige efter Ulykkesforsikringslovgivningen forsikringspligtige Arbejdsgivere samt ved Tilskud fra Staten og de anerkendte Arbejdsløhedskasser.

Arbejdsgivernes Bidrag, der beregnes fra $\frac{1}{1}$ 1922, fastsættes saaledes, at de aarlig udgør gennemsnitlig 9 Kr. pr. forsikret Helaarsarbejder, dog at der for Fag med forholdsvis høj Arbejdsløshedsprocent betales noget mere, men højst 15 Kr. aarlig, og at det laveste Bidrag bliver 3 Kr. aarlig. Bidragene fastsættes iøvrigt for højst 5 Aar ad Gangen af Indenrigsministeren efter Indstilling af Arbejdsnævnet. De nærmere Regler herom er givet ved Indenrigsm. Bek. af $\frac{10}{5}$ 1922. Bidraget udregnes herefter paa Grundlag af Ulykkesforsikringspræmien, d. v. s. enten i Forhold til det Antal Arbejdsdage hver Arbejder er beskæftiget (et Aar regnes til 300 Arbejdsdage) eller (væsentlig for Landbrugsejendomme) paa Grundlag af Ejendomsskyldvurderingen af vedk. Ejendom, dog kun for Ejendomme under 100 000 Kr. Ejendomsskyldværdi. Bidraget opkræves sammen med Ulykkesforsikringspræmien. Der ydes ikke Bidrag for Personer, der overvejende beskæftiges i Arbejdsgiverens Husholdning eller ved personlig Tjenestegerning, for Arbejdsgiverens Børn og — efter særlig Tilstaaelse fra Indenrigsministeren i hvert enkelt Tilfælde — heller ikke for pensionsberettigede Stats- og Kommunefunktionærer o. lign. samt ikke for Tyende, der godtgøres at være antaget for et Aar.

Saafremt Fondens Midler stiger til et Beløb af over 50 Mill. Kr., skal de private Bidrag nedsættes, men atter forhøjes, naar Fondens Midler synker under dette Beløb. Staten indskyder efterhaanden, og senest den $\frac{31}{3}$ 1922 et Beløb paa 7 Mill. Kr. og i hvert følgende Finansaar yder Staten ordinært et Tilskud til Fonden svarende til en Tredjedel af det i det foregaaende Finansaar af Fonden udrede Beløb til

Understøttelser, Nødhjælpsarbejder og Kursus for arbejdsløse. Dette Tilskud ydes efterhaanden som Fonden har Brug for Midlerne, og senest inden Udgangen af vedk. Finansaar.

De anerkendte Arbejdsløshedskasser indskyder ved Udgangen af hvert Kvartal i Fonden 5 pCt. af det som ordinært Medlemsbidrag i Kvartalet indgaaede Beløb. Arbejdsløshedsfonden bestyres af Arbejdsnævnet.

Understøttelser ved Bidrag af Fondens Midler udbetales, naar Arbejdsnævnet har udstedt Bemyndigelse dertil, af vedkommende kommunale Hjælpekasse. Af de ydede Understøttelser erholder Hjælpekassen de to Tredjedele refunderet af Arbejdsløshedsfonden og en Tredjedel af vedk. Kommune. Dog kan Indenrigsministeren efter Andragende fra vedk. Kommune og med Tilslutning af Rigsdagens Finansudvalg bevilge en Kommune et ekstraordinært Statstilskud til Dækning af indtil Halvdelen af disse Udgifter, naar det skønnes at det vilde volde Kommunen uforholdsmæssig store Vanskeligheder at udrede dem.

Arbejdsløse Medlemmer af anerkendte Arbejdsløshedskasser erholder Understøttelsen som fortsat Hjælp efter den vedtægtsmæssige Understøttelses Ophør eller som Tillægshjælp til den vedtægtsmæssige Understøttelse til Familieforsørgere med Børn under 15 Aar.

Til andre arbejdsløse kan Understøttelsen ydes efter Skøn. Reglerne for Understøttelsen fastsættes under Hensyn til Størrelsen af Fondens Midler, idet der dog aabnes Adgang til efter Hjemmel paa de aarlige Finanslove at yde ekstraordinære Statstilskud til Fonden.

Understøttelserne kan — for saa vidt angaar fortsat Hjælp til arbejdsløse Medlemmer af anerkendte Arbejdsløshedskasser — ikke overstige det af Arbejdsløshedskasserne hidtil ydede Beløb med et Tillæg til Familieforsørgere af 45 Øre pr. Barn under 15 Aar pr. ledig Dag. Som Tillægshjælp til den vedtægtsmæssige Understøttelse til saadanne Medlemmer kan højst ydes 45 Øre pr. Barn under 15 Aar pr. ledig Dag. Desuden kan Kommunalbestyrelsen bemyndige den kommunale Hjælpekasse til at yde saadanne Medlemmer af anerkendte Arbejdsløshedskasser, der er Familieforsørgere, en Hjælp af indtil 1 Kr. pr. ledig Dag for hver Familie, enten som fortsat Hjælp eller som Tillægshjælp (i Tiden indtil $\frac{1}{4}$ 1922 dog 1.50 Kr.). De nævnte Beløb nedsættes med henholdsvis 3 Øre og 20 Øre for hver 162 Kr. Statstjenestemændenes Dyrtidstillæg nedsættes i H. t. Tjenestemandslovens Regler. Den samlede Understøttelse

maa dog ikke overstige to Tredjedele af den paa Stedet almindelige Arbejdsløn.

Ved Bek. af $3/1$ 1922 blev der, efter at Indenrigsministeren efter Forhandling med Rigsdagsudvalget havde skønnet, at Arbejdsløsheden maatte betegnes som ekstraordinær indenfor alle Fag, givet midlertidige Regler af samme Indhold som Lovens lige ovenfor nævnte. Disse midlertidige Regler afløstes ved Bek. af $11/2$ 1922, hvis Bestemmelser blev gældende fra $15/2$. Ved Bek. af $21/3$ 1922 nedsattes fra $1/4$ 1922 det Beløb, der som fortsat Hjælp kunde ydes Forsørgere, der er Medlemmer af anerkendte Arbejdsløshedskasser, til to Tredjedele af den daglige Understøttelse, som vedkommende havde oppebaaret fra sin Kasse, medens Hjælpen til Ikke-Forsørgere gjordes afhængig af Kommunalbestyrelsens Bestemmelse. Hjælpen ydes derhos højst 6 Dage pr. Uge indenfor 12 paa hinanden følgende Maaneder kun i et af Kommunalbestyrelsen nærmere fastsat Antal Dage, som højst kan sættes til 90 og mindst skal være 40 fra 1. April 1922 at regne. Samtidig nedsattes Tillægshjælpen under Hensyn til Pristalsberegningen med 3 Øre til 42 Øre pr. Barn pr. Dag, og Hjælpen kan kun ydes for 6 Dage om Ugen. Hjælpekassens Tilskud nedsættes fra 1 Kr. til 80 Øre om Dagen. Reglerne for Understøttelse til Arbejdsløse udenfor Arbejdsløshedskasserne ændredes i Overensstemmelse hermed. De her nævnte Understøttelser nedsattes yderligere ved Bek. af $27/3$ 1923 fra $1/4$ 1923 til henholdsvis 39 Øre og 60 Øre. Der skal iøvrigt her henvises til Afsnit V, Haandværk, Industri og Handel samt Arbejdsmarkedet, hvor de forskellige Regler for Ydelse af Understøttelse er omtalt i Forbindelse med deres Betydning for Bilæggelsen af den samtidige Arbejdskonflikt.

Ved Bek. af $13/7$ 1922 begrænsede Indenrigsministeren, efter Indstilling fra det oftnævnte Rigsdagsudvalg, Udbetalingen af den ekstraordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse fra og med $15/7$ 1922 til Arbejdsløse indenfor en Række nærmere angivne Fag, idet Arbejdsløsheden da kun indenfor disse stadig kunde anses for at være ekstraordinær. Dog medtoges paany ved Bek. af $3/8$ — og fra $15/7$ at regne — enkelte af de dermed udelukkede Fag eller Faggrupper.

Understøttelserne udbetaltes efter Reglerne i Bek. af $21/3$ 1922, idet dog fortsat Hjælp og Tillægshjælp indtil $15/8$ kunde udbetales selv om det i nævnte Bek. fastsatte Dageantal af 90 blev overskredet. Denne Frist blev senere gentagne Gange forlænget for Arbejdsløse indenfor de Fag, hvor Arbejds-

løsheden var anerkendt som ekstraordinær, nemlig ved Bek. af $14/8$ indtil $15/10$, ved Bek. af $13/10$ indtil $31/12$, ved Bek. af $20/12$ indtil $15/2$ 1923 og ved Bek. af $14/2$ indtil $31/3$ og ved Bek. af $27/3$ indtil $30/4$ 1923.

Ved Bek. af $20/12$ 1922 indskrænkedes Antallet af de Fag, i hvilke Arbejdsløsheden maatte anses for at være ekstraordinær, paany ret væsentligt, og ved Bek. af $24/1$ 1923 udvidedes Antallet atter, samtidig med at Reglerne for de Betingelser, der kræves for at en Arbejder kan henføres til disse Fag eller Faggrupper, nærmere uddybedes.

Udbetalingen af den ekstraordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse blev dernæst betinget af, at vedkommende arbejdsløse ikke kunde faa Beskæftigelse ved de i Loven omhandlede Nødhjælpsarbejder. Som Nødhjælpsarbejder betragtes saadanne Arbejder, der iværksættes af Staten, Kommunerne eller private Institutioner, der nyder offentlig Støtte, og som ellers ikke eller ikke for Tiden vilde være blevet bragt i Stand og hvis Udførelse af et særligt Udvalg blev anerkendt som betimelig af Hensyn til Afhjælpningen af Arbejdsløsheden paa det paagældende Sted. Saadanne Udvalg, hvoraf der nedsættes et for København og et for hvert Amt, bestaar af en Formand udnævnt af Indenrigsministeren og lige mange Arbejdsgivere og Arbejdere. Desuden nedsættes et Arbejdsudvalg, der skal afholde regelmæssige Møder og forberede Arbejder, der under ekstraordinær Arbejdsløshed kan iværksettes med kort Varsel.

Om Arbejdsvilkaarene bestemmer Loven kun, at de skal fastsættes saaledes, at de flest mulige arbejdsløse derved kan finde Beskæftigelse, og at det bliver fordelagtigt for de arbejdsløse at tage dette Arbejde fremfor Understøttelse, og at det stadig bliver af Interesse for dem at søge andet Arbejde. Til Nedsættelse af Udgifterne til Arbejdsløn ved Nødhjælpsarbejderne ydes af Arbejdsløshedsfonden et Beløb pr. Arbejdsdag for hver beskæftiget Arbejder, hvilket Beløb ikke maa overstige 3 Kr. pr. Arbejdsdag.

Ved Bek. af $1/2$ 1922 fastsattes de nærmere Regler for Nødhjælpsarbejderne. Udover Lovens anførte Bestemmelser indeholder Bek. udførlige Regler for Arbejdsvilkaarene. Disse kan fastsættes enten saaledes, at den for Arbejdet ydede Løn er lavere end den overenskomstsmæssige, eller saaledes at Arbejdet betales med denne Løn, men at Arbejdstiden da nedsættes eller endelig saaledes, at disse to Former kombineres. For Arbejder paa nedsat Betaling bør Lønnen for almindeligt

Arbejdsmandsarbejde i 8 Timer daglig i 6 Dage paa Landet, i Købstæderne og i Hovedstaden ikke være højere end henholdsvis 45—50 Kr., 50—60 Kr. og 60—72 Kr. pr. Uge for Akkordarbejde og 90 Øre, 1 Kr. og 1 Kr. 20 Øre pr. Time for Timelønsarbejde. Hvor Arbejdet udføres paa nedsat Tid, bør Nedsættelsen andrage ca. en Tredjedel. Andrager Nedsættelsen udover en Tredjedel, er Arbejderne berettigede til forholdsmæssig Understøttelse for den Tid, hvormed Arbejdstiden er nedsat med mere end en Tredjedel. Endelig indeholder Bek. de nærmere Regler for det Beløb, der af Arbejdsløshedsfondens Midler ydes til Nedsættelse af Udgifterne til Arbejdsløn ved de anerkendte Nødhjælpsarbejder.

Ved Bek. af ¹³/₇ 1922 bestemtes, at kun arbejdsløse indenfor de Fag, hvor Arbejdsløsheden var anerkendt som ekstraordinær, kunde antages til Nødhjælpsarbejder fra og med den ¹⁵/₇ 1922.

Lovens fjerde Afsnit indeholder Bestemmelserne vedrørende Tilsynet med Arbejdsanvisningen og Arbejdsløshedsforsikringen og derunder Oprettelsen af et Arbejdsnævn. Dette skal bestaa af tre Afdelinger, nemlig en for Arbejdsanvisningen, en for Arbejdsløshedsforsikringen og endelig en for Spørgsmaal vedrørende den ekstraordinære Arbejdsløshed. Arbejdsdirektøren er Formand i hver Afdeling.

I Sammenhæng hermed skal nævnes Lovgivningen vedrørende Arbejdsløshedsunderstøttelsen til Fiskere. Loven af ²⁸/₆ 1920 (se herom Bd. 59, Pag. 282), der var gældende til ³¹/₃ 1921, forlængedes først ved Lov Nr. 246 af ⁶/₅ 1921 fra ¹/₄ at røgne til ³⁰/₁₁ 1921 og endvidere, da Fiskeriets Af-sætningsforhold endnu da gjorde en Fortsættelse af nævnte Lovs Bestemmelser paakrævet, ved Lov Nr. 499 af ¹/₁₂ 1921 til ³¹/₃ 1922, hvorefter denne Lovgivning bortfaldt.

Endvidere skal nævnes Bek. af ²⁰/₃ 1922 angaaende Afslutning for Bevilgelse af Rentetilskud til kommunale Arbejder. I H. t. Bestemmelserne i Lov Nr. 694 af ²²/₁₂ 1920 om Statsstøtte til Arbejders Iværksættelse kunde der af Statskassen ydes Tilskud som Hjælp til Forrentning af Laan, der optages af Kommuner til Bestridelse af Udgifter ved Arbejder, der skønnes at være egnede til at afhjælpe Arbejdsløsheden, og som paabegyndtes inden en af Indenrigsministeren fastsat Frist. I Medfør af denne Bestemmelse fastsattes Fristen for Paabegyndelse af Arbejder, til hvilke der kan bevilges Tilskud af Statskassen i H. t. nævnte Lov, til ¹⁵/₄ 1922. For Nødhjælpsarbejder afsluttedes Fristen 1. Juli s. A. Tilskud til

Overskridelse af Anslagssummer for Arbejder, hvortil Tilsagn om Tilskud ifølge tidligere Love er givet, kunde herefter ikke ventes bevilget. Endelig skal her nævnes Lov af $^{21}/_{12}$ 1921 vedrørende Grundforbedringsarbejder, ved hvilken Lov Kommunalbestyrelserne bemyndigedes til i Tiden indtil $^{31}/_{12}$ 1922 uden højere Myndigheds Samtykke at paatage sig Garantien for Laan til Grundforbedringsarbejder. For Laanene, der afdrages i 10 Aar med lige store aarlige Beløb, skal der gives Pant i Ejendommene næst tidligere Behæftelser. Statskassen godtgør Kommunerne Halvdelen af de eventuelle Tab. Loven tilsigtede at skabe Mulighed for at skaffe Arbejde til en Del af de arbejdsløse, hvorfor det fastsattes, at Udbetaling af ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse skulde være betinget af, at der ikke ved saadanne Arbejder kunde anvises vedkommende arbejdsløse passende Arbejde.

Ved midlertidig Lov Nr. 105 af $^{1}/_{4}$ 1922 forlængedes for Finansaaret 1922—23 Bestemmelserne i Lov af $^{7}/_{8}$ 1914 om, at Statens Refusion til Hjelpekasserne for Hjælp ydet til de til ekstraordinær Militærtjeneste indkaldtes Familier skulde udgøre $^{2}/_{3}$ af den ydede Hjælps Værdi.

Ved Lov Nr. 349 af $^{7}/_{8}$ 1922 forhøjedes for Finansaaret 1922—23 det ved Hjelpekasseloven af $^{20}/_{4}$ 1913 fastsatte Beløb paa 250 000 Kr., der aarligt stilles til Raadighed af Statskassen som Bidrag til Kommunernes Tilskud til Hjelpekasserne, til 1 Mill. Kr., og ved Lov Nr. 107 af $^{28}/_{3}$ 1923 til 750 000 Kr. for Finansaaret 1923—24. I Finansaarene siden 1915—16 havde dette Tilskud i H. t. forskellige Love været fastsat til at skulle udgøre en Tredjedel af Kommunernes Bidrag.

Ved Lov Nr. 250 af $^{6}/_{5}$ 1921 ændredes Sygekasse-loven af $^{10}/_{5}$ 1915. Den nye Lov betød en væsentlig Udvidelse af den bestaaende Lovgivning, der nu, dels ved denne Lov, dels ved den samtidig vedtagne Lov om Invalideforsikring og dels ved dertil sigtende Ændringer i Bestemmelserne i Fattiglovens § 63 ordnede Forsorgen ogsaa for de kronisk syge. For Invaliderne og de arbejdsføre kronisk syge ordnedes Forsorgen paa Forsikringsgrundlaget, idet Forsorgen for disse betingedes af Medlemskab i en anerkendt Sygekasse og Præmiebetaling, medens Forsorgen for de helt uarbejdsdygtige kronisk syge ordnedes som Forsørgelse ved Bestemmelser i Fattigloven.

Af Ændringer i Sygekasseloven skal nævnes, at det Medlemsantal, der kræves for at en Kasse kan faa og beholde

offentlig Anerkendelse, forhøjedes fra 50 til 200, ligesom der indførtes en Ret for Indenrigsministeren til at kræve to eller flere Kasser sluttet sammen. Der udstedes fremtidig hvert tredje Aar (tidligere hvert femte) af Indenrigsministeren en Bek. om de Indtægts- og Formueforhold, der betinger Medlemmers Optagelse og Forbliven i Sygekassen, og Aldersgrænsen for Optagelse i Kasserne fastsattes til 40 Aar. Endvidere afskaffedes den i den gamle Lov hjemlede Ret for Personer, der lider af en hyppig tilbagevendende eller uhelbredelig Sygdom, til at blive optaget med begrænset Medlemsret, idet saadanne Personer fremtidig kun kan optages, naar de kan anses for at være arbejdsføre og da optages med fuld Medlemsret. Reglerne for det offentlige Tilskud ændredes paa forskellige Punkter saaledes bl. a. af Hensyn til de kronisk syge men arbejdsføre Medlemmer af Sygekasserne, ligesom det faste Statstilskud forhøjedes fra 2 til 3 Kr. pr. Medlem. Ogsaa Kommunerne blev forpligtet til særlige Tilskud i Anledning af de kronisk syge, saaledes at Kassernes forøgede Udgifter til disse fuldstændig refunderedes af det offentlige Tilskud. Arten og Omfanget af Kassernes Ydelser holdtes i det væsentlige indenfor den gamle Lovs Rammer, dog hævedes den daglige Pengehjælps Maksimumsbeløb fra 3 til 6 Kr., højst $\frac{4}{5}$ af Lønnen, medens Beløbet for de Medlemmer, der i H. t. Invalidforsikringsloven er tillagt Invaliderente, ikke kan overstige 1 Kr. daglig og ikke ydes udover 13 Uger indenfor 12 paa hinanden følgende Maaneder. Endelig bestemtes, at Kassen udover de sædvanlige Ydelser kan yde Tandpleje, Hjemmesygepleje og Ophold paa Rekonvalescent-hjem. Retten til at nyde Pengehjælp skal omfatte et Tidsrum af 26 Uger i Løbet af 12 paa hinanden følgende Maaneder, medens Reglen tidligere var mindst 13 Uger.

Ved Lov Nr. 253 af $\frac{6}{5}$ 1921 indførtes Invalidforsikringen i den danske Social-Lovgivning. Loven omfatter alle nydende Medlemmer af de anerkendte Sygekasser, for saa vidt de er ubemidlede og har Indfødsret, og forsikrer dem indtil det fyldte 62. Aar mod Invaliditet, for saa vidt den derved forårsagede Nedsættelse i Erhvervsevnen udgør to Tredjedele eller derover. For Medlemmer, der ophører med at være ubemidlede, aabner Loven Adgang til mod en højere Præmiebetaling at holde Invalidforsikringen i Kraft.

Medens Indtrædelsen i en Sygekasse er frivillig, er Deltagelsen i Invalidforsikringen tvungen for alle Sygekassemedlemmer.

Ydelsen bestaar i en Invaliderente paa 800 Kr. aarlig

samt under visse Forhold Helbredelsesforanstaltninger og Udgifterne udredes af Invalideforsikringsfonden. Fondens Midler tilvejebringes ved Invalideforsikringspræmier ydet af de forsikrede, ved Bidrag fra samtlige efter Ulykkesforsikringslovgivningen forsikringspligtige Arbejdsgivere samt ved Bidrag fra Stat og Kommune. For de forsikrede selv varierer den aarlige Præmie efter Alderen paa Indtrædelsestidspunktet fra 5.40 Kr. til 10.20 Kr. (for Personer, der indtræder i Alderen mellem 33 og 40 Aar), medens Arbejdsgiverne (jfr. om Beregningen Bek. af ^{31/10} 1921) betaler 5.40 Kr. for hver beskæftiget Hel-aarsarbejder, medens Staten og Kommunernes Bidrag fastsættes under Hensyn til de Midler, der yderligere er fornødne for Fonden, dels til Dækning af de aarlige Udgifter, dels til Opsamling af en passende Reservefond. Staten udreder Halvdelen af det fornødne Tilskud, medens den anden Halvdel fordeles paa Opholdskommunerne i Forhold til Antallet af de forsikrede indenfor Kommunen. Bestyrelsen af Fonden henlægges under en Direktion, medens Spørgsmaal om, hvorvidt der foreligger en Nedsættelse i Arbejdsevnen og Nedsættelsens Størrelse afgøres af Invalideforsikringsretten.

Ved Lov Nr. 251 af ^{6/5} 1921 ændredes som lige nævnt ovenfor Bestemmelserne i Fattiglovens § 63, dels saaledes, at et Sygekassemedlem, der efter Sygekassehjælpens Ophør er eller indenfor et Tidsrum af 12 Maaneder bliver trængende til Understøttelse, og Trangen er begrundet i Sygdom, blev berettiget til at kræve Understøttelse af Opholdskommunen, uden at denne Understøttelse skal betragtes som Fattighjælp, og dels saaledes, at Hjælp ydet af Opholdskommunen til kronisk syge, d. v. s. Personer, der kan føre Bevis for, at de ikke i de sidst forløbne 3 Aar har opfyldt og stadig ikke opfylder Helbredsbetingelserne for at blive optaget som nydende Medlem af en Sygekasse, ikke skal have Fattighjælps Virkning.

Ved Lov Nr. 348 af ^{7/8} 1922 om Aldersrente ophævedes Loven af 1908 om Alderdomsunderstøttelse. Den nye Lov bygger paa den gamle Lovs Princip, Forsørgelsesprincippet, d. v. s. Understøttelse af Personer, der efter Opnaaelsen af en vis Alder bliver ude af Stand til at forsørge sig og sine, uden at den paagældende selv yder Bidrag til Understøttelsen. Men medens Alderdomsunderstøttelsen tidligere havde været ydet efter Skøn, blev Beløbene nu fikserede og Retten til Understøttelsen blev stærkt understreget.

Aldersgrænsen hævedes fra 60 til 65 Aar, idet dog Personer fra og med det fyldte 62. Aar og hvis Erhvervsevne er

nedsat til en Tredjedel eller derunder, har Ret til at oppebære Aldersrente, idet de ikke kan begynde at oppebære Invaliderente efter det fyldte 62. Aar. Med denne Bestemmelse knyttes Forbindelsen til de lige ovenfor nævnte sociale Love.

Ydelsen bestaar dels i et fast Beløb, dels i et Dyrtidstillæg, der varieret med Pristallet og fastsættes for hvert Halvaar (jfr. Bek. af ¹²/₂ 1923 for Halvaaret ¹/₄—³⁰/₉ 1923).

Betingelserne for at oppebære Aldersrente blev væsentlig de samme, som gjaldt for Alderdomsunderstøttelsen, idet der dog nu kun krævedes 5 Aars Ophold her i Landet (tidligere 10 Aar) og det Tidsrum, indenfor hvilket Fattighjælp ikke maa være modtaget, nedsattes fra 5 til 3 Aar. Endvidere fik Hustruen en særlig Ret, idet det afgørende nu er, om hver Ægtefælle for sig opfylder Betingelserne.

Aldersrenten blev som nævnt sat til et fast aarligt Beløb, størst i Hovedstaden og mindst i Landkommunerne. For at fremme de private Opsparinger blev Aldersrentens Beløb gjort varierende i Forhold til den private Indtægt, saaledes at eventuelle Indtægter under et vist Beløb kun delvist blev fradraget i Renten, medens Formuen kun medregnes derved, at der til den paagældendes aarlige Indtægt, paa hvilken Fradragsreglerne skal bringes i Anvendelse, lægges 4 pCt. af den samlede Formues Beløb. Ligeledes blev Beløbene fastsatte saaledes, at der var en Opfordring til ikke at melde sig straks ved det fyldte 65. Aar, idet Taksterne forhøjedes en Del jo længere Begæringen om Opnaaelse af Aldersrente udsattes henimod det fyldte 68. Aar.

Af Kommunernes Udgifter hertil refunderer Staten ⁷/₁₂, foruden at Loven for de tre Finansaar fra 1924/25 til 1926/27 stiller 1.5 og for de to følgende Finansaar 1 Mill. Kr. til Fordeling blandt de Kommuner, der er særligt tungt belastede. Loven traadte i Kraft den ¹/₄ 1923.

Byrderne ved de foran omtalte sociale Love og Bestemmelser er delvis lagt paa Kommunerne og de almindelige økonomiske Vilkaar, der var afgørende for Statens Finanser, har i samme Grad indvirket paa Kommunernes finansielle Stilling.

Ved Lov Nr. 208 af ¹⁵/₄ 1921 indførtes Reglerne for den danske kommunale Beskatning i de sønderjydske Landsdele, idet disse Skatter indtil da var opkrævet der efter Lov Nr. 480 af ¹⁰/₉ 1920, der i alt væsentligt opretholdt de i Landsdelene hidtil gældende tyske Skatteregler. Den danske Ordning for Statsskatterne var allerede indført ved kgl. Anordning af ²⁸/₂ 1921, gældende for Finansaaret 1921—22. Af

Hensyn til de særlige Vanskeligheder, der var forbundet med at omlægge disse Skatter til et helt nyt Grundlag, indeholdt Loven enkelte Afvigelser fra den danske.

Ved midlertidig Lov Nr. 51 af $18/2$ 1922 om Ændringer i og Tillæg til de nuværende Regler for den kommunale Beskatning samledes samtlige de kommunale Skattebestemmelser, der supplerer den kommunale Skattelov af $15/5$ 1903, i een Lov. Anledningen dertil var, at en hel Række Lovbestemmelser vedrørende den kommunale Beskatning udløb med Skatteaaret 1921—22, saaledes Lov Nr. 478 af $10/9$ 1920, en Række enkelte Bestemmelser, dels i Lov Nr. 534 af $4/11$ 1919 og dels i Lov Nr. 62 af $1/3$ 1920. De nævnte Bestemmelser forlængedes i det væsentlige uændret, saaledes Kommunernes Ret til at forhøje eller nedsætte den skattepligtige Indtægt efter Lejlighed med de ved Lov af $1/3$ 1920 forhøjede Procenter, ligesom Bestemmelserne i samme Lov om Overgrænsen for de Indtægter, der kan nedsættes efter Kommunens frie Skøn. Bestemmelserne om Forskels-skatten i samme Lovs § 10 havde kun Gyldighed for Skatteaaret 1920—21 og blev ikke paany indført. Reglerne for Børnefradraget ændredes saaledes, at Grundbeløbet, der fastsattes til 200 Kr., i Landkommuner kunde nedsættes efter Stedets Prisniveau og Levefod med 50 Kr. og i Bykommuner forhøjes med 50 Kr. Endelig indførtes som ny Bestemmelse, at naar personlig Kommuneskat forgæves har været søgt udpanst hos ugifte Skatteydere, har Kommunalbestyrelsen Ret til ved skriftlig Henvendelse til paagældende Skatteydere Arbejdsgiver at forlange, at denne, i den Skatteyderen tilkommende Lønning, tilbageholder Skattens Beløb, dog højst en Tredjedel af Lønnen. De Ændringer, der iøvrigt indførtes, var særlig Fortolkningsspørgsmaal, der blev afgjorte, og saadanne, der tilsigtede at gøre visse Skattebestemmelser for Skat til Stat og Kommune ensartede. Dette gjaldt saaledes Reglerne for Kommanditselskabers Skattepligt samt Reglen i Statsskatteloven om, at den, der forsømmer i rette Tid at indgive sin Selvangivelse og klager over den Indkomst, hvortil han ansættes, skal betale Skat af den virkelige Indtægt med et Tillæg af 25 pCt., hvilken Bestemmelse nu udvidedes til ogsaa at gælde Kommuneskatten.

For København og Frederiksbergs Vedkommende blev den ved Lov Nr. 671 af $22/12$ 1919 forhøjede progressive Rateskala, hvis Gyldighed gentagne Gange var blevet forlænget, paany forlænget ved Lov Nr. 50 af $13/2$ 1922 for

Skatteaaret 1922—23 og ved Lov Nr. 85 af $12/3$ 1923 endvidere for Skatteaaret 1923—24, sidste Gang med den Ændring, at det Skatteyderne tilkommende Fradrag i den skattepligtige Indtægt efter Bestemmelse af Kommunalbestyrelsen skal kunne forhøjes indtil 400 Kr. for hvert Barn under 15 Aar.

For samtlige Købstadkommuner (undtagen Hovedstaden og de sønderjydske Købstæder) har Det statistiske Departement opgjort Gælden pr. $31/3$ 1922 til ca. 300 Mill. Kr., hvoraf Halvdelen skyldes til Banker og Sparekasser. Københavns og Frederiksberg Kommuner samlede Gæld beløb sig pr. $31/3$ 1921 til ca. 550 Mill. Kr. Af større Laan optaget i denne Periode skal nævnes, at Københavns Kommune i 1921—22 optog 4 nye Laan til et samlet Beløb af godt 18 Mill. Kr., hvoraf 15 Mill. Kr. optoges hos Hovedbankerne, saaledes at disse overtog $12\frac{1}{2}$ Mill. Kr. af de Kommunen af Staten i H. t. forskellige Love tilsagte Bidrag til Iværksættelse af Arbejder til Afhjælpning af Arbejdsløsheden til en Kurs af 98 mod Udstedelse af 6 pCt. Gældsbeviser. Amortiseringen, der skal foregaa inden 1929, sker derved, at Staten halv-aarsvis indbetaler de forfaldne Rater. Af Laan til Provinskøbstæderne skal foruden Dollarslaanet, hvormod henvises til Bd. 59 S. 288, endnu nævnes det af Købstadforeningen optagne Sterlinglaan af 1922, der i det væsentlige skulde anvendes til Tilbagebetaling af det i 1920 optagne Laan paa 30 Mill. Kr. i Landmandsbanken (jfr. Bd. 59 S. 288). Laanet ydedes af Hambroes Bank i London og var paa 2 Mill. £. Kursen blev $87\frac{1}{4}$, Renten 5 pCt., og Laanet var afdragsfrit i de første 10 Aar, og derefter skulde det afdrages i Løbet af 25 Aar efter Kommunernes eget Ønske.

Som et Udtryk for enkelte Kommuner vanskelige økonomiske Stilling skal nævnes, at Rødby og Brønderslev Kommuner har maattet søge Statens Støtte.

II. Børsforhold og Pengevæsen.

Danmarks Børsforhold og Pengevæsen har i de her omhandlede to Aar været prægede af den Verdenskrise, der vestfra naaede Landet i Efteraaret 1920 og af den Afviklings-

og Rekonstruktionsproces, der var Krisens umiddelbare Virkning. I Løbet af nogle faa Maaneder foretoges en Omvurdering af det danske Samfunds Værdier, en Omvurdering, der i Omfang og Styrke mangler Sidestykke. Det statistiske Materiale, der belyser de økonomiske Bevægelser i denne Periode, er af Det statistiske Departement offentliggjort i Statistiske Efterretninger for hvert af Aarene 1921 og 1922. Til disse „Statistisk-økonomiske Oversigter“ skal der derfor i det hele henvises.

Krisen indvarsledes ved et betydeligt Fald i en-gros Priserne, et Fald, der kom Landets Erhvervsliv overordentlig ubelejligt, fordi man netop havde engageret sig i store Varelagre med videre Eksport til Rusland og de baltiske Stater for Øje. Tilmed havde man nylig modtaget betydelige Leveringer i H. t. gamle Ordre, indgivet i Aarene 1918—1920, som ikke tidligere var blevne effektuerede. Samtidig med, at Markedet saaledes var blevet overfyldt med Varer til Toppriser, standsede ikke alene den Eksport, Industrien havde oparbejdet, men Forbruget paa Hjemmemarkedet aftog betydeligt, dels under Indtrykket af, at Prisfaldet vilde fortsætte og derfor kom den mest til Gode, der forstod at vente, dels fordi det købende Publikum i Harmes over, at Prisfaldet ikke kom hurtigt nok, faktisk etablerede Køberstrejke, men endelig fordi Pengerigeligheden og Købeevnen mærkelig hurtigt ophørte.

Da Landets Banker under Indtrykket af den tidligere Pengerigelighed havde udvidet Kreditten meget betydeligt baade hvad Laan til Børsforretninger og Laan i Varepartier angik, forvoldte det stadige og hurtige Fald i Aktiekurserne i Forbindelse med det faldende Prisniveau og Østersøskuffelsen Bankerne følelige Tab. En vis Mistillid til forskellige Banker kom mere rygtevis til Orde, indtil Folketingsmand Lemvig-Müller under Finanslovdebatten i Efteraaret (^{21/10}) 1921 angreb Landmandsbanken paa en Maade, der kun kunde vække Uro.

For at styrke Nationalbanken havde denne allerede den ^{15/7} 1921 ved kgl. Resolution faaet Bemyndigelse til at udvide Aktiekapitalen med 16^{1/2} Mill. Kr., hvoraf Staten skulde overtage 3 Mill. Kr. til pari og Resten tilbydes de gamle Aktionærer til en Kurs ikke under pari. Banken har dog ikke benyttet sig af den givne Bemyndigelse.

Situationen ved Nytaar 1922 var da meget mørk og en vis Usikkerhed overfor hvad Fremtiden vilde bringe var fremherskende i alle Forhold, selv om det kunde ses, at Prisfaldet foreløbig var ved at standse. De nærmeste Maaneder skulde dog

vide, at Konstateringen af de Tab, Prisfaldet havde foraarsaget, endnu for største Delen stod tilbage. Under Indtrykket af den alvorlige Situation fandt Nationalbanken Anledning til at henstille til Landets Aktieselskaber og især Bankerne at styrke deres Reserver saa meget som muligt ved de forestaaende Regnskabsafslutninger.

Imidlertid kom det dog som noget af en Overraskelse, da Diskonto- og Revisionsbanken i Slutningen af Januar Maaned 1922 maatte søge Nationalbankens og de øvrige Hovedbankers Støtte til en egentlig Rekonstruktion. I nogen Tid havde Nationalbanken støttet Bankens Aktier ved Opkøb, men Rysterne om Bankens Vanskeligheder sivede ud, og om Lørdagen den 29. Januar faldt Kursen trods Opkøb 7 Points. Den følgende Søndag tilvejebragtes ved Forhandlinger imellem de nævnte Banker følgende Grundlag for Bankens Rekonstruktion. Bankens Aktiekapital, der var paa 48 Mill. Kr., blev nedskrevet med 4 Mill. Kr., som Banken dels selv besad, dels havde belaaet. Resten af Aktiekapitalen, 44 Mill. Kr., blev nedskrevet med 50 pCt. til 22 Mill. Kr., hvorefter Nationalbanken overtog for 14 Mill. Kr. nye Aktier, som ligestilledes med de nedskrevne gamle. Hovedbankerne ydede dernæst Banken et Laan paa 20 Mill. Kr., der skulde forrentes med $\frac{1}{2}$ pCt. under Nationalbankens Diskonto og afbetales med 4 Mill. Kr. aarlig. Endelig blev hele Delcredere- og Reservefonden (16,6 Mill. Kr.) nedskrevet til 2 Mill. Kr., ligesom Overskuddet paa Driftsregnskabet for 1921 medgik. Tabet udgjorde ialt 47,69 Mill. Kr. Noteringen af Bankens Aktier suspenderedes og genoptoges først $\frac{11}{3}$ 1922.

Selv om denne Bankrekonstruktion ikke var den første efter Krigen — saaledes skal nævnes Jyllandsbankens Sammenbrud i Aarhus i Efteraaret 1921, der var resulteret i, at Banken blev overtaget af Andelsbanken, idet Aktiekapitalen udløstes med 20 pCt. i Andelsbeviser —, virkede den dog noget opskræmmende, fordi det her drejede sig om en Bank, der regnedes blandt de fem private Hovedbanker. Nogen Kritik rejstes iøvrigt fra Aktionærernes Side mod, at Tabet udelukkende lagdes over paa dem, medens Bankindsiddene forblev urørte. Kritikken tilbagevistes, men Diskussionen forblev ikke uden Virkning paa Tilliden til Bankaktier i Almindelighed.

Ugedagen efter Diskonto- og Revisionsbankens Rekonstruktion udsendtes Meddelelse om, at Landmandsbanken overtog Københavns private Laanebank, der uden at være egentlig

nødstedt, dog havde lidt betydelige Tab, særlig paa en enkelt Forbindelse, Stuhrs Værft i Aalborg, og nu maatte søge Støtte hos en Storbank. Efter en Vurdering af Bankens Aktiver og Passiver sattes Aktiernes Værdi til 80 pCt. af deres Paalydende (Noteringen var umiddelbart forinden 76 pCt.), saaledes at der for 3000 Kr. Aktier i Københavns private Laanebank ydedes 2000 Kr. Landmandsbanktier, hvis Kurs regnedes til 120 pCt. Desuden tilkom der Laanebankens Aktionærer alt, hvad Afviklingen af Forholdet til Stuhrs Værft maatte indbringe ud over 1 Mill. Kr. Samtidig hermed og paaskyndet af disse Begivenheder udsendte Landmandsbanken Meddelelse om Aarsregnskabet for 1921 og Handelsbanken og Privatbanken fulgte efter i de nærmeste Dage. Næst efter Løftet om et Udbytte paa 10 pCt., tillagde man Oplysningerne om de foreslaaede Afskrivninger til et Beløb af 25,8 Mill. Kr. særlig Interesse. Til trods for at Handelsbanken samtidig kun afskrev 2,8 Mill. Kr. og Privatbanken intet oplyste om sine Afskrivninger, forekom de af Landmandsbanken afsatte Beløb dog Offentligheden alt for smaa til Afbødning af de Tab, man mente at vide, at Banken havde lidt alene paa de to Selskaber Ballin & Sønner og Transatlantisk Kompagni. Paa Generalforsamlingen i Københavns private Laanebank, hvor Overenskomsten med Landmandsbanken var til Afgørelse, fraraadede Professor Birck meget indtrængende at godkende den foreslaaede Ordning og udtalte, at ingen kunde vide, hvad Landmandsbankens Aktier var værd i 1923. Overenskomsten blev dog godkendt og Sammenslutningen endelig vedtaget. Kort efter afholdtes Generalforsamlinger i A/S Ballin & Sønner og i Transatlantisk Kompagni, hvor der blev givet Meddelelse om disse Selskabers meget betydelige Tab, og da Landmandsbankens Interesser i disse Selskaber var velkendt, øgede dette kun Uroen om Banken.

Direktionen for Landmandsbanken følte sig efterhaanden ikke tryk ved Situationen, bl. a. fordi Bankens Aktier stadig og trods betydelige Opkøb faldt, saa de fra 124 ved Nytaar nu den 8. Juli stod i 110, og da Bankinspektøren i Juni-Juli 1922 foretog en Undersøgelse af Bankens Engagementer og derved konstaterede betydelige Tab, frygtede Direktionen, at Rygterne herom vilde resultere i et run paa Banken. Direktionen henvendte sig derfor til Nationalbanken med Anmodning om Støtte. Forhandlingerne derom førtes Lørdag den 8. Juli imellem Nationalbanken, Finansministeren, Handelsministeren og Hovedbankerne, og Søndag Aften udsendtes en Meddelelse

om den trufne Ordning. Efter denne var det „Landmandsbankens Hensigt ved Afslutningen af indeværende Regnskabsaar ekstraordinært at foretage Afskrivninger til et samlet Beløb af 55³/₄ Mill. Kr., hvorved Bankens Reserver, herunder Overførslen fra forrige Aar, nedbringes til godt 5 Mill. Kr.“. Nationalbanken gav Tilsagn om, „naar den ovennævnte ekstraordinære Afskrivning ved Regnskabsaarets Afslutning har fundet Sted, at indskyde ny Reservekapital paa 30 Mill. Kr.“.

Denne Meddelelse — Erklæringen af 9. Juli —, der var formuleret af Landmandsbankens Direktion og tiltraadt af Nationalbanken, blev senere stærkt kritiseret, fordi store Dele af Offentligheden af Erklæringens Ordlyd forstod, at Bankspektørens Opgørelse af Tabene var blevet lagt til Grund for Afskrivningerne, medens det senere viste sig, at denne Opgørelse netop var blevet skudt til Side og Landmandsbankens egen Opgørelse, der gav væsentlig mindre Tab, nemlig de nævnte 55³/₄ Mill. Kr. mod Bankspektørens 144 Mill. Kr., var blevet lagt til Grund. Kritikken rettedes saavel mod de to Ministre, der havde deltaget i Forhandlingerne, som mod Nationalbanken, men Nationalbankdirektør Ussing forsvarede det af Banken foretagne Skridt i en den 18. Septbr. udsendt Meddelelse, hvori det fremhævedes, at Nationalbanken havde været udsat for et Pres og en Overrumpling, og at Hensynet til Samfundet maatte gaa forud for Hensynet til den enkelte. Ogsaa fra Aktionærer i Nationalbanken rejstes Kritik over den trufne Ordning, idet de mente deres Aktionærinteresser gaaede for nær.

Imidlertid opnaaede man ikke Hensigten med den udsendte Erklæring, nemlig at skabe Tillid til og Ro om Bankens. Aktierne, der efter Reorganisationen stod i 95, faldt efterhaanden til 85 og Lørdag den 17. Septbr. endog til 73, tiltrods for at de stadig blev støttet ved Opkøb. Saaledes viste den senere Undersøgelse, at Landmandsbanken i stort Omfang havde opkøbt sine egne Aktier, saaledes at Beholdningen den 16. Septbr. var ca. 66 Mill. Kr. af den 100 Mill. Kr. store Aktiekapital. Ogsaa Nationalbanken deltog i Aktionen for at støtte Kursen ved for et Opkøbs-Syndikat at belåne Aktierne. I August Maaned udnævntes da Formanden for Grosserersocietetets Komite, Grosserer Ernst Meyer til Direktør i Banken, en Udnævnelse, hvis moralske Betydning svækkes ved nogle Udtalelser til Dagspressen, fremsat af Direktør Glücklichstadt og Formanden for Bankraadet, Admiral Richelieu.

Onsdagen den 13. Septbr. maatte Landmandsbankens

Direktion da paany rette en Henvendelse til Nationalbanken om Støtte, og i Løbet af Ugen blev der ført en Række langvarige og besværlige Forhandlinger mellem Landmandsbanken, Nationalbanken, de øvrige Hovedbanker, Bankspektøren og Regeringen. Om Lørdagen faldt Aktierne, som nævnt, stærkt og det blev klart, at Banken ikke kunde lukke op om Mandagen, medmindre der inden den Tid forelaa en Ordning.

Søndag Aften udsendtes den officielle Meddelelse om Rekonstruktionen. Herefter skulde der tilvejebringes en Præferencekapital paa 100 Mill. Kr., hvoraf Staten skulde overtage 40 Mill. Kr., Ø. K. 20, Store Nordiske 5 og Nationalbanken 35 Mill. Kr. Samtidig indkaldtes Rigsdagen til den følgende Tirsdag for at bevilge Statens Tilskud. Nationalbankens Tilsgagn fra Juli om et Reservefondsindskud skulde herefter ikke længere staa ved Magt.

Ved Rigsdagens Sammentræden forelagde Finansministeren derefter et Forslag til Lov om Statens Medvirkning til en Reorganisering af Landmandsbanken og Justitsministeren forelagde et Lovforslag om Nedsættelse af en Kommission til Undersøgelse af Landmandsbankens Forhold. Det førstnævnte Forslag blev underkastet væsentlige Ændringer. Saaledes skal nævnes, at Socialdemokraternes Tilslutning blev gjort afhængig af, at det af Staten indskudte Aktiebeløb paa 40 Mill. Kr. holdtes udenfor Udtrækningen, indtil de af andre tegnede Aktiebeløb var udtrukket, saaledes at Staten længst muligt kunde bevare sin Indflydelse i Bankraadet, der efter Loven skulde bestaa af 9 Medlemmer, hvoraf Staten skulde vælge Flertallet.

Endelig rejstes Kritik imod Placeringen af Nationalbankens Tilskud, hvorfor Præferencekapitalens Størrelse ændredes til 70 Mill. Kr., idet Nationalbanken heraf kun tegnede 5 Mill. Kr., medens den desuden i Overensstemmelse med Juli-Ordningen indskød 30 Mill. Kr. som Reservefond. Finansministeren bemyndigedes dernæst til efter Samraad med Handelsministeren og med Tilslutning af et af Rigsdagen nedsat Udvalg paa 9 Medlemmer paa Statens Vegne overfor Nationalbanken at garantere de Laanetilskud, som denne maatte anse det for paakrævet at yde Landmandsbanken i Overgangstiden.

De to Love blev vedtaget og stadfæstet den 21. Septbr. I de mellemliggende Dage havde Landmandsbankens Udbetalinger været begrænset til 1000 Kr. paa hver Konto og Noteringen af Fonds og Aktier paa Københavns Børs havde været

suspenderet fra Mandag til Torsdag, begge Dage incl. Noteringen af Landmandsbankens Aktier blev ikke genoptaget. Den nedsatte Kommission, der blev anordnet som ekstraordinær Ret, kom til at bestaa af Landsdommer Rump som Formand, Professor Birsch og Bankinspektør Green.

Ved den paafølgende Generalforsamling i Landmandsbanken den $\frac{6}{10}$ vedtoges et af Handelsministeriet udarbejdet Forslag til midlertidigt Tillæg til Statutter for Banken, ved hvilket bl. a. Aktiekapitalen blev nedskrevet til 10 pCt. og hvorefter Generalforsamlingen kom til at bestaa af Præferencekapitalens Indskydere.

De fortsatte, ret betydelige Uddrag af de i Landmandsbanken indestaaende Beløb og disses Indsættelse i andre Pengeinstitutter medførte en vis Pengerigelighed, der forarsagede, at Handelsbanken fra $\frac{15}{6}$ nedsatte Indlaansrenten for Kapitaler paa 1—3 Mdrs. Opsigelse til $3\frac{1}{2}$ pCt.

Landmandsbankens sidste Rekonstruktion med den deraf følgende Nedskrivning af Aktiekapitalen til 10 pCt. bevirkede, at tidligere Aktionærer i den private Laanebank rejste Spørgsmaalet om at faa den stedfundne Overdragelse til Landmandsbanken kendt ugyldig, under Hensyn til, at det Grundlag, paa hvilket Overdragelsen havde fundet Sted, havde vist sig at være urigtigt. Repræsentanter for Aktionærerne i Laanebanken enedes da med Landmandsbanken om at lade Sagen ordne ved Voldgift. Kendelsen, der faldt i April 1923, kom til at lyde paa, at Landmandsbanken burde udløse den private Laanebanks Aktier mod at udbetale 55 pCt. af Aktiernes Paaalydende kontant, foruden det tidligere omtalte Bevis paa Stuhrs Værft. Fra Aktionærerne i Laanebanken fremsattes nu ogsaa Ønske om at faa dette Bevis udløst, hvilket Landmandsbanken imødekom ved at tilbyde 2 pCt. kontant og 10 pCt. i Aktier i det rekonstruerede Værft A/S Aalborg Skibsværft, beregnet af det Beløb i Laanebankaktier, hvorfor Beviset var udstedt.

En Opsummering af de Tab, som Bankrekonstruktionerne i Aaret 1922 havde kostet, viser et samlet Tab paa ca. 282 Mill. Kr., hvoraf alene de 232 regnedes at falde paa Landmandsbanken. Tabene fordeler sig med 16 Mill. Kr. paa standsede eller overtagne Banker (ialt 10) og 266 Mill. Kr. paa de øvrige. I fire Tilfælde gik Tabene ud over Sparernes Indskud, medens de øvrige Banker kunde klare Tabene ved Hjælp af Reserver og Aktiekapital. Af andre københavnske Bankvirksomheder skal endnu omtales Hellerup Bank, der efter at være rekonstrueret i Vinteren 1921—22 maatte lukke

den 6. Septbr. 1922 og træde i Likvidation paa Grund af den tidligere Direktørs Misligheder, medens Københavns Bank overtoges af Handelsbanken den 7/6 1922 mod en kontant Udløsning af Aktierne med 70 pCt.

Ved Aarsskiftet 1922—23 raadede der almindeligt en noget lysere Stemning og man havde Indtrykket af at være ovre det værste. Det nye Aar skulde dog ikke blive mange Dage gammelt, før man blev stillet overfor den tredje Rekonstruktion af Landmandsbanken. Den nye Direktion og det nye Bankraad tilsigtede ved Aflæggelsen af Regnskabet for Aaret 1922 at naa fuldstændig til Bunds i de gamle Skader og foretog derfor fornyede Undersøgelser med det Resultat, at Aarsregnskabet vilde vise, at de nødvendige Afskrivninger vilde gaa væsentlig ud over, hvad der var konstateret ved Bankinspektørens Gennemgang i Sommeren 1922. Bankraadet tilskrev derfor Handelsministeriet og redegjorde for Bankens hele Stilling. Herefter blev det Beløb, der maatte afskrives for Aaret 1922 opgjort til 232 Mill. Kr., saaledes at hele Reservefonden og desuden $31\frac{1}{2}$ Mill. Kr. af den nye Præferencekapital paa 70 Mill. Kr. var tabt. I dette Beløb var end ikke medregnet de Krav, Laanbankens Aktionærer efter Voldgiftsrettens Kendelse eventuelt maatte faa paa Banken.

Bankraadet indstillede derfor i nævnte Skrivelse, at Staten udvidede den Garanti, der var ydet ved Loven af 21. Septbr. 1922, til at gælde samtlige Bankens Forpligtelser for et Tidsrum af 7 Aar, en Indstilling, Bankinspektøren ganske tiltraadte.

Samtidig afgav denne en Redegørelse for de forskellige Opgørelser af Tabene. Juni-Juli Opgørelsen i 1922 udviste et Tab paa 144,2 Mill. Kr., hvoroverfor der stod en Egenkapital paa 171,8 Mill. Kr. Ved September Rekonstruktionen foretoges ingen ny Opgørelse, men man regnede med yderligere Tab paa ca. 40 Mill. Kr. eller et samlet Tab paa ca. 184 Mill. Kr. Medens man saaledes i Juli regnede, at der var $27\frac{1}{2}$ Mill. Kr. tilbage af Aktiekapitalen, regnede man i Septbr., at hele Bankens Egenkapital plus det løbende Aars Overskud var tabt. Da Aktiekapitalen dog kun blev nedskrevet til 10 pCt., fandtes der saaledes ikke Værdier i Banken, der modsvarede disse 10 Mill. Kr., der derfor maatte betragtes som Good-will.

Handelsministeren udsendte da den 2. Februar Meddelelse om, at da Landmandsbankens Regnskab for 1922 udviste et noget større Tab end forventet, vilde Handelsministe-

ren den følgende Dag i Rigsdagen fremsætte Forslag til Udvildelse af den bestaaende Statsgaranti for Banken.

Efter Forslaget skulde § 1, 2. Stk. i den bestaaende Lov ændres saaledes, at Staten overtog med bindende Virkning indtil $\frac{1}{1}$ 1930 fuld Garanti for alle retsgyldige Fordringer paa Landmandsbanken saavel fra Indskyderne som fra andre Kreditorer, for saa vidt disse Fordringer ikke kunde dækkes af Bankens Aktiekapital, Reservefond og øvrige Midler.

Endelig skulde Regeringen besætte to Tredjedele af Bankraadets 9 Pladser mod tidligere 5.

Under Rigsdagens Møder, der uden længere Afbrydelser varede til Mandag Morgen, kritiseredes Regeringens og Nationalbankens Holdning meget stærkt, og Socialdemokraterne stillede Ændringsforslag, hvorefter Banken fremtidig vilde blive Statsbank. Det konservative Folkeparti krævede Begrænsning af Aaremaalet for Garantien til 5 Aar, Kauteler m. H. t. den statsgaranterede Banks Konkurrence med Landets øvrige Banker, Begrænsning af Landmandsbankens Balance til en passende Størrelse samt Afskrivning af de til da konstaterede Tab af Præferencekapital og Reservefond. Regeringen kunde dog kun tage Hensyn til de to første af de konservatives Ændringsforslag og med disse vedtoges Loven den 5. Februar 1923, med Gyldighed indtil $\frac{1}{4}$ 1928, mod de radikales og uden Socialdemokraternes Stemmer.

Bankkommissionen var nu saa vidt fremme med sine Undersøgelser, at Rigsadvokaten den $\frac{31}{1}$ 1923 kunde begære retslig Forundersøgelse indledet imod Landmandsbankens tidligere Direktion og Bestyrelsesmedlemmer i Anledning af deres Virksomhed med Hensyn til det af dem udsendte Regnskab for 1921. Landsrettens Dom, der faldt den 7. Juli, appelleredes til Højesteret, der den 29. Septbr. fældede en betydelig skærpet Dom.

Da Landmandsbanken den 22. Marts udsendte Regnskabet for 1922, viste det sig, at Underskuddet var opgjort til 60,1 Mill. Kr., hvilket saaledes betød et meget kraftigt Indhug i Præferencekapitalen. I dette Beløb var som tidligere nævnt ikke medregnet det Tab, Banken kom til at bære i Anledning af Voldgiftskendelsen af 23. April m. H. t. Mellemværendet med Laanbankens Aktionærer.

Den Støtte, der som nævnt paa forskellig Maade blev ydet Landmandsbanken af Nationalbanken, forvoldte denne betyde-

lige Tab, der alle blev afskrevet paa Regnskabet for Bank-aaret 1922—23. Der afskrevs saaledes 27 Mill. Kr. paa det Laan, Nationalbanken med et Beløb af 29,5 Mill. Kr. havde ydet Opkøbssyndikatet paa nominelt 30 Mill. Kr. Landmandsbankaktier. Disse Aktier optoges paa Regnskabet til Kurs 6, samtidig med at Nationalbankens 5 Mill. Kr. Præferenceaktier i Landmandsbanken optoges til Kurs 50. Endelig overførtes til Konto for Afskrivning paa Bankens Aktiver ialt 30 Mill. Kr. svarende til Nationalbankens Indskud i Landmandsbankens Reservefond.

Af Lovgivningsforanstaltninger vedrørende Bank- og Pengevæsenet skal udover de allerede vedrørende Landmandsbanken nævnte endnu anføres følgende. De forskellige Love, hvorved der var givet Bemyndigelse til ved kgl. Resolution at begrænse den kgl. Mønts Forpligtelse til at udmønte Guld og Nationalbankens Forpligtelse til at købe Guld¹⁾, at fritage Nationalbanken for Pligten til Indløsning af dens Sedler med deres Paalydende i Guld²⁾ og endelig at suspendere fra den fri Ret til at faa udmøntet Guld³⁾, forlængedes saaledes som angivet i Noterne.

I H. t. Lov om Banker af ⁴/₁₀ 1919 § 18 fastsatte Handelsministeren den ²⁹/₆ 1921 de nærmere Regler for Banktilsynet, hvorefter enhver Bankvirksomhed skal inspiceres mindst en Gang i en Periode paa fem Aar. Endvidere udformedes ved Bek. af 21. Septbr. 1921 om Affattelse af Bankers Maanedsbalancer, Aarsregnskab m. v. samt Tilvejebringelse af en Bankstatistik, de i nævnte Lovs §§ 13 og 15 omhandlede Regler for Regnskabernes Aflæggelse i en Fællesform og for Indberetningerne til Bankinspektøren.

Aflæggelse af Maanedsregnskaberne i den foreskrevne Form skete første Gang for Januar Maaned 1921 og Aflæggelsen af Aarsregnskaberne første Gang for Aaret 1921. Den paa Grundlag heraf tilvejebragte Bankstatistik, der dog ikke omfatter Nationalbanken, offentliggøres hver Maaned i Statistiske Efterretninger.

¹⁾ Jfr. Lov Nr. 517, ²¹/₁₂ 1921 (med Gyldighed indtil Udg. af 1922).

²⁾ Jfr. Justitsm. Bek. af ¹⁰/₉ 1921, Lov Nr. 518 af ²¹/₁₂ 1921 (med Gyldighed indtil Udgangen af 1922), Justitsm. Bek. af ²⁰/₆ 1922, Lov Nr. 526 af ¹⁵/₁₂ 1922 (med Gyldighed indtil Udgangen af 1923) samt Justitsm. Bek. af ¹⁰/₁₂ 1922.

³⁾ Finansm. Bek. af ²¹/₄ 1921 og ⁶/₁ 1922 (med Gyldighed indtil Udgangen af 1922).

Ved Bek. af ²⁰/₂ 1923 fastsattes i H. t. § 13 i Lov af 4. Oktbr. 1919 om Sparekasser de nærmere Regler for Regnskabernes Aflæggelse i en tilsvarende Fællesform, første Gang for Regnskabsaaet ¹/₄ 1923—³¹/₃ 1924.

Endelig skal nævnes, at Regeringen fra 1. Oktbr. 1922 i H. t. Lov af ³⁰/₈ 1919 om Ændring i Nationalbankens Oktrojdsatte to Medlemmer i Bankens Repræsentantskab.

Ved Lov Nr. 278 af ³⁰/₆ 1922 ændredes Lov om Afholdelse af Fondsbørs af ⁴/₁₀ 1919, der bekendtgjordes med de skete Ændringer ved Bek. af ¹/₇ 1922. Hovedformaalet med den nye Lov var at skabe Betingelser for en Normering af Terminsforretninger, Køb og Salg af Værdipapirer, der skal leveres og afregnes til en senere Tid. Loven bemyndigede Handelsministeren til at paabyde Fondsbørsens Bestyrelse at foranstalte Kursnotering paa Københavns Fondsbørs for saadanne Køb og Salg af Værdipapirer. De nærmere Bestemmelser herom udfærdigede Handelsministeren ved en ny Vedtægt af ¹⁰/₈ 1922 for Københavns Fondsbørs til Ikrafttræden fra ¹⁶/₈. Ved denne Vedtægt indførtes medio — ultimo Regulering for Udlaan af Aktier (Stykker), ligesom Vedtægtens Bestemmelser om Kompensation af Købs- og Salgsordrer (§ 16), om Selvindtræden (§ 17) og om Udlaan af Værdipapirer (§ 18) udstraktes til at omfatte alle Veksellerer, hvad enten de er Medlemmer af Fondsbørsen eller ikke, dog ikke Banker. Endvidere bortfaldt de hidtidige Baisserestriktioner, saaledes at Baisseforbudet i Vedtægtens § 21 alene omfattede Bankaktier og Aktier i Selskaber med under 3 Mill. Kr. Aktiekapital. Endelig ændredes Provisionsberegningen noget.

III. Forbrugsregulering og Priser.

De mange forskelligartede regulerende Indgreb i den frie Omsætning, som havde fundet Sted i Krigsaarene, var, som allerede omtalt under Økon. Oversigter, Bd. 60, S. 85 ff. under Afvikling ved Begyndelsen af det her omhandlede Tidsrum. Hvad der stod tilbage var kun forholdsvis faa Bestemmelser, og denne Periode betyder da den næsten fuldstændige Ophevelse af de sidste Rester af Krigsaarenes Restriktioner og en Tilbagevenden til de normale Forhold.

Af Bestemmelser vedrørende Brændsels- og Belysningsmidler skal nævnes: Indenr. Bek. af ¹⁶/₁₂ 1920 om Begrænsning af Forbruget af Lys og Brændsel i Butikker, Restauranter og Forlystelsesanstalter m. v., hvis § 1, Punkt 3, Stk. 1 (omhandlende Lukketiden for Butikker og Lagre) ophævedes ved Indenr. Bek. af ²⁷/₆ 1921 og Stk. 2 i samme § (omhandlende Lukketiden for Bagerforretninger) ophævedes ved Indenr. Bek. af ²⁰/₇ 1921. Endelig ophævedes § 1, Punkt 1 og 2 i nævnte Bek., hvorved Lukketiden for Forlystelsesanstalter, Teatre o. lign. var fastsat til senest Kl. 10¹/₂ Aften og for Restaurationer til senest Kl. 12 ved Indenr. Bek. af ¹⁰/₄ 1922, saaledes at hele Bek. hermed var bortfalden.

Ved to Love af ¹/₄ 1922 og ³¹/₅ 1922 forlængedes midlertidig Lov af ¹/₄ 1921 om Tidspunktet for Lukning om Aftenen for Butikker og Lagre m. v. først til ¹/₆ og derefter til ¹/₇ 1922 og afløstes af Lov af ³⁰/₆ 1922 om Lukketid for Butikker og Lagre m. v., hvorved de forsk. spredte Bestemmelser herom samledes i een Lov.

Ved Bek. af ¹⁸/₆ 1921 ophævedes Indenr. Bek. af ²⁰/₁₁ 1920 vedr. Hugst i Landets Skove og Plantager samt Handel med Brændeeflekter, bortset fra enkelte §§ (§§ 23, 25—30 vedr. Kommunernes Pligt til at aftage bestilt Brænde og vedr. Vurderingsforretninger), ligesom Tillægsbekendtgørelserne af ²⁰/₁ 1921 og ¹⁰/₂ 1921 gældende alene for de sønderjydske Landsdele ang. Hugst i Skove og Plantager ophævedes.

Ved Bek. af ¹¹/₄ 1921 ophævedes Indenr. Bek. af ²⁰/₆ 1920 ang. Handel med udenlandsk Brændsel og ved Bek. af ¹⁵/₁₀ 1921 ophævedes de endnu bestaaende §§ 1 og 6 i Bek. af ¹⁹/₁₀ 1920, omhandlende Forbud mod Salg og Transport af de daarligste Brunkul, hvorefter denne Bek. vedr. Transporten af og Handel med Brunkul var bortfalden i sin Helhed.

Som tidligere nævnt i Økon. Oversigter, B. 60, S. 106, var Kornordningen for Høstaaret 1920—21 blevet ophævet ved Lov af ³¹/₃ 1921 om Ændringer i Kornloven af ¹⁰/₉ 1920, fra 1. August at regne. Ved Bek. af ¹⁴/₅ 1921 gaves Regler for Afhændelsen i Løbet af Juni og Juli Maaneder af de paa Amtsnævnenes Lagre og Statslagrene henliggende Beholdninger af Rug og Hvede, ligesom Staten overlod Indførselen af Rug og Hvede eller Mel deraf til de private Importører.

Ved Bek. af ²⁵/₅ 1921 fastsattes fra og med ¹/₆ s. A. Maksimalpriser for Rug og Sigtebrød, svarende til de ved Bek. af s. D. fastsatte nye forhøjede Maksimalpriser paa Rugmel (begge disse Bek. hævdes ved Bek. af ²⁸/₇ 1921).

Ved nævnte Bek. af $28/7$ ophævedes følgende Bekendtgørelser vedrørende Kornordningen, nemlig Bek. af $18/9$ 1920 ang. Tilvirkning af og Handel med Mel, Bek. af s. D. og Tillægskbek. af $15/9$ 1920 om Fastsættelse af Maksimalpriser paa Mel, tre Bek. af $16/9$ 1920 om Aflevering af Brødkorn, om Befolkningens Forsyning med Brød og Mel og om Formaling og Udlivering af Korn, Bek. af $28/9$ 1920 om Udførsel af Byg og Havre, Bek. af $14/10$ 1920 om Forbud mod Optodring af Rug og Hvede, Bek. af $28/4$ 1921 om Fastsættelse af Maksimalpriser paa Franskbrød, Bek. af $25/5$ 1921 om Maksimalpriser paa Rugmel, fremstillet af tørret og utørret Rug og Bek. af s. D. om Maksimalpriser paa Brød.

Endvidere hævedes ved en anden Bek. af $28/7$ 1921 Indenr. Bek. af $25/9$ 1914, $21/12$ 1914, $28/3$ 1917 og $15/5$ 1917 om Fastsættelse af Vægt paa Brød.

Det bestaaende Forbud mod Udførsel af Rug og Hvede samt Produkter deraf, hævedes ved Bek. af $1/9$ 1921.

Ved Lov Nr. 269 af $6/5$ 1921 bemyndigedes Handelsministeren til at træffe indskrænkende Bestemmelser vedr. Anvendelsen af Pap og Kunstlæder i Skotøj, ligesom Justitsmin. bemyndigedes til at forbyde Indførsel af saadant. De nærmere Regler herfor findes i Bek. af $3/6$ 1921 vedr. den indenlandske Tilvirkning og i Bek. af $10/6$ vedr. Indførselen. Loven, hvis Gyldighed ophørte med Udg. af Okt. 1921, forlængedes ved Lov Nr. 460 af $30/10$ 1921 indtil Udg. af Aaret 1922, og derefter ved Lov Nr. 529 af $15/12$ 1922 indtil Udg. af Aaret 1924.

Ved Lov Nr. 197 af $10/5$ 1922 og ved Lov Nr. 81 af $12/3$ 1923, der begge fremtræder som Tillæg til Lov Nr. 401 af $9/7$ 1920 om Fiskerilaan, bemyndigedes Regeringen til for hvert af Finanssaarene: 1922—23 og 1923—24 af Statslaanefondens Midler at anvende, dels til direkte Udlaan til Fiskere og dels til Laaneforeninger for Fiskere, ialt indtil 400.000 Kr., med Halvdelen til hver (jfr. her de tidl. Love, Bd. 60, S. 149—150).

Med Hensyn til Boliglovgivningen skal anføres følgende: Lov Nr. 150 af $1/4$ 1921 vedr. Boligforholdene (se Økon. Oversigter, Bd. 60, S. 174 f.), som udløb $31/3$ 1922 forlængedes midlertidigt ved Lov af $1/4$ 1922, hvad Afsnit I (Husleje-regulering), Afsnit III (Forbud mod Nedrivning) og Afsnit IV (Skattelempler), samt §§ 45—49 og 50, 2. Stk. (Kontrolbestemmelser o. lign.) angaar indtil $1/5$ 1922, medens Afsnit II (Pensionatsvirksomhed) og Afsnit V (Tilskud og Financiering) ikke blev forlænget.

Forinden Lovforslagets Fremsættelse havde Indenrigsmini-

nisteren bl. a. forespurgt samtlige By- og Landkommuner, hvor Husejævn var nedsat, om de ønskede Huslejereguleringen opretholdt og modtaget bekræftende Svar fra 71 af 84 Byraad, hvoraf 60 Besvarelser var enstemmige, ligesom 241 af 314 Landkommuner ønskede Reguleringen opretholdt. Regeringen vilde derfor vel tilstræbe en Afvikling, men ikke forinden Boligmangelen var afhjulpet.

Den endelige Lov om Boligforholdene af $\frac{1}{5}$ 1922 kom dog til at betyde et afgørende Skridt i Retning af hele Boliglovgivningens Afvikling. M. H. t. Huslejereguleringen ændredes Lovens § 3 saaledes, at Overenskomster mellem Ejer og Lejer om Forhøjelse af Lejen i bestaaende Lejeforhold var gyldige mellem Parterne uden Nævnets Samtykke. Overenskomster ved nye Lejemaals Indgaaelse, skulde forelægges Nævnet, som kun kunde tilsidesætte Overenskomsten, naar et Flerthal paa mere end een Stemme udtalte sig derfor. De tidligere omtalte (Bd. 60, S. 175) Procentsatser for Tillæg til 1914-Normallejen, som Nævnet var pligtige at godkende, forhøjedes fra 30—35 og fra 20—25 pCt. for Lejligheder, hvis Vedligeholdelse paahvilede henholdsvis Ejer og Lejer, ligesom Ejeren skal have Krav paa fuld Dækning for den Stigning af Ejendomsudgifterne, der hidrører fra de siden 1914 stedfundne og muligt fremtidige Forhøjelser af Ejendomsskatte. Ejers Ret til uden Nævnets Godkendelse at erholde 30 pCt.s Lejeforhøjelse for Lejligheder, hvor Vedligeholdelsespligten paahviler ham og opfyldes, bibeholdtes. Endelig ophævedes Lovens Bestemmelser vedr. den hidtil bestaaende Appelinstant, Overnævne.

Med disse Ændringer forlængedes Loven indtil 1. Juli 1922 for de Kommuner, der d. 1. April 1922 havde Husejævn nedsat. Fra 1. Juli havde Loven kun Gyldighed for de Kommuner, der træffer Bestemmelse herom enten for Boligævn alene eller tillige for Forretningslokaleævn, saaledes at der krævedes en udtrykkelig Vedtagelse af Kommunalbestyrelsen til Nævnens Opretholdelse. Lovens Gyldighed fastsattes iøvrigt til $\frac{1}{4}$ 1923, hvilken Tidsfrist ved Lov af $\frac{28}{8}$ 1923 forlængedes til $\frac{1}{5}$ 1923. Ved Lov Nr. 168 af $\frac{1}{5}$ 1923, jfr. Bek. af $\frac{18}{5}$ 1923, søgtes den bestaaende Lovgivning paa dette Omraade endeligt afviklet indenfor et Tidsrum af højest to Aar. Loven af $\frac{1}{4}$ 1921 med de foretagne Ændringer, forlængedes til $\frac{1}{6}$ 1923 for de Kommuner, der d. $\frac{1}{4}$ 1923 havde Husejævn nedsat. Fra $\frac{1}{6}$ har Loven kun Gyldighed for de Kommuner, der træffer Bestemmelse derom, enten for Boligævn alene eller

tillige for Forretningslokalenævn. I de Kommuner, hvor Huslejenævnene bortfaldt $\frac{1}{6}$ 1923, kunde Kommunalbestyrelserne for Tiden indtil $\frac{1}{5}$ 1924 vedtage forskellige Overgangsbestemmelser, herunder at ingen Lejeforhøjelser maatte finde Sted for Lejligheder eller Lokaler, der har været omfattet af Loven af $\frac{1}{4}$ 1921, at Opsigelse med en enkelt Undtagelse for disse Lejligheder og Lokaler ikke kunde finde Sted før efter $\frac{1}{4}$ 1924 resp. $\frac{1}{5}$ 1925 og for Storkøbenhavn, evt. $\frac{1}{4}$ 1926. I de Kommuner, hvor Nævn ophører at bestaa efter $\frac{1}{6}$ 1923, bortfalder enhver Form for Huslejeregulering d. $\frac{1}{4}$ 1924 og i de Kommuner, hvor Nævn opretholdes efter $\frac{1}{6}$ 1923, bortfalder ligeledes Huslejeregulering, undtagen de ovenfor nævnte Bestemmelser vedr. Opsigelse for Tiden indtil $\frac{1}{5}$ 1925. For Storkøbenhavn kan Huslejeregulering dog opretholdes til $\frac{1}{5}$ 1925 og Kommunalbestyrelsens Beføjelse m. H. t. Opsigelse m. v. indtil $\frac{1}{6}$ 1926.

Beskyttelsen for Lejerne lagdes i de Kommuner, hvor der ikke fandtes Nævn, over paa Domstolene, der efter Lovens § 3 bemyndigedes til at tilsidesætte Overenskomster om Lejeforhold, saafremt det skønnes, at der ved disse er opnaaet eller betinget Fordele, der staar i aabenbart Misforhold til, hvad Ud-lejeren yder. Denne Bestemmelse fik Gyldighed til $\frac{1}{5}$ 1930.

Ligesom den egentlige Huslejeregulering saaledes søgtes bragt til Afslutning, blev Foranstaltningerne til Fremme af Boligbyggeriet stærkt tidsbegrænset. Som nævnt bortfaldt 1921 Lovens Afsnit V vedr. Statens Tilskud og Finansiering allerede fra $\frac{1}{4}$ 1922, medens saavel Bestemmelserne om Skattelempelser som Forbudet mod Nedrivning opretholdtes ved de forskellige Love og ved Loven af $\frac{1}{5}$ 1923 forlængedes begge paany til $\frac{1}{5}$ 1925.

Ved Lov om Statslaan til Byggeforetagender af $\frac{13}{2}$ 1922 forhøjedes det Beløb paa 10 Mill. Kr., der ved § 44 i Lov Nr. 150 af $\frac{1}{4}$ 1921 vedr. Boligforholdene var stillet til Raadighed for Indenrigsministeren til dette Formaal, til 15 Mill. Kr.

Ved Lov Nr. 551 af $\frac{23}{12}$ 1922 førtes Statens Støtte til Byggeriet ind paa et helt nyt Spor, saaledes at de tidligere direkte Statstilskud blev undgaaet. Ved Lovens § 3 oprettedes under Bestyrelse af Indenrigsministeriet, en Statsboligfond, hvis Midler tilvejebragtes ved, at Boligfonden gennem Kongeriget Danmarks Hypotekbank udsteder 5 pCt. rentebærende Kasseobligationer svarende til Panteobligationernes Paalydende. Kasseobligationerne amortiseres i Løbet af 73 Halvaar og garanteres af Staten. Af Boligfonden kan der til Opførelse af

Boliger ydes Laan mod sekundær Prioritet, saaledes at Laanet ikke maa overstige $\frac{4}{10}$ af Pantets Anskaffelsessum og ikke i Forbindelse med foranstaaende Prioriteter af størst mulig Størrelse maa overstige 85 — undtagelsesvis 90 pCt. af Anskaffelsessummen. Laanene forrentes og afdrages med 6 pCt., hvoraf 5 pCt. er Rente.

Indenrigsministeren kan efter Samraad med Rigsdagens Finansudvalg helt eftergive eller give Henstand med Laantagerens Rente- og eventuelt Afdragsydelse for en forud fastsat Periode og for Statens Regning. Disse Beløb kan dog ikke overstige 10 pCt. af Ejendommens Anskaffelsessum og Eftergivelsen er ordentligvis betinget af, at vedk. Kommune yder et ligesaa stort Beløb til Ejendommen. Tinglæsningsgebyrer og andre Afgifter til det offentlige bortfalder, ligesom ogsaa Stempelgebyrer bortfalder eller nedsættes for Dokumenter, der udfærdiges for Ejendomme, der modtager Laan efter Loven.

Indenrigsministeren nedsatte endelig et Nævn, bestaaende af 10 Medlemmer, til at føre Kontrol med Prisforholdene m. v. (jfr. kgl. Anordn. af $\frac{21}{4}$ 1923).

Det samlede Beløb af Udlaan fastsættes af Indenrigsministeren og Finansministeren med Tilslutning af Rigsdagens Finansudvalg og fastsættes forud for hvert Halvaar.

Ved Anordning af $\frac{2}{1}$ 1923 fastsattes de nærmere Regler for Boligfondens Bestyrelse, ligesom der blev givet Regler for Fondens Administration, Regnskab, samt for Kontrollen med Opfyldelsen af de fastsatte Betingelser for Ydelse af Laanene.

For Tiden indtil 1. Okt. 1923 kan der af Fonden stilles til Raadighed til Udlaan ialt 15 Mill. Kr.

IV. Landbruget.

Af Bestemmelser og Forhold af landbrugsmæssig Interesse skal der her — udover hvad der allerede er nævnt i det foregaaende — endnu anføres følgende:

Ved Bek. af $\frac{3}{6}$ 1921 ophævedes det ved Bek. af $\frac{20}{2}$ 1920 udstedte Forbud mod Udførsel af Kali og Kalisalte m. v., og ved Bek. af $\frac{1}{10}$ 1921 ophævedes Forbudet i Bek. af $\frac{2}{6}$ 1915 mod Udførsel af Sukker, samt det bestaaende Forbud mod Udførsel af Vikker, Kornaffald og Sukkerroer og ved Bek.

af ²⁸/₁₂ 1922 ophævedes fra ¹/₁ 1923 de ved Bek. af ²⁹/₆ 1920 udstedte Bestemmelser vedr. Udførsel af Frø, Frørensning og Frøaffald.

Ved Bek. af ²⁸/₁₀ 1921 ophævedes Forbudet i Indenr. Bekendtgørelser af ¹⁹/₂ og ²⁷/₁₁ 1916 mod Fodring med Sukker og Sukkerroer.

Ved Lov Nr. 281 af ⁶/₅ 1921 om Udførsel og Indførsel af Kartoffler indførtes en Kontrol med, at Kartoffler, der udføres her fra Landet, fremtræder som velbehandlede og sunde Salgsvarer. Loven maa ses som et Led i Landbrugets Bestræbelser for at sikre Levering af sunde, ensartede Varer. I Medfør af denne Lov udstedtes to Bek. af ¹⁸/₉ 1921 samt Tillægskbek. af ²⁰/₁₀ s. A., dels om Indførsel hertil og dels om Udførsel herfra Landet af Kartoffler, begge med det Formaal at forebygge Overførelsen af smitsomme Kartoffelsygdomme. Med uvæsentlige Ændringer fornyedes disse Bestemmelser ved to Bek. af ³⁰/₉ 1922.

I H. t. Bek. af ¹⁵/₈ 1923 skal Kvæg, Faar, Geder og Svin, der udføres her fra Landet, fremtidig underkastes et Sundhedseftersyn, og ved Udførselen ledsages af en Attest, der godtgør, at Dyrene er sunde og stammende fra en Egn, hvor der ikke har været Tilfælde af Mund og Klovesyge i de sidste 5 Uger.

Ved Lov Nr. 247 af ⁸/₅ 1921 forlængedes, med en enkelt Undtagelse, Gyldigheden af Lov af ⁸/₅ 1917 om Tillæg til Lov af ¹/₄ 1912 om Anvendelse af udenlandske Arbejdere indtil Udgangen af 1921 og ved Lov Nr. 308 af ³⁰/₆ 1922 endvidere indtil Udgangen af 1922, samtidig med at Loven udvidedes til at gælde for de sønderjydske Landsdele.

I Lov af ³⁰/₆ 1919 om Fæstegods Overgang til Selveje (jfr. Bd. 60, S. 294), ændredes ved Lov Nr. 217 af ²¹/₄ 1921 paa enkelte Punkter, saaledes at Bestemmelserne i førstnævnte Lovs § 18 om Forbud mod Nedlægning af bestaaende Husmandsbrug uden særlig Tilladelse udgik af Loven, idet Regler herfor var givet i midlertidig Lov om Forbud mod Nedlægning af bestaaende Landbrug af ¹/₄ 1921. Endelig fik Bestemmelserne i Lovens § 28 en anden Affattelse, saaledes at det tydeligere kunde fremgaa, at Lovens Bestemmelser kun omfattede Huse, der udgør et selvstændigt Husmandsbrug og ikke Huse, der er oprettede for at tilvejebringe Boliger for den faste Arbejdskraft paa en Landejendom.

Den lige nævnte Lov Nr. 165 af ¹/₄ 1921 forlængedes ved Lov Nr. 115 af ²⁸/₃ 1923 indtil ¹/₄ 1924.

Ved Lov af $\frac{6}{5}$ 1921 om Udlaan af Statslaanefonden til Udstykning af Landejendomme, forlængedes Loven af $\frac{11}{4}$ 1916, der var udløbet $\frac{31}{3}$ 1921, indtil $\frac{31}{3}$ 1924. I den femaarige Periode, i hvilken Loven af 1916 havde været gældende, havde der ikke været ydet Laan til nogen Udstykningsforening. Til Parcellister var der ydet ialt 72 Laan til et samlet Beløb af godt 2 Mill. Kr., saaledes at der, i Forbindelse med de indkomne Afdrag paa tidligere Laan var et uanvendt Beløb paa godt 1 Mill. Kr. til Stede. Den ny Lov fornyede Bestemmelserne fra den tidligere Lov, idet dog Størrelsen af de Laan, der kunde ydes Udstykningsforeninger forhøjedes fra 50.000 Kr. til 100.000 Kr., ligesom Renten forhøjedes fra 4 til $4\frac{1}{2}$ pCt. (jfr. tilsvarende Ændring i den ny Husmandslov og Jordlovene), saaledes at den aarlige Ydelse forhøjedes fra $4\frac{3}{4}$ til $5\frac{1}{2}$ pCt. Endelig forhøjedes Ejendomsskyldgrænsen for de Ejendomme, i hvilke der kan gives 2. Prioritet af Statslaanefonden fra 18.000, evt. 20.000, til 25.000, evt. 30.000 Kr. (jfr. ligeledes her Husmandsloven).

Loven af $\frac{22}{6}$ 1917 om Oprettelse af Husmandsbrug, hvis Revision gentagne Gange var blevet udskudt, underkastedes ved Lov Nr. 277 af $\frac{6}{5}$ 1921, der fremtræder som Tillæg til nævnte Lov, en Del Ændringer, samtidig med at den endelige Revision af 1917-Loven udsattes til Rigsdagssamlingen 1922—23. Medens den tidligere Lov havde fastsat Maksimumsbeløbet for Laaneværdien til 12.000 Kr., forhøjedes dette Beløb for Finansaaaret 1921—22 til 22.000 Kr., medens Beløbet for 1922—23 skulde fastsættes af Finansministeren efter Samraad med Rigsdagens Finansudvalg. Medens Statens Bidrag til Oprettelsen af Husmandsbrug efter 1917-Loven alene ydedes som Laan, indførtes nu i Konsekvens af Lovgivningen til Afhjælpning af Bølgens, at Statens Bidrag til Oprettelsen af Husmandsbrug skulde ske dels som Laan, dels som Tilskud. For Finansaaaret 1921—22 fastsatte Loven saaledes, at der kan ydes Statslaan til et Beløb, der svarer til $\frac{6}{10}$ af Husmandsbrugets Laaneværdi og Statstilskud til Opførelse af Bygninger til et Beløb, der svarer til $\frac{3}{10}$ af Laaneværdien. For 1922—23 bestemtes, at der kunde ydes Statslaan og -tilskud svarende til ialt $\frac{9}{10}$ af Laaneværdien, medens det blev overladt til Landbrugsministeren i Forbindelse med Rigsdagens Finansudvalg at bestemme, hvor meget heraf der skulde ydes som Laan og hvor meget som Tilskud.

Renten af Laanene forhøjedes fra 4 til $4\frac{1}{2}$ pCt. Ved Loven stilledes der for 1921—22 et Beløb paa 3 Mill. Kr.

til Raadighed, udover hvad der i H. t. Loven af $^{14}/_4$ 1920, § 2, kunne anvendes i dette Øjemed (nemlig 5 Mill. Kr.) og i Tilskud til Bygningers Opførelse endvidere 4 Mill. Kr. Til Udlaan til Oprettelse af nye Husmandsbrug i H. t. Loven af $^{22}/_6$ 1917 og til Udredelse af Statstilskud til Opførelse af Bygninger paa disse Husmandsbrug og til Ydelse af Tillægslaen, stillede der for 1922—23 et Beløb paa indtil 12 Mill. Kr. til Raadighed, hvoraf dog højst $1\frac{1}{4}$ kan anvendes til Tillægslaen. Til Erhvervelse af Lejehuse som Husmandsbrug, stillede der for 1922—23 et Beløb paa $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til Raadighed.

Ved Lov Nr. 362 af $^{7}/_8$ 1922 om Tillæg til Lov om Oprettelse af Husmandsbrug af $^{22}/_6$ 1917 udsattes Revisionen af denne Lov yderligere til Rigsdagssamlingen 1924—25. Ved denne Lov fastsattes tilsvarende Bevillinger og Betingelser for Finansaarene 1923—24 og 1924—25, som Loven af 1921 havde fastsat for Finansaaret 1922—23. Ved Loven gaves for første Gang Regler for en Fordeling mellem Amtsraads-kredsene af de bevilgede Beløb, saaledes at Halvdelen af disse fordeles ligeligt mellem Amtsraads-kredsene og Resten fordeles i Forhold til Antallet af indkomne Laanebegæringer.

Da den ved Lensaflæsningsloven af $^{4}/_{10}$ 1919 paabudte Udstykning af Majoratsjorder, der afstaas til Staten, overvejende kom Befolkningen paa Øerne til Gode, medens der i Jylland kun kom forholdsvis mindre Arealer til Udstykning, bemyndigedes Landbrugsministeren ved Lov Nr. 278 af $^{6}/_5$ 1921 om Tillæg til Lov om Vilkaar for Bortsalg af Jorder i offentlig Eje af $^{4}/_{10}$ 1919, til at afhænde en Del af de overtagne Majoratsjorder for derved at skaffe Midler til Køb af Jord til Udstykning andre Steder i Landet, hvor der var særlig Trang dertil til Stede. Til saadan Erhvervelse af Jord stillede et Beløb paa 3 Mill. Kr. til Raadighed udover hvad Salget af Majoratsjorder maatte indbringe.

Ved Lov Nr. 363 af $^{7}/_8$ 1922 udvidedes Lov Nr. 557 af $^{4}/_{10}$ 1919 samt Tillægslovene, nemlig Lov af $^{22}/_6$ 1920 og Lov af $^{6}/_5$ 1921 til at gælde i de sønderjydske Landsdele.

Ved Lov Nr. 279 af $^{6}/_5$ 1921 om Grundforbedringslaen bemyndigedes Landbrugsministeren til for Finansaarene 1921—22 og 1922—23 at anvende 1 Mill. Kr. aarlig til Udlaan til Grundforbedring af Ager og Eng, dvs. Afvanding, Mergling, Inddæmning, Nykultur o. lign.

Laanene maa ikke overstige 1500 Kr., og de forrentes med 6 pCt. Laanene ydes paa Betingelse af, at vedk. Kommune overfor Statskassen garanterer for Halvdelen af de even-

tuelle Tab. For Laanene udstedes Obligationer med Pant i vedk. Ejendom næst efter tidligere Behæftelser. Laanene afdrages i 10 Aar med $\frac{1}{10}$ aarlig, dog saaledes, at Afdragene kan udsættes i de første 5 Aar.

Ved Lov af $\frac{12}{8}$ 1923 forlængedes den givne Bemyndigelse for Finansaaret 1923—24, dog kun for et Beløb paa $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., og samtidig nedsattes Renten fra 6 til 5 pCt.

Af særlig Interesse for Landbruget har endvidere Lov af $\frac{6}{5}$ 1921 om Retsforholdet mellem Husbond og Medhjælpere været. Loven afløste den gamle Tyendelov fra 1854, og betyder en væsentlig Forbedring af Medhjælpernes Stilling. Loven, hvis Omraade væsentlig svarer til den gamle Tyendelovs, gælder ubetinget for Personer under 18 Aar, men for ældre Medhjælpere dels kun delvis og dels kun for saavidt ikke Parterne har truffet anden Aftale. Kontrakter kan ikke gyldig afsluttes paa længere Tid end et Aar, og Loven giver detalleerede Regler for Fæstemaals Indgaelse og Opsigelse.

V. Haandværk, Industri og Handel samt Arbejdsmarkedet.

Den her behandlede Periode har for Industriens Vedkommende været præget dels af Kampen for Indførelsen af legale Foranstaltninger til Værn for den kriseramte Industri, dels af de haardnakkede Arbejdskampe i Foraaret 1921 og 1922. For Arbejdernes Vedkommende har Perioden faaet sit Præg ved den overordentlig store Arbejdsløshed og ved Kampen for under Nedgangen at bevare saa meget som muligt af det tidligere vundne, særlig da 8-Timersdagen.

Hvad angaar Spørgsmaalet om de Beskyttelsesforanstaltninger, som Industrien ønskede indført, skal dels henvises til Oversigten Bd. 60, S. 298 ff., hvor Fremstillingen af disse Forhold i det væsentlige er ført frem til Sommeren 1922, dels endnu anføres følgende.

Den Industrien tidligere bevilgede Fragtgodtgørelse, der var tidsbegrænset til $\frac{31}{10}$ 1921, forlængedes gentagne Gange, nemlig ved Bek. af $\frac{24}{10}$ 1921 til Aarets Udgang, ved Bek. af $\frac{24}{1}$ 1922 indtil $\frac{1}{4}$ og endelig ved Bek. af $\frac{30}{8}$ 1922 indtil $\frac{1}{5}$ s. A. Ved Bek. af $\frac{30}{5}$ 1922 og ved Lov om Æn-

(Fortsættes i næste Hefte).

dringer i Statsbanernes Takster m. v. af ¹³/₈ 1922 forlængedes Bestemmelserne indtil videre, dog saaledes at Fragtgodtgørelsen kun ydedes med 20 pCt. (for Tørv dog 30 pCt.) og for Transport ad Søvejen med 30 pCt. (jfr. endvidere Bek. af ²⁰/₇ 1922).

Som lige nævnt i forrige Oversigt var der, i Modsætning til Regeringens hidtil førte Politik, ved Lov Nr. 339 af ⁴/₈ 1922 (jfr. Bek. af s. D., Bek. af ¹⁶/₈ 22 og ²⁰/₁₀ 22) indført Forbud mod Indførsel af Skotøj og Cigarer, for saa vidt ikke Tilladelse dertil var meddelt af Handelsministeriet. Foranledningen til dette Skridt angaves i Lovens Motiver at være Beskyttelse af Industrien imod den stærkt stigende Import af disse Varer, medens den øjeblikkelige politiske Situation og den paafølgende politiske Diskussion gav Grund til at formode, at Regeringen havde brudt sine Principper denne ene Gang — og foretaget „et Skridt til Siden“ — som Offer til det borgerlige politiske Samarbejde. Da Loven kun gjaldt til Udgangen af Marts 1923, og man af de ovenanførte flere Grunde ikke mente allerede da at kunde ophæve den givne Beskyttelse, udstedtes Lov Nr. 108 af ²⁸/₈ 1923 om midlertidigt Kriseværn for Produktion af Cigarer, Cigarillos og Fodtøj. Da Regeringen hævdede, paa Grund af det tidligere Forbud mod Indførsel, at have modtaget alvorlige Besværgelser fra de eksporterende Landes Side, særlig fra Czekoslovakiet, ændredes Princippet for Beskyttelsen fra Forbud mod Indførsel til Krisetoldsatser, der skulde gælde for Tiden indtil Udgangen af Juni 1925. Toldsatserne for Cigarer og Cigarillos fastsattes til 6 Kr. pr. kg mod tidligere 2,80 Kr. For Fodtøjet fastsattes forskellige Toldsatser, dels for de forskellige Varer, dels for Tiden indtil ³⁰/₈ 1923, hvilke Satser, under Forudsætning af at Industrien gik ind paa Lovens Betingelser, skulde have Gyldighed indtil ³¹/₁₀ 1923, og dels adskilligt lavere Toldsatser for Tiden derefter og indtil Udgangen af Juni 1925.

Af Loven opstilledes som fælles Betingelse for Beskyttelsens Fortsættelse udover 1. Juli 1923, at Virksomhederne indenfor de to Industrier i en overfor Indenrigsministeren afgiven Erklæring skulde forpligte sig til ikke at forhøje Priserne paa deres af Krisetolden omfattede Varer indenfor Lovens Varighed, uden saadan Forhøjelse kunde begrundes ved en paaviselig Stigning i Driftsudgifter o. lign.

Til Skotøjsindustrien alene stilledes endvidere Krav om, at samtlige Virksomheder skulde forpligte sig til ikke at udbetale Tantieme, kun at udbetale et Udbytte til Aktionærerne

med en Procentsats, der laa 2 pCt. under Nationalbankens laveste Diskonto i vedkommende Regnskabsaar og iøvrigt anvende Overskuddet til Konsolidering. Endvidere stilledes den Betingelse, at der mellem Industriens Arbejdsgivere og Arbejdere skulde træffes en Overenskomst om Arbejdsforholdet, hvorefter enten Arbejdstiden, med Bibeholdelse af den øjeblikkelige daglige Arbejdsfortjeneste, skulde udvides til at have samme Længde som i August 1915, eller at den øjeblikkelige gennemsnitlige Timefortjeneste skulde reduceres til Timefortjenesten pr. 1. August 1914, forhøjet i Forhold til Pristallet, eller endelig, at de to Alternativer kombineredes.

Medens Virksomhederne gik ind paa de til dem stillede Betingelser, vægrede Arbejderne sig bestemt ved at ændre den bestaaende Arbejdsoverenskomst, idet de stillede Betingelser betragtedes som et Attentat paa 8-Timersdagen. I de sidste Dage i Juni lykkedes det Prof. Birck at bringe en Overenskomst i Stand imellem Arbejdsgiverne og Arbejderne, men Forslaget afvistes af Indenrigsministeren som for sent fremkommet, og Kriseværnet bortfaldt derfor med Udgangen af Juni Maaned 1923 for denne Industri.

Som nævnt i den tidligere Oversigt, Bd. 60, S. 304 f., var den fra 14. Febr. 1922 iværksatte Lock-out, der efterhaanden havde vundet et endog meget betydeligt Omfang gennem tilsluttede Lock-outer og Strejker, bragt til Ophør gennem et Mæglingsforslag af 4. April, stillet af Forligsinstitutionen. Overenskomsten er nærmere omtalt i forrige Oversigt, og der skal her kun tilknyttes en Omtale af de Regler for Ydelse af Arbejdsløshedsunderstøttelse, som havde Interesse i denne specielle Sammenhæng.

Straks ved Konfliktens Begyndelse opstod Spørgsmaalet om Fortolkningen af Arbejdsløshedslovens § 20, hvorefter en anerkendt Arbejdsløshedskasse ikke maa yde Understøttelse under Strejke eller Lock-out til Personer, der omfattes af samme. Spørgsmaalet var, i hvilket Omfang de ca. 90 000 Arbejdsløse, der fandtes ved Konfliktens Udbrud, maatte siges at være omfattede af Konflikten, saaledes at Understøttelsen i Konsekvens heraf maatte fratages dem.

De gældende Regler for Ydelse af Understøttelser i Konfliktssituationer fandtes i de under ²⁸/₄ 1920 af Indenrigsministeren godkendte Regler for Arbejdsløshedskassers Forhold under Strejker og Lock-out. Herefter skulde 1) al Understøttelse ophøre i Fag, hvor samtlige Arbejdspladser omspændes af Konflikten, 2) og ligeledes ophøre i Afdelinger,

indenfor hvis Omraade samtlige Arbejdspladser berøres af Konflikten, medens 3) Kasserne i Fag og Afdelinger, indenfor hvis Omraade kun en Del af Arbejdspladserne omfattes af Konflikten, fortsætter sin Udbetalingsvirksomhed, men kun til saadanne Medlemmer, der uforskyldt var ledige og understøttelsesberettigede før Konflikten Udbrud, eller som bliver ledige fra Virksomheder eller Arbejdspladser, der ikke er Deltagere i Konflikten.

Har en Arbejdsstandsning indenfor et Fag eller en Afdeling et saadant Omfang, at den maa erkendes at være af afgørende hindrende Betydning i Henseende til de lediges Arbejdsmuligheder, vil dog al Udbetaling af Understøttelse i Faget eller Afdelingen være at standse.

Til Afgørelse af Spørgsmaalet indkaldtes Arbejdsnævnets Afdeling vedrørende Arbejdsløshedsforsikringen. Efter langvarige Forhandlinger, hvorunder man havde orienteret sig m. H. t. Ministerens Stilling, enedes Nævnet om at indstille til Ministerens Godkendelse, at Arbejdsløshedsunderstøttelse skulde udbetales til de Arbejdsløse, hvis Ledighed var indtraadt 60 Dage eller derudover før Lock-outens Ikrafttræden, og uanset, hvorvidt det sidste Arbejdssted nu ved Lock-outens Indtræden var bleven konfliktberørt eller ej. Tallet 60 Dage fremkom udelukkende som et Kompromis. Arbejdsdirektoratet skulde herefter afgøre, hvilke Kasser eller Afdelinger, der skulde lukkes, d. v. s. i hvilke Udbetalingen af Understøttelse begrænsedes til Personer, hvis Arbejdsledighed laa mere end 60 Dage forud for Konflikten. Afgørelsen blev truffet for hvert Fag eller Afdeling for sig, paa Grundlag af Materiale, der var forlangt indsendt af Kasserne, og saaledes, at man under fornødent Hensyn til Antallet af Arbejdspladser udenfor og indenfor Lock-outen fordelte Antallet af Arbejdsløse paa lock-outede og arbejdende. For saa vidt Tallet af lock-outede plus den Del af de arbejdsløse, der blev henregnet til disse, udgjorde $\frac{2}{3}$ eller derudover af Arbejdsløshedskassens (eller dens Afdelingers) Medlemstal, konstaterede man, at Beskæftigelsesmulighederne kun var tilstede i begrænset Omfang som Følge af Lock-outen, og Kassen lukkedes.

I de øvrige Kasser — de aabne — udbetaltes Understøttelse dels til Medlemmer, hvis Arbejdsledigheds Begyndelse laa mere end 60 Dage forud for Lock-outen, og dels til Medlemmer, der havde været arbejdsløse i kortere Tid, men hvis Arbejdsledighed ikke forelaa fra en konfliktberørt Virksomhed.

Af samtlige 693 konfliktberørte Afdelinger blev 205 lukkede, medens 488 holdtes aabne.

I Arbejdsdirektørens Indberetning til Indenrigsministeriet betones det, at 60-Dages Reglen kun er et Produkt af Lock-outen 1922 og er absolut og udelukkende knyttet til denne særlige Situation og er bortfalden med Lock-outens Ophør. I denne Udtalelse ligger formentlig en Erkendelse af, at denne Nyskabelse var udenfor Reglerne og uden Hjemmel i de givne Bestemmelser, medens Begrundelsen maatte søges i den ved Konfliktens Udbrud eksisterende ganske særlig store Arbejdsløshed.

Administrationen af den ekstraordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse fandt Sted paa Grundlag af Indstilling fra Arbejdsnævnets Afdeling C, hvilken Indstilling laa til Grund for Bek. af $11\frac{1}{2}$ 1922. I denne var der ikke givet særlige Regler for Udbetalingen af ekstraordinær Understøttelse i Konflikttilfælde og denne Understøttelse fulgte indtil videre de samme Regler som gjaldt den ordinære Understøttelse, idet Indenrigsministeriet ved Cirkulære af $16\frac{1}{2}$ til samtlige Hjelpekasser henviste til de ovenfor nævnte Regler af $28\frac{1}{4}$ 1920.

Imod denne Praksis rejste der sig saavel i Pressen som indenfor C-Nævnet en stærk Kritik, der resulterede i, at de gældende Regler for Udbetaling af ekstraordinære Understøttelser efter en Indstilling fra Nævnet ændredes ved Bek. af $21\frac{1}{3}$ 1922. Herefter ydedes ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse ikke til Medlemmer af Fagforeninger og Fagforbund, overfor hvilke der er erklæret Lock-out eller af hvilke der er erklæret Strejke, dog at Kommunalbestyrelsen kan indstille til Arbejdsdirektoratet, at Undtagelser gøres, hvorved dog kun under ganske særlige Omstændigheder andre kan komme i Betragtning end saadanne Personer, som har Forsørgerpligt, som er blevet ledige fra ikke-konfliktberørte Virksomheder og som ikke er Medlem af Arbejdsløshedskasser eller Afdelinger, som ifølge Arbejdsdirektoratets Beslutning er eller bliver lukkede.

Den af Regeringen fulgte Praksis m. H. t. Udbetaling af saavel ordinær som ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse under Konfliktssituationen i Februar-Marts 1922 maatte virke som en Svækkelse af Forligsinstitutionens Muligheder for at tilvejebringe Forlig. At de dengang anvendte Regler laa udenfor tidligere Praksis og ikke ønskes gentaget, fremgaar da ogsaa af Slutningen af Arbejdsdirektørens ovennævnte Indberetning til Indenrigsministeren. Det hedder her: „Forholdet

er herefter, at Udbetaling af vedtægtsmæssig Understøttelse under Strejke eller Lock-out maa følge Reglerne af ²⁸/₄ 1920 uden Anvendelse af den særlig for Lock-uten i Februar 1922 givne 60-Dages Regel, medens Udbetaling af ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse under Strejke eller Lock-out maa følge Reglerne i § 5 i Bek. af ²¹/₃ 1922, jfr. § 20 i Lov af ²²/₁₂ 1921.“

Endelig skal nævnes Lov Nr. 526 af ²¹/₁₂ 1921 om Mægling i Arbejdsstridigheder, hvorved den hidtil gældende Lov af ¹⁸/₁ 1918 om Udnævnelse af en Forligsmand i Arbejdsstridigheder ændredes paa væsentlige Punkter. Medens Forligsvirksomheden hidtil havde været udøvet af en Enkeltmand — Forligsmanden — oprettedes nu Forligsinstitutionen, bestaaende af tre sidestillede Forligsmænd, der af deres Midte for et Aar ad Gangen vælger en Formand, der er Forligsinstitutionens administrative Leder. De tre Forligsmænd deler Arbejdet imellem sig og gennemfører hver for sig de Mæglingsforretninger, der falder indenfor deres Omraade, men kan ogsaa, for saa vidt en foreliggende Arbejdsstrid efter Forligsmændenes Skøn er af vidtrækkende samfundsmæssig Betydning, beslutte, at Mæglingen i Striden udføres af alle tre Forligsmænd i Forening.

Institutionens Beføjelser, særlig m. H. t. at forlange Oplysninger, udvidedes noget i Forhold til tidligere, ligesom Forligsinstitutionen stilledes friere i Spørgsmaalet om Offentliggørelse af de stillede Mæglingsforslag.

Valget af Forligsmænd gælder — med en enkelt Overgangsbestemmelse — for 3 Aar og Loven har Gyldighed indtil ¹/₁ 1926.

Endvidere skal nævnes Lov om Lærlingeforholdet af ⁶/₅ 1921, der afløste den efterhaanden ganske utidssvarende Lærlingelov af ³⁰/₃ 1889.

Lovens Omraade udvidedes til at omfatte enhver Person under 18 Aar, der antages til Arbejde i en Virksomhed, undertagen saadanne, der anvendes til Budtjeneste eller som oplæres i et Specialarbejde, der ikke kræver nogen alsidig faglig Uddannelse.

Under Hensyn til det paa den internationale Arbejds-konference i Washington 1919 vedtagne Konventionsudkast fastsattes, at Børn under 14 Aar ikke maa beskæftiges i industrielle Virksomheder, ligesom der under Hensyn til at tilvejebringe Overensstemmelse med nævnte Konventionsudkast vedrørende unge Menneskers Natarbejde fastsattes, at Arbejds-

tiden kun under særlige Betingelser maa ligge i Tiden mellem 6 Aften og 6 Morgen. Ved Loven af 10. Juli 1922 om Børns og unge Menneskers Arbejde i Haandværks-, Industri- og Transportvirksomheder fastsattes, at unge Mennesker i Alderen mellem 14 og 18 Aar ikke maa beskæftiges i Haandværks-, Industri- og Transportvirksomheder i Tiden fra Kl. 7 Aften til 6 Morgen, undtagen i Bagerier og Mejerier og desuden, for Personer over 16 Aar, i visse nærmere angivne Virksomheder med kontinuerlig Drift, hvor Uddannelsen kræver anden Arbejdstid.

Som uberettiget til at antage Lærlinge blev herefter — udover de i den ældre Lov anførte — endvidere de, der ikke selv er fagligt uddannede i Faget, medmindre Lærlingens Uddannelse paa betryggende Maade er overladt til fagligt uddannede Folk, ligesom Retten til at oplære Lærlinge kan fortabes ved gentagne Misligholdelser af Kontrakten. For saa vidt Uddannelsen i særlig Grad er mangelfuld, kan Læremesteren ifalde Erstatningsansvar. Læremesteren skal holde Lærlingen forsikret i en anerkendt offentlig Sygekasse og endelig sikredes Lærlingenes Arbejdsfrihed efter Læretidens Udløb.

Som nævnt i Økon. Oversigter Bd. 60, S. 313 ff., var de i Efteraaret 1921 mellem en Delegation fra Erhvervenes Ruslandsudvalg og Repræsentanter for Sovjetregeringen førte Forhandlinger om en Handelsoverenskomst mellem Rusland og Danmark blevet afbrudt uden noget Resultat. Forhandlingernes Afbrydelse gav Anledning til en Del Kritik, og den ¹⁶/₁₂ 1921 vedtog Folketinget en Resolution, hvorefter Tinget ansaa Fremme af de danske økonomiske Interesser i Rusland for et vigtigt Maal for dansk Udenrigspolitik, og hvori Tinget udtalte, at ingen gunstig Lejlighed til Afsluttelse af en i saa Henseende virkelig betydningsfuld Overenskomst maatte blive forsmet. Som afgørende i saa Henseende var ikke alene Genoprettelsen af Handelsforbindelsen, men ogsaa Ordningen af de gamle Fordringer, som danske Statsborgere havde for et ikke ubetydeligt Beløb paa Rusland.

Sovjetregeringens økonomiske Politik var nu i Løbet af 1921 og 1922 undergaaet visse Ændringer bort fra de rene kommunistiske og henimod mere privat-kapitalistiske Principper. I Foraaret 1923 genoptoges da Forhandlingerne om en Overenskomst, idet en Delegation udnævntes til i Moskva at forhandle med Sovjetregeringen. Den 23. April afsluttedes som Resultat heraf en foreløbig Overenskomst, der ratificeredes den ⁸/₁₀ 1923, efter at Rigsdagen havde givet sit Samtykke.

Ved Overenskomsten tilstod de kontraherende Regeringer gensidig hinanden Ret til at lade en Delegation for den anden Regering faa Adgang til deres Omraade, idet Sovjetrepublikkens Repræsentant skulde betragtes som den eneste Repræsentant i Danmark for den russiske Stat.

For at lette og udvikle Handelsforbindelsen imellem de to Lande forpligtede de to Parter sig til at tilstede den anden Parts Statsborgere Adgang til deres respektive Omraader, idet Danmark, der ved Overenskomsten anerkendte Rusland de facto, dog i denne og enkelte andre Henseender ikke kunde gøre Krav paa at blive ligestillet med de Lande, der har anerkendt eller maatte anerkende Rusland de jure.

Til Overenskomsten føjedes en Erklæring, der blev indsat paa udtrykkelig Forlangende af den danske Delegation ang. de Fordringer, som danske Statsborgere fra tidligere Tid endnu maatte have paa Rusland, saaledes at Overenskomsten ikke i nogen Henseende skulde afgøre eller præjudicere nogen bestaaende Fordring paa Betaling af Erstatning eller stille saadanne Fordringer mindre gunstigt end noget andet Lands Regerings eller Statsborgeres Fordringer.

DEN OFFENTLIGA KONTROLLEN ÖVER BANKVÄSENDET.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 10. December 1923.

Af Emil Sommarin.

Till enighet rörande en tidsenlig anordning av offentlig kontroll över bankväsendet torde man näppeligen kunna komma, om man icke i stort sett omfattar en gemensam grundåskådning med hänsyn till rätts- och statsväsendet. I stort sett hyllar väl vår generation den rättsfilosofi, som den geniale *Ørsted* fann tilldragande och fruktbar såväl för rättslärd, som för envar tänkande medborgare. Till den allmänna rätten (jus, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit) böra enligt denna uppfattning fogas speciella lagar och föreskrifter, utformbara „efter de forskjellige Trin af Statsudvikling og under de meget forskjellige Forhold, som vise sig i Staterne“, allt med syfte att utveckla rättsordningen och statsförfattningen „saaledes, som de fornuftigviis bør ordnes saavel med Hensyn til at sikkre alle Individets Frihed og Personlighed, som til Befordring af Samfundets fremskridende Velbefindende“. At den nationalekonomiska vetenskapen ville *Ørsted* anförtro att „veilede med Hensyn til Ordningen af Eiendoms-, Omsättnings-, Nærings- og Skatteforholdene“.

Till befordrandet av ett folks framsteg i välstånd kan ett väl ordnat bank- och kreditväsen mäktigt bidra. Vid samma tid som *Ørsted* här i Köpenhamn gjorde sitt hem till en av medelpunkterna i det danska aandslivet, florerade i Lund umgänget i det s. k. „Härberget“, uppburet av *Tegnér* och *Agardh*. Denne senare, framstående botaniker och på samma gång intresserad nationalekonom, var verksam i Lund på den tiden, då de stora skiftesreformerna gjorde det naturligt, att

universitetets främste naturvetenskapsman tillika var dess lärare i praktisk nationalekonomi, med särskild hänsyn till lanthushållningen. Senare sammanfattade han, då han kunde se tillbaka på en långvarig verksamhet såsom politiker — och en blomstrande utveckling av kreditanstalter, som han själv gett uppslaget till och grundat, Sverges äldsta hypoteksförening och en av dess äldsta sparbanker — sitt bankpolitiska testamente av år 1854 i satsen: „Penningväsendet må så ordnas, at penningar aldrig skola fattas för något produktivt företag, från husmannens röjning av ett tunnland jord vid stugan till det mest omfattande sjösänkingsarbete, från anläggningen av en liten vägbit till att kringgå en backe till landets överdragande med kanaler och järnvägar“. Att bereda nödig kredit åt alla löftrika produktiva anläggningar och all lönande produktion, så långt nödiga sparmedel kunna uppdrivas eller sammanskott göras, är den nationalekonomiska uppgiften för bank- och kreditväsendet. Därom förutsätter jag, att vi äro eniga, liksom om att det enskilda initiativet därvid måste vara det ledande och det bärande och de offentliga myndigheterna i regel blott övervakande.

Från dessa utgångspunkter vill jag försöka ge en inledning till debatten om den offentliga kontrollen över bankväsendet, vars utbyggnad står på dagordningen i alla de nordiska länderna.

De viktigaste bankhistoriska fakta torde jag kunna förutsätta såsom bekanta, särskilt efter utgivningen av Axel Nielsens Bankpolitik I samt offentliggörandet av de uppsatser, som tidigare influerat i Nationalökonomisk tidsskrift. Likaledes förbigår jag de kända fördelarna och nackdelarna av storbanksväsendet, de naturliga uppgifterna för medelstora provinsbanker och små ortsbankers samt sparbankväsendets speciella betydelse o. s. v. Såsom en fördel betraktas det med rätta, om ett land äger och bevarar ett rikt utbildat och väl balanserat system av banker och andra kreditinrättningar av olika typer.

Äro speciell lagstiftning och inspektion av bankerna motiverade i nutiden?

är en fråga, till vilken man måste taga ställning på en gång i den meningen, att banklag och bankinspektion betinga varandra ömsesidigt. En speciell banklagstiftning påkallar en sakkunnig representant för statsmyndigheterna till att följa lagstiftningens efterlevnad och verkningar och till att ge anvisningar

till dess rättande och förbättrande, utan för snar benägenhet till lagändringar in casu. Och en offentlig inspektion behöver lagnormer att hålla sig till i sin kontrollerande verksamhet.

Bankinspektionens huvudsakliga uppgift anges med namnet, som betecknar den såsom kontrollerande och ingenting annat.

Banklagen bör, såsom all lagstiftning, fastslå de normer, som erfarenheten redan gjort allmängiltiga för en sund bankrörelse, t. ex. beträffande soliditet och likviditet, d. v. s. sådana normer som erfarenheten visat behövliga och vilkas frångående alltid leder till skada, särskilt för bankerna själva. Det är sålunda vid banklagstiftning icke fråga om att påtvinga bankväsendet föreskrifter, som äro hinderliga eller positivt skadliga för bankrörelsen eller för dess naturliga och tidsenliga utveckling.

Är då en sådan speciell banklagstiftning motiverad i nutiden? Den frågan kan naturligtvis icke avgöras med hänvisningar till, att en sådan lagstiftning icke funnits behöfelig tidigare, ty det ligger i den moderna utvecklingens natur att nya förhållanden och behov framträda „efter de forskjellige Trin af Statsudvikling“ även på lagstiftningens område, och det synes mig icke kunna förnekas, att det moderna bankväsendet långt mera än förr kommit att intaga en dominerande ställning inom näringslivet, varigenom bankrörelsen också mera vitalt berör samfundslivet. Men därjämte är bankrörelse otvivelaktigt också av alldeles särskild art, så att den skiljer sig från annan kommersiell rörelse, även där denna utövas genom aktiebolag. Det ekonomiska livets fortgående differentiering bör lagstiftningen följa, genom att den själv i erforderlig grad differentierar, för så vitt den vill ändamålsenligt fylla sina normerande uppgifter inom det ekonomiska samfundslivets olika områden.

Särskild banklagstiftning med bankinspektion är ett nutidskrav och man bör taga ställning till detsamma såsom ett nutidskrav.

Det är då knappast riktigt att, såsom man försökt i Finland¹⁾, avvisa spörsmålet om inrättande av en bankinspektion med hänvisningar till andra länder, där man ännu icke funnit anledning att stifta någon särskild banklag, eller där man, såsom i Sverige och Förenta staterna, redan tidigt haft både banklagar och inspektionsorgan, men av dem icke sparat verkningar, som gjort „en ände på det elände, som träder i dagen

¹⁾ Julius Grenman, Om bankinspektion, i Ekonomiska samfundets tidskrift 1920—1921, s. 13—36.

efter varje banksammanbrott". Jämförelser från ett främmande land bli av allahanda skäl lätt haltande. Och hänvisningar till en redan förluten tid bli det oftast icke mindre.

Om en särskild banklag icke funnits nödig i England, sammanhänger detta utan tvivel med dess säregna rättsväsen och den frihet, med vilken domstolarna vid den praktiska lagskipningen kunna begagna sig av denna säregenhet. Men 1918 gjordes banksammanslagningar beroende av H. M:ts prövning i England, där i övrigt lagstiftning aldrig saknats, av väsentlig betydelse för bankväsendets utveckling.

Bankenqueten i Tyskland 1908—1909 innehåller prof. Adolph Wagners tungt vägande inlägg för ett „Aufsichtsam“, vilket han tilltänkte uppgifterna: „die Richtigkeit der veröffentlichten Tatsachen durch seine Kontrolle zu konstatieren, auf eigentümliche, vielleicht bedenkliche Momente in den Anlagen und Geschäften aufmerksam machen, sich darüber ein Urteil zu erlauben, aber dabei nicht materiell hindernd einzugreifen¹⁾).

Den svenska bankinspektionen har fyllt och fyller alltjämt dylika uppgifter, och i Sverige vill man gärna tänka sig, att dess tillvaro främjat och främjar bankrörelsens soliditet, kanske mindre genom positiva insatser än genom ett slags negativ förebyggelse, som den åstadkommer genom själva sin existens.

Den omständigheten att i Sverige under deflationskrisen icke någon enda mindre bank gått över styr med förlust för insättarna — tvungna fusioner hava gjorts i några fall, men alltid med överskott för delägarna — torde häntyda på en positiv insats från inspektionens sida (kontrollen över att nödiga avskrivningar göras, innan det utdelningsbara vinstöverskottet framkommer).

Bevismässigt torde eljest den svenska bankinspektionens positiva nytta näppeligen kunna göras åskådlig. Om svensk bankhistoria varit sällsynt fri från bankfallissemang, kan detta faktum icke med säkerhet tillskrivas lagstiftarnas tidiga och mångsidiga omsorger, utan är måhända grundat i andra natio-

¹⁾ Bankenquete 1908—1909, Verhandlungen (Depositenwesen), s. 87. — I annat sammanhang, s. 121 f., utförde Wagner tanken sålunda, att inspektören skulle kunna spörja en bankledning, om den icke funne skäl att stärka reserverna och likviditeten eller måhända gjorde klokt i att ifråga om riskfördelningen icke sätta allt för mycket på ett kort. Anhängare och motståndare till förslaget m. m. i Tyskland anges utförligare i sammanfattningen (Materialien zur Frage des Depositenwesens).

nella förhållanden av betydelse för hela den ekonomiska utvecklingen i Sverige, som företrädesvis inriktats på utnyttjandet av landets inhemska resurser och kunnat försiggå i ostörd fred.

De allmänna tendenserna i det moderna bankväsendets utveckling ha gjort sig gällande i alla länder, utan att därvid primärt betingas av, om länderna haft en utvecklad banklagstiftning och bankinspektion eller intetdera. En mera genomförd arbetsdelning har kommit till stånd för bankväsendets två skilda uppgifter: 1) att förse landet med betalningsmedel och 2) att uppsamla och fruktbargöra dess sparkapital.

Den förra uppgiften har allt mera fullständigt förbehållits rikets centralbank, som därvid även begränsats till de centralt penningpolitiska uppgifterna och företrädesvis blivit en bankernas bank. Centralbanken ger bättre garantier för en enhetlig diskontopolitik, sedan räntan frigivits, och en devispolitik av tillräcklig kapacitet samt därmed för stabilitet i penningvärde och växelkurser under normala tider, ävensom för finansiell krigsberedskap.

Bankväsendets andra uppgift har allt mera odelat tillfallit handels- och industribankerna, vilkas beroende av inlåningen medfört en hastig utbyggnad av banknätet med tyngdpunkten på ett eller annat sätt förlagd i stora bankenheter, betingade av den kommersiella och industriella expansionen till stordrift. På ett eller annat sätt har en mera eller mindre stark bankkoncentration kommit till stånd. Omkring 80 % av omslutningen lär i England komma på „the big five“ och i Tyskland omkring 75 % på de fyra s. k. D-bankerna. Sverges fyra storbanker torde icke direkt ha samma omfattning, men närma sig 60 %.

Koncessionssystemets utbildning inom den svenska banklagstiftningen

går tillbaka till begynnelsen av det svenska privatbanksväsendet, för vilket tidigast gällde 1824 års kungörelse, som föreskrev prövning av K. M:t, huruvida bolagsreglerna och utlåningsreglementena voro av den beskaffenhet och bolagets fonder av den betydelse, att bankens stiftande kunde väntas bereda lättade lånetillgångar för handel, näringar och jordbruk. 1846 års kungörelse angick enskilda banker med solidarisk ansvarighet för lottägarna och sedelutgivningsrätt, vilka då ensamma kunde komma i fråga, och den föreskrev, att K. M:ts prövning skulle

avse, huruvida bankinrättningen kunde vara för landet nyttig. De historiska förutsättningarna för koncessionssystemets införande i svensk banklagstiftning äro därmed angivna. Koncessions-systemet tillämpades även i den äldsta aktiebolagslagstiftningen (1848, 1860) för aktiebolag i allmänhet och kom därmed att gälla även för de första aktiebankerna (utan sedelutgivningsrätt), av vilka den äldsta, Skandinaviska Kreditaktiebolaget, stiftades 1863, egentligen på Tietgens initiativ. Andra aktiebolag än bankaktiebolag betogos rätten att driva inlåning från allmänheten, och de enskilda bankerna förlorade sedelutgivningsrätten genom 1897 års bankreform, som gav riksbanken sedelmonopol. Den sålunda skapade likställdheten mellan solidariska banker och bankaktiebolag kom det att synas oberättigat, att de senare undandrogos koncessionsbestämmelserna, när 1895 års aktiebolag, som senare ersatts med 1910 års, införde normativsystemet för aktiebolag. 1907 års bankkommitté föreslog också, att bestämmelsen om prövning av nyttan för det allmänna, som förutsattes för bildandet av ny solidarisk bank, vilket efter förlusten av sedelutgivningsrätten ej gärna kunde bli aktuellt, borde göras gällande även för bildandet av bankaktiebolag. Detta skedde genom 1911 års banklag.

Det svenska koncessionssystemets verkningar

är det icke alldeles lätt att konstatera, men några reflexioner synas mig ligga nära tillhands.

„Erfaringen viser“, såsom Kaj Möller riktigt anmärkt i Nationalökonomisk tidsskrift, „at Koncession i de allerfleste Tilfælde gives, saasnart visse formelle Betingelser er opfyldt“. Det liberala utövandet av prövningen lär sammanhånga med uttalanden vid lagens antagande i 1911 års riksdag. Av dem har stöd hämtats för åsikten, att oktroj icke bör vägras för ett nytt bankföretag, därest icke fara föreligger, för att just detta företag genom konkurrensen med andra banker kunde bli till skada för affärslivet. Att göra gällande dylik allmänskadlighet blir knappast möjligt, om inflytelserika män och betydande näringsidkare söka oktroj för en bank, som de anse sig ha nytta av, och kanske t. o. m. fått landshövdingen i orten att vara med om att underteckna oktrojansökningen.

Men koncessionsbestämmelsen ger tydligtvis anledning till, att man vid tilltänkt bankgrundning redan på ett förberedande stadium meddelar sig med bankinspektionen, och det låter ju tänka sig, att intresset för en ny bank blir avkylt, om det

icke har starkt stöd. I 1917 års bankkommittés första betänkande, som undertecknats av bl. a. bankinspektören, heter det: „Det torde med säkerhet kunna påstås, att befintligheten av stadgandet (om bedömandet av nyttan för det allmänna) tjänat att förebygga bildandet av åtskilliga bankföretag, vilka genom sin verksamhet och konkurrens med förut befintliga banker kunnat bli till skada för ett sunt affärsliv“.

Från svenska bankinspektionen under tidigare ledning gjorda uttalanden om småbanker, deras ofta inkompetanta ledning med bristande sinne för begränsningen av egna resurser o. s. v., ger mig anledning att antaga, att avstyrandet av bankgrundningar närmast gällt mindre bankföretag, av vilka nygrundningen faktiskt varit ringa, under det att sammanslagningarna med större banker varit så mycket livligare. Endast 5 banker i landet hade egna fonder mindre än 2 milj. kr. (och över 1 milj. kr.) vid utgången av år 1922. Att koncessionssystemet befordrat småbankernas försvinnande, måste emellertid förbli ett antagande, och att handhavandet av prövningen med hänsyn till nyttan för det allmänna därvid influerat, kan naturligtvis icke konstateras ur offentliga handlingar.

1923 års nya sparbankslag kan lyckligtvis icke på samma sätt verka hämmande för nybildningen av sparbanker, vilka i huvudsak fylla småbankernas uppgifter, även om de i sin rörelse äro strängt anvisade till säkrare placeringar.

Det svenska koncessionssystemets utsträckning i senaste tid

kan i väsentliga delar betraktas såsom en naturlig konsekvens av systemet. Möjligen har man att räkna med liknande konsekvenser, om man övergår till samma system t. ex. i Danmark, liksom man synes besluten att göra det i Norge.

Oktrojförsättningen „nytta för det allmänna“ avsåg att förebygga tillkomsten av allt för många nya banker, men hindrade icke redan existerande banker att öppna ett obegränsat antal avdelningskontor. Oktroj kunde begäras för en ortsbank och erhållas i så rymliga former, att banken därefter var oförhindrad att utveckla kontorsnätet över vidsträckt område av landet och att förlägga sin huvudsakliga rörelse till annan landsända, eventuellt med tyngdpunkten i huvudstaden. Det är tydligt, att bestämmelsen om koncession därigenom kunde illuderas. Ett anmärkningsvärt fall utgjorde en 1917 nybildad större bank för rikets andra stad, Göteborg, som tämligen

omedelbart inrättade kontor i huvudstaden, Stockholm, och samtidigt förlade en betydande del av sin verksamhet till Malmö och Skåne, där den inköpte andra bankinstitut, för att slutligen själv sammanslås med annan större bank under ett nytt firmanamn.

Sverige räknade vid utgången av år 1900 endast 280 bankkontor inom hela riket, men deras antal hade i slutet av år 1915 sprungit upp till 713 och tilltog ändå hastigare under krigsåren. Stegningen vittnade om en tilltagande konkurrens om inlåningen, vilken föranledde en andra under år 1917 nybildad större bank — vars tillkomst koncessionssystemet sålunda icke kunnat hindra, ehuru nyttan för det allmänna av 1917 års bankgrundningar med skäl ifrågasattes — att jämväl anställa ombud på platser, där avdelningskontor ej upprättades, bl. a. såsom anknytning till lantmännens andelsföretag.

Avdelningskontor på allt flera platser försågos med fond-avdelningar, genom vilka en kombinerad fondhandel och aktiebelåningsrörelse bedrevs.

På förslag av 1917 års bankkommitté infördes därför 1918 att gälla från den 1 juli 1918 bestämmelser i 1911 års banklag (§§ 52 a, b, 168 a, b) om samma koncessionsvillkor för öppnande av avdelningskontor, som tidigare gällde för nybildande av bank, „när verksamheten finnes kunna vara till nytta för det allmänna“. In- och utlåning genom ombud förbjöds (böter 50—5,000 kr.).

Då det hastigt genomförda ändringsförslaget i banklagen rörande avdelningskontor blev bekant, den 1 mars 1918, utgjorde avdelningskontorens antal redan 1,084. Detta antal ökades med icke mindre än 235 till den 1 december 1918, huvudsakligen innan lagändringen trädde i kraft. Dennas omedelbara verkan blev sålunda en skärpning av det missförhållande, som man önskade mildra. En sekundär verkan blev givetvis, att, i samma ögonblick som friheten att öppna avdelningskontor upphörde, de redan inrättade kontoren fingo ett värde, som gjorde det angelägnare att upprätthålla dem. Efter lagändringens ikraftträdande ha ansökningar rörande avdelningskontor avslagits till stort antal, enligt upplysning 230 av 540 intill utgången av år 1923¹⁾.

¹⁾ Redan vid 1916 års ordinarie bankmöte tillrådde bankinspektören återhållsamhet vid nyöppnandet av avdelningskontor, med hänvisning till eljest möjlig lagstiftning. Bankernas omkostnader stegrades genom hållandet av överflödiga kontor. Genom ömsesidig överenskommelse mellan bankerna

Bankbolagens antal utgjorde 83 år 1910, men hade redan 1917 nedgått till 53. Det året tillsattes 1917 års bankkommitté främst för att förbereda åtgärder till att hämma bankkoncentrationen. 1919 gjordes också banksammanslagningar beroende av K. M:ts tillstånd under villkor, att sammanslagning „icke finnes vara till skada för det allmänna“. Den nya formuleringen var avsedd att göra opinionen i den köpta bankens gamla verksamhetsområde närmast avgörande. Bankbolagens antal utgör emellertid i oktober 1923 endast 34. Situationens tvång har under krisåren i flera fall icke gjort det möjligt att anvisa annan väg för ett ekonomiskt rubbat bankinstitut att trygga insättarna än den, som ledde till uppgående i annan bank, även om banksystemets rationella utformning ur allmänna synpunkter grundad blev lidande och en förstärkning inträdde i koncentrationen.

Koncernbildning genom aktieförvärf i andra banker har icke fått betydelse i Sverige. Solidarisk eller s. k. enskild bank, i vilken lotägare häftar för bankens förbindelser med hela sin förmögenhet, har givetvis av ålder varit förbjuden att förvärva huvudlott i annan solidarisk bank, och detta har skapat tradition även mot bankaktiebolags förvärf av aktier i annat bankaktiebolag. Även därutinnan har koncessionssystemet utvidgats, att det numera kräves K. M:ts tillstånd, om bank skall förvärva aktie i annan bank. Egna aktier är bank förbjuden att förvärva och att såsom pant mottaga, men kan icke hindras att ge krediter till bolag för stödköp, varvid krediterna dock måste grundas på andra säkerheter än bankens egna aktier..

Naturligtvis kan en mera eller mindre intim förbindelse på andra vägar icke förhindras. Banker i landsorten begagna sig av storbankernas huvudstadskontor såsom växlingsombud, t. ex. ett tiotal banker av Skandinaviska Kreditaktiebolaget och hälften så många av Svenska Handelsbanken.

1918 års ändringar i banklagen beröfvade bankirer rätt till inlåning på vanliga bankräkningar, vilket vid lagändringens tillkomst syntes starkt motiverat genom hotande missbruk, vilkas

borde minskning i antalet kunna ske efter schemat: Om ni indrar ert kontor i X, där vi varit först på platsen, indra vi vårt kontor i Y, där eder rörelse är mera betydande. — Under kommande år, då ett flertal bankers oktrojer utlöpa och samtidigt komma att förnyas, torde försök kunna göras att indraga kontor efter sådana linjer. Därvid kommer man i konflikt med banktjänstemännens intressen och även med ortsintressen. Men det är nog möjligt, att bankinspektören söker utöva det tvång, den förmår. I det norske lagförslaget har man utgått ifrån, att sådant tvång skall kunna utövas vid oktrojförklaring.

följder icke uteblivit. De allra flesta av de c:a 200 under åren 1915—1918 nyuppträdande bankirer och bankirbolag äro numera försvunna.

1919 års lag om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet, som trädde i kraft den 1 januari 1920, införde koncessionstvängat även för yrkesmässig fondkommissionsrörelse och utvidgade i samband därmed den svenska bankinspektionen till den nu s. k. bank- och fondinspektionen, för vilken fondkommissionär har att „hålla kassa och övriga tillgångar samt alla böcker, räkenskaper och handlingar, evad de angå kommissionsrörelsen eller annan av kommissionären idkad affärsverksamhet, tillgängliga för granskning“. Tillstånd att bedriva fondkommissionsrörelse betingas av en i siata hand diskretionär prövning („icke i övrigt enligt tillgängliga upplysningar finnes olämplig för yrket“). Omsorgen om sådana allmänhetens sparmedel, som under senare år dragits till placering i aktier, har sålunda förmått lagstiftaren till utsträckning av koncessions-systemet även till fondhandeln, men konsekvensen drogs i detta fall, först sedan skador skett eller gjorts oundvikliga, vilkas hotande närhet förstärkte motiven, som hämtades från missförhållandena under spekulationsåren.

„Icke utan K. M:ts tillstånd“ är en formel för koncessions-systemet, som blivit allt vanligare i svensk banklagstiftning. Dess negativa verkningar äro svåra att beräkna, såsom det antytts i fråga om nybildningen av (små)banker. Vid dess införande och tillämpning ryggas man naturligt nog tillbaks för att röra vid, vad som redan kommit till stånd och består, t. ex. redan inrättade avdelningskontor, och man inriktar omsorgen på framtiden. Därvid sker lätteligen en legalisering, premiering och monopolisering till förmån för beati possidentes, som kan finnas betänklig.

Lagstiftarens omsorg om banksättarnas trygghet

har kommit till uttryck i bestämmelser om storleken av fonderna samt en därtill anpassad begränsning av inlåningen, vilka äro allt för väl bekanta, liksom bristerna vid preciseringen av likvida medel. Att lagstiftningen vid utformandet av föreskrifter rörande bankers soliditet och likviditet främst tar sikte på insättarnas trygghet och bekymrar sig mera om deras sparmedel än om bankaktieägarnas kapital, synes mig vara principiellt riktigt, emedan allmänintresset främst gäller insättarnas rätt, vars okränkbarhet tillika är en grundval för förtroendet till bank-

rörelsen. Det har häremot anmärkts, att bankernas placering av insatta medel är nationalekonomiskt långt viktigare än deras förmåga att prompt återbetala dem enligt insättningsvillkoren, och att det i kritiska tider är långt viktigare att undvika störandet av större låntagares produktiva verksamhet genom fordran på återbetalningar än att tillgodose mindre insättares behov att utfå sina medel för upprätthållandet av sina konsumtionsvanor. Resonnemanget synes mig kortsynt, ty minskat förtroende från insättarhåll måste givetvis raskt begränsa bankernas utlåningsmöjligheter.

Att varken lagstiftning eller banksinspektion alltid förmå trygga insättare mot förlust av någon del av insatta sparmedel har i ett par fall visat sig i Sverige, senast vid avvecklingen av den ur en 1911 nybildad bank år 1918 tillkomma Privatbanken, vars insättare anteckna 24 % förlust vid slutlikvidationen 1923. Med hänvisning till banksinspektionens förmenta ansvar — och därmed statens — ha insättarna icke underlåtit att petitionera om ersättning av statsmedel, men ha avvisats. I petitionärernas motivering hänvisades till 1923 års riksdags beslut att teckna aktier för 15 milj. kr. i Jordbrukarbanken, som på nyåret ersatte Svenska lantmännens bank. Rekonstruktionen av sistnämnda bank ansågs dock betingad av förbindelserna med lantmännens andelsföretag och i statens övertagande av aktiemajoritet och huvudinflytande vid tillsättningen av bankens styrelse och direktör såg man på somliga håll ett första steg till förverkligande av en statens affärsbank.

Den våldsammaste kritiken av bristfälligheten i den offentliga kontrollen över bankväsendet i Sverige har emellertid under de senast gångna åren kommit från aktieägare i banker, som sett sig nödsakade att bortskriva större del av aktiekapitalet. Många sådana bankaktieägare ha varit småfolk, och bankaktier ha betraktats som säkra. Klagomålen motiveras med hänvisning till banklagens bestämmelser (§§ 91 och 208) om bankskyldighet att träda i likvidation, när den gjort sådana förluster, att tio procent av grundfonden förlorats. Med denna bestämmelse syntes oförklarligt, att likvidation kunde utvisa förlust av 90 % av aktiekapitalet. Likvidationsfallet är emellertid svårt att konstatera i exceptionella tider, och när det konstateras, beröres ställningen av faktum.

Med begränsningen till tio procent av grundfonden har lagstiftaren tydligen icke varit för sträng vid tillvaratagandet av insättarnas trygghet.

Aktieägarnas intressen och särskilt minoriteternas tillhöra

den allmänna aktiebolagslagen, mera än banklagen och bankinspektionen.

Ingen banklagstiftning eller bankinspektion hjälper mot de skadliga verkningarna av sådana förändringar i penningvärdet, som vi ha haft i Sverige, där penningens köpkraft först under åren 1914—1920 sjunkit till omkring en tredjedel och därefter 1920—1922 stegrats till det dubbla. Med sistnämnda våldsamma deflation hava värden, som lämnats och tagits såsom hypotek för bankkrediter, ju nedgått med 50 % och ofta med mera. För penningpolitiken ansvarar riksbanken, icke bankinspektionen, och denna senare är, liksom banklagen, konstruerad för normalare förhållanden. Båda böra därför icke bedömas efter missförhållandena under exceptionella krisår, sådana som följt på världskriget.

Friheten i bankernas kreditgivning

har lagstiftningen föga inskränkt. Friheten har möjliggjort den övergång från engelskt eller rättare skottskt handelsbanksystem till tyskt industriförlagssystem, som i så hög grad förvandlat den nordiska bankrörelsens karaktär under senaste årtionden, och som lagstiftning och bankinspektion förgäves sökt motverka i Sverige. Med den svenska industriens hastiga expansion framträdde mot slutet av 1890-talet ett behov av ökat förlagskapital, som icke kunde tillfredsställas på den föga utvecklade aktiemarknaden, emedan den svenska allmänheten föredrog banksättningar framför aktieköp. Huru naturligt ett expansivt industriföretags bankkrediter förvandlas från rörliga driftskrediter till fasta anläggningskrediter, är lätt att förstå, liksom en banks intresse av att knyta ett framtågande industriföretag till banken såsom fast kund, vilket tillgodosetts genom bankens utvidgade kreditgivning. För avlastning av allt för tyngande engagemang blir banken därvid tidtals intresserad av att medverka till ökning av industriföretagets eget kapital genom nyemission av aktier, till vilka insättare i bankernas kontor givetvis bli lätt anvisbara köpare.

Ingen princip torde emellertid vara viktigare att upprätthålla i en sund affärsbankspolitik, än att kredittagarens och bankens verksamhet och förmögenhet hållas möjligast åtskilda. Till värm om denna grundläggande princip upprätthölls i svensk banklagstiftning ända till år 1909 förbud för bank att förvärva aktier i bolag eller att handla med aktier för egen räkning. Kommissionshandeln med aktier tog emellertid från 1900-talets

ingång fart med inrättandet av fondavdelningarna vid allt flera avdelningskontor och med organiserandet av fondbörsen i Stockholm, inom vilken banker efterhand vunno ett växande inflytande. Samtidigt ökades hastigt aktiebelåningen i bankerna.

För att motverka farorna för bankväsendet av denna övergång från depositions- till spekulationsbanktypen tog den gamle svenske bankinspektören det initiativ, som resulterade i 1909 års lag om emissionsbanker, vilket gick ut på, att en emissionsbank skulle stiftas, vars aktiekapital skulle tecknas av minst fyra bland storbankerna, vilka samtidigt skulle erhålla rätt att besitta sådana aktier. Emissionsbanken skulle vara starkt fonderad och dess inlåningsrätt begränsas till samma belopp som dess egna medel samt insättningar på annan räkning än avistarakning icke mottagas i mindre poster än 10,000 kr.

Vid de ändringar i banklagen, som lagen angående emissionsbanker nödvändiggjorde, tillerkändes bankerna aktieförvärvsrätt. Denna begränsades till det belopp, varmed en banks reservfond översteg 50 % av dess grundfond, för såvitt det gällde förvärv av aktier i emissionsbank, men därtill kom rätt att förvärva andra aktier till hälften av nämnda belopp, i den mån aktier i emissionsbank icke inköpts.

En omedelbar följd av lagbestämmelsernas utformning, som avsåg att förbehålla aktieförvärvsrätten åt de solidaste bankerna, som under en lång verksamhet upplagt reservfonder utöver 50 % av grundfonden, blev att man vid nybildning av bank emitterade aktierna till en överkurs av 150 % eller mera och därmed erhöll aktieförvärvsrätt, samtidigt som de i lag föreskrivna avsättningarne till reservfond icke blevo hindrande, då de icke behöva fortgå utöver 50 % av grunfonden.

Genom en år 1921 i banklagen införd ändring skall emellertid reservfonden ha överskridit 50 % av grundfonden före den 1 januari 1922, om aktieförvärvsrätt skall erhållas. Samtidigt blev denna rätt begränsad till ett maximum av 10 % av bankens egna fonder och i aktiebolag för aktiehandel må bank numera ej äga utöver 30 % av aktiestocken.

Den planerade emissionsbanken har aldrig kommit till stånd, och lagen om emissionsbanker har förblivit en lag på papperet. Enär densamma förutsatte samverkan av minst fyra storbanker, men förbjöd en av dem att övertaga över 30 % av aktiestocken, varmed absolut majoritet för en aktieägare var utesluten, skulle de industriföretag, för vilka emissionsbanken kom att intressera sig, fortfarande i sina löpande bankaffärer kunna hålla sig till den affärsbank, som de själva valde. Till

att knyta industrier till viss bank såsom kunder ägnade sig sålunda icke emissionsbanken. Däri och i bankernas rivalitet ser jag skälet till, att de var för sig utnyttjade den 1909 medgivna och i 1911 års banklag intagna aktieförvärrsrätten till att förvärva andra aktier än aktier i emissionsbank till hälften av det belopp, varmed reservfonden översteg 50 % av grundfonden. Denna aktieförvärrsrätt kom att utnyttjas till förvärv av aktier i sido- och dotterbolag till bankerna. I sin ordning drevo dessa efter lagens andemening olagliga bolag industrifinansiering, fastighetsförvärv och aktieförvärv i godtycklig utsträckning med hjälp av stora krediter i sin bank. De blevo redskap för banksammanslagningar samt industribolagsfusioner. I ett fall markerades samhörigheten med banken genom bestämmelse i sidobolagets bolagsordning om vinstens avstående till banken, i den mån den överstege viss procent, vilken anordning sedermera förbjöds i lagen. Förgäves tog däremot den nuvarande bankspektören nästan årliga initiativ för lagändringar till stävande av missbruken. Statsmakterna fingo med krigsutbrottet snart annat att tänka på och de nödiga lagändringarna ansågos böra anstå, till dess normalare tider inträtt. Under krigsåren utvecklades dotter- och sidobolagssystemet genom stiftande dels av s. k. emissionsbolag för skapande och avyttring av material för aktiehandeln — och aktiebelåningen — dels av s. k. värdeförvaltningsbolag för förvaltning av aktieposter, vilka kunde behöva längre tid att utmognas till avyttring. Systemets bankrutt har jag utförligare skildrat i en uppsats om Banker och emissionsbolag i Statsvetenskaplig tidskrift 1922. Dess urartning främjades av inflationen t. o. m. 1917—1918 och recidivet i början av år 1920, och dess fall blev förkrossande med den starka deflationen 1920—1922. Emissionsbolagen ha likviderat och bankerna ha i en rad fall måst rekonstrueras med tillförsel av friskt aktiekapital. En långsam avvecklingsprocess av tyngande industrikrediter pågår alltså, och affärsbankerna sträva tillbaka till den sundare politik, från vilken man kom på betänkliga avvägar med övergivandet av industriföretagens självständiga finansiering. I bolag för aktiehandel må bank äga aktie endast med K. M:s tillstånd enligt lagändring 1921.

Erfarenheterna torde hava bestyrkt, att emissionsverksamhet bör hållas skild från den egentliga affärsbankverksamheten och skötas genom särskilda institut med stark fondering, vilka också böra eftersträva aktiernas avyttring till varaktigare innehavare för verklig kapitalplacering. Icke aktiespekulation utan

finansiering bör vara huvuduppgiften. Huruvida en sådan ordning hör till de fromma önskingarna, får framtiden utvisa. Tecken tyda emellertid på, att våra ledande bankmän äro benägna att, när tiden är kommen, göra försök att komma in på de antydda linjerna. Till att följa dem krävs det emellertid framför allt nya män i industri- och bankledningarna.

Huruvida dessa nya män böra stödjas av kriminaliserande lagbestämmelser mot utnyttjande av krediter i den egna banken, direkt eller indirekt, eller huruvida förbud bör införas för styrelsemedlemmar i aktiebolag, som äro stora kredittagare i en bank, att tillhöra samma banks direktion, kan diskuteras.

På sistnämnda väg har man i Sverige inslagit med nya sparbanklagen, i så måtto, att ledamöter i bankstyrelser endast i begränsat antal må sitta i sparbanksdirektion. Men på mindre orter är det icke lätt att finna många kompetenta män, och de som finnas kunna även göra nytta genom medverkan inom flera arbetsområden.

Norska bankföreningens tanke på representanter för insättare har funnits icke praktikabel i 1923 års svenska sparbankslag.

Bankinspektionens kontrollerande verksamhet

lägger den svenska bankinspektionens instruktion¹⁾ givetvis huvudvikten vid („övervaka, att gällande författningar och fastställda bolagsordningar behörigen iakttagas“) samt vid publicitetsbestämmelserna (bankrapporter och bankstatistik), men redan i instruktionen tycks mig komma till synes, huru lätt inspektionen måste kunna komma att överskrida den gräns — som jag vet, att den svenske bankinspektören är angelägen att hålla klar — bortom vilken bankledningens egen rätt att självständigt handhava kreditgivning och ansvara för den vidtager. Det åligger bankinspektionen att meddela de föreskrifter an-

¹⁾ 1905 års betänkande med förslag till förändrade bestämmelser angående bankkontrollen ligger till grund för den utveckling av den svenska bankinspektionen till ett stort ämbetsverk, som blivit en följd av bankverksamhetens utveckling och utsträckningen av kontrollen. Bankinspektören är inom sitt ämbetsverk i regel ensam beslutande. Av de övriga fyra ledamöterna voro två tillika assistenter, en sekreterare och en rådgivande ledmot. Alla ägde utbildning såsom bankmän, och det var ej ovanligt, att ledamot efter några år återgick till banktjänst och då givetvis i en mera framskjuten befuktning i medelstor eller större bank. Ändringar i instruktionen t. o. m. år 1922 ha inskränkt antalet ledamöter till tre, av vilka en bankman och en jurist, men utökant antalet biträden.

gående bankbolags bokföring, som för bankinspektionens ändamål må finnas nödiga. En banks egen inre kontroll bör givetvis vara bankens angelägenhet, icke inspektionens, om också den sistnämnda bör tillse, att denna inre angelägenhet är tillfredsställande ordnad. En bankförskingring synes mig därför icke vara en angelägenhet, med vilken bankinspektionen har att taga särskild beaktning, då åtgärder därvid ankomma på bankledningen och domstolarna. Genom banklagens detaljerade föreskrifter om reservfond, vinstutdelning och balansräkning, som innebära krav på reell kontroll, torde meddelandet och överbakandet av föreskrifter rörande bokföringen näppeligen kunna undgå att beröra bankledningen, t. ex. om bankstyrelsen finner skäligt att skaffa s. k. dolda reserver genom sin avskrivningspolitik m. m. Bankinspektören torde därigenom lätteligen komma att blanda sig i bankens inre politik. Vad dess yttre politik beträffar torde banklagens soliditets- och likviditetsföreskrifter vid starka konjunkturväxlingar lätteligen ge anledning till erinringar av reel innebörd, t. ex. om aktiebelåningen tar en innormal omfattning eller eljest riskfördelningen blir allt för ensidig. I varje dylikt fall tänker jag mig, att inspektionen har lättare att påpeka, vad som icke bör göras än vad som bör göras, eller snarast lättare att påpeka, vad som icke bort göras än huru det gjorda skulle kunna göras ogjort. Därigenom torde emellertid inspektören, om han är påpasslig och skarp i sin kritik, inför den ansvarige direktören lätt kunna komma att framstå såsom en representant för den negativa efterklokhet, som inte är till mycken nytta. Och om inspektören är måttfull och hänsynsfull, föreställer jag mig, att mindre hänsynsfulla bankdirektörer kunna finnas benägna att nonchalera hans anmärkningar.

Banklagen ger honom i så fall maktmedel i händer till att finna gehör. Meddelande till fullmäktige i riksbanken angående förhållanden i fråga om banks förvaltning, som påkalla rättelse, torde vara vanligt, och bestämmelsen därom i bankinspektionens instruktion erinrar om den intima samverkan mellan bankinspektionen och centralbanksledningen, som torde betraktas såsom självklar. Bankinspektören äger närvara vid bankstyrelse eller bolagsstämma, vilket givetvis ger honom tillfälle att inför sådant forum framställa sina anmärkningar och där eventuellt sätta direktören på de anklagades bänk. Av logiska skäl antar jag, att man här har att söka anknytningen för den mot den svenske bankinspektören stundom framställda förebråelsen för att själv vilja välja bankdirektörerna, vilka

utan tvivel vid bankrekonstruktioner i senaste tid stundom förefallit hava tillsatts efter anvisning.

Ett maktmedel, som icke kan tänkas använt utan skadliga och delvis oöverskådliga följder, ger instruktionen i offentliggörande av inspektionens anmärkningar, där dessa anses böra komma till allmänhetens kännedom. En kreditinrättning, som är så beroende av allmänhetens förtroende, som en bank måste vara — „en banks rykte är ömtåligare än en kvinns“ — tillfogas genom ett sådant offentliggörande säkerligen en skada, för vilken en bankinspektör måste dra sig att ta ansvaret. Lika litet användbart — och av liknande skäl — torde i regel det medel vara, vilket banklagen anvisar med bankinspektörens rätt att sammankalla extra bolagsstämma. En sådan blir enligt tidigare svensk erfarenhet gärna ett steg till likvidation. Om hotet att vägra förlängd oktroj haft betydelse, undandrar sig min kännedom.

I samband med ett sydsvenskt bankfallissemang har bankinspektören förebräts, att åtgärden icke tillgripits i början av år 1921, d. v. s. åtminstone ett år innan banken måste likvidera och överlåta rörelsen på nytt bolag. Om bankinspektören vid nämnda tidpunkt ingripit på antytt sätt, eller gjort det ännu tidigare, skulle säkerligen skulden till fallissemang i ej ringa grad skrivits på detta ingrepp. Ett lugnande uttalande rörande bankens ställning på hösten 1921 borde däremot knappast varit att förvänta från bankinspektionen, men hoppet, att krisen då nått botten, och att banken möjligen kunde behöva stödjas mot överdrivna rykten, förklarar måhända detta misstag, vilket i så måtto är anmärkningsvärt, som ifrågavarande bankledning näppeligen hade anspråk på inspektionens välvilja. Direktören hade varit med från bankens början och kunnat fira dess 25-års jubileum, och jag föreställer mig, att en direktör, som är gammal i sadeln, gärna rider själv för sin bank, utan att fästa mera än nödigt avseende vid varningar, även om de motiveras med styrka, och om de framställts i tid, bli de påkallade upprepningarna väl småningom mindre verkningsfulla.

Vid en annan bankrekonstruktion tillkallades landets anseddaste bankman för medgranskning av portföljen, vilket gav anledning till insinuationer om bankinspektionens auktoritet. Dessa voro tydligen obefogade, eftersom tillkallandet säkerligen avsåg stöd vid rekonstruktionen, som näppeligen kunde lämnas från inspektionen, och naturligtvis skedde genom bankledningen och icke genom inspektionen.

Brister i den offentliga kontrollen över bankväsendet

kunna naturligtvis icke helt avhjälpas, så vanskelig som en offentlig inspektion över bankverksamheten är och så ofullkomlig, som den lagliga regleringen alltid måste förbli, om den ej skall slå över i skadligt tvång. Att därför avstå från särskild banklagstiftning och inspektion synes mig oriktigt, även därför att denna gren av samfundslivet redan lagts under normer, som böra upprätthållas och efterlevas i enskilt och allmänt intresse. En oriktig föreställning bland allmänheten om de garantier, som det offentliga därmed iklätt sig, kan icke håller betraktas såsom ett giltigt skäl för det offentliga att avsäga sig kontrollen.

Men om särskild banklagstiftning och banksinspektion skall bestå i de nordiska länderna, äro successiva försök till att utveckla båda tidsenligt icke fränkomliga. 1923 års riksdag i Sverige uttalade sig för utredning i sådant syfte, och ehuru ändringarna i banklagen under de senare åren varit många och tendensen stark till att göra allt flera förhållanden beroende av K. M:ts tillstånd, d. v. s. realiter av banksinspektionen, åsyftas ytterligare steg i samma riktning i Sverige. Ett norskt utkast till „Lov om aktiebanker“ ansluter sig, under protest (den 6 januari 1923) från den norska bankföreningen, till den svenska koncessionslinjen.

Laggaranti för riskfördelning.

I sistnämnda utkast till lag lyder § 24: „En bank må icke innrömma nogen person höiere kredit enn til et belöp som svarer til femogtredive procent av bankens aktiekapital med tillägg av oplagt reservefond“.

En dylik bestämmelse kan näppeligen undgå att bliva uppmärksammas i Sverige, där krigsåren och de därpå följande krisåren medfört ensidigheter i bankers riskfördelning, som visat sig lika betänkliga för soliditeten och likviditeten som stridande mot principen om fri kreditgivning, vilken jag betraktar som bärande i en sund modern kreditpolitik. Skall bankväsendet tillfredsställa C. A. Agardhs ideal, måste den principen upprätthållas, att envar skall ha den kredit, han begär, om han och hans företag äro kredivärda och om han kan ställa nödig säkerhet och är villig att betala gällande ränta. Den generella kreditbegränsningen tillkommer sedan centralbanken genom diskontot. Med den genomförda bankkoncentrationen och bankernas intima förbindelser med kreditbehövande

storföretag, har denna objektiva princip kränkts till skada för den fria företagsamheten och för den konsumerande allmänheten, som inom allt flera områden av näringslivet ställts inför monopolistiska sammanslutningar, gynnade av bankerna och ofta direkt eller indirekt skapade och ledda av dem. Mellan banker och industriföretag ha vi fått litet för mycket av „interlocking directorates“.

Den nyss anförda bestämmelsen ur det norska banklagsförslaget synes mig byggd på en riktig tanke, vars förverkligande kan gagna bankväsendet och bidra till återställandet och upprätthållandet av en fri kreditgivning. Hur tanken lämpligast bör realiseras i lagstiftningen, d. v. s. utformas i lag (procentsatsen av bankens fonder, möjligen även hänsyn till kredittagande bolags aktiekapital och reservfond), är jag icke beredd att uttala mig om. Möjligheten för lagstiftaren att här utöva ett tvång till frihet tilltalar mig emellertid mycket mera än vissa av de senare årens ändringar i banklagen. Vid nordiska nationalekonomiska mötet i Kristiania avvisades tanken från svenskt bankdirektörshåll med hänvisning till ett praktiskt fall, som så långt ifrån bevisade en dylik laglig begränsnings olämplighet, att det fastmera utgjorde ett exempel på dess behövlighet och den nytta, den kunde gjort, om den redan existerat och förhindrat ett bankbolag med 180 milj. kr. i fonder att lämna ett enda industriellt företag en kredit på 150 milj. kr. När en kredittagare får för mycket, måste andra kreditbehövandes behov bli orättvist eftersatta. Och nationalekonomiskt måste sådant i stort och i princip lända till allmän skada, även om den oproportionerliga krediten lyckligt avvecklas. Ur bankens egen synpunkt borde kreditens fördelning på mera än en bank varit tänkbar.

Det är dock möjligt, att en begänsning i lag av kreditgivningen till en enskild kund kommer att bli mindre kännbar för storbankerna än för de medelstora och mindre bankerna. Dessa senare synas emellertid för sin existens behöva ålägga sig särskild varsamhet vid riskfördelningen. En mäktigt bidragande orsak till, att mindre och medelstora banker tidigare kommit att uppgå i större bankinstitut, synes i flera fall ha varit, att en stor kunds kreditbehov vuxit till en omfattning, som påkallat stödet av mäktigare bankresurser.

Om kreditbegränsning enligt lag kan bidra att konservera de mindre och medelstora bankerna inom deras naturliga verksamhetsområden, är detta endast en fördel i fråga om svenska förhållanden.

Därmed upprätthållas möjligheterna till sund konkurrens och allsidigare tillgodeseende av olika kreditbehov.

Marginalen mellan in- och utlåningsräntorna.

I bankernas verksamhet är ingenting av större betydelse för näringslivet och allmänheten än den marginal bankerna tillämpa mellan in- och utlåningsräntorna.

Norska bankföreningen har fruktat, att § 18 i det norska banklagförslaget skulle föranleda bankinspektionen att inskrida rörande banks tillämpning av extraordinära räntesatser. Jag tänker mig, att ett sådant inskridande kan ske utan särskild lagbestämmelse i Sverige, därest bank i konkurrensen med andra banker tillämpar extraordinärt hög ränta för insatta medel eller om den betingar sig extraordinärt höga utlåningsräntor, t. ex. för lån till valutaspekulanter.

Räntemarginalen ha de svenska bankerna anmärkningsvärt vidgat under senaste årtionde, från en faktisk marginal om föga över $1\frac{1}{2}\%$ före 1912 till något över $2\frac{1}{2}\%$ år 1918. Den torde ha utgjort omkring 3% år 1923. Förhållandet vore oförklarligt utan Svenska bankföreningens ränteöverenskommelser, vilka synas tillräckligt bindande, för att en medelstor bank skall iakttaga dem, även om det strider mot dess enskilda fördel, vilket påtagligen kunnat sägas om en sydsvensk bank 1923, vars insättningar lida av 3% ränta, när sparbankerna ge 4% . Den av staten behärskade Jordbrukarbanken har också tillämpat $3\frac{1}{2}\%$ under år 1923.

Sveriges riksbank erhöll emellertid år 1920 en rätt att gotgöra ränta å depositioner, vilken gavs den bl. a. för att påverka räntemarginalen, men lämnats oanvänd under 1923, då bankerna eller några av dem sannolikt ansetts behöva fördelen av en bred marginal.

Centralbankens kontroll över bankerna

är ett naturligt och nödvändigt komplement till banklagen och bankinspektionen. Ständig och intim förbindelse mellan inspektionen och riksbanksledningen hålles påtagligen, personligt och reelt i Sverige.

En stor hänsynsfullhet mot de ledande storbankerna vore väl oförklarlig, om ej bankinspektören kunde antagas vara en inflytelserik statlig representant för bankrörelsens fackliga intressen. Det torde få betraktas såsom rent mänskligt, att inspek-

tören känner ett slags solidaritet med den näringsgren, vars väl han har att tillse. Man har i vårt land också anmärkt, att storbankerna genom bankinspektören också få ett finger av statens hand.

Vid arbetsdelningen mellan centralbanken och privatbankerna är en förståelsefull samverkan förutsatt, vid vilken den förra tillförsäkrats ledningen.

Huru denna samverkan realiseras, beror helt visst i ej ringa grad på personerna.

Det personliga är det viktigaste, ty allt hänger ju ytterst på männen, som äro de ledande. Men med ett gott system kommer en man längre, än under ett otidsenligt och dåligt.

Våra främsta bankmän finna givetvis mera lockande ställningar inom privatbankerna än inom bankinspektionen eller i riksbanken.

Förslag föreligga i Sverige, avsedda att göra det lättare än förr att tillförsäkra riksbanken både bankmässig erfarenhet av högsta kvalitet och teoretisk skolning inom ledningen.

Den nationalekonomiska kritiken har efter 1920 med mycket erkännande följt stabiliseringen av det svenska penningvärdet, vilket det är riksbankens huvuduppgift att upprätthålla såsom grundförutsättningen även för den statliga kontrollen över bankväsendet.

En osäkerhet på denna punkt har följt med riksbankens höjning av diskontot från $4\frac{1}{2}$ till $5\frac{1}{2}$ % fr. o. m. den 9 november 1923.

Eftersom riksbankens sedelreserv, vilken i genomsnitt för år bör beräknas till 25 % av sedelutgivningsrätten, vid diskontoförhöjningen nedgått till 16 % och var sjukande, kan höjningen förklaras såsom behöflig över årsskiftet¹⁾.

Omsorgen om guldpariteten bör, om starkare rubbningar inträda i den amerikanska prinsnivån och i dollarkursen, underordnas plikten att hålla den svenska prinsnivån stabil.

Att riksbanken hyllar denne åsikt, borde klargöras i bestämda uttalanden. Ty ingenting är skadligare än ovissheten om centralbanksledningens avsikter.

¹⁾ Se Sommarin i Svensk Sparbankstidskrift 1923, h. 6.

DE FORENEDE STATERS INDVANDRINGS- POLITIK.

Foredrag i det skandinaviske Naturforsker mødes racebiologiske Sektion
i Göteborg, Juli 1923.

Af Søren Hansen.

Den Politik, der afspejler sig i de Forenede Staters Indvandringslov af 5. Februar 1917 og den saakaldte Treprocentslov af 19. Maj 1921 — ændret og forlænget for to Aar ved Loven af 11. Maj 1922 —, har et dobbelt Formaal. Den tilsigter dels en Begrænsning af Indvandringen af Hensyn til Arbejdsmarkedet, dels en Regulering af den, hvorved de fremmede Elementer kan assimileres lettere og hurtigere end hidtil. Den er paa den ene Side et Udslag af hele den vidtomspændende Kamp om Arbejdet, der for Tiden føres med større Voldsomhed end nogensinde før, paa den anden Side et Led i en maalbevidst Stræben efter at hæve det amerikanske Folk til stedse større intellektuel og fysisk Fuldkommenhed.

Hvilken Indflydelse denne Politik vil faa paa Forholdene paa Arbejdsmarkedet, afhænger af den Maade, hvorpaa de økonomiske Forhold Verden over vil udvikle sig i de kommende Aar. For Tiden er Arbejdsløsheden i Amerika saa stor, at det ikke vil være vanskeligt at holde Tilgangen af fremmed Arbejdskraft nede, men naar de saakaldte gode Tider kommer igen, og naar Forholdene i Europa falder nogenlunde til Ro, kan det tænkes, at Amerika atter vil faa Brug for flere Hænder, end det for Tiden har til Raadighed, og der er allerede Bud efter dem. Der har i de senere Aar været stærke Kræfter i Bevægelse for at hindre enhver Begrænsning af Indvandringen, og det vilde næppe være lykkedes at gennemføre Treprocentsloven, hvis der ikke havde staaet endnu stærkere Kræf-

ter bag Kravet om den. Det var ikke blot det forholdsvist svage Arbejderparti, men navnlig den langt mere indflydelsesrige Del af Befolkningen, som uden at være umiddelbart interesseret i Kvantiteten i stigende Grad ønskede Kvaliteten forbedret, og det er dette Ønske, der bærer de Forenede Staters Indvandringspolitik.

Efter alt at dømme har denne Politik en blivende Karakter. Naar Treprocentslovens Gyldighed udløber med dette Aars Juni Maaned, vil den ganske sikkert enten blive fornyet paa ubestemt Tid eller ialtfald for en længere Aarrække, og der arbejdes ivrigt paa at faa Restriktionerne skærpede ved at forlægge en Del af Indvandringskontrollen til Afgangshavnene. Vi staar saaledes overfor et storstilet Forsøg paa at forbedre det amerikanske Folks Racekvalitet ved at udelukke hele det Element, der maa antages at kunne forringe den og det ligger da nær at undersøge, om der er nogen Udsigt til, at det vil lykkes og hvilken Indflydelse det i saa Fald vil faa paa Racekvaliteten i de Lande, som derved berøves en større eller mindre Del af deres bedste Befolkning. Det er et racebiologisk Problem af meget stor Betydning, ikke blot i og for sig, men fordi det kaster Lys over det langt større Problem om Raceforskydningernes og Raceblandingens Indflydelse paa Racekvaliteten. Vil man prøve paa at gøre sig klart, hvad Fremtiden i saa Henseende bærer i sit Skød, saa vil det være naturligt at begynde med et saadant nærliggende og nogenlunde let overskueligt Forhold, og det maa da først erindres, at naar man i Amerika beskæftiger sig med denne Sag, saa er det ud fra et rent praktisk Synspunkt. I de Forenede Stater kender man praktisk talt kun to Racer, hvide og farvede. Det har kun ringe Interesse, at de farvede har forskellig Farve, men det har slet ingen Interesse, om de hvide er kortskallede eller langskallede, om de har lyst Haar og lyse Øjne eller mørkt Haar og mørke Øjne.

De Forenede Staters Indvandringspolitik støtter sig i ikke ringe Udstrækning til Racebiologien, naar der er Tale om farvede Racer, men den kender kun en hvid Race, og naar den beskæftiger sig med dens Underafdelinger, tænkes der ikke paa det, man i Europa kalder europæiske Racer, men kun paa rent geografiske Enheder i meget store Træk. Det er Nordvesteuropæere, Centraleuropæere, Sydeuropæere og Østeuropæere, men ikke Antropologiens saakaldte Racer, den nordiske, den alpine og lignende Begreber, som Amerikanerne i denne Forbindelse betragter som rent videnskabelige Konstruk-

tioner uden praktisk Interesse. De Raceforskelligheder, som interesserer Indvandringspolitiken, skal vi senere komme tilbage til.

Det vil være nødvendigt at begynde med en ganske kort Oversigt over den amerikanske Indvandringspolitiks historiske Udvikling, og at erindre om, at i de Dage, da den lange og besværlige Sørejse blot var Indledningen til den haarde Kamp for Tilværelsen, der ventede dem, der forlod Hus og Hjem i Europa for at søge Lykken i Amerika, var det indvandrede Element en afgjort Vinding for de Forenede Stater. Vel løb der allerede den Gang adskilligt med af ringe Værdi, men gennemgaaende var det sunde, stærke og handlekraftige Folk, og det er fra alle Sider almindelig erkendt, at netop denne Omstændighed har været en væsentlig Grund til, at Racekvaliteten i de Forenede Stater er saa god, som den er. Men efterhaanden som den transatlantiske Skibsfart udviklede sig og Kæmpedamperne formindskede Besværlighederne ved Rejsen og efterhaanden som Industrialiseringen af Erhvervslivet medførte, at der navnlig i Storbyerne blev Brug for Immigranter af ringere Kvalitet, fik Udvandringen en ganske anden Karakter. Den opblomstrende Industri kunde forbruge store Masser af Menneskemateriale og det varede længe, før man fik Øje for, at det ikke i Længden lønnede sig at modtage alt, hvad der kom.

Den første Indvandringslov er fra 1875 og den udelukkede kun Forbrydere og prostituerede Kvinder, men da Amerika meget godt kunde producere det Element selv, fik den Lov ingen Indflydelse paa Racekvaliteten. Ulige større Betydning havde det, at der samtidig foregik et Omslag i Udvandringen fra Europa, der hidtil hovedsagelig var udgaaet fra de nordvestlige Lande, men nu i hurtigt stigende Udstrækning udgik fra de sydlige og østlige, hvorfra der i Tiaaret 1861—1870 kun kom $1\frac{1}{2}$ Procent af hele Massen mod 7, 18, 53 og 72 Procent i de følgende Tiaar. Den heraf følgende Forskydning i det indvandrede Elements sociale Værdi træder tydeligt frem i det meget betegnende Forhold, at 68 Procent af Nordvesteuropæere, men kun 22 Procent af Sydøsteuropæere var faglærte Arbejdere, men bortset herfra synes Racekvaliteten ikke at være bleven ringere. Der var forholdsvis flere aandelig defekte Individuer, Forbrydere, Tiggere og Drankere blandt de tidligere indvandrede og blandt de indfødte Amerikanere end blandt disse nye, overvejende sydøsteuropæiske Immigranter, men det er ikke usandsynligt, at de har haft van-

skeligt ved at finde sig til Rette i de nye Forhold og derfor senere har forringet Racekvaliteten. Det er under alle Omstændigheder en almindelig Mening, og sikkert er det, at de i moralsk Henseende udvikler sig i uheldig Retning, selv om der ikke netop kommer mange af dem til Amerika som Forbrydere.²⁾

Tabel 1.

Indvandringen til De Forenede Stater fra:

Aaret til 30. Juni	Danmark	Norge	Sverige
1899	2690	6750	12797
1900	2926	9575	18650
1901	3655	12248	23331
1902	5660	17484	30894
1903	7158	24461	46028
1904	8525	23808	27763
1905	8970	25064	26591
1906	7741	21730	23310
1907	7243	22133	20589
1908	4954	12412	12809
1909	4395	13627	14474
1910	6984	17538	23745
1911	7555	13950	20780
1912	6191	8675	12688
1913	6478	8587	17202
1914	6262	8329	14800
1915	3312	7986	6585
1916	3322	5191	6248
1917	2744	4659	6368
1918	1630	2578	2298
1919	1352	1995	2243
1920	3137	4445	5862
1921	6260	7423	9171
1922	2709	5292	6624

Ved den Masseindvandring, som i enkelte af Aarene efter Aarhundredskiftet steg til over en Million — i 1906—1907: 1 285 349! — steg ogsaa det absolute, om end ikke det relative Antal af socialt værdiløse eller dog mindre værdifulde Immigranter saa stærkt, at der rejste sig en kraftig Stemning for at begrænse Tilstrømningen. Saa kom imidlertid Verdenskrigen og under den aftog Indvandringen meget stærkt, men efter Fredsslutningen tiltog den, som det var at vente, efter saa betydeligt forøget Maalestok, at der fra 1. Juli 1920 til

30. Juni 1921 kom over 800 000 Immigranter til New York, en Invasion, der allerede ved sin Størrelse maatte vække alvorlig Betænkelighed. Stationen paa Ellis Island var ude af Stand til at modtage saadanne Masser paa blot nogenlunde hensynsfuld Maade og mange af de nyankomne led alvorlig Nød, før det lykkedes dem at slippe længere ind i Landet. Men hertil kom, at Kvaliteten nu gennemgaaende var meget ringe. Mange Dampskibsselskaber befordrede uden Skrupler enhver, der blot var i Stand til at betale sin Billet og fra alle Europas Egne indberettede de amerikanske Konsulater, at der kunde ventes Tusinder af Immigranter, som ikke burde modtages, fordi de savnede de nødvendige Kvalifikationer. Det var denne Tingenes Tilstand, der førte til, at Kongressen med overvældende Majoritet i begge Kamre vedtog Loven af 19. Maj 1921, om Begrænsning af Indvandringen, „Treprocentsloven“, som fastsatte det aarlige Antal af Immigranter af fremmed Nationalitet til tre Procent af dem, der fandtes i de Forenede Stater ved Folketællingen i 1910. Fra hvert enkelt Land maatte der kun modtages en Tolvtedel af dette Antal maanedligt, men Virkningen af denne Lov var ikke tilfredsstillende. Dampskibsselskaberne blev ved med at kaste langt større Masser i Land, end de maatte, og henimod hver Maanedts Slutning foranstaltede Skibene et vildt Væddeløb, „the immigrant Derby“, for at faa deres Passagerer med i de tre Procent, uden Hensyn til de Besværligheder, de udsatte dem for, hvis det ikke lykkedes. Loven havde den alvorlige Mangel, at den ikke indeholdt nogen Straffebestemmelse, „den havde ingen Tænder“, som man sagde, og til Trods for den stærke offentlige Mening, der bar den, modarbejdedes den paa følelig Maade af Folk, der var interesserede i at faa saa mange ind som muligt, for derved at trykke Arbejdslønnen eller som paa en eller anden Maade var knyttede til Dampskibsselskaberne. Allerede længe før Treprocentsloven blev vedtaget, var Modstanden imod den organiseret af det saakaldte „Inter-Racial Council“, som hovedsagelig støttedes af flere Hundrede større industrielle Selskaber og havde ubegrænsede Pengemidler til Raadighed for kraftig Propaganda. Det lykkedes ganske vist ikke denne Organisation at forhindre, at Loven blev vedtaget med stor Majoritet, i Repræsentanternes Hus endog med 295 Stemmer mod 41, men den fortsatte sin Virksomhed i Haab om, at Lovens Gyldighed ikke vilde blive forlænget, naar det ene Aar, for hvilket den gjaldt, var udløbet. Loven blev imidlertid fornyet 11. Maj 1922 for to Aar og der arbejdes nu

paa at faa den gjort permanent i ny og bedre Form, hvilket efter al Sandsynlighed ogsaa vil lykkes, men Forbundsregeringen har fremdeles store Vanskeligheder at kæmpe med for at faa Loven overholdt.⁵⁾

Treprocentsloven tilsigtede kun en kvantitativ Begrænsning af Indvandringen, men fik dog en ikke ringe Indflydelse paa Kvaliteten ved Bestemmelsen om, at Kvotienten skulde beregnes efter Folketællingsresultaterne fra 1910, da der var forholdsvis langt flere Nordvesteuropæere end Sydøsturopæere i Staterne, end ved Folketællingen i 1920. Loven ændrede intet i de restriktive Bestemmelser, som efterhaanden var bleven skærpede ved en Række andre Love, hvorved man havde imødekomet den, navnlig i den sidste Snes Aar, stærkt voksende Stemning for at søge Befolkningens Racekvalitet hævet ved alle tjenlige Midler. Der er ingen Anledning til her at følge hele denne Udvikling i dens forskellige Faser, der foreløbigt er standset ved den nugældende Indvandringslov af 5. Februar 1917, hvis Paragraf 3 udelukker Udlændinge, der er Idioter, Aandssvage eller Sinker, Epileptikere, Sindssyge eller som har haft et eller flere Anfald af Sindssygdom, kroniske Alkoholister eller som lider af medfødte sjælelige Svagheder, Fattiglemmer, professionelle Tiggere, Vagabonder eller som lider af Tuberkulose i hvilket som helst Form eller af en eller anden modbydelig eller farlig smitsom Sygdom eller som den visiterende Læge erklærer at lide af fysiske Mangler i en saadan Grad, at de indvirker paa vedkommendes Evne til at fortjene sit Livsophold, samt Polygamister, Anarkister, Forbrydere o. s. v. o. s. v.

Denne Lov udelukker saaledes praktisk talt, hvad der overhovedet er Mening i at udelukke, men man faar ikke noget klart Billede af, hvorledes den virker, uden at se paa Resultatet. Det viser sig da, at der i Aaret fra 1. Juli 1921 til 30. Juni 1922 paa Grund af Sindssygdom, Aandssvagheit og Epilepsi tilsammen kun blev stoppet 237 Immigranter, medens der paa Grund af andre Sygdomme og Defekter blev stoppet ca. 13 500.

Disse 237 repræsenterer altsaa det Element, som stoppes, fordi det antages at ville nedsætte Racekvaliteten ved at overføre sine Defekter til Afkommet, medens de 13 500 stoppes, fordi de lider af en eller anden Defekt, som forringer deres egen Arbejdsevne eller mere almindeligt sagt, deres Evne til at klare sig uden at falde det offentlige til Byrde. Det rent racebiologiske Hensyn i snævrere Forstand spiller saaledes en

ganske forsvindende Rolle, og den langt overvejende Del af dem, der stoppes, er i Virkeligheden Folk, som meget godt vilde kunne klare sig under mindre haarde Vilkaar, end dem Amerika byder dem, og som hovedsageligt søges holdt ude af Hensyn til Arbejdsmarkedet, hvor der allerede er fuldt op af den Slags Halvinvalider. Helt arbejdsudygtige udvander jo overhovedet ikke eller dog kun ganske undtagelsesvis. Restriktionerne er saaledes i langt højere Grad rettet mod Kvantiteten end mod Kvaliteten, som i stor Udstrækning bedømmes ganske skønmæssigt under Hensyn til de paagældendes Nationalitet, Erhverv, Formuesforhold og meget andet, men heraf følger, at Restriktionernes Betydning for det amerikanske Folks Racekvalitet ikke kan være særlig stor. Hertil kommer endnu en Omstændighed, som ikke synes almindelig kendt. Det fremgaar af de officielle Beretninger, at der ganske vist stoppes et betydeligt Antal af Emigranter paa Grund af allehaande legemlige og aandelige Defekter, men den langt overvejende Del af dem forbliver alligevel i Amerika, fordi man ikke kan komme af med dem igen. Næsten alle europæiske Lande kræver Pas ogsaa for deres egne Undersaatter, før de tillader dem at vende tilbage, og da saadanne Pas vanskeligt kan tilvejebringes, er Følgen heraf, at der kun hjemsendes ganske faa af de stoppede Immigranter. I Aaret fra 1. Juli 1921 til 30. Juni 1922 blev der af ialt 21 316 kun hjemsendt 2 203. I det foregaaende Aar kun 1 018. Hertil kommer ganske vist, at der desuden blev hjemsendt et lignende Antal — 2 163 — af tidligere indvandrede Udlændinge, som ikke forsørgelsesberettigede eller af andre Grunde, men det var ikke flere end naturligt og vedkommer ikke Indvandringsrestriktionen. Den hyppigste Hjemsendelsesgrund var Kønssygdom (263), herefter kommer Trakom (193), Brok (183), almindelig, ikke nærmere specificeret Arbejdsudygtighed (156), ikke specificeret Deformitet (133), organisk Sygdom (158), smitsom Sygdom (143) og Alderdom (111).⁹⁾

Som det vil ses heraf, var Antallet af de Immigranter, som saaledes virkelig nægtedes Adgang, saa ringe, at Restriktionerne allerede af den Grund ikke vil kunne faa nævneværdig Indflydelse paa Racekvaliteten. Undersøger man Tallene nærmere, kommer man da ogsaa til det Resultat, at hele den vidtløftige og besværlige Undersøgelse er af ret tvivlsom Værdi. Naar der saaledes blev hjemsendt 263 paa Grund af Kønssygdom, medens 45 fik Adgang, er det klart, at Undersøgelsen maa have været meget overfladisk, da det kun var nøj-

agtigt en af Tusinde blandt de 309 556 Immigranter, som i det Aar passerede Indvandringskontrollen. Paa Grund af Tuberkulose blev der hjemsendt 56, medens 10 fik Adgang og Sygdommen er saaledes kun konstateret hos 21 af hver 100 000, et Forholdstal, der klart og tydeligt viser, at hele Skarer af tuberkulose Immigranter maa have passeret Kontrollen uden Vanskeligheder. I Modsætning hertil er der konstateret Trakom hos 248, af hvilke 193 blev hjemsendt, uagtet det ganske sikkert ikke vilde have været vanskeligt at helbrede ialtfald en meget betydelig Del af disse Tilfælde af en ganske vist meget smittefarlig, men sædvanligvis let helbredelig Øjensygdom, som Indvandringskontrollen er saa streng overfor, at den uden al Tvivl medregner ikke faa Tilfælde af ganske anden Art.

Under disse Omstændigheder er det paa Forhaand lidet sandsynligt, at Restriktionerne har haft eller vil kunne faa den Betydning, som dog har været Meningen med dem. Langt større Betydning har uden Tvivl den Virkning, som Forbudsbestemmelserne udøver før Overreisen. Ethvert Udvandringsagentur kender dem, og da der i vistnok alle civiliserede Lande føres offentlig Kontrol med Udvandring, kan det ikke antages, at der i noget større Omfang afrejser Personer, som ikke maa komme ind i Staterne. Dampskibsselskaberne er for deres Vedkommende stærkt interesserede i, at deres Passagerer ikke tilbagevises og desuden er der allerede paa selve Hjemstedet foregaaet en frivillig Sortering, for saa vidt som det dog som Regel kun er sunde og raske Folk, der drager afsted. Det, der foregaar paa Ellis Island er derfor i Virkeligheden kun en Efterkontrol, hvis Resultater ikke er noget blot tilnærmelsesvis rigtigt Udtryk for, hvad der opnaas ved Restriktionerne, og Spørgsmaalet bliver da, om der overhovedet opnaas saa meget ved dem, at det kan faa nogen større Indflydelse paa Racekvaliteten i Staterne.

Den bekendte amerikanske Racehygiejniker, *Harry H. Laughlin*, har forsøgt at tilvejebringe Oplysninger om, hvor hyppigt de vigtigste Sygdomme og Mangler findes hos Indfødte og hos Indvandrere af forskellig Nationalitet, men Forsøget er ikke lykkedes, fordi hans Materiale udelukkende er hentet fra forholdsvis faa offentlige Anstalter og navnlig, fordi Aldersfordelingen er ukendt.⁷⁾

Laughlin har f. Eks. samlet 6451 Tilfælde af Tuberkulose, som han fordeler procentvis paa de forskellige Nationaliteter i Forhold til Antallet af de til disse hørende Individuer ved Folketællingen 1910. Overfor de saaledes beregnede Tal stiller

han de faktisk fundne og kommer derved til det Resultat, at der blandt indfødte Amerikanere i de Anstalter, hvorfra Materialet hidrører, skulde være 5503, men var 5306 Tuberkuløse, medens der blandt Indvandrede af alle Nationaliteter selvfølgelig var et tilsvarende Overskud. Forskellen er her saa ringe, at den ikke har nogen synderlig Interesse, men for de enkelte fremmede Nationaliteters Vedkommende, viser det sig, at den varierer mellem 11 Procent (Schweitz) og 485 (Finland) mod 100 Procent af det samlede Antal og 96 af indfødte Amerikanere. Efter Beregningen skulde der være 9 fra Finland og var 35 og disse Tilfældigheder har en naturlig Grund i, at der kun foreligger Oplysninger fra ialt 55 Anstalter. Naar hertil kommer, at disse Beregninger hviler paa Folketællingen 1910, medens Materialet er indkommet i 1921 og 1922, kan der næppe tillægges *Laughlins* Resultater nogen synderlig Betydning som Maalestok for, hvor stor Indflydelse Restriktionerne hidtil har haft paa Racekvaliteten i de Forenede Stater, men i enkelte Henseender kan det ad anden Vej paavises, at de overhovedet ikke har haft nogensomhelst Indflydelse.

Ved Folketællingen i 1910 var der saaledes anbragt ialt 20 731 Aandssvage i forskellige Anstalter og deraf var ikke mindre end 1247 født udenfor de Forenede Stater, uagtet det siden 1882 har været forbudt Aandssvage at indvandre. Da det naturligvis kun var en ringe Del af samtlige Aandssvage i Staterne, der var anbragt i Anstalter, er det uden Tvivl mange Tusinde, der saaledes har brudt Blokaden, rimeligvis gennemgaaende som smaa Børn og saaledes vil det efter al Sandsynlighed ogsaa gaa i Fremtiden, selv om man skærper Undersøgelsen. Paa lignende Maade forholder det sig med de Sindssyge, hvoraf der i 1910 var ca. 170 000. Af dette Antal var 115 402 eller 168,7 af 100 000 født i de Forenede Stater og 54 096 eller 405,3 af 100 000 i andre Lande, men disse summariske Kvotienter har ingen Interesse, fordi saa godt som hele den indvandrede Befolkning var voksne, medens over en Trediedel af Staternes indfødte Befolkning var Børn under 15 Aar. Udelukker vi dem af Beregningen, stiger Kvotienten til 429,8 pr. 100 000 eller fremdeles langt flere. Forskellen er rimeligvis ikke fuldt saa stor og hvor stor den er, kan ikke oplyses, fordi der savnes Oplysninger om de indvandrede Aldersfordeling, men der synes ikke at kunne være Tvivl om, at der virkelig er forholdsvis langt flere Sindssyge i den indvandrede Del af Befolkningen end i den indfødte, uagtet det lige siden 1882 har været forbudt Sindssyge at indvandre og

Forbudet har saaledes under alle Omstændigheder ikke haft nogen paaviselig Virkning. Det er en ganske naturlig Følge af, at Sindssygdommen sædvanligvis først opstaar efter længere Tids Ophold i Staterne og herom foreligger der tilstrækkeligt sikre Oplysninger. Af 15 523 indvandrede, som optoges i Sindssygehospitalet i Aaret 1910, havde ca. 14 Procent opholdt sig under 5 Aar i de Forenede Stater, ca. 14 Procent mellem 5 og 10 Aar og ca. 72 Procent over 10 Aar.³⁾

At det forholder sig saaledes, har man længe været paa det Rene med, men det er selvfølgelig ingen Grund til nu at ophæve Forbudet. Der arbejdes nu paa at forhindre Personer med arveligt Anlæg til Sindssygdom i at indvandre, ved at forlange Bevis for, at de, der vil indvandre, ikke har sindsyge Slægtninge, idet man gaar ud fra den rigtige Betragtning, at det fortrinsvis er de arveligt disponerede, der bliver sindsyge, men Forslag af den Art har næppe nogen praktisk Interesse.

Om de mange andre Sygdomme og Defekter, der søges holdt ude ved Indvandringslovens Forbudsbestemmelser, kan der ikke fremskaffes nærmere Oplysninger, men heller ikke med Hensyn til dem er der nogen rimelig Grund til at antage, at Restriktionerne vil faa nogensomhelst Indflydelse, alene med Undtagelse af visse smitsomme Tropesygdomme.

Kan det saaledes med ret stor Sikkerhed siges, at de Forenede Staters Indvandringspolitik ikke har haft eller vil faa den tilsigtede Indflydelse paa Befolkningens Racekvalitet, saa er det ulige vanskeligere at udrede, hvorledes det i saa Henseende stiller sig med deres Indflydelse paa Racekvaliteten i de Lande, hvorfra Indvandringen kommer. Forholdene er her saa forskellige, at der ikke kan være Tale om nogen almindelig Besvarelse af Spørgsmaalet og jeg skal derfor holde mig til, hvad der kan siges om det for de nordiske Landes Vedkommende.

Det maa da straks fremhæves, at Loven af 19. Maj 1921, der begrænsede det aarlige Antal af dem, der overhovedet maatte indvandre, til tre Procent af Antallet af de i hvert enkelt Land fødte Personer, som fandtes i de Forenede Stater ved Folketællingen i 1910, for lange Tider har indskrænket Udvandringen betydeligt. Fra Danmark vil der herefter kun blive modtaget 5448, fra Norge 12 115, fra Sverige 19 955 og fra Finland 3890 eller henholdsvis 1,7, 4,7, 3,4 og 1,3 pro mille af de respektive Landes nuværende Befolkning. For Danmarks og Finlands Vedkommende er disse Tal saa smaa,

Tabel 2.

Indbyggere i De Forenede Stater, fødte i:

Folketælling	Danmark	Norge	Sverige	Finland
1850	1 838	12 678	3 559	—
1860	9 962	43 995	18 625	—
1870	30 107	114 246	97 332	—
1880	64 196	181 729	194 337	—
1890	132 543	322 665	478 041	—
1900	153 807	336 388	572 014	62 645
1910	181 621	403 858	665 183	129 684
1920	189 154	363 863	625 585	149 824

at de ikke vil faa nogen synderlig Indflydelse paa Befolkningsforholdene, men for Sveriges og navnlig for Norges Vedkommende er de store nok til, at der fremdeles er al Grund til at følge Emigrationsproblemet med vaagen Opmærksomhed, navnlig fordi Tallene kun vedrører de Forenede Stater og hverken Kanada, Argentina eller andre oversøiske Lande. I Øjeblikket har Sagen ganske vist ikke nogen større Interesse, da Arbejdsmarkedet overalt er saa stramt, at Fristelsen til at udvandre ikke er særlig stor, men Tiderne vil forandre sig, og man maa heller ikke se bort fra, at Nativiteten ogsaa i vore Lande er i Nedgang. Denne Nedgang kompenseres i høj Grad af den stærkt faldende Mortalitet, og hele Problemet er overordentlig indviklet, men derfor kræver det en omhyggelig Behandling og her har Racebiologien en ligesaa vigtig som vanskelig Opgave. Der er ingen Anledning til her at opholde sig ved den social-økonomiske Side af Sagen, som vel overhovedet ikke egner sig til rationel Behandling, saalænge Forholdene i den Henseende er saa forvirrede, som i Øjeblikket. Hvad Spørgsmaalet om de amerikanske Restriktioners Indflydelse paa Racekvaliteten i vore Lande angaar, kan det vel heller ikke løses paa fuldt tilfredsstillende Maade, men det kan dog overses, og det har saa stor Betydning, at selv et ringe Bidrag til Løsningen af det har Interesse.

Det maa da først undersøges, hvad vi overhovedet maa forstaa ved Racekvalitet. Vi kan ikke her nøjes med en rent doktrinær Vurdering af de saakaldte Racer efter deres moralske, intellektuelle og fysiske Egenskaber, vi maa se paa Folkene i de Lande, hvor de fødes, lever og dør, vi maa veje deres Evne til at være til under de Vilkaar, der er givet dem og til at udnytte disse Vilkaar paa bedst mulig Maade. Hvis det nu

var saaledes, at Amerika tog hele det sunde og arbejdsdygtige Element eller dog en væsentlig Del af det og kun lod os beholde det mindre værdifulde, saa er det klart, at de nordiske Landes Folk allerede for længe siden maatte have sat saa meget til af Racekvaliteten, al der ikke kunde være Tvivl om Tilbagegangen, men det er ikke Tilfældet. De nordiske Landes 15 Millioner Indbyggere er endnu ikke af ringere Kvalitet, end den ene Million og en Trediedel af deres Landsmænd, der lever i de Forenede Stater.

At Udvandringen har haft nogen Indflydelse paa det relative Antal af mindre værdifulde Elementer, kan selvfølgelig ikke benægtes, men den er rigelig opvejet af den stærke Fremgang i Racekvalitet, der er en Følge af hele den mægtige kulturelle og økonomiske Udvikling, som vort Slægtled har været Vidne til. Det er saaledes tilstrækkeligt bekendt, at den gennemsnitlige Legemshøjde er steget og at det relative Antal af tjenstdygtige Værnepligtige er tiltaget, samtidigt med at Mortaliteten er aftaget. Abnormstatistiken egner sig ikke til umiddelbar Paavisning af Fremgang eller Tilbagegang i Antallet af Blinde, Døvtumme, Epileptikere, Sindssyge og Aands-svage, men vi ved dog med Sikkerhed, at ialfald Antallet af Blinde og Døvtumme er langt ringere nu end for blot en Menneskealder siden, fordi vi nu forstaar at bekæmpe vigtige Aarsager til disse Defekter. Vi ved ogsaa, at Tuberkulosen er i rivende Tilbagegang og med den de tidligere saa hyppige Lidelser i Knoglerne, som medførte mangfoldige Deformiteter. En anden talrig Gruppe af Deformiteter er svunden meget stærkt ind ved Rakitens Tilbagegang og en tredie ved tidlig rationel Behandling af Syfilis. En fjerde Gruppe af Deformiteter, der skyldes Børnelammelse, synes for Tiden sørgeligt større end tidligere, men denne Sygdom er næppe ny og har sikkert ogsaa i ældre Tider anrettet store Ødelæggelser, selv om man ikke kendte Aarsagen til dem. Derimod ved vi ikke med Sikkerhed, om Sindssygdom, Aandssvaghed, Epilepsi og andre til Nervesystemet knyttede og for en stor Del arvelige Sygdomme er i Tilbagegang, men der savnes under alle Omstændigheder ethvert Bevis for, at de bliver hyppigere. Om de mangfoldige andre Sygdomme, der er af Betydning for Racekvaliteten, ved vi endnu mindre, men de rammes kun i ringe Grad af de amerikanske Restriktioner, fordi de gennemgaaende først udvikler sig efter den sædvanlige Udvandringsalder.

Selv om der saaledes ikke kan føres noget afgørende Bevis for, at Udvandringen har haft nogen direkte Indflydelse

paa Racekvaliteten i Europa og da navnlig i de nordiske Lande, saa maa det dog anses for sandsynligt, at den store Fremgang vilde have været endnu større, hvis Udvandringen ikke havde hæmmet den, og hertil kommer, at den bekendte abnorme Aldersfordeling i særlig haardt ramte Landsdele i sig selv er et Udtryk for en ringere Racekvalitet, forsaavidt som den medfører en almindelig Nedsættelse af Befolkningens samlede Arbejdsevne¹⁾ og hermed vender vi tilbage til det, der er det væsentlige i de Forenede Staters Indvandringspolitik. Den tilsigter ikke en Raceforbedring i al taaget Almindelighed, men en Sortering af det indvandrende Element efter Arbejdsevnen.

Det er derfor, man har baseret Treprocentsloven ikke paa Folketællingen 1920, men paa Folketællingen i 1910, da der var flere Nordeuropæere og færre Syd- og Østeuropæere i Staterne og at det er paa Tale at gaa endnu længere tilbage. Det er derfor Indvandringslovens § 3 har faaet en saadan Affattelse, at den langt overvejende Del af dem, der nægtes Adgang, ikke er Personer, som lider af denne eller hin legemlige eller aandelige Defekt, klart og tydeligt angivet, men Personer, som efter den undersøgende Læges Skøn lider af saadanne Mangler i en saadan Grad, at det indvirker paa deres Arbejdsevne og dette Skøn vil til enhver Tid kunne tillempes efter Arbejdsmarkedets Krav. Det er dette Syn paa Racekvalitetsbegrebet, der i de Forenede Stater overskygger alt andet, og naar man fortrinsvis søger at holde Syd- og Østeuropæere ude, er det ikke, fordi deres Arbejdsevne i og for sig er ringere end Nordeuropæernes, men fordi deres kulturelle Standpunkt er lavere og derfor vanskeliggør den fulde Udnyttelse af den Arbejdsevne, de har. Derfor ser man ogsaa, at f. Eks. Italien, som er stærkt interesseret i, at dets Overskudsbefolkning udvandrer, nu søger at skaffe Emigranter Adgang til de Forenede Stater ved at give dem en forberedende Uddannelse.

For de nordiske Landes Vedkommende har den skærpede Indvandringslovgivning den store Betydning, at den i stor Udstrækning haandhæves med en saadan Vilkaarlighed, at praktisk talt ingen kan være sikker paa at blive modtaget. For Tiden modtager man ganske vist gerne Skandinaver, som har en eller anden mindre Defekt, som vilde udelukke Syd- eller Østeuropæere, fordi man endnu lever paa Forestillingen om, at det skandinaviske Element er særlig godt, men det er et meget stort Spørgsmaal, om det virkelig ogsaa endnu er saa særlig godt. Staar man paa Ellis Island og ser en skandinavisk Emigrantskare passere, har man ialfald vanskeligt ved at forstå

Amerikanernes Glæde over den, og navnlig for Sveriges Vedkommende kan der vel næppe være Tvivl om, at det udmærkede Arbejde, som Nationalforeningen mod Emigrationen har udført, ikke blot har indskrænket den, men ogsaa har haft en væsentlig Indflydelse paa Emigranternes Kvalitet. Det lader sig naturligvis vanskeligt paavise, men jeg skulde tro, at Hovedmassen af dem, der nu udvander, i langt højere Grad end tidligere er Folk, der paa Grund af en eller anden moralsk eller intellektuel Defekt har vanskeligt ved at klare sig hjemme. Jeg tænker selvfølgelig ikke her paa de forholdsvis faa særligt dygtige Folk, som udvander, fordi de finder de hjemlige Forhold for smaa og snævre til deres Evner, men paa Masserne, som tidligere kom fra fattige, relativt overbefolkede Egne, men som nu overalt har lettere ved at skaffe sig et rigeligt Udkomme hjemme end i Amerika. For Tiden kan det vel være vanskeligt nok, men en moderat Udvandring kan de nordiske Lande meget godt taale.

Der skal endnu blot erindres om, at hele Emigrationsproblemet kun er en enkelt Side af hele det store sociale Problem om, hvor og hvorledes der skal skaffes Plads til Europas voksende Befolkning. Vi maa gøre os klart, at hvor stor den oversøiske Udvandring end har været og endnu er, saa er den dog for intet at regne mod den langt større Forskydning, der i de enkelte Lande foregaar fra Landet til Byerne. Denne Forskydning har i det hele og store de samme Aarsager, som Emigrationen, og den har de samme Ulemper til Følge, men dem maa man ikke overvurdere. Det er navnlig et meget stort Spørgsmaal, om Livet i Storbyerne er mindre sundt end paa Landet, hvor de store hygiejniske Fremskridt endnu ikke har gjort sig saa stærkt gældende, og hvis man vil modarbejde Indvandringen til Byerne, maa man ikke overse Betydningen af at fremme Hygiejnen paa Landet. Skal den indre Kolonisation lykkes i stort Omfang, maa den bæres af fuld Forstaaelse heraf, saaledes som Nationalforeningen mod Emigrationen i Sverige har vist det, men det er ogsaa nødvendigt.^{4, 8)}

De amerikanske Restriktioner er kun et enkelt Udslag af en almindelig Tendens til at lukke Landene for Tilgang af Fremmede. Den har i den seneste Tid gjort sig endnu stærkere gældende i de engelske Kolonier, hvor man er meget utilbøjelig til at modtage endog Moderlandets Overskudsbe-folkning. Det vil ganske sikkert blive mere og mere vanskeligt at finde Plads for Emigranter i oversøiske Lande og kaster

man Blikket ud i Fremtiden, synes det klart, at Opgaven først og fornemmelig maa være at fremme den indre Kolonisation under de bedst mulige hygiejniske Vilkaar i videste Forstand. Og ser vi endnu længere frem har vi endelig Troperne, som vel ikke endnu egner sig til Kolonisation, men som før eller senere maa koloniseres. Det forstaar man ogsaa godt ude i den store Verden, og de mægtige Fremskridt, som Tropehygiejnen har gjort siden Grundlaget for den blev lagt ved Panamakanalens Bygning, lover godt. Den Tid vil ganske sikkert komme, da det indre Afrika og andre tropiske Egne vil blive tilgængelig for den gamle Verdens Overskudsbefolkning, men kun for de Folk, som i deres eget Land har udviklet den fornødne racebiologiske Indsigt og hygiejniske Kultur.

LITERATUR:

¹⁾ *Gustav Sundbärg*: Den svenska och europeiske Folköknings- och omflyttingsstatistiken, Stockholm 1910 (Emigrationsudredningen Bil. IV).

²⁾ *Géza von Hoffmann*: Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika, München 1913.

³⁾ *Insane and feeble-minded in institutions* 1910. Bureau of the Census, Washington 1914.

⁴⁾ *Paul Bergholm*: Nationalföreningen mot Emigrationen 1907—1917. Stockholm 1917.

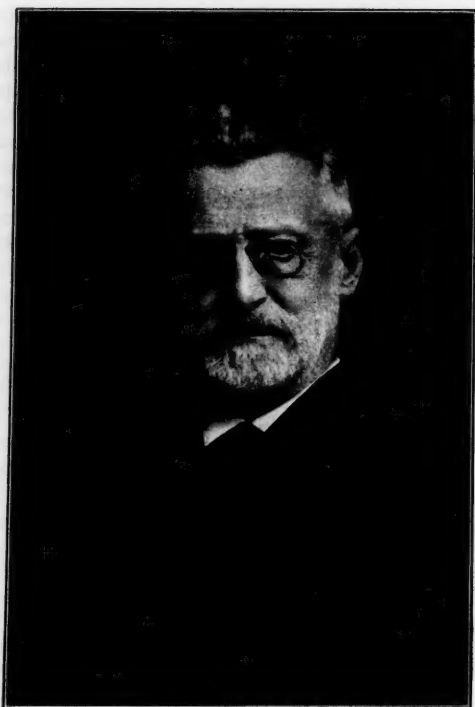
⁵⁾ *Robert de C. Ward*: Immigration and the Three per Cent Restrictive Law. The journal of Heredity XII 1921.

⁶⁾ *W. C. Billings*: The medical application of the Immigration Law. Eugenics in Race and State. Vol. II p. 397. Baltimore 1923. (Second International Congress of Eugenics).

⁷⁾ *Harry H. Laughlin*: Analysis of the Mental and Physical in America's Modern Melting Pot. Hearing before the Committee on Immigration and Naturalization. House of Representatives, Washington 1923.

⁸⁾ *Hem i Sverige*: Kvartalsskrift, utgivet af Nationalföreningen mot Emigrationen, Stockholm.

⁹⁾ *Annual Reports* of the Commissioner General of Immigration. Washington.

MARCUS RUBIN

5. MARTS 1854 — 6. MARTS 1923.

Den 5. Marts 1924 vilde Marcus Rubin være fyldt 70 Aar. Hans Datter, Fru Dr. phil. Lis Jacobsen, har i den Anledning udarbejdet nedenstaaende Fortegnelse over hans litterære Arbejder, som Tidsskriftet offentliggør til Minde om Nationaløkonomisk Forenings mangeaarige Formand.

I et halvt Aarhundrede var Rubin en trofast Medarbejder ved Tidsskriftet og en interesseret Læser af det.

I de Bidrag, han ydede, afspejler sig hans Interesser paa de forskellige Tider af hans Liv; og Fortegnelsen viser, hvor vidtomspændende disse Interesser var, fra den første Ungdoms økonomiske og statistiske Undersøgelser, over Manddomsaarenes politisk-sociale og historiske Værker til de ældre Aars mangeartede Arbejder, hvori han snart behandler svundne Tider og snart Dagens Spørgsmaal, som han i Embeds Medfør beskæftigede sig med. Og endda indeholder Fortegnelsen ikke alle de Skrifter, han udarbejdede eller ledede som Chef for Københavns Kommunes Statistik og senere for Statens officielle Statistik.

Rubin elskede Ordet i Tale og Skrift, og mestrede begge Dele. Da han stod paa sin fulde Højde, var kun faa hans Lige i Tankens Klarhed og i Formens Fuldkommenhed. Men han ofrede aldrig nogen Indtrængen i det Stof, han arbejdede med, for at gøre Fremstillingen glattere eller mere skinnende. Den Smule Selvglæde, der kunde være over ham, var, saadan som det nu engang laa i hans Natur, mere iøjnespringende end den var dybtgaaende. I Virkeligheden var det Glæde over det flittige Arbejde, han havde gjort, og hvis Værdi han selvfølgelig ogsaa selv kunde bedømme. I hans boglige Arbejder mærkedes det ikke. Naar de, der kendte ham, er døde, vil han leve i sine Skrifter som en klog og dybtinteresseret Mand, for hvem alle menneskelige Tilskikkelser var af Betydning, og som gerne gav sit Bidrag til, at alt blev saa godt som muligt i det Samfund, han tilhørte. Da han var ung Mand, var Nationaløkonomien gennemsyret af James og Stuart Mill's Tanker om Frihed og den almene Velfærd. Disse Tanker forlod ham ikke Livet igennem. Men han var ikke doktrinær. Hvad han har skrevet er præget af hans ærlige og utrættelige Arbejde, hans klare og omfattende Indsigt, og af, at han var en stor Skribent.

Red.

KRONOLOGISK FORTEGNELSE

OVER

SKRIFTER, AFHANDLINGER OG ARTIKLER.

Indenfor de enkelte Aar er ingen streng Kronologi gennemført; navnlig maa det fremhæves, at jeg — hvor der ikke forelaa særlige Grunde — har anset det for mest hensigtsmæssigt først at nævne de selvstændige Skrifter, derefter Tidsskriftartikler og sluttelig Dagbladsartikler. Ligeledes er Kronologien brudt ved, at Afhandlinger, der omhandler samme Emne, f. Ex. Anm. af forskellige Dele af samme Værk, er samlet under fælles Nr. — Blade og Tidsskrifter er anført med de alm. brugte Forkortelser; særlig maa nævnes: *Bulletin Inst. intern. Stat.* = Bulletin de l'Institut international de Statistique; *Da. Arb.-Tid.* = Dansk Arbejder-Tidende; *E.* = Nogle Erindringer (Nr. 265); *Jahrb.* = Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik; *Journal Stat. Soc.* = Journal of the Royal Statistical Society; *K. B.* = Det Kgl. Bibliotek; *Kv. og Samf.* = Kvinden og Samfundet; *M. og B.* = Mænd og Bøger (Nr. 303); *N. T.* = Nationalekonomisk Tidsskrift; *Pol.* = Politiken; *Tilsk.* = Tilskueren. — Andre Forkortelser: *mrk.* = mærket; *u. M.* = uden Mærke. Hvor intet er anført, er Skriftet eller Artiklen offentliggjort under fuldt Navn.

Særtryk anføres kun, naar de er udkommet i Boghandelen, samt for Avisers Vedkommende, hvor de foreligger i Pjeceform.

1872.

1. *Jødisk Almanak for Aaret 5633.* Kbh. 1872.
2. *Det tredie skandinaviske nationalekonomiske Møde.* Dagbl. ^{6/7} 1872, 2. Sp. 1—3. — ^{7/7} 1872, 1. Sp. 3—2. Sp. 2; begge u. M.
3. *Om Frihandelsspørgsmaalet.* *Da. Arb.-Tid.* ^{7/12} 1872, 1. Sp. 1—2. Sp. 1. — ^{14/12} 1872, 1. Sp. 1—3; begge mrk.: St. — Jfr. E. 59.

1873.

4. *F. Bing og Jul. Petersen: Statøkonomiens Grundsætninger.* Nær og Fjern ^{12/1} 1873, 11—12. — sst. ^{20/8} 1874, 11; u. M.
5. *Arbejderspørgsmaalets Litteratur.* sst. ^{27/4} 1873, 8—9; u. M.
6. *Arbejdslønnen før og nu.* *Da. Arb.-Tid.* ^{4/5} 1873, 1. Sp. 1—2. Sp. 1; mrk.: St.
7. *Folkethingsvalgene i Kjøbenhavn.* (Referat). *Berl. Tid.* ^{15/11} 1873, Aft. Till., 1. Sp. 1—4; u. M. — Jfr. E. 76.
8. *D. C. Rumohr: Hverdagssynder i Nationaløkonomien.* Nær og Fjern ^{11/1} 1874, 9—11; u. M.

1874.

9. *Det offentlige Skolevæsen i Europa og Amerika.* (Referat af en Art. i Journal des Économistes). Morgenbladet ¹⁵/₁ 1874, 2. Sp. 3—4; mrk.: m—n.
10. „*Nationalekonomisk Tidsskrift*“ for 1873. Nær og Fjern, ¹/₂ 1874, 8—9. — Anm. af senere Hæfter findes sst. ²³/₈ 1874, 10—11. — ²⁰/₉ 1874, 10—11. — ⁶/₁₂ 1874, 10—11. — ²/₁ 1875, 9. — ²⁸/₂ 1875, 9—10. — ³⁰/₆ 1875, 14. — ¹/₈ 1875, 15. — ⁵/₆ 1875, 14—15. — ⁵/₁₂ 1875, 14—15. — ²⁰/₂ 1876, 15. — ²/₄ 1876, 15; alle u. M. — Endvidere Pol. ⁵/₈ 1886, 2. Sp. 5—6 og ²⁰/₆ 1887, 1. Sp. 2—3; begge u. M., samt Pol. ²⁰/₁₁ 1892, 2. Sp. 3—4; mrk.: y.
11. *Maurice Block: Nationalekonomiens Begyndelsesgrunde.* Nær og Fjern, ⁵/₂ 1874, 9—10; u. M.
12. *Nationalekonomisk Litteratur.* sst. ²⁰/₇ 1874, 7—9; u. M.
13. *N. C. Frederiksen: Den politiske Økonomis Begreber.* sst. ¹¹/₁₀ 1874, 11; u. M.
14. *H. Martensen: Socialisme og Kristendom.* sst. ²⁰/₁₁ 1874, 9; u. M.

1875.

15. *De danske Sparekasser.* (Foredrag i Nat.økon. Forening). N.T. V 297—317. — Jfr. E. 56.
16. *J. E. Cairnes og Økonomiens Methode.* sst. VI 233—252.
17. *Danmark som Civilisationens Avantgarde.* (Rud. Meyer, Der Socialismus in Dänemark). Nær og Fjern, ⁷/₂ 1875, 9—10; u. M.
18. *Kjøbenhavns Repræsentation paa Rigsdagen.* Dagbl. ¹⁸/₆ 1876, 2. Sp. 4; mrkt.: M. R—n. — Jfr. E. 78.
19. *John Stuart Mill: Levned og Om Friheden.* (Anmeldelse). Nær og Fjern, ²³/₆ 1875, 12—15; u. M.
20. *Vilh. Arntzen og Kr. Ring: Nationalekonomien.* sst. ¹³/₆ 1875, 14—15; u. M.
21. *Rud. v. Ihering: Kampen for Retten.* sst. ⁴/₇ 1875, 14—15; u. M.

1876.

22. *Marius Gad: Om almindelig Velstands Natur og Aarsager.* Nær og Fjern, ²/₁ 1876, 15; u. M. — Jfr. Pol. ¹¹/₆ 1888, 2. Sp. 4—5: *Nationalekonomi* (Anm. af 3. Udg.); u. M.
23. *Emile de Laveleye: Om Ejendomsretten og dens oprindelige Former.* Nær og Fjern ²⁸/₆ 1876, 15; u. M.
24. *Fr. Krebs: Laugstvang og Næringsfrihed.* sst. ¹⁷/₆ 1876, 12—14; mrk.: M. R—n.
25. *Hvorfor ere Kvinderne overtallige?* sst. ¹⁰/₁₁ 1876, 1—2; u. M.

1877.

26. *Om Foregølsen af Kjøbenhavns Befolkning.* N. T. VIII 233—236.
27. *Bidrag til Spørgsmaalet om Skatter paa faste Eiendomme.* sst. X. 181—210; 257—286.

1878.

28. *Om Hungersnøden i Kina og den kinesiske Indvandring til Amerika.* N. T. XII 155—171.
29. *Om Sparekassesagen.* (I Anledning af Sparekassekommissionens Lovforslag). Dagbl. ^{20/11} 1878, 1. Sp. 1—4.

1881.

30. *Det nationaløkonomiske Møde i Malmø.* Morgenbladet ^{20/7} 1881, 1. Sp. 6—2. Sp. 1. — sst. ^{30/7} 1881, 1. Sp. 4—2. Sp. 1; begge mrk.: R.

1882.

31. *Kjøbenhavns Befolknings- og Beboelsesforhold.* (Foredrag i Nat.økon. Forening). N. T. XIX 257—293.
32. *Bidrag til Kjøbenhavns Befolkningsstatistik i Hundredaaret 1630—1730.* Hist. Tidsskr., 5. R. III 487—549. — Jfr. E. 119 f.
33. *De epidemiske Sygdomme som Dødsårsager.* Hosp. Tid., 1882, S. 72—86, 95—113, 128—146.
34. *Undersøgelse om Konsumen i Kjøbenhavn i alt væsentligt vedrørende Befolkningens Forbrug af de nødvendige Levnetsmidler. Afgiven til Chefen for Hærens Forplejningskorps i August 1882.* Kbh. 1882. (52 S.). — Jfr. E. 119. — *Kjøbenhavns Forbrug af Levnetsmidler.* (1883). N. T. XXI 54—65.

1883.

35. *Kjøbenhavns Haandværks- og Industriforhold.* (Foredrag i Nat.økon. Forening). N. T. XXI. 329—382.
36. *Nogle Bemærkninger om medicinsk Statistik.* (Frederik Lange: Om Arvelighedens Indflydelse i Sindssygdommene). Hosp. Tid. 1883, S. 1092—1103. Jfr. E. 174 f.
37. *Amerikanske Tal.* (Statistik). Morgenbl. ^{2/2} 1883, 1. Sp. 4—5; mrk.: M. R—n.
38. *Private Arbejdere og Statsarbejdere.* Dagbl. ^{10/10} 1883, 1. Sp. 6.
39. *Et Foredrag i Samfundslære.* (Forelæsning ved Studentersamf.s Arbejderundervisning). Nutiden, ^{18/11} 1883, 64—65. — sst. ^{25/11} 1883, 74—75. — sst. ^{3/12} 1883, 89—90.

1884.

40. *Statistisk Fremstilling af de danske Skolelokalers Indretning og Størrelse samt Skolebørnenes Læsetid og deres sanitære*

og fysiske Forhold. (Til Kommissionen ang. Skolehygiejnen). Kbh. 1884. 4°. (186 S.).

41. *De sidste Aars Bygge- og Boligforhold i Kjøbenhavn.* N. T. XXII 369—382.
42. *Moralstatistik.* Tilsk. 1884, 446—478.
43. *Dødelighedsforholdene.* (Forelæsning ved Studentsamf.s Arbejderundervisning). Ude og Hjemme, 1884, 310—312.
44. *Bertlingske Tidende og Sandheden* (om det Estrupske Alderdomsforsørgelsesforslag). Morgenbl. ^{20/1} 1884, 2. Sp. 2—3; mrkt.: Eurus.
45. *C. E. Fenger.* Nekrolog. Pol., Prævenummer 3, 1884, 2. Sp. 6—3. Sp. 2. Jfr. E. 63—73.
46. *Slesvig og Posen.* sst. ^{10/10} 1884, 1. Sp. 1—3.
47. *Folketællingen.* sst. ^{2/11} 1884, 2. Sp. 1—2; u. M.
48. *Bajersk Øl.* (Statistik over Ølkonsumen i Kbh.). Pol. ^{5/11} 1884, 1. Sp. 5—6. — Berl. Tid. ^{21/12} 1884, Aft., 2. Sp. 6.

1885.

49. *Englands økonomiske Magtstilling.* Studentsamf. Smaaskr. Nr. 21—22 (32 S.).
50. *Folketællingen for Kjøbenhavn den 1ste Februar 1885.* N. T. XXIII 46—72.
51. *Om Kjøbenhavns og andre Byers Forsyning med Hospitalspladser.* Hosp. Tid. 1885, 37—41.
52. *Tilvæksten i de kjøbenhavnske Kommuneskoler.* Vor Ungdom, 1885, 485—497.
53. *Die Volkzählungslisten bei der Zählung in Kopenhagen im Jahre 1885, mit einem historischen Rückblick.* Jahrb., Neue Folge, Bd. XI 1885, 125—140.
54. *Folketællingen i Kjøbenhavn.* Pol. ^{15/9} 1885, 1. Sp. 1—4; u. M.
55. *Frihandel og Beskyttelse.* (Foredrag v. Industrimødet i Odense). sst. ^{22/1} 1885, 1. Sp. 1—7. — sst. ^{23/1} 1885, 1. Sp. 1—7. — sst. ^{25/1} 1885, 1. Sp. 6—2. Sp. 4. — Udgivet af den norske Haandværks- og Industriforening. Kria. 1886. (52 S.). — Jfr. E. 155.
56. *Politisk Brev til Hr. N. N.* [Læge i Hobro, senere Sygekasseinspektør i Kbh., Theodor Sørensen; jfr. ndf. Nr. 274], *Medlem af den konservative Klubs Bestyrelse i X.* Pol. ^{27/10} 1885, 1. Sp. 1—5. — jfr. sst. ^{5/11} 1885, 1. Sp. 3—6, ^{15/1} 1886, 1. Sp. 1—3, og ^{30/3} 1886, 1. Sp. 1—3.

1886.

57. *Marcus Rubin og Harald Westergaard: Landbefolkningens Dødelighed i Fyens Stift.* Kbh. 1886. (105 S.). Jfr. E. 150 ff.

58. *Om Kvindens Adgang til Erhverv*. Smaaskr. udg. af Da. Kvinde-samf., Nr. 4, 1886 (24 S.). Jfr. E. 136.
59. *Historisk Stad-Statistik*. (Anmeldelse). N. T. XXIV 384—388.
60. *Samfundsspørgsmaal*. (Anm. af Ernst Brandes' Samfundsspørgsmaal). Tilsk. 1886, 130—148.
61. *Lovens Arm*. (Anm. af Beretning for Straffeanstalterne for Fem-aaret 1878—1883). Pol. ¹⁵/₈ 1886, 1. Sp. 2—6; mrk.: M. R—n.
62. *Worsaaes Erindringer*. (Anmeldelse). sst. ²⁰/₄ 1886, 1. Sp. 1—3; u. M. — jfr. sst. ²¹/₄ 1886, 1. Sp. 7; mrk.: Y.
63. *Højesteret og Statsretten*. sst. ²⁴/₄ 1886, 1. Sp. 2—4. — ⁷/₅ 1886, 1. Sp. 2—4. — ¹²/₅ 1886, 1. Sp. 1—3. Udgivet samlet som anonym Pjece hos P. G. Philipsen. s. A. — Jfr. Pol. ²¹/₅ 1886, 1. Sp. 1—5. — ⁷/₆ 1886, 3. Sp. 1. — ¹⁷/₁₀ 1886, 1. Sp. 3—5; alle u. M.
64. *Arbejderbefolkningens Boliger*. sst. ⁶/₆ 1886, 1. Sp. 1—6.
65. *Betragtninger over Strejken hos Fabrikant Ruben*. sst. ⁸/₈ 1886, 1. Sp. 2—5; u. M.
66. *Kjøbenhavn, statistisk belyst*. sst. ²²/₁₁ 1886, 1. Sp. 2—5; u. M.
67. *Loven om Indkomstkatten i Kjøbenhavn*. sst. ²⁹/₁₁ 1886, 2. Sp. 3—5; u. M.
68. *Om Kvinders Uddannelse til Selverhverv*. sst. ¹⁸/₁₂ 1886, 1. Sp. 5—7; u. M.
69. *Studentersamfundets Smaaskrifter*. (Anmeldelser). sst. ²⁰/₁₂ 1886, 1. Sp. 5—6. — ²²/₁₂ 1887, 2. Sp. 1—2. — ³⁰/₁₂ 1888, 1. Sp. 8—2. Sp. 1. — ²⁰/₁₂ 1889, 1. Sp. 5—6; alle u. M. — ¹⁵/₁₂ 1889, 1. Sp. 4—6 (Pingel, De homeriske Digte); mrk.: R.

1887.

70. *Valglisternes Udarbejdelse og Rigsdagsvalgenes Ordning i Berlin*. En Indberetning til Københavns Magistrat. Kbh. 1887. (24 S.)
71. *Prostitutionen i Kjøbenhavn*. N. T. XXV 32—55.
72. *De københavnske Kvinders Erhvervsforhold*. sst. 297—319.
73. *Om Handelsvenskab mellem Sverig og Danmark*. Tilsk. 1887, 679—692.
74. *Om den provisoriske Ophævelse af Grundloven*. Pol. ¹⁷/₁ 1887, 1. Sp. 6—2. Sp. 1; u. M.
75. *Klædt af* (om Valgkampen i 5te Kreds). sst. ²⁴/₃ 1887, 1. Sp. 1—7. — ³⁰/₃ 1887, 3. Sp. 4; begge u. M.
76. *Den svenske Valgkamp for eller imod Beskyttelsestolden*. sst. ¹³/₄ 1887, 1. Sp. 3—5. — ¹⁴/₄ 1887, 1. Sp. 2—5. — ¹⁵/₄ 1887, 1. Sp. 2—3. Jfr. E. 139.

77. *Vor Handel med Udlandet.* sst. $\frac{25}{4}$ 1887, 1. Sp. 3—6; mrk.: M. R—n.
78. *Russisk Told og tysk Industri.* sst. $\frac{10}{5}$ 1887, 1. Sp. 2—4; mrk.: M. R—n.
79. *Den fri Literatur og Moralen.* sst. $\frac{17}{6}$ 1887, 1. Sp. 3—5; u. M.
80. *Frankrigs Fremtid.* sst. $\frac{10}{7}$ 1887, 1. Sp. 1—3. — $\frac{28}{7}$ 1887, 1. Sp. 2—4; begge mrk.: M. R—n.
81. *Om de ledige Lejligheder og om Assurance derimod.* sst. $\frac{4}{8}$ 1887, 1. Sp. 3—4; u. M.
82. *De tyske Rigsdagsvalg i Februar 1887.* sst. $\frac{5}{9}$ 1887, 1. Sp. 3—7; mrk.: M. R—n. — Jfr. E. 139.
83. *V. Falbe-Hansen og W. Scharling: Danmarks Statistik.* sst. $\frac{27}{9}$ 1887, 1. Sp. 3—5; mrk.: M. R—n. — sst. $\frac{8}{5}$ 1890, 2. Sp. 5—6; u. M. — $\frac{20}{6}$ 1891, 2. Sp. 2; u. M.

1888.

84. *Handelsstatistik-Spørgsmaalet.* Forhandlingerne paa det nord. nationaløkon. Møde i Kbh. 1888. Kbh. 1888, 81—101.
85. *Handelstraktat-Spørgsmaalet.* sst. 179—180.
86. *Brændevins-Spørgsmaalet.* sst. 250.
87. *Hvad koster en Alderdomsforsørgelse for de danske Arbejdere?* N. T. XXVI 351—358.
88. *Frihavnen og Toldreformen.* Mødet i Casino den 20de April 1888. Kbh. 1888, 41—46.
89. *En Nordisk Toldunion.* (Foredrag i Industriforeningen i Kbh. Dec. 1887). Tilsk. 1888, 13—60. — *Statistische Beiträge zur Untersuchung über einen nordischen Zollverein.* Jahrb., Neue Folge, Bd. XVII 1888, 529—543.
90. *Stavnsbaandsliteraturen.* Tilsk. 1888, 641—658.
91. *Engifte og Mængegifte* (imod Bjørnson: Engifte og Mængegifte). sst. 908—926. Jfr. E. 172 f.
92. *Antallet af Kvinder i Forhold til Antallet af Mænd.* Kv. og Samf. 1888, 298—303.
93. *Svensk og Dansk.* (Om gensidig Handelsstøtte). Pol. $\frac{4}{2}$ 1888; 1. Sp. 1—3; u. M.
94. *Øl og Brændevin.* (Om Forhøjelse af Spirituskatten). sst. $\frac{1}{3}$ 1888, 2. Sp. 3—4; mrk.: —n.
95. *Landboforhold.* sst. $\frac{30}{8}$ 1888, 1 Sp. 7—2. Sp. 1; mrk.: M. R—n.
96. *Arbejdstilsynet.* sst. $\frac{10}{4}$ 1888, 1. Sp. 8—2. Sp. 1; u. M.
97. *Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse.* sst. $\frac{21}{5}$ 1888, 1. Sp. 5—6; mrk.: M. R—n.

98. *Stavnsbaandsugen*. sst. $^{17}/_6$ 1888, 1. Sp. 4—6; u. M.
99. *Gennembrudet for hundrede Aar siden*. sst. $^{20}/_6$ 1888, 1. Sp. 4—2. Sp. 2; u. M.
100. *Grosserersocietetets Prisopgave*. (Anm. af Julius Schovelin. Den tyske Toldforening og en nordisk Toldunion). sst. $^{20}/_6$ 1888; 2. Sp. 1—2; mrk.: M. R—n.
101. *Tyskland og Danmark* (i Anledn. af Tronskiftet). sst. $^{20}/_6$ 1888, 1. Sp. 8—2. Sp. 1; u. M.
102. *Den nationaløkonomiske Kongres*. sst. $^{2}/_7$ 1888, 1. Sp. 3—5; jfr. sst. $^{16}/_7$ 1888, 1. Sp. 3—5; begge u. M.
103. *Danmark og Tyskland* (i Anledn. af den tyske Kejsers Besøg). sst. $^{1}/_8$ 1888, 1. Sp. 3—5; u. M.
104. *Politiken udadtil og indadtil*. (Med særligt Henblik paa vor Stilling til Tyskland). sst. $^{2}/_8$ 1888, 1. Sp. 5—7; u. M.
105. *De sociale Lovforslag*. (Arbejdernes Forsikring). sst. $^{4}/_{10}$ 1888, 1. Sp. 3—5. *Lovforslaget om anerkendte Sygekasser*. sst. $^{5}/_{10}$ 1888, A, 1. Sp. 3—6. *Lovforslaget om Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejdet*. sst. $^{6}/_{10}$ 1888, 1. Sp. 3—6. *Nogle supplerende Bemærkninger om de sociale Love*. Sygekasseloven: sst. $^{19}/_{10}$ 1888, 1. Sp. 4—6. — Ulykkesforsikringsloven: sst. $^{20}/_{10}$ 1888, 2. Sp. 2—4.
106. *„Det nationale Arbejde“*. (Om Industribeskyttelse). sst. $^{22}/_{10}$ 1888, 1. Sp. 4—6.
107. *En Ulykke uden Forsikring*. (Forsvar for Ulykkesforsikringsloven). sst. $^{8}/_{11}$ 1888, 1. Sp. 6—7. — $^{6}/_{11}$ 1888, 1. Sp. 7—8; begge mrk.: X.

1889.

108. *C. A. Blume og Marcus Rubin*. Om Bajersk Øl og Brændevin. Kbh. 1889. (32 S.).
109. *Om Arbejderforsikringen med særligt Hensyn til Alderdomsforsørgelsen*. (Foredrag $^{11}/_7$ 1889 ved den danske Kjøbstadsforenings Møde). Beretn. om Forhandl. i den danske Kjøbstforenings 8. Samling i Randers. Kbh. 1889, S. 88—111.
110. *En moderne tysk Nationaløkonom*. (Gustav Cohn). N. T. XXVII 65—89.
111. *De kjøbenhavnske Kommunalærerinders Løn*. Kv. og Samf., 1889, 10—13. *Kommunalærerinderens Lønning*. (Mod lige Løn for Lærere og Lærerinder). Pol. $^{6}/_2$ 1889, 1. Sp. 6—7. — $^{12}/_2$ 1889, 2. Sp. 1; begge mrk.: Oeconomus.
112. *Danmarks Handel i 1887*. Pol. $^{11}/_2$ 1889; 2. Sp. 2—4; mrk.: M. R—n.

113. *P. G. C. Jensen: Konverteringsplaner i Østifternes Kreditforening.* sst. $^{18}/_3$ 1889, 2. Sp. 1—3.
114. *Ekscellensen Andræ.* sst. $^{4}/_4$ 1889, 1. Sp. 6—7; u. M.
115. *Lock-out'en.* sst. $^{2}/_7$ 1889, 1. Sp. 3—6. — $^{19}/_7$ 1889, 1. Sp. 1—3; begge u. M. — *Arbejdsstandsningen i Snedkerfaget.* sst. $^{21}/_7$ 1889, 2. Sp. 2; u. M.
116. *Opportunisme.* (Angreb paa et Foredrag af Tietgen om de indirekte Skattepaalæg). sst. $^{9}/_{11}$ 1889, 2. Sp. 3; u. M. — *Mer Opportunisme* (om Regeringens Beskyttelsespolitik). sst. $^{9}/_{11}$ 1889, 2. Sp. 3—4; u. M.
117. *Om Forholdet mellem Fattighjælp og Valgret.* sst. $^{22}/_{11}$ 1889, 1. Sp. 2—4; mrk.: M. R—n.
118. *Influenza-Epidemien.* sst. $^{28}/_{12}$ 1889, 2. Sp. 3; jfr. $^{30}/_{12}$ 1889, 2. Sp. 5—6, begge u. M., og sst. $^{5}/_1$ 1890, 1. Sp. 5—7; mrk.: M. R—n; samt: Pol. $^{11}/_2$ 1892, 2. Sp. 2—3; u. M.
119. *V. Falbe-Hansen: Stavnbaandsløsningen og Landboreformerne.* sst. $^{30}/_{12}$ 1889, 1. Sp. 6—2. Sp. 4.

1890.

120. *Marcus Rubin og Harald Westergaard: Ægteskabsstatistik paa Grundlag af den sociale Lagdeling. Efter Folketællinger og Kirkebøger i Danmark.* Kbh. 1890. (120 S.). — Udgivet paa Tysk i Jena sa. Aar. *Ægteskabsstatistik.* Nord. Tidskr. 1890, 399—411. — Jfr. E. 152 ff.
121. *Grosserersocietetets Betænkning.* Pol. $^{17}/_1$ 1890, 1. Sp. 3—5. — $^{20}/_1$ 1890, 1. Sp. 4—5. — $^{12}/_2$ 1890, 1. Sp. 2—4. — $^{13}/_2$ 1890, 1. Sp. 4—5. — $^{18}/_2$ 1890, 2. Sp. 1—2 (*Fra Handelsverdenen*). — $^{20}/_2$ 1890, 1. Sp. 5—6 (*Et Aktstykke*). — $^{21}/_2$ 1890, 2. Sp. 2—3 (*Slaget paa Børsen*). — $^{22}/_2$ 1890, 1. Sp. 8 (*Børsmødet*). — $^{23}/_2$ 1890, 1. Sp. 4 (*Et Gensvar*). — $^{24}/_2$ 1890, 2. Sp. 4 (*Nationaltidende*). — $^{26}/_2$ 1890, 1. Sp. 8 (*Douche*); alle Artikler undt. den første: u. M.
122. *Den Høffding-Brandes'ske Strid.* sst. $^{3}/_3$ 1890, 1. Sp. 2—7; mrk.: q. Jfr. E. 168 ff.
123. *Toldreformforeningen.* (Om Told- og Skibsafgifter). sst. $^{18}/_3$ 1890, 1. Sp. 3; u. M.
124. *Udslettelse af Valglisterne.* sst. $^{16}/_3$ 1890, 2. Sp. 3—4; u. M. *Dagbladet og de Fattige.* (Om Udslettelse af Valglisterne). sst. $^{27}/_3$ 1890, 1. Sp. 5—6; u. M.
125. *Kjøbenhavns Folkemængde.* sst. $^{4}/_4$ 1890, 1. Sp. 4—6; u. M.
126. *Handelsberetning for Aaret 1889.* sst. $^{5}/_5$ 1890, 1. Sp. 6—2. Sp. 1; mrk.: M. R—n.

127. *Murerskruen.* sst. $\frac{23}{5}$ 1890, 1. Sp. 5—7. — $\frac{24}{5}$ 1890, 1. Sp. 2—4. — $\frac{25}{5}$ 1890, 1. Sp. 3—6. — $\frac{31}{5}$ 1890, 1. Sp. 3—4. — $\frac{19}{6}$ 1890, 1. Sp. 3—4. — $\frac{18}{7}$ 1890, 1. Sp. 1—3. — $\frac{29}{7}$ 1890, 2. Sp. 4—5; alle u. M.
128. *Fyrbøderskruen.* sst. $\frac{18}{6}$ 1890, 1. Sp. 1—6. — $\frac{25}{7}$ 1890, 1. Sp. 1—2. — $\frac{27}{8}$ 1890, 1. Sp. 7—2. Sp. 1; alle u. M. — Jfr. E. 139.
129. *I Vildelse* (mod en Artikel i Dagbl. om Socialismen). sst. $\frac{20}{6}$ 1890, 2. Sp. 1; mrk.: L.
130. *En dum og onskabsfuld Streg* (mod en Artikel i Dagbl. om borgerligt Ægteskab). sst. $\frac{29}{7}$ 1890, 1. Sp. 1—2; u. M. — jfr. sst. $\frac{1}{8}$ 1890, 2. Sp. 4.
131. *Sukker og Øl.* (Statistik over vort Sukker- og Ølforbrug). sst. $\frac{19}{11}$ 1890, 1. Sp. 4—5; u. M.
132. *Handelsvidenskab.* (Anmeldelse af Hages Haandbog). sst. $\frac{2}{12}$ 1890, 1. Sp. 2—5.
133. *Berlin og København* (de to Byers Folketal). sst. $\frac{6}{12}$ 1890, 2. Sp. 2; mrk.: M. R—n.
134. *Sukkerproduktionen og Sukkerforbruget.* sst. $\frac{14}{12}$ 1890, 1. Sp. 5—6; u. M.

1891.

135. *Om Alderdomsforsørgelsen.* (Foredrag i Natøkon. Forening $\frac{6}{1}$ 1891). Kbh. 1891 (32 S.); — jfr. N. T. XXIX. 43—53, 63—67; se endvidere: Pol. $\frac{7}{1}$ 1891, 1. Sp. 2—2. Sp. 2. — $\frac{9}{1}$ 1891, 1. Sp. 6—2. Sp. 1; u. M. — $\frac{11}{1}$ 1891, 1. Sp. 1—3; u. M. — $\frac{17}{1}$ 1891, 1. Sp. 1—3; u. M. — $\frac{21}{1}$ 1891, 1. Sp. 4—5; u. M. — $\frac{6}{2}$ 1891, 1. Sp. 2—5; u. M. — Berl. Tid. $\frac{10}{1}$ 1891, Aft., 1. Sp. 3—6. — Jfr. E. 143—45.
136. *Sukkertold og Sukkerforbrug.* Pol. $\frac{29}{1}$ 1891, 1. Sp. 5—7. — $\frac{2}{2}$ 1891, 2. Sp. 2—4; — $\frac{6}{2}$ 1891, 1. Sp. 7—8; alle u. M.
137. *Frihed.* (V. J. Madsen-Mygdal: Socialpolitiske Veje og Maal). sst. $\frac{19}{3}$ 1891, 2. Sp. 2—3; mrk.: M. R—n.
138. *Københavns Statistik.* Ill. Tid. $\frac{6}{12}$ 1891.

1892.

139. *1807—14. Studier til Københavns og Danmarks Historie.* Kbh. 1892. (XXIII + 627 S.). — Jfr. E. 181 ff. *1807—1814.* (Antikritik til V. Falbe-Hansen). N. T. XXX 464—470.
140. *Hovedstadens Befolkningstilvæxt.* sst. 538—547.
141. *Til Diskussionen om Huslejeskatten.* sst. 565—573.
142. *Prostitutionen i Rusland.* Hosp. Tid. 1892, 161—165.
143. *Livsforsikringsanstalten af 1871.* Pol. $\frac{22}{4}$ 1892, 2. Sp. 5; u. M. sst. $\frac{3}{5}$ 1892, 1. Sp. 7—2. Sp. 1; mrk.: M. R—n.

144. *Levy og Tietgen*. sst. ⁸⁰/₇ 1892, 1. Sp. 5—6; mrk.: x + y.
145. *Alderdomsunderstøttelsesloven*. sst. ⁶/₁₁ 1892, 1. Sp. 5—7; u. M.
146. *Kvinden som Forbryder* (mod en Afhandling af Stener Grundtvig). sst. ¹¹/₁₁ 1892, 1. Sp. 4—6; mrk.: M. R—n.

1893.

147. *Lujo Brentano: Arbejdslønnens og Arbejdstidens Forhold til Arbejdsydelsen*. N. T. XXXI 145—152, 349—351.
148. *Kritiske Bemærkninger* (til Statistisk Tabelværk). sst. 161—171.
149. *Stener Grundtvig: Dødsdomme i Danmark i 1866—92*. sst. 269—273; mrk.: M. R—n.
150. *Statistiske Miscellanea*. sst. 582—592.
151. *De danske Fagforeninger*. sst. 621—629.
152. *Zur Berechnung eines internationalen Sterblichkeitsmasses*. Jahrb., 3. Folge, Bd. VI, 1893, 590—593.
153. *Der dänische Staatsbankerott im Jahre 1813*. Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte, 1893, 377—405. Jfr. ndf. Nr. 176.
154. *Kielerfreden*. Pol. ⁹/₁₀ 1893, 1. Sp. 2—5. Jfr. Nr. 268.

1894.

155. *Arbejdsløshedsspørgsmaalet*. (Geoffrey Drage: The Unemployed). N. T. XXXII 540—544.
156. *[Oversigt over danske Apotekers Driftsregnskaber 1891—93]*. Kbh. 1894. 4° (10 S.), uden Titel.

1895.

157. *Frederik VI's Tid, fra Kielerfreden til Kongens Død. Økonomiske og historiske Studier*. Kbh. 1895. (640 S.). — Jfr. E. 181 ff.
158. *Summariske Data angaaende de kvindelige Erhvervsforhold i Danmark*. Kvindeudstillingens Katalog, 1895, 1—12.
159. *Lægestatistik*. (Anmeldelse af et Skrift af H. P. Ørum). N. T. XXXIII 402—404.
160. *Conrad Hauser og Byggeforholdene i København*. sst. 471—474.
161. *Den københavnske Befolknings Aldersfordeling*. sst. 609—621.
162. *Frankrigs Krigserklæring for fem og tyve Aar siden*. Tilsk. 1895, 429—458.
163. *Om Historieskrivning m. m.* Berl. Tid. ¹/₈ 1895 Aft., 1. Sp. 3—6.
164. *Lægeproletariat og Selvmord*. Pol. ²⁸/₈ 1895, 1. Sp. 6—7; jfr. sst. ⁸⁰/₁₀ 1895, 1. Sp. 7—2. Sp. 1 og ¹/₁₀ 1895, 1. Sp. 5—7; alle mrk.: M. R—n.
165. *En Voldgiftskendelse*. (Forf.s Kendelse i Lønstriden paa Christiansholms Fabrikker). Ingeniøren, ¹/₁₀ 1895, 113—115.

1896.

166. *Dansk Tobaksproduktion og Tobaksforbrug*. N. T. XXXIV 243—247.
167. *Japansk Statistik*. sst. 442—447; mrk.: M. R—n.
168. *En Kulturmaalestok* (mod G. Sundbärg: Dödstalen som kultur-måtare). sst. 545—567; XXXV 99—109. — *A Measure of Civilisation*. Journal Stat. Soc., LX, 1897. S. 148—61.
169. *Fuggernes Tidsalder*. (Anmeldelse af Rich. Ehrenberg: Das Zeitalter der Fugger). N. T., XXXIV 639—650.
170. *Spillekort*. sst. 675—676.
171. *Statistiske Anmeldelser*. (Norsk Forbrugsstatistik. — Danske Snedkerarbejdere. — Kongeriget Ungarns Statistiske Bureau). sst. 756—767.
172. *Prisen paa Jord i Danmark i de sidste 10 Aar*. (Foredrag i Landhush. Selsk. ^{15/1} 1896). Tidsskr. f. Landøkon., 1896, 215—246.

1897.

173. *Om Gennemsnit*. Nationalekonomisk Forenings Festskrift, 1897, 247—260.
174. *Gustav Bang: Den gamle Adels Forfald*. Hist. Tidsskr., 7. R. I 216—228.
175. *Danmarks Riges Historie 1814—1838*. (Anmeldelse af A. D. Jørgensens Fremstilling i „D. R. H.“). Tilsk. 1897, 465—487. (M. og B.). — Jfr. E. 192 f.
176. *Statsbankerotten 1813*. Vort Folk i det 19. Aarh. I (1897), 198—211.
177. *Lovforslaget om Indkomst- og Formueskat med særligt Hensyn til dansk og preussisk Progression*. Berl. Tid. ^{25/1} 1897, Aft., 6. Sp. 1—3. — ^{26/1} 1897, Aft., 1. Sp. 1—4. — Særtryk, s. A. (23 S.). K. B.

1898.

178. *Statistiske Møder i Sommeren 1897*. N. T. XXXVI 97—132.
179. *Dødeligheden i Danmark 1890—95*. sst. 189—195.
180. *Et Jubilæumsskrift om dansk Assurance*. sst. 296—300.
181. *Folketællingen den 1. Februar 1895 i København*. sst. 513—535.
182. *Vor Handelsomsætning med Udlandet i 1898*. Berl. Tid. ^{18/4} 1899, Aft., 1. Sp. 4—2. Sp. 1.
183. *Den truende Arbejdskonflikt*. sst. ^{18/4} 1898, Aft., 1. Sp. 2—4; u. M.

1899.

184. *Ulykkesforsikringsloven*. Assurandøren ^{10/1} 1899, 15—16; u. M.
185. *Om Arbejderstandens Beboelsesforhold*. N. T. XXXVII 562—569.

186. *Pontus E. Fahlbeck: Sveriges Adel.* Hist. Tidskr., 7. R. II 106—129.
187. *Fra den danske Handels Empire.* (Anm. af Jul. Schovelins Bog). Tilsk. 1899, 591—595.
188. *International Landbrugsstatistik.* Ugeskr. f. Landm., 1899, 55—59.
189. *Landarbejdernes Kaar.* sst. 553.
190. *Die grosse Arbeiteraussperrung in Dänemark.* Soziale Praxis, 1899, Sp. 1004—1006; mrk.: —n.
191. *Aarhundredskiftet og Folketællingen 1901.* Berl. Tid. ^{18/12} 1899, Aft., 1. Sp. 3—4.

1900.

192. *Den oekonomiske Udvikling i Danmark i det sidste Slægtled.* Kbh. 1900 (80 S.). (Sætryk af Vort Folk i det 19. Aarh. II, 297—368.)
193. *Folketal og Fødselshyppighed, historisk-statistisk belyst.* Hist. Tidskr., 7. R. III, 1—54. — *Population and Birth-Rate, Illustrated from Historical Statistics.* Journal Stat. Soc., LXIII, 1900. S. 596—625.
194. *Les Valeurs Mobilières Danoises.* Congrès Intern. des Valeurs Mobilières, Paris, 1900, 1—11.
195. *Beregnet Folketal for Danmark den 1ste Februar 1900.* Berl. Tid. ^{2/2} 1900, Aft., 1. Sp. 3—2. Sp. 1.

1901.

196. *Folketællingen den 1. Februar 1901.* N. T. XXXIX 201—203. *Folketællinger.* Frem ^{6/1} 1901, [1—3]. *Folkemængden nu og for 100 Aar siden.* sst. ^{7/4} 1901, [1—2].
197. *Betragtninger vedrørende dansk Landbrugs Produktionsstatistik.* Ugeskr. f. Landm., 1901, 187—189; 197—202. *Dansk Landbrugsstatistik.* sst. 239—240.
198. *Officiel Statistik.* sst. 281.
199. *Hvor mange Husmandsbrug har vi?* Vort Landbrug, 1901, 680—683.
200. *Det internationale statistiske Institut og det danske statistiske Statsbureau.* Berl. Tid. ^{11/10} 1901, Aft., 1. Sp. 4—6.
201. *Mindeord om C. F. Tietgen.* Dannebrog ^{22/10} 1901, 1. Sp. 6—7
202. *Skattelovene.* Pol. ^{20/11} 1901, 1. Sp. 4—7. — ^{1/12} 1901, 1. Sp. 7—2. Sp. 2; u. M.
203. *Kjøbenhavns Ejendomsskyld.* Pol. ^{17/12} 1901. 1. Sp. 6—8; u. M.

1902.

204. *Sammensatte Stater og deres Udvikling.* (Anmeldelse af en Aft. af Prof. Fahlbeck). N. T. XXXX 60—65.

205. *Professor Westergaards Dødeligheds- og Sygdomsstatistik.* (Anmeldelse). sst. 146—165.
206. *Tale ved „Den danske Toldetats Forening“s Fællesmøde den 15de Juni 1902.* Tidsskr. f. Toldvæsen, 1902, 125—129.

1903.

207. *Consommation de familles d'ouvriers Danois.* Bulletin Inst. intern. Stat., Tome III. 3, Rome, 1903, S. 21—79. (Foredraget blev holdt paa Kongressen i Budapest, 1901).
208. *Ægtefolk og Børn.* Vort Hjem. I. 1903, 67—86.
209. *Kooperative Foretagender og deres Betydning.* N. T. XXXXI 290—301.
210. *Et internationalt Møde.* (Det internationale statistiske Instituts Møde i Berlin). Det ny Aarh. 1903/1904, 282—288.
211. *Politik og Jura.* (Indlæg i Striden mellem Niels Lassen og I. A. Fridericia om Struensees Dom). Pol. ¹²/₁ 1903, 1. Sp. 5—2. Sp. 1; mrk.: Anonymus.
212. *Kjøbenhavns Indkomstskat.* Berl. Tid. ²⁵/₂ 1903, Aft., 1. Sp. 4—6; mrk.: Observator.
213. *Kjøbenhavn og Skattelovene.* Pol. ²⁸/₃ 1903, 1. Sp. 2—3. — ⁴/₄ 1903, 1. Sp. 2—3; begge u. M.

1904.

214. *Kapitelstakster i ældre og nyere Tid.* Berl. Tid. ¹³/₄ 1904, Aft., 1. Sp. 6—2. Sp. 1.

1905.

215. *Sur les Explorations Démographiques.* Bulletin Inst. intern. Stat., Tome XIV. 3. Berlin, 1905, S. 175—201. (Foredraget holdtes ved Kongressen i Berlin 1903). Særtryk, Kbh. 1903 (31 S.) K. B.
216. *Husholdningsregnskaber.* N. T. XXXXIII 94—99.
217. *N. C. Frederiksen,* (Nekrolog). sst. 1905, 513—518. (M. og B.)
218. *Historiker-Mødet i Lund.* Pol. ²⁵/₅ 1905, 3. Sp. 1—2; mrk. Historiker.

1906.

219. *Sundtoldens Afløsning.* Hist. Tidsskr. 7. R. VI, 172—311. *Le Rachat des Péages du Sund.* Vid. Selsk. Oversigt, 1906, 3—17. — Jfr. E. 206.
220. *Biografisk Leksikon.* (Anmeldelse). N. T. XXXXIV 99—102.
221. *Prof. Troels-Lunds Skrift om de tre nordiske Brødrefolk.* Tilsk. 1906, 373—383. *Patriotisme i „Nationaltidende“* (i Anledn. af Artiklen i Tilsk.) Berl. Tid. ⁵/₅ 1906, Aft., 1. Sp. 5—6.

222. *Om Toldlovens Aand.* Berl. Tid. ²⁰/₄ 1906, Aft., 1. Sp. 2—3.
 223. *Vore Toldforhold.* Pol. ⁴/₈ 1906, Kronik. — ⁸/₈ 1906, 5. Sp. 1—3. *Toldforholdene.* (Tale holdt i Handels- og Kontoristforeningen ¹⁸/₆ 1906). Børsen ¹²/₁₀ 1906; Særtryk s. A. (84 S.) K. B. *Toldlovsdiskussion.* Berl. Tid. ¹²/₁₂ 1906, Aft., 1. Sp. 2. — ¹⁵/₁₂ 1906, Aft., 1. Sp. 3—4.

1907.

224. *Et Brev om Skattereformen.* Det ny Aarh. 1906/1907, 245—254.
 225. *En eneste Skat.* sst. 379—387.
 226. *Historisk Statistik.* (Kommentarer til Jul. Clausens stat. Betragtninger). Berl. Tid. ²⁰/₁₂ 1907, Aft., 1. Sp. 3—4.

1908.

227. *Ars longa, vita brevis?* (Gennemsnitsalderen for 40 engelske Kunstnere — i Anl. af den eng. Udstilling). Tilsk. 1908, 388—390.
 228. *Vilhelm Lassen.* (Nekrolog). Gads Mag. 1907/1908, 549—556. (M. og B.)
 229. *Nogle Børstal fra for en Menneskealder siden.* Berl. Tid. ¹⁵/₂ 1908, Aft., 1. Sp. 2; mrk.: x.
 230. *Embedsstanden.* Berl. Tid. ⁵/₁₁ 1908, Aft., 1. Sp. 3—5. — ⁹/₁₁ 1908, Aft., 1. Sp. 3—4. — ⁷/₁₁ 1908, Aft. 1. Sp. 3—4. — ⁹/₁₁ 1908, Aft., 1. Sp. 3—4.

1909.

231. *Toldloven.* N. T. XXXXVII 1—83.
 232. *Skattebetragtninger fra den stille Uge.* Berl. Tid. ¹⁸/₄ 1909, Aft., 1. Sp. 2—5.
 233. *Toldindtægterne* Berl. Tid. ⁹/₆ 1909, Aft., 1. Sp. 3—4.
 234. *Toldvæsenets Meddelelse.* (Et Svar til Peschcke Køedt). Pol. ²¹/₁₂ 1909, 3. Sp. 6—4. Sp. 1.

1910.

235. *Nogle Ord om Domme i Skattesager.* Ugeskr. f. Retsv., 1910, 17—22.
 236. *Bismarcks Barndom og Ungdom.* (Aage Friis: *Bismarck. Ungdomstiden.* — Erich Marcks: *Bismarck*). Nord. Tidsskr., 1910, 255—264.
 237. *Striden i Mosaik Trossamfund.* Berl. Tid. ¹⁰/₂ 1910, Aft., 1. Sp. 4—5; u. M.
 238. *Renlighed* (om Ministeriet Zahles Administration). Pol. ²⁴/₆ 1910, 3. Sp. 1—3; u. M.
 239. *Rigsretten.* sst. ⁷/₆ 1910, 3. Sp. 1—2; u. M.

240. *Toldindtægterne*. Berl. Tid. $\frac{1}{9}$ 1910, Aft., 1. Sp. 3.
 241. *Statstjenestemænds Bivirksomhed og Rigsdagsmænds Statsvirksomhed*. sst. $\frac{20}{12}$ 1910, Aft., 1. Sp. 3—5; u. M.

1911.

242. *Tysklands og Østrigs Historie fra 1848 til Nutiden*. Kbh. 1911 (163 S.). (Særtryk af Folkenes Historie, VII, 356—514). Jfr. Nr. 252.
 243. *William Scharling*. (Nekrolog). N. T. XXXIX 225—229.
 244. *Alderdomsunderstøttelsesloven af 1891, Erindringer og Betragtninger*. sst. 230—259.
 245. *Aforismer*. (Gustav Sundbärg: Det svenska Folklynnnet), sst. 387—393. (M. og B.).
 246. *P. Vedel*. (Nekrolog). Tilsk. 1911, I, 230—238. (M. og B.).
 247. *Deutschland, Nordschleswig und Dänemark*, von einem Dänen. Preussische Jahrb., Bd. 144, 1911, 265—281. — Offentliggjort (anonymt) paa Dansk i Tilsk. 1911, II, 177—192. Jfr. E. 219 ff.
 248. *Den dansk-tyske Handelstraktat*. Berl. Tid. $\frac{20}{6}$ 1911, Aft., 1. Sp. 1—4; mrk.: x. — Jfr. E. 213 ff.
 249. *Toldlov, Budget og Regnskab*. sst. $\frac{2}{6}$ 1911, Aft., 1. Sp. 2—3.
 250. *Toldlovens Virkninger*. sst. $\frac{12}{6}$ 1911, Aft., 1. Sp. 2—3. — $\frac{20}{6}$ 1911, Aft., 1. Sp. 2.
 251. *Indkomst- og Formueskatten*. sst. $\frac{18}{10}$ 1911, Aft., 1. Sp. 2—3; $\frac{16}{10}$ 1911, Aft., 1. Sp. 2—4.

1912.

252. *Tysklands Historie fra 1848 til Nutiden*. Kbh. 1912 (343 S.).
 253. *Dansk Politik*. (Erik Henrichsen: Mændene fra 48). Tilsk. 1912, I, 24—47.
 254. *Svar til Bestyrelsen for Højres Arbejder- og Vælgerforening* (angaaende Artiklen i „Pr. Jahrbücher“). Berl. Tid. $\frac{11}{1}$ 1912, Aft., 2. Sp. 2.
 255. *Tale i Krematoriet ved Prof. J. A. Fridericias Baare*. Den 3. November 1912. Pol. $\frac{4}{11}$ 1912, Kronik.
 256. *Indkomst- og Formueskatten*. Berl. Tid. $\frac{15}{6}$ 1912, Aft., 1. Sp. 4—5.

1913.

257. *Nationalbankdirektør Emil Meyer*. (Nekrolog). Berl. Tid. $\frac{2}{1}$ 1913, Aft., 2. Sp. 2; mrk.: q. — $\frac{17}{1}$ 1913, Morg., 2. Sp. 1. (Minde-tale i Nat.økon. Forening).

258. *Hr. Køedts nye Bog*. (Svar paa en Del Angreb i Køedts Bog). sst. $^{14}/_1$ 1913, Aft., 1. Sp. 3—4. *Svar til Hr. Køedt*. sst. $^{17}/_1$ 1913, Aft., 1. Sp. 3.
259. *Handelsbalancen*. sst. $^{25}/_2$ 1913, Aft., 1. Sp. 2—3.
260. *Anno 13*. (Anm. af Morten Pontoppidan: Anno 13). Pol. $^{18}/_8$ 1913, Kronik.
261. „*Mode de Paris*“. (Om at støtte dansk Arbejde). Berl. Tid. $^{31}/_8$ 1913, Litteratur-Till., 1. Sp. 4—5.
262. *Tale af Generaldirektør Marcus Rubin ved Toldraadets Møde idag*. Berl. Tid. $^{24}/_{10}$ 1913, Aft., 1. Sp. 4—5.
263. *Den 15de November 1863*. Pol. $^{15}/_{11}$ 1913, Kronik. (M. og B.).
264. *Told og Forbrug*. sst. $^{16}/_{12}$ 1913, Kronik.

1914.

265. *Nogle Erindringer*. Kbh. 1914, (226 S.).
266. *D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864* (Anm. af Aage Friis's Bog). Hist. Tidsskr., 8. R. V, 120—125.
267. *Krigen og dens Aarsager*. (Foredrag holdt $^{9}/_{11}$ 1914 i „Grundtvigs Hus“). Gads Mag. 1914/1915, 135—144.
268. *Kielerfreden*. Pol. $^{14}/_1$ 1914, Kronik. (M. og B.).
269. *Krigens Aarsager*. sst. $^{18}/_8$ 1914, Kronik.
270. *Krigens Grusomheder*. sst. $^{22}/_8$ 1914, 3. Sp. 2—3; u. M.
271. *Krig og Tal*. sst. $^{9}/_8$ 1914, Kronik.
272. *Nationalbankens Oktroj*. Berl. Tid. $^{22}/_{10}$ 1914, Aft., 3. Sp. 1—6. — (Svar til Professor Nielsen). sst. $^{20}/_{10}$ 1914, Aft., 2. Sp. 3.
273. *Hvad Direktør Rubin tænkte*. (Svar til Dr. L. V. Birck). sst. $^{28}/_{10}$ 1914, Eftm. 2. Sp. 1—2.

1915.

274. *Theodor Sørensen*. (Nekrolog). N. T. LIII 1—4.
275. *For 300 Aar siden*. (Anm. af Kancelliets Brevbøger). Tilsk. 1915, II, 308—327.
276. *Vore Skatters Forøgelse*. Berl. Tid. $^{9}/_1$ 1915, Aft., 3. Sp. 2—3.
277. *Hr. E. Henrichsens Tilbageblik-Artikler*. sst. $^{17}/_2$ 1915, Aft., 2. Sp. 2—3; — $^{22}/_2$ 1915, Aft., 2. Sp. 1; begge mrk.: Civis.
278. *Herman Trier. 70 Aar*. sst. $^{10}/_6$ 1915, Morg., 3. Sp. 2.
279. *Johanne Louise Heibergs Breve til A. F. Krieger*. Pol. $^{10}/_6$ 1915, Kronik. (M. og B.).
280. *Krig og Fred* (mod Prof. Karl Larsen). sst. $^{20}/_6$ 1915, Kronik. — $^{15}/_{10}$ 1915, Kronik.

281. *Krigens Ret.* Berl. Tid. $\frac{2}{12}$ 1915, Aft., 2. Sp. 1—5. — $\frac{3}{12}$ 1915, Aft., 5. Sp. 1—5.

1916.

282. *Nationalbankens Sedler.* Berl. Tid. $\frac{3}{1}$ 1916, Aft., 3. Sp. 2—3; u. M.
 283. *Carlsberg og de forenede Bryggerier.* sst. $\frac{18}{5}$ 1916, Aft., 5. Sp. 1—3. *Carlsbergbryggerierne.* sst. $\frac{25}{5}$ 1916, Aft., 2. Sp. 1—2.
 284. *Sverig.* Pol. $\frac{10}{6}$ 1916, Kronik.
 285. *Debatten om Vestindien.* sst. $\frac{5}{6}$ 1916, Kronik. — $\frac{8}{6}$ 1916, Kronik. — Jfr. Johs. Lehmann: For eller imod. 1916. 63—75.
 286. *Prof. Ammundsens Bog.* („Krig og krigsførende Kristne“). Pol. $\frac{22}{9}$ 1916, Kronik. (M. og B.).
 287. *Nationalbankens Regnskab.* Berl. Tid. $\frac{18}{10}$ 1916, Aft., 3. Sp. 2—3; u. M.

1917.

288. *Under Junigrundloven.* (Anm. af Neergaards Værk). Tilsk. 1917, I, 74—98. (M. og B.).
 289. *Personlige Indtryk fra Verdenskrigens Udbrud.* sst. 1917, I, 139—147.
 290. *Verdenskrigen og Norden.* Samtiden, 1917, 10—13.
 291. *Kan Evropa betale sin Statsgæld?* Pol. $\frac{11}{9}$ 1917, Kronik. *Den danske Statsgæld.* sst. $\frac{10}{9}$ 1917, Kronik.
 292. *Lørdagsmødet i Studenterforeningen.* Berl. Tid. $\frac{15}{10}$ 1917, Aft., 7. Sp. 1—2.

1918.

293. *Eli F. Heckscher: Kontinentalsystemet.* N. T. LVI, 138—145.
 294. *Økonomiske Tilstande under Krigen.* (Foredrag i Handels- og Kontoristforeningen $\frac{6}{12}$ 1917). Tilsk. 1918, I, 37—51.
 295. *Nationalbanken.* Pol. $\frac{30}{6}$ 1918, Kronik.
 296. *Skruebrækkere.* sst. $\frac{6}{9}$ 1918, 7. Sp. 3—4; mrk.: X. X. X.
 297. *Kejser Wilhelm II.* sst. $\frac{10}{11}$ 1918, Kronik. — $\frac{11}{11}$ 1918, Kronik. — $\frac{12}{11}$ 1918, Kronik. (M. og B.).
 298. *Christopher Hage. 70 Aar.* sst. $\frac{28}{11}$ 1918, 2. Sp. 5—3. Sp. 2.
 299. *Artiklen i Preussische Jahrbücher.* Berl. Tid. $\frac{13}{12}$ 1918, Aft., 3. Sp. 4—5.

1919.

300. *Wilhelm II og Bismarcks Fald*. Tilsk. 1919, II, 134—146.
 301. *Taaber* (mod en Udtalelse af Landstingsmand Schovelin om det sønderjydske Spørgsmaal). Berl. Tid. ⁷/₁₀ 1919, Aft., 2. Sp. 4—5.
 302. *Nationalbanken* (om Bankens Tilgodehavender i Udlandet). sst. ¹⁵/₁₀ 1919, Aft., 5, Sp. 3; u. M.

1920.

303. *Mænd og Bøger*. Kbh. 1920. (218 S.).
 304. *Nationalbankens og „Bank of England“s Guld*. Berl. Tid. ³/₁ 1920, Aft., 3. Sp. 1; u. M.
 305. *Brev til Professor Røvsing*. (Svar paa et Angreb paa H. P. Hanssen). sst. ²⁸/₄ 1920, Aft., 2. Sp. 1.
 306. *Inflation og Valuta*. sst. ⁷/₁₀ 1920, Aft., 5. Sp. 1—2. — ⁹/₁₀ 1920, Aft., 2. Sp. 3.
 307. *Valuta-Kommissionen og Regeringen*. sst. ²⁸/₁₁ 1920, Aft., 3. Sp. 1. — ³⁰/₁₁ 1920, Aft., 2. Sp. 1—2.

1921.

308. *V. Falbe-Hansen*. (80 Aar). Tilsk. 1921 II, 217—222.
 309. *Papirpengene*. Pol. ⁵/₁ 1921, Kronik. — ¹⁸/₁ 1921, Kronik.
 310. *Griffenfeld* (om Griffenfeld-Statuen). Berl. Tid. ²⁷/₄ 1921, Aft., 5. Sp. 2—3. — ⁹/₅ 1921, Aft., 3. Sp. 1—3.
 311. *En dansk-prøjsk Alliance*. Pol. ²⁷/₁₁ 1921, 11. (Helside).

Efterskrift. Grundlaget for ovenstaaende Bibliografi er en Samling Af-handlinger og Artikler, min Fader efterlod sig. Denne Samling er suppleret for Tidsskrifternes Vedk. ved Gennemlæsning af de danske Tidsskrifter, hvor man særlig kunde vente at finde Artikler af Fader (Tilsk., Hist. Tidsskr., Gads Mag., N. T., Ill. Tid., Det ny Aarh.) samt af den omfattende Index over tyske Tidsskrifter, for Bladenes Vedk. ved Gennemgang af Regnskabsbøgerne for „Pol.“ og „Berl. Tid.“ — med velvillig Assistance fra disse Blades Redaktion.

Selv om en enkelt andetsteds fremkommen Artikel muligvis er over-set, vil det da være usandsynligt, at nogen væsentlig Artikel skulde mangle. Iøvrigt er Fuldstændighed overhovedet kun tilsigtet for selvstændige Skrifter og Tidsskrift-Afhandlingers Vedk., mens jeg, hvad Dagbladene an-gaar, alene har medtaget, hvad jeg mente kunde have Værdi fra et biogra-fisk, alment historisk eller nationaløkonomisk Synspunkt. — Det fuldstæn-dige Materiale til Fortegnelsen vil findes paa det kgl. Bibl. som Nr. 671, ⁸/₀ i ny kgl. Samling.

L. J.

NOGLE TRÆK AF UDVIKLINGEN I ENGELSK BANKVÆSEN I AARENE EFTER KRIGEN.

Af Gustav Ole Bech.

Enhver Inflation vil altid blive efterfulgt af en mer eller mindre effektiv Deflation. Saaledes er det ogsaa gaaet i England efter Krigen. Men i denne Deflation er der i England saavel som i de fleste andre Lande et Moment, der gør, at den bliver af en egen Art, og det er den Rolle, Statens Finanspolitik spiller for den. Dette skyldes igen, at den væsentligste Aarsag til Inflationen i England maa søges i Statens Finanspolitik under Krigen. Naar vi derfor nedenfor skildrer nogle af de væsentligste Træk i engelsk Bankvæsen i disse Aar, bliver det i høj Grad en Beskrivelse af en Deflationsproces, men grundet paa Aarsagen til Inflationen kommer der helt andre og mere ejendommelige Træk frem end under en almindelig Deflation.

Inden vi gaar over til en nærmere Beskrivelse af disse Forhold, skal der dog anføres nogle Tal for at belyse Udviklingen i Aarene 1914—20. Fra 1914 til Udgangen af 1919 steg Deposita i Joint Stock Bankerne¹⁾ i England og Wales fra 809 Mill. £ til 1874 Mill. £. Samtidig var der en Stigning i cirkulerende Seddelmængde fra 28,9 Mill. £ til 447,4 Mill. £, i Statsgælden fra 711 Mill. £ til 8079 Mill. £, hvoraf henholdsvis 15 Mill. og 1107 Mill. £ var „Treasury Bills“²⁾ og i Engrospriserne fra 100 til 290 og i Detailpriserne fra 100 til 231. Endelig kan anføres, at det engelske Pund faldt overfor Dollar fra Pari, som er $4,86\frac{2}{3}$ Dollars pr. Pund, til c.

¹⁾ Det engelske Navn for de almindelige Aktieselskabsbanker.

²⁾ Korte Veksler, udstedt af Finansministeriet; i Almindelighed er Løbetiden 3 Maaneder.

3,80 Dollars. Denne Udvikling var mulig gjort ved, at det engelske Pund, om end ikke formelt uindløseligt med Guld, dog var det reelt ved Forbud mod Eksport og Indsmeltning.¹⁾ Af de anførte Tal ses, at Seddelcirkulationen er steget meget stærkt i disse Aar, og et vigtigt Spørgsmaal bliver derfor, hvorledes man skal faa denne Seddelmængde reduceret, saaledes at den kommer til at svare til, hvad der kræves under en Guldmøntfod. Foruden en Behandling af dette Problem, skal der gives en Beskrivelse af hvilken Bevægelse, der viser sig i Bankdeposita under Deflationen, og hvilken Betydning Regeringens Finanspolitik i Aarene efter 1920, særligt under Hensyn til den store Statsgæld, har for denne og i det hele taget for Bankerne. Endvidere skal vi komme ind paa den Koncentration, der er foregaaet i engelsk Bankvæsen i 1917 og 1918, da denne ogsaa er et meget væsentligt Træk i Udviklingen.

Inden der gaas over til disse Forhold, skal der dog anføres nogle faa Betragtninger, særlig over den Virkning, Kreditgivning og Kreditindskrænkning har paa Bankernes Deposita, thi nogle saadanne vil være nødvendige for Forstaaelsen af senere Afsnit. For saadanne Betragtninger er England et særdeles gunstigt Land, da Forretningslivet, delvis med Undtagelse af Detailhandelen, saa godt som udelukkende bruger Check i Stedet for Pengesedler.

Ses først paa Forholdene, som de stiller sig, naar Joint Stock Bankerne udvider deres Kredit, kan følgende Eksempel anføres som Illustration heraf. En Bank i London yder en Kunde en Kredit paa £ 10 000. Dette Beløb bliver godskrevet hans Konto, og samtidig stiger Bankens Udlaan med £ 10 000. Naar nu Laaneren bruger Beløbet ved at trække Checks for det, formindskes de £ 10 000 nye Deposita i hans Bank, men samtidig vil de, der modtager hans Checks som Betaling, indsætte dem paa deres Bankkonto, og derved vil Deposita vise en tilsvarende Stigning i deres Banker, jo mindre Checkmodtagerne har Gæld til deres Bank. Er dette ikke Tilfældet, ses det, at den nye Kreditydelse paa £ 10 000 resulterer i Skabelse af nye Deposita til samme Beløb.

Ligeledes vil Bankdeposita stige, dersom Bankerne som Helhed køber Værdipapirer, idet de betaler disse ved at godskrive Sælgerne Beløbet, og dersom Sælgerne nu ikke har Gæld til deres Bank, ses det, at Deposita stiger.

¹⁾ Hvem der ønsker en udtømmende Beskrivelse af engelske Finansforhold i Aarene 1914—20, kan henvises til A. W. Kirkaldy: *British Finance during and after the War*.

Omvendt dersom Bankerne som Helhed sælger Værdipapirer, thi dette vil sige, at andre end Bankerne køber disse og betaler med Checks paa deres Tilgodehavender, hvorved Deposita falder.

Paa samme Maade gaar det, dersom Bankerne indskrænker deres Kreditgivning ved at nægte at forny forfaldne Fordringer. Disse kan da, fraset Hjælp fra Bank of England, kun tilbagebetales ved at man sælger Varer og Værdipapirer og derved skaffer sig Tilgodehavender hos Folk, der har Penge tilgode i deres Bank, men herved vil, samtidig med at Udlaanene gaar ned, Deposita forringes i samme Grad.

Ser vi derefter paa Bank of England, saa stiller Forholdene sig som følger. Der ydes en Kunde en Kredit paa £ 10 000. Dette Beløb godskrives hans Konto, og samtidig stiger Bankens Udlaan med samme Beløb. Efterhaanden som vedkommende bruger det tilstaaede Laan, trækker han Checks for Beløbet, og Modtagerne af disse vil sætte dem ind paa Konto i deres Joint Stock Bank; dersom de nu ikke har Gæld til denne, vil dens Deposita stige, og som Slutresultat faar vi derfor: Bank of Englands Udlaan er steget med £ 10 000; Joint Stock Bankernes Deposita er steget med samme Beløb, og endelig er disse Bankers Tilgodehavender hos Bank of England forøget med £ 10 000. I Almindelighed vil Joint Stock Bankerne ikke trække disse forøgede Tilgodehavender til sig, da de altid har en Del af deres Kasse staaende hos Bank of England. Desuden skal der gøres opmærksom paa, at Bank of England optræder som Regeringens Hovedfinanskasse, idet alle Ind- og Udbetalinger for Staten gaar igennem Banken. For Eksempel kan nævnes, at Skattebetalingerne i Almindelighed vil ske paa den Maade, at Skatteyderen betaler med en Check paa sin Joint Stock Bank, der saa indfried den ved at Beløbet overføres fra dens Konto hos Bank of England til Regeringens Konto.

Herefter skal vi gaa over til vor egentlige Opgave og begynde med Betydningen af Forøgelsen af Seddelmængden.

1.

Før Krigen klagedes der ofte over, at Bank of Englands Reserve¹⁾ var for lille, skønt den gennemgaaende udgjorde 50 pCt. af Banking Departments Forpligtelser. Hvor stor Ban-

¹⁾ Bank of England har to Afdelinger, Issue Department og Banking Department. Det første foretager kun Seddeludstedelsen, hvis Størrelse er

kens Reserve vil blive, naar man skrider til en endelig Ordning af Seddelvæsenet, er vanskeligt at sige, men da Reservens Størrelse er afgørende for Bankens Politik, thi jo mindre den er, jo mere ømfindtlig vil Banken være og i jo højere Grad vil den være nødt til at bruge sit væsentligste Vaaben, nemlig Diskontoen, ser man, at den fremtidige Ordning vil blive af overordentlig stor Betydning for engelsk Erhvervsliv og ogsaa for de Landes Erhvervsliv, som har stor Forbindelse med Englands.

Som ovenfor paavist er der under Krigen sket en stor Forøgelse i den cirkulerende Seddelmængde, men da der før Krigen cirkulerede meget Guld, som blev inddraget under denne, er Pengemængden ikke vokset i samme Grad. Til Illustration skal følgende Tabel hidsættes:

Pengemængden før Krigen:

	Mill. £
Bank of Englands Seddelcirkulation ¹⁾	28,9
Guld i Omløb	50,0
Guld hos andre Banker end Bank of England.....	70,0
Skotske og irske Bankers Seddeludstedelse.....	16,0
Ialt ...	164,9

Pengemængden d. 31. Decbr. 1922:

	Mill. £
Bank of Englands Seddelcirkulation.....	124,8
Currency Notes	301,0
Skotske og irske Bankers Seddeludstedelse ²⁾	16,0
Tils... ..	441,8
Bank of Englands Sedler i Currency Notes Account ÷	21,0
Ialt... ..	420,8

lig det Beløb, Banken maa udstede udækket, plus den Guldmenge, der henligger i Issue Department. Naar Sedlerne er udstedte overføres de til Banking Department, som foretager alle Bankens andre Forretninger. Det Beløb, der findes i Banking Department i Sedler og Mønt, kaldes Bankens Reserve, som altsaa er noget helt andet, end hvad man i Danmark forstaar ved en Banks Reserve. Man kan kalde Reserven Banking Departments Kasse. Denne Bank of Englands Reserve sætter man i Forhold til Banking Departments Forpligtelser, som er dens Deposita, og den Procent, man herved faar, er af stor Betydning, idet den angiver Bankens Likviditet. Man ser altsaa, at Reserven intet har at gøre med Seddelindløsnings Sikkerhed, for den er der sørget ved Adskillelsen i de to Departementer. De, der kan ønske en udtømmende Forklaring paa alle disse Forhold, kan henvises til Axel Nielsen: Bankpolitik, 1. Del, Side 66—77.

¹⁾ Med Cirkulation menes der i denne Afhandling hele Seddeludstedelsen med Undtagelse af, hvad der henligger i Bank of England.

²⁾ Med Undtagelse af, hvad der er udstedt mod Henlæggelse af Bank of Englands Sedler eller Currency Notes.

Heraf ses, at 120 Mill. £ af Guld, der cirkulerede før Krigen, nu er erstattet af Sedler.

Endvidere ses, at den største Stigning i Seddelmængden falder paa Currency Notes, der er Statspapirspenge, udstedt af Regeringen gennem Bank of England. Disse Currency Notes er i det væsentlige udækkede. Paa det i Tabellen angivne Tidspunkt henlaa der som Sikkerhed for dem, foruden de anførte 21 Mill. £ Bank of Englands Sedler, 27 Mill. £ i Guld. Hvad derimod Bank of Englands Seddeludstedelse angaar, er den i fuld Overensstemmelse med Bankakten af 1844, hvorefter der nu maa udstedes 19,8 Mill. £ udækket; Resten skal være fuldt dækket med Guld.

Sættes Pengemængden før Krigen til 100, faar vi, at den ved Slutningen af 1922 udgjorde 250, medens Detailpriserne paa samme Tidspunkter var henholdsvis 100 og 180. Man ser altsaa, at den cirkulerende Seddelmængde ikke har fulgt Bevægelsen i Detailpriserne, thi for et Land som England, hvor Checken spiller saa stor en Rolle, er det dette Prisniveau, der har Betydning i denne Relation. Dette skyldes nu ikke, at Bevægelsen i Seddelmængden blot er langt langsommere end i Priserne, thi den største Nedgang i Detailpriserne, som naaede deres Højdepunkt i 1920, fandt Sted i 1921, og allerede ved Udgangen af Marts 1922 er Seddelmængden noget lignende, som ved Aarets Slutning. Imidlertid kan man ikke nøjes med at sammenligne Seddelmængde og Detailpriser, thi Joint Stock Bankerne ligger med store Summer i Sedler i deres Kasse. Da denne nu udgør omtrent samme Procent af Deposita som før Krigen, mens Deposita er vokset til over det dobbelte, saa ses det heraf, at Bankerne sandsynligvis ligger med en forholdsvis større Del af Seddelcirkulationen end før Krigen. Som andre Aarsager kan nævnes Ændring i Indkomstfordelingen, og Muligheden af at 10 Shillings Currency Noten nu bruges en Del, hvor man før brugte Sølv.

Selv om den cirkulerende Pengemængde er ret uforanderlig nu, kan man dog ikke før Pundet er kommet i Pari med Dollar, fastsætte de fremtidige Regler for Seddelcirkulationen. Derimod har man forlængst fastslaaet, hvilken Vej man vil gaa, idet den bekendte Cunliffe Kommission¹⁾ har behandlet dette saavel som andre Problemer, og da dens Forslag for Seddelvæsenets Ordning sikkert vil blive fulgt af Regeringen, skal det gengives her. Først anføres det,

¹⁾ Som afgav sin Betænkning i August 1918.

at man efterhaanden maa bringe Sterling op til Pari overfor Dollar. Derefter foreslaar man, at Udstedelsen af Currency Notes, som nu foretages af Bank of England paa Statens Vegne, skal gaa over til Bank of England selv. Desuden skal dennes Guldbeholdning bringes op til at udgøre 150 Mill. £. Dette kan ogsaa let naas, thi for Tiden (November 1923) er den 125,8 Mill. £, men desuden ligger der 27 Mill. £ i Guld i Currency Notes Account som Sikkerhed for disse Sedler.

Endvidere foreslaar Kommissionen, at efter at Sterling er kommet op i Pari og har været det et Aarstid, skal man beregne, hvor stort et Seddelbeløb, Cirkulationen til enhver Tid vil fastholde og derefter fastslaa, at dette maa være udækket, medens Resten af Seddeludstedelsen skal være fuldt dækket med Guld.

Hvor stor en Seddelmængde man, naar Pundet er kommet op i Pari med Dollar, vil kunne fastslaa som altid fastholdt af Cirkulationen, er ikke godt at sige, men da Sterling nu kun er c. 5—10 pCt under Pari, vil Cirkulationen næppe blive meget mindre end nu, i alle Tilfælde vil det Fald, man maa forvente i Detailpriserne, ikke kunne bevirke en stor Nedgang. Men som sagt, man maa ogsaa regne med den Seddelmængde, som Joint Stock Bankerne ligger med i deres Kasse. Da deres Kasse er forholdsvis den samme, som før Krigen, er der ingen Grund til at vente, at den Mængde Sedler, de ligger med, skal gaa ned, undtagen Deposita falder. Vi skal senere komme ind paa Udsigterne herfor, men blot anføre her, at er dette ikke Tilfældet, eller dersom det sker, Regeringen samtidig inddrager Currency Notes,¹⁾ vil nedenfor anførte Betragtninger over Bank of Englands fremtidige Reserve have Gyldighed.

Tænker vi os derfor, at den Seddelmængde, Cirkulationen vil fastholde, naar Sterling er kommet op i Pari, vil være

¹⁾ Thi da Omsætningen man antages at have Brug for samme Seddelmængde som før, vil et vist Beløb af Deposita i Joint Stock Bankerne blive forlangt udbetalt i Sedler, og Resultatet bliver derfor, at selv om Seddelcirkulationen er noget mindre end før, vil Omsætningen fastholde samme Beløb, hvorimod Joint Stock Bankernes Beholdning af Sedler er faldet; men da Deposita ogsaa er gaaet ned, vil deres Kasse sandsynligvis udgøre omtrent samme Procent af Deposita, som før, hvorfor vi igen er kommet til en Seddelcirkulation, der om end noget mindre, maa betragtes som stadigt fastholdt af Cirkulationen, hvorfor nedenfor anførte Betragtninger om Bank of Englands fremtidige Reserve vil have principiel Gyldighed, om end Tallene for den udækkede Seddelcirkulations Størrelse vil være andre.

den samme som i September—November 1923, saa kommer den til at udgøre c. 400 Mill. £. Imidlertid er det dog meget tvivlsomt, om man alligevel tør fastslaa dette Beløb som det udækkede Kontingent, der maa udstedes, men selv om Beløbet nedsættes til 350 Mill. eller 325 Mill. £, ser man, at Banken faar en Reserve paa 100 Mill. eller 75 Mill. £, og da dens Deposita for Tiden ligger omkring 120 Mill. £, vil dens Reserve blive forholdsvis større, maaske endog ret betydeligt end før Krigen.

Selvfølgelig kan dette ikke bestemt fastslaaes, men meget synes at tale for, at hvad man ikke naaede før Krigen, at faa en forholdsvis større Reserve, saaledes at Banken ikke nødvendigvis maatte reagere overfor en blot midlertidig Bortdragning af Guld, vil opnaas, naar man skrider til Seddelvæsenets endelige Ordning, og Betydningen heraf vil være, at Banken ikke behøver at forandre sin Diskonto saa ofte som før, medens man, hvis man fastsætter et langt mindre Beløb som udækket, vil tvinge Banken til at reagere overfor selv smaa Forandringer i dens Reserve.

I Forbindelse hermed skal der gøres opmærksom paa, at Bank of Englands Reserve for Tiden kun udgør 18—20 pCt. Og da der endvidere ogsaa efter Cunliffe Kommissionens Raad er udstedt en Bestemmelse om, at den udækkede Mængde af Currency Notes for 1920 ikke maa overskride, hvad den havde været i 1919 og i de følgende Kalenderaar ikke, hvad den havde været Aaret før, ses det, at Bank of Englands Reserve nu igen, ligesom før Krigen, er det eneste Sted, hvor nye rede Penge kan faas.

2.

Det næste af de for engelsk Bankvæsen i disse Aar ejendommelige Træk, vi skal beskæftige os med, er Koncentrationen.

Koncentration, eller Amalgamation, som det kaldes i England, er for saa vidt ikke et nyt Fænomen i engelsk Bankvæsen, idet Antallet af Banker i de sidste 50 Aar er faldet fra 106 til 34, men de Amalgamationer, der fandt Sted i 1917 og 1918, var af en anden Slags end de tidligere. Før havde det været større Banker, der opslugte mindre, nu var det Storbanker, der sluttede sig sammen, saaledes at Tallet paa Londons Storbanker faldt fra 10 til 5, kaldet „The big Five“.

Denne Koncentrationsbevægelse begyndte i Slutningen af 1917, og da den vakte megen stor Opsigt og en Del Modstand, nedsatte Regeringen en Kommission, bestaaende dels af Folk fra Forretningslivet, dels af Teoretikere og Repræsentanter for Finansministeriet for at undersøge, om disse Amalgamationer var ønskelige. Kommissionen afgav sin Betænkning 21. Maj 1918.

Heri nævnes først de Argumenter, der kan anføres for Koncentration. Det første er, at Bankerne ved at faa et større Omraade lettere og bedre kan understøtte Forretningslivet, samtidig med at den store Bank kan anvende Deposita i en anden Del af Landet end der, hvor de er indsatte. Hertil siger Kommissionen, at dette i og for sig er rigtig nok, men i London er man allerede naaet saa langt, at en Amalgamation ikke betyder Udvidelse af Omraade, og i Provinsen nærmer man sig dette Punkt i nogle af de store Byer. Dertil kommer, at der kun opnaaes Fordel herved, dersom de to Banker ikke før udnyttede deres Midler fuldt ud. — Det andet Argument, der anførtes for Amalgamation, var, at Bankerne, for at kunne betjene Forretningslivet med dets Storforetagender¹⁾, maatte være endnu større end de var.

Kommissionen indrømmer, at efterhaanden som Forretningsforetagenderne bliver større og større, maa Bankerne ogsaa vokse, men mener dog, at det er et Spørgsmaal om de eksisterende Banker ikke er store nok til de Krav, der i Almindelighed stilles til dem og henviser ogsaa til, at de aller største Firmaer kan fortsætte ad den Vej, de allerede er begyndt, nemlig at bruge mere end een Bank, og til at Bankerne for visse Arter af Forretninger kan efterligne de tyske „Kon-sortiums“, hvis de mener, de ikke kan klare dem alene.

Det ses altsaa, at Kommissionen kun delvis kan slutte sig til de for Amalgamation anførte Grunde. Dog udtaler den, at selv om den kun delvis kan gøre dette, er det ikke Aarsag nok til at blande sig i den naturlige Udvikling. Dette er kun rigtigt, dersom der kan anføres mere mod end for Amalgamation.

Af Grunde imod nævnes nu først, at Amalgamation før i Tiden som oftest har været fulgt af Nedskrivning af de sammensluttede Bankers samlede Kapital, og dette synes ogsaa delvis at være Tilfældet efter de sidste Forslag. Da de en-

¹⁾ Der maa her gøres opmærksom paa, at der under Krigen er sket en stor Koncentration i engelsk Erhvervsliv.

gelske Bankers Kapital er meget lille i Forhold til Balancen, Procenten var i 1922 kun 6,3 mod omkring 9 før Krigen, saa taler dette mod Amalgamation.

Som en anden Grund imod Koncentrationen nævner Kommissionen, at der derved vil være Fare for, at Konkurrencen mellem Bankerne forsvinder. Saaledes har forskellige Kommuner udtalt overfor den, at de kun har kunnet faa tilstrækkelige Midler til en rimelig Rente, naar der var forskellige Banker at henvende sig til, hvorfor de ogsaa er imod yderligere Koncentration. Endvidere anføres, at denne nye Amalgamationsbevægelse let kunde føre til Dannelsen af en Penge-trust, enten ved at en eller to af de nye Banker voksede op til at have en dominerende Stilling, eller ved at de sluttede Aftaler indbyrdes. Dannelsen af en saadan Penge-trust er Kommissionen absolut imod og siger, at det vilde fremkalde Spørgsmaalet om en Nationalisering af Bankerne; desuden vilde Bank of England's Stilling blive meget truet herigennem.

Efter at have gennemgaaet Fordelene og Farerne ved Amalgamation kommer Kommissionen til det Resultat, at disse sidste er saa store, at skønt den vilde have ønsket, man kunde have undgaaet Statsindgreb, saa maa den dog foreslaa noget saadant.

Dens Forslag gaar ud paa, at enhver Bankamalgamation, „interlocking directorates“ og Køb af een Bank af en anden Banks Aktier eller Overenskomst mellem to Banker, hvorved en af dem mister sin Selvstændighed, skal have Regeringens Sanktion.

Som Rettesnor for Regeringen udtaler Kommissionen, at hvor der er Tale om Opsugning af en lille Bank, eller hvor den største af de to Banker faar en betydelig og virkelig Udvidelse af sin Virksomhed, vil det være berettiget at give Til-ladelse til en Sammenslutning, ellers ikke.

Regeringen forelagde ogsaa et Forslag for Parlamentet, der var i Overensstemmelse med Kommissionens Udtalelser, men det blev senere trukket tilbage. Derimod bestaar der for Tiden den noget mærkelige Praksis, at naar to Banker ønsker at slutte sig sammen, indgives Forslaget til Finansministeriets Sanktion, uden at der egentlig er nogen Lovhjemmel herfor. Dette stammer fra Krigen, thi da maatte enhver Udvidelse af et Aktieselskabs Kapital have Regeringens Sanktion, men dette afskaffedes i 1919.

Hvorfor Regeringen i sin Tid trak ovenfor nævnte Forslag

tilbage, er ikke godt at sige. Dels har den maaske ment, at de nye store Amalgamationer var berettigede af de i Betænkningen nævnte Grunde, der talte for Amalgamation, dels har den maaske ment, at det var umuligt at kontrollere, om Lovens Regler blev overholdt.

Men selv om Kommissionens Forslag ikke blev gennemført, har dens Betænkning dog stor Interesse, da den viser, hvordan man nu ser paa Fordelene og Manglerne ved Bankkoncentration, og da den viser, at man har Forstaaelsen af, at dersom der skulde opstaa noget i Retning af en Pengetrust, maa man paany tage Spørgsmaalet om Statsindgreb overfor Bankerne op. Her kan dog bemærkes, at en stærk Koncentration af Joint Stock Bankerne i England ikke vil være saa farlig som mange andre Steder, da ogsaa mange andre saasom „Foreign and Colonial Banks“ udenlandske Bankers Filialer i London og store Finanshuse udlaaner paa Londons Penge-marked.

Hvad endelig Omfanget af den Amalgamation, der har fundet Sted, angaar, saa ses den deraf, at „The big Five“ nu har c. 94 pCt. af Deposita i Joint Stock Bankerne i England og Wales, medens de har c. 80 pCt. af Deposita i alle Joint Stock Banker i „United Kingdom“.

3.

Herefter skal vi gaa over til en Undersøgelse af hvilken Bevægelse, der viser sig i Bankdeposita under Deflationen, og hvad Betydning Regeringens Finanspolitik i Aarene efter 1920 har haft for denne og i det hele taget for Bankerne.

Tabel over Deposita i Joint Stock Bankerne i England og Wales.

Tallene angiver Mængden af Deposita ved Aarets Udgang.

	Millioner £
1913.....	809
1919.....	1874
1920.....	1961
1921.....	1974
1922.....	1833

Det viser sig, at i 1920, hvor Prisfaldet begyndte, stiger Deposita stadigt, og det samme, om end i mindre Grad, er

Tilfældet i 1921. Først i 1922 viser der sig et Fald paa omkring 150 Millioner £, hvilket er forholdsvis langt mindre end Prisfaldet.

Denne Forskel mellem Prisernes og Depositats Bevægelse rejser følgende to Spørgsmaal: 1) Skal den Stigning, der har fundet Sted i Deposita grundet paa stigende Priser og et almindeligt økonomisk Opsving, forsvinde, naar vi faar daarlige Tider og faldende Priser, og 2) Gør det nogen Forskel, at de stigende Priser og Deposita skyldes Regeringens Laane- og Inflationspolitik.

Det, der sker, naar en økonomisk Krise sætter ind, er i første Omgang, at de, der har Penge til Gode i Bankerne paa dette Tidspunkt saa vidt muligt vil lade dem staa, i Stedet for paany at anvende dem i produktiv Virksomhed, eller i alle Tilfælde kun i det Omfang, som lige er nødvendigt for at holde deres Virksomheder i Gang under de trykkede Forhold. Paa den anden Side kan de, der arbejder med Laan fra Bankerne, i de fleste Tilfælde ikke afbetale dem til Forfaldstid, da de ikke kan afsætte alle de Varer, de ligger med. Nu kan Bankernes Politik overfor disse Virksomheder være af forskellig Art. Dersom Bankerne forlanger deres Tilgodehavender til Forfaldstid, maa disse Foretagender enten sælge deres Lagre til hvad Priser, de kan faa eller ogsaa likvidere, og vil saa ofte, dersom de har Mulighed for at trives i Fremtiden, blive overtaget af andre. I alle Tilfælde vil de, der optræder som Købere enten af Lagrene eller Virksomhederne betale med Anvisninger paa deres Bankdeposita¹⁾, og herved vil Deposita falde, idet de bruges til at betale de daarligst stillede Virksomheders Gæld til Bankerne med. Denne Fremgangsmaade vil give det bratteste Prisfald.

I Stedet for at gøre dette, kan Bankerne holde de Virksomheder, der virkelig har Eksistensberettigelse, gaaende, idet Virksomheden helt eller delvis tjener Banken som Dækning, for saa naar Tiderne er blevet bedre at søge at faa andre til at overtage dem eller gøre dem til Aktieselskaber eller, dersom det allerede er Aktieselskaber, at nedskrive den gamle Kapital og udstede en ny. Hvilken af disse Fremgangsmaader, der end vælges, vil Resultatet blive en Nedgang i Deposita, idet de, der overtager Virksomhederne eller de nye Aktier, vil betale med deres Deposita, og herved opnaas samme Resultat

¹⁾ Thi da det er forudsat, at Bankerne ikke giver nye Laan, vil kun Indehavere af saadanne i Almindelighed kunne optræde som Købere.

som ovenfor, nemlig Betaling af de daarligt stillede Virksomheders Gæld og Nedgang i Deposita, om end dette sker senere i dette Tilfælde end i det første.

Endelig kan Bankerne bruge en tredje Fremgangsmaade, idet de efterhaanden lader Virksomhederne tilbagebetale deres Gæld til dem af Aarsoverskudene. I saa Tilfælde kommer der ikke nogen Nedgang i Deposita, med mindre Bankerne som Helhed sælger ud af deres Beholdning af Værdipapirer.

Vi ser altsaa, at den Stigning i Bankdeposita, som skyldes en Inflation, enten kan forsvinde eller vedblive at eksistere under en Deflation, alt eftersom Bankernes Politik er.

Hidtil har vi undersøgt Spørgsmaalet i Almindelighed, men skal nu gaa over til at undersøge, om det gør nogen Forskel, at det er Regeringens Laanepolitik, der har foranlediget Inflationen, hvilket er det andet af de ovenfor opstillede Spørgsmaal. Dersom nu de forøgede Deposita, naar Krisen sætter ind, ejes af Forretningsfolk, som, dersom Krisen ikke var kommet, vilde have anvendt dem i deres Virksomhed, er Forholdene akkurat de samme, som ovenfor beskrevet, hvorfor det heller ikke gør nogen Forskel, at det er Regeringens Laanepolitik, der er Hovedaarsagen til Inflationen. Har denne Politik derimod bevirket, at en Del af de nye Deposita har Karakter af Sparekassemidler, hvad der sandsynligvis har været Tilfældet i England i disse Aar, herpaa tyder i alle Tilfælde den store Stigning i Bankernes Beholdning af Værdipapirer¹⁾, som for engelske Joint Stock Banker er steget fra 121 Millioner £ i 1913 til 368 Millioner £ i 1920, saa kan man i Almindelighed ikke vente, at disse skal falde under en Deflation paa samme Maade, som de Deposita, der ikke er Sparekassemidler, hvorimod de vil gøre det, dersom Bankerne som Helhed sælger Værdipapirer, da dette jo netop vil sige, at man ombytter de Penge, man har staaende fast, med Værdipapirer, eller rettere Obligationer.

Som ovenfor vist er Faldet i Deposita meget lille for Englands Vedkommende, og det Fald, der er, skyldes mere Regeringens Finanspolitik end Bankernes, hvad vi nedenfor skal paavise. Naar Faldet har været saa lille, skyldes det derfor sikkert, dels at en Del af de nye Deposita har Karakteren af Sparekassemidler, dels at Bankernes Politik under Deflationen har været saa vidt som muligt at opret-

¹⁾ Hvad der for engelsk Joint Stock Banker hovedsagelig vil sige Stats- og lignende Obligationer.

holde de bestaaende Foretagender og hjælpe dem gennem Krisen.

Spørgsmaalet bliver nu, hvad Betydning det vil faa i Fremtiden, at Deposita kun er faldet lidt i Forhold til Priserne. Mange vil maaske sige, at det overhovedet ikke vil have nogen Betydning, thi naar der igen kommer en opadgaaende Konjunktur, vil Forretningsfolk anvende deres nu ledige Kapitaler i produktiv Virksomhed, og herved vil Deposita falde. Denne Opfattelse kan vi ikke slutte os til, thi som vi ovenfor har paavist, vil Summen af Deposita som Regel ikke falde, fordi de nuværende Indehavere disponerer over dem, idet de derved overføres til andre Hænder. En udtømmende Besvarelse af dette Problem kan vi dog ikke her komme ind paa, da det vil føre os for langt bort fra vor egentlige Opgave. Vi skal derfor blot anføre nogle Tal for Udviklingen i United States, som er ret karakteristiske.

Deposita i „Member Banks of Federal Reserve System“.¹⁾

	Millioner Dollars ^{31/3} 1920	^{30/6} 1921	^{31/12} 1922
Sight.....	11 599	9 866	11 527
Time	2 587	2 925	3 748
Engrospriserne naar 1913 sættes lig 100.	234	141	156

Tidspunkterne er valgt saaledes, at Tallene angiver, hvornaar „Deposits on sight“ var højest og lavest. Dette gælder derimod ikke „Deposits on time“, da de viser en uafbrudt Stigning i hele det her angivne Tidsrum. Tallene for Priserne viser omtrent det højeste og laveste, de har været.

Heraf ses, at Deposita saa langt fra at falde under opadgaaende Konjunkturer, tværtimod har vist Stigning. Vi vil derfor ogsaa være tilbøjelige til at mene, at det vil gaa paa lignende Maade i England. Spørgsmaalet bliver derfor, om disse store Deposita, som der stadig er i engelske Banker, ikke engang vil fremkalde Prisstigning, dersom de ikke bringes ned i Mellemtiden. Noget bestemt kan ikke siges herom, idet det vil afhænge meget af, hvor stor en Del af dem, der er at opfatte som Sparekassamidler. En Del andre Momenter kan maaske ogsaa spille med ind, men en vis Tendens til Prisstigning vil sandsynligvis vise sig herfra, dersom de ikke skulde vise Fald senere hen.

¹⁾ Med Undtagelse af Regeringens Deposita.

Forhold, som kan bevirke dette, er foruden de allerede ovenfor gennemgaaende enten Salg af Værdipapirer fra Bankernes Side eller Inddragelse af „Treasury Bills“ fra Regeringens Side.

At det første kan have den Virkning, og at Bankerne ogsaa har en stor Beholdning af Værdipapirer at sælge ud af, er allerede vist ovenfor. At Inddragelse af „Treasury Bills“ derimod kunde have Betydning for Depositats Mængde, kræver en nøjere Forklaring.

„Treasury Bills“ er som ovenfor nævnt Veksler udstedt af det engelske Finansministerium. Før Krigen blev de kun brugt, naar Regeringens Udgifter faldt tidligere i Finansaaret end Indtægterne. Under Krigen har de imidlertid antaget en helt anden Karakter, idet de har og stadigt udgør en Del af den almindelige Statsgæld blot med den Forskel, at deres Løbetid er meget kort, i Almindelighed kun 3 Maaneder. Før Krigen var Beløbet ubetydeligt, i Slutningen af Juli 1914 saaledes blot 15 Millioner £, hvorimod de ved Udgangen af 1919 udgjorde 1107 Millioner £, ved Udgangen af 1922 719 Millioner £ og 31. Marts 1923 616 Millioner £.

Ved Slutningen af 1921, da udestaaende „Treasury Bills“ omtrent udgjorde samme Beløb som Aaret forud, ejedes disse dels af Banker og Finanshuse, dels af private Folk og almindelige Aktieselskaber, eller hvad man paa engelsk kalder „the general public“.

Dersom Regeringen nu, naar „Treasury Bills“ forfalder, i Stedet for at søge dem fornyede, indfrier dem ved Hjælp af Midler, de har faaet ved at udbyde et almindeligt Laan, saa vil der, dersom det er „the general public“, der ligger med de forfaldne „Treasury Bills“, ikke ske nogen Forandring i Deposita i Joint Stock Bankerne, thi ganske vist formindskes disses Mængde i første Omgang med de Beløb, som Folk, der har tegnet sig for det nye almindelige Laan, indbetaler til Regeringen gennem Bank of England, men derefter forøges de igen med de Beløb, som Regeringen ogsaa gennem Bank of England maa betale for de forfaldne „Treasury Bills“.

Ejes derimod de forfaldne „Treasury Bills“ af Joint Stock Bankerne, og disse ikke selv tegner sig for det nye almindelige Laan, saa vil Resultatet blive en Nedgang i Deposita, thi de Folk, der har tegnet sig for det nye Laan, vil betale herfor med Anvisninger til Regeringen paa deres Joint Stock Bank. Da disse Betalinger gaar igennem Bank of England, vil

det sige, at Regeringens Konto i Banken bliver krediteret Beløbet, medens Joint Stock Bankernes Konti hos den debiteres for det. Samtidig debiteres disse deres Kunders Tilgodehavender for de Beløb, de har trukket. Men da Regeringen herefter skal betale Joint Stock Bankerne for de forfaldne "Treasury Bills", overføres de dertil nødvendige Midler igen til Joint Stock Bankernes Konti hos Bank of England fra Regeringens. Man ser altsaa, at Slutresultatet bliver, at Joint Stock Bankernes Kasse er uændret, deres Deposita derimod mindre, hvorfor deres Kasse er procentvis større.

Noget lignende vil ske, dersom Joint Stock Bankerne nægter at forny forfaldne „Treasury Bills“, som Regeringen ønsker at forny, thi saa vil Regeringen i Almindelighed kun kunne skaffe de nødvendige Midler hertil ved at forøge deres Laan hos Bank of England; men herved vil Joint Stock Bankernes Kasse igen stige.

Det ses altsaa, at Regeringens Finanspolitik kan have stor Betydning for Bankernes Kasse og Deposita, og vi skal herefter gaa over til at undersøge, i hvor høj Grad den stedfundne Nedgang i Joint Stock Bankernes Deposita kan henføres til Regeringens Finanspolitik.

Som tidligere nævnt er der først Nedgang i Deposita i 1922, hvor de falder med c. 140 Millioner £. Samtidig er der en stor Nedgang i „Treasury Bills“, medens der i de to foregaaende Aar kun havde været en lille Nedgang.

Nu kan man imidlertid ikke slutte umiddelbart fra Bevægelsen i „Treasury Bills“ til Bevægelsen i Deposita, men for at komme Spørgsmaalet nærmere, skal vi citere Mr. Mc. Kenna fra hans Tale ved London Joint City and Midland Banks Generalforsamling i Januar 1922¹⁾. Mr. Mc. Kenna er denne Banks ledende Direktør.

Citatet lyder som følger: „Til enhver Nedgang i Bankdeposita maa der svare en Nedgang i Bankaktiverne. Hvad Forandring har der været i disse i Aarets (1922) Løb? Tallene for alle britiske og skotske Banker er endnu ikke offentliggjorte, men jeg kan give Tallene for Londons „Clearing Banks“, og det vil være nok til at belyse Sagen. Der har været en meget stor Nedgang i Vekselporfeuilleen, der er faldet med 130 Millioner £. „Cash and money at call“²⁾ viser en Nedgang paa 25 Millioner £ og „Loan and advances“ paa 30 Millioner £,

¹⁾ „The Bankers Magazine“, Februar 1923, Side 490.

²⁾ Kasse og Penge udlaant paa 7 eller 14 Dage.

men paa den anden Side er „Investments“¹⁾ steget med 50 Millioner £. En Undersøgelse af disse Tal viser os, at Nedgangen i Deposita, der er 135 Millioner £, skyldes den store Nedgang i Veksler og særlig i „Treasury Bills“. I Aarets Løb afbetalte Regeringen over 300 Millioner £ af „Treasury Bills“, og af disse laa Bankerne med mellem 100 og 200 Millioner £. Her ser vi en Nedgang i Deposita, der staar i Forbindelse med en Nedgang i de „Treasury Bills“, som Bankerne laa med. Fremgangsmaaden var i Sandhed en Deflation, som man havde frembragt i Følge en bestemt Politik fra Regeringens Side, som er resulteret i en reduceret Købekraft paa 200 Millioner £.

Senere i samme Tale sagde Mr. Mc. Kenna, efter at have talt om Regeringens Tilbagebetaling af de „Treasury Bills“, Bankerne laa med, følgende: „Jeg har allerede gjort Dem opmærksom paa de Tal, der er offentliggjorte af Bankerne, og disse viser en Nedgang sidste Aar paa mange Millioner baade i Deposita og Veksler, og vi har her en tilstrækkelig Forklaring paa de reducerede Deposita“.

Heraf ses, at den aller væsentligste Nedgang i Deposita i 1922 maa henføres til Regeringens Politik. Endvidere ses, at Bankerne ikke ved Salg af „Investments“ har søgt at bringe deres Deposita ned i dette Tidsrum, idet de tværtimod har købt „Investments“, og derved har modarbejdet den Nedgang, der har fundet Sted i deres Deposita, dels grundet paa Regeringens Finanspolitik, dels af andre Aarsager.

Angaaende Udviklingen i 1923 skal vi særligt kun behandle første Kvartal, da det er vanskeligt at føre den videre paa det nærværende Tidspunkt (November 1923). Ogsaa her gælder Tallene kun for London „Clearing Banks“. Deres Deposita viser i første Kvartal et Fald paa 88 Millioner £. Samtidig gaar Vekselporfeuilleen ned med 48 Millioner, „Investments“ med 27 Millioner og Kassen med 21 Millioner, hvorimod Udlaan stiger med 8 Millioner. I samme Tidsrum afbetaler Regeringen 103 Millioner „Treasury Bills“. Da man regner med, at kun offentlige Institutioner og Pengemarkedet paa det daværende Tidsrum laa med „Treasury Bills“, saa kan man gaa ud fra, at Joint Stock Bankerne har haft en stor Del af dem, der blev indløste i dette Kvartal. Det kendte engelske Finansblad „The Economist“ anslaaer i sit „Banking Number“ fra 19. Maj 1923, at Bankerne har haft godt Halvdelen af

¹⁾ Beholdning af Værdipapirer.

dem, „da der maa have været en Forøgelse i Bankernes Handelsveksler, grundet paa den Udstrækning, London i den sidste Tid har genvundet sin Virksomhed med Financiering af udenlandsk Handel ved Acceptor“. Man ser altsaa, at i dette Tidsrum har der foruden Regeringens Tilbagebetaling af „Treasury Bills“, som Bankerne laa med, været en anden væsentlig Aarsag til Nedgangen i Deposita, og det er Bankernes eget Salg af Værdipapirer. Dette er dobbelt interessant, idet der fra Bankkredse i Aarets første Maaneder blev rettet Bebrejdelser mod Regeringen, fordi den fremtvang et Fald i Bankdeposita ved sin Tilbagebetaling af „Treasury Bills“ og derved forøgede Deflationen og de daarlige Tider. Det blev da fra anden Side hævdet, at Bankerne kunde købe Værdipapirer og herved modarbejde Regeringens Deflationsbestræbelser, dersom dette virkeligt var Aarsagen til de daarlige Tider og Arbejdsløsheden. Nu ser vi, at Bankerne tværtimod selv har foraarsaget en Nedgang i Deposita ved Salg af Værdipapirer.

Det ses altsaa, at ogsaa i den her skildrede Tid har Hovedaarsagen til Nedgangen i Deposita været Regeringens Finanspolitik.

Angaaende Tiden April-Oktober 1923 skal vi blot nævne, at i de første Maaneder er der en Stigning i Deposita, i de næste en Nedgang, hvilket sikkert maa henføres til Sæsonvirksomhed.

Ovenfor har vi undersøgt Betydningen af, at Deposita kun viser et ringe Fald. Tilbage bliver der derfor kun Spørgsmaalet om, hvilken Betydning det store Beløb af „Treasury Bills“, der stadigt er udestaaende, og Regeringens Indløsning af det, har for Joint Stock Bankerne. Det udestaaende Beløb af „Treasury Bills“ er November 1923 642 Millioner £, og da Bankerne stadigt har mange af disse Veksler i deres Portefeuille, saa ses det, at de til enhver Tid kan skaffe sig en forøget Kasse, thi ved at nægte at forny de forfaldne „Treasury Bills“ og de fleste løber kun paa 3 Maaneder, tvinger de Staten til at gaa til Bank of England for hos den at faa Midler til at indfri de forfaldne Veksler, idet den som Regel ikke kan dette af de almindelige Statsindtægter. Bank of Englands Hjælp former sig saaledes, at Statens Gæld til Banken stiger, hvorimod Joint Stock Bankernes Konto forøges med det samme Beløb.

Hvis Staten derimod ikke søger at faa de forfaldne „Treasury Bills“ fornyede, men i Stedet udbyder et fast Laan, thi det er herved, den for største Delen har faaet Midler til at

indløse „Treasury Bills“ med, saa har vi ovenfor vist, at der-som Bankerne ejede de forfaldne Veksler, men ikke tegnede sig for det nye Laan, vilde deres Deposita gaa ned, men deres Kasse være uforandret, hvorfor den vilde være forholdsvis større. Ved at Joint Stock Bankerne til enhver Tid kan og ogsaa ved Regeringens Tilbagebetaling af „Treasury Bills“ har faaet deres Kasse forøget, har de faaet større Magt end før. Ganske vist deres Kasse udgør ikke en større Procent ved Udgangen af 1922 end før, og Grunden hertil er ikke, at de har forøget deres Vekseldiskontering eller almindelige Udlaan. Som Forklaring af dette Forhold skal vi igen anføre et Citat af Mr. Mc. Kenna taget fra samme Tale, som det foregaaende. Dette er som følger: „I det Eksempel, jeg ovenfor har givet¹⁾, vilde Bankerne have færre Deposita end før, men det samme Beløb som Kasse. Man vilde derfor maaske sige, at Bankerne vilde have en forholdsvis større Kasse, end de plejer, og derfor vilde være i Stand til at give nye Laan og saaledes genskabe de tabte Deposita. Som Svar herpaa vil jeg minde Dem om, at den øjeblikkelige Brug en Bank i Virkeligheden gør af sin større Kassebeholdning er, at udlaane den til Pengemarkedet²⁾. Ved disse forøgede Midler bliver „The Discount Brokers“ og andre af Bank of Englands Kunder i Stand til at tilbagebetale Laan, de har faaet hos denne, og enhver saadan Betaling ophæver ikke alene et Deposita, men ogsaa et tilsvarende Beløb af Kassebeholdning for Bankerne“.

Selv om man heraf ser, at Joint Stock Bankerne ikke hidtil har brugt deres Magt til at forøge deres Kasse, saa maa man dog stadigt fastholde, at de kan gøre dette, naar de ønsker, og saa længe de kan det, er Bank of Englands Magt kun af ren psykologisk Karakter. For saa vidt Staten ikke paa anden Maade kan regulere dette, vil dette Forhold vedvare, ikke alene saa længe der stadigt findes et betydeligt Beløb af „Treasury Bills“, men ogsaa derefter, for saa vidt Joint Stock Bankerne benytter Lejligheden til at holde større Tilgodehavender end før hos Bank of England.

Nu kan Regeringen gennem sin Finanspolitik imidlertid modarbejde denne Joint Stock Bankernes Magt paa

¹⁾ Som viser, hvad der sker, naar Regeringen tilbagebetaler „Treasury Bills“, som Bankerne ligger med.

²⁾ Det er disse Laan, der kaldes „Money at call and short notice“.

to Maader. Den ene bestaar i, at Regeringen inddrager flere Currency Notes, end den er nødt til, for at holde Prisniveauet stabilt, idet nogle af Joint Stock Bankernes Kunder saa vilde hæve deres Deposita og forlange Beløbet i Sedler, hvorved ikke alene Kassen vilde falde absolut, men ogsaa relativt. Det andet, Regeringen kunde gøre, var at tilbagebetale noget af sin Gæld til Bank of England, der nu er langt større end før, thi herved vilde Joint Stock Bankernes Tilgodehavender hos Bank of England ogsaa falde, da de Midler, Regeringen vilde bruge dertil, vilde bliver overført til den over Joint Stock Bankernes Konti hos Bank of England, enten det var ved Hjælp af et Laan eller gennem de almindelige Statsindtægter, Regeringen fik Midler til at reducere sin Gæld til Banken.

Imidlertid vil det sandsynligvis være vanskeligt for Staten at skaffe sig Midler hertil, saa længe Statsgælden og dens Forrentning opsluger omkring 350 Millioner £ om Aaret. Endnu vanskeligere vil det vist være for den at nedbringe sin Gæld til Bank of England, saa længe der stadigt er et stort Beløb af udestaaende „Treasury Bills“ og andre kun for nogle Aar løbende Regeringslaan. Saa før disse er blevet afløste med Laan løbende paa en længere Aarrække, hvilket vel sagtens vil ske samtidig med en almindelig Konventering af de dyre Laan, der blev optagne under og efter Krigen, kan der næppe være Tale om, at Regeringen varigt kan bringe sin Gæld til Bank of England ned til det, den var før Krigen, da Bankens Laan til Regeringen kun var af kortere Varighed og skyldtes, at Regeringens Indtægter og Udgifter ikke var samtidige.

Vi tror derfor, at den Forskydning i Magtforholdene mellem Bank of England og Joint Stock Bankerne, som vi ovenfor har gjort opmærksom paa, i alle Tilfælde vil holde sig, saa længe der stadigt findes et stort Beløb af „Treasury Bills“, og dersom Regeringen skulde søge at afbetale dem ved Hjælp af et stort fast Laan, saa ogsaa derefter, dersom Joint Stock Bankerne benytter denne Lejlighed til at skaffe sig en forholdsvis større Kasse.

Foruden det udestaaende Beløb af „Treasury Bills“ vil ogsaa et andet Forhold tendere til at forøge Bankernes Kasse forholdsvis, om end kun i ringere Grad. Dersom Regeringen gennem en meget høj Indkomstskat, og for Tiden er den meget høj, søger at skaffe sig Midler til at betale sin indenlandske Statsgæld, hvilket er langt den største Del af Gæl-

den, saa er det muligt, at en stor Del af de Midler, der bruges hertil, tages af de løbende Opsparinger. For saa vidt de Obligationer, der indløses, ejes af private Folk, vil der ikke ske nogen Nedgang for Deposita, men ejes de derimod af Bankerne, vil der ske en Nedgang i dem samtidig med, at deres Kasse udgør det samme Beløb som før. Forholdet er akkurat det samme, som er skildret ovenfor for Tilbagebetaling af „Treasury Bills“. Da de engelske Joint Stock Bankers Beholdning af Værdipapirer i Aarene 1913 til 1922 er steget med 300 Millioner £, og da de aller fleste af disse sikkert er Regeringsobligationer udstedt i disse Aar, ses det, at der vil være en Tendens til en stadig forholdsvis større Kasse ogsaa af denne Grund, om end dette ikke vil betyde nær saa meget som „Treasury Bills“.

Nu rejser der sig det Spørgsmaal, hvorvidt den Forskydning i Magtforholdet, der maa siges at have fundet Sted mellem Bank of England og Joint Stock Bankerne, har og i Fremtiden vil bevirke, at disse sidste ikke vil følge Bank of England i dens Diskontopolitik.

Til Belysning af, om det har bevirket dette, skal vi anføre følgende Tabel taget fra „The Economist“'s Banking Number 19. Maj 1923.

	Margin mellem								
	Bank Rate ¹⁾			Deposit Rate ²⁾			Deposit Rate		
	and Marked Rate			and Marked Rate			and Short Loan Rate ³⁾		
	£	s.	d.	£	s.	d.	£	s.	d.
1911	0	10	11	0	19	1	0	7	4
1912	0	2	10	1	7	2	0	14	6
1913	0	8	0	1	2	2	0	10	7
1919	1	4	2	0	15	0	0	5	9
1920	0	6	5	1	12	7	0	9	3
1921	0	18	1	1	1	11	0	10	4
1922	1	0	10	0	19	2	0	12	1

Ved at betragte disse Tal, ses det, at Marginen mellem „Bank Rate“ og „Marked Rate“ er betydelig større efter Krigen end før, og da „Marked Rate“ altid er lavere end „Bank Rate“, i Modsætning til Forholdene i Danmark, saa synes disse

¹⁾ Ved Bank Rate forstaaes Bank of Englands officielle Diskontosats; ved Marked Rate den Rente, der maa gives af de fineste Bankaccepter.

²⁾ Den Rente, der gives af Bankerne for „Deposits on time“, idet de ikke giver nogen Rente for „Deposits on sight“.

³⁾ Den Rente, Bankerne betinger sig for Laan paa en Uge eller 14 Dage.

Tal at vise, at Joint Stock Bankerne ikke har fulgt Bank of Englands Diskontopolitik i samme Grad som før. Imidlertid er en saadan Slutning vist uberettiget, thi hvad de to sidste Aar angaar med de daarlige økonomiske Konjunkturer, men paa den anden Side med rigelig Pengemængde, hvad der kan ses af, at Bank of Englands Diskonto i disse to Aar falder fra 7 til 3 pCt., saa er Renterne af de fineste Bankaccepter nok trykket unaturligt langt ned, saaledes at Marginen mellem Bank Rate og Marked Rate for disse Aar ikke kan betragtes som norm-givende, og hvad de første to Aar angaar, saa viser 1920 en meget lille Margin, saa der egentlig kun bliver 1919 tilbage som en Afvigelse fra Forholdene før Krigen. For dette Aar stiller Forholdene sig saaledes, at Bank Rate fra 5. April 1917 til 6. November 1919 uafbrudt havde været 5 pCt. for saa d. 6. November 1919 at blive hævet til 6 pCt. Denne Stigning i Bank Rate fra 5 til 6 pCt. bevirkede straks en Stigning i Marked Rate fra $4\frac{9}{16}$ pCt. til $5\frac{5}{8}$ pCt., og heromkring holdt den sig Resten af Aaret, ligesom Bank Rate ogsaa forblev 6 pCt. Altsaa fulgte Marked Rate med op, da Bank Rate steg, og det er kun tidligere i samme Aar, der har været en abnorm stor Afvigelse mellem de to Satser, men at ville drage nogle Slutninger ud fra de Forhold, der har hersket i det første halve Aar efter Krigens Slutning, har man sikkert ikke Lov til. Man kan derfor næppe hævde, at Joint Stock Bankerne hidtil har brugt deres forøgede Magt til at føre en fra Bank of England forskellig Kreditpolitik. Af den ovenfor anførte Tabel ses det, at de heller ikke har brugt den til at gennemføre en større Margin imellem Ind- og Udlånsrenten, end der var før Krigen.

Hvad Fremtiden angaar, vil Joint Stock Bankerne derfor næppe føre en anden Diskontopolitik end Bank of Englands. En Grund, hvorfor de ikke vil gøre dette, er nok, fordi de forstaar, at en moderne Storbank ikke alene maa handle efter, hvad der gavner den bedst, men ogsaa maa se paa, hvad der gavner Samfundet som Helhed. Men selv om de ikke skulde anlægge et saadant Synspunkt, vil de dog næppe i det lange Løb gaa imod Bank of Englands Politik, thi den ovenfor omtalte Cunliffe Komite, havde paa den ene Side stadig stor Tillid til Bank of Englands Diskontopolitik og paa den anden Side stod den paa det Standpunkt, at det kun var under Forudsætning af, at Banken virkelig hermed kunde lede Landets Næringsliv, at man kunde undgaa Statsindgreb i Bank-væsenet. Derfor vil Joint Stock Bankerne sikkert forstaa, at

dersom de gaar imod Bank of Englands Politik, vil de udsætte sig for, at Staten før eller senere griber ind i Bankvæsenet, hvilket de sikkert meget nødtigt ser. Det kan da ogsaa nævnes, at skønt der fra Joint Stock Bankernes Side er klaget en Del over den Deflationspolitik, som Staten og Bank of England har ført, idet de har beskyldt denne for at have forårsaget mere Arbejdsløshed, end der var nødvendigt, har de dog ikke selv ført en modsat Politik.

4.

Vi har her søgt at give et Rids af nogle af de vigtigste Sider i engelsk Bankvæsen og derigennem angive, hvilke Forhold, der sandsynligvis vil blive bestemmende for den fremtidige Udvikling.

Særlig er der lagt Vægt paa at belyse Statens Stilling overfor Bankerne, thi kun ved at kende den, vil det være muligt at forstaa den videre Udvikling. Dette skyldes to Forhold. Det første er, at Statens Finanspolitik vil spille en stor Rolle for Bankerne. Det andet er, at den moderne Udvikling, der har ført til, at Checken har fortrængt Bankseddelen, og at nogle faa Storbanker er dominerende, har bevirket, at de private Bankers Magt er en helt anden end før. Dette forstærkes yderligere gennem den Situation, der er skabt ved Regeringens Finanspolitik under Krigen. Derved er der fremkommet det Forhold, at Bank of England reelt set har mistet meget af sin Magt til at gennemføre den Politik, som den i Følge sin Forfatning er tvunget til, og som Regeringen ønsker, den skal føre for at lede det økonomiske Liv til det fælles bedste, og følgelig vil det være afgørende for den fremtidige Udvikling, hvorvidt de private Banker søger at føre en Diskontopolitik, der gaar imod Bank of Englands, eller om denne, trods den reelt har mistet en stor Del af sin Magt, alligevel er i Stand til at gennemføre den Opgave, der er tildelt den i Kraft af, at bag ved den staar Staten.

BOGANMELDELSER.

J. M. KEYNES: *A tract on monetary reform.* 209 S. Macmillan & Co., London 1923.

Bogen begynder naturligvis med Spørgsmaalet om Bankdirektørernes Aandsevner. Dette Spørgsmaal kan nu om Dage under Behandlingen af Bank- og Pengevæsen ikke forbigaaes af nogen Mand, der har Respekt for sig selv og som vil søge at faa Almenheden til at dele i hvert Fald noget af denne Respekt. Men det skal tjene til Prof. Keynes Ære, at han drejer Spørgsmaalet udenom alle Dilettanter derhen, hvor det skal, ved at sige, at naar Nationaløkonomien imødekommer Kravet om „a clear analysis of the real facts“, saa skal Bankverdenen nok forstaa en saadan indgaaende Behandling af de foreliggende Kendsgerninger, og Forf. tilegner derfor „i Ærbødighed og uden Tilladelse“ sin Bog til Bank of Englands Direktører og Bankraad, „som nu og i Fremtiden har et langt vanskeligere Hverv hvilende paa sig end før“. Dette Krav om „real facts“, som Forf. opstiller i Fortalen kommer han senere tilbage til igen, hvor han (S. 80) spotter over de økonomiske Teoretikeres „i det lange Løb“. „Dette *lange Løb* giver en urigtig Vejledning over for de Ting, der sker. I *det lange Løb* er vi alle døde. Økonomerne sætter sig en altfor let og en altfor unyttig Opgave, hvis de i stormfulde Tider blot kan fortælle os, at naar Stormen forlængst er forbi, bliver Havets Overflade stille igen“. Gyldne Ord overfor ærede Samtidige, der farer rundt med deres „internationale“ Betragtninger, eller som i deres eget Land kræver Respekt for de Teorier, de fremsætter uden at have undersøgt, om Teorien paa en naturlig Maade kan tilpasses til de økonomiske Tilstande og Kræfter, der hersker. Thi i modsat Fald kan Teorien maaske være rigtig nok i *det lange Løb*, men den er uden Betydning overfor Løsningen af de foreliggende konkrete Vanskeligheder.

Det er i første Række de store Ulykker, som er hændt og som hænder paa Grund af Forskydningerne i Prisniveauet,

som Forf. vil belyse i sin Bog og give et positivt Forslag til at undgaa i Fremtiden. I en Form, der tillader Læseren som gennem en høj ren Luft at se alle de skarpe Konturer af Forf.'s Betragtninger, viser han os Betydningen af Pengeværdiens Forskydninger for Sparere og Laantagere, for Producenter og Arbejdere, for Stat og Individ. Han bruger Statistik som Exempler og til Støtte for sine Betragtninger, hans Herredømme over Stoffet er overordentligt. Det er en meget betydelig Bog. Og den er skreven med et Overskud af Kraft, der giver sig Udslag i gnistrende Indfald og svidende Ironi — en Humor, som har bybe Rødder i engelsk Aandsliv. Men den er ogsaa reelt en engelsk Bog, ikke blot i den Forstand, at man føler Verdensrigets økonomiske Vældighed som dens Baggrund, men ogsaa, fordi Spørgsmaal som den engelske Arbejdsløsheds uhyggelige Omfang og Muligheden af at stryge Krigsaarenes Statsgæld ud ved en Kapitalskat behandles indgaaende.

Der, hvor Forf. maaler den Fortræd, som Inflation eller Deflation forvolder, er han mest overbærende mod Inflationsulykkerne, fordi Deflationen skaber Arbejdsløshed, og fordi han interesserer sig mindre for den passive Kapitalist end for Arbejderen. „Det er værre, i en forarmet Verden, at fremkalde Arbejdsløshed end at give the rentier mindre end han havde ventet“. Og det er den samme Forkærlighed for Arbejdet, der gør Forf. til Talsmand for Kapitalskatten, fordi de store Krav som Krigsaarenes Laan har givet den passive Kapitalist paa det arbejdende Samfunds Afkast er utaalelige for dette, og i mange Tilfælde overhovedet ikke kan bæres. Der er da to Maader at fri sig for dem paa, enten ved Inflation (som i Tyskland, Frankrig o. a. Steder), eller ved en Kapitalskat, som han tager til Orde for som den rationelle Løsning af Spørgsmaalet. Kapitalisten er lige godt eller lige daarligt stillet, om hans Formue forringes ved Prissigning eller den tages fra ham i Skat, men i sidste Fald slipper man for alle Inflationens ulykkelige Samvirkninger. Det er en lignende Betragtning, der laa til Grund for de Bemærkninger, jeg fremsatte her i Tidsskriftet (1923, S. 294) og paa Valutakonferencen 1923 vedrørende Muligheden af at løse Valutavanskelighederne her i Landet gennem en forhøjet Beskatning; det er altid rart at træffe en saa hyggelig Meningsfælle som Mr. Keynes.

Naar jeg ovenfor mente, at Kapitalskatten er et særligt engelsk Problem, ligger det deri, at England gik ind i Krigen med en Gæld paa 716 Mill. £ og i 1923 skyldte 7740 Mill. £. For Tysklands Vedkommende er Spørgsmaalet afgjort

gennem Reichsmarkens Tilintetgørelse, for Frankrigs Vedkommende er Forf. af den Mening, at der ikke er anden Udvej end en videre Møntforringelse. I det (2.) Kapitel, hvor disse Spørgsmaal behandles, gives der en Række saare oplysende Beregninger over de Beløb, som man i Rusland og Tyskland har opkrævet i Skatter gennem Seddelpressen. Forf. regner, at Tyskland gennem sin Seddeludstedelse i Sommeren 1923, før det endelige Marksammenbrud skete, opkrævede 3 Mill. £ om Ugen i Skat. Og saa gives der endda Folk der tror, at der ikke er blevet opkrævet Skat i Tyskland!

De to første Kapitler, der nu er refererede, er de lettest tilgængelige; i 3. Kapitel behandles Spørgsmaalet om Kvantitetsteori og Købekraftsparitet, om Valutaernes Sæsonsvingninger og om Valutaterminshandel. Dele af dette Kapitel er overmaade vanskelige at følge, selv for den, der er vant til disse Spørgsmaal, men „the serious student“ vil ikke fortryde at have arbejdet sig igennem. Afsnittet om Terminsmarkedet, der skulde synes at være ved at ligge udenfor paa Grund af sit særlige tekniske Indhold, er — ogsaa det — et nødvendigt Led i Bogens Konstruktion, fordi den Udligning af Valutasvingningerne, der opnaas paa Terminsmarkedet, giver sit Bidrag til den Stabilitet i Priserne, som Forf. anser det for nødvendigt at naa til. Derfor erklærer han det for nyttigt, at Statsbankerne yder deres Bidrag til at muliggøre saadanne Valutaterminsføretninger, ogsaa fordi det er naturligt, at den hele Valutarisiko lægges fra dem, der handler med Varer over paa dem, der handler med Valuta. „De store Svingninger i de ledende Valutaer gennem de sidste tre Aar — her tales ikke om den foregaaede Værdiforringelse — skyldes ikke den Spekulation, der har været, men derimod, at der ikke har været en tilstrækkelig stor Spekulation i Forhold til den stedfundne Vareomsætning“.

Hvad angaar Afsnittet om Kvantitetsteorien, da er der igennem den simple Formel, hvorved Forf. bringer Bankindskudene og Seddelcirkulation i Forbindelse med hinanden, skabt en stor Klarhed over disse Forhold og over Diskontoens Virkninger og dens Begrænsning. „Det er tvivlsomt, om Diskontoen i sig selv altid er et tilstrækkeligt kraftigt Værktøj, og, hvis vi tilstræber Stabilitet, maa vi være rede til i givet Fald at variere baade Seddelmængde og Bankernes Dækningsforhold overfor deres Forpligtelser“. Men hvis Staten gennem Inflation paavirker Seddelmængden, taber Centralbanken naturligvis den nødvendige Kontrol over Seddelmængden og dermed sin kon-

trollerende Indflydelse paa Prisniveauet. Baade Bankdirektører, der er Skeptikere over for Diskontoen og Nationaløkonomer, der er blinde Tilhængere af den, vil have megen Nytte af disse mesterlige Par Sider.

Saa følger Afsnittet om Købekraftspariteten. Det synes mig det mindst koncise af Bogens Afsnit, det er ligesom Forf. har skrevet det i Kamp med en eller anden Tvivl i sin Sjæl, eller ikke er naaet til Frigørelse fra den store Uklarhed, der præger Prof. Cassels Lancering af Teorien og videre Behandling af den. Forf. citerer Cassels Krav om, at alle Varer skal være steget lige meget i Pris, for at Købekraftsparitet og aktuel Valutakurs kan falde sammen, men ser naturligvis, at dette praktisk taget aldrig sker, og at følgelig Teorien ikke kan anvendes til at vise, hvor Vexelkurserne bør være. Men Købekraftspariteten angiver, siger Forf., — som Guldpariteten i gamle Dage — det Ligevægtpunkt, hvorom Vexelkurserne svinger. Saavidt kommer Forf. med hele sin skarpsindige Analyses Betragtninger for og imod. Men saa forlader han (S. 97) Møntenhedens indre Værdi som maalgivende ogsaa for de fremmede Valutakursers Højde, og indfører Handelsbalancen i Betragtningerne. Aarsagen hertil er aabenbart den, at Købekraftspariteten mellem £ og \$ ligger under den engelske \$-Kurs; at altsaa Købekraftspariteten angiver en Kurs i London paa £ af f. Eks. 4.70 \$, medens Kursen faktisk kun noteredes i 4.60. I de Tabeller, Forf. meddeler (S. 102) er Købekraftspariteten saaledes næsten uden Undtagelse i de 4 Aar, Tabellen omfatter, over Vexelkursen. Og for at forklare dette, er det saa, at Forf. taler om en Forskydning i „The equation of exchange“, ved i et Skoleeksempel at tale om, at „et mindre Antal Enheder af Hesperidernes Varer end før køber en vis Mængde af Westropas Varer“. Men det vil jo blot sige, at „Hesperidernes“ Varer er steget mere i Pris end „Westropas“, og da der i Exemplet (S. 98) regnes med, at 80 pCt. af Varerne, der indgaar i Pristallene er home-produced, saa vil altsaa den Vægt, der tillægges de i Pris stegne Varer, være langt større for Hesperiderne end for Westropa, følgelig vil Stigningen i Hesperidernes Pristal blive større end i Westropas. Af Federal Reserve Boards Pristal kan det ses, at de indenlandske amerikanske Varer er steget væsentligt stærkere siden 1913 end de i U. S. A. indførte Varer; følgelig er der i selve Pristalsberegningen tilstrækkelig Forklaring paa, at \$-kursen i London staar under Købekraftspariteten, saaledes at altsaa Englænderne i en Række Aar tilsyneladende har „betalt \$ for dyrt“. Hvis vi

havde et virkelig fuldkomment Udtryk for en Mønts Købeevne, kan der efter min Mening ikke være Tvivl om, at Købekrafts-paritet og Vexelkurs med mindre kortvarige Forskydninger altid vilde falde sammen mellem to Markeder i saa intim Forbindelse som det amerikanske og det engelske, og i hvert Fald skønner jeg ikke, at det i Virkeligheden skulde være muligt igennem flere Aar at have forskellig Værdi paa Møntens indre og ydre Købeevne, selv med en skæv Handelsbalance. For Underskudet paa Handelsbalancen bliver jo betalt, og de Kurser, til hvilke dette finder Sted, vil inden længe have virket tilbage paa det hjemlige Prisniveau. Men for Englands Vedkommende, der efter Board of Trade Opgørelser havde et Overskud paa sin Betalingsbalance af 150 Mill. £ i 1922 og 97 Mill. i 1923, kan dog i hvert Fald en Forskydning i Handelsbalancen i ugunstig Retning ikke paavirke Vexelkurserne permanent.

Efter nu i de nævnte 3 Kapitler at have analyseret Pen-
genes Funktioner, gaar Forf. over til en Undersøgelse over
Guldmøntfodens Betydning for Opretholdelsen af Stabiliteten
for Priser, Kredit og Beskæftigelse. Da Guldets dels ikke mere
er i Cirkulation, dels i stort Omfang er samlet i Federal Re-
serve Boards Kældere i Washington, anser han dets Værdi
som Prismaaler for væsentlig forringet, og giver til nær-
mere Belysning heraf en Analyse af den Maade, paa hvilken
Kredit skabes og inddrages i det engelske Bankvæsen nu
om Dage. Der er nu at tage Hensyn baade til Bank of
Englands Sedler og til de af det engelske Finansministe-
rium udstedte Currency notes, og der redegøres for de
Virkninger, som Bevægelserne i disse Betalingsmidler har for
Kredit, forudsat at Privatbankerne vedbliver at overholde
det Krav, som almindeligt stilles til Dækningsforholdet over
deres Forpligtelser, nemlig, at „cash in hand or at the Bank
of England“ skal udgøre omkring en Niendedel af Forplig-
telserne (Deposita). Da Diskontoens Virkning paa Ind- og
Udstrømning af Guldets er ophævet, bliver dens regulerende
Evne begrænset til Udlaan til Næringslivet og Vexeldiskon-
tering, og det vises, hvorledes Forøgelse eller Formindskelse
af Udlaanene til Staten ganske kan ophæve Virkningerne af
Ændringer i Diskontosatsen. Dette er naturligvis noget gan-
ske alment, der finder Sted og har fundet Sted i alle Lande;
men mange Økonomer har ikke skænket disse Krigs- og Efter-
krigsforskydninger i Pengevæsenets Mekanik tilstrækkelig Op-
mærksomhed, og har i Stedet for at foretage en indgaaende
Undersøgelse af samtlige de Faktorer, der paavirker Krediten

og derigennem Priser og Valutakurser, paa en for hele Spørgsmaalets Belysning og Løsning lidet heldig Maade fastholdt Kravet om at bringe Orden i Pengevæsenet tilbage alene gennem Forhøjelser af Diskontoen.

I sidste, 5te Kapitel drager Forf. saa Konklusionen af sin Undersøgelse. Og denne Konklusion gaar da ud paa, at Guld-møntfoden efter Krigen ikke mere kan forventes at give et saa forholdsvis jævnt Prisniveau, som Tilfældet var i det 19. Aarh., fordi Menneskenes Udbreden sig over Jordkloden skabte ny Guldproduktion i Tempo med Erhvervslivets Vækst gennem Aarhundredet, medens det ikke er sandsynligt, at Guldproduktionen i Fremtiden vil kunne gøre det samme, og fordi saa stor en Del af Verdens Guld nu ligger i Federal Reserve Boards Kældere i Washington; thi Federal Reserve Board har ikke turdet nægte at modtage Guld, for ikke at udsætte sin Møntværdi for et stort Fald. Derfor er U. S. A. „blevet drevet til den kostbare Politik at begrave i Guld-kældrene i Washington, hvad Minearbejderne i Sydafrika med saa stort Besvær har bragt frem til Jordens Overflade“. Og følgelig afhænger Guldets Værdi af, om F. R. B. vil ofre, hvad Forf. i Øjeblikket anslaa til 100 Mill. £ om Aaret for at opretholde Guldillusionen. Men den Dag, Amerika ikke mere vil det, vil et stort Fald i Guldets Pris blive Følgen, da de Lande, der har Raad til det, allerede har det Guld i deres Centralbanker, de skal bruge, og da de andre naturligvis ikke vil have Udgifter til noget saa overflødigt som en Guldbeholdning til Seddel-dækning. „Tilliden til den fremtidige Stabilitet i Guldets Værdi afhænger derfor af, om U. S. A. er taabelig nok til at vedblive med at modtage Guld, som det ingen Brug har for, og klog nok til, naar det har modtaget Guld, da at opretholde dets fiktive Værdi. Og dette kan jo kun finde Sted ved et Samarbejde mellem en Offentlighed, der intet forstaar, og et Federal Reserve Board, der forstaar alt; men Stillingen er prekær“, thi „man kan jo ikke være sikker paa, om ikke en eller anden Senator kunde finde paa at læse denne Bog og var i Stand til at forstaa den“. Hertil kommer videre, at da Guld i alle Lande er gaaet ud af Cirkulation og da Europas Gældsforhold til Amerika, saalænge Amerika vil have Guld, medfører en stadig Strøm af Guld derover, saa vil de gamle Dages „Strømmen frem og tilbage“ af Guldet følgelig ikke indtræde ved Genoptagelse af Guldindløsningen. Og da Guldet altsaa ikke kan anses for brugbart til i kommende Tider at være et værdifast Maal, og det heller ikke kan give en „mekanisk“

Regulator paa Udsvingene i Betalingsbalancen, d. v. s. paa Vexelkurserne, saa ønsker Mr. Keynes, at man vilkaarligt anvender det til Udligning af kortvarige Svingninger i Betalingsbalancen, men iøvrigt opretholder Prisniveauets og følgelig Vexelkursernes Stabilitet ved en Kreditpolitik fra Centralbankernes Side, der bevidst stræber mod dette Maal, saaledes som F. R. B. nu i snart halvandet Aar har gjort det. Den amerikanske Seddel med dens 130 pCt.s Gulddækning og den svenske med 50 pCt.s er lige meget værd, køber lige mange Varer, fordi Omsætningsmidlernes Mængde og de Varer og Tjenester, der skal ombyttes, staar i samme Forhold til hinanden i de to Lande. Det er følgelig Mængden af Varer og Tjenester, der bliver afgørende for, hvilken Udstrækning Centralbanken kan give sin Kredit, naar dens vigtigste Formaal er at sikre det fastest mulige Prisniveau, og derfor har F. R. B.s Politik i stort Omfang været baseret paa det Arbejde, der er gjort i Harvard Universitetets økonomiske Laboratorium. Det er denne Institutions indgaaende økonomisk-statistiske Arbejder over Bevægelserne paa Pengemarkedets og Erhvervslivets Omraader, der har været vejledende, og som nu ved et Samarbejde mellem Cambridge University og London School of Economics optages i England. Og denne „økonomiske Meteorologi“, der skal erstatte Guldets i tidligere Dage, kan gøre det bedre, fordi den kommer først. Det er Forventningen om en Forandring, der skal imødegaes. Er Forandringen først indtraadt viser den økonomiske Historie, at den ikke standser før end i en Krise. Men de amerikanske Økonomer har ved deres vagtsomme Arbejder med Statistiken over Aktiekursernes Forskydninger, over Udvidelser af Produktionen, over Forandringer i Handelsforholdene osv. kunnet spore Forandringerne paa et meget tidligt Stadium. Det var paa Grundlag af disse Studier af F. R. B. i sidste Foraar satte sin Diskonto op fra 4 til $4\frac{1}{2}\%$, og det er en paa et saadant videnskabeligt Grundlag funderet Pengepolitik, Mr. Keynes ønsker at Bank of England ogsaa fører.

Det er sagt, om den foreliggende Bog, at den kan sammenlignes med Ricardos Skrifter om Pengevæsenet. Den er utvivlsomt paa Højde med dem i sin klare Dybsindighed, og overgaar dem i indtrængende Forstaaelse. Men der ligger ogsaa et Aarhundrede imellem. Snarest maatte man forbavses over, at Fremskridtet ikke er større. Men Aarsagen hertil er klar nok. For at Økonomien skal kunne komme videre, maa den nu vende sig til konkrete Undersøgelser af Virkelig-

heden. Paa de fleste Omraader er der neppe mere at naa gennem den abstrakte Teori; Arbejdshypoteserne et stillet op. Det bliver et meget drøjere og mere jordbundet Liv end den skønne Flugt, som mange hidtil har fløjet. Det nøjeste Samarbejde mellem de økonomiske Teoretikere og den økonomiske Statistik maa finde Sted; først da kan der ventes Resultater, der kan give en virkelig videnskabelig Erkendelse og faa praktisk Betydning. Saaledes forstaar jeg Mr. Keynes Krav om „a clear analysis of the real facts“. Og Begyndelsen er alt-saa allerede gjort for de Omraader i Forbindelse med Penge-væsenet, der i Aarene efter Krigen har faaet størst Betydning.

Men dette vil sige, at ikke blot er paa disse Omraader de teoretiske Betragtninger stillet bagved den økonomiske-statistiske Behandling af Spørgsmaalene; heller ikke Banklederne, og da særlig Centralbanklederne, vil efter det Exempel, der er givet af Federal Reserve Board, i kommende Dage kunne bruge deres gamle intuitive Metoder, naar de vil lede deres Banker. De maa paa det nøjeste følge alle de Foreteelser, hjemme og ude, der paavirker Næringslivet og Pengemarkederne og være i Stand til at vurdere disse Foreteelsers Opstaaen og Rækkevidde. Den forøgede Sikkerhed, de herigennem vinder for deres Handlinger, vil komme det hele Samfund til Gode.

Den foreliggende Bog betyder ikke blot en stor videnskabelig Landvinding for Økonomien; den vil uden Tvivl ogsaa, som Forf. forudsætter, blive forstaaet af Banklederne og hjælpe dem og Lovgiverne til, at mange Forhold vedrørende Pengenes Natur bedre erkendes, og den vil derved bidrage til, at Landene igen vender tilbage til ordnede Pengeforhold.

E. C.

ELI F. HECKSCHER: **Nyordningen af Finlands Penningsväsande.**
118 S. Holger Schildts Förlags A/B. Helsingfors 1923.

Det foreliggende Skrift er udarbejdet efter Anmodning af „Finlands riksdags bankfullmäktige“, med Bistand af Finlands Banks Statistiker, Mag. Kalliala, og naturligvis efter de Samraad til flere Sider, der er nødvendigt selv for den indsigtfuldste fremmede. Bogen giver da med den Klarhed, Forf. raader over, en Tillem্পning af hans teoretisk-økonomiske Anskuelser paa de foreliggende finske Pengeforhold, og er vel værd at læse.

Den, der kender noget til Forf.'s Anskuelser om disse Emner, vil ikke forbavses over, at han med sædvanlig Energi tager Ordet for, at man bør nedskrive den finske Mark til dens faktiske Guldverdi og saa snart som muligt gaa over til Guldindløsning. Redegørelsen er afgivet før Udgangen af August 1923 og i en Efterskrift, dateret 5. Decbr. 1923, bruger Forf. den Anledning, som Markens Fald i Efteraarets Løb har givet, til at hævde, at noget saadant kunde have været undgaaet, om man om Sommeren havde fulgt hans Forslag og skaffet sig en paa Guld baseret Valuta. Men da han ikke kan se nogen anden Grund til Markfaldet end Spekulation i en Stigning af de fremmede Valutakurser, og da en saadan Spekulation dog næppe opstaar, medmindre de naturlige Betingelser for den i Henseende til en Tilbudet overstigende Efterspørgsel er tilstede, saa vilde det under en Guldindløsning have givet sig Udtryk i en Udstrømning af Guldet. For Henvisningen (S. 92) til, at Centralbanken ved Kreditoperationer bør udjævne Vexelkurs-Svingningerne, f. Eks. ved Køb og Salg af a vista eller kortløbende Fordringer paa Udlandet, forudsætter jo, at saadanne Fordringer staar til Raadighed, hvad vel netop i den foreliggende Situation er lidet sandsynligt.

Imidlertid, Spørgsmaalet om Guldindløsningen er i hvert Fald for mig et Sidespørgsmaal i det hele Valutaproblem. Og heri er jeg paa en vis Maade enig med Forf. Thi han fremhæver gentagende og stærkt, at Betingelsen for at gaa til Guldindløsning er den, at der er tilvejebragt Ro paa Penge-markedet, saaledes at Valutaen ligger fast og man følgelig ved, til hvilken Kurs man tør genoptage Indløsningen med Guld. Og efter min Mening ligger det foreliggende Skrifts Styrke netop i den Energi, hvormed Forf. hævder dette. Er man først saa vidt, spiller det jo endelig mindre Rolle om man opretholder denne Tilstand ved Guldindløsning eller ved andre Midler af bankteknisk eller anden Art. Men givet er det naturligvis, at ingen Ordning kan holde, hvis ikke samtlige Samfunds faktorer — og herunder i første Række Statsmagten — yder sin Medvirkning. Derom hedder det (S. 98): „Det eneste, Guldmonnfoden ligesom overhovedet det stabile Pengevæsen kræver, er . . . at blive behandlet i Overensstemmelse med sine egne Krav, saa at ikke Magten over Pengevæsenet udnyttes til Formaal, der forstyrrer dets Ligevægt. Af denne Grund og ikke af nogen anden er Uorden i Finanserne den hyppigste af alle Aarsager til Pengevæsenets Ødelæggelse, idet Staten skaffer sig Indtægter gennem Mønt-

forringelse eller Seddefabrikation eller gennem en Kreditgivning, der indirekte leder hertil."

Den finske Bank har endnu ikke fulgt Forf.s Forslag, men den og vi har faaet en værdifuld Udredning af det hele Spørgsmaal.

E. C.

HANNES GEBHARD: **Smaabruket i Skandinavien.** Översättning från Finska. Boksspeditions A. B. Helsingfors 1923. 335 S.

Professor Hannes Gebhard er kendt blandt Andelssagens Forkæmpere for sit virksomme og frugtbringende Arbejde for Andelsbevægelsens Fremvækst i Finland, og af hans Værker vil vel ogsaa særlig „Huvuddragen av Andelsverksamheten i Finland“ være danske Læsere bekendt. Hans praktiske og videnskabelige Arbejde har været besjælet af Ønsket om at løfte de smaa i Samfundet op til større Selvstændighed og bedre Kaar, at muliggøre en rigere Udfoldelse af Folkets Kræfter og en fuldere Udnyttelse af Landets Hjelpekilder. Med dette Maal for Øje er ogsaa Bogen om Smaabruket i Skandinavien skrevet.

Baggrunden for dette Værk er de Jordreformer, som i disse Aar iværksættes i Finland for at raade Bod paa de uheldige Jordbesiddelsesforhold og den Proletarisering af Hovedparten af Landbefolkningen, som var en Hovedaarsag til de sørgelige Begivenheder i 1918. Disse Reformer gaar for det første ud paa at afløse de forskellige Forpagtnings- og Fæsteforhold ved Selveje, en Reform, der vil faa Betydning for mere end 40 pCt. af Finlands Jordbrug og naturligvis ganske særlig faar Betydning for Husmandsklassen, for det andet skaffes der Jord til Supplering af bestaaende mindre Brug og til Oprettelse af nye, dels fra det offentlige og Kirkens Grundbesiddelser, dels ved Tvangsafstaaelse fra private Selskaber og fra de større private Grundejere.

I Tilknytning til dette Arbejde for Selvstændiggørelse og Udvikling af Smaabruget viser Professor Gebhard paa Grundlag af en indgaaende Undersøgelse af den historiske Udvikling af Jordbruget i Danmark, Sverige og Norge og en Jævnføring med Finland, hvilke Udviklingsmuligheder det finske Landbrug har, og i hvilken Grad disse Muligheder er knyttet til Udviklingen af Smaabruget, men samtidig har han det Maal for Øje at paavise Nødvendigheden af, at de stedfindende Jordreformer ledsages af og fortsættes med et plannæssigt og intensivt Ar-

bejde for kulturel Udvikling og faglig Dygtiggørelse af Smaa-brugerstanden, hvis Reformerne skal føre til de tilsigtede Resultater. For at kunne trække Hovedlinjerne op for et saadant Arbejde, giver Forfatteren en Fremstilling af, hvad der i den Retning er sket i de tre andre nordiske Lande, og af de Erfaringer, man derigennem har indhøstet.

Det er et meget omfattende og grundigt Arbejde, der er nedlagt i denne Undersøgelse af de forskellige nordiske Landes Landbrugsforhold og deres historiske Udvikling, og Resultaterne er fremsat med en saadan Klarhed og Livfuldhed, at Fremstillingen virker umiddelbart tiltalende. Hvad der ikke mindst bidrager til at gøre Læsningen tiltrækkende, er den Omstændighed, at Forfatteren i Stedet for at behandle hvert enkelt Land for sig i en samlet Fremstilling har valgt at give Resultaterne for de enkelte Lande og en Jævnføring af disse for hvert enkelt Hovedemne for Undersøgelsen. Man faar derved et let Overblik over Lighed og Forskel i Udviklingen og Forholdene i de fire Lande. Paa denne Maade behandles først i særlige Afsnit, Ejendomsfordeling, Arealanvendelse, Høstudbytte, Kreaturhold og Mælkeproduktion og derefter det forskelligartede Arbejde for Smaabrukerstandens og Smaabrugets Fremme gennem faglig Organisation, faglig Uddannelse og Undervisning og Foranstaltninger til direkte Fremme af de forskellige Produktionsgrene.

Der er i denne Fremstilling lagt særlig Vægt paa Udviklingen indenfor det danske Landbrug, som det, der i det hele er længst fremme, og hvor jo netop det mindre og middelstore Jordbrug er det, der stærkest præger de sidste 50 Aars Udvikling.

De Afsnit, der omhandler det danske Landbrug, og som det naturligvis falder lettest for en Dansk at bedømme, vidner om et for en Fremmed usædvanligt indgaaende Kendskab og Forstaaelse af danske Forhold og giver et fortrinligt Overblik over Hovedtrækkene i det danske Landbrugs Udvikling og dets nuværende Standpunkt med Fremhævelse af de Forhold, der tjener til Belysning af Smaabrugets Vilkaar og Betydning for Udviklingen. Paa Baggrund af denne Fremstilling læser man Fremstillingen for de andre nordiske Lande og Jævnføringerne dem imellem med en Tryghedsfølelse, som man desværre undertiden maa savne ved saadanne Værker, der omhandler forskellige Landes Forhold, naar man har gjort sig bekendt ved Fremstillingen for sit eget Lands Vedkommende.

Fra norsk og svensk Side er der ydet offentlig og privat

Støtte til Udgivelsen af dette Værk i svensk Oversættelse, vel først og fremmest i Anerkendelsen af, at det Fremskridtsarbejde, Forfatteren kalder den finske Landbostand frem til, ogsaa kræver Videreførelse der; men ogsaa her i Landet bør dette Værk finde mange Læsere baade blandt dem, der paa forskellig Maade deltager i Arbejdet for Landbrugets Fremme, og blandt alle dem, der interesserer sig for de nordiske Landes Landbrugsforhold.

K. J. Kristensen.

J. BYSKOV: **En ærlig Krone.** 43 S. Det Schønbergske Forlag. Kjøbenhavn 1924.

Forf. har aabenbart fundet det urigtigt, at de i nærværende Skrift indeholdte Betragtninger blev forbeholdt Deltagerne paa forskellige Landbrugsmøder og Læsere af Horsens Folkeblad. Han har ikke villet sætte sit Lys under en Skæppe, men ønsket en større Kreds i Tale. Det er da kun rimeligt, under Hensyn til den almindelige Anseelse, Forf. nyder, at optage Forhandlingen med ham.

Skriftet kaldes „En ærlig Krone“, og derved forstaar Forf. en Krone, der har samme Værdi som dens Paalydende i Guld. Hans Hovedpaastand gaar derfor ud paa, at Guldindløsningen snarest skal genoptages, saa faar vi den ærlige Krone igen; nej, vi gør saamænd ikke. Kronen bliver hverken mere eller mindre ærlig, om den som nu er 48 pCt. af sin Værdi i 1914, eller 60 pCt. værd, hvilket den vil blive, naar den indløses efter sin gamle Guldparitet. Thi Guldet, det hæderlige Guld, er fra 1914 til nu faldet henved 40 pCt. i Værdi. Og der kan formentlig ikke for Forf. eksistere Grader i Ærlighed. Kronen var heller ikke, som Forf. synes at tro (S. 19), „den gamle ærlige Krone“ ved Krigens Afslutning. Den havde her i Landet i 1919 47 pCt. af sin Værdi i 1914.

Saa meget om Ærligheden. Thi det, der skete efter 1919, som intet har med Ærlighed eller Uærlighed at gøre, og som forvoldte, at vor Krone ikke steg i Værdi sammen med \$ og £, var jo en Række af lykkelige og ulykkelige Begivenheder mellem hinanden, der tilsammen var mere end vort lille økonomiske Samfund kunde bære. De store Udgifter til Sønderjylland, de fejlslagne Forhaabninger om Markeder syd og øst paa, fejlagtige Dispositioner og en offentlig Finanspolitik, der hævede Prisniveauet i Stedet for at trykke

det ned, har altsammen bragt os derhen, hvor vi nu er. Og dette mener Forf. altsaa at kunne bringe ud af Verden med eet Slag, d. v. s. med Nationalbankens 200 Mill. Kr. Guld.

Nu er det jo saa heldigt, at Forsøget er gjort ved Egaliseringsfondet. Thi hvad andet var det, der gik for sig end netop et Forsøg paa at gøre Sedlerne indløselige til ca. 60 pCt. af deres Paalydende, idet Fondet afgav Sterling til $24\frac{1}{2}$ Kr.; men desformelst, at gammel Gæld og Frygten for, at Egaliseringsfondets Lunger ikke skulde holde Løbet igennem, medførte overvældende Krav paa Fondet, maatte Forsøget opgives indtil videre. Forf. skriver saa fortrinligt herom, at det maa citeres: „Nu er det Middel ogsaa færdigt, og Kronen tager atter Fart nedad og staar lavere, end før vi begyndte med disse Midler. Vi kan jo gerne samle et Par Hundrede Millioner sammen igen og kaste i Gabet, og det vil utvivlsomt have lige saa ringe Virkning.“ Ja, utvivlsomt, og derom var de fleste enige ved Fondets Oprettelse, at hvis der ikke skete andet, saa maatte det gaa som det gik. Men Forf. skulde blot gaa et Skridt videre, blot efter „et Par Hundrede Millioner“ tilføje „Guld“, saa var der sagt noget lige saa godt; og havde Forf. tænkt sig om paa dette Sted, kunde han have sparet hele Pjecen, for saa vilde han have sagt det baade rigtige og let forstaaelige, at naar vor Betalingsbalance f. Eks. for 1923 udviste et Underskud paa 100 à 150 Mill. Kr., saa kan man ikke genoptage Guldindløsningen, forinden man har sikret sig, at denne Gæld paa anden Maade er bragt ud af Verden, eller at man ikke har skabt en tilsvarende ny. Thi vilde man under disse Forhold genoptage Indløsningen, vilde det kun være „at kaste Nationalbankens Par Hundrede Millioner i Gabet paa dette Underskud“, men derved sker intet af de Mirakler, Forf. tænker sig. Iøvrigt gives der en Række andre Spørgsmaal vedrørende Guldet, af hvilke jeg har omtalt nogle i min foranstaaende Anmeldelse af Keynes Bog, og som jeg derfor ikke igen skal komme ind paa her. Blot vil jeg erindre om, at paa Valutakonferencen, hvor Spørgsmaalet gentagende drøftedes, var selv Tilhængere af Guldindløsningen indforstaaede med, at saa længe f. Eks. England ikke var gaaet over til Guldindløsning, kunde Danmark heller ikke gøre det.

Skriftet indeholder iøvrigt mange rigtige Bemærkninger og mange Misforstaaelser, som jeg alle skal lade ligge. Men et Par specielle Morsomheder vedrørende Nationaløkonomerne er der Grund til at standse ved. Forf. siger, at Nationaløkonomerne ikke er i Kurs for Tiden undtagen som Assi-

stenter ved den almindelige Begrebsforvirring, og at jævne Folk dristigt kan begynde at tænke selv, da de næppe risikerer at lave noget sammen, der er værre end det, de kyndige har præsteret. Det sidste er ikke rigtigt. Jeg skal forsikre Forf. for, og jeg har efterhaanden en ret stor Erfaring i disse Ting, at en saadan Bænkevælling af misforstaaet Moraliseringen og manglende Forstaaelse af Pengevæsenets Mekanik, som hans Pjece indeholder, det har jeg ikke truffet i nogen „kyndig“s Udtalelser om disse Ting. Hvad Begrebsforvirringen angaar, er det jo saadan, at det hele Valutaspørgsmaal er saa indviklet, saa paavirket af utallige Faktorer i Økonomi og Samfundsliv, at det for den ukyndige nødvendigvis maa se forvirret ud, naar de, der særligt beskæftiger sig med disse Forhold, søger at rede dem ud. Thi da man i Økonomien ikke gennem Eksperimentet kan isolere de enkelte Aarsager, maa man optage det hele Aarsagskomplex til Undersøgelse under eet, og det kan da hænde, at nogle lægger mest Vægt paa een, andre paa en anden Aarsag. Heri er intet mærkeligt og intet ukendt; det kan hænde, at to udmærkede Læger kan være uenige om en Sygdoms Aarsager og bedste Helbredelsesmaade. Derfor anser man dem under civiliserede Forhold ikke for aandsvage, men udnytter deres videnskabelige Indsigt og deres gennem aarelangt Arbejde opøvede Dygtighed, idet man er klar paa, at ogsaa de kun er Mennesker. Paa lavere Kulturtrin derimod trives Medicinmænd, der ved overdreven Selvtillid og alskens Hokus-Pokus søger at fremkalde en Tro paa, at de har overnaturlige Evner til at erkende og helbrede Sygdomme.

Men naar dette er sagt, byder Retfærdighed at tilføje, at naturligvis ikke alle Sagkyndige er lige kyndige, og at de, der taler mest og højest ikke altid er de kyndigste. Hvad der maa kræves af Fagmændene er det, at de ikke kommer med deres Teorier til Løsning af faktisk foreliggende Vanskeligheder, uden at have undersøgt, om de foreliggende Forhold muliggør Anvendelse af Teorien i Praxis, og at de forskaaner os for Mystik. Thi netop et Spørgsmaal som Guldindløsningen gøres jo til den forskrækkeligste Mystik, naar man vil hævde, at om Guldet gælder det ellers i Økonomien ganske ualmindelige, at naar Folk ikke kan faa en Vare, vil de have den, men naar de kan faa den, vil de ikke have den. Jo, saamænd vil de saa, nemlig hvis de i det hele har Brug for den. Og naturligvis vil Folk have Guld, hvis de skønner, at de derved lettest og billigst kan dække forfaldne og kommende Betalin-

ger. Men af Lægmændene maa det kræves, at de ikke bilder sig ind, at man kan komme gennem Vanskelighederne i et indviklet, end mindre i det mest indviklede økonomiske Problem ved som Forf. af nærværende lille Skrift at sige: „Valutaelendigheden har jo nok Sider, som vi, der ikke er Fagmænd vanskeligt kan se til Bunds i; men disse Sider maa vi saa lade ligge og holde os til de Ting, som vi kan dømme om, og det er nu, saavidt jeg kan se, de betydningsfuldste.“ Dette er ikke nogen ærlig Arbejdsmetode, saadan leger vi ikke.

E. C.

Dansk Skatteborgerforening: Statsfinanserne før Krigen og nu.
8 S. Kjøbenhavn 1924.

Som Fortsættelse af den i Tidsskriftets foregaaende Aargang S. 406 omtalte Fremstilling af Kommunernes Finanser giver nærværende Pjece en Fremstilling i store Træk af Statsfinansernes Udvikling fra 19^{13/14} til 19^{22/23}. I en Tabel og to meget klart opstillede Tegninger er det muligt at følge Indtægts- og Udgiftsforskydningerne paa de større Poster, idet der tillige er foretaget saadanne Omregninger af de foreliggende Tal under Hensyn til Stigning i Folketal og Prisniveau, at en umiddelbar Sammenligning kan foretages. Det viser sig, at Indtægter og Udgifter udover den af Stigningen i Folkemængde og Prisniveau betingede Tilvækst er forøget med 60 Mill. Kr., eller med 48 pCt. De direkte Skatter er stegne med 124 pCt., de indirekte med 32 pCt., Forvaltningsudgifter med 56 pCt., Udgifter vedrørende Erhvervslivet med 39 pCt., Sociale Udgifter med 250 pCt. og Udgifter til Statsgældens Forrentning med 102 pCt. Det lille Skrift er nyttigt for den, der vil forskaffe sig noget Kendskab til vore Statsfinanser før Krigen og nu.

E. C.

MINDRE MEDDELELSER

Standardisering.

Det engelske Ord Standard betegner efter Webster det, der er fastslaaet som en Regel eller en Model enten af den offentlige Mening, af almindelig anerkendte Autoriteter, paa Grund af Skik og Brug eller ved almindeligt Samtykke. Det tyske Ord Vereinheitlichung betegner efter Verein deutscher Ingenieures Definition (Hans Lage: Vereinheitlichung industrieller Produktion S. 2) en Forstaaelse vedrørende de legemlige og aandelige Midler, som et Antal Enkeltvæsener maa benytte ved Dannelsen af et Fællesskab. Begge disse Definitioner er for omfattende til at være hensigtsmæssige; paa dansk benytter vi i Almindelighed Ordet Standard med en noget varierende Betydning. Vi vil her benytte Udtrykket Standard paa følgende Maade: Regler af hel eller delvis teknisk Natur, der dels tilsigter at gøre den produktive Virksomhed saa ensartet som muligt og dels tilsigter, at denne Ensartethed naas paa det til enhver Tid højeste tekniske Stade. Efter denne Definition bliver Standardiseringen væsentlig et teknisk Organisationsarbejde skarpt adskilt fra det tekniske Fremskridt (Opfindelser) paa den ene Side og fra alle sociale og politiske Organiseringsbestræbelser paa den anden Side. Det er derfor ogsaa muligt at knytte Standardiseringen til en hvilken som helst Samfundsordning.

Saaferst vi vil dele Standardiseringen i forskellige Hovedgrupper, vil vi naturligst faa følgende 5 Underafdelinger (jfr. Tidsskrift for Industri 1922, Nr. 14).

1) Standardisering af Begreber, Benævnelser, Enheder, Skrift og Tegning (formelle Standards).

2) Standardisering af Betingelser for Materialers Sammensætning og Egenskaber og Prøverne hermed samt for Dimensioner og Former af profileret og færdigformet Materiale (Materialestandards).

3) Standardisering af Fremstillingsmetoder og -Midler, Maale- og Kontrolmetoder og -instrumenter (Arbejdsstandard).

4) Standardisering af simple Konstruktionsdele, dels af mere almindelig Art som Skruer o. l., dels af mere speciel Art (Normalisering).

5) Standardisering af sammensatte Dele (Typisering).

Ved at benytte de i ovenstaaende Parenteser nævnte Ord nærmer vi os til de i den almindelige Litteratur om saadanne Emner anvendte Udtryk.

I.

Krigsaarene aabnede i høj Grad Nationaløkonomernes og Statsmændenes Øjne for, at det nittende Aarhundredes Produktionsform paa mange Omraader var planløs og langtfra gav det størst mulige Udbytte af den forhaandenværende Mængde af Kapital og Arbejde. Da dette netop i Krigsaarene var særlig paakrævet, greb Staterne i de fleste Lande stærkt ind i Produktionslivet og søgte at organisere dette saaledes, at den størst mulige Nyttevirkning opnaaedes. En af Vejene hertil fandt man i den ved Standardisering muliggjorte Masseproduktion. Man fastslog f. Eks. en Normaltype (Standard) for Fragtdampere og gik i dette Arbejde ret hurtigt over til at fastslaa Normerne for disse Dampere enkelte Dele; derefter kunde disse fabrikere en gros, hvorved Produktionen gjordes baade hurtigere og billigere. Paa tilsvarende Maade standardiseredes særlig Krigs- og Ammunitionsindustriene, og Resultatet heraf var i hvert Fald i Krigsaarene meget værdifuldt. En Overgang troede man igennem en saadan Regulering af Produktionen at have fundet en Metode, der ogsaa i Fredstider kunne benyttes med lignende Resultater. Dette viste sig dog foreløbig at være urigtigt, idet de i Krigsaarene fastlagde Standards havde en Tilbøjelighed til at gøre Produktionen og Omsætningen stiv og ikke tilstrækkelig bevægelig efter Markedets Tarv, samtidig med at nye Opfindelser og tekniske Forbedringer meget vanskeligt kunde indarbejdes. I de fleste Lande vendte man derfor tilbage til de før 1914 herskende Forhold. Førkrigstidens Produktionsordning har imidlertid mange Steder virket lidet tilfredsstillende. Dels var det vanskeligt at forbinde det tidligere System med Nutidens 8-Timersdag, og dels er det efter en moderne Opfattelse Tidsspilde, at den samme Eksperimenteren skal foretages paa f. Eks. 17 konkurrerende Fabrikker. Forholdet er endvidere det, at der meget sjældent er Virksomheder,

der har Raad til at foretage alle ønskelige Prøver og Undersøgelser indenfor deres Fabrikationsomraade, og man er derfor i de forskellige Industrilande ved at interessere sig for et videregaaende fabrikationsteknisk Samarbejde, saaledes at de forskellige Virksomheders Erfaringer og Studier samles. Herfra har de da Mulighed for ved Hjælp af nye Fremskridt at komme forud for Konkurrenterne i Indlandet og langt forud for den udenforstaaende uorganiserede Industri. Dette industrielle Samarbejde er saa vidt mig bekendt længst fremme i Tyskland, hvor det ledes af et af den tyske Ingeniørforening nedsat Udvalg: Ausschus für wirtschaftliche Fertigung (A. w. F.), der igen har mange Underudvalg for de enkelte Arbejdsgrene. Arbejdet udføres kun i ringe Grad paa Udvalgets Kontor, men derimod for største Delen paa Specialudvalgenes Møder, hvor de mest fremragende Specialister drøfter de forskellige Muligheder for et eller andet Arbejdes Udførelse og fastslaa den hensigtsmæssigste Form.

Ved disse Drøftelser kan det være nødvendigt at have en Maalestok for Bedømmelsen af de enkelte Forslag, og det bliver som oftest Prisbilligheden, men for at sammenligne Produktionsomkostningerne paa forskellige Fabrikker og efter forskellige Metoder er det nødvendigt at disse beregnes paa nøjagtig samme Maade, og Forudsætningen for A. w. F.s store Arbejde er derfor, at de forskellige Virksomheder, der producerer samme Fabrikata, benytter nøjagtig ensartede Bogholderimetoder. A. w. F.s første betydningsfulde Opgave var derfor at fastslaa, hvilken Regnskabsmetode, der var den bedste, og Regnskabsudvalget var derfor i den første Tid det betydningsfuldeste. Til at begynde med indkaldte man Regnskaber fra forskellige Fabrikker og paaviste en Række Tilfælde, hvor Generalomkostningerne var beregnet og fordelt paa de enkelte Produkter paa en unøjagtig Maade; Resultatet heraf var, at nogle Fabrikata efter en korrektere og rigtigere Beregning gav stort Overskud, medens andre gav Underskud og det samlede Resultat var maadeligt. Man fik derved de paagældende til at kaste sig over de Dele af Produktionen, der gav Overskud, og Resultatet heraf var fortræffeligt. Dermed var der vakt Interesse for Sagen. Regnskabsudvalget udarbejdede saa ved Samarbejde med de allerførste Specialister de almindelige Regler for et godt Bogholderi og overlod derefter Underudvalg for de enkelte Industrier og Haandværk at udarbejde de nærmere for de enkelte Produktionsgrene. Disse Regler blev offentliggjort, idet man anmodede alle interesserede om at fremsætte

deres eventuelle Kritik; denne blev omhyggeligt gennemgaaet, og hvad der viste sig godt og rigtigt blev indarbejdet i det oprindelige Forslag. Man havde saaledes naaet at fastlægge Reglerne for et virkeligt godt Bogholderi, og Udvalgets Forslag har derfor vundet frem i saa godt som alle Industrier. Alligevel betragter man det ikke som endeligt og enhver saglig Kritik modtages med Taknemmelighed. Paa Grundlag af disse Forbedringer i Bogholderivæsenet har det været lettere for de andre Udvalg at arbejde og sammenligne og paa Grundlag heraf at gennemføre en virkelig fremragende Standardisering af store Dele af det industrielle Arbejde. Vi skal imidlertid ikke komme ind paa Enkeltheder og kun omtale de mere almindelige Synspunkter.

II.

Paa Grundlag af vor Definition af Standardisering maa det kræves, at de formelle Standards som Tal, Maal, Vægt, Tidsinddeling o. s. v. indrettes saaledes, at deres Anvendelse i det praktiske Liv forbruger det mindst mulige Kvantum Energi og Tid. Man har længe erkendt, at dette for Tallenes Vedkommende førte til Titalsystemet, og denne Erkendelse har i Praksis ført til, at dette System anvendes i stigende Grad f. Eks. ved Maal og Vægt, men denne Udvikling er endnu ikke afsluttet, idet man f. Eks. i Tidsinddelingen eller ved Cirkeldelingen bruger Tal, der er i Strid med Titalprincippet. Selv om Aarets Dage er bestemt af Naturforholdene, vilde der ikke være noget i Vejen for at Dagens Inddeling i Timer, Minutter og Sekunder var bestemt af Titalene, og et Skridt i denne Retning er man dog ogsaa gaaet ved at Sekunder altid deles ved Decimaler. Metersystemet som Grundlag for Maal og Vægt er rationelt, fordi det har en hensigtsmæssig Enhed og i øvrigt bygger paa Titalsystemet. Det vinder ogsaa frem fra det ene Land til det andet, og betyder altid i Praksis et Fremskridt, i hvert Fald saa snart Overgangsvanskelighederne er overvundne. Det er især de engelsktalende Lande samt forskellige mindre højt staaende Folk, der holder fast ved gamle irrationelle Systemer, men dette bevirker bl. a. at de industrielle Standard, der er bygget paa Metersystemet ikke har kunnet vinde den internationale Anerkendelse, som de i og for sig fortjener at faa.

Som en væsentlig direkte Afledning af de formelle Standards kan man nævne Møntsystemerne, der, hvis man konsekvent gennemførte Titals- og Metersystemet, skulde have

1 Gram Guld til Guldenhed og denne skulde igen kunne deles efter Titalsystemet. Dette Mønt System er intetsteds indført, men man kan dog konstatere, at Titalsystemet vinder frem ved hver eneste Møntreform, og den offentlige Diskussion om en international Pengeenhed vil vel engang føre til ovennævnte Resultat.

En anden Afledning af de ovenfor omtalte formelle Standard er den nyeste Tids Forsøg paa at skabe internationale Papirformater i Tilslutning til Metersystemet. Det normale Papirformats Størrelse skal være lig Fladeenheden; da man endvidere har opstillet den Regel, at ethvert Format ved Halvvering skal danne et nyt Format, der er kongruent med Grundeenheden faar man, at Siderne skal forholde sig til hinanden som 1 til $\sqrt{2}$. Ved Deling af Formatet paa forskellige Maader faar man meget praktiske Regler for de forskellige Papirsorsters Størrelse. Man har kritiseret denne Standardisering af Papirstørrelsen og sagt, at man blot fik et nyt Format til de mange, der findes i Forvejen; det kan der vel være noget om, men paa den anden Side vilde det antagelig kun blive en Overgangstilstand til større Ensartethed og dermed følgende Masseproduktion og Prisbillighed¹⁾.

Forsøgene paa at anvende Standardiseringens Energibesparelsesprincip paa det sproglige Omraade er ikke naaet langt; enhver ved, hvor irrationelle de levende Sprog er, men da der knytter sig stærke personlige Værdier dertil, har Forsøgene paa at konstruere et rationelt Sprog ikke ført til væsentlige praktiske Fremskridt.

Kun i det tekniske Sprog er Standardiseringstanken naaet langt frem. Teknikerne er nødt til at bruge en Mængde Formler og Forkortelser, der kan være meget vanskelige at huske og arbejde med, naar hver holdes for sig, medens Anvendeligheden øges, naar Benævnelserne er bygget op paa en logisk gennemtænkt Maade.

III.

Standardisering af Betingelser for Materialers Sammensætning og Egenskaber og Prøverne hermed samt for Dimensioner og Former af profileret og færdigformet Materiale ligger det danske Samfund med dets udpræget forarbejdende Industri temmelig fjernt. Denne Standardisering maa dog principielt ikke

¹⁾ Jfr. nærmere W. Porstmann: *Normenlehre* og det af Normenausschuss der deutsche Industrie udgivne Hefter: *Papirformate*.

overses, da den er Grundlaget for hele det efterfølgende Arbejde og særlig da for Normaliseringen.

Den forarbejdende Industri og Forbruget vil altid stille forskellige Fordringer med Hensyn til de ønskede Raastoffers og Halvfabrikatas Egenskaber, og de enkelte Leverandører er derfor tilbøjelige til at tilbyde et Utal forskellige Sorter, ja at fremstille helt nye, blot fordi disse en enkelt Gang ønskes af en Kunde, man ønsker at bevare Forbindelsen med; mange af disse er samfundsmæssig set ganske overflødige og kunde udmærket erstattes af nogle af de allerede anerkendte. Man søger derfor at fastslaa et mindre Antal første Klasses Sorter og Former, som man interesserer samtlige Købere for. Herved opnaas, at man kun behøver at fremstille færre Sorter, hvorved Fremstillingen kan simplificeres samtidig med, at Om sætningen bliver overskueligere og mange samfundsmæssigt unyttige Udgifter spares. Et Eksempel paa denne Form for Standardisering er Messing, der som bekendt bestaar af Legering af forskellige Grundstoffer, hvis procentvise Forhold kan variere ret betydeligt. Det praktiske Liv kræver vel forskellige Legeringer, men det er ganske formaalsløst, at hver eneste Messingfabrik selv bestemmer, hvilke Procentforhold den vil benytte uafhængigt af alle de andre. Det er derfor et Fremskridt baade i Retning af Prisbillighed og Overskuelighed, naar Fabrikkerne standardiserer Messinget, saaledes at der kun fremstilles de Sorter, der virkelig er Brug for.

IV.

Den amerikanske Industrileder Taylor har som ofte omtalt vist, at en meget stor Del af det industrielle Arbejde kunde udføres betydeligt hurtigere og bekvemmere, naar alle overflødige Bevægelser udelodes. Til dette Formaal studerede han og hans Disciple Arbejdsprocessen og sammenlignede helst ved Hjælp af et Stoppeur, hvor lang Tid en Arbejder faktisk benyttede til at udføre et bestemt Arbejde med hvor lang Arbejdstid, der blev brugt, naar Arbejdet udførtes fuldstændig korrekt, uden at der gik saa meget som en Brøkdel af et Sekund til Spilde. Paa Grundlag heraf omorganiseredes Arbejdet, saaledes at Produktiviteten øgedes i væsentlig Grad. Største Delen af de amerikanske Arbejdere har aldrig været stemt for at blive studeret ved Hjælp af et Stoppeur; de europæiske er det endnu mindre. Man forsøger derfor at gaa andre Veje, f. Eks. ved at lade de enkelte Arbejdsprocesser „filme“, naar Filmen saa senere blev kørt langsomt igennem, kunde man

let paavise, hvilke overflødige og klodsede Bevægelser, der i Praksis udførtes, og hvilke Forholdsregler, der skulde tages, for at saadanne kunde undgaas. De enkelte Fabrikker har imidlertid som Regel ikke Raad til at foretage et saadant Studium og nævnte Undersøgelser er derfor i Tyskland overtaget af det tidligere nævnte A. w. F. Paa Grundlag af Arbejdsfilm og maaske i endnu højere Grad de dygtigste Mænds Erfaringer er de forskellige Udvalg i Færd med at udarbejde kortfattede letfattelige Forklaringer paa, hvorledes de enkelte Arbejdsprocesser retmæssigt bør udføres. I Begyndelsen var Arbejderne ikke videre tilbøjelige til at lade sig belære paa denne Maade, men da man kom ind paa at forbinde denne Standardisering af Arbejdsprocessen med Fastsættelsen af Akkorderne, forstod Arbejderne, at dette ogsaa var til deres egen Fordel. Man har i Wernerværket i Siemenskoncernen udarbejdet nogle Kurver over Arbejdsydelsen dels i den Tid, hvor Lønnen var fastsat under en stadig Kamp om Akkorderne, og dels efter at Akkorderne var fastsatte paa Grundlag af standardiserede Arbejdsydelser. Resultatet af de nye Former var en væsentlig Forøgelse af Produktionen, og man er tilbøjelig til at mene, at en Del af den Energi, der tidligere spildtes i Gnidning mellem Ledelse og Arbejdere, gennem standardiserede Arbejdsformer kan omsættes i forøget Produktivitet. Det maa fremhæves, at A. w. F.s Arbejde endnu er i sin Vorden, og der er antagelig Grund til at vente, at denne Standardisering af Arbejdsprocessen i de kommende Aar yderligere vil føre til meget værdifulde Resultater.

V.

Den Side af Standardiseringsarbejdet, der har vakt mest Interesse i Teknikernes Kreds er Standardisering af simple Konstruktionsdele, dels af mere almindelig Art som Skruer o.l., dels af mere speciel Art. Vi kalder denne Gren af Standardiseringen for Normalisering. Da Arbejdet hermed er ret vidt fremskredet, skal vi det følgende give en kort Fremstilling af Udviklingen i de industrielle Hovedlande, væsentlig efter Dr. Hans Lage: Verernheitlichung industrieller Produktion. Jena. 1922.

a. De forenede Stater.

Landets Størrelse og naturlige Rigdomme i Forbindelse med Mangelen paa faguddannede Arbejdere førte i teknisk Henseende tidligt til en udstrakt Anvendelse af arbejdsbespa-

rende Maskiner. Saadanne betalte sig kun i store stærkt specialiserede Fabrikker, der som oftest var Led af en eller anden Trust. De enkelte Truster regulerede snart Produktionen og fastslog Regler for (normaliserede) de enkelte Dele, som Trustens Fabrikker behøvede i deres Produktion. Fabrikationen af disse Normer kunde derefter centraliseres paa enkelte Fabrikker, hvorved Masseproduktion kunde gennemføres. Under Krigen har Staten i Forbindelse med de forskellige Industrier centraliseret dette Normaliseringsarbejde, og selv om Statens Indgriben i Forbindelse med forskellige ikke tilstrækkeligt gennemarbejdede Krigsnormer senere er faldet bort, har Industrien dog holdt fast ved Normaliseringscentralen, idet man har været klar over dennes uomtvistelige Fordele.

Vi skal belyse denne Simplificering, som Normaliseringen betyder gennem nogle Eksempler fra det amerikanske Jernbanevæsen. I Aaret 1903 var Antallet af Overbygningsprofiler ved 56 Jærnbaneselskaber ialt 188, i 1908 efter at Normaliseringen var gennemført, var Antallet formindsket til kun 5. Endvidere har man bl. a. normaliseret Lokomotivbygningen, saaledes at der nu kun bruges 12 forskellige Typer. Under Arbejdet hermed har man bl. a. maattet normalisere 1297 Enkeltheder.

Svagheden ved Normaliseringsarbejdet i de forenede Stater er det forældede Maalesystem, som man benytter som Grundlag. Da man maa antage, at Metersystemets Sejrsgang vil fortsættes, vil de amerikanske Normer have vanskeligt ved at vinde Anerkendelse udenfor Landets Grænser og der er derfor betydelige Kredse, der ønsker Overgang til Meter-systemet.

b. Normalisering i England.

Skønt de første Forsøg paa Normalisering stammer fra England, har det engelske Frihandelssystem og Uviljen mod alle Forholdsregler, der kunde hæmme den enkeltes Frihed i Produktionen vanskeliggjort Indførelsen af Normer i den engelske Industri. En anden Vanskelighed findes i det forældede engelske Maalesystem, som man har været for konservative til at gaa bort fra.

Det har egentlig først været efter at den engelske Industri er blevet tilbage i Konkurrencen med de hastigt voksende tyske og amerikanske Industrier, at Interessen for de Fordele, der kan opnaas gennem Normalisering, er vaagnet. Det første betydningsfulde Skridt var, at der i 1901 blev nedsat et Ud-

valg, som fik nogle Opgaver vedrørende Normalisering i Jern- og Staalindustrien. Dette Udvalgs Arbejde er stadig vokset og er nu Midtpunktet i det store engelske Normaliseringsarbejde. Den offentlige Interesse er hastigt voksende, og Regeringen har stadig stillet sig velvilligt og støttet Arbejdet med Penge-midler. Under Krigen er Antallet af Normer vokset overordentligt, og Normaliseringen har været væsentlig medvirkende til, at det glimrende Resultat i Ammunitionsindustrien er naaet. Efter Krigen fortsættes der stadig, og man er f. Eks. i Skibsbygningen naaet til væsentlig at bruge normaliserede Enkeltdele. Den mest gennemførte Anerkendelse af Normaliserings-tanken findes i Loven af 12. December 1918 om Bygning af Beboelsesejendomme. Denne Lov vil modvirke Bolignøden og fremme Haveboligbevægelsen, og for at gøre Byggeriet økonomisk mere overkommeligt kræver man, at der kun anvendes normaliserede Enkeltdele, som Døre, Vinduer, Trapper, Gelændere, Beslag o. s. v., medens man tillader de interesserede selv at bestemme den almindelige Form og Indretning. Den engelske Handelsverden interesserer sig stærkt for Normaliserings-tanken og ofrer betydelige Summer for at interessere de Lande, der køber engelske Industriprodukter, for de engelske Normer.

c. Normaliseringen i Tyskland.

Da den tyske Industri 1871—1914 voksede med amerikansk Hast, stod der en Mængde nogenlunde jævnbyrdige konkurrerende Virksomheder overfor hinanden. Hver af disse normaliserede saa vidt muligt indenfor sit eget Omraade; der kom derfor først rigtig Ensartethed i Arbejdet, efterhaanden som Verein deutscher Ingenieure tog Ledelsen i sin Haand. Denne Forening udarbejdede i Forbindelse med de interesserede Myndigheder og de paagældende Industriledere forskellige Normer, der var i Stand til at vinde almindelig Anerkendelse, som de mest brugbare. Saaledes blev den tyske Vaaben- og Ammunitionsfabrikation normaliserede, og man blev under Krigen bl. a. takket være Rathenaus Forfatterskab ret tidlig klar over, at den tyske Industri maatte gennemføre en ensartet Normalisering, hvis den skulde kunne hævde sig i den efter Krigen ventede haarde Konkurrencekamp. Alle interesserede Kredse dannede derfor i 1917 et Normaliseringsudvalg (Normenausschuss der deutschen Industrie, forkortet Nadi) til at lede og centralisere Arbejdet. For de enkelte Arbejdsgrene

blev der dannet Underudvalg, der arbejdede i Kontakt med Hovedledelsen og det fælles Kontor.

Forretningsgangen er iøvrigt følgende: Naar Hovedudvalget er blevet klar over, at der indenfor en Industri er Interesse for Normalisering af et eller andet, drøfter man Betimeligheden heraf særlig med Henblik paa, om en Normalisering i Øjeblikket kan være til Skade for det tekniske Fremskridt. Kommer man til det Resultat, at Normalisering er ønskelig overlades det egentlige Arbejde med Beregningen og Fastsættelsen af Normerne til vedkommende Specialudvalg, der har Ret til tilkalde alle Specialister paa vedkommende Omraade. Efter at Udvalget saaledes har udarbejdet et Forslag underkastes dette i et Centraludvalg en grundig formel Kritik f. Eks. med Hensyn til Tegninger, Benævnelser, Nummerering, Methodik, hvorefter det saaledes bearbejdede Forslag offentliggøres med Anmodning til alle interesserede om at fremsætte deres Bemærkninger. Hvad der kan være af Værdi i denne offentlige Kritik indarbejdes i det oprindelige Forslag, hvorefter det gaar til Ledelsens Godkendelse inden det endelig fastslaaes som tysk Industrinorm. Skønt Vejen saaledes er lang og grundig, er der i de sidste Aar udarbejdet et stærkt stigende Antal Normer, og disse spredes stadig mere over hele det af den tyske Industri ledede Omraade og har for øvrigt naturlige Betingelser for at vinde frem saa langt som Metersystemet benyttes som Grundlag for det industrielle Arbejde. I den tyske Ingeniørforenings Tidsskrift 1919 findes der et Eksempel paa, hvorledes Antallet af Former indskrænkes ved Normalisering. Det drejer sig om Overgang fra 10 forskellige Gevindsystemer til kun to; herved bragtes Antallet af Gevind ned fra 274 til 72 samtidig med at Antallet af Værktøj gik ned fra 1918 til 514; havde man indskrænket sig til kun et System, var Besparelsen blevet endnu større.

Det er fremhævet fra sagkyndig Side, at den største Fordel ved Normaliseringsarbejdet ikke er de derved opnaaede Besparelser og Simplificeringer i Produktionen, men derimod den gennem Normalisering opnaaede Mulighed for Udveksling mellem forskellige Virksomheders Fabrikata. Har saaledes en tysk Fabrik leveret en Maskine til Sydamerika, og der paa en eller anden Maade sker et Brud, skal Reservedelen under gammeldags Forhold som Regel forsendes fra Tyskland, medens

den i Fremtiden formentlig vil kunne faas paa nærmeste Lager af tyske normaliserede Reservedele.

VI.

Paa Grundlag af det ovenfor skitserede grundlæggende Standardiseringsarbejde er man mange Steder gaaet i Gang med at typisere den industrielle Produktion. Man er i denne Henseende naaet særlig langt i de forenede Stater. Saaledes har man ved et gennemført Typiseringsarbejde indskrænket Antallet af Modeller for Saa- og Tærskemaskiner fra 784 til 29. Man kan ogsaa nævne, at Firmaet Mac Cornick Harvester Co., Chikago, der kun fremstiller 3 Typer Høstmaskiner, beskæftiger 6000 Arbejdere. Det almindeligst kendte Eksempel er vel nok fra den Fordske Automobilfabrik, hvor man ved Overgangen til det moderne System indskrænkede Produktions-tiden for en Motor fra 594 til 210 Minutter. I Europa er Typiseringen oftest et Led i Arbejdsdelingen mellem de forskellige Fabrikker, idet ensartede Fabrikker ved Overenskomst indskrænker sig til kun at fabrikere visse Specialer, hvorfor man som oftest kaster sig over nogle ganske faa Typer. Der er imidlertid, som i Indledningen nævnt, den store Fare ved en for stærkt gennemført Typisering og Specialisering, at det bliver vanskeligt at indarbejde et teknisk Fremskridt i en saadan Produktionsordning. Det er f. Eks. fremhævet, at det vil tage meget lang Tid at gennemføre en Ændring i den Fordske Automobilfabrikation.

VII.

Det vil næppe kunne bestrides, at den industrielle Udvikling efter Krigen gaar i Retning af en øget Standardisering, og vi skal derfor i det følgende skildre nogle af denne Udviklings nationaløkonomiske Virkninger, jfr. Ausschuss für wirtschaftliche Fertigung, Druckschrift Nr. 2. Die industrielle Spezialisierung, Wesen, Wirkung, Durchführungsmöglichkeiten und Grenzen. Det maa her først fremhæves, at den Standardiseringen opnaaede Ensartethed betyder en Koncentration af Arbejdet om de bedste Muligheder. Naar de dygtigste Arbejdere og Ingeniører anvender de fuldkomneste Maskiner til at producere de hensigtsmæssigste Fabrikata, maa Resultatet blive bedre end, hvor Tilfældigheden spiller en større eller mindre Rolle.

Ved Standardiseringen samler man Arbejdet om færre Produkter, hvorved Muligheden for Masseproduktion øges. Dr. Georg Garbotz nævner i „Vereinheitlichung in der Industrie“

følgende Eksempel paa Betydningen af den ved Masseproduktion øgede Mulighed for Anvendelse af Specialmaskiner: Forfærdigelsen af 100 Bolte af en bestemt Form kostede ved almindelig Drejbænk 75 Pfg., ved Revolverbænk 14 Pfg. og ved Automatbænk 7 Pfg. Et andet interessant Eksempel nævnes af Dr. Kurt Rathenau (Der Einfluss der Kapitals- und Produktionsvermehrung in der deutschen Maschinenindustrie), idet Produktionsomkostningerne pr. Stk. af en bestemt Type Boreværktøj ved en samlet Produktion af 1200 Stk. bliver 0.48 Mk., men ved en Produktion af 12400 Stk. kun 0.28 Mk. Det er tidligere berørt, at Standardisering muliggør Udveksling af Enkeltdelen fra forskellige Fabrikker; disse bliver derved i Stand til at have Lager heraf i Fællesskab, og den samfundsmæssigt nødvendige Lagerbeholdning bliver derved væsentlig ringere. Det er overfor Standardiseringstankens Forsvarere fremhævet, at Arbejdet derved vilde blive mere mekaniseret og sjælløst. Det er desværre rigtigt, men paa den anden Side muliggør Standardiseringen gennem den forøgede Produktivitet en væsentlig kortere Arbejdstid eller tilsvarende højere Løn. Der er ogsaa gjort opmærksom paa, at der gaar noget individuelt kunstnerisk tabt gennem Standardiseringen; dette er rigtigt, men der er dog dem, der i adskillige Tilfælde betvivler Individualismens kunstneriske Værdi. Det kan saaledes fremhæves, at de gammeldags Bøndergaarde, der i de fleste Egne har været bygget efter samme Type ofte Aarhundreder igennem, ikke sjældent staar kunstnerisk højere end meget af, hvad den moderne Individualisme har præsteret.

VIII.

Man maa fra nationaløkonomisk Side anerkende, at Standardiseringen er et naturligt Led i den tekniske Udvikling mod større Arbejdsbesparelse, hvorfor man maa ønske det af de interesserede Parter nedsatte danske Standardiseringsudvalg Fremgang i den kommende Tid.

Selv om der endnu i visse Kredse næres Betænkelighed ved at standardisere i en saa lille Industri som den danske, maa man haabe, at Udvalget under Direktør Gardes Ledelse vil kunne fremsætte Forslag, der kan bringe den danske Industri Standardiseringens Fordele uden at gøre vor Produktion afhængig af Udlandet.

Poul Peter Svelstrup.

AKTIE- OG BANKLOVFORSLAGENE.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 8. Januar 1924.

Af **Hassing Jørgensen.**

Danmark er et af de Lande, som senest er naaet til en Selskabslovgivning, og naar man under tidligere Forhandlinger fremhævede den Kendsgerning, at vi i Modsætning til de fleste andre Lande stod uden Aktielovgivning, viste der sig altid delte Meninger om, hvorvidt dette maatte betegnes som en Fordel eller en Mangel. Nogle mente, at Erhvervslivet vilde trives bedst, naar man undlod at presse det ind i faste lovmæssige Rammer, og at de Ulemper, som klæbede ved den frie Tilstand, herunder navnlig Muligheden for, at et godtroende, bredt Lag af Befolkningen blev ført bag Lyset, var langt mindre end paastaet. Modstanderne af Aktielovgivningen hævdede, at letsindige og samvittighedsløse Personer ikke vilde blive hindrede i deres Virksomhed af nok saa kategoriske Lovbestemmelser, idet dels vilde omgaa dem, dels overtræde dem selv med Risiko for en senere Domfældelse. De Tab, der lides under Aktieselskabsformen, vilde indfinde sig uden Hensyn til Erhvervslivets Former, baade for saa vidt de skyldes uafværgelige Konjunkturukslag, og naar de hidrører fra Uvidenhed, Ansvarsløshed, bevidst eller ubevidst Tilside-sættelse af Moralens Bud. Kun for saa vidt Lovgivningen kom til at virke hæmmende paa nye Virksomheders Oprettelse eller ældre Virksomheders Udvidelse, altsaa ved Indskrænkning i Mulighedernes Antal, kunde det erkendes, at ogsaa Tabenes Omfang formindskedes. Men Samfundets Interesse kræver den frodige Udvikling og maa hellere tage de dermed forbundne Tab, end at udsætte sig for Følgerne af Modets, Handlekraftens og Viljens Indespærring i reaktionære frihedstjendske Lovparagrafer. Lovforanstaltninger til Forebyggelse af Erhvervs-

livets uheldige Udslag vilde desuden berøve Befolkningen den Modenhed og Karakterudvikling, som alene opnaaes i Erfarings Skole. Overfor denne købmandsmæssige Livsanskuelse stod den juridiske, bureaukratiske Opfattelse: Med Lov skal man Land bygge. Ved at foreskrive Former og gennemføre Kontrolforanstaltninger mente man at opnaa det samme, som den øvede og kyndige Gartner faar ud af en Park eller Have. Træer og Planter udfolder sig i Hovedsagen efter deres Natur, men Ukrudtet fjernes, Vildskud skæres bort, og der opretholdes Harmoni i Fordelingen af Luft, Lys og Plads. De enkelte Vækster underkastes det velafvejende Hensyn til det heles Trivsel og Udseende og tvinges til at tjene højere Formaal end det egoistiske. Modstanden imod Aktielovgivningen fik imidlertid en kraftig Støtte — eller, om man vil, et værdifuldt Agitationsgrundlag i de Lovforslag, som efter to Kommissionsbehandlinger fremkom i 1911 dels angaaende Aktieselskaber dels angaaende Banker og Sparekasser. Det kunde om disse Forslag med Føje siges, at de principielt stillede sig fjendtlig mod Selskaberne. I Henseende til Dannelsen af et Aktieselskab frembød de Forskrifter, der blev foreslaaet, stor Lighed med et Forhindringsridt. Der var den ene Hindring at overvinde efter den anden, og endnu naar man maatte mene, at alt var i Orden, stod tilbage en konstituerende Generalforsamling, hvis Flertal ganske vist kunde fastsætte Vedtægter, vælge Bestyrelse og Revisorer etc., men hvis Mindretal, om et saadant fandtes, kunde springe fra i sidste Øjeblik og dermed gøre den stedfundne Aktietegning omsonst. Om Enkelt-heder vedrørende Selskabernes Administrationsforhold og daglige Drift blev der givet indgaaende Regler, hvorefter de mest forskelligartede Virksomheder søgtes pressede ind i ensartede Former, og de heraf følgende Muligheder for Lovovertrædelser blev ledsaget af Straffebestemmelser i et saadant Omfang, at det med god Grund blev hævdet, at man heretter til Bestyrelsesmedlemmer maatte søge Folk, der var parate til at vove Trøjen.

Mod disse Lovforslag — af hvilke Banklovforslaget ogsaa i teknisk Henseende var aldeles umuligt — lykkedes det at rejse en saa stærk Modstand, at Aktielovforslaget maatte lægges ganske til Side, mends Bank- og Sparekasse-Lovforslagene blev fuldstændig omskrevne i Landstinget saavel i Henseende til Form og Indhold, men uden at komme videre. Efterhaanden vandt imidlertid den Anskuelse Raaderum indenfor ret store Krese — ogsaa omfattende tidligere Modstandere —

at det dog maaske var rigtigt, at faa en Aktieselskab- og Banklovgivning, hvis man ved en saadan kunde faa gennemført en mod Selskaberne venligsindet og forstaaende Tendens, saaledes som det havde vist sig muligt i Landstingets Affattelse af Bank- og Sparekasselovene under Ludvig Bramsens, Heys og Edvard Brandes' Ledelse. De Bank- og Sparekasselovforslag, som fremsattes i 1913 holdt sig i det væsentlige til denne Affattelse, og det Aktielovforslag, som fremkom noget senere, var holdt i samme Aand. Behandlingen af disse tre Lovforslag trak imidlertid ud og blev endog i et Par Aar atter opgivet, men i 1917 lykkedes det pludselig Handelsminister Hage at gennemføre dem i en Affattelse, der var temmelig konform med Forslagene af 1913.

De Principer, der præger Aktieloven af 1917 er for det første Offentlighedsprincippet, hvorefter det skal være frit tilladt at stifte Aktieselskaber mod, at Offentligheden faar nøjagtig og klar Besked om de vigtigste af de Omstændigheder, der knytter sig til Stiftelsen, i hvilken Henseende Lovene iøvrigt kun adskiller sig fra det tidligere Lovforslag ved læmpeligere Regler. Dernæst er Loven affattet i en mod Aktieselskabsformen venligsindet Aand, dens Regler beskæftiger sig hovedsagelig med Stiftelsen og Organisationen og kun i begrænset Omfang med den daglige Drift, og hvad der maaske er dens væsentligste Fortrin, selve Reglerne søger ikke at bane nye Veje, men bygger helt igennem paa de under den helt frie Tilstand fremkaldte Erfaringer. Ved Forslagets oprindelige Affattelse var Ledemotivet: Hvilken Fremgangsmaade er den sædvanlige, naar velmenende og praktiske erfarne Folk danner et Aktieselskab, og hvilke formelle Regler fører sikrest til Maalet — Aktieselskabets endelige og uomstødelige Dannelse — naar det viser sig, at den første, nødvendige Forudsætning, tilstrækkelig Tilslutning, er til Stede? Endelig indeholder Loven kun saadanne Straffebestemmelser, som skønnedes at være naturlige under det Synspunkt, at Loven er en Ordens-Lov, idet man er gaaet ud fra, at kriminelle Handlinger bør falde ind under den almindelige Straffelov, ligesaavel naar de begaaes af Aktieselskabsledere som af andre, idet Motivet, Hensigten og de konkrete Omstændigheder maa være lige betydende for Straffens Udmaaling i det ene Tilfælde som i det andet.

For med det samme at være færdig med det sidste Punkt, skal her bemærkes, at det nu fremlagte Lovforslag ikke er principielt afvigende fra den gældende Lov. En Forhøjelse af Bødernes Størrelse fra 4000 Kr. og 2000 Kr. til 10000 Kr.

og 5000 Kr. er saa langt fra en principiel Afvigelse, at den snarere kunde synes at være udsprunget af en omhyggelig Omsorg for at holde Bødernes Størrelse i Overensstemmelse med det gældende Prisniveau, og er ikke fri for at fremkalde den Tanke, at Koncipisten har været inde paa at sætte dem i fast Forhold til det til enhver Tid gældende Pristal.

Af Lovforslagets Motiver ses det, at Regeringen helt igennem har kunnet godkende de Synspunkter, hvorover den gældende Lov er bygget, idet man saaledes udtrykkelig fremhæver, at man bliver staaende ved det gældende Offentlighedsprincip, at der af Hensyn til Aktieselskabernes vidt forskellige Formaal kun kan blive Tale om almindelige selskabsretlige Regler i Aktieloven, medens specielle Regler for de enkelte Brancher maa henvises til Speciallovgivningen — som f. Eks. Lov om Banker og om Forsikringsselskaber — og at der maa indrømmes Selskaberne en vis Frihed til Ordningen af deres indre Forhold. Det er anerkendelsesværdigt, at disse Hovedsynspunkter er fastholdt i Principet, og derfor desto mere beklageligt, at adskillige af de foreslaaede nye Bestemmelser er i direkte Strid med dem, og genkalder Forslaget af 1911 i sørgelig Erindring.

De vigtigste Ændringer i Forhold til den gældende Lov er følgende:

Antallet af Stiftere forhøjes fra tre til fem. Enhver af Stifterne skal tegne Aktier for mindst 1000 Kr. Foruden som hidtil at have Indfødsret eller at have opholdt sig 5 Aar her i Landet, være fuldmyndige, raadige over deres Bo og ikke ved Dom funden skyldig i en vanærende Handling, skal de fremtidig være økonomisk vederhæftige, en Bestemmelse, som uden Tvivl maa betegnes som egnet til at fremkalde et temmelig urimeligt Besvær, thi hvilken Art af Bevisligheder vil man i saa Henseende forlange? Fremdeles synes det ikke paakrævet, at der nu i Stiftelsesoverenskomsten forlanges oplyst, hvor stort et Aktiebeløb, der er tegnet af hver af Stifterne, eller hvilket Vederlag, der maatte være tillagt ikke blot hver af Stifterne, men ogsaa andre. Herunder vilde formentlig komme Tegnings- og Garantiprovisioner, Sagførersalær o. l., men den Slags Vederlag for personligt Arbejde eller for Risiko for Aktiernes Placering, vil det ikke være hverken praktisk eller loyalt at specificere. Det, der er Grund til at oplyse, er den samlede med Selskabets Stiftelse forbundne Udgift, herunder, hvad der tillægges Stifterne, som det forlanges i den gældende Lov, thi derved opnaas, at Aktionærerne bliver

klar over, før de tegner sig, om uforholdsmæssige Beløb gaar med til Omkostninger.

Ligeledes er det altfor nærgaaende, at kræve Oplysning om Vurderingsgrundlaget for Overtagelse af en bestaaende Forretning eller bestemte Formuesgenstande. Paa dette Omraade maa der nødvendigvis kunne anvendes et meget frit Skøn. Her har Stifterne et vist moralsk Ansvar, som de netop ikke skulde kunne vælte fra sig ved en eller anden Angivelse af rent formel Karakter.

Samtlige disse nye Krav genkalder i Erindringen det tidligere Lovforslags Tendens, som uomtvisteligt var den, „at gøre det sværere“. Og paa samme Maade maa man opfatte en Bestemmelse om, at det skal meddeles hver enkelt Aktietegner ved anbefalet Brev — ikke som nu ved Bekendtgørelse i de i Tegningsindbyderne angivne Blade eller ved anbefalet Brev — hvorvidt det fastsatte Mindstebeløb er tegnet, og hvor stort et Aktiebeløb, der tilfalder ham. Det kunde næsten se ud, som om Handelsministeren gennem Aktieloven har paataget sig at bidrage til at skaffe Balance i Postvæsenet, thi dette Krav om anbefalet Brev til hver enkelt Aktionær kommer atter og atter igen, og da et Aktieselskab ofte kan have adskillige Tusinde Aktionær, kan det nok komme til at betyde noget for Postvæsenet, men unægtelig ogsaa for Selskaberne.

Efter den gældende Lov fastsættes Vedtægterne forud for Aktietegningen paa et Møde af Stifterne og dem, der forud har givet Tilsagn om Aktietegning, og de, der ikke er indvarslet til dette Møde eller som ikke tiltræder, hvad der vedtages paa Mødet, er ikke bundet ved dens Tilsagn. Paa dette Møde kan endvidere vælges Bestyrelse og Revisorer, medmindre disse Valg er henlagt til den første Generalforsamling.

Hensigten med disse Bestemmelser er, at Aktionærerne forud skal være bekendt med Vedtægternes Indhold og Ledelsens Sammensætning, saaledes at de ved, hvad de gaar ind til; men til Gengæld skal de saa ogsaa være bundne ved deres Aktietegning.

Efter det nye Forslag skal Stifterne udarbejde Udkast til Vedtægter i Overensstemmelse med Stiftelsesoverenskomsten, og naar saa Aktietegningen har fundet Sted, indkaldes en konstituerende Generalforsamling (ved anbefalet Brev!) til alle Aktionærerne, og paa denne Generalforsamling forelægges til Godkendelse Stiftelsesoverenskomsten, Udkast til Ved-

tægterne, Tegningslisterne, Opgørelse over Omkostninger samt Forslag til Valg af Bestyrelse og Revisorer.

Skulde Godkendelse blive nægtet, kan en Fjerdedel af den repræsenterede Aktiekapital — det burde vist hedde Aktionærer, der repræsenterer en Fjerdedel — bestemme, at Sagen skal udsættes til endelig Afgørelse paa en ny Generalforsamling (atter anbefalet Brev!) senest 14 Dage senere, men hvis der her træffes samme Afgørelse, er Selskabet ikke kommet til Existens; endvidere kan, forsaavidt væsentlige Ændringer i Stiftelsesoverenskomsten maatte blive vedtaget — hvortil udkræves Stifternes Samtykke — de Aktionærer, der har stemt imod eller ikke været til Stede, i 14 Dage derefter melde sig fra.

Man bedes eftertænke, hvad der her kan foregaa: Stifterne tilrettelægger hele Grundlaget for Selskabets Oprettelse, oplyser for Offentligheden alt, hvad der kan have Interesse baade for dem, der vil være med, og for dem, der gjerne saa det hele Foretagende forhindret, oplyser, hvad de selv interesserer sig med, opnaar den fornødne Tilslutning til Aktietegningen og kan derefter risikere, at Skibet strander i Havnen, nemlig hvis det Grundlag, paa hvilket Aktietegningen er foregaaet, forkastes af en Majoritet, der jo meget godt — saaledes som Loven tilrettelægger Sagen — kan bestaa af Folk, der er interesserede i at slaa Planen ned.

Aldeles urimeligt er det, for at gaa i Enkeltheder, at Tegningslisten skal fremlægges og til hvilken Nytte? Det er ikke sandsynligt, at Aktietegnerne i Almindelighed vil have, at andre end rette vedkommende skal vide Besked om deres Pengeanbringelse, og naar de, som det ofte er Tilfældet lader deres Vexellerer tegne sig for Aktierne, og denne Vexellerer saaledes optræder som Aktietegneren overfor Selskabet, saa opnaaes dog ikke andet end en Kontrolering af, at Beløbet er tegnet, men for Rigtigheden heraf indestaar Bestyrelsens Medlemmer en for alle og alle for en, ved Indleveringen af de til Registreringen nødvendige Oplysninger.

Endelig kan det være nogen Tvivl underkastet, hvad der egentlig skal ske, hvis nogle af Aktionærerne, efter at der er foretaget væsentlige Ændringer i Stiftelsesoverenskomsten — og hvilke Ændringer er væsentlige? — fragaar deres Tegning. Det er i Forvejen meddelt, hver enkelt Aktionær, at Tegningen er lykkedes, og hvor stort et Aktiebeløb, der er tilfaldet ham. Nu bortfalder en Del af de tegnede Beløb. Er de øvrige Aktionærer derefter bundne af deres Tegning, nu da det for-

udsatte Aktiebeløb ikke længere er til Stede, eller kan der paany udstedes Tegningsindbydelse for at skaffe det manglende, og hvis dette ikke lykkes, er det hele saa gaaet i Stykker??

Med Hensyn til Aktiernes Fordeling og selve Aktietegningen foreskrives, at Aktionærernes Antal herefter skal være mindst fem (nu mindst tre), at Aktier ikke maa udstedes til Underkurs, hvorved vel skal forstaaes ikke under Pari, at Aktiekapitalen mindst skal være 10 000 Kr. (nu 5 000 Kr.), at formel Tegningsindbydelse altid skal foreligge, naar Kapitalen er over 10 000 Kr. og Aktietegnernes Antal over 10, og mod disse Ændringer kan der næppe gøres nogen Indvending. Heller ikke mod den Bestemmelse i § 9, at Forbehold, der ikke fremgaar af Tegningslisten, ikke kan gøres gældende mod Selskabet. Derimod turde det være tvivlsomt, hvorvidt det er rigtigt, at Aktietegninger, hvortil der er knyttet Forbehold, ikke kan medregnes ved Anmeldelsen til Aktieselskabsregistret: Bestyrelsen anmelder, at et vist Beløb er tegnet, den er bekendt med foreliggende Forbehold, den maa være sig bevidst, om den er i Stand til at opfylde disse Forbehold, og den hæfter for Anmeldelsens Rigtighed. Af hvilken Grund skulde den saa ikke medregne en Aktietegning, hvortil der er knyttet et Forbehold, som kan opfyldes og som mulig allerede er opfyldt?

I samme Paragraf fastsættes det, at mod en Aktietegners Forpligtelse efter Tegningslisten kan Fordringer paa Selskabet ikke bringes i Modregning.

Lad os tænke os, at en Leverandør til Selskabet forpligter sig til at tegne Aktier i Selskabet for 10 000 Kr. og at det samtidig er en Aftale, at han leverer Varer for 50 000 Kr., hvoraf de 10 000 Kr. vederlægges i Aktier, Resten før eller senere i Penge. Det vilde dog være temmelig urimeligt, om en saadan Aftale ikke kunde træffes og kræves respekteret. Her er i og for sig ikke Tale om et Forbehold ved Aktietegningen; der kunde snarere siges at være et Forbehold ved Varekøbet. Hvad det alene kommer an paa at sikre er, at den tegnede Kapital kommer til Stede; i hvilken Form, det sker, maa de, der har overtaget Selskabets Dispositioner, varetage under deres Ansvar, og det vilde være urimeligt, om Leverandøren, som risikerer sine 50 000 Kr. i Varer, tillige skulde være forpligtet til at indbetale 10 000 Kr. kontant. Hvis et privat Firmas Kreditorer ved dets Omdannelse til Aktieselskab gaar ind paa at gøre en Del af deres Tilgode-

havende til Aktier, vil Bestemmelsen frembyde lignende urimelige Vanskeligheder, og det turde i det hele være vanskeligt, at tænke sig noget Tilfælde, hvor den vilde være paa sin Plads.

Ogsaa en ny § 10, der bestemmer, at en Stifter ikke retsgyldigt kan overdrage sine Aktier til andre end Medstiftere i et Tidsrum af en Maaned efter Selskabets Registrering, synes temmelig svagt motiveret. I Bemærkningen til Lovforslaget siges det, at den har til Hensigt „at underbygge Reglerne om Anvendelse af Tegningsindbydelse, ligesom de yderligere understreger Stifternes Ansvar“. Ganske umiddelbart faar man snarere det Indtryk, at det er Hensigten at udpege Stifterne som temmelig misliebige Personer, som det gælder om at holde Øje med. I disse og adskillige andre Bestemmelser sporer man den gamle kriminalistiske Aand fra Kommissionsforslaget. „Hvad mon de nu kan finde paa?“ er Koncipistens stadige Tanke. Stadig udpekulerer han Gavtyvestreger, som han skal sætte en Stopper for.

Det er en Forbedring i Forhold til den gældende Lov, at der i § 6 foreskrives, hvilke Bestemmelser, der altid skal findes i Vedtægterne, medens dette nu angives rundt om i Loven under de forskellige Afsnit. Da imidlertid herefter Stifterne ikke kan fastsætte Vedtægterne og ikke vælge Bestyrelse og Revisorer, men maa nøjes med at forelægge Udkast til Vedtægter og Forslag til Valg af Bestyrelse, falder det uforstaaeligt, at der i § 18 foreskrives, at der for Aktionærernes Indbetalinger, forsaavidt Aktiebrev ikke straks udgives, af Selskabets Bestyrelse eller dens befuldmægtigede udgives Interimsbeviser.

Aktiebrev kan nemlig ikke udgives, før Selskabet er optaget i Aktieselskabsregistret, og dette kan ikke ske, før Aktiekapitalen er tegnet og mindst 25 pCt. er indbetalt, Vedtægterne fastsat og Bestyrelsen valgt, og allerede af den Grund maa man gaa ud fra, at der altid maa udstedes Interimsbeviser og aldrig kan udgives Aktiebrev straks. Dernæst kan Interimsbeviserne, der jo maa udstedes ved Tegningen og den første Indbetaling ikke blive underskrevet af Bestyrelsen eller dens befuldmægtigede, fordi en Bestyrelse ikke findes paa dette Tidspunkt, idet den konstituerende Generalforsamling ikke kan finde Sted, før Aktietegningen har fundet Sted. Hvis man ikke ændrer Bestemmelserne om Bestyrelsesvalget, maa man altsaa ændre Bestemmelsen i § 18 derhen, at der altid

udstedes Interimsbeviser, og at de udstedes af Stifterne eller deres Befuldmægtigede.

Ved Nedsættelse af Aktiekapitalen foreskrives det i Overensstemmelse med den gældende Lov, at Aktiebrevene skal indkaldes til Nedskrivning, Ombytning eller Indløsning i Anledning af Nedsættelsen. Men derefter følger den ganske ejendommelige Bestemmelse, at „Aktiebrev, der ikke indsendes efter saadan Indkaldelse, bliver at erklære døde og magtesløse ved en tre Dage efter hinanden i Statstidende indrykket Bekendtgørelse“ Der maa nok spørges om, hvorved de arme Aktionærer, som har overset Indkaldelsen af Aktiebrev, eller som ved Sygdom eller Bortrejse har været hindrede i at efterkomme den, har gjort sig fortjente til en saa haard Straf, som det dog maa siges at være, at faa deres i Selskabet anbragte Formue konfiskeret. Denne Bestemmelse vil det være ganske umuligt at fastholde.

I § 28 foreskrives det, at Aktieselskaber maa ikke erhverve eller belaae egne Aktier, medmindre Overtagelsen er Led i en Nedsættelse af Aktiekapitalen, medens den gældende Lov bestemmer, at hvis et Selskab erhverver egne Aktier skal de opføres særskilt i Aarsregnskabet, og hvis deres Paalydende udgør 5 pCt. af Aktiekapitalen eller derover, skal Anmeldelse derom ske til Aktieselskabsregistret. Der kunde maaske være Grund til af Hensyn til Tilfældet De danske Cikoriefabriker at optage Belaaning af egne Aktier under den gældende Bestemmelse, men iøvrigt er denne meget rigtigere end den foreslaaede; thi det kan meget vel tænkes at være i et Selskabs Interesse at erhverve Selskabets egne Aktier f. Eks. til Fyldestgørelse af et Krav, som maaske ellers vilde være tabt. Maaske kunde man fastsætte en Grænse for saadan Erhvervelse, hvorefter der skulde foretages en lovformelig Nedsættelse af Kapitalen, og det kan være naturligt, at man som foreslaaet, ikke kan udøve Stemmeret for erhvervede Aktier, og at man ikke kan henregne dem til den paa Generalforsamlingen repræsenterede Kapital. Men det ubetingede Forbud er ikke praktisk.

De Bestemmelser, om hvilke den offentlige Diskussion mest vil samle sig er dem, der handler om Bestyrelsen og Direktionen, deres Rettigheder og Pligter.

Af Rettighederne skal nævnes, at det er dem tilladt at være Aktionærer i Selskabet; men hvis de er det, skal Aktierne i Følge § 20 sidste Stykke altid være noterede paa Navn, hvilket ogsaa gælder, naar de har Medejendomsret,

d. v. s. naar de er Medlemmer af et Konsortium. I Bemærkningerne til Lovforslaget siges, at de i §§ 17—20 foreslaaede Ændringer er nærmest af reaktionel Karakter, og der siges ikke noget særskilt om § 20's sidste Stykke udover en Gentagelse af Stykkets Indhold. Dette er saa meget mærkeligere, som Bestemmelsen i Almindelighed opfattes som Ministeriets Indsats i Problemet Direktørers og Bestyrelsesmedlemmers Deltagelse i Spekulation i egne Aktier. En virkelig Udredelse af dette Problem vilde have været i høj Grad paa sin Plads, ikke mindst om man derved havde faaet at vide, hvorvidt Ministeriet finder saadanne Spekulationer forkastelige overhovedet eller efter Omstændighederne mere eller mindre berettigede og formaalstjenlige. Bestemmelsen vil i den foreslaaede Affattelse næppe være tilstrækkelig til at hindre Bestyrelsesmedlemmer eller Direktører i at omgaa dens Hensigt — den tekniske Fremgangsmaade vil ikke være vanskelig at finde — og forsaavidt den da maa antages kun at finde Anvendelse i de Tilfælde, hvor et Bestyrelsesmedlem er varig Aktionær eller lejlighedsvis køber eller sælger ubetydende Beløb, synes den lidt paakrævet.

Der hersker iøvrigt meget delte Meninger om hele dette Spørgsmaal, men det, der for de fleste vil have en afgørende Betydning, er Omfanget og Karakteren af de paagældende Transaktioner. Hvis de er begrænsede i Omfang og ikke foretages for Vindings Skyld, men alene til Støtte for Selskabet, f. Eks. hvis dette trues af en Krise, kan de jo være Anerkendelse værd, medens de omvendt er aldeles forkastelige, hvis de har til Hensigt at sikre Deltagerne en større Gevinst og Forventningen derom bygges paa en Kundskab, som er forbeholdt Direktionens og Bestyrelsens Medlemmer. Spørgsmaalet bliver derved af overvejende moralsk Karakter, og egner sig ikke til at løses ved Ordensbestemmelser i en Aktielov. Kun hvis de paagældende Transaktioner kan karakteriseres som Misbrug af fortrolige Oplysninger, kunde der mulig formuleres egnede Lovbestemmelser, men disse vilde da nærmest høre hjemme i Straffeloven.

Bestyrelsens og Direktionens Forhold til Regnskabsaflæggelsen er i det nye Forslag undergaaet en Del Ændringer i Forhold til den gældende Lov. Efter denne skal Regnskabet indeholde et Driftsregnskab og en Statusopgørelse udvisende Selskabets sande Stilling efter Bestyrelsens Skøn, og efter denne Affattelse kunde der være Grund til at gaa ud fra, at Ansvaret for Regnskabet umiddelbart paahviler Bestyrelsen, som

saaledes kun indadtil kunde henholde sig til Direktionen. Dette Forhold er med Rette blevet en Del kritiseret, idet man har hævdet, at naar der findes en Direktion, bør det være denne, der har det umiddelbare Ansvar, medens Bestyrelsens Opgave bør være indskrænket til at være kontrollerende og tilsynsførende. Uanset Aktielovens Affattelse synes dette Synspunkt ogsaa at være fastslaaet gennem Højesterets Dom i Landmandsbanksagen, hvor Direktørerne dømmes for urigtig Regnskabsaflæggelse, Bestyrelsesmedlemmerne for Uagtsomhed, og det er da i god Overensstemmelse hermed, naar Lovforslaget nu i § 29 paabyder, at i Selskaber, hvor der findes en Direktion, udfærdiges og underskrives Aarsregnskabet af denne, hvorefter det vedtages af Bestyrelsen og med dennes Underskrift indstilles til Generalforsamlingens Godkendelse. Denne Affattelse vil for de fleste virke som en Tydeliggørelse af den Anskuelse, at Direktionens Ansvar er forlods og fuldstændigt, medens Bestyrelsens er secundært, saaledes at hvis Bestyrelsen i større eller mindre Udstrækning er bleven vildledt, uden at den ved Iagttagelse af rimelig Agtpaagivenhed har været i Stand til at opdage det, maa dens Ansvarlighed staa i Forhold hertil. Man bliver derfor meget forbavset ved i Bemærkningerne til Lovforslaget at erfare, at Meningen hermed er „at understrege, at saavel Direktionen som Bestyrelsen har Ansvar for Regnskabet“, og i selve Paragrafen udviskes Betydningen af Indledningsbestemmelsen, naar det deri hedder, at Aarsregnskabet skal indeholde et Driftsregnskab og en Statusopgørelse udvisende Selskabets sande Stilling efter Bestyrelsens og Direktionens bedste Skøn, efter omhyggelig Hensyntagen til de tilstedeværende Værdier og Forpligtelser. Her burde det jo — efter Indledningen — hedde, efter Direktionens eller — hvis en saadan ikke findes — efter Bestyrelsens bedste Skøn o. s. v.“

Jo mere tydeligt og klart, man ønsker at formulere og fastlægge et Ansvar, desto mere omhyggelig bør man være for ikke at skyde over Maalet, og det gør man ved i Selskaber, hvor der er en Direktion, at gøre Bestyrelsen ansvarlig for Regnskabsaflæggelsen i samme Grad som Direktionen. Det samme er Tilfældet med § 33, i hvilken Bestyrelsesmedlemmernes og Direktørernes Pligt er formuleret næsten ganske enslydende, idet „Bestyrelsens Medlemmer har hver for sig Pligt til at paase, at Selskabets Virksomhed ledes paa lovlig og forsvarlig Maade og til at kræve sig forelagt alle i saa Henseende fornødne Oplysninger“, medens „Direktionens Med-

lemmer har hver for sig Pligt til at drage Omsorg for en lovlig og forsvarlig Drift af Selskabet*. Uanset, at Domstolene i givet Tilfælde ikke vilde kunne undlade at tage Hensyn til de Vanskeligheder, som vilde være forbunden med Opfyldelsen af Bestyrelsens Pligt, som den her er formuleret, saasom Omfanget og Beskaffenheden af Selskabets Virksomhed, maa det forekomme uheldigt, at Bestemmelserne for Bestyrelsens Vedkommende — ikke for Direktionen — er formuleret saaledes, at ansvarsbevidste og retsindige Mennesker kan befrygtes at ville vige tilbage for Overtagelse af Hverv, som det dog vil være i Samfundets Interesse at faa varetaget bedst muligt.

Nationalbanken og de forskellige Hovedorganisationer for Handel, Industri og Skibsfart har haft Forslaget til Udtalelse og synes ikke at være tilfreds, hverken med de foreslaaede Ændringer eller med Forslagets Fremsættelse paa dette Tidspunkt. Det samme gælder for Banklovforslagets Vedkommende om Nationalbanken og de private Banker, som har haft dette Forslag til Udtalelse, og i de indledende Bemærkninger til Banklovforslaget, udtaler Ministeriet selv saa store Betænkeligheder ved allerede nu at foretage en Revision af Banklovgivningen, at man næppe gaar Ministeren for nær ved at antage, at Fremsættelsen paa dette Tidspunkt skyldes en politisk Nødvendighed. Rigsdagen ønsker sig disse Spørgsmaal forelagt til Drøttelse nu, ogsaa af den Grund, at Partierne maa have Anledning til, inden Valget til Foraaret, at tage principiel Stilling til de Problemer, som under den langvarige Krise har frembudt sig for Aktie- og Bankvæsenets Vedkommende, og selv om en saadan Drøftelse i Rigsdagen skulde blive præget af den øjeblikkelige, stærkt bevægede Stemning, vil det vist være gavnligt at faa den overstaaet nu, da dog næppe nogen vil tænke sig Muligheden af i Løbet af et Par Maaneder, at færdigbehandle Forhold af saa indgribende Betydning. En Art Generaldebat nu og en omhyggelig saglig Behandling, naar en ny Rigsdag er traadt sammen, turde være en meget forstandig Fremgangsmaade; men naar man ser Sagen under denne Synsvinkel, havde det aabenbart været rigtigere at fremsætte Lovforslaget i Folketinget.

Uden at man har villet knæsette Koncessionsprincippet, er der dog i det nye Banklovforslag visse Tendenser i saa Henseende. Det foreslaaes saaledes, at Filialer uden for Bankens Hjemstedskommune og Nabokommune ikke kan oprettes uden Handelsministerens Samtykke, og at Handelsmini-

steren skal paase, at Banker ikke oprettes paa et uforsvarligt Grundlag. Det er ikke noget helt ringe Ansvar Ministeriet herved paatager sig, og det er meget tvivlsomt, om disse Bestemmelser overhovedet vil være til Gavn, men maaske kan det dog være af nogen Interesse at se, hvorledes Administrationen vil magte en saadan Opgave.

Rimeligt og rigtigt foreslaaes det i § 7, at Garantforpligtelser stilles lige med Gældsforpligtelser, at de tilsammen kun maa udgøre 75 pCt. af Bankens egen Kapital, og at denne Kapital — Aktiekapitalen med Tillæg af Reserver fremtidig skal udgøre 10 pCt. af de samlede Forpligtelser.

I § 8 foreskrives det, at Vedtægterne skal angive, i hvilket Omfang Bestyrelsens eller et Bestyrelsesudvalgs forudgaaende Godkendelse eller Vedtagelse udkræves til Ydelse af Laan, en Bestemmelse, som det sikkert vilde være rigtigere at henvise til et Regulativ for Bankens Forretningsgang.

Endvidere foreskrives det, at Bestyrelsen skal bestaa af mindst 5 Medlemmer, medens Mindsteantallet nu er 3 og iøvrigt gentages de gældende Bestemmelser om, at Bestyrelsens, Direktionens og Repræsentantskabets Medlemmer skal have dansk Indfødsret, og at de forskellige Stillinger ikke kan forenes. Her sættes imidlertid pludselig Filialbestyrere ind paa Linje med Direktører og Bestyrelsesmedlemmer, hvilket synes ganske urimeligt, eftersom Filialbestyrere dog utvivlsomt maa opfattes som Funktionærer. Det enestaaende Tilfælde, at en Filialbestyrer i Nakskov var Medlem af Landmandsbankens Bankraad, burde næppe give Anledning til Lovbestemmelser, men i de følgende Paragrafer nævnes Filialbestyrer stadig sammen med Direktørerne.

I § 9 gives en Række nye Regler for Bankens Drift, mod hvilke der med Rette vil blive gjort kraftig Indsigelse. Særlig gælder dette en Bestemmelse om, at der paa hvert Bestyrelsesmøde skal forelægges til Indførelse i Protokollen Oplysning om, hvilke Forpligtelser Bestyrelsens enkelte Medlemmer eller Selskaber, for hvilke disse er Direktører, siden det nærmest foregaaende Bestyrelsesmøde maatte have paa-draget sig overfor Banken, medmindre vedkommendes samlede Skyld ikke overstiger 10 pCt. af Bankens Egenkapital, eller hvis det er Vareeksler, eller hvis der er srillet uomtvistelig Sikkerhed for 25 pCt. udover Forpligtelsernes Beløb. Bankerne har i deres Fællesudtalelse til Handelsministeren udformet deres Indsigelse mod denne Bestemmelse saaledes:

„ad § 9. Bestemmelserne i denne Paragrafs 1. Stykke er af en usædvanlig Karakter og vil medføre ganske uholdbare Tilstande indenfor en Banks Ledelse. Det er en almindelig international — og fuldt forstaaelig — Anskuelse, at der i en Banks Bestyrelse maa sidde Repræsentanter for større Virksomheder inden for Bankens Kundekreds, der ofte i stort Omfang benytter sig af Kredit hos Banken. Det siger sig selv, at det for saadanne Bestyrelsesmedlemmer vil virke lidet tiltalende til Stadighed og uden naturlig Grund at skulle se deres Engagements behandlede i Bestyrelsesmøderne, og det vil før eller senere føre til, at disse Medlemmer paa den ene eller anden Maade søger bort fra Banken til Skade for denne. Det er sikkert almindeligt, at der af en Banks Bestyrelse nedsættes særlige Udvalg som Kontrolkomité, Delegation eller lignende, der har at føre Kontrol med eller foretage periodisk Gennemgang af Bankens forskellige Engagements og derom at gøre Indberetning til Bestyrelsen. Men det ses ikke, at man forfølger noget fornuftigt Formaal ved at kræve, at en Kundes Engagement, saalænge den af Bestyrelsen for dette stillede Grænse ikke er overskredet, til Stadighed skal forelægges i Bestyrelsesmøderne, blot fordi vedkommende Kunde i Tiden mellem disse maatte have paadraget sig nye Forpligtelser over for Banken. At der er visse Modifikationer i Forpligtelsen til at fremlægge omhandlede Engagements, er over for det foran anførte af underordnet Betydning, rent bortset fra, at forskellige i Paragraffen benyttede Udtryk som f. Eks. „efter Bankens Forhold usædvanlige eller betydelige“ vil kunne give Anledning til Tvivl og derved bringe Usikkerhed ind i Forholdene. Paragraffens 1. Stykke bør derfor efter vor Formening udgaa.“

Det vil finde Tilslutning fra alle Sider, at det forbydes Direktører, Filialbestyrere og andre Funktionærer at udføre eller deltage i Spekulationsforretninger, og at der som hidtil udkræves Samtykke fra Bestyrelsen i hvert enkelt Tilfælde til Direktørers, Filialbestyreres og Revisorers Optagelse af Laan i Banken; hvorimod det ser mindre tiltalende ud, at de med Direktører eller Filialbestyrere beslægtede Personer eller Selskaber, for hvilke de er Direktører, skal behandles i Bestyrelsen paa samme Maade, som foreskrevet i Paragraffens 1. Stykke om Bestyrelsesmedlemmerne.

Den Bestemmelse, som mest vil paakalde Opmærksomheden, er dog nok den, der forbyder en Direktør eller Filialbestyrer at være Indehaver, Bestyrelsesmedlem, Funktionær eller paa anden Maade selv drive eller deltage i Ledelsen eller Driften af anden Erhvervsvirksomhed end Banken. Det ses af Motiverne, at Bestemmelsen skal forstaaes kategorisk, saaledes at f. Eks. en Sagfører ikke maa være Bankdirektør, en Købmand altsaa heller ikke. Hvorvidt en Bankdirektør maa eje og drive en Landejendom er mulig Tvivl underkastet. Bestemmelsen vil i sin Helhed komme til at ramme en Række mindre Provinsbanker, som ofte har en Direktion af næringsdrivende Borgere med et meget ringe Vederlag og med Assistance af en bankuddannet Bogholder eller Direktør, men formentlig kan de paagældende Bankers Organisation omformes, saaledes at de hidtil værende Direktører kommer til at danne Kontrollkomité eller Bestyrelse. Noget vanskeligere vil det stille sig med Filialbestyrere paa smaa Pladser, hvor Banken ikke kan lønne en Mand fuldt ud for dette Hverv, og hvor der ogsaa ofte kun er Tale om ganske faa Timers Ekspeditionstid. Mest betænkelig vil Bestemmelsen vel forekomme Bankdirektørerne, som her gøres til Genstand for en Undtagelseslovgivning, der berøver dem den almindelige borgerlige Ret til at drive Forretning, en Ret som man jo end ikke har forment Statens Tjenestemænd.

Ret ofte forekommer det vel ikke, at en Bankdirektør — naar man derved forstaar den uddannede Fagmand — driver almindelig Næringsvirksomhed, men derimod er det jo ikke ualmindeligt, at han som Aktionær i et Foretagende eller som Repræsentant for sin Bank sidder i Aktieselskabers Bestyrelse. Der kan anføres talrige Argumenter for og imod et saadant Forhold, men unægtelig har der jo foreligget saa uheldige Tilfælde, at det er forstaaeligt, at Problemet er taget op til Behandling i Lovforslaget. Tilmed gøres der en Undtagelse, som i ikke ringe Grad tager Grunden bort under Argumentationen mod at forbyde Bankdirektører Adgang til Bestyrelsesposter, idet dette kan ske med Tilladelse fra Bankens Bestyrelse, naar hverken vedkommende selv eller Banken herfor modtager noget Vederlag. Dette er beundringsværdigt — maaske ogsaa lidt tarveligt — fundet paa, thi derved mister Forholdet jo i hvert Fald noget af sin Tilløkkelse, og i Lovforslagets Motivering siges det endvidere, at man derved har villet understrege, at Direktøren først og fremmest er Bankens Repræsentant.

Akcepterer man nu denne Betragtning, melder der sig

dog ogsaa et andet Synspunkt, nemlig dette, at naar Direktøren saaledes sidder som ulønnet Repræsentant for Banken, saa kan der heller ikke paahvile ham noget Ansvar overfor andre end Banken; han kan i hvert Fald ikke have det samme Ansvar som Aktionærernes eller andre Kreditors Repræsentanter, og det maa være berettiget, hvis han ensidigt søger at varetage Bankens Interesse.

Bestyrelses-Tantiéerne har i adskillige Tilfælde haft ikke ringe økonomisk Betydning for Bankdirektører, og der vilde vel — naar alt saadant nu falder bort — blive Spørgsmaal om Forhøjelse af Direktørgagerne. Hensynet til Bankernes egen Økonomi vilde dog oftest hindre væsentlige Forbedringer af Gagevilkaarne, som jo i Reglen er ganske gode, hvis man f. Eks. vil sammenligne dem med, hvad de bedst lønnede overordnede Funktionærer faar, eller hvad der er tillagt Statens højeste Embedsmænd. Der vil derfor efter al Sandsynlighed opstaa en Forskydning i Opfattelsen af en Bankdirektørs Stilling. Nu er han selv og andre nærmest tilbøjelig til at betragte ham som en større Forretningsmand, og det regnes i Almindelighed ikke for daarligt, naar man kan faa en dygtig Købmand til at paatage sig Hvervet som Bankdirektør. Herefter vil dette sjældnere blive Tilfældet, idet Bankdirektøren mere vil gaa ind under Begrebet Embedsmand eller overordnet Funktionær.

Der synes her at være et Tilfælde, hvor Lovgivningen vil kunne faa Indflydelse paa Udviklingen, idet Bankinstitutionen herved i nogen Grad vil skifte Karakter, men det er et Spørgsmaal, hvorvidt det vilde være heldigt for Forretningslivet.

Bedre end detaillerede Lovbestemmelser vilde det vel nok være, om Bankdirektørerne selv, vejledede af den offentlige Mening, formaaede at afveje paa rette Maade, hvorvidt og i hvilket Omfang det er forsvarligt at tage Del i Ledelsen af andre Selskaber, og en ikke ringe Hindring af Misbrug vilde der vel ligge i den af Bankerne foreslaaede Bestemmelse, at en Direktør skal kunne „være Medlem af andre erhvervsdrivende Selskabers Bestyrelse eller Repræsentantskab, naar $\frac{2}{3}$ af Bankens Bestyrelsesmedlemmer af Hensyn til Bankens Tarv samtykker deri“.

Banklovforslaget § 11 indeholder en Skærpelse af de gældende Likviditetsbestemmelser. Vanskelighederne ved at give saadanne Bestemmelser en klar Affattelse er ofte fremhævede fra sagkyndig Side og endnu vanskeligere vil det være at efterleve dem; tiltrods derfor eller maaske netop derfor under-

streger og uddyber man disse Bestemmelser. Meget rigtigt gaar man ud fra, at Likviditeten er lige saa vigtig som Soliditeten, men ingen af Delene kan sikres ad Lovgivningens Vej. At disponere saaledes, at Banken ikke kører fast og at udlaane saaledes, at der ikke tabes Penge, er Bankdirektørens Opgave, og en forsigtig Direktør vil — naar Tiden er dertil — langt fra nøjes med de Forskrifter, Bankloven opstiller, medens han til andre Tider, naar hans Dispositioner skal staa deres Prøve, nødvendigvis maa sætte sine Kontant-Reserver ind paa det, der er deres Formaal, at dække de usædvanlige Krav, der kan fremkomme i en Krise-Tid. Men naar man vil forlange af ham, at han ogsaa derefter skal have sine Reserver i Behold eller dog saa mange, som Bankloven foreskriver, skyder man over Maalet, og da udelukker man ham fra at løse de to andre Hovedopgaver, der paahviler ham, at betjene Kunderne og at tjene Penge til Banken. Med en mærkværdig Ensidighed søger man i § 12 at begrænse Bankernes Kapital-Anbringelse i fast Ejendom, som om dette skulde være noget særlig skadeligt eller angribeligt eller usikkert. Selvfølgelig kan en saadan Kapitalanbringelse være ufordelagtig og risikabel som mange andre Anbringelser, og bør derfor være Genstand for Direktørens, eventuelt Bankraadets Omsorg, men det synes ganske urimeligt at omgive netop faste Ejendomme med en Mistænkeliggørelse, som den Lovforslaget angiver. Disse som adskillige andre Bestemmelser vidner stærkt om Koncipistens Uerfarenhed. Han ved noget om ganske enkelte Tilfælde, derimod aabenbart ikke, at hvad der gælder om faste Ejendomme gælder om enhver Art af Kapitalanbringelse. Der gives ikke den Form for Kapitalanbringelse, ved hvilken der ikke kan tabes og er tabt Penge, naar Anbringelsen er sket uden Fornuft og uden Hensyntagen til alle foreliggende Forhold.

En enkelt Bestemmelse fortjener dog Anerkendelse, nemlig den, der begrænser en enkelt Kundes Engagement til 35 pCt., event. 50 pCt. af Egenkapitalen. Erfaringen viser, at alle Banksammenbrud beror paa Engagementernes Uforholdsmæssighed, og hvis man overhovedet anser det for rigtigt at lovgive om Bankernes daglige Virksomhed, turde en saadan Bestemmelse være paa sin Plads; men den kunde ganske vist lige saa rigtigt findes i hver enkelt Banks Vedtægt og da varieret efter Bankens Størrelse og Karakter.

Endnu maa bemærkes, at Bankinspektørens Virksomhed udvides meget efter det foreliggende Forslag. Han skal under-

søge Bankernes Forhold, foreskrive Regnskabsformer, give Dispensationer; men tillige skal han underrettes i forskellige Tilfælde, f. Eks. naar Grænsen for Anbringelse i fast Ejendom overskrides. Der kan rejses stærk Tvivl om, hvorvidt man ikke ved adskillige af disse Bestemmelser stiller for store Fordringer til det i Forvejen meget vanskelige og ansvarsfulde Embedes Indehaver.

Foruden de her anførte Anker imod de to Lovforslags Bestemmelser er der Grund til at beklage, at man, efter at Loven nu har virket nogle Aar, har fremlagt Revisionsforslag, som ikke indeholder noget Forsøg paa at fastsætte Bestemmelser for et Aktieselskabs eller en Banks udenretlige Likvidation i Kreditorernes Interesse og efter deres Bestemmelse. De Bestemmelser, der nu findes i Aktieloven, hvorefter Generalforsamlingen kan vedtage et Selskabs Likvidation, forudsætter engentlig, at Selskabet er solvent i Forhold til Kreditorerne; det er ofte følt som en Mangel, at ikke en Kreditorforsamling med bindende Virkning for alle Kreditorer saavel som for Aktionærerne kan gennemføre en Likvidation, og som en Urimelighed, at Aktionærer — hvis Kapital mulig helt er tabt — eller Kreditorer, hvis Tilgodehavende er forholdsvis ringe, er i Stand til at modsætte sig en Afviklingsmaade, som ønskes af dem, der har en overvejende Interesse i Afviklingens bedst mulige Resultat. Desværre er Forholdene for Tiden endnu af en saadan Art, at saadanne Bestemmelser er mere paakrævede, end adskillige af de foreslaaede; men de er vanskelige at udforme og vil kræve indgaaende saglig Drøftelse.

DE ØKONOMISKE VILKAAR FOR LANDBRUG AF FORSKELLIG STØRRELSE UNDER OG EFTER VERDENSKRIGEN.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 26. Februar 1924.

Af O. H. Larsen.

De to Faktorer, som til enhver Tid betinger Landbrugets Driftsresultat, er paa den ene Side Produktionsvilkaarene og paa den anden Side de Priser, hvortil de fremstillede Produkter kan afsættes.

Produktionsvilkaarene bestemmes dels af de naturlige Produktionsforhold (Jordbund og Klima) og dels af Adgangen til Kapital (Kredit) og Arbejdskraft samt til de Raa- og Hjælpstoffer, som er nødvendige for Driftens Gennemførelse. Medens Jordbundsforholdene for de enkelte Bedrifter er nogenlunde konstante og Klimaforholdene ligeledes, naar man regner med en længere Aarrække, saa er alle de øvrige Produktionsfaktorer Genstand for periodiske Svingninger, som i høj Grad kan komme til at influere paa Landbrugets Produktion.

Dette er netop, hvad vi har været Vidne til i de sidste ti Aar, ikke aléne for Produktionens Vedkommende, men ogsaa hvad angaar Afsætningsvilkaarene og de deraf betingede Produktpriser. Naar jeg derfor i Aften efter Anmodning skal have den Ære at indlede en Forhandling om Landbrugets økonomiske Vilkaar under og efter Verdenskrigen, med særligt Henblik paa Forholdet mellem store og smaa Brug, saa vil det være nødvendigt som Indledning i korte Træk at gøre Rede for de Forskydninger i Landbrugets Produktions- og Afsætningsvilkaar, som har fundet Sted i denne Periode, netop fordi disse Forskydninger har haft en noget forskellig Betydning for Landbrug af forskellig Størrelse.

1. Produktionsvilkaarene.

Forud for Verdenskrigen var det danske Landbrug inde i en rolig og sund Fremgangsperiode baade hvad Produktionens Omfang og Kvalitet angaar. Vi havde for Femaaret 1909—13 det største Høstudbytte, vi hidtil har haft i noget Femaar (5,40 Mill. Afgrøde-Enheder), og samtidig naaede den dyriske Produktion ligeledes et betydeligt større Omfang end i nogen tidligere Femaarsperiode.

Verdenskrigen og de deraf følgende Omvæltninger bragte imidlertid en brat Forstyrrelse i denne Udvikling, og dette i Forbindelse med nogle meget daarlige Høstaar bragte Landbrugets Produktion ned paa et Niveau, som omtrentlig svarer til Forholdene i Begyndelsen af 90erne eller for nogle Produktionsgrenes Vedkommende endog betydeligt lavere.

Hvis vi tager Gennemsnittet for de sidste to Krigsaar 1917 og 1918, saa udgjorde det samlede Høstudbytte for disse to Aar kun 4,20 Mill. Afgrøde-Enheder eller 78 pCt. af Gennemsnittet for Femaaret 1909—13. For Kornafgrøderne alene skal vi helt tilbage til Midten af 70erne for at finde et saa lavt Udbytte som i 1917, og det endskønt det samlede Kornareal i 1917—18 var større end i 1876. Selvfølgelig kan man ikke med Rette give Verdenskrigen det hele Ansvar for den lille Høst i disse Aar; den skyldtes først og fremmest uheldige Vejrforhold, men der er dog næppe Tvivl om, at den indskrænkede Gødningsproduktion, som var en Følge af Besætningernes Reduktoin og den daarligere Ernæring, i Forbindelse med Manglen paa Kunstgødning har været en medvirkende Aarsag til det lille Udbytte, navnlig i 1918. Udstrakt Frødyrkning, betydelig Indskrækning af Brakarealet og forskellige andre Krigsforanstaltninger har rimeligvis ogsaa gjort sig gældende, thi selv under nogenlunde normale Vejrforhold hængik der dog, trods en stærk Udvidelse af Rodfrugtarealet og en mægtig Stigning i Anvendelsen af Kvælstofgødning, ikke mindre end 4 Aar, før vi igen i 1922 kom op paa normal Høst.

Det lille Høstudbytte, som særpræger de 5 Krigsaar og specielt 1917 og 1918, fik i Forbindelse med den standsede Tilførsel af Kraftfoder udefra en skæbnesvanger Indflydelse paa den dyriske Produktion, hvis Indskrækning saaledes i langt højere Grad end Planteproduktionen var en direkte Følge af Krigen.

Tilbagegangen her fremgaar dels af Kreaturtællingerne, dels af vor Udførselsstatistik.

Tab. 1. Kreaturholdet 1914—1923 (1000 Stk.).
(De sønderjydske Landsdele ikke medregnet.)

	Heste	Kvæg	Malke- køer	Svin	Faar	Høns
1914.....	567	2,463	1,310	2,497	515	15,154
1917.....	572	2,458	1,147	1,651	480	12,288
1918.....	545	2,124	1,024	621	470	9,884
1919.....	558	2,188	1,042	716	509	12,134
1920.....	563	2,286	1,113	1,008	504	13,987
1921.....	557	2,355	1,184	1,327	484	17,185
1922.....	536	2,302	1,219	1,734	415	18,389
1923.....	524	2,324	1,254	2,565	355	19,100
1923 med Sønder- jylland.....	562	2,537	1,349	2,853	374	20,000

I Aarene fra 1914 til 1918 blev vor Kobestand reduceret med ca. 22 pCt., Svinebestanden med 75 pCt. og Høsebestanden ca. 35 pCt. Alle disse Indskrænkninger gik fortrinsvis ud over det mindre Landbrug, hvor den dyriske Produktion spiller den største Rolle; og i Virkeligheden angiver disse Tal langt fra den fulde Tilbagegang i Produktionen, thi denne blev, som allerede nævnt, yderligere hæmmet ved Dyrenes mangelfulde Ernæring.

Hvis vi f. Eks. ser paa Mælkeproduktionen, saa udgør Tilbagegangen fra 1914 til 1919, da vi var nede paa Minimum, over 1700 Mill. kg eller ca. 48 pCt., medens Tilbagegangen i Køernes Antal kun var 22 pCt. Vi skal helt tilbage til 1890 for at finde et tilsvarende Tal for Mælkeproduktionen, og det samme gælder selvfølgelig Smørproduktionen, medens Reduktionen i Flæskproduktionen er endnu stærkere. Denne kan for 1914 anslaaes til mindst 200 Mill. kg, medens den i 1919 sikkert har været under 50 Mill. kg, idet vi for dette Aar til Dækning af eget Forbrug havde en Overskudsindførsel af 4,2 Mill. kg, og Hjemmeforbruget paa Grund af Rationeringen var betydeligt mindre end normalt. Den tilsvarende Overskudsudførsel i 1914 var 147 Mill. kg og i Gennemsnit for Aarene 1911—13 123 Mill. kg.

Paa lignende Maade viser en Undersøgelse af vor Kød-

produktion og vor Ægproduktion en mægtig Tilbagegang fra 1914 til 1919, men medens Ægproduktionen allerede i 1920 var bragt fuldt paa Fode igen, og i 1923 har været over $1\frac{1}{2}$ Gang saa stor som før Krigen, saa tog det selvfølgelig længere Tid for de andre dyriske Produkter. Først i 1923 har Produktionen af Smør og Flæsk passeret Tallene fra før Krigen, medens dette derimod næppe endnu er Tilfældet for Kød, hvilket ogsaa falder sammen med, at Kvægbestandens og navnlig Opdrættets Størrelse endnu er mindre end i 1914, medens Svinebestanden er 68 000 Stk. større, altsammen bortset fra de sønderjydske Landsdele. I Overensstemmelse hermed er Eksporten af Flæsk ca. 25 Mill. kg større, end den var i 1914, og hertil kommer en Eksport paa ca. 150 000 lev. Svin, som ikke fandtes tilsvarende før Krigen, saa selv om vi ser bort fra de sønderjydske Landsdele, er der antagelig en Stigning i den beregnede Flæskeproduktion paa ca. 20 Mill. kg. For Smørret viser 1923 ogsaa en større Eksport end 1914 (ca. 10 Mill. kg), og hertil kommer yderligere en stærk Fremgang i Eksporten af Ost, kondenseret Mælk og Mælkepulver.

For levende Kreaturer og Kød er Eksporten derimod endnu

Tab. 2. Udførsel af dyriske Produkter 1911-13—1923.

	1911-13	1919	1920	1921	1922	1923
Heste og Føl, 1000 Stk.	27,3	1,4	24,1	19,6	19,6	11,0
Lev. Kreaturer " "	145,7	32,3	61,2	133,8	82,2	125,4
Svin " "	—	0,4	53,6	8,9	10,0	157,4
Smør, Mill. kg.	88,6	36,6	74,8	92,1	95,5	111,6
Mælk og Fløde, Mill. kg	32,6	4,2	8,9	2,0	0,4	0,2
Kondens. Mælk og Mælkepulver " "	2,6	1,7	6,3	17,3	23,4	31,4
Ost " " " "	0,3	2,6	9,7	12,5	8,9	5,5
Flæsk " " " "	122,8	0,9	42,4	85,3	111,4	173,6
Kød af Hornkvæg " "	18,0	8,3	17,6	7,5	20,5	12,8
Slagteriprodukter " "	20,5	3,3	7,7	10,4	13,5	22,6
Æg (Mill. Snese)	21,6	17,0	27,3	32,4	36,5	40,0

i 1923 betydelig mindre, end den var før Krigen, men til Gen-gæld er Hjemmeforbruget steget stærkt, saaledes at den samlede Kødproduktion, bortset fra Sønderjylland, antagelig er omtrent den samme som i 1911—13, men ikke fuldt saa stor som i 1914.

Som Helhed kan vi dog sige, at Landbrugets Produktion

i 1923 er paa Højde med, hvad den var før Krigen; dette gælder baade om Planteproduktionen og om de væsentligste Sider af den dyriske Produktion, idet de eneste to Omraader indenfor denne, hvor Produktionens Omfang var mindre i 1923 end i 1911—13, er Hesteholdet og Faareholdet.

Men samtidig med, at vi konstaterer dette, er der Grund til at gøre opmærksom paa, at denne Retablering af Landbrugets Produktionsevne ikke er naaet gratis. Genopbygningen af vore Besætninger fra 1918 til 1923 har kostet Landbruget mindst 250 Mill. Kr., Merforbruget af Kunstgødning i de samme 5 Aar sammenlignet med Tiden før Krigen repræsenterer en Værdi af ca. 50 Mill. Kr. og Nyanskaffelser af Maskiner og Redskaber, som blev forsumt i selve Krigsaarene, udgør antagelig ca. 75 Mill. Kr.

Og hertil kommer den mægtige Stigning i de løbende Udgifter ved Produktionen, som er en Følge af Prisniveauets Forskydninger. For de vigtigste Produktionsmidler og for Arbejdslønnen kan denne Stigning i Driftsaaret 1922—23 angives til godt 100 pCt.; men den var i 1920—21 for Arbejdslønnen over 200 pCt., for Redskaber og Maskiner ligeledes ca. 200 pCt., for Foderstoffer i 1919—20 ca. 250 pCt., for Kunstgødning 200—300 pCt., for Olie og Benzin 300—500 pCt., ja for Brændsel endogsaa op til 1000 pCt. Først i 1922—23 kommer Produktionsomkostningerne atter ned paa et saadant Niveau, at der har været et nogenlunde rimeligt Forhold til Stede mellem disse og Afsætningspriserne.

2. Afsætningsforhold og Produktpreiser.

Medens Landbruget før Verdenskrigen havde forholdsvis rolige og fæstnede Afsætningsforhold for de vigtigste dyriske Produkter: i Tyskland fortrinsvis for Heste, levende Kreaturer og Kød, i England for Smør, Flæsk og Æg, saa bragte Verdenskrigen og den efterfølgende Tid ogsaa paa dette Omraade alvorlige Forstyrrelser, som vi til Dels har at kæmpe med endnu. Under selve Krigen var det Hensynet til vor Neutralitet, der lagde Hindringer i Vejen for en fuld Udnyttelse af Konjunkturerne, og dertil kom den Kontrol med Indførsel af Landbrugsprodukter, som baade under og efter Krigen blev udøvet af de krigsførende Landes Regeringer i Forbindelse med en Monopolisering af Handelen og Gennemførelse af Pris-aftaler, som tvang Landbruget til at nøjes med lavere Produktpreiser, end det vilde kunne have opnaaet i det fri Marked. Vor hjemlige Prisreguleringspolitik virkede selvfølgelig i samme Ret-

ning; men ikke desto mindre betød den voldsomme Efterspørgsel efter Landbrugsprodukter, som Krigen medførte, og Pengenes formindskede Købekraft selvfølgelig en mægtig Prisstigning. Denne forløb imidlertid ret forskellig for de forskellige Landbrugsprodukter, hvilket nærmere fremgaar af Tabel 3.

Tab. 3. Prisbevægelser for nogle af de vigtigere Landbrugsprodukter under og efter Krigen.

	Kr. pr. 100 kg	Forholdstal naar 1909—14 sættes = 100									
	1909 -14	1914 -15	1915 -16	1916 -17	1917 -18	1918 -19	1919 -20	1920 -21	1921 -22	1922 -23	
Planteprodukter:											
2/r Byg	13,07	165	170	188	182	181	246	316	211	170	
Havre	12,18	159	199	196	194	194	267	316	219	191	
Hø	6,76	146	191	162	456	438	428	342	287	302	
Rughalm	4,78	142	186	146	424	447	282	261	182	293	
Kartofler	(4,12)	((80))	(103)	(221)	(274)	(317)	(299)	(457)	(340)	(242)	
Sukkerroer	2,02	110	107	142	163	245	259	297	158	300	
Runkelroefrø(Sludstrup Barres)	92	59	130	245	370	163	87	163	207	304	
Kaalroefrø (Bangholm)	65	95	208	246	808	431	138	154	172	338	
Hundegræsfrø	99	88	127	111	158	202	177	237	152	91	
Husdyrprodukter:											
Smør	208	110	138	153	188	251	271	294	207	200	
Flæsk	97	110	158	185	171	234	299	365	277	233	
Æg	120	118	151	195	208	297	419	422	269	202	
Oksekød. 2. Kl. unge Køer	91	108	189	246	221	370	327	278	—	—	
Fedekalvekød (2. Kl.)	99	104	178	236	183	400	359	323	203	168	
	Kr. pr. Stk.										
Kælvekøer	224	133	240	298	228	319	302	278	164	139	
Heste	730	163	206	231	230	452	356	287	167	120	

Det fremgaar af denne Tabel, at Prisstigningen i de første Aar var særlig stærk for Korn, Straafoder og visse Frøafgrøder samt for Heste og levende Kreaturer, medens Sukkerroer og Kartofler samt de vigtigste dyriske Produkter steg mere jævnt og først i 1917—18 naaede op paa Højde med Kornpriserne eller derover, medens navnlig Røefrøpriserne netop i dette Aar var ekseptionelt høje. At denne Prisbevægelse i de første Krigsaar i særlig Grad kom det store og mellemstore

Landbrug til gode, er indlysende. Dyrkning af direkte Salgsafgrøder som Korn og Frø, samt Salg af Hø og Halm spiller en større Rolle her end i Smaabrugene, og det samme gælder indenfor Husdyrbruget om Opdræt af Heste og Kvæg samt om Fedning, medens Mælke- og Flæskeproduktion er dominerende indenfor de smaa Brug; og da endelig Prisen for Mejeriprodukter og Flæsk kom op i Højde med Prisen paa de andre Landbrugsprodukter, var Produktionen saa stærkt nedstemt, at det fik en forholdsvis ringe praktisk Betydning.

I de 5 Aar, der er forløbet siden Verdenskrigens Slutning, har Prisbevægelsen ogsaa været forskellig for de forskellige Landbrugsprodukter, men Afvigelserne gaar tildels i anden Retning end under Krigen. Medens der saaledes paa Grund af de vanskelige Afsætningsforhold for Heste, levende Kreaturer og Kød samt for de vigtigste Græsførter har været Nedgang i Priserne lige fra Verdenskrigens Slutning til og med Regnskabsaaret 1922—23, saa vedblev Priserne derimod at stige saavel for Korn, Sukkerroer og Kartofler som for Smør, Flæsk og Æg indtil Begyndelsen af 1921.

Den dalende Kronekurs i Foraaret og Forsommeren 1921 bragte imidlertid atter Priserne til at stige for disse Varer, og først i Efteraaret 1921 kom det store Prisfald for alle Landbrugsprodukter, som dels skyldtes en almindelig Nedgang i Verdensprisniveauet og dels en Stigning i den danske Krones Guldværdi, som fra 1. August 1921 til 1. Juni 1922 udgjorde ca. 25 pCt. i Forhold til Dollar og ca. 12 pCt. i Forhold til Sterling.

I Gennemsnit for Regnskabsaaret 1921—22 laa Priserne for de vigtigste Landbrugsprodukter ca. 35 pCt. lavere end for det foregaaende Aar, men Prisnedgangen var ret forskellig for de forskellige Produkter, ja for enkelte Førter (Roefrø) var der endog en Prisstigning. Størst var Nedgangen for Heste, levende Kreaturer og Kød (40—50 pCt.) samt for Sukkerroer (47 pCt.), mindst for Pattegrise (14—15 pCt.) og for Flæsk (24 pCt.), medens Mejeriprodukterne gennemsnitlig faldt med ca. 30 pCt., Kornvarer med ca. 33 pCt. og Æggene med 36 pCt.

For Regnskabsaaret 1922—23 er der en fortsat Nedgang for de allerfleste Landbrugsprodukter naar undtages Sukkerroer og Rodfrugtfrø, hvor der var en betydelig Stigning; ja for Sukkerroernes Vedkommende udgjorde denne Stigning endog tæt ved 100 pCt., saaledes at det mægtige Prisfald i 1921 derved fuldstændig ophævedes og mere til.

Med Kronekursens Fald fra Begyndelsen af 1923 stiger imidlertid Priserne ogsaa for de fleste andre Produkter, og

sammenligner man Kalenderaaret 1923 med 1922 er der for Smør en Stigning paa ca. 16 pCt., for Sædmælk ca. 18 pCt. og for Skummetmælk endog 30 pCt. Størst er dog Stigningen for Kød og levende Kreaturer, idet denne andrager 30—40 pCt., men til Gengæld er der en Nedgang i Flæskepriserne paa ca. 10 pCt. Kornpriserne holdt sig derimod omtrent uforandret indtil de sidste Maaneder, medens der var en ret betydelig Stigning i Majsprisen og Priserne paa enkelte Oliekagesorter og Foderblandinger. Ved et skønsomt Valg af Foderstoffer har Mælkeproduktionen dog i Vinteren 1923—24 været særdeles lønnende, medens det har været betydelig vanskeligere at faa Balance i Flæskeproduktionen, navnlig hvor denne hovedsagelig skal baseres paa indkøbt Foder.

3. Landbrugets almindelige Driftsresultat.

Efter disse indledende Bemærkninger om Landbrugets Produktions- og Afsætningsforhold i de sidste 10 Aar, skal jeg gaa over til nærmere at paavise, hvilken Indflydelse de omtalte Forskydninger har haft paa Landbrugets samlede Driftsresultat.

Desværre foreligger der ikke fra de første Krigsaar eller de nærmest forudgaaende Aar ensartet bearbejdede Regnskabsresultater for hele Landet, idet Udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau først begyndte sin Virksomhed i Foraaret 1916. Men enkelte lokale Landboforeninger fra forskellige Egne af Landet har dog allerede i adskillige Aar før den Tid gennemført en organiseret Bogføring, hovedsagelig for større Bøndergaarde, og Resultatet af disse Regnskaber viser, at man i Aarene umiddelbart forud for Verdenskrigen kunde regne med en nogenlunde normal Forrentning af den Værdi, hvortil gode Bønderbrug i de Aar kunde købes.

Undersøgelser fra Fyen (Odense Omegns Landboforening), fra det sydlige Jylland (Kolding Herreds Landbrugsforening) og fra Sjælland (Københavns Amts Landboforening) viser en Forrentningsprocent af 4—5, men i Løbet af de første 2 Krigsaar steg denne til over det dobbelte, trods en samtidig Stigning i Ejendommenes Handelsværdi. Jeg skal indskrænke mig til at vise dette for 12 Bøndergaarde paa Fyen, som har ført Regnskab uafbrudt siden 1911—12, og hvis Regnskabsresultater har været Genstand for en ensartet Bearbejdning ved Det landøkonomiske Driftsbureau, hvorfra Beretning herom vil foreligge i den nærmeste Fremtid.

Men forinden jeg gaar over til at omtale disse Resultater,

skal jeg kortelig angive, hvad vi forstaar ved Bruttoudbytte, Driftsomkostninger og Nettoudbytte.

Bruttoudbyttet er Værdien af Aarets samlede Bruttoproduktion, uanset om denne sælges direkte, afgives til Husholdning, Privat eller indgaar som Beholdningsforøgelse i Status ved Aarets Slutning. For Produkter, som afgives til Husholdning og Privatforbrug, eller som udgør en Del af Arbejdslønnen, regnes der med de samme Priser som for de solgte Produkter. Konjunkturstigning paa Heste- og Kvægbesætning i Aarets Løb regnes ikke som Bruttoudbytte.

Ved Driftsomkostninger forstaas alle de med Bruttoudbyttets Frembringelse forbundne Omkostninger med Undtagelse af Renteudgifter. Der medregnes saaledes ikke alene kontante Udgifter vedrørende Driften, men ogsaa Arbejdspersonalets Kost og Forplejning samt normale Afskrivninger, og et beregnet Vederlag for Familiens eget Arbejde og eventuelle Arbejdsydelse fra Husholdningspersonalet eller andet til Landbruget knyttet Erhverv. Derimod medregnes Konjunkturedgang paa Heste- og Kvægbesætningen ikke som Driftsudgift.

Nettoudbyttet er Forskellen mellem Bruttoudbytte og Driftsomkostninger, og beregnet i Forhold til Landbrugets Kapitalværdi angiver det Rentabiliteten.

Tab. 4. Driftsresultater fra 12 lynske Bønderbrug fra 1911-12—1921-22.

Kr. pr. ha.

Aar	Bruttoudbytte	Driftsomkostninger	Nettoudbytte	Ejendommens Handelsværdi	Forrentningsprocent
1911—12	475	415	60	2068	2,9
1912—13	538	420	118	2108	5,6
1913—14	555	452	103	2297	4,5
1914—15	740	582	158	2266	7,0
1915—16	997	721	276	2524	10,9
1916—17	1026	759	267	2892	9,2
1917—18	976	611	365	3332	11,0
1918—19	1037	648	389	3882	10,0
1919—20	1272	956	316	4131	7,6
1920—21	1310	1032	278	3982	7,0
1921—22	957	931	26	3884	0,7

Som det fremgaar af denne Tabel, var der allerede i det første Krigsjaar 1914—15 en stærk Stigning saavel i Brutto-

udbyttet som i Nettoudbyttet, men Stigningen er dog endnu stærkere i det følgende Aar 1915—16, og den fortsættes for Bruttoudbyttets Vedkommende indtil 1916—17, da den stærke Indskrænkning i Produktionen medfører en foreløbig Standsning i 1917—18, som imidlertid atter efterfølges af en stærk Stigning i de følgende 3 Aar, saaledes at Bruttoudbyttet kulminerer i 1920—21 med 1310 Kr. pr. ha.

Samtidig stiger Driftsomkostningerne imidlertid i et endnu stærkere Tempo og naar i 1920—21 1032 Kr. pr. ha, saaledes at Nettoudbyttet i dette Aar, da vi havde de højeste Produktpriser og det største Bruttoudbytte, ligger ca. 100 Kr. lavere pr. ha end i 1918—19, der er det af alle Aarene, som staar med det højeste Nettoudbytte, nemlig 389 Kr. pr. ha. I Modsætning hertil har Driftsaaret 1921—22 paa Grund af det voldsomme Prisfald et meget lavt Nettoudbytte, 26 Kr. pr. ha, hvilket Beløb kun udgør 0,7 pCt. af Ejendommenes Handelsværdi, medens Forrentningsprocenten i 1917—18 var oppe paa 11,0.

Tab. 5. Driftsresultater fra 2270 Landbrugsregnskaber
1916-17—1922-23. Kr. pr. ha.

Aar	Antal Landbrug	Gennemsnits- størrelse ha	Bruttoudbytte	Driftsomkost- ninger	Nettoudbytte	Ejendommens Handelsværdi	Forrentnings procent
1916—17	75	36,4	824	604	220	3016	7,3
1917—18	235	39,8	699	482	217	3197	6,8
1918—19	305	42,4	857	551	306	3686	8,3
1919—20	371	44,6	1024	743	281	3819	7,4
1920—21	466	43,4	1185	949	236	4038	5,8
1921—22	500	46,0	831	798	33	3607	0,9
1922—23*)	318	56,0	867	719	148	3022	4,9
Middel		44,1	898	692	206	3484	5,9

Nogenlunde analogt med disse Tal forholder Tallene sig for alle de Regnskaber, som Det landøkonomiske Driftsbureau har bearbejdet 1916—17 til 1921—22, kun med den Forskel, at Resultatet som Helhed er noget ringere, hvilket er en simpel Følge af, at vi med de mange Regnskaber nærmer os noget

*) Tallene for 1922—23 er kun foreløbige, idet der ialt foreligger Regnskaber fra ca. 540 Landbrug; men heraf er hidtil kun bearbejdet 318.

mere til Forholdene, som de foreligger i almindelige jævnt godt drevne Landbrug, medens de 12 fynske Gaardmandsbrug rager højt over dette Gennemsnit. Men ogsaa for Driftsbureauets Resultater gælder det, at Rentabiliteten fremdeles ligger betydeligt over Landets Gennemsnit, hvilket dels skyldes en større Produktion end normalt, men formentlig ogsaa en bedre Organisation og Ledelse.

Som det fremgaar af Tabel 5, er Rentabiliteten stigende indtil 1918—19, men tiltrods for at Bruttoudbyttet fremdeles stiger i de to følgende Aar, dels paa Grund af den stigende Produktion og dels paa Grund af Prisforholdene, saa falder Nettoudbytte og Forrentningsprocent, fordi Driftsomkostningerne stiger i et endnu stærkere Tempo; og da endelig det store Prisfald indtræder i 1921—22, er Virkningen procentvis dobbelt saa stor for Bruttoudbyttet som for Driftsomkostningerne, saaledes at Nettoudbyttet gaar ned til et Minimum af 33 Kr. pr. ha, svarende til en Forrentningsprocent af 0,9. I 1922—23 bedrer Resultatet sig atter noget, idet Nettoudbyttet efter den foreløbige Beregning kommer op paa 148 Kr. pr. ha, svarende til en Forrentningsprocent af 4,9 — altsaa paa det allernærmeste samme Resultat, som vi havde for Aarene forud for Krigen. Jeg maa dog i denne Forbindelse bestemt advare imod herfra at drage den Slutning, at Landbrugets Økonomi i 1922—23 hviler paa et lige saa solidt Grundlag som i 1912—13. Thi dette er desværre langt fra Tilfældet; saalænge den danske Krone ikke har opnaaet en stabil Værdi, er det overhovedet umuligt at udtale sig med Sikkerhed om Landbrugets Fremtidsudsigter.

4. Driftsresultater for Landbrug af forskellig Størrelse.

Vi gaar nu over til en nærmere Betragtning af Resultatet for de enkelte Størrelsesgrupper af Landbrug, og jeg maa her straks forudskikke den Bemærkning, at vort Materiale indtil 1917—18 er for lille til, at en Sondring i forskellige Størrelsesgrupper med Fordel kan finde Sted. Men i Overensstemmelse med, hvad der tidligere er anført om Produktions- og Afsætningsforhold, tør det anses for sandsynligt, at de smaa Brug har været forholdsvis ugunstigst stillet i de første Krigsaar, og dette Indtryk falder da ogsaa sammen med Resultatet af de spredte Regnskaber, som foreligger fra disse Aar, samt med tilsvarende Resultater fra andre Lande, som kan jävnføres med Danmark (Sydsverige og Schweiz).

For de sidste 6 Aar, hvor der foreligger et større Materiale fra Det landøkonomiske Driftsbureau, har jeg delt Regnskaberne i 3 Hovedgrupper:

1. Husmandsbrug med under 10 ha.
2. Bønderbrug med 10—50 ha.
3. Større Gaarde med over 50 ha.

Ved vore sædvanlige Undersøgelser plejer vi at foretage en stærkere Deling af Materialet, idet Gruppe 2 yderligere er delt i 3 Undergrupper og Gruppe 3 i 2 Undergrupper, men da Forskellighederne imellem disse Undergrupper er meget lille, naar man tager Gennemsnit for alle Aar, har jeg for at lette Oversigten slaaet dem sammen her.

Endvidere maa jeg bemærke, at der i denne Tabel ikke ved Landbrugskapital forstaas det samme som Ejendommens Handelsværdi, idet denne for de første Aar ikke kan angives med tilstrækkelig Sikkerhed indenfor enkelte Grupper. I Stedet for er for den faste Ejendom anvendt Ejendomsskyldværdien i 1920 og for de andre Ejendele en skønsmæssig ansat Værdi i Overensstemmelse med den Vurdering, som foretages ved Begyndelsen af hvert Regnskabsaar.

Ved Sammenligning af de tre Grupper skal jeg blot bemærke, at disse hvad Antallet af Regnskaber angaar er meget forskelligt repræsenteret, idet der fra Husmandsbrug ialt kun er medtaget 202 Regnskaber, fra store Gaarde 466 men fra Bønderbrug ialt 1527 Regnskaber. Hertil kommer yderligere, at de daarlige Jorder i Vest- og Midtjylland er forholdsvis stærkere repræsenteret indenfor Husmandsbrugene end i de 2 andre Grupper, navnlig i de første 3 Aar, hvilket selvfølgelig svækker Materialets Værdi.

Som det fremgaar af Tabel 6, er Landbrugskapitalen pr. ha regelmæssigt stigende med aftagende Ejendomsstørrelse, og det samme gælder Bruttoudbytte og Driftsomkostninger. Det store Bruttoudbytte i Husmandsbrugene skyldes imidlertid hverken et særlig stort Høstudbytte pr. ha eller en særlig høj Mælkeydelse pr. Ko, men udelukkende et forholdsvis stort Husdyrhold og en relativ stor Omsætning af indkøbt Kraftfoder.

En summarisk Opgørelse af det samlede Høstudbytte — herunder indbefattet Græs og Grønfoder — viser, at Bønderbrugene staar med noget højere Tal pr. ha end de store Brug og Husmandsbrugene, men navnlig for de sidste gælder det, at Antallet endnu er alt for lille og uensartet fordelt paa de enkelte Landsdele, til at en saadan Opgørelse tør tillægges

Tab. 6. Driftsresultater for Landbrug af forskellig Størrelse.

	Kr. pr. ha						Middel 1917/18- 22/23
	1917- 18	1918- 19	1919- 20	1920- 21	1921- 22	1922- 23	
Husmandsbrug (under 10 ha)							
Landbrugskapital . . .	2807	3256	3533	3794	3488	3261	3357
Bruttoudbytte	744	1133	1383	1993	1247	1276	1296
Driftsomkostninger . . .	593	825	1095	1714	1246	1107	1097
Nettoudbytte	151	308	288	279	1	169	199
do. i pCt. af Land- brugskapitalen	5,4	9,5	8,2	7,4	0,0	5,2	5,9
Bøndergaarde (10—50 ha)							
Landbrugskapital . . .	2895	2907	2844	2859	2829	2477	2802
Bruttoudbytte	713	857	1013	1145	836	829	899
Driftsomkostninger . . .	486	546	730	903	799	678	690
Nettoudbytte	227	311	283	242	37	151	209
do. i pCt. af Land- brugskapitalen	7,8	10,7	10,0	8,5	1,3	6,1	7,5
Store Gaarde (over 50 ha)							
Landbrugskapital . . .	2584	2638	2593	2541	2488	2363	2535
Bruttoudbytte	624	742	899	926	661	652	751
Driftsomkostninger . . .	428	460	629	732	631	539	570
Nettoudbytte	196	282	270	194	30	113	181
do. i pCt. af Land- brugskapitalen	7,6	10,7	10,4	7,6	1,2	4,9	7,1
Alle Ejendomme							
Landbrugskapital . . .	2824	2876	2849	2887	2808	2628	2812
Bruttoudbytte	699	857	1024	1185	831	867	911
Driftsomkostninger . . .	482	551	743	949	798	719	707
Nettoudbytte	217	306	281	236	33	148	204
do. i pCt. af Land- brugskapitalen	7,7	10,6	9,9	8,2	1,2	5,6	7,3

større Værdi, og dernæst har det naturligvis bidraget til at trykke Udbyttet for Husmandsbrugene, at disse som nævnt er forholdsvis stærkest repræsenteret paa de daarlige Jorder i Vest- og Midtjylland.

For Mælkeudbyttet pr. Ko skulde dette vel ikke spille

nogen væsentlig Rolle, men her møder vi en anden Ulighed, den nemlig, at Husmandsbrugene i Krigsaarene rimeligvis har haft vanskeligere ved at skaffe sig Kraftfoder end de større Brug, og at Husmandskøerne formentlig gennemgaaende er noget mindre end Køerne i de store og mellemstore Brug, hvilket antagelig er en medvirkende Aarsag til, at de første gennemgaaende har givet mindre Mælk end Køerne paa Bøndergaardene og de store Gaarde, henholdsvis 300 og 200 kg pr. Ko aarlig. I de to sidste Aar, hvorfra der foreligger Oplysninger, er Forskellen dog mindre, og i 1921—22 har Husmandskøerne endog givet ca. 150 kg Mælk mere end Køerne paa de store Gaarde, men fremdeles ca. 150 kg Mælk mindre end Køerne paa de mellemstore Gaarde.

Med Hensyn til Bruttoudbyttets Størrelse og procentvise Fordeling viser det sig forøvrigt, at Forskellen er bleven større fra Aar til Aar mellem de to Ydergrupper. I 1917—18 var Husmandsbrugenes Bruttoudbytte knapt 20 pCt. større end de store Gaardes, men i de 3 sidste Aar er Forholdet omtrent som 100 til 50, og hvad Bruttoudbyttets Sammensætning angaar, gælder det, at den dyriske Produktion efter Krigens Afslutning er steget forholdsvis langt stærkere i de smaa Brug end for de store Gaarde, saaledes at den de sidste 2 Aar udgør ca. 85 pCt. af Bruttoudbyttet i Husmandsbrugene, men kun ca. 50 pCt. paa de større Gaarde. I 1918—19, da den dyriske Produktion var længst nede, var de tilsvarende Tal henholdsvis 68 og 42 pCt.

For Driftsomkostningernes Vedkommende er Forskellen mellem de to Ydergrupper endnu større end for Bruttoudbyttet, idet de smaa Brug gennemsnitlig har omtrent dobbelt saa store Udgifter pr. ha som de store Gaarde, og hvis man gaar til Ydergrænserne — de helt smaa og de meget store Brug — er Forskellen selvfølgelig endnu større — ganske som for Bruttoudbyttes Vedkommende.

Hvad der imidlertid tillige er af Interesse i denne Forbindelse er Fordelingen af Driftsudgifterne. Ved en Undersøgelse heraf støder vi imidlertid paa den Vanskelighed, at de enkelte Aar viser et meget forskelligt Forhold, grundet paa Krigens Indflydelse. I de egentlige Krigsaar spiller Arbejdsomkostningerne en forholdsvis større Rolle i de smaa Brug end i Storbrugene, medens der procentvis ikke var nogen væsentlig Forskel for Foderindkøbsudgifterne, og de samlede Varekøb var endog mindre i Smaabrugene end i de store Brug. Efter Krigen er Forholdet omvendt, idet Arbejdsomkost-

ningerne pr. ha procentvis er omtrent lige store for alle tre Grupper, medens derimod Udgiften til Foderstoffer er forholdsvis større i de smaa Brug, og de absolute Tal for Foderstofindkøb endog 3—4 Gange saa høje pr. ha som for de store Gaarde. For Kunstgødning er Forholdet omvendt, idet de store Gaarde bruger omtrent dobbelt saa megen Kunstgødning pr. ha som Smaabrugene, hvilket til Dels er en Følge af, at de producerer forholdsvis mindre Staldgødning.

Med Hensyn til Nettoudbyttet kan det ikke som for Bruttoudbytte og Driftsomkostninger siges at staa i noget bestemt Forhold til Ejendomstørrelsen, tværtimod Forholdet har været ret varierende i de enkelte Aar, men gennemgaaende har Bønderbrugene haft det største Nettoudbytte og de store Gaarde det mindste.

Med Hensyn til de enkelte Aar var 1917—18 paa Grund af den fuldstændige Afspærring et meget uheldigt Aar for de smaa Brug med den store dyriske Produktion, og de staar derfor med langt det mindste Nettoudbytte. I 1918—19 bedres Forholdet noget, men Nettoudbyttet er dog fremdeles lavere end i Bønderbrugene, og først i de følgende to Aar, da den dyriske Produktion atter er i Fremgang, stiger Husmandsbrugenes Nettoudbytte særlig stærkt og ligger navnlig i 1920—21 betydeligt højere end for de andre to Grupper, til dels paa Grund af de særdeles gunstige Konjunkturer for Produktion af Flæsk og Æg. Saa kommer Kriseaaret 1921—22, hvor det store Prisfald tilsyneladende rammer Husmandsbrugene særlig haardt; her maa det imidlertid erindres, hvad tidligere er nævnt, at Smaabrugene er forholdsvis stærkest repræsenteret i Vest- og Midtjylland, som netop dette Aar havde en usædvanlig daarlig Høst. Hvis man tager Husmandsbrugene fra Øerne og fra Østjylland alene, saa er Nettoudbyttet for disse lige saa stort som i Bønderbrugene og større end i de store Brug.

Og ser vi endelig paa det sidst anførte Regnskabsaar, hvor Husmandsbrugene fordeler sig noget mere ensartet paa Øerne og Jylland med henholdsvis 20 og 22 Brug, staar de atter med det største Nettoudbytte; navnlig er Forskellen iøjnefaldende ved Sammenligning med de store Brug, som har haft et relativt daarligt Aar i 1922—23. Dette gælder især for Landbrug med over 100 ha, hvor Nettoudbyttet efter den foreløbige Beregning kun er 93 Kr. pr. ha og Forrentningsprocenten 3,9.

En Sammenligning af Forrentningsprocenterne for de tre

Størrelsesklasser fra Aar til Aar viser, at Rentabiliteten gennemgaaende er bedst i Bønderbrugene og daarligst i Husmandsbrugene; men Forskellen er dog for de fleste Aar ikke særlig iøjnefaldende, og for 1922—23 er Landbrugskapitalen endog forrentet bedre i Husmandsbrugene end i de større Brug, tiltrods for, at den er omtrent 40 pCt. højere pr. ha.

Det, der i særlig Grad trykker Rentabiliteten indenfor Husmandsbrugene, er det store Arbejdsforbrug og den forholdsvis høje Bygnings- og Inventarkapital, som navnlig kendetegner de mindste Brug indenfor Gruppen. Selvfølgelig er Værdien af de andre Kapitaldele ogsaa forholdsvis stor, men det er dog i denne Forbindelse de ikke producerende Kapitaldele, der særlig faar Betydning, idet disse i Gennemsnit udgør ca. 42 pCt. af den samlede Kapital i Husmandsbrugene, men kun ca. 31 pCt. i de store Brug, og saavel Bygnings- som Inventarkapitalen kræver store Udgifter til Vedligeholdelse og Amortisation.

Hertil kommer saa de store Arbejdsudgifter; navnlig Udgiften til dyrisk Trækraft er uforholdsmæssig stor i de smaa Brug; men det samme kommer i Virkeligheden til at gælde om Vederlaget for menneskeligt Arbejde, idet Familiens egen Arbejdsydelse ved Beregningen af Nettoudbyttet debiteres Landbruget med samme Beløb, som hvis Arbejdet var udført af lejet Arbejdskraft, og Arbejdsforbruget pr. ha er altid uforholdsmæssigt stort i de helt smaa Brug.

Det viser sig derfor, at hvis man foretager en Deling af Husmandsbrugene i to lige store Grupper efter Størrelse, saa er Rentabiliteten væsentlig bedre i de store Husmandsbrug end i de smaa, hvilket fremgaar af Tab. 7. I denne Tabel er Øerne og Østjylland holdt adskilt fra Midt- og Vestjylland, thi, hvis man ikke gør det, vil Forskellen mellem de store og de smaa Husmandsbrug i nogen Grad tilsløres, idet man iblandt de store Brug vil faa forholdsvis flere Ejendomme fra Vest- og Midtjylland end blandt de smaa. Men holdes de adskilt, viser det sig indenfor begge Landomraader, at Rentabiliteten er væsentlig bedre i de store end i de smaa Husmandsbrug, og Forskellen er som rimeligt mest iøjnefaldende i Vest- og Midtjylland.

Dette skyldes især de to forannævnte Forhold, idet Bygningsskapitalen pr. ha her er 468 Kr. større i de smaa Brug end i de store, og Forskellen paa Arbejdsudgifterne udgør 224 Kr. pr. ha, medens den tilsvarende Forskel for Øerne og Østjylland er henholdsvis 329 og 213 Kr. Beregnes Forskellen i pCt. af Summen for de to Grupper, bliver det endnu mere

iøjnefaldende, at navnlig den store Bygningskapital tynger haardst paa Rentabiliteten i de smaa vestjydske Husmandsbrug. Ogsaa for de samlede Driftsomkostninger er Forskellen meget stor og betydelig større end for Bruttoudbyttet, nemlig i Gennemsnit henholdsvis 396 og 328 Kr. pr. ha. Forskellen er her fremdeles mindst paa Øerne og i Østjylland, hvorfor Nettoudbytte og Forrentningsprocent heller ikke stiller sig saa forskelligt mellem de to Grupper som i Vest- og Midtjylland.

Tab. 7. Driftsresultatet for store og smaa Husmandsbrug
1917-18—1922-23.

	Øerne og Østjylland		Vest- og Midtjylland		Hele Landet	
	Store Brug	Smaa Brug	Store Brug	Smaa Brug	Store Brug	Smaa Brug
Antal Ejendomme	59	60	42	41	101	101
Gennemsnitsstørrelse, ha . . .	7,4	4,1	7,9	4,7	7,5	4,3
Landbrugskapital, Kr. pr. ha .	3591	4092	2413	3347	3101	3789
Deraf Bygningskapital " " .	1110	1439	750	1218	960	1349
Bruttoudbytte	1458	1761	941	1269	1243	1561
Driftsomkostninger " " .	1154	1516	820	1216	1015	1394
Deraf Arbejdsudgifter " " .	498	711	396	620	456	674
Nettoudbytte	304	245	121	53	228	167
do. i pCt. af Landbrugskapital	8,5	6,0	5,0	1,6	7,4	4,4
Familiens Arbejdsfortjeneste, Kr. pr. Ejendom	3604	2763	2607	2115	3207	2511

Der ligger saaledes i disse Tal et kraftigt Fingerpeg i Retning af, at man navnlig paa de daarlige Jorder ikke bør gøre Husmandsbrugene for smaa. Men ogsaa paa de bedre Jorder gælder dette, omend i mindre Grad. I Kolonnen længst tilhøjre er de store og smaa Husmandsbrug fra hele Landet samlet under eet, og vi faar da to Grupper med 101 Husmandsbrug i hver og med en Gennemsnitsstørrelse at henholdsvis 7,5 og 4,3 ha. Arealet i den første Gruppe falder paa det nærmeste sammen med Gennemsnitsstørrelsen af de nye Husmandsbrug, som er oprettede i Henhold til Jordlovene af $\frac{4}{10}$ 1919, og det har derfor særlig Interesse at se, hvorledes Rentabiliteten er i denne Gruppe; Tabellen viser, at Forrentningsprocenten i Gennemsnit for de 6 Aar har været 7,4, medens det tilsvarende Tal for samtlige Brug kun er 7,3 pCt.

Det er jo et meget tilfredsstillende Resultat, og det samme Indtryk faar man, naar man beregner den gennemsnitlige Ar-

bejdsfortjeneste pr. Brug og sammenligner denne med, hvad den paagældende Smaabruger vilde kunne have haft i Fortjeneste, om han havde taget Arbejde hos fremmede til den Betaling, som der i denne Periode er ydet Daglejere paa egen Kost.

Det viser sig da, at Indehaverne af de smaa Husmandsbrug med Gennemsnitsstørrelse 4,3 ha trods en lang og trælsom Arbejdsdag kun har opnaaet en Arbejdsfortjeneste, der gennemsnitlig for alle Aar omtrent falder sammen med normal Arbejdslø, saa har de store Husmandsbrug paa 7,5 ha givet deres Bruger en Arbejdsindtægt, som gennemsnitlig ligger 30 pCt. over normal Arbejdslø — bortset fra Konens og Børnernes Arbejdsfortjeneste.

Men det maa selvfølgelig her erindres, at vi har med Husmandsbrug at gøre i fuld Drift, og at den bogførte Kapital er betydeligt lavere end det Beløb, hvori de nyoprettede Husmandsbrug vil komme til at staa Brugeren, inden han faar dem i fuld Drift.

Gaar vi imidlertid ud fra det gennemsnitlige Nettoudbytte for de store Husmandsbrug, som er 228 Kr. pr. ha eller godt 1700 Kr. pr. Ejendom, og regner vi endvidere som normal Rente 5 pCt., saa vil der, naar Brugeren og hans Familie har faaet deres Arbejde betalt med normal Arbejdslø, dog være Dækning for Renten af 34 000 Kr. pr. Ejendom, eller, hvis vi regner med et Areal af kun 7 ha, ca. 32 000 Kr. pr. Ejendom. — Dette vil formentlig nogenlunde svare til det Beløb, som de nyoprettede Husmandsbrug vil komme til at staa Brugeren i, naar de er fuldt besatte og i normal Drift.

Hvis man derfor kunde gaa ud fra, at de følgende 6 Aar vilde give lige saa gunstige Konjunkturer, som de her omtalte 6 Aar, saa vilde Udsigterne for de nyoprettede Husmandsbrug være nogenlunde lyse, forudsat at de er kommet i Hænderne paa virkelig dygtige Brugere, og at disse vil være i Stand til at skaffe den Kapital, som er nødvendig for at bringe dem i normal Drift.

Her vil det imidlertid ofte komme til at knibe haardt, og skal Kapitalen oparbejdes fra Aar til Aar, vil det, selv med gunstige Konjunkturer, tage lang Tid og kræve haardt Slid, før disse Brug kan siges at være i fuld Drift. Dertil kommer, at ingen selvfølgelig kan garantere noget med Hensyn til Fremtiden, og Sandsynligheden taler absolut for, at vi, før eller senere maa regne med en væsentlig Nedgang i Priserne for de Produkter, som har særlig Betydning for det mindre Landbrug: Smør, Flæsk og Æg, idet det nuværende høje Pris-

niveau som nævnt for en væsentlig Del betinges af vor Kro-
nes lave Værdi.

Stiger imidlertid Kronekursen, hvad man maa haabe, saa falder samtidig Prisen paa indførte Foderstoffer, og dette vil igen fortrinsvis komme de smaa Landbrug tilgode, fordi deres Drift i langt højere Grad er baseret paa Omsætning af indkøbt Korn og Foderstoffer end det store Brug. Det er derfor vanskeligt at sige, hvem der vil være værst faren under en eventuel Nedgangsperiode; men en Fordel har Husmandsbrugene i hvert Fald frem for de større Brug deri, at Brugerens og hans Families eget Arbejde og Forbrug spiller en forholdsvis langt større Rolle her end paa Bøndergaardene og de store Gaarde. Husmandsbrugene vil derfor bedre være i Stand til at afbalancere Virkningen af de nedadgaaende Konjunkturer ved en forøget Arbejdsydelse og ved et formindsket Forbrug, hvilket tidligere Tiders Historie ogsaa har vist.

Jeg har i det foregaaende udelukkende set paa de forskellige Grupper af Landbrug ud fra et rent økonomisk Synspunkt; men alle ved, at Udstykningsbevægelsen, som efter Verdenskrigens Slutning har taget et stærkt Opsving ikke alene herhjemme men i endnu højere Grad i andre Lande, ogsaa har en politisk og social Betydning. Det ligger imidlertid uden for min Opgave i Aften at komme ind paa denne Side af Sagen, selv om det Materiale, som vi i Øjeblikket raader over, nok kan have nogen Værdi for Bedømmelsen heraf. Som Helhed er det dog endnu alt for lille til en alsidig Belysning af de mange forskellige Problemer, som Udstykningsspørgsmaalet frembyder, og det er som nævnt ogsaa for lille til en fyldestgørende Besvarelse af de Spørgsmaal, som jeg i Aften har dvælet ved.

Det er derfor vor Agt indenfor Det landøkonomiske Driftsbureau at sætte al mulig Kraft ind paa Fremskaffelsen af et væsentlig større Materiale fra Husmandsbrug af forskellig Størrelse, fordi vi mener, at Spørgsmaalet om det lille Landbrugs Driftsøkonomi og samfundsmæssige Betydning i vor Tid har Krav paa langt fyldigere Belysning, end vi i Øjeblikket er i Stand til at give det.

DIREKTE FORBRUGSSKAT.

Af F. Zeuthen.

Der er i de senere Aar fremkommet en Del Forslag om direkte Beskatning af Forbruget enten i Form af en særlig Skat paa det unødvendige Forbrug eller „Storforbruget“ eller ved en Omdannelse af Indkomstskatten til en „Indkomstforbrugsskat“, d. v. s. en Indkomstskat, som ikke rammer Opsparingen, men til Gengæld beskatter Forbrug af Formue. Her i Landet er Spørgsmaalet navnlig bragt frem af Direktør *Aage Westenholz* i en Række Avisartikler i de sidste 7 Aar og en Artikel i „Gads Magasin“, af „Finanstidende“ i en Artikel fra Slutningen af 1916 samt af nuværende Justitsminister *Steincke* i en Artikel i „Socialisten“ i December 1921. Denne Artikel gav Anledning til en Diskussion i de følgende Numre med interessante kritiske Bemærkninger, navnlig fra Viceskattedirektør *Buhl*; — og Regeringspartiet har nu som Programpunkt en Skat paa Storforbruget.

I den nylig udkomne Beretning om det nordiske nationaløkonomiske Møde i Kristiania vil man se, at Tanken om direkte Forbrugsskat har stærk Tilslutning blandt Økonomerne i de nordiske Lande, samt at Forslag i 1916 har været fremsat af Svenskeren *Carleson* og om en „Verbrauchs-einkommensteuer“ af Tyskeren *Mombert*. Allerede før Krigen havde *Rathenau* mere i Almindelighed givet Tanken sin Tilslutning, og i sin Bog „The Nature of Income and Capital“, 1906, erstatter *Irving Fisher* — dog uden særligt Henblik paa Beskatningen — det almindelige Indkomstbegreb med den Værdi, som faktisk indgaar til Personens Forbrug, og viser i hvor høj Grad Indkomstskatten rammer Opsparingen.

Alt dette er sikkert kun en meget ufuldstændig og tilfældig Række af Eksempler paa, hvorledes samme Tanke maatte dukke op adskillige Steder i en Tid, hvor den høje og progressive Indkomstskats Virkninger overfor Opsparingen

blev stærkt aktuel, samtidig med at man har haft Lejlighed til at mærke, hvor vanskeligt det var at opnaa den ønskede Fordeling af Skattebyrden mellem Klasserne ved Hjælp af indirekte Forbrugsskatter og Luksussskatter, samt hvor vanskeligt det var, naar de indirekte Skatter blev nogenlunde høje, at rammeigestillede Borgere med forskellige Vaner og Smag i rimeligt Forhold.

Forslaget om direkte Forbrugsskat opløser det gamle alt for uensartede og komplicerede Spørgsmaal om direkte contra indirekte Skat — det vil oftest i Praksis sige Forøgelse af den direkte Indkomstskat contra ny indirekte Forbrugsskatter, „der vender den tunge Ende nedad“. Den direkte Forbrugsskat gør det i højere Grad muligt at afgøre hvert Spørgsmaal for sig: 1) Skattens Form, 2) Skattens Fordeling mellem Klasserne, 3) og endelig dens Stilling til Forbrug og Opsparing. Der opnaas større Frihed med Hensyn til Løsningen af de enkelte Spørgsmaal.

Medens Skat paa de bredere Lag forholdsvis bekvemt kan hæves gennem Afgifter paa Spiritus, Tobak o. s. v., er de rigeres Forbrug alt for varierende i Art og Kvalitet og alt for let at substituere ved nye Varer til at egne sig for en større Forbrugs- eller Luksusbeskatning. Den direkte Forbrugsskat aabner nu Adgang til enten at supplere de sædvanlige indirekte Forbrugsskatter med en særlig direkte Skat paa Storforbruget, og derved gøre dem mere „tilladelige“ i en demokratisk Stat, eller til i Stedet for indirekte Afgifter at anvende en almindelig, progressiv, direkte Forbrugsskat. Usikkerheden ved Paaligning af direkte Skatter vil dog altid sætte en Grænse for den samlede Mængde af direkte Indkomst- og Forbrugsskat.

Den direkte Forbrugsskat sætter Staten i Stand til at fordele Byrden efter Behag efter Forbrugets Størrelse. Vil man beholde omtrent samme Fordeling mellem Klasserne som ved Indkomstskatten, maa Progressionen forøges, da der jo fragaar en langt større skattefri Opsparing i de øverste Lag. En Del kan naas ved forøgede Fradrag for et frit Minimumsforbrug; og da Forbruget nu skal bære det hele, er det forstaaeligt, at flere af Skattens Talsmænd ved denne Skatteform finder forøget Grund til at tage Hensyn til Familiens Størrelse. Udgift til Børns Uddannelse maa ogsaa til en vis Grad ligestilles med almindeligt Kapitalanlæg.

Et meget bemærkelsesværdigt og svagt Punkt ved Overgang fra Indkomstskat til direkte Forbrugsskat er det store

Skattebeløb, som vilde gaa fra, hvis man beholdt de samme Skatteprocenter, idet den fritagne Opsparing jo saa langt er størst i de Klasser, hvor Skatteprocenten er størst. *Einar Cohn* anslog saaledes paa det nordiske nationaløkonomiske Møde, efter en hypotetisk Beregning, at Fritagelse af Forbruget vilde nedsætte den danske Statsindkomstskat med $\frac{1}{3}$. Selvom Skatten ikke bevirker en Forskydning fra Forbrug til Opsparing, vilde det altsaa være nødvendigt at forhøje Satserne med 50 pCt. for at faa det samme samlede Beløb. Blandt de andre Steder, hvor man, hvis man ønsker dette, kan søge Kompensation uden for stærk Ændring af Fordelingen mellem Klasserne, behøver man ikke af Hensyn til Opsparingen helt at forbigaa Formueskatten. En Skat paa Formue virker nemlig ikke nær saa skadelig paa Opsparingen som den direkte Opsparingsskat, man fjerner. Dels er ikke al Formue opstaaet ved Sparsommelighed, men store Dele ved Værdistigning og anden tilfældig Gevinst, Nedarvning af Dele af Landets Jord, bortskænket af enevældige Konger o. s. v. Og endvidere stiller det sig for de enkelte Individer meget forskelligt, om lavere Rente — hvad der svarer til højere Formueskat — vil svække eller stimulere Sparelysten. Psykologisk maa en Omlægning fra høj Skat for nyopsparet Formue til lav Skat paa al Formue virke stimulerende for Opsparingen, selv om den Agitation, de passive Formuebesiddere vil sætte i Gang, vil forvirre nogle af de Folk, der sparer ny Kapital.

Nogen ubetinget Guldgrube for Statskassen er den direkte Forbrugsskat ikke. Det positive er, at man uden en Del af de Betænkeligheder, der knytter sig til Merbelastning af Indkomstskatten, kan tage noget mere fra den forbrugte Del af Indtægten, og at der endvidere lægges Skat paa det hidtil fri Formueforbrug. Men det negative er næsten lige saa fremtrædende. Tør man hverken lægge mere direkte Skat paa Storforsbruget eller søge „demokratisk“ eller „udemokratisk“ Kompensation for Fritagelsen af Opsparingen, bliver Resultatet en Formindskelse af Statsindtægterne, hvad der iøvrigt kan være meget nyttigt at foretage netop paa et ømt Punkt, naar Tiden en Gang tillader det — men jo ikke er det, man sædvanlig ønsker af en ny Skat.

Medens den direkte Forbrugsskat betyder større Bevægelsesfrihed m. H. t. Skattens Form (incl. indirekte Skatter gjort tilladelige ved en supplerende Skat paa Storforsbruget) og ligledes giver den størst mulige Frihed m. H. t. Skattebyrdens

Fordeling mellem Klasserne, indeholder den m. H. t. Skattegrundlaget et bestemt Program: at Forbruget i større eller mindre Omfang skal sættes i Stedet for Indtægten som Maalestok for, hvor meget den enkelte skal betale. Hovedmotivet er, at dette vil fremme Opsparingen, men hertil kommer, at Indtægtsbegrebet som Udtryk for Folks Velstand kan kritiseres. Lad os til Belysning af Indkomstskattens Virkning overfor Opsparingen begynde med et — i Modsætning til dansk Skattelovgivning — ganske konsekvent Indkomstbegreb, som medtager al Opsparing og udelukker alt Formueforbrug.

I *Irving Fisher's* Bog „The Nature of Capital and Income“ findes et drastisk Eksempel paa, hvor fjendtlig mod Opsparing og venligt mod Forbrug af Formue Skat paa Grundlag af et saadant Indkomstbegreb kan virke.

Tre Brødre arver hver 10000 \$. Den ene nyder de aarlige Renter paa 500 \$ og betaler i Skat 10 pCt. heraf, d. v. s. stadigvæk 50 \$ om Aaret. Den anden lader Pengene staa urørt og fordoble sig i de første (godt) 14 Aar; i denne Tid stiger hans „Indtægt“ gradvis fra 500 til 1000 \$ og 10 pCt.-Skatten følgelig fra 50 til 100 \$ om Aaret, tiltrods for at han intet bruger; og efter de 14 Aar, da han begynder at nyde Renten, er Skatten 100 \$ om Aaret. Den tredje Broder opbruger endelig sin Arv ligeligt med 2000 \$ aarlig i Løbet af henved 6 Aar og har i dette Tidsrum en „Indtægt“ svarende til Renten af den aftagende Formue, i alle 6 Aar tilsammen paa 1695 \$, og Skatten bliver altsaa ialt 169,5 \$. (I Eksemplet er ikke taget Hensyn til den Formueformindskelse, som vilde følge, hvis Skatten blev taget i alle Aarene og betalt af Formuen; dette gør dog ikke nogen større Forskel).

Enhver kan se, at ved at benytte Begrebet „Indtægt“ som det sædvanlig forstaas, som Grundlag for Beskatningen, sætter man i det omtalte Tilfælde en stor Præmie paa det hurtige Kapitalforbrug og en Straf paa Opsparingen. Skatten gør, at en mere forbrugsvenlig Fordeling af Indtægterne bliver den mest fordelagtige. Dette forstærkes i høj Grad, naar Skatten bliver progressiv.

Eksemplet med de 3 Brødre er for saavidt yderliggaaende, som Tiden og Rentesrente faar Lov at forstærke Virkningen, men det er ingenlunde misvisende, idet man altid ved at medregne Opsparing og Formueforbedring til den skattepligtige Indkomst vil hæmme Lysten til Opsparing noget og omvendt vil øge Fristelsen til Formueforbrug, ved at gøre dette

skattefrit i Modsætning til andre og mere besværlige Veje for Tilgang til det private Forbrug.

Dansk Skattevæsen følger i Hovedsagen det foran behandlede Indkomstbegreb, der medtager Opsparingen, men udelukker Formueforbrug. Paa begge Punkter har man dog gjort Undtagelser og Indrømmelser.

Indtægt, der anvendes til Erhvervelse eller Forbedring af Formue, beskattes normalt som anden Indtægt, saaledes Indskud i Bank og Sparekasse, Køb af Aktier og Obligationer, Erhvervelse af Ejendom eller Forretning, Udgift til Forbedring af Erhvervsmidler og regnskabsmæssigt Overskud, man lader blive staaende i sin Forretning.

Opsparingen er dog undtagelsesvis skattefri, saaledes naar det drejer sig om en Værdistigning, som indvindes paa Aktier eller Ejendom gennem en Aarrække fra Ejerens Synspunkt ofte ganske som normal Forrentning, og uden at der behøver at være Tale om spekulationsmæssig Bedreviden eller Tilfældighed. Desuden undtager Skatteloven udtrykkelig Præmier til Livsforsikring m. m. indtil 400 Kr. om Aaret (samtidig med, at Udbetalingen af Livsforsikring, som jo ogsaa indeholder en stor Del udsat Renteindtægt, er hel skattefri). De praktiske Vanskeligheder ved Gennemførelsen af, at kun „normal Afskrivning“ er skattefri, kan vel ogsaa medføre, at en Del Opsparing — paa en iøvrigt uheldig Maade — slipper for Skat. Endelig indrømmer Skatteloven Aktieselskaber Skattefrihed for $\frac{1}{4}$ af Henlæggelser til Reservefond.

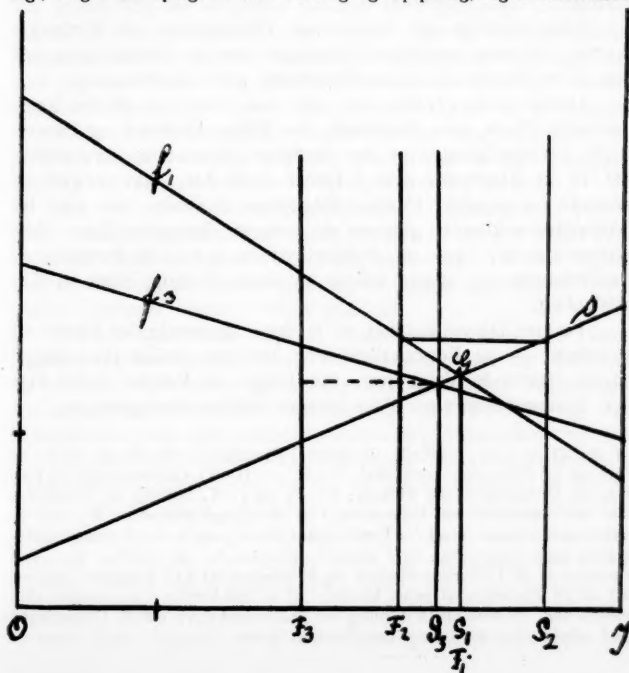
Der betales som Regel ikke Indkomstskat af Forbrug af Formue, Penge indkommet ved Salg af Formuedelev, Merindtægt ved utilstrækkelig Afskrivning og Fornylse o. s. v.

Men ogsaa her gælder Undtagelser. Medens Livsforsikring med Kapitaludbetaling begunstiges, beskattes Livrente fuldt ud som Indtægt, ligesaa Pension og Altægt. (I disse Tilfælde gives til Gengæld for, at Formueforbruget beskattes som Indtægt, den Fordel, at selve Formuen ikke beskattes — og af Skattevæsenet i det Hele slet ikke betragtes som Formue — men vel som Gæld for Yderen).

For en nærmere Undersøgelse af Indkomstskattens og den direkte Forbrugsskats Virkning paa Opsparingen er det naturligste Udgangspunkt de kendte Teorier og Erfaringer om Beskatningens Virkning paa Udgifternes Fordeling i en Husholdning, idet man kun regner med de to Varegrupper: Forbrug og Opsparing. En Indkomstskat, som rammer begge med samme Procent, vil, saafremt den ene Udgift ikke er ab-

solat uelastisk, fraskære de mindst nødvendige Dele af begge Udgiftsposter, indtil Ligevægt naas med samme Grænseværdi for begge. En Skat af samme absolute Størrelse, der kun rammer Forbruget, vil sænke Efterspørgslen efter Forbrugsvarer incl. Skat og derfor føre til, at Forbruget giver stærkere efter, saa Opsparingen aflastes — og i Tilfælde, hvor den sidste Del af Forbrugsefterspørgslen er særlig elastisk, endog kan blive større, end hvis slet ingen Skat opkrævedes. Indføres en ny Forbrugsskat ved Siden af de bestaaende Skatter, kan dette meget vel i en Række Tilfælde formindske Opsparingen, idet den Part af Skattens Beløb, der falder paa Opsparingen, ofte vil være større end Formindskelsen i Forbruget. Forholdet vil iøvrigt i de enkelte Tilfælde bero ganske paa, hvor elastisk den sidste og mindst nødvendige Del af Forbruget og Opsparingen er*).

*) Se nedenstaaende Figur, hvor O—I er Skatteyderens samlede Indtægt, f og s Efterspørgslen efter Forbrug og Opsparing, regnet henholdsvis

Det er vel rigtigt, at Skatten ikke virker direkte paa Opsparingens Størrelse, men Resultaterne af den mellemliggende psykologiske Proces vil dog formentlig falde omkring det foran udregnede rationelle Resultat, for saavidt ikke en misvisende politisk Agitation eller lignende skal føre større Masser af Skatteydere paa Vildspor. Ved Siden af Skattens Virkning ved at tage Penge, der vilde være henholdsvis forbrugt eller sparet, og dens Tilskyndelse til fortrinsvis Indskrænkning af Forbruget maa erindres dens Virkning paa fremtidig Opsparing gennem Ændring i Formuefordelingen. I saa Henseende er Forbrugsskatten gunstig, idet de Folk, som hidtil har sparet, faar Lejlighed til at forøge deres Formue, og disse Folk mest sandsynligt ogsaa vil spare i Fremtiden. Endelig maa man, som flere Talere pointerede paa det nordiske Møde, ved Vurderingen af enhver Skats Virkning paa Samfundets samlede Opsparing se ikke alene paa Skatteydernes Regnskaber, men ogsaa paa Skattens Anvendelse, specielt til Forøgelse af Statens Formue.

Som rimeligt er, fremhæver Tilhængerne af Forbrugsskatten, at dens gunstige Virkninger overfor Opsparingen gør den til et Middel til Valutaforbedring eller -stabilisering.

Indtægtsbegrebet har vist nok faaet en alt for fremtrædende Plads som Maalestok for Folks Velstand og Skattepligt. I Virkeligheden er den Indtægt, Personerne har juridisk Ret til at disponere over i Løbet af et Aar, ikke noget afgørende og endeligt Punkt i Strømmen af Goder, der gaar fra Produktionsmidlerne, gennem de enkelte Ejerparter (Løn, Obligationsudbytte, Ejer- og Aktieudbytte o. s. v.), til Personernes Aarsindtægter og derfra videre til deres Forbrug samt til Kapitalanlæg.

Formel Dispositionsret er jo ikke afgørende for Evnen til at betale; — og Formuetilvæksten kan man heller ikke lægge nogen afgørende Vægt paa, saa længe en Række andre vigtige Formuebevægelser ikke berører Indkomstberegningen.

ud fra O og I og mødende hinanden i Punktet G; $O-F_1$ og $I-S_1$ er Forbrug og Opsparing uden Skat, $G-F_1 = G-S_1$ Grænseværdien af Forbrug og Opsparing i dette Tilfælde, $O-F_2$ og $I-S_2$ Forbrug og Opsparing, naar der opkræves en Indkomstskat af den givne Størrelse: F_2-S_2 , f_3 Nyttien af Forbruget med $\frac{1}{3}$ Forbrugsskat, $O-F_3$ og $I-S_3$ Forbrug og Opsparing med denne Skat, hvis absolute Størrelse $F_3-S_3 = F_2-S_2$. Ved Variation af de to Kurvers Stejlhed og Skæringspunkt kan Resultatet varieres, saa en ny Forbrugsskat enten kommer til at indskrænke Opsparingen eller udvide den, medens en Omlægning fra Indkomstskat vil udvide Opsparingen med mindre eller med mere end Skattens Beløb.

Indtægten er nærmest en forholdsvis mindre væsentlig Maalestok mellem Hovedmærkerne for Velstanden: Forbruget og Formuen (eller maaske bedre „Kontrol“ og Magt). Men det er ganske vist det Punkt, hvor de fleste Penge er disponible og lige til at gaa løs paa for en hungrig Statskasse. Frygten for Kapitalflugt til Udlandet eller til andre skjulte og utilgængelige Steder samt Staternes naturlige Forkærlighed for Penge i Dag i Forbindelse med Vanskeligheden ved højere Skatteprocenter, vil derfor let blive praktiske Grunde, der bremser en rask Overgang fra Indkomstskat til Forbrugsskat.

Omkøstninger og et nødvendigt Minimumsforbrug er skattefri, fordi de skal til for at holde Maskinen i Gang; de er samfundsmæssige Udgifter, som Staten maa ligestille med sine egne. Paa tilsvarende Maade er det med den nødvendige Opsparing, den er ogsaa Privatpersoners Behagelighed og Skatteevne uvedkommende. Hvad de kan præstere personligt udover at passe deres Næringsvej, maa tages af Forbruget. En anden Sag er, at Staten foruden fra Personerne — d. v. s. fra deres private Forbrugskonto — kan tage en Part af Landets Formue eller af specielle Formuegoder som Jord (ligesom den kan udøve Kontrol og Medbestemmelsesret overfor Landets Produktionsmidler). Men nogen rationel Grund til at beskatte den i Aaret ved Opsparing skabte Formue langt stærkere end anden Formue — udover at det gælder om at tage Pengene, medens de er paa Bordet — synes vanskelig at finde.

Den nuværende Indkomstbeskatning i Danmark er ved et stort Arbejde og støttet af andre Landes Erfaringer naaet gennem en Række tekniske Vanskeligheder og har saa nogenlunde afstukket de nødvendige legale Grænser, hvor der ingen skarpe Grænser findes i Virkeligheden.

Vanskelighederne ved i Praksis at trække en skarp Grænse mellem Indkomst- og Formuebevægelser ser man saaledes, hvor det drejer sig om Spekulations- eller Forretningsindtægt contra skattefri Værdistigning paa Formue og ved Spørgsmaalet om den skattefri Afskrivnings Størrelse.

En direkte Forbrugsskat vil ogsaa byde paa store tekniske Vanskeligheder, og da de for en stor Del er ny og endnu uoverskuelige, vil de for den erfarne Skattepraktiker let staa som uden Sammenligning langt værre end Indkomstskattens velkendte, for længst løste og systematiserede Problemer. Hvad skal man f. Eks. gøre, naar en Villaejer anskaffer et Varmeapparat eller en uforholdsmæssig lukseriøs Garage eller bygger et ganske meningsløst Taarn, som slet

ikke forøger Villaens Værdi? Princippet maa vel være, at det ikke drejer sig om Forbrug, naar Udgiften i tilsvarende Grad forøger Formuen; men at den skattepligtige Formue da stiger tilsvarende, og at det fremtidige aarlige Boligforbrug stiger med Renten. Derimod drejer det sig om en Forøgelse af Aarets skattepligtige Forbrug, hvis Ejendommens Værdi slet ikke forøges. Ofte vil det dog vel være umuligt at afgøre Virkningen af en saadan tvivlsom Forbedring paa den hele Ejendoms Værdi. I enkelte Tilfælde, hvor det f. Eks. ved et Salg snart efter viser sig, at en Udgift burde være regnet som Forbrug straks, kan man nok i Stedet beskatte det paa Grund af den alt for individuelle „Forbedring“ af Ejendommen afskrevne Tab. Selv om en Udgift til en større Anskaffelse, som ikke forøger Formuen tilsvarende, saaledes regnes med i Aarets skattepligtige Forbrug, kan der dog være Tale om, navnlig af Hensyn til Skatteprogressionen, at tillade, at Betalingen fordeles over nogle Aar.

En anden Gruppe af vanskelige Tilfælde vil være Udgifter, som tilsyneladende sker til Fordel for Forretningen, men tillige tjener Privatforbruget. Ganske det samme Spørgsmaal findes allerede nu ved Indkomstskatten. — Strengt taget burde al ufornuftig Udgift beskattes som Privatforbrug; — men Gennemførelsen heraf forudsatte ganske vist en fantastisk Visdom og Forudseenhed hos Skattemyndighederne. Noget lettere vilde det være at lade disse komme bag efter, og kræve Skat af det forretningsmæssige Underskud, forsaavidt det ikke beroede paa Prisdald eller egentlige Ulykkestilfælde. Saafremt man en Gang hitter paa fornuftige og begrænsede Former, lod en saadan — for nutidig Administration paradoksalt — Ekstrabeskatning af de daarlige Forretninger sig maaske gennemføre i et vist Omfang. Princippet i en saadan Beskatning vilde være, at de private Indtægter og Formuer er Samfundets gode Tjenere, og forsaavidt intet har med Ejerens personlige Skattepligt at gøre, saa længe de anvendes fuldt produktivt og paa den iøvrigt mest samfundsgavnligt Maade. Men forbruger Ejeren selv mere af Midlerne end nødvendigt for at holde sin Arbejdskraft fuldt i Gang og forsørge Familien — eller hvad der ligestilles hermed — sløser han Midlerne bort, tager det Offentlige sin vægtige Part.

Selve Skatteligningen vil blive noget vanskeligere for Personer med faste Lønninger og Indtægter iøvrigt, idet der skal gøres Fradrag for Netto-Indskud i Sparekasse, Køb af

Obligationer o. s. v. — som saa samtidig viser sig som Stigning i Formuen. For en Del Forretningsfolk vil Udbetalingerne til Privatkontoen muligvis være lettere at gøre op og føre Kontrol med, end det stærkt sammensatte og usikre Indkomstbegreb. For den store Mængde Landmænd, hvor det beregnede Forbrug af egne Produkter allerede er en stor Del af Indkomsten, vil denne Beregning blive ved — og i samme Grad som hidtil trænge til Reform, eventuelt ved skematisk Ansættelse efter ydre forholdsvis vilkaarlige Kriterier. Hvis ikke det lykkes at forbedre Forbrugsansættelsen for Landboer, vil en Omlægning af Skat fra Indkomst til Forbrug — som Viceskattedirektør *Buhl* gør opmærksom paa — formidske Landboernes Part i den samlede Skattebyrde. Man vil i det hele beholde de nuværende Vanskeligheder ved Ansættelsen af den Del af Indtægten, der forbruges, og disse Vanskeligheder vil faa forøget Vægt.

Formaalet med denne Artikel har ikke været at agitere for bestemte Forslag, men kun i teoretisk Almindelighed at pege paa den direkte Forbrugsskats Synspunkter.

En tilpas forsigtig Skat paa Storforsbruget straks vil være et interessant Forsøg. Det næste bliver, ved kommende Overvejelser om Reformer af Skattesystemet nøje at prøve, om ikke en Omlægning af Skat fra Indtægt til Forbrug kan og bør finde Sted, og om dette ikke i alt Fald til dels kan ske ved en Omdannelse af Indkomstskatten. En gradvis Overgang, som vi kender det fra Ejendomsskatterne, eller en delvis Overgang kan være rimelig. Derimod vil det let føre til en farlig Forvirring af Begreberne, hvis man ved altfor mange smaa Skattereformer efterhaanden fritager den ene Form for Opsparing efter den anden for Skat.

Den direkte Forbrugsskats Principper er som nævnt særdeles rummelige baade m. H. t. Skatteform og Skattefordeling; de er endda saa liberale, sammenlignet med andre ny, saliggørende Skatter, at de kan tilfredsstilles ved en Skatteformindskelse paa rette Sted, hvis Forholdene skulde tillade. Det afgørende er blot, at Opsparingen ikke bør beskattes nær saa højt som Forsbruget, og at ikke alene indirekte Skatter, men ogsaa de omtalte Forhøjelser, Formindskelser eller Omlægninger af den direkte Skat kan anvendes som Midler hertil.

FORBEDRING AF KRONENS KØBEEVNE.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 22. April 1924.

Af Einar Cohn.

I Løbet af det 3. Aarhundrede efter vor Tidsregnings Begyndelse faldt Pengenes Værdi i det romerske Kejserrige til mindre end $\frac{1}{30}$. Dengang som nu finansieredes Krigene gennem en Pengeforringelse, der, da man ikke kendte Seddelpressen, foretoges ved en stadig stigende Iblanding af Kobber i Guldmonterne. Dengang som nu havde dette en Dyrtid til Følge, der søgtes modvirket ved Udførselsforbud og ved Maximalpriser. Omkring Aar 300 e. Kr. udstedte Diocletian, da Priserne stadigt steg, en Maximalprisforordning, der omfattede alle Luxusvarer og alt Arbejde, fra den ufaglærte Arbejders til Professorernes (M. P:son Nilsson: Den romerske Kajsertiden, I, 93). Det hedder i Indledningen til denne Forordning, at „for de Varer, som føres i Engroshandelen eller omsættes i den daglige Detailhandel i Byerne, er Prisjobberiet steget til den Grad, at en tøjlesløs Profithunger ikke stækkes hverken af rigeligt Udbud eller af gode Aar“. Forordningen fastsætter derfor Maximalpriser, og hedder det videre „da ogsaa vore Forfædre har givet Love med den Hensigt, at Frygten for Loven skal sætte en Bom for Frækheden, saa paabyder vi, at om nogen frækt vover at overtræde denne Forordning, skal han bøde med Livet“. Der var Dødsstraf for baade Købere og Sælgere, der overtraadte Maximalpriserne, og Dødsstraf for den, der oplagrede Varer i Stedet for at føre dem i Markedet. Saa forsvandt Varerne, og Dyrtiden steg — en Denar, som 100 Aar tidligere var saa meget værd som en engelsk Sovereign i vore Dage, var efter Diocletians Død faldet saa stærkt, at der f. Eks. gik 18000 af dem til Betaling af et Maal Vin paa godt $\frac{1}{2}$ Liter. Hermed forsvandt Pengene som Omsætningsmiddel, og Romerriget vendte tilbage til Naturalhusholdningen.

Femten Hundrede Aar senere, den 28. Juli 1793, udstedte Jakobinerne efter Girondens Fald et Dekret, der ganske er kalkeret over Diocletians. Der fastsættes Maximalpriser, Pligt til at afgive Indberetning om Beholdninger, navnlig af Korn, samtidig med at det blev forbudt Møllere under Straf af Slaveri paa Galejerne at handle med Korn, og Hamstring straffedes med Døden. Resultatet var som sædvanlig, at Varerne forsvandt, og Paris' Borgmester sagde i en Forhandling med Konventet som Diocletian havde sagt 1500 Aar før: Profithunger, Egoisme og Ondsind hos dem, der ejer Lagrene. Saa skred man videre og udstedte den 29. September 1793 et næsten almindeligt Maximalprisedekret. For Varer gjaldt som Regel Priserne i 1790 med Tillæg af $\frac{1}{3}$, for Arbejdslønnen fordobledes Satserne fra 1790. Det forbødes samtidigt at udføre næsten alle Raastoffer. Men Varerne kom stadigt ikke frem, hvorfor man i Paris indførte Brødkort; men de to Unser Brød og det Maal Ris, som Kortet gav Ret til daglig, var ikke til Stede. Selv om det saaledes ikke lykkedes at skaffe Varer og da navnlig Brød frem til de store Byer, synes det at være lykkedes at standse Prisstigningen. Men der fastsattes ogsaa Straffebestemmelser, der var stadigt strengere og som kulminerede i et Dekret af 10. Maj 1794, hvori der fastsattes Dødsstraf for dem, der nægtede at modtage Assignater, som havde betalt med eller modtaget Assignater til Underkurs eller som, før en Handel var afsluttet, spurgte om, i hvad Mønt Betalingen skulde finde Sted. Og endelig straffedes med Døden saadanne Personer, der maatte blive sigtet for at have købt eller solgt Valuta. Min Kilde til disse Oplysninger (Levasseur: Histoire des classes ouvrières etc. en France, I, S. 201) mener, at Rædselsherredømmet medførte en Standsning i Prisstigningen. De 100 livres i Assignater, der var faldet til en Værdi af 27 i September 1793, steg til 48 i December og holdt sig paa 30 à 40 i første Halvdel af 1794. Men da Rædselsherredømmet faldt med Robespierre, og da Strømmen af Assignater stadigt løb, begyndte Prisstigningen for Alvor, ganske som vi saa det nu under Verdenskrigen, da Baandene slappedes og Papirpengenes Masse ikke reduceredes eller endog forøgedes. „Lad os vende Blikket mod denne umaadelige Papirpenge-Cirkulation; lad os sige Folket hele Sandheden, for at det skal vide, at Dyrtiden ikke alene skyldes Profitbegær og Begivenheder, over hvilke man ikke er Herre, men ogsaa den store Mængde Papirpenge, der er sat i Omløb, og som vi nu skal beskæftige os med for-

sigtigt at drage ind." Ja, Ordene er ikke fra 1924, men fra 1794 og skyldes en Taler i Konventet efter Robespierres Fald. Men før Direktoret begyndte Inddragningen af Assignaterne i 1796, var deres Mængde steget til 48 Milliarder (hvoraf dog kun 24 i Omløb) og deres Værdi faldet til $\frac{1}{2000}$ eller saa meget som den østerrigske Kroner i Juni 1922 (E. Heckscher: *Økonomi och Historia*, S. 298).

I 1797 suspenderede Englands Bank sin Guldindløsning, og i 1809 var Sedlerne faldet 15 à 20 pCt. i Værdi overfor Guldet. I 1810 udsendte Ricardo sit berømte Skrift: *High price of bullion as a proof of the depreciation of bank notes*. Der findes paa de ialt 66 Sider i denne lille Bog saa godt som alle de Argumenter, der er at anføre for at vise, at det er Købemidlernes Overtallighed, der har fremkaldt den ugunstige Handelsbalance saavel som Prisstigningen paa Varer og Guld. Den lige saa berømte Bullion Committee afgav i 1810 sin Betænkning i Overensstemmelse med Ricardos Betragtninger. Men hverken Ricardo eller Bullion Committeeen formaaede at overbevise Bank of Englands Direktører og store Krese af Befolkningen. Underhuset vedtog under sin Behandling af Bullion Committeeens Betænkning med 151 Stemmer mod 75, at Sedlernes Købeevne maatte anses for hidtil at have været og ogsaa nu var lig med Rigets lovlige Mønts, og at det følgelig var Guldet, der var steget i Pris, og ikke Sedlernes Købeevne, der var faldet. Da først Guldindløsningen, efter Ricardos Mening i et Øjeblik af politisk Panik, var suspenderet, var det faste Holdepunkt borte, og Seddelmængden fordobledes, mens Priser og Vexelkurser steg. Den evige Historie om igen; men Ricardo ser klart gennem det hele Forhold, gendriver Argumenterne om den ugunstige Handelsbalance som Aarsag til Valutafaldet og giver vægtige Bidrag til Spørgsmaalet om Diskontoens rette Højde. Hvad han forlanger som Lægemiddel mod Prisstigningen, er en Reduktion af Seddelmængden, til Guldprisen i det fri Marked atter er gaaet ned til Møntprisen, saaledes at Guldindløsningen kan genoptages. Det gjorde man ogsaa i 1819, idet Banken tilpligtedes at sælge Guldbarrer paa mindst 60 unzers Vægt, d. v. s. til en Værdi af 240 £ (ca. 4500 Kr.), til en Pris, der var successivt faldende. Men Deflationen gik som altid, naar en saadan økonomisk Bevægelse sætter ind, hurtigere end ventet, og paa 2 Aar var man atter i Stand til at genoptage Indløsningen (jfr. Artiklen: *Bullion Committee* i *Palgraves Dictionary*, E. Cannan: *The paper pound 1797—1821*, London

1919, hvori Bullion Committee's report er optrykt, og Axel Nielsen: Bankpolitik, I). Jeg vil senere komme tilbage til det hele Spørgsmaal om Gulddækning og Guldindløsning i Almindelighed.

Samtidig med disse Forhold i England havde vi jo her i Landet en Valutaelendighed af et ganske andet Omfang. Ogsaa her var Statens Laan hos den seddeludstedende Bank Hovedaarsagen til Pengeforvirringen, og alle ledsagende Fænomener var iøvrigt af ganske samme Natur, som vi kender dem baade før og senere. Det er ganske interessant at se, hvorledes A. S. Ørsted i sine „Betragtninger over Danmarks nuværende Pengevæsen“ fra 1815 er trængt ind til Problemets Kærne. Han ser saaledes, at Pengenes Værdiforringelse betyder en Beskatning af „Kapitalister, Embedsmænd, Pensionister og alle andre, hvis Formue og Indtægter var bestemt til noget vist i Landets almindelige Penge“, og at man paa denne Maade afholdt mange af de Udgifter, som under en regulær Laanevirksomhed vilde være kastet over paa Fremtiden. Han viser ligeledes, at de producerende Klasser faar Muligheder for igennem Møntforringelsen at sætte deres Indtægter i Vejret, og han taler om, hvorledes den tilsyneladende Velstand, der herved fremkommer, har „haft den uheldige Følge, at disse Klasser ikke blot vedligeholdte alle forhen tilvante Nydelser, men endog udvidede disse, noget som man vist ej skulde misunde dem, saafremt disse Nydelser havde staaet i et rigtigt Forhold til den dem billigen tilkommende Del i Nationalvelstanden, men som ellers skader baade dem selv og det hele“. Og han siger videre: „Endelig staar den produktive Klasse sig i Længden bedst ved at give de Mænd, der skulle sørge for Sædelighed, Oplysning, Ret og Orden, en saadan anstændig Belønning for deres Arbejder, at de med Iver, Lyst og ren Villie kunne gøre deres Gerning. Dog de fysiske og moralske skadelige Følger, Landets Oversvømmelse med Papirpenge har haft, lader sig nogenlunde oprette, og Kongens Visdom har givet os Borgen for, at dette Onde efterhaanden skal forsvinde og aldrig mere fornyes“.

„Vi erkender altsaa fuldkommen de skadelige Følger af det System, som fra Aaret 1808 til 1813 blev brugt for at tilvejebringe, hvad Finanserne behøvede. Men vi paaastaar kun, at vor Stilling var saa mislig, og Collisionen var saa stor, at hvad der end var bleven gjort, vilde det ikke været uden skrækkelige Følger; og vi holder os fuldkommen overbeviste om, at de fleste, der nu med saa megen Bestemthed

og Selvtillid vide bag efter at udvikle, hvorledes Regeringen skulde have baaret sig ad, vilde have skreget lige saa heftigt over de modsatte Forholdsregler, hvis disse havde været tagne, som over dem, der blev fulgte".

Jeg har villet gøre disse ganske springende historiske Bemærkninger for at vise to Ting, nemlig for det første, at det Problem, vi i vore Dage kalder Valutaspørgsmaalet, er saa gammelt som Civilisationens Historie, og for det andet, at det overalt og til alle Tider har givet sig nøjagtig de samme Udslag. Hovedaarsagen til dets Opstaaen har været Regeringernes Finansiering af pludseligt fremkommende store Krav igennem Møntforringelse og Papirpengeudstedelse, og naar det var sket, lagde den samme Statsmagt, som havde foranlediget Prisstigningen, Skylden paa Borgernes Profitbegær, den ugunstige Handelsbalance, en urigtig Bankpolitik o. s. v. og forsøgte ved Midler, der synes at have været uforandrede igennem halvandet Aartusinde af Menneskehedens Historie, at standse den Lavine, Statsmagten selv havde sat i Gang. Forholdet er jo nemlig det, at Pengenes Værdi bestemmes ved den Mængde af Varer og Tjenester, som Pengene skal formidle, og her tages Pengene i videste Forstand omfattende alle Købemidler, der kurserer, men dette vil igen sige, at det er den samlede Pengemængde, hvis Værdi ligger fast, og at jo flere Enere, denne Pengemængde kommer til at bestaa af, des mindre Værdi tilkommer der hver af disse Enere. Dette er Kvantitetsteorien i en ganske raa Form, og jeg skal ikke her komme ind paa Afvigelser og Tillemplinger; at den er rigtig i store Træk tvivler vi jo ikke om overfor det romerske Riges ødelagte Guldmonter, den franske Revolutions Assignater eller det tyske Riges og Ruslands fantastiske Seddelmængder. Men den er selvfølgelig ogsaa rigtig, hvor Pengemængden er vokset i beskednere Grad, saaledes som Tilfældet er her til Lands, hvor vi før Krigen havde en Seddelcirkulation paa ca. 150 Mill. og nu for at være i Paritet med det amerikanske Prisniveau maaske skulde have ca. 300 Mill., men har ca. 450 Mill. Nu er min Mening ikke den, at det er muligt gennem Seddelmængden at regne med Reguladetri til Prisniveauet eller, hvad der er det samme, til Møntenhedens Købeevne, men alle foreliggende Oplysninger viser, at der er en vis Parallelisme imellem Bevægelserne i Prisniveauet og Seddelmængden, selv om denne Parallelisme brydes ved Fremkomsten af andre Købemidler, Vexler, Checks, Girering og ved Ændringer i Pengenes Omløbshastighed. I et stigende

Prisniveau vil det altid vise sig, at Seddelmængden kurserer hastigere, og i det Øjeblik Prisniveauet holder op at stige eller endda begynder at falde, aftager Sedlernes Omløbs-hastighed, og der kan opstaa en stor Mangel paa Betalingsmidler, saaledes som vi saa det i Tyskland ifjor. Men yderligere vilde jeg føje til, at da Seddelmængden er kommet ud igennem de af den seddeludstedende Bank ydede Laan, er det meget naturligere at beskæftige sig med Udlaanene end med Seddelmængden, fordi ligesom Stigningen i Seddelmængden skyldes stigende Udlaan, er der heller ingen anden Maade til at formindske Seddelmængden paa end at begrænse Udlaanene, at foretage Kreditindskrænkninger. Naar vi altsaa taler om at ville forbedre Kronens Købeevne, maa der følgelig i første Række være Tale om at indskrænke Krediten og derigennem Kreditmidlerne, Købemidlerne eller Pengene, hvad man nu vil kalde det. Dette er efter min Mening uundgaeligt, hvad enten man vil fremskaffe Forbedringen alene igennem en Kreditindskrænkning fra Bankernes Side eller man vil støtte denne Bevægelse ved andre Foranstaltninger; thi det maa man gøre sig klart, at en Forbedring af Kronens Købeevne kun kan tilvejebringes gennem en Nedgang i Prisniveauet, og at ingen Foranstaltning af hvad Navn nævnes kan, der ikke ledsages af en igennem Kreditindskrænkning fremtvinget Formindskelse af Købemidlernes Mængde, kan give nogen varig Bedring i Kronens Købeevne. Dette er ogsaa Grunden til, at enhver Deflation støder paa saa stor Modstand, fordi den uundgaeligt fører alle de af et faldende Prisniveau fremkaldte Vanskeligheder for Industri og Handel med sig. Nu tror jeg imidlertid ikke, der er nogen Tvivl om, at det danske Folk ønsker i hvert Fald at komme tilbage til et Prisniveau, der svarer til det amerikanske, d. v. s. til Guldmøntfoden, og jeg ser heller ikke nogen uovervindelig Betænkelighed ved at tilstræbe at naa derhen. De Dispositioner, der er foretaget ud fra Forudsætningen om et højt eller et stigende Prisniveau, vil naturligvis vise sig tabbringende, men en Spekulation i den Retning maa tage sin Skæbne, og naar jeg ser paa den uhyre Spore, som det fra den fransk-tyske Krig til Midten af 90erne faldende Prisniveau lagde paa al Slags Foretagsomhed, saa finder jeg ogsaa derigennem en Støtte for den Anskuelse, at de smaa Avancer, fremkaldt ved Flid og Paapasseligheid og ved en aldrig slumrende Opmærksomheid overfor de Chancer, det være sig kommercielle eller arbejdsbesparende, maskinelle

o. lign., der viser sig, er af det gode. Over hvor langt et Tidsrum man skal udstrække Deflationen, kan jo altid blive Spørgsmaal for sig. Bevægelsen er vanskelig at styre, fordi enhver økonomisk Forskydning har en Tilbøjelighed til indefra at forstærke sig. Hvis der foreligger en Prisstigning, og Køberne faar det Indtryk, at Priserne vil stige yderligere, vil de forøge Efterspørgselen og derved sætte videre Fart i Prisstigningen, og under et Prisfald vil de holde sig tilbage og forstærke Prisfaldet. Dette har vist sig nu i 1920—21, som man saa det i England i 1819—21 og er jo ogsaa en ganske naturlig Følge af de økonomiske Forskydningers Natur. Det er et økonomisk Paradoks, for saa vidt som vi jo ellers lærer i Økonomien, at de stigende Priser formindsker Efterspørgselen og de faldende trækker Efterspørgselen til, men enhver Købmand ved, at Varer kan være usælgelige i et faldende Marked, og at Køberne først strømmer til, naar Faldet synes at være ved at standse. Men overfor slige Paradokser staar vi ogsaa i Valutaspørgsmaalet, og dette er i Virkeligheden Grunden til den uhyre Forvirring, vi nu under Verdenskrigen igen har set i Betragtningen af dette Spørgsmaal, endskønt Konvents-Taleren, jeg før nævnte, Ricardo, A. S. Ørsted og mange flere for Hundrede Aar siden var fuldkommen klare over de Kræfter, der her var i Virksomhed. Thi medens der ingen Tvivl kan være om, at Udgangspunktet for Møntens Værdiforringelse, den drivende Kraft i denne Værdiforringelse er Købemidlernes Overflængighed, saa er det lige saa givet, at man ved andre Foranstaltninger end den direkte Indskrænkning af disse Købemidler kan fremkalde eller støtte Bevægelsen opad eller nedad i Købemidlernes Mængde, og herved naar jeg frem til de forskellige Forslag, der har været fremsat.

Jeg har i disse Maaneder, hvor hver Dag bragte nye Forklaringer paa og nye Forslag til Forbedring af Valutasituationen, næsten altid ledsaget af Haansord mod Banklederne og Nationaløkonomerne, tit tænkt paa en lille Anekdote af Cyrano de Bergerac, som Anatole France anfører et Sted. Cyrano fortæller, at han hørte to Fugle sidde og tale sammen i et Træ. Den ene Fugl sagde: „Fuglene har en udødelig Sjæl“, hvortil den anden svarede: „Derom kan ingen Tvivl herske; men hvad der ikke er til at forstaa, det er det, at Væsener, der hverken har Næb eller Fjer, som ikke har Vinger og som gaar paa to Ben, tror, at de ligesom Fuglene har en udødelig Sjæl.“ Jeg har som sagt tit tænkt paa disse to Fugle, naar jeg om Morgen i Bladene hørte ærede Samtidige give deres Forklaringer

ger til Bedste under alskens Bespottelser af en Indsigt, der er repræsenteret af Adam Smith og Ricardo, Goschen og Keynes, før blot at nævne et Par Navne. Men det maa retfærdigvis tilføjes, at det hele Spørgsmaal er overmaade kompliceret, at de Aarsager, der har været de afgørende ved een Lejlighed, er andre end de, der en anden Gang frembringer det samme Resultat, saa at selv den, hvis Virksomhed bestaar i at følge alt dette, tit og mange Gange maa melde Pas. Jeg skal imidlertid prøve paa — i den korte Tid, der her kan raades over — at sige nogle Ord om, hvorledes jeg ser paa de Forslag til Forbedring af Kronens Købeevne, der har været fremme.

Jeg begynder med Handelsbalancen og skal først gøre den højst banale Bemærkning, at hvis Underskudet paa vor Handelsbalance før Krigen f. Eks. var 150 Mill. Kr., er der jo intet mærkeligt i, at Underskudet under et dobbelt saa højt Prisniveau er 300 Mill. Kr. Men rent bortset herfra er det en given Ting, at der ikke kan være et permanent Underskud paa Handelsbalancen, som ikke bliver betalt igennem Betalingsbalancens Indtægtsposter; der er ingen, der forærer os noget, og undersøger vi vore betalingsmæssige Forhold overfor Udlandet under Krigen, vil det ogsaa vise sig, at de enkelte Aars store Underskud dels er blevet betalt af Indtægter, vi havde de andre Aar, dels ved Optagelse af de store fremmede Statslaan. Naar Betalingsbalancen alligevel overgangsvist kan blive negativ, er det en Følge af og ikke en Aarsag til de urolige Pengeforhold. Udviklingen vil i saa Fald være den, at en stigende Udlaansvirksomhed fra Bankernes Side og navnlig fra Centralbankens Side medfører stigende Priser og stigende Valutakurser og som sædvanlig en Forventning om yderligere Stigning, og Importører af fremmede Varer anstrænger derfor deres Kredit til det yderste for at skaffe sig saa mange Varer hjem som muligt, før Priserne stiger mer endnu. Herved fremkommer da ganske naturligt et Underskud paa Handelsbalancen, som maaske ikke kan dækkes igennem Indtægtsposterne paa Betalingsbalancen, og der vil derfor opstaa Mangel paa fremmede Valutaer og deres Kurs vil stige. For saa vidt er det fuldkommen rigtigt at sige, at det er den ugunstige Handelsbalance, der er Skyld i de høje Valutakurser. Men vil man foretage Indgreb heroverfor, maa man blot ikke glemme, at primus motor var den forøgede Kreditgivning, den deraf følgende Prisstigning, og at nogen varig Bedring ikke kan naaes uden en Reduktion af Købemidlernes Mængde. At Forholdet ligger som her skit-

seret, lader sig for vort Vedkommende ganske klart vise af Begivenhederne i 1923, hvor vi gik ud af Aaret med et udækket Underskud paa Betalingsbalancen af mellem 100 og 150 Mill. Kr., fordi Importen under det i Aarets Løb stadig stigende Prisniveau var blevet lokket i Vejret, og naturligvis ogsaa fordi Lovgivningen overfor Obligationsudførselen bragte Vanskeligheder. Da saa Egaliseringsfondet oprettedes og trykkede Kurserne, blev det hurtigt forbrugt til Betaling af dette Underskud, og da der iøvrigt ikke var truffet Foranstaltninger til Indskrænkning af de cirkulerende Købemidler, sprang Kurserne atter i Vejret. Denne Forklarings Rigtighed støttes yderligere ved en Betragtning af de Beløb, som bestilte og endnu ikke leverede Varer har andraget i de sidste Aar. Thi disse Beløb angiver som en Strømpil Dispositionernes Retning. Det er saaledes højst karakteristisk, at i Foraaret 1920 under den voldsomme Prisstigning havde vi bestilt og endnu ikke betalt for 400 Mill. Kr. Varer; ved Aarets Udgang, da det store Konjunkturuerslag var indtruffet, var Beløbet gaaet ned til 100 Mill. Kr. Ved Udgangen af 1921 og 1922 har man regnet med, at Beløbet laa nede paa ca. 25 Mill. Kr., men den tilsvarende Opgørelse pr. ultimo 1923, som vil foreligge om en Uges Tid, vil formentlig vise ca. 80 Mill. Kr. som Følge af Prisstigningen i 1923.

Selv om jeg derfor mener, at den ugunstige Handelsbalance er en Følge af det stigende Prisniveau og de stigende Valutakurser og ikke en Aarsag til dem, saa tør jeg ikke benægte — navnlig fordi den almindelige Anskuelse i saa høj Grad gaar ud paa, at Handelsbalancen er Skyld i Møntforringelsen — at visse Indgreb her kan have baade en reel og en psykologisk Virkning og fremkalde saadanne Dispositioner, som virker prisnedsættende; thi det er jo klart, at venter man, at Priserne vil falde, vil man holde sine Indkøb tilbage og derved i Øjeblikket formindske Efterspørgselen efter den fremmede Valuta, der saa vil falde, og give Anledning til nye Prisfald. Men det er paa den anden Side ogsaa sikkert, at disse Indgreb kan virke i modsat Retning; vi saa det med al Tydelighed nu ved Aarsskiftet i Frankrig, hvor Udsigten til betydelige Reguleringer fremskyndede Flugten fra Francen; mener man, at der er Udsigt til, at Pengene ikke frit kan anvendes til Ombytning af Varer, vil man skynde sig at ombytte dem med Varer og saaledes forøge Efterspørgselen til Ugunst for baade Priser og Valutakurser. At man skulde kunne forbedre Valutaen ved over en længere Tid at udføre mere, end man

indfører, er en Urimelighed. Tænker man sig, at man gik saa vidt som til at spærre for enhver Indførsel her til Landet, vilde Udførselen hurtigt falde bort; hvis ingen maatte indføre noget, hvem vilde saa efterspørge de ved Export og Skibsfart indtjente Krav paa Udlandet undtagen de offentlige Myndigheder og de Private, der havde Brug for dem til Betaling af Gæld. Men naar Gælden var betalt, vilde Tratterne være værdiløse og Udførselen holde op, Dampskibene blive solgt eller Selskaberne flytte til andre Lande og Exportindustrien gaa i staa. Der er en Vexelvirkning mellem Ind- og Udførsel, som ikke saaledes lader sig sætte ud af Funktion — jeg kan i denne Sammenhæng henvise til det Afsnit af Sagkyndigkommissionens Betænkning, der tager Sigte paa at opbevare de indkomne Erstatningsbetalinger paa Konto i den tyske Guld-Bank, til de kan overføres til andre Lande uden at ødelægge det tyske Valutamarked, d. v. s. til der gennem Udførselen er tilvejebragt de fornødne udenlandske Betalingsmidler. Jeg tror derfor, at Bestræbelser for at forbedre Handelsbalancen ved at lægge Indførselen Hindringer i Vejen, skal foretages med største Varsomhed og efter en meget nøje Undersøgelse af alle foreliggende Forhold. Og skulde man bestemme sig til at iværksætte saadanne Indskrænkninger, ved Importregulering, ved Toldforhøjelse eller ved en Kombination af begge, maa det efter min Mening finde Sted ifølge en nøje Undersøgelse af de videre Virkninger — økonomiske og andre — der maatte opstaa ved et saadant Indgreb. Følgelig maatte man tage hver Vare, man vilde regulere, op for sig; at gaa f. Eks. til en generel Toldforhøjelse, selv med saa fint et Navn som en Guld-told, vilde jeg anse for meget urigtigt. Det synes mig national-økonomisk set ikke til at anbefale saaledes fuldkommen i Flæng at give Mulighed for en Prisstigning, der neppe vilde udeblive, hvis Tolden blev effektiv, og som vilde betyde en Hindring af Deflationen. Og hvis Tolden ikke virker som Beskyttelsestold, kan den jo i hvert ikke forbedre Handelsbalancen. Saa virker den som en indirekte Beskatning, og maa bedømmes — økonomisk og politisk — derefter.

Jeg er maaske overfor Spørgsmaalet: Frihandel eller Beskyttelse noget gammeldags. Jeg kan ikke nægte, at jeg finder, at Beskyttelsesmændene har Bevisbyrden, og jeg synes der ligger megen økonomisk Visdom gemt i Bastiats tit citerede, opdigtede Petition, indgivet til Deputeretkammeret af Belysningsmiddel-Industrien. Denne Petition klager over den

utaalelige Konkurrence fra Udlandets Side, idet dette oversvømmer det nationale Marked med Belysningsmidler til en urimelig lav Pris. Den fremmede Konkurrent er Solen, og Underskriverne af Petitionen andrager om, at Solskin maa blive holdt ude ved at Vindus- og Døraabninger, alle Huller og Revner i Husene, hvorigennem Solskin kan trænge ind, paabydes lukkede. Naar dette finder Sted, vil det give en stor Opmuntring til mange Virksomheder. Der vil saaledes blive brugt mere Tælle til Lys, følgelig vil Opdræt af Okser og Faar faa bedre Betingelser. Dette vil igen medføre en stærk Forøgelse af Produktionen af Kød, af Uld og Huder og især af Gødning, der som bekendt er af grundlæggende Betydning for Fremgangen i Landbruget. Dernæst vil ogsaa Skibsfarten faa et mægtigt Opsving. Tusinde af Skibe vil gaa paa Hvalfiskeri for at skaffe Tran, og Frankrig vil faa en stolt Flaade. „De Herrr bedes blot betænke alt dette, og De vil da blive overbeviste om, at der ikke vil være mange Franskmænd fra den rigeste Grubeejer til den fattigste Tændstiksælgerske, hvis Lod ikke vil blive forbedret, hvis man efterkommer dette vort Andragende.“ Dette er skrevet for 80 Aar siden, nu vildé der ikke blive Tale om Tælle og Tran, men om Glødelamper, elektriske Ledninger, Porcelænsfatninger, Kakkellovne o. s. v. Men Grundbetragtningen kunde være den samme.

Men foruden igennem Forbedring af Handelsbalancen har man jo ogsaa ment at kunne hæve Møntværdien ved en Nedsættelse af Forbruget. Nu er det naturligvis ikke min Mening, at Sparsommelighed ikke er en god Ting, men jeg tror dog, at man ikke bør glemme, at al økonomisk Virksomhed har sit sidste og fornuftige Maal i at stille saa stort et Kvantum Goder som muligt til Borgernes Raadighed. Sparsommelighed er selvfølgelig nødvendig, for at ikke den kommende Produktion skal komme til at savne Kapital, og følgende Slægter saaledes blive fattigere stillet end vi. Men Sparsommelighed kan umuligt være nogen Maal i sig selv, og til Bedring af Valutaen er dens Betydning i hvert Fald blevet stærkt overdrevet.

Den svenske Krones ypperlige Stand har her i Landet vakt baade Forbavselse og Misundelse. Mange mærkelige Forklaringer er anført til Belysning af Aarsagerne til, at Sverige, hvis Prisniveau under de seneste Krigsaar laa væsentligt over vort, saa hurtigt og saa fuldstændigt fulgte med ned, da Konjunkturomslaget kom i Eftersommeren 1920. Vi har læst om, hvorledes det danske Merforbrug af f. Eks. Sukker og Kaffe,

af Tobak og Øl, har bragt os i en ringere Stilling end Sverige. I Danmark brugtes der i 1922: 6.6 kg Kaffe pr. Indbygger, i Sverige 5.9; af Sukker henholdsvis 47.9 og 31.1 kg, af Tobak 2.0 og 1.4 o. s. v. Jeg mindes ikke at have set, hvorledes det, at Brændevinsforbruget i Sverige er 3.8 L mod kun 1.1 L i Danmark, kan forenes med disse dybsindige Forklaringer paa Forskellen mellem den danske og den svenske Krones Værdi, og det var jo ogsaa ganske morsomt at se, hvorledes Prof. Heckscher i „Politiken“s Kronik for 7/s 1924 tog disse Betragtninger —, som den høflige Mand han er — med en beæret smilende Hovedrysten. Nej, Forholdet er jo det, som Prof. Heckscher gør Rede for, og som Direktør Rydbeck fornylig har gjort Rede for i et Foredrag for Institute of Bankers (gengivet i Skandinaviske Kreditaktiebolagets Kvarstalsskrift for April 1924), at de store Krediter, der af Riksbanken ydedes til Krigstidsforanstaltningerne og som overgangsvis bragte Seddelomløbet op over 800 Mill. Kr., straks ved Fredsslutningen blev afviklede ved, at et Konsortium af private Banker overtog Gælden og i Løbet af 1920 praktisk talt havde faaet deres Dækning, idet Folkhushållningskommissionen og de øvrige Krigskommissioner efter en forud lagt Plan saa hurtigt som muligt afhændede deres store Lagre af Livsfornødenheder til Ind- og Udland, medens Krigstidsforanstaltningerne for næsten alles vedkommende samtidig afvikledes. Derved bragtes al Krigstidens ekstraordinære Købekraft ud af Verden (jfr. ogsaa „De svenska Statsmakterna og Krigstidens Folkhushållning“, V, S. 304).

Det Syn, mange Mennesker har paa Sparsommelighedens Betydning for Møntenhedens Værdi hænger jo nøje sammen med Betragtningen om Handelsbalancens Betydning i samme Henseende, og det kan heller ikke nægtes, saaledes som jeg allerede har nævnt det, at en øjeblikkelig Indskrænkning af Forbruget, hvad enten det nu sker af Tvang eller ved Frivillighed i Befolkningen, vilde kunne være en Støtte for Kreditindskrænkning og Prisfald. Men det afgørende bliver naturligvis her, at for saa vidt man ikke brænder de Penge, man sparer, eller for saa vidt de Banker og Sparekasser, hvori Pengene indsættes, ikke forøger deres kontante Kassebeholdning meget stærkt, saa vil Pengene paany blive tvungne ud i den økonomiske Virksomhed, og saa vil den foretagne Opsparing blot betyde en Omlægning af Efterspørgselen fra Forbrugsvarer til produktiv Anvendelse; i det Omfang denne produktive Anvendelse giver Overskud, vil man naturligvis faa en større

Varemængde overfor den samme Pengemængde og dermed nogen Nedgang i Prisen. Men det synes givet, at det er meget lidt, der ad denne Vej kan opnaas for Priser og Valuta; om jeg køber Whisky og Tobak for mine Penge eller Majs, Jærn og Kul for dem er naturligvis for Valutamarkedet uden Forskel, Fordelen fremkommer først, hvis jeg ved de opsparede Midler bliver sat i Stand til at iværksætte nye rentable Virksomheder, udnytte bestaaende Anlæg bedre eller skaffe hidtil arbejdsløshedsunderstøttede Arbejdere Beskæftigelse, men man maa dog ikke glemme, at en stor Del af de opsparede Beløb gaar til Arbejdsløn og følgelig muliggør et større Forbrug. Men naar dette er sagt, skal det naturligvis tilføjes, at den fornødne Kapitalopsparing i Samfundet er en uhyre vigtig Funktion, og at Bekæmpelsen af Arbejdsløsheden maa være et af de allervigtigste Problemer. Ud fra disse Synspunkter: Pengene som Værdimaaler og Pengene som Kapitalrepræsentativer maa ogsaa de Forslag ses om ekstraordinære Skatter til Forbedring af Valutasituationen, som har været fremsat.

Jeg ser nu til at begynde med helt bort fra, at Staten selvfølgelig maa opkræve saa store Skatter, at dens Udgifter dækkes, saaledes at jeg ikke her behøver at drøfte Spørgsmaalet om, at Staten skaber Inflation ved Overtræk i Seddelbanken, for hvilket der ikke er Dækning i Landets almindelige Opsparing; men det Spørgsmaal, der her foreligger, er jo dette, om man ved en Forøgelse af Statens Indtægter eller Formindskelse af dens Udgifter kan tilvejebringe et Overskud paa Statsbudgettet, som kan anvendes til Tilbagebetaling af Statsgælden, og om denne Tilbagebetaling kan foranledige en Formindskelse af den tilstedeværende Købekraft. De to Forslag, der forelaa for den tidligere Rigsdag, nemlig dels Forslag om Valutaydelsen og dels Forslag om Formuekonfiskationen havde jo begge i nogen Grad fat i dette Synspunkt. Deres Værdi til Løsning af det foreliggende Spørgsmaal maa følgelig afgøres efter, om de virkelig skaffer Købekraft ud af Verden. Hvis de som Valutaydelsen blot er et Laan, der tilmed skal forrentes, og altsaa paany bringes ud i Omløb, kan der ikke ventes meget herigennem, saaledes som jeg allerede før omtalte, da jeg talte om Opsparingens Betydning til Bedring af Valutaen.

Med Formuekonfiskationen er det jo saaledes, at Tanken i vore Dage er genopstaaet i de krigsførende Lande, og da navnlig i det engelske Forslag til en capital levy. Hvorvidt Forslaget passer lige saa godt i et Land, der har forøget sin Statsgæld fra 350 til 1200 Mill. Kr. som i et Land, hvis

Statsgæld er forøget fra 700 til mer end 7000 Mill. Pund Sterling er maaske allerede en Sag for sig, og om Forslaget passer lige saa godt i et kapitalfattigt som i et kapitalrigt Land kunde maaske ogsaa være tvivlsomt, men man maa naturligvis i hvert Fald gøre sig klart, i hvilket Omfang Gennemførelsen af et saadant Forslag vil tilintetgøre Købekraft, d. v. s. virke valutaforbedrende, og i hvilket Omfang det vil have skadelige Virkninger paa Kapitalopsamlingen, d. v. s. virke uheldigt paa Landets almindelige økonomiske og erhvervsmæssige Forhold.

Det er nu til at begynde med ikke uden Interesse at lægge Mærke til, at medens de engelske Social-Demokrater i første Række har interesseret sig for Kapitalkonfiskation som ren økonomisk Foranstaltning, d. v. s. en Foranstaltning, der skulde virke til Lettelse for Skatteborgerne som saadanne, og heri har haft f. Eks. Mr. Keynes' Støtte, saa er Forslaget herhjemme fremsat som et Valutaforslag, d. v. s. et Forslag til Fremkaldelse af Deflation. Men under den sidste engelske Valgkamp værgede Mr. Mac Donald sig energisk mod den Anskuelse, at en capital levy skulde fremkalde Prisnedgang; efter hans Mening udslettedes blot en Fordring paa Statskassen, medens Pengene iøvrigt blev ude i Erhvervslivet, hvad den ene maatte aflevere i Kapitalskat, fik jo den anden, naar Staten opkøbte Statsobligationerne. Sir Josiah Stamp har imidlertid i en Afhandling i Contemporary Reviews Januar-Nummer 1924 naturligvis ikke haft vanskeligt ved at paavise, at saa gennemsnitligt lader Sagen sig ikke tage. Og jeg tror derfor, at the capital levy henlægges i England, hvor man har faaet mere end nok af Deflationen. Spørgsmaalet er følgelig, om vi skal tage Forslaget op her. At det vil fremkalde Prisnedgang og Kreditindskrænkning er nemlig utvivlsomt. Forholdene kan naturligvis arte sig højest forskellige overfor de enkelte Borgere, der falder ind under Kapitalskattens Rammer, men man kan dog skønne, at det i første Række vil afstedkomme store Vanskeligheder for saadanne Næringsdrivende, der ikke har de fornødne likvide Midler til Raadighed, f. Eks. indestaaende i Bank eller Sparekasse, og som derfor maa søge at optage Laan eller sælge ud af deres Lagre for at skaffe Pengene. Dette vil utvivlsomt give Prisfald og ikke ringe Arbejdsløshed, og der vil blive megen Modstand at overvinde, før de, der har faaet udbetalt deres Obligationer, atter naar ud til de andre med Tilbud om at de kan laane de af dem indbetalte Penge igen. Men hvis de, der rammes af Kapitalskatten, har Bank-

indskud, som de kan trække paa, vil Forholdene naturligvis stille sig lettere. Banken vil da, hvis den har Beholdning af de Statsobligationer, der indkøbes, kunne afsætte dem til Staten og saaledes skaffe sig Dækning, men dens Udlaansvirksomhed er blevet formindsket med det tilsvarende Beløb, og des større et Beløb, der paa een Gang indkøbes, des stærkere vil Kreditindskrænkningen blive. Der kan naturligvis ogsaa tænkes Tilfælde, hvor der overhovedet ikke fremkommer nogen Kreditindskrænkning. F. Eks. kunde et Antal af de Obligationer, der indkøbes, af en Købmand være deponeret som Sikkerhed for Laan, og han kunde have saa mange andre i Behold, at han kunde erstatte dem, han skulde afgive, med disse andre; i saa Fald vilde hans Kredit forblive uforandret i Omfang. Imidlertid har det Forslag, der forelaa for den gamle Rigsdag, formentlig i Betragtning af de betydelige og uoverskuelige Finansieringsvanskeligheder, der kunde fremkomme, om man opkrævede en Formueafgift paa 440 Mill. Kr. i Løbet af eet Aar, som Alternativ tænkt Afgiften opkrævet over fem Aar. Herved menes det, at Afgiften vilde falde inden for den aarlige Forrentning af Formuen og saaledes kun virke som et Tillæg til Indkomstskatten. Men hvis dette skete, vilde for det første Forslagets valutaforbedrende Virkning formentlig blive meget mindre, hvad vistnok maa siges at være af det gode; jeg tror ikke, nogen Mand i dette Land vil vove, selv midlertidigt, at tage 440 Mill. Kr. ud af Erhvervslivet og flytte om med dem. Men yderligere vil saa opstaa det Spørgsmaal: Hvorfor skal kun Personer, der har over 50 000 Kr. Formue deltage i Valutaens Forbedring. Hvorfor skal alle de, der sidder med gode Mellemindtægter, men hvis Formue er under 50 000 Kr., ganske frit faa foræret en Forbedring af Kronens Købeevne. Robespierre skal have sagt, at det var en Forhaanelse mod en Borger at fritage ham for Skat; at det var ikke blot en Pligt men ogsaa en Ret for Borgerne at deltage i de til Statshusholdningen fornødne Udgifter. Det er en Betragtning, som synes mig naturlig at erindre, overfor en Mulighed som denne.

Men til alt dette kommer, at man skal lade være at skræmme Sparsommeligheden. Jeg skal villigt indrømme, at jeg hører til dem, der tror, at de fleste Mennesker sparer, ligesom Hvepsene bygger Rede; tager man Opsparingen fra dem, bygger de den op igen. Men der kunde maaske være en Del, der lod sig skræmme, som i deres eget Indre havde saa meget at overvinde for at føre Sparsommeligheden igen-

nem, at de faldt for Fristelsen og lod fem være lige. Jeg tror, man skal omgaaes Opsparingen med Varsomhed, ikke saa meget for Kapitalisternes som for Kapitalens Skyld.

Af hvad jeg nys har sagt om Sparsommelighed følger ogsaa, at jeg ikke har stor Tiltro til Diskontoens Højde som afgørende for Opsparingens Intensitet. Jeg tror, det er sjældent Folk lader sig friste af en højere Rente til større Sparsommelighed; snarere kunde man maaske sige, at da de fleste sparer — gennem Forsikring eller paa anden Maade — for til sin Tid at sikre sig selv eller deres efterladte et forud fastsat bestemt Beløb, saa vil de opspare jo mere des lavere Renten er. Dette faar nu imidlertid være, hvad det er. Denne Side af Sagen ligger forsaavidt uden for mit Emne, som jeg her taler om Kronens Købeevne, og jeg som før nævnt ikke mener, at denne i noget betydende Omfang eller i kortere Tid kan paavirkes af Sparsommelighed. Men Diskontoen har i denne Sammenhæng andre og væsentligere Opgaver. Dels vil det imellem Lande, der nyder hinandens Tillid, være afgørende for Kapitalens Bevægelser, hvilket Land der byder den højeste Forrentning. I den klassiske Gulddækningsteori spiller derfor Diskontoen den Rolle at standse Udstrømningen af Guld, ved at trække fremmede Kapitaler til, og derved bringe en Lættelse paa Valutamarkedet og et Fald i Varepriserne, til disse kommer paa Højde med de øvrige Guldländes, og Guldets Udstrømning standser. Men en Forhøjelse af Diskontoen har ogsaa den Opgave at lægge en Dæmper paa Produktionen og derigennem paa Forbruget ved at tvinge en Del Virksomheder til at gaa langsommere frem paa Grund af de større Driftsomkostninger. Diskontoforhøjelsen virker i denne Sammenhæng som en Kreditindskrænkning og har her sin fuldt legitime Opgave. Naturligvis skal den anvendes med Forsigtighed, og naturligvis er det meningsløst at forhøje Diskontoen samtidig med, at man forøger Udlaanene, men Diskontoen er et Middel mellem flere til at bringe Kapitalbehovet og Kapitaltilbudet i Ligevægt, og man opnaar i bedste Fald Inflation ved at nægte Seddelbanken Ret til at anvende Diskontomidlet efter sit bedste Skøn. Sagkyndigkommissionen har endog i sit Forslag til Reglerne for den nye tyske Guld-Rigsbank fastsat Bestemmelser, hvorefter Diskontoen automatisk skal stige, naar Bankens Reserver gaar under en vis Grænse. Jeg tror, man i nogen Grad har forset sig paa Diskontoen i den offentlige Diskussion her til Lands, og man kunde dog maaske opstille det Spørgsmaal, om det f. Eks. ikke havde været nok saa

fordelagtigt for det samfundsmæssigt saa betydningsfulde Byggeri, om man ved Landmandsbank-Rekonstruktionen i September 1920 havde sat Diskontoen væsentligt op over de 5 pCt., man da noterede, og saaledes ganske vist havde faaet et Fald i Obligationskurserne, men utvivlsomt samtidig havde sluppet for en Del af den Inflation, der stammer fra denne Rekonstruktion og som har ført med sig, at vi nu betaler Træ med svenske Kroner til 160 mod da 120 og Kul og Jern med £ til 26 mod da til 20^{1/2}. Jeg skal ikke komme nærmere ind herpaa, men blot nævne, at den hele Obligationsmasse er saa stor, og saa meget af den ligger fast, saaledes at en Stigning i Diskontoen ikke paa langt nær giver sig et tidsvarende Udsalg i Obligationskursernes Nedgang.

Om Gulddekning og Guldindløsning har jeg ikke meget at sige. Jeg har sagt, hvad jeg mener derom i et Par Anmeldelser i sidste Hefte af Nationaløkonomisk Tidsskrift, og skal derfor her blot erindre om, at den fælles Guldfoð, Verden havde siden Midten af 1870'erne, medførte, at Priserne bevægede sig ens i alle Lande; men Guldet kunde naturligvis ikke sikre et uforanderligt Prisniveau, og kan det formentlig endnu mindre i Fremtiden. Guldindløsningen kan da foruden at tilfredsstille et mystisk Behov i Menneskers Sind, kun lægge et Pres paa Centralbankerne til gennem deres Diskonto- og Udlåanspolitik og gennem Optagelse af Laan i Udlandet at holde Priserne i Niveau med andre Guldlandes. Prof. Axel Nielsen har i en Afhandling i Valutakonferencens Forhandlinger vist, at i mange Aar før Krigen var den klassiske Forudsætning for Guldindløsningen: Gennem Diskontoen at regulere Guldets Bevægelser fra Land til Land i Virkeligheden sat ud af Kraft her i Landet og erstattet med Optagelse af fremmede Laan, naar Guldet truede med at ville strømme ud.

Hvis Genoptagelse af Guldindløseligheden skal betyde, at vi igen skal lade Prisniveauet være bestemt af Guldet, er jeg en Modstander af at gaa tilbage til Guldindløselighed. Jeg tror, at man fra alle Sider ønsker, at Prisniveauet skal ligge fast; men fra Midten af 1890'erne indtil Verdenskrigens Udbrud steg Priserne maalt i Guld med henved 50 pCt., og er i de derefter forløbne 10 Aar steget med lige saa meget paany. En saadan Værdimaaler anser jeg for lidet svarende til Formaålet, og de nedarvede Forestillinger om Guldprisen som alle Prisers Generalnævner bygger da ogsaa paa den Forudsætning, at Guldets Værdi ikke forandrer sig (jfr. Ricardo). I Virkeligheden er vi gennem vore Pristal, som maa kunne

gøres bedre, mere omfattende endnu end de er, i Stand til at give en Erstatning for Guldet.

Jeg mener, at naar vi først er kommet til Leje i det Prisniveau, vi ønsker, bør vi blive der. Den Bankpolitik, der skal føres, skal da gaa ud paa, at Pristallet holdes ret nær uforandret. Det er selvfølgelig ikke Meningen, at der ikke kan komme mindre Svingninger; vi er blevne saa vant til at be-
tragte Prisforandringer som Resultater af Forandringer i Pen-
genes Mængde, at vi næsten har glemt, at forbigaaende Pris-
ændringer ogsaa kan opstaa ved svigtende Udbud af Varer
(vi har i det sidste Aar set det med Bomuld og Sukker), og
en saadan Prisstigning skal naturligvis ikke ophæves ved en
forøget Udlaansvirksomhed. Men den moderne Statistik er i
Stand til at vejlede meget langt paa disse Omraader. Under
et saadant jævnt Prisniveau var det for det første muligt altid
at føre en næsten rigtig Bankpolitik. Hvis der viste sig Tegn
til en almindelig Stigning eller Fald i Prisniveauet, maatte i
givet Fald Kreditten indskrænkes eller udvides for at modvirke
disse Bevægelser, og for at opnaa den rette Fordeling af Pro-
duktionen imellem Forbrugsgoder og Kapitalgoder. Jeg skal
ikke komme dybere ind paa disse Spørgsmaal her; om Pris-
stigningen og Kreditindskrænkning har jeg talt nok; om Pris-
faldet vil jeg kun sige, at forsaavidt der opstaar et Prisfald
paa Grund af, at Forholdet mellem Varemængde og Penge-
mængde ændres ved en stigende Varemængde, er det rimeligt
ved en Kreditudvidelse og en Diskontonesættelse at give
flere Del i de fremkommende Varer og at flytte en Del af
Produktionen over paa Tilvirkning af Kapitalgoder: Fabrikker,
Maskiner o. s. v. Men jeg er en Tilhænger af det stabile Pris-
niveau, ikke blot fordi jeg anser det for at afgive en nød-
vendig Prøve paa, om den Bankpolitik, der føres, er rigtig,
men ogsaa fordi kun det stabile Prisniveau giver Sikkerhed
for, at enhver faar den Del af Samfundsudbyttet, han har er-
hvervet sig Ret til. Hvad nytter det alle Arbejdere og fast-
lønnede, at de tilkæmper sig en større Løn, naar de Dagen
efter ser denne forsvinde i stigende Priser, og hvorfor skal
Samfundet betale de store Risikopræmier, som Erhvervslivet
beregner sig for at være dækkede mod store Prisfald. Men
sidst og mest er jeg en Tilhænger af det uforanderlige Pris-
niveau, fordi den, der sparer, skal have det tilbage igen, han
har sparet op. Det moderne Samfund har en fremragende Rets-
beskyttelse, et omfattende Forsikringsvæsen, brand- og dirkefri
Bankboxer o. s. v. Hvad nytter det alt, hvis vi ikke er sikrede

imod, at Værdierne, som ikke kan brænde, ikke kan stjæles, og som vi har Vished for bliver tilbagebetalt om et vist Aaremaal, i Mellemtiden enten er blevne til Støv gennem en Prisstigning eller gennem et Prisfald lægger en utaalelig Byrde paa det producerende Erhvervsliv. Prof. Cassel har nylig (Skandinaviske Kreditaktiebolagets Kvartalsskrift, April 1924) fæstet Opmærksomheden paa de Vanskeligheder, der kan opstaa med Hensyn til Tilvejebringelse af den fornødne Kapital, naar der maatte blive tilvejebragt sikre Tilstande i Mellemeuropa. Jeg anser Spørgsmaalet om at skaffe tilstrækkelig og billig Kapital for at være det betydningsfuldeste økonomiske Spørgsmaal, vi staar over for; deraf afhænger i stort Omfang, om vi kan beskæftige vor voksende Befolkning og faa den økonomisk, socialt og menneskeligt lige ulidelige Arbejdsløshed reduceret til et Minimum. For Opsparingens, Kapitaldannelsens og Kapitalanvendelsens Skyld er jeg en Tilhænger af det stabile Prisniveau.

Men som før sagt, det stabile Prisniveau er jo foreløbig et Fremtidshaab her til Lands. Vi skal først ned til Verdensmarkedets Niveau. Og da det vel ventes af mig, at jeg skal sige noget om Udsigterne hertil, og da man formentlig ogsaa kan fastslaa et og andet til Bedømmelse af vore Muligheder herfor, vil jeg imødekomme Forventningen, idet jeg naturligvis er fuldt klar over, at stort mere end Gætteværk kan det ikke blive. Niels Bohr er i Stand til at fastslaa Lovene for Atomernes Bevægelsesbaner i et Molekule, men hvad skal den stakkels Nationaløkonomi gøre, der maa se paa, at Værdien af £, den Mønt, hvori den største Del af Menneskeheden maaler sit økonomiske Vel og Ve, at denne Værdi forandrer sig kendeligt, fordi Mr. Mac Donald tager høj Hat paa for at gaa til Konference med sin Konge.

Imidlertid, jeg tror Udsigterne for en Bedring af Kronens Købeevne er gode. For det første har Staten meget smaa Beholdninger, saaledes at der ikke ad den Vej kan bringes ny Købekraft ud i Markedet. Dernæst er de private Bankers Kreditgivningsevne stærkt beslaglagt; de kan ikke heller skabe ny Købekraft. Og efter at Nationalbanken ved sit Cirkulære af 6. Marts d. A. med saa stor Styrke er gaaet ind i en Kreditindskrænkningsspolitik, er der altsaa ogsaa Sikkerhed for, at Banken ikke lader sig overtale til Udvidelser af sine Udlaan. I Virkeligheden ligger Forholdet efter min Mening saaledes, at en Tilvejebringelse af Ligevægt paa Statsbudgettet — og ved Tilvejebringelse af en saadan Ligevægt kunde man maaske nok (om fornødent) finde nogle Varer, der lod sig im-

portregulere og toldbeskatte samtidigt — ved Tilvejebringelse af en saadan Ligevægt og Oparbejdelse af et passende Overskud til en begyndende Afbetaling af de 40 Mill. Kr., som Staten laante af Nationalbanken ved Landmandsbankrekonstruktionen, vilde man have givet Deflationen en saa stærk Støtte, som det vistnok er forsvarligt at gøre for at undgaa et fuldstændigt Styrt. Det er naturligvis vanskeligt at anføre Tal, men jeg skulde dog tro, at for at komme ned paa det nuværende amerikansk-svenske Prisniveau vilde det være nødvendigt, at Nationalbanken nedbragte sine Udlaan, der nu er ca. 450 Mill. Kr. til omkring 250 Mill. Kr. Og da jeg f. Eks. kunde tænke mig, at 4 Aar var en passende Tid til at fuldføre Deflationen — af Hensyn til Byggeriet er det ønskeligt saa snart som muligt at komme ned til det Prisniveau, vi vil blive paa — skulde Bankens Udlaan altsaa formindskes med ca. 50 Mill. Kr. om Aaret og Prisniveauet falde med 6 à 8 pCt. aarlig. Jeg tror, at hvis Regering og Lovgivningsmagt udtrykkelig, paa samme Maade som i England i 1819 og som nu ved Nytaarstid i Sverige, tilkendegav sin Vilje til, at en saadan Prisnedgang skulde iværksættes, og hvis Staten yderligere hjalp til ved at tilvejebringe saa stort et Overskud i de to første Aar, at der hvert Aar kunde afbetales og tilintetgøres 20 Mill. Kr. af Gælden til Nationalbanken, saa vilde vi senest i Foraaret 1928 have Kronen i Paritet med Dollars og svenske Kroner, naturligvis forudsat, at disse ikke i Mellemtiden var steget stærkt fra det Niveau, paa hvilket de nu ligger. Yderligere kunde jeg jo tænke mig, at et og andet Punkt af Valutakonferencens Fællesudtalelse med Fordel paany kunde tages op. Jeg tænker navnlig paa en Foranstaltning som Forbudet mod Prisaftaler, hvis Gennemførelse synes mig meget paakrævet, og som vilde støtte Virkningerne af Kreditindskrænkningen, foruden at det vilde betyde en haardt tiltrængt Beskyttelse for Forbrugerne.

Hermed skal jeg slutte, og jeg kan gøre det med Ricardos Slutningsord fra „High price of Bullion“. Det hedder der saaledes: „Det staar mig klart, at jeg ikke har øget den Sum af Viden, som mange dygtige Økonomer har benyttet ved Belysningen af dette vigtige Emne. Det har heller ikke været mit Maal. Jeg har ønsket at give en rolig og upartisk Udredning af et Spørgsmaal, der er af stor Vigtighed for Samfundet, og hvis Vanrøgt kan faa saadanne Følger, som enhver der holder af sit Land kan komme til at beklage.“

MONOPOLUDVIKLINGEN INDENFOR ENGELSK ERHVERVSLIV OG LOVGIVNINGENS STILLING HERTIL.

Af Gustav Ole Bech.

I.

Enhver Sammenslutning mellem Erhvervsdrivende, hvorved de skaffer sig en afgørende Indflydelse paa en Vares Pris eller paa dens Produktions Størrelse, er en monopolistisk Sammenslutning. Den Form, disse Sammenslutninger antager, er i høj Grad afhængig af Retsordenen, hvorfor der først skal gives en Skildring af engelsk Rets Stilling overfor dem.

Den Slags monopolistiske Sammenslutninger, der opstaar ved at flere hidtil uafhængige Selskaber amalgameres, er fuldt ud lovlige, hvorfor de ikke skal behandles i denne Forbindelse.

Hvad derimod andre Former angaar, saa er i Følge „Trade Union Act“ fra 1876 enhver Sammenslutning, hvis Formaal er at gribe regulerende ind i den frie Konkurrence i noget Erhverv en „Trade Union“. Saadanne Foreninger kan blive registreret i Overensstemmelse med denne Lovs Regler og faar derved visse Rettigheder, derimod kan de ikke blive registreret under Aktieselskabsloven og Følgen heraf er, at Domstolene ikke vil behandle nogen Sag, der er anlagt med det Formaal at faa paalagt Skadeserstatning for Brud paa følgende Overenskomster: 1) Nogen Aftale, hvorefter Medlemmer forpligter sig til at sælge deres Varer, lede deres Virksomhed og antage deres Arbejdskraft paa bestemte Betingelser, 2) Nogen Overenskomst om Betaling af en Bøde eller Subskription, 3) Nogen Aftale om Anvendelse af Foreningens Midler, 4) Nogen Overenskomst imellem to „Trade Unions“ og 5) Nogen Aftale for at sikre en af de ovenfor nævnte Overenskomster.

De her nævnte Regler gælder dog kun for den Slags „Trade Unions“, som behandles nedenfor, og hvis Formaal er at fastsætte Varepriser, Produktionens Størrelse og lignende,

men derimod ikke for de „Trade Unions“, der svarer til vore Fagforeninger, thi disse indtager grundet paa forskellige Lovbestemmelser en Særstilling.

Dannelsen af disse Foreninger for at kontrollere Priser, Vareproduktionens Størrelse og lignende er ikke retsstridigt ej heller de lige ovenfor nævnte Overenskomster, men ethvert Medlem kan ustraffet bryde dem, naar det passer ham.

Imidlertid er det i de sidste Aar lykkedes at finde en Form, hvorved det faktisk bliver muligt at paalægge en Bøde for Brud paa denne Slags Aftaler. I 1912 dannede en Forening, hvis Formaal var at fastsætte Minimumspriser for en bestemt Vare, et Aktieselskab, som skulde administrere de Penge, Foreningen modtog fra sine Medlemmer. Dette Aktieselskab opnaaede at blive registreret som saadant, skønt dets Statuter indeholdt følgende Bestemmelse: „Selskabet kan med $\frac{3}{4}$ af dets Medlemmers Stemmer bestemme, at et Medlems Aktier kan sælges af Selskabet til de andre Aktieejere for en nominal Pris“.

I 1916 blev dette Aktieselskab anerkendt som et lovligt Aktieselskab af „Court of Appeal“¹⁾.

Dette er den almindelige Lovgivnings Stilling overfor monopolistiske Sammenslutninger²⁾. Hvad den specielle Krigslovgivning overfor Monopoler og Profitering angaar, skal der ikke her gaas ind paa den, da den nu er afviklet. Derimod findes der en Lov fra 1919 kaldet „Profiteering Act“, som er af en helt anden Karakter. Ganske vist gælder denne Lovs Bestemmelser heller ikke længere, men dels indeholdt den meget interessante Bestemmelser, dels bevirkede den, at der blev foretaget Undersøgelser af Komiteer, nedsatte af Regeringen, i omtrent 50 forskellige Erhverv for at udfinde, om monopolistiske Sammenslutninger fandtes i disse Erhverv, og, dersom dette var Tilfældet, om de misbrugte deres Magt. Disse Undersøgelser vil sikkert faa stor Betydning i Fremtiden, idet de og en anden Undersøgelse, som vi nedenfor skal komme ind paa, sandsynligvis vil bevirke, at man før eller senere faar en Lov, der vil indeholde Bestemmelser af noget lignende Art, som Loven af 1919.

¹⁾ Der nærmest svarer til den danske Landsret.

²⁾ Den Fremstilling, der her er givet af den almindelige Rets Stilling til monopolistiske Sammenslutninger, er taget fra John Miltons Tillæg til „Committee on Trusts“ Betænkning. Denne Betænkning skal vi nedenfor komme nærmere ind paa. John Milton var Kommissionens Sekretær.

Grunden til at Regeringen gennemførte „The Profiteering Act“ var sikkert den store Prisstigning, der kom i 1919 og som faldt sammen med Regeringens Afvikling af den Kontrol, den under Krigen havde ført med mange Erhverv.

Den offentlige Mening rejste sig stærkt mod denne Prisstigning, idet man mente, at mange Industrier benyttede Lejligheden til at hæve Priserne mere, end det vilde have været Tilfældet, dersom der havde hersket fri Konkurrence.

Loven af 1919 med en mindre Udvidelse, som den fik i 1920, søgte at hindre denne Profitering paa tre Maader. For det første giver den Board of Trade Ret til at undersøge Priser, Omkostninger og Profit paa ethvert Stadie af en Vares Produktion og Afsætning. For at blive i Stand hertil, faar Ministeriet Ret til at afæske enhver de Oplysninger, eventuelt under Ed, eller til at forlange forevist de Dokumenter, som anses for nødvendige for disse Undersøgelser. Efter at have foretaget en saadan, faar Ministeriet Ret til at fastsætte Maksimalpriser.

For det andet faar Board of Trade Ret til at modtage Klager over, at der ved Salg af nogen Vare, hvadenten det er Engros eller Detail, er taget en urimelig (unreasonable) Fortjeneste. Er dette Tilfældet, kan Ministeriet fastsætte en Maksimalpris og bestemme, at Køberen skal have det Beløb tilbage, som han har betalt for meget. Desuden kan Ministeriet anlægge Sag mod Sælgeren for at faa ham idømt Bøde eller Fængsel.

For det tredie bemyndiger Loven Board of Trade til at foretage Undersøgelser over, hvorvidt der i de forskellige Erhverv findes monopolistiske Sammenslutninger. Ogsaa for disse Undersøgelser har det samme Ret som ovenfor nævnt til at indkalde Vidner og forlange Dokumenter forelagt.

Endelig bestemmer Loven, at Ministeriet kan nedsætte Kommissioner og delegere den Magt, Loven giver det, til disse, dog med den Undtagelse, at Maksimalpriser kun kan fastsættes af Ministeriet selv.

Denne Lov gav Regeringen en overordentlig stor Magt til at foretage Indgreb i det frie Erhvervsliv. Imidlertid fik Loven ikke saa stor Betydning, som man havde ventet sig, for de første to af de ovennævnte Punkters vedkommende, som angik Regeringens Ret til at foretage Prisundersøgelser, modtage Klager over Priser og fastsætte Maksimalpriser.

En samlet Opgørelse af hvormange Prisundersøgelser, der har fundet Sted, ses ikke at være offentliggjort, men derimod

kan det oplyses, at Handelsministeren i Parlamentet har udtalt, at indtil d. 13. December 1920 var der af lokale Komiteer, thi til saadanne havde Regeringen overladt Undersøgelsen af Detailpriser, i 1797 forskellige Kommuner foretaget 4510 Undersøgelser, og i 1059 af disse var der fundet en urimelig Fortjeneste. Endvidere oplyste Ministeren, at der af en Centralkomite var foretaget 385 Undersøgelser af Klager over for høje Engrospriser, hvoraf man fandt, at der i 47 Tilfælde var taget for høj Avance.

Det ses altsaa, at denne Side af Loven ikke har haft særlig stor Betydning, men naturligvis kan det ikke vides, i hvor høj Grad Frygten for Undersøgelse har modvirket Tendensen til at tage en for stor Fortjeneste.

Hvad derimod den tredie af Lovens Bestemmelser angaar, hvorefter Handelsministeriet fik Ret til at undersøge, hvorvidt der i de forskellige Erhverv findes monopolistiske Sammenslutninger, saa har den faaet megen stor Betydning. Ministeriet nedsatte nemlig i 1919 en Kommission, der igen nedsatte talrige Underkommissioner, og disse har foretaget Undersøgelser af den lige ovenfor nævnte Art i c. 50 forskellige Industrier. Disse Undersøgelser fandt Sted i Tiden fra Efteraaret 1919 til Foraaret 1921, thi „Profiteering Act“ udløb i Maj 1921.

Naar den daværende Koalitionsregering ikke vilde forlænge Lovens Gyldighed, trods Opfordring fra Oppositionen, skyldtes det, dels at den mente, der ikke foregik nogen særlig Profitering paa det daværende Tidspunkt, og dels at den opfattede Dele af Loven som kun egnende sig for ekstraordinære Forhold. Derimod udtalte Handelsministeren, at det var Hensigten senere at forelægge en Lov om monopolistiske Sammenslutninger, og saa vidt det kan ses, tænkte man sig nærmest at gøre de Bestemmelser i „Profiteering Act“, hvorefter Regeringen fik Ret til at undersøge, hvorvidt saadanne fandtes, og om de misbrugte deres Magt, permanente. Imidlertid er der hverken af den daværende eller senere Regeringer blevet forelagt et saadant Lovforslag. Man ser altsaa, at man i England ikke søger at bekæmpe den monopolistiske Udvikling, der finder Sted i moderne Erhvervsliv, ved simpelt hen at erklære den for ulovlig. Nej, man erkender, at det er den naturlige Udvikling, men til Gengæld forstaar man ogsaa, at det kan blive nødvendigt, at Staten griber ind for at beskytte Forbrugerne. Denne Tankegang kommer ogsaa frem i forskellige Reporter, afgivet af Kommissioner, nedsat af Rege-

ringen¹⁾. Her kan først og fremmest nævnes den, der blev afgivet af „Committee on Trusts“ i 1918. Denne Komite var nedsat af „Ministry of Reconstruction“ i Februar 1918 for at undersøge: „Om det vil være nødvendigt at træffe nogle Forholdsregler for at beskytte Forbrugerne, og i saa Fald hvilke, i Betragtning af den Udvikling, der er foregaaet i de sidste Aar i Retning af monopolistiske Sammenslutninger“.

For det første finder man ikke i „Committee on Trusts“ Report nogen Antydning af, at man skal søge at modvirke Trustbevægelsen ved at tilstræbe fri Konkurrence genindført. Derimod udtaler den følgende: „Vi er enstemmigt af den Opfattelse, at det vil være ønskeligt at faa oprettet en Institution, hvis Opgave skal være at undersøge monopolistiske Sammenslutningers Handlinger“. Denne Institution skal sammen med Board of Trade foretage Undersøgelser over alle denne Slags Sammenslutninger og for at kunne gøre dette, skal den have Ret til at afhøre Vidner under Ed og til at forlange Forretningsbøger og Papirer forelagt. Endelig skal der aarligt afgives en Beretning til Parlamentet om de foretagne Undersøgelser.

En anden Kommissionsbetænkning, hvori Synet paa Sammenslutninger ogsaa kommer godt frem, er den, der blev afgivet af en i 1918 nedsat Kommission, hvis Formaal var at undersøge den engelske Jernindustri Stilling efter Krigen. Denne Kommission udtaler, at Grunden til den Stagnation, der før Krigen herskede i den engelske Jern- og Staalindustri i Modsætning til den stadige Udvikling, der fandt Sted i denne Industri i Tyskland og U. S. A., først og fremmest maatte søges i den Individualisme, der herskede i den engelske Jernindustri, i Modsætning til Koncentrationen i de to andre Landes. Derfor foreslaar Kommissionen: 1) at de forskellige Virksomheder danner en Organisation for at sikre sig de nødvendige Raastoffer, 2) at der dannedes en for hele Industrien fælles Salgsorganisation for derved at sælge Varenne paa den mest økonomiske Maade. Herved vilde man ogsaa blive i Stand til at fordele Ordrene paa de forskellige Bedrifter, saaledes at de saa vidt muligt kun producerede deres „standard products“, og 3) at de forskellige Foretagender

¹⁾ Den Slags Kommissioner spiller en stor Rolle i England. I Almindelighed bestaar de ikke af Politikere, men af Repræsentanter for de forskellige Grene af det økonomiske Liv, nogle Repræsentanter for de forskellige Ministerier, og desuden findes der ofte en Økonom blandt Medlemmerne.

skulde danne Sammenslutninger for at lave nye moderne Anlæg¹⁾.

Endelig kan anføres, at ingen af de Betænkninger, der er blevet afgivet af Kommissioner nedsatte under „Profiteering Act“ for at undersøge Udviklingen i de enkelte Industrier, foreslaar, at man skal søge at ophæve de monopolistiske Sammenslutninger. Alle erkender, at de er et Produkt af den naturlige Udvikling. De, der kommer nærmere ind paa, hvad Statens Stilling bør være overfor dem, slutter sig til „Committee on Trusts“ Forslag.

II.

Der er ovenfor givet en Skildring af Lovgivningens og den offentlige Menings Stilling overfor monopolistiske Sammenslutninger. Nedenfor skal der gives en Beskrivelse af den faktiske Udvikling i engelsk Industri af disse Sammenslutninger. Materialet hertil er taget dels fra „Committee on Trusts“ Betænkning²⁾, dels fra Betænkninger, der er afgivet af de Kommissioner, der blev nedsatte under „Profiteering Act“ for at undersøge Forholdene i forskellige Erhverv. Da der imidlertid ikke i en Tidsskriftsartikel kan gives en Beskrivelse af 50 forskellige Erhverv, skal vi i det væsentlige holde os til følgende: Cementindustrien, Glasflaskefabrikationen, Sprængstofindustrien, den elektriske Kabelindustri, Skotøjsreparationen, „Light Casting“ Industrien, Saltindustrien og Mælkehandelen.

Først skal der gives en Beskrivelse af de monopolistiske Sammenslutningers Omfang, Former og Aarsagerne til deres Fremkomst, derefter en Fremstilling af deres Politik, særligt deres Prispolitik.

1.

De monopolistiske Sammenslutningers Former, Omfang og Aarsagerne til deres Fremkomst.

I England skelner man mellem „gentlemen's agreement“, Association og Amalgamation.

En „gentlemen's agreement“ er en mundtlig Aftale mel-

¹⁾ Da denne Kommission udelukkende bestod af Repræsentanter for Jern- og Staalindustrien, er det en skarp Fordømmelse af deres egne tidligere Handlinger.

²⁾ Heri indbefattet det ovenfor nævnte Tillæg udarbejdet af Kommissionens Sekretær John Milton paa Grundlag af Oplysninger afgivet til Kommissionen.

dem Erhvervsdrivende om Priser, Produktionens Størrelse og lignende. Disse Aftaler er meget almindelige i lokal Handel. Som Eksempel kan nævnes Overenskomst mellem Kulhandlere om Priser og Salgsdistrikt.

Associationer er Foreninger med egne Love, eget Personale og Kontingent. Deres Maade at virke paa er meget forskellig. Nogle aftaler kun fælles Priser, andre enes ogsaa om Produktionens Størrelse eller ens Betingelser, naar et Arbejde gives til offentligt Udbud, og atter andre har et Poolsystem. Et saadant System fandt „Committee on Trusts“ i en Del Tilfælde og anfører den nedenfor beskrevne Ordning som ret typisk. Da Associationen dannedes, beregnede man, hvor stor en Del af den samlede Produktion, hver enkelt Virksomhed havde, og denne Procent tildeltes dem for Fremtiden, hvorimod man ikke fastslog den fremtidige Produktions absolutte Størrelse.

Overskred en Virksomhed den den tildelte Procent, skulde den betale 5 % af Overskridelsens Værdi. Omvendt, udgjorde dens Produktion ikke den Del af den samlede Produktion, som var tildelt den, modtog den 5 % af Værdien af den Produktion, som den ikke havde produceret, skønt den havde haft Ret dertil.

Nogle Poolsystemer havde Bestemmelser om Minimumspriser, andre havde fundet, at det var unødvendigt.

Endelig fandtes der Regler om Betaling af Bøder for Brud paa Overenskomsten.

I nogle Tilfælde fandt Kommissionen, at Resultatet af en Pool var, at et Medlem helt holdt op med at producere eller indskrænkede sin Produktion. At dette ogsaa har været ønsket af andre Medlemmer af Associationen, ses af følgende Udtalelse, som er afgivet af „et Vidne med stor Erfaring“ til Kommissionen: „Det er Fremskridtets Lov, at den mindre egnede maa gaa, men i Praksis er Fremskridtet besværliggjort, fordi han ikke vil gaa, saa i Stedet for at prøve at slaa ham ud, var de blevet enige om, at det var bedre at pensionere ham, fordi det kostede meget mindre“.

Poolsystemet synes at være den højeste Form for Associationer, idet Associationer med et fælles Salgskontor til at modtage og fordele Ordrene ikke ses at findes.

Amalgamationerne er af to Slags, enten foretages de ved, at der dannes et nyt Selskab, hvis Formaal er at erhverve helt eller delvis Aktiekapitalen i en Række Selskaber, eller de sker ved at et eksisterende Selskab opsluger eet eller flere an-

dre. I England plejer den første Form af Amalgamation at gaa i horizontal Retning, hvilket vil sige, at Virksomheder paa samme Trin af Produktionen slaaes sammen, medens den anden Form mest bruges ved vertikale Amalgamationer, hvor Virksomheder paa forskelligt Trin af en Vares Fabrikation og Salg forenes.

Den Centralisation af Ledelsen, der foregaar ved de horizontale Amalgamationer, synes at være meget forskellig. I nogle Tilfælde beholder de tidligere selvstændige Virksomheder stadigt en ret stor Uafhængighed, om end visse Ting, især Køb af Raastoffer og Salg af Produkterne, foretages af Hovedbestyrelsen. Andre af disse Sammenslutninger synes derimod fuldt ud at virke som een økonomisk Enhed. Den horizontale Amalgamation findes særligt i følgende Erhverv: Blegning, Farvning, Spinderier, Tapet og Cement.

Den vertikale Amalgamation synes endnu ikke saa udbredt, som den horizontale. Den findes særligt i Jern- og Staalindustrien, Kemisk- og Sæbeindustrien. Hvad Jern- og Staalindustrien angaar, saa er den af ret ny Dato, thi den ovenfor omtalte Kommission, der undersøgte Jern- og Staalindustriens Forhold, fandt, at den var meget individualiseret. Efter Krigen har der imidlertid fundet store Amalgamationer Sted i vertikal Retning, ja man er ogsaa gaaet til at sammenslutte Kul og Jern, saaledes at Billedet nu er et andet end før Krigen. En nøjere Skildring af Udviklingen i denne Industri lader det sig dog ikke gøre at give, da den ikke er undersøgt under „Profiteering Act“ og heller ikke i Detailler af „Committee on Trusts“.¹⁾

Det kan her nævnes, at i Modsætning til Jernindustrien, er Kulindustrien stadigt meget individualistisk, der findes saaledes 1452 Selskaber, der har 3,300 Miner. Dog findes der i denne Industri en vis Form for Sammenslutning, idet der er en Del Eksempler paa, at to nominelt uafhængige Selskaber indbyrdes bytter Aktier og har „interlocking directorates“. — Endelig kan nævnes, at mange lokale Associationer maaske af en noget løsere Karakter findes mellem Engros- og Detailhandlere.

Hvad Sammenslutningernes Omfang angaar, saa er det umuligt at give en nøjagtig Opgørelse herover, da der langt

¹⁾ Dog kan det oplyses, at for Raajerns vedkommende behersker $\frac{1}{5}$ af Virksomhederne over Halvdelen af Produktionen, og i Staalindustrien har $\frac{1}{4}$ af Virksomhederne $\frac{3}{4}$ af Produktionen.

fra foreligger Undersøgelser fra alle Industrier. Til Belysning heraf skal følgende Citat fra „Committee on Trusts“ anføres: „Vi har fundet, at der i enhver betydelig Gren af Erhvervslivet er en stadigt voksende Tendens til at danne monopolistiske S sammenslutninger, hvis Formaal er at indskrænke Konkurrencen. Mange af de S sammenslutninger, vi har fundet, er blevet dannet i de sidste Aar, og den største Del af dem synes at stamme fra dette Aarhundrede. Af Grunde, vi senere skal komme ind paa, har der været en stor Vækst i Bevægelsen under Krigen“. Senere udtaler Kommissionen: „Vi er overbeviste om, at monopolistiske S sammenslutninger vokser hurtigt i dette Land, og de vil maaske i nær Fremtid udøve en overordentlig stor Kontrol over alle betydelige Grene af engelsk Erhvervsliv“.

En talmæssig Opgørelse er som sagt umulig, dog kan anføres, at „Committee on Trusts“ Sekretær i det ovennævnte Tillæg til Betænkningen siger, at der findes adskilligt over 500 Associationer, og at i utallige Grene af Erhvervslivet kontrolleres fra 80 % til 100 % af Produktionen af en S sammenslutning. Han anfører ogsaa, at en S sammenslutning, der kontrollerer 80 % af Produktionen, faktisk kan kontrollere vedkommende Industri.

En Opgørelse over, om Amalgamationer eller Associationer er mest udbredt, findes ikke, men saa vidt det kan ses, synes det absolut at være Associationerne. En anden Sag er, at der maaske ofte indenfor Associationerne findes een eller flere Amalgamationer, men uden at een af dem har en afgørende Indflydelse. Men selv om S sammenslutningerne er meget udbredte, er det dog endnu ikke saaledes, at de behersker hele Erhvervslivet. Kommissionens Sekretær udtaler udtrykkeligt, at der stadigt er mange Erhverv, smaa som store, hvor der ikke findes S sammenslutninger, der har nogen videre Magt, og hvor Konkurrencen endnu gør sig gældende. Som Eksempel herpaa nævner han Skibsbygning.

Hvad endelig Aarsagerne til S sammenslutninger angaar, udtaler „Committee on Trusts“, at den i mange Tilfælde har været stærk Konkurrence indenfor Erhvervet og deraf følgende trykkende Forhold. I mange af de Betænkninger, der er afgivet af Kommissionerne nedsatte under „Profiteering Act“, angives den samme Aarsag. I adskillige Tilfælde anføres det ogsaa, at man derved bedre kan møde Udlandets Konkurrence. Dernæst har Regeringens Indgreb i Erhvervslivet i Krigsaarene bevirket, at eksisterende Associationer er vokset og nye er

blevet dannet. „Committee on Trusts“ udtaler, at de, der før har staaet udenfor en Association i deres Erhverv, tit har set sig nødsaget til at slutte sig til Associationen, da Regeringen ofte raadspurgte denne og brugte den til at fordele Industriens Raastoffer. I mange Erhverv, hvor der ikke fandtes Associationer, er der blevet dannet Foreninger for at varetage Erhvervets Interesser under Krigsforholdene, og disse er eller tænkes at ville glide over til almindelige Associationer¹⁾.

Efter nu i Almindelighed at have givet en Skildring af de monopolistiske Sammenslutningers Former, Omfang og Aarsagerne til deres Opstaaen, skal der nedenfor gives en Beskrivelse af de samme Forhold indenfor nogle af de Industrier, der er blevet undersøgt af Kommissioner nedsatte under „Pro-fiteering Act“.

Cementindustrien.

I Aaret 1900 dannedes den første Sammenslutning indenfor denne Industri, idet 27 forskellige Virksomheder blev amalgamerede i „Associated Portland Cement Manufactures Ltd.“. Skønt dette var en meget betydelig Sammenslutning, var dens finansielle Stilling ikke særlig god, da der i Aarene efter dens Dannelse herskede stor saavel indenlandsk som udenlandsk Konkurrence i denne Industri. Man søgte at hemme Konkurrencen ved forskellige lokale Associationer, men det næste store Skridt for at sammenslutte Industrien kommer dog først i 1912, da der finder en ny stor Amalgamation Sted af 21 hidtil uafhængige Virksomheder. Det ny Selskabs Navn blev „The British Portland Cement Manufactures Ltd.“; det var stiftet af den i 1900 dannede Amalgamation, „Associated Portland Cement Manufactures Ltd.“, som laa med 70 % af de almindelige Aktier i det nye Selskab.

Endelig dannedes der i 1918 en Association, der omfattede 90 % af Industriens samlede Produktion, kaldet „The Cement Manufactures Federation“. Af denne er de to ovenfor nævnte Selskaber, der tilsammen har 75 % af den samlede Produktion, Medlemmer, og skønt de ikke har Stemmeflertal i den, er de dog i Stand til at udøve en kontrollerende Indflydelse i den.

Som Aarsager til disse Sammenslutningers Dannelse an-

¹⁾ Desuden kan nævnes, at grundet paa Krigsforholdene havde mange Industrier foretaget store Udvidelser, saa Konkurrencen vilde blive meget haard, dersom man ikke sluttede Overenskomster. Opgangen efter Krigen havde samme Resultat.

gives dels haard indenlandsk og udenlandsk Konkurrence dels Nødvendigheden af at skaffe Kapital til moderne Anlæg, men saadanne kunde kun skaffes af store Selskaber. Dannelsen af „Associated Portland Cement Manufactures Ltd.“ førte ogsaa i nogen Grad til forbedrede Anlæg, men det angives, at de daarlige Tider i høj Grad hemmede dette. At Selskabet har virket under trykkende Forhold, ses ogsaa af, at det op til 1919 ikke har givet Udbytte af de almindelige Aktier undtagen i eet Aar. Imidlertid foreligger der den Mulighed, at Selskabet er overkapitaliseret, thi Amalgamationen skete ikke ved en Vurdering af de enkelte Aktiver, men Basis var det Udbytte, der var givet i en Række Aar. Endelig kan anføres, at af en samlet Kapitaludstedelse kort efter Selskabets Dannelse paa 6,8 Mill. £ var kun de 1,9 Mill. £ almindelige Aktier, Resten Præferenceaktier og Obligationer, og ved Udgangen af 1919 udgjorde de almindelige Aktier stadigt 1,9 Mill. £, hvorimod den samlede Kapital var vokset til 8,5 Mill. £.

Glasflaskeindustrien.

I denne Industri herskede der i 1907 meget trykkende Forhold, ligesom den udenlandske Konkurrence føltes ret stærkt. Som Følge heraf dannedes der i dette Aar en Association, kaldet „Association of Glass Bottle Manufactures of Great Britain and Ireland“, der beherskede 97 % af denne Industris Produktion. Formaalet var at regulere Priserne. I 1908 dannede 90 % af denne Associations Medlemmer et Aktieselskab, „British Association of Glass Bottle Manufactures Ltd.“, for sammen med tyske, østrig-ungarske, svenske, hollandske og danske Fabrikanter at erhverve Patentet for Europa paa „The Owens Automatic Machine“. Dette erhvervedes ogsaa af et Selskab, kaldet „Europäischer Verband der Flaschenfabriken“, af hvilket det lige nævnte engelske Selskab var Medlem, og derved erhvervede det Patentretten for Englands vedkommende. Samtidig sluttedes der Aftaler, hvorefter Kontinentet forpligtede sig til ikke at undersælge de engelske Fabrikanter i England og omvendt.

Næste Face i Udviklingen finder saa Sted i 1912, hvor 60 % af den første (prisregulerende) Association amalgameres i „United Glass Bottle Manufactures Ltd.“, som ejede 50 % af Kapitalen i „British Association of Glass Bottle Manufactures Ltd.“, der havde Owens Patent i England. Ved denne Amalgamation synes der ikke at have fundet nogen Overkapitalisering Sted, idet enhver Fabriks Værdi fastsattes

af en udenforstaaende Mand. I alle Tilfælde gav dette Selskab i Aarene efter Amalgamationen gode Udbytter.

Dette bevirkede, at visse Finansinteresser søgte at trænge ind i Glasflaskeindustrien. Det skete ved, at man i Begyndelsen af 1919 oprettede et Selskab, „British Glass Industries Ltd.“, som snart erhvervede Kapitalen i nogle mindre Glasflaskefabrikker. Imidlertid var „United Glass Bottle Manufacturers Ltd.“ en meget stærk Konkurrent for det nye Selskab, dels fordi det havde Owens Patent, dels fordi det lige havde anlagt en fuldt ud moderne Fabrik, der ikke alene var belavet paa en udvidet Produktion for England, men ogsaa for Verdensmarkedet. Dog ingen af Parterne synes at have ønsket en Kamp, og Resultatet blev derfor, at „British Glass Industries Ltd.“ erhvervede alle „United Glass Bottle Manufacturers Ltd.“'s almindelige Aktier. Disse lød paa £ 1 og blev overtaget til Kurs £ 3 10 sh. For at kunne gøre dette, udstedte „British Glass Industries Ltd.“ 800 000 nye £ 1's Aktier til Kurs £ 3 10 sh., hvilket bragte dets udstedte Kapital op paa 1,4 Mill. £, og den herpaa indbetalte Præmie til 2,4 Mill. £. Denne Præmie kapitaliseredes saa ved Udstedelse af Friaktier, hvorved den samlede Aktiekapital bragtes op til 3,5 Mill. £. Med Hensyn hertil udtaler den Komite, der har undersøgt denne Industris Forhold, følgende: „Hvad Kapitaliseringen af Præmier angaar, er det blevet vist os, at den reelle Værdi af Selskabets Aktiver ikke svarer til Aktiekapitalens nominelle Værdi af 3,5 Mill. £, og dersom der skal betales Dividende, som er i Stand til at tilfredsstille Aktieejere, der har erhvervet Aktier, der blev solgt med en stor Præmie, maa Forrentningen af de reelle Værdier være høj og udsat for berettiget Kritik.“ Med andre Ord, Finansinteressernes Indtrængen har bevirket en Overkapitalisering.

Den elektriske Kabelindustri.

I denne Industri findes der ikke et stort Selskab, der har en dominerende Stilling, som i de to ovenfor gennemgaaede, men derimod adskillige Associationer, af hvilke langt den vigtigste er „The Cabel Makers Association“, der blev dannet i 1899, og som kontrollerer 90 % af selve den elektriske Kabelindustri's Produktion. Aarsagen til dens Dannelse var Fare for, at Varnes Kvalitet skulde forringes, grundet paa den ivrige Konkurrence. At Sammenslutningen virkelig har været i Stand til at opretholde Kvaliteten, ses af følgende Udtalelse fra Ko-

miteen, der har undersøgt denne Industri: „Den elektriske Kabelindustri har været blomstrende i dette Land i mange Aar, og i Modsætning til mange andre Industrier ikke lidt alvorligt under udenlandsk Konkurrence. Dette maa tilskrives, at Industrien er stærkt organiseret, og at engelske Fabrikanter nyder Verdensry for deres Produkts Kvalitet.“

Skotøjsreparationen.

Indenfor dette Erhverv findes ligesom indenfor Kabelindustrien Associationer, der har virket meget gavnligt.

Den Komite, der har behandlet dette Erhverv, udtaler først, at Majoriteten af dem, der levede heraf, havde i en lang Periode før Krigen været daarligt betalte og havde arbejdet længe. En lav Levestandard herskede i Erhvervet, og den lille Mesters økonomiske Forhold var ikke meget bedre end hans Arbejderes. Mestrene arbejdede selv længe og forlangte det samme af deres Arbejdere. Senere anføres det, at saa sent som i 1910 var 50 % af Erhvervets Medlemmer villige til at arbejde for hvad Løn, det skulde være, men Resultatet var ogsaa, at Materialet tit var daarligt. Et andet Forhold, der bevirkede det samme, var, at særligt i de fattige Kvarterer paa-tog mange ufaglærte sig Reparationsarbejde i deres Fritid. Alle disse Forhold resulterede i stærk Konkurrence, men saa i Aarene omkring 1914 begynder man at danne Associationer, og siden er deres Betydning vokset stærkt og hurtigt med det Resultat, at i de store Byer tilhører Flertallet af Mestrene disse Associationer, medens det i de mindre Byer kun er de større Mestre.

Associationerne har indført bedre Teknik, ophjulpet Medlemmernes faglige Viden og fastsat Priserne, og skønt disse er stegne herved, finder Kommissionen, at Associationerne har virket meget gavnligt, idet de dels har forbedret Arbejdets og Materialets Kvalitet, dels de sociale Forhold, og dette saavel for Mestrene som for Arbejderne, saaledes at Industrien som Helhed nu frembyder et langt sundere Billede end før.

Sprængstofindustrien.

Den Komite, der beskæftigede sig med denne Industri, undersøgte kun Produktionen af de Sprængstoffer, der hovedsageligt bruges i Miner og til industrielt Brug, hvorfor ogsaa kun de Virksomheder, der i Fredstid beskæftiger sig hermed, faldt ind under Undersøgelsen. Imidlertid betyder denne Skille-

linie ikke saa meget, thi de samme Virksomheder vil ogsaa producere Ammunition, lige som hele deres Produktion under Krigsforhold fortrinsvis falder herpaa.

I 1907 dannedes der 3 Associationer i Sprængstofindustrien for forskellige af dens Grene. Aarsagen var, at man vilde stoppe den stærke Konkurrence, der herskede, og desuden saa vidt muligt søge at optræde i Fællesskab. Disse Associationer fastsatte Priser og andre Salgsbetingelser, og der var forskellige Straffebestemmelser bl. a. Pengebøder, dersom Aftalerne blev brudt. Senere sluttede disse Associationer Aftaler med Fabrikanter i Udlandet, og Resultatet var, at de 3 Associationer var i Stand til at beherske Hjemmemarkedet for alle de væsentligste Sprængstoffer. I 1917 kom der Tanker frem om at lave en stor Amalgamation i denne Industri, og da man under Krigen maatte have Regeringens Samtykke til ny Kapitaludstedelse, indgav man et Forslag herom til Regeringen. Man begrundede den ønskede Amalgamation med at henvise til, at det var nødvendigt for at kunne imødegaa organiseret udenlandsk Konkurrence efter Krigen. Man vilde ogsaa være i Stand til at foretage store Besparelser ved Indkøb af Raastoffer, Fabrikation og Salg af Varerne, ligesom man langt bedre vilde kunne foretage videnskabelige Undersøgelser. Desuden anførtes det, at efter Krigen maatte mange Fabrikker, der nu producerede Sprængstoffer, gaa over til andre Ting, og blev dette foretaget systematisk, vilde det være langt bedre og lettere kunde lykkes.

Regeringen indrømmede, at disse Synspunkter var fuldkommen rigtige, men da man var betænkelig ved den Magt, en stor Trust vilde faa netop paa dette Omraade, gav Regeringen kun sit Samtykke til Amalgamationen paa Betingelse af, at det nye Selskab sluttede følgende Overenskomst med den: „Handelsministeren kan til enhver Tid, dersom han mener, at den Pris, hvortil Amalgamationen sælger eller tilbyder sine Produkter, er urimelig, fastsætte en Maksimalpris for dem under passende Hensyntagen til Produktionsomkostningerne, en rimelig Fortjeneste og enhver anden relevant Omstændighed, og saa længe der er fastsat en Maksimalpris, skal Selskabet fremskaffe Varen til en Pris, der ikke er højere, end den fastsatte.“

Efter at denne Overenskomst var afsluttet, dannede man det nye Selskab, som kaldtes „Explosives Trade Ltd.“, senere forandredes Navnet til „Nobel Industries Ltd.“ Der fandt ikke noget offentligt Udbud af Aktier Sted, men de tidligere Selskabers ombyttedes med det nyes. 33 af de tidligere Selskaber

gik helt op i det nye, endvidere sikrede man sig over 75 % af Aktiekapitalen i 14 andre Selskaber, mellem $33\frac{1}{3}$ % og 75 % i 24 Selskaber og under $33\frac{1}{3}$ % i 7 Selskaber, saaledes at hele S sammenslutningen, hvis indbetalte Aktiekapital udgjorde 18,7 Mill. £, hvoraf 7,9 Mill. £ var almindelige Aktier, kom til at omfatte 78 Selskaber. Herved fik „Nobel Industries Ltd.“ faktisk den afgørende Indflydelse indenfor de tidligere omtalte Associationer, og følgelig maa den siges at have et faktisk Monopol paa Hjemmemarkedet.

Hvad Finansieringen af denne Amalgamation angaar, synes der ikke at have fundet nogen Overkapitalisering Sted, hvorfor Selskabets Bestyrelse ogsaa kunde oplyse, at det kun var nødvendigt at have den samme Fortjeneste, som de enkelte Selskaber havde haft før Krigen, for at betale et rimeligt Udbytte.

2.

De monopolistiske S sammenslutningers Politik, særligt deres Prispolitik.

Ovenfor, hvor der er talt om S sammenslutningernes Former, er der først givet en Skildring af dem i Almindelighed. Desværre er det ret umuligt at give en Beskrivelse af S sammenslutningernes Politik i Almindelighed. Dette skyldes, dels at „Committee on Trusts“ kun giver en Fremstilling af den Maade, S sammenslutningerne kan optræde paa, men ikke en Skildring af, hvordan de engelske S sammenslutninger i Regelen faktisk har optraadt, dels at de forskellige Komiteer, nedsatte under „Profiteering Act“, hovedsagelig kun kommer ind paa at bedømme, om de monopolistiske S sammenslutninger har misbrugt deres Magt til at skaffe sig en for høj Fortjeneste, særligt i Krigsaarene og derefter, men kun nu og da strejfer Spørgsmaalet, hvorvidt S sammenslutningerne enten har eller kan gennemføre Forbedringer. Det er med andre Ord kun Prispolitikken, det ud fra disse Betænkninger er muligt at danne sig lidt Overblik over. Imidlertid kan man ikke af 50 Undersøgelser danne sig et fuldt troværdigt Billede, saa meget mere som en Del af Kommissionerne ikke er i Stand til at udtale sig bestemt ud fra de foreliggende Oplysninger.

En Del af de øvrige Kommissioner udtaler, at der ikke foreligger urimelig Fortjeneste, andre finder derimod, at dette er Tilfældet, men sjældent finder de meget urimelige Priser. Alt i alt maa man sige, at disse Kommissioners Bedømmelse af

de monopolistiske Sammenslutningers Politik er ret gunstig for dem.

I samme Retning gaar en Udtalelse fra Ammunitionsministeriet, der under Krigen kom i Forbindelse med mange Sammenslutninger. Af denne Udtalelse, der findes i „Committee on Trusts“ Betænkning, ses, at Ministeriet mener, at de fleste monopolistiske Sammenslutninger har gennemført Besparelser i Driften, bedre Kvalitet, Udveksling af teknisk Viden, og skønt de har reguleret Priserne, har Konsumenterne i Almindelighed ikke lidt herunder. Dog maa man huske paa, at Ministeriet kom i Forbindelse med disse Sammenslutninger under Krigen, hvorfor de maaske dels af patriotiske Grunde, dels fordi det under de Omstændigheder vilde være ret farligt for en Industri at tage altfor stor Fortjeneste paa dens Leverancer til Regeringen, optraadte anderledens, end de gør under almindelige Forhold.

Af disse forskellige Udtalelser kan man i alle Tilfælde nok slutte, at grove Misbrug fra de monopolistiske Sammenslutningers Side mere er Undtagelsen end Regelen, hvorimod det ikke er muligt at udtale noget bestemt om, i hvor høj Grad Sammenslutningerne har ført til tekniske og økonomiske Fremskridt.

Nedenfor skal der gives en Beskrivelse af nogle forskellige Industriers Prispolitik og den Bedømmelse, som de Komiteer, der har behandlet dem, har givet heraf, da dette vil være den bedste Maade at give et Billede af de Linier, de monopolistiske Sammenslutningers Prispolitik følger i England.

Cementindustrien.

Som tidligere nævnt findes der i denne Industri to store Amalgamationer og en Association, der behersker 90 % af Produktionen og fastsætter Minimumspriser. Om disse udtaler Komiteen: „Skønt vi ikke har nogen Grund til at tvivle om, at de oprindelige Prislister, der var lavede af lokale Associationer, der eksisterede før den nuværende fra 1918, var rimelige, saa kan vi ikke billige et System, hvorefter Konsumenternes Priser blot bestemmes ved en Forhøjelse af tidligere Associationers Priser, naar Produktionsomkostningerne stiger, uden at man tager passende Hensyn til saadanne Forandringer i disse, som maa fremkomme ved forbedrede Metoder og lignende. Vi mener, at Minimumspriser skal fastsættes ved en periodisk Betragtning af Omkostningerne.“

Men selv om Komiteen fordømmer Princippet, mener den ikke, at Associationen hidtil har fastsat for høje Priser, tværtimod udtaler den udtrykkeligt, at den forbedrede Organisation blandt andet i Forbindelse med øget Eksport har forbedret Industriens finansielle Stilling, som før ikke havde været særlig god „uden imidlertid at forøge Cementpriserne urimeligt.“

Derimod er Komiteen ikke vis paa, at dette ikke vil ske i Fremtiden, hvorfor den slutter sig til „Committee on Trusts“ Forslag om Oprettelse af en fast Institution, der skal undersøge disse Sammenslutninger.

Men Associationen har en anden Opgave foruden at fastsætte Priser, idet den ogsaa organiserer Salget. Den søger at binde Grossisterne til sig ved en Bestemmelse om, at de faar en større Rabat fra Minimumsprisen end den almindelige, dersom de vil forpligte sig til 1 kun at købe fra Medlemmer af Associationen, 2 til ikke at videresælge under Associationens Minimumspris og 3 desuden opfylde de øvrige fastsatte Regler for Salget.¹⁾

Den Rabat, der gives Grossisterne, dersom de gaar ind paa disse Betingelser, er meget betydeligt større end den, de ellers faar, men giver dem dog kun en rimelig Fortjeneste efter Komiteens Opfattelse.

Dette System har ført til, at Fabrikanternes Association udøver en stor Kontrol over Værnernes Fordeling. Komiteen fordømmer det, da det vil virke imod Konsumenternes Interesse,²⁾ vanskeliggøre Salget for udenforstaaende og forhindre nye i at komme ind i Industrien.

Endelig kan nævnes, at der ogsaa findes Associationer mellem Grossisterne, der delvis arbejder sammen med Fabrikanternes Association, især i London, hvor der fastsættes Minimumspriser af Grossisterne for enkelte Distrikter, saaledes at en Købers Afstand fra Grossistens Oplag er ligegyldigt. Ogsaa dette fordømmer Kommissionen.

Glasflaskeindustrien.

I denne Industri findes, som ovenfor paavist, en stor Amalgamation og en Association, hvilken sidste kontrollerer

¹⁾ Den Slags Bestemmelser er ikke retsstridige. Om engelsk Rets nuværende og tidligere Stilling overfor dette og lignende Spørgsmaal, kan henvises til Vinding-Kruse: Arbejdets og Kapitalens Organisationer I.

²⁾ Blandt andet derved, at en stor Forbruger, der køber direkte fra Fabrikken, i Almindelighed ikke herved faar det billigere end fra Grossisten.

97 % af Industriens Produktion. Denne Association fastsætter Minimumspriser, og disse er ens for haandlavede Flasker og for dem, der er lavet af Owens Maskine, skønt disses Produktionsomkostninger ligger meget væsentligt under de haandlavedes. Endvidere har Komiteen fundet, at de faktiske Priser ligger over de fastsatte Minimumspriser, og at de mindre Fabrikker som Regel følger de stores Priser.

Komiteen mener, at Priserne er urimelige i Betragtning af det store Udbytte, Industrien har givet i de sidste Aar. Den mener derfor, at Priserne i nær Fremtid bør reduceres meget betydeligt, især da Produktionsomkostningerne vil blive bragt væsentligt ned ved udvidet Brug af Owens Maskine. Men den tvivler om, at det vil lykkes at bringe Priserne saa meget ned som ønskeligt, fordi det største Selskab er overkapitaliseret.

Den elektriske Kabelindustri.

Som anført ovenfor findes der her en Association, der omfatter 90 % af Industrien. Skønt denne fastsætter Salgspriser, finder Komiteen ikke, at de er urimelige, men tilskriver Industriens gode Stilling til Associationens Arbejde for at opretholde og forbedre Kvaliteten. Det anføres ogsaa, at skønt de udenfor Associationen staaende Firmaers Priser er lidt lavere end Associationens, og Kvaliteten af deres Varer er god, gaar de største Købere dog til Associationen, da de anser dens Kvalitet for den bedste.

Af de Industrier, hvis Former ovenfor er gennemgaaede, er der nu kun to tilbage, nemlig Sprængstofindustrien og Skotøjsreparationsfaget. For dette sidste er der tidligere paavist, hvorledes Komiteen fandt, at Associationerne havde virket meget gavnligt, og hvad

Sprængstofindustrien

angaar, findes der, som nævnt, en stor Amalgamation „Nobel Industries Ltd.“, som faktisk har Monopol. Om denne har fastsat urimelige Priser, kan Komiteen ikke afgøre. Skulde det være Tilfældet, mener den ikke, at den Overenskomst, der er sluttet med Regeringen, vil være tilstrækkelig til at beskytte Forbrugerne¹⁾, men anbefaler, at en Institution meget lignende

¹⁾ Det ses ikke, at Regeringen har brugt den Ret, som den har til at skride ind overfor denne Industri.

den af „Committee on Trusts“ foreslaaede skal oprettes for at føre Kontrol med denne Industri.

Saltindustrien.

I denne Industri findes der en stor Amalgamation „The Salt Union Ltd.“, der dannedes i 1888. Lige op til 1915 var dens økonomiske Forhold daarlige, ligesom dens Teknik var gammeldags. Dens Produktion udgjorde 60 % af Landets samlede Produktion.

I 1915 dannedes der en Association, „The Salt Manufacturers Association“, som omfattede 90 % til 95 % af den samlede Produktion. Denne Association fastsatte Minimumspriser, og Resultatet heraf var, at „Salt Union Ltd.'s“ Fortjeneste viste en stor Fremgang. I Aarene 1913 og 1914 havde den henholdsvis tabt 1 sh. 4 d. og 1 sh. 10 d. pr. Ton produceret Salt, men fra 1916 er der en stadig Fortjeneste, som i 1919 udgjorde 6 sh. 8 d. pr. Ton eller 16 % af Produktionsomkostningerne. Hertil kommer, at andre Selskaber, der havde bedre Anlæg end „Salt Union Ltd.“, har haft langt større Fortjeneste.

Dette faar Komiteen til at udtale:

1 Det Salt, der produceres af Fabrikker udenfor Associationen eller importeres, er ikke nok til at modvirke Associationens Prispolitik.

2 Associationen har forhøjet Priserne meget.

3 Minimumsprisen har givet „Salt Union Ltd.“, som er det Selskab, der har de højeste Produktionsomkostninger, en stor Fortjeneste i Modsætning til tidligere Aars Tab. Den har derfor været i Stand til i 1919 at udbetale 15 % i Udbytte paa de almindelige Aktier foruden at foretage meget betydelige Henlæggelser.

Dette er en haard Fordømmelse af Associationens Politik, ligesom det viser en af de væsentligste Farer ved en Association, nemlig at Priserne fastsættes saaledes, at den daarligste Producent har en Fortjeneste. I Modsætning hertil kan dog nævnes den elektriske Kabelindustri, hvor Associationens Virken synes at have medført tekniske Forbedringer og billigere Produktion. Endelig har vi i Glasflaskeindustrien set, at den Mulighed, der var for billigere Produktion ved udvidet Anvendelse af Owens Maskine, næppe vil komme Forbrugerne til Gode grundet paa Overkapitalisering af den mægtigste Amalgamation i denne Industri, saa man ser, det er meget

vanskeligt at afgøre hvad Form, der er den samfundsmæssig set bedste for monopolistiske Sammenslutninger.

„Light Casting Industry.“

Med denne Industri forstaar man i England den Del af Jernindustrien, som har specialiseret i Fabrikationen af alle de Jernvarer, der bruges ved Bygningen af et Hus, heri indbefattet en Del af Inventaret saasom Komfurer, Badekar og lignende. I 1911 dannedes der i denne Industri efter nogle Aars haard Konkurrence en Association, som i 1912 omfattede de 95 % af Industrien. Dens Formaal var at regulere Priser og Produktion; at dette opnaaedes, ses bl. a. deraf, at Priserne straks steg 25 %. I Forbindelse med Associationen findes der et Pool-system. Den samlede Produktions Størrelse er ikke fastsat, men derimod den Procent af den samlede Produktion, der tilfalder enhver Virksomhed. Har nogen overskredet sin Procent, maa han betale $7\frac{1}{2}$ % af Overskridelsens Værdi, og omvendt modtager man $7\frac{1}{2}$ % af Værdien af den Mængde, man ikke har produceret, skønt man havde Ret dertil.

Ikke alene Fabrikkerne, men ogsaa Forhandlerne har en Association, hvori de næsten alle er. Forpligter de sig til kun at købe fra Medlemmer af Fabrikernes Association og holde de af den fastsatte Minimumspriser, faar de en langt større Rabat end ellers.

Komiteen mener, at hverken Forhandlere eller Fabrikker faar en urimelig Fortjeneste, men derimod siger den, at de sidstes Association især i Begyndelsen ikke søgte at gennemføre Forbedringer, ligesom den ret stærkt fordømmer Pool-systemet, som hemmende den Bedrift, der ønsker at forbedre sin Teknik og derigennem faa en større og billigere Produktion.

Mælk.

Indenfor Mælkehandelen findes der forskellige Sammenslutninger, dels store Amalgamationer, dels Sammenslutninger mellem Producenter for at komme uden om Grossisterne og dels mellem Producenter og Detaillister. Af Amalgamationerne er den kendteste „United Dairies Ltd.“, hvis indbetalte Aktiekapital i 1919 var 2,4 Mill. £. Dette Selskab forsyner store Dele af London med Mælk. Det har det meste af Engrosforretningen og en stor Del af Detailhandelen.

Om disse forskellige Sammenslutninger udtaler Komiteen, at de store Amalgamationer af Fordelere ikke hidtil har hand-

let urimeligt, hverken overfor Producenter eller Konsumenter; de har gennemført en Del Besparelser og har været saavel til Aktionærernes som Forbrugernes Fordel. Hvad derimod de andre Sammenslutninger angaar, udtales, at de somme Tider har fastsat urimeligt høje Priser.

III.

Det er ovenfor paavist, at den offentlige Mening i England var gunstigt stemt for en Lovgivning, hvorefter Regeringen skulde have Ret og Pligt til at undersøge monopolistiske Sammenslutninger.

Naar man ønsker dette, er det, fordi man herved vil kunne se, om det vil være nødvendigt, at Staten griber yderligere regulerende ind i Erhvervslivet, ligesom man tror, at de monopolistiske Sammenslutninger ikke vil misbruge deres Magt saa meget, naar Regeringen har Ret til at undersøge deres Handlemaade som ellers.

At det vil være i Forbrugernes Interesse, at Staten har en saadan Magt, siger sig selv, men det vil egentlig ogsaa være i Industriens egen, thi foretager Staten stadigt Undersøgelser over, om de monopolistiske Sammenslutninger misbruger deres Magt, vil alle de Sammenslutninger, der hverken ønsker eller faktisk misbruger deres Magt, ikke være udsat for saa stor Mistænkeliggørelse fra Forbrugernes Side som før.

Dertil kommer, at mange mindre Industrier vil være delvis beskyttede mod Magtmisbrug fra større og stærkere Industriers Side.

Men endelig maa Staten for sin egen Skyld før eller siden skaffe sig Ret til at undersøge de monopolistiske Sammenslutningers Politik. Sagen er, disse Sammenslutninger er og vil i endnu højere Grad blive Stater i Staten, og nu maa man huske paa, at de ikke har deres Magt delegeret fra Staten, som andre mindre Samfund, f. Eks. Kommunerne, men at disse nye Sammenslutninger er et Produkt af den økonomiske Udvikling, hvortil Statens Stilling oprindelig var, at den ikke vedkom den, da den frie Konkurrence var Garanti for, at denne Udvikling foregik paa en for alle gavnlig Maade. Derfor maa der komme en Dag, hvor Staten maa sige, at dersom der ikke skal ske en Begrænsning af dens egen Magt, som den der har den egentlige kontrollerende Myndighed, vil det være nødvendigt at bringe disse nye Sammenslut-

ninger indénfor Samfundslivet ind under dens Kontrol, og det første Skridt hertil maa være, at Staten faar Ret til at kræve Oplysninger om deres Handlinger.

Dette Synspunkt forstærkes yderligere ved, at det sikkert engang gaar op for Arbejderne og Kapitalisterne indenfor samme Industri, at deres Interesser falder sammen, men til Gengæld staar i Modsætning til Forbrugernes og delvis andre Industriers. Naar den Dag kommer, vil de monopolistiske Sammenslutninger faa endnu større Magt end i Dag, thi der staar saa ikke alene Kapital bag dem, men en større eller mindre Del af Samfundets Medlemmer.

BOGANMELDELSER.

CARL GUSTAF WEIBULL: *Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början*. 239 S. Gleerup. Lund 1923.

Arkivar Weibulls Bog om det skaanske Landbrugs Historie er et Led i en Serie af Skrifter, der under Professor Emil Sommarins Ledelse udgives af de skaanske Landhusholdningsselskaber i Anledning af deres Hundreaarsjubilæum 1914. Det kan straks siges, at ikke blot Ideen med at udgive et Festskrift som det foreliggende er udmærket, men Virkelig-gørelsen, som den har fundet Udtryk gennem Weibulls Bog, er ogsaa udmærket.

Hr. Weibulls Bog giver for første Gang en sammenhænge-nde Fremstilling af det skaanske Landbrugs Historie fra de ældste Tider til Tiden omkring 1800. Den falder i tre Hoved-afsnit: den forhistoriske Tid, Middelalderen og den nyere Tid til Begyndelsen af det 19. Aarh. Fremstillingen er klar, og den er bygget paa et omfattende Studium saavel af de foreliggende trykte Kilder som af utrykt Arkivmateriale. Bogen er rigt illu-streret.

En Redegørelse som Arkivar W.'s om det skaanske Land-brugs Historie følges naturligt nok med en særlig Interesse af danske interesserede Læsere, dels paa Grund af Landsdelens Beliggenhed i Forhold til os og dels paa Grund af dens Hi-storie — dobbelt: man læser Fremstillingen af Tiden til om-kring 1660 med et stigende Indtryk af den nære Overens-stemmelse, der i de væsentlige Træk var mellem Landbofor-holdenes Udvikling i Skaane og det øvrige Danmark, og med ikke mindre Interesse følger man Skildringen af Tiden efter 1660, da Skaane skiltes fra Danmark, og Udviklingen ikke mere løber saa parallelt med Udviklingen i Danmark som Til-fældet før havde været.

Kort og klart gøres der Rede for Klassesdannelsen og Jordbesiddelsesforholdene i Middelalderen, for Landsbysamfun-

det med dets Markordning efter Boelskifte eller Solskifte. Det i den senere Tid herhjemme diskuterede Spørgsmaal, om Landsbyen er den oprindelige Form for Bosættelse eller den er kommen frem relativt sent som Resultat af en ny Teknik indenfor Landbruget — dette Spørgsmaal berøres ikke; Arkivar W. gaar, og jo med Rette, ud fra, at saa langt sikre historiske Kilder gaar, var Landsbyen den typiske Bosættelsesform i Skaane, og til den var knyttet væsentlige Sider eller Ejendommeligheder ved Tidens Landboforfatning med dens Jordfællesskab, Dyrkningstvang o. s. v. Det er ikke nogen ensidig Skildring af Landbruget. Der gives Udblik til Erhvervslivets andre Sider, til de opkommende Byer og Handelslivet. Med et Suk læser man et Træk fra Tiden som dette: „Danskerne har al Slags Rigdom i Overflod paa Grund af Fiskeriet, der aarlig drives ved Skaane, og til hvilket Købmænd fra alle omboende Folk strømmer sammen; de medfører Guld, Sølv og andre Kostbarheder for at købe Sild, som Danskerne faar for intet — ved Guds Miskundhed.“ (Arnold fra Lübeck). Hvilke gyldne Tider for en Valutacentral!

Tiden fra omkring Reformationen og fremad skildres med klart Blik for alle de væsentlige Træk ved Udviklingen: Bevægelsen bort fra Strøgodsbesiddelsen gennem Mageskiftepolitikken til Godskoncentrationen, derfra til Etablering af Stordrift, i Skaane som herhjemme til Dels gennem Inddragnings af Bondejord under Hovedgaardsbedrifterne, den tvungne Arbejdsordning med Pligtarbejde ydet af de nærmest omboende Bønder. Til Forklaring af denne Udvikling fremhæver Forf., dels det ejendommelige danske Forhold med de nærmeste Adels-Bønders („Ugedagstjernerne“) Skattefrihed, dels berøres som et Moment til Forklaring af de gode Tider for Godsejerne netop Arbejdsordningen med Hoveriet: herved undgik Godsejerne at rammes af Arbejdslønnens Stigning samtidig med, at den almindelige Prisstigning udnyttedes gennem Afsætning af Godsernes Overskudsproduktion (Stude, Korn). Arkivar Weibull berører dette Moment, som det vilde have været af stor Interesse at komme nærmere ind paa; dette gør Hr. W. beklageligvis ikke — beklageligvis: Ordet er mere Udtryk for et personligt „fromt“ Ønske end for egentlig Kritik. Bestemmelserne om Arveskifte ved Adelsgodserne i Reces af 1547 o. flg. og deres Betydning for Bevarelsen af de en Gang stedfundne Godssamlinger er ikke undgaaet Hr. W.s Opmærksomhed.

Som allerede bemærket: der er i denne Skildring, hvad

de principielle Træk angaar, ikke noget væsentligt nyt for dansk Agrarhistorie. Det nye ligger i Paavisningen af, at Udviklingen, som vi navnlig kender den fra de danske Øer, saa nær genfindes i Skaane indtil Adskillelsen og i Fremskaffelsen af nyt Materiale til Belysning og Karakteristik af Udviklingen.

For saa vidt følger man med mere Spænding Skildringen efter 1660 og fremad; thi det fremgaar tydeligt nok af Hr. Weibulls Skildring, at selv om visse almindelige Træk nok genfindes som fælles i Skaanes og vort hjemlige Landbrugs Udvikling gennem sidste Del af det 17. og gennem det 18. Aarh., saa gaar Vejene dog mere ud fra hinanden. Det er jo ikke nogen Kompliment til os selv, men man kan ved en Gennemgang af Weibulls Bog ikke frigøre sig for et bestemt Indtryk af, at den skaanske Bondestand og det skaanske Landbrugs Historie tegner sig adskilligt lysere end herhjemme gennem de samme ca. 150 Aar. For blot at nævne et Par enkelte Træk: Landbrugskrisen i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede synes ikke at have tynget paa det skaanske Landbrug som paa det danske, og den fortvivlede Retning, Udviklingen tog herhjemme gennem den personlige Undertrykkelse ved Stavnsbaandet, genfinder vi jo ikke for Skaane. Man læser ikke denne Del af Weibulls Bog med de samme Følelser som dem, hvormed man første Gang vilde læse en tilsvarende Skildring af Forholdenes Gang hos os selv: Landbruget rent teknisk set stod nok i Skaane paa et Standpunkt ikke meget forskelligt fra det danske Landbrugs, men den jorddyrkende Samfundsklasse, Bøndernes, Vilkaar har afgjort været mindre fortrykt.

Med særlig Interesse læser man for dette Tidsrum Redegørelsen for Udskiftningens Gang i Skaane, om Macleans radikale Landboreformer paa sit store Gods Svaneholm. Et Afsnit, som danske Læsere gaar til med nogen Spænding, er Afsnittet om Boskapskötseln; her kommer Forf. jo bl. a. ogsaa ind paa Studefedningen og Studeeksportens Betydning for Skaane gennem Tiderne. Det maa siges, at Forf. synes at have klaret sig godt igennem den herhen hørende noget krøgede danske Lovgivning i 16. Aarh. Dette er jo allerede al Ære værd. Det er ikke umotiveret, at man med Forf.s foregaaende Fremstilling i frisk Minde begynder Læsningen af dette Afsnit med Forventningen om muligvis høre eller se noget nyt til Forstaaelse af denne Produktionsgrens hele Opkomst og Udvikling; men denne Forventning bliver ikke rigtig opfyldt. —

Skulde man gøre en mere principiel Bemærkning i An-

ledning af Forf.s Fremstilling, vilde det navnlig blive den, at medens der hist og her er samlet statistisk Materiale til Belysning af enkelte Træk eller Forhold (f. Eks. Høstdudbyttet), saa sidder Læseren tilbage med en utilfredsstillet Hunger efter lidt mere historisk Statistik, navnlig med Hensyn til et meget vigtigt Punkt: Prisstatistik vedrørende Landbrugsprodukter; her er Forf., uvist af hvilken Grund, paafaldende reserveret. — Man kunde maaske ogsaa finde, at Arkivar Weibull gennem sin Behandling lidt for strængt har holdt sig til det agronomiske Synspunkt, til Landbrugets mere tekniske Side, og at Fremstillingen vilde være bleven indholdsrigere, hvis man havde hørt lidt mere end Tilfældet er om retslige og sociale Forhold: f. Eks. Bondestandens Retsforhold gennem Tiderne til Jorden, den dyrkede; Bondestanden i Skaane var vel saalidt som andetsteds en „forskelsløs Masse“: der var Gaardmænd, Husmænd, Tyende o. l. Det vilde have øget Bogens, om jeg tør sige: mere almen menneskelige Værdi og Interesse, om disse og lignende Spørgsmaal var bleven behandlet noget mere i lige Plan med den mere agronomiske Side af Landbrugets Historie. Dog alt dette er jo nærmest et Definitionsspørgsmaal om „Jordbrug“. Men alt i alt en klar, grundig, fortræffelig orienterende Skildring; dette er Hovedindtrykket af Bogen. Efter denne Skildring af det skaanske Landbrugs Historie behøver Arkivar Weibull, skulde jeg tro, ikke at skamme sig for sine Slægtninge og Navnefæller indenfor Nutidens svenske Historieforskning og Historieskrivning.

Henrik Pedersen.

HANS CHR. RIIS: **Statuslære**. 1ste Bind af Skrifter udg. af Handelshøjskolen. Schönbergske Forlag. 1923. 148 p. p.

Lektor Riis ved Købmandsskolen har udgivet en overordentlig letfattelig og gennemhæderlig Statuslære, hvis Paastandes Rigtighed er ligesaa indlysende, som deres Overholdelse i al Fald i danske Aktieselskaber har været negligerede. Forf. har bl. a. læst den her i Tidsskriftet anmeldte tyske Bogholderitekniker Fr. Leitner. Forf.s Udgangspunkt er, at Aktiver aldrig maa ansættes for højt, Forpligtelser ikke for lavt, og en Fortjeneste aldrig tages til Indtægt, før den er sikkert konstateret, men et Tab føres til Udgift, saasnart det er sandsynligt. Opskrivning paa Grund af Varelagers eller Bygningers Konjunkturstigning maa ikke ske og følgelig Indtægten ikke forøges ved en saadan Værdistigning, med mindre Aktivitet sælges. Indtægt, opstaaet ved højere Vurdering af For-

muegenstande, er imaginær Indtægt. Der foreligger intet Nettooverskud, førend de nødvendige Afskrivninger er foretaget, og Afskrivninger skal ikke tages af det regnskabsmæssige Overskud, men skal indgaa i Driftsregnskabet. Endosserede Veksler skal opføres enten under Linjen, eller baade som Passiv (eventuel Forpligtigelse) og Aktiv (det heraf følgende eventuelle Regres Krav). Af „Debitorer“ skal udskildes en Conto „dubiose Debitorer“, hvorimod man bør sætte en Delcredereconto. Ingen Aktiebesiddelse bør opføres over Anskaffelsespris eller over Dagskurs. Større Debitorer skal opføres særligt, saa man kan se om Risikoen er spredt eller samlet. En Conto, der hedder „Filiernes Saldo“ er utilstедelig, idet Filiernes Enkeltposter enten opføres i Hovedregnskabet eller der skal være en særlig Filialbalance. Ingen Vare kan optages højere end til Anskaffelsespris (— jo dog, hvis de opføres paa Passivsiden som Konjunkturdelcrederefond). De saakaldte immaterielle Anlægsværdier („goodwill“, Patenter osv.) skal afskrives hurtigt, ligesom Etableringsudgifter. Under Afsnittet Passiverne burde Forf. have talt mere om paatagne Garantiers Postering. Under Egenkapital er Forf. betænkelig ved Friaktier. Reserverne deler han i aabenbare og stille (hemmelige) Reserver, og igen i ægte og uægte. Med Hensyn til de stille Reserver er han fuld af Betænkelighed, fordi de giver dem, der kender deres Eksistens, et Forspring for de øvrige Aktionærer. Blandt uægte Reserver nævner Forf. Amortisations- og Fornylsesfond, Delcredereconti, Henlæggelser (til Imødegaaelse af kommende Forpligtelser og sandsynlige Tab) saavel som Forsikringsselskabers Skadesreserve, der burde hedde Conti for svævende Erstatninger. Forf. ønsker med Rette, at alle uægte Reserver tydelig fremtræder som saadanne. Endelig har Forf. et Kapitel „regulerende Poster“, f. Eks. Aktionærers Forskrivninger, hvor Kapitalen ikke helt er indbetalt, Konto for Amortisation af Pantegæld, Driftsunderskud, Udgifter og Indtægter afholdte i Aar, men i Virkeligheden paahvilende næste Aar, visse Provisionsforpligtelser osv. Bogen slutter med et vel kortfattet Afsnit om Driftsregnskabet. Hermed være denne Bog anbefalet særlig til Direktører, Bestyrelser og Revisorer i Aktieselskaber.

Dr. L. V. Birck.

Sir JOSIAH STAMP: *The fundamental principles of taxation in the light of modern developments.* 198 S. Macmillan & Co. London 1921. 10 sh. 6 d.

Bogen er en Samling Forelæsninger (the Newmarch lectures for 1919), der i den trykte Gengivelse har bevaret Fore-

dragets Friskhed og æggende Antydninger. Og Forf., der sammen med Mr. Mac Kenna og Mr. Hawtrey var engelsk Repræsentant i Sagkyndigkommissionen, er Englands første Skatteekspert, lige fremragende ved sin Forms Fuldendthed som ved sin Analyses Skarpsindighed. Det er da atter en af disse økonomiske Bøger, der med Glans fører de høje engelske Traditioner videre, og som man føler sig i stor Taknemlighedsgæld for.

Efter et Indledningskapitel, der tager de finansvidenskabelige Principer op til ny Behandling under Hensyn til den overordentlige Tilvækst i Skatterne, Verdenskrigen har medført i alle Lande, gennemgaar Forf. alle forekommende Skatteformer ud fra 3 Synspunkter: Individets, Statens og det nationaløkonomiske Samfunds Synspunkt. Denne Systematik giver en baade indgaaende og saare frugtbar Behandling af Spørgsmaalene om direkte og indirekte Skatter, om Opsparingens Betydning for den enkelte og for Samfundet, om Statens Behov og Dækning af disse osv. Selv om Bogen naturligvis tager speciel Sigte paa engelske Forhold, er der dog saa meget at lære af den, baade i Henseende til de almindelige Principer og til deres Udførelse i Praxis, endog helt ud i det rent skattetekniske, at den ikke maa forbigaa i den Diskussion, vi vel ogsaa her i Landet staar overfor, naar i de kommende Aar de økonomiske Forpligtelser skal afvikles, som vi i Krigsaarene lod Fremtiden om at klare.

E. C.

S. DUMAS og K. O. VEDEL-PETERSEN: *Losses of life caused by war*. Udg. af Harald Westergaard for Carnegie Endowment for International peace. 190 S. 1923.

I dette Skrifts 1ste Del giver Professor ved Universitetet i Lausanne Dumas en Oversigt over Mennesketabene i Krigene fra Midten af det 18. Aarh. op til Verdenskrigens Udbrud, medens Kontorchef Vedel-Petersen sammenstiller det statistiske Materiale, der har kunnet tilvejebringes, for Dødsfaldene i Hærene og i den civile Befolkning under Verdenskrigen.

Begge Forf. behandler det vanskelige statistiske Materiale med stor Dygtighed, saaledes at man baade let kan følge dem og ogsaa føler sig tryk over for de Resultater, de naar til.

E. C.

MINDRE MEDDELELSER.

Diskontoen i 1923.

Den danske Nationalbanks Diskonto var ved Aarets Begyndelse 5 pCt. og hævedes fra 1. Maj til 6 pCt. Diskontoen var saaledes i Gennemsnit for Aaret 5,7 pCt.

Stockholm: Sveriges Rigsbank noterede ved Aarets Begyndelse $4\frac{1}{2}$ pCt. og forhøjede fra og med 9. Novbr. denne Sats til $5\frac{1}{2}$ pCt.

Kristiania: Norges Bank havde fra Aarets Begyndelse til 2. Maj en Diskonto paa 5 pCt., derefter 6 pCt. til 10. Novbr. og 7 pCt. Aaret ud.

Helsingfors: Finlands Banks Diskontosats var ved Aarets Begyndelse 8 pCt., hævedes 13. Septbr. til 9, nedsattes 27. Oktbr. til 8 og hævedes atter 30. Novbr., men nu til 10 pCt.

Bank of Englands Diskonto var 3 pCt. til 5. Juli, derefter 4 pCt. Aaret ud.

Banque de Frances Diskontosats var gennem hele Aaret 5 pCt.

Deutsche Reichsbanks Diskonto var ved Aarets Begyndelse 10 pCt., fra 18. Januar 12, fra 23. April 18, fra 2. August 30 og fra 15. Septbr. over Aaret ud 90 pCt.

Socialøkonomisk Samfunds Prisopgave.

Socialøkonomisk Samfund har i Februar Maaned 1924 blandt sine Medlemmer udskrevet følgende Prisopgave:

En Vurdering af den danske Husmandslovgivnings økonomiske og sociale Betydning.

Besvareelserne vil blive bedømt af en Komité bestaaende af Lektor Henrik Pedersen, Departementschef H. Waage, Sekretær, cand. polit. K. J. Kristensen samt en Repræsentant for „Socialøkonomisk Samfund“s Bestyrelse.

For den bedste af de indkomne Besvarelser, der af Bedømmelseskomitéen findes værdig til Belønning, vil der blive tildelt Forfatteren en Pris paa 1000 Kr., der er stillet til Socialøkonomisk Samfunds Raadighed af Nationaløkonomisk Forenings Fond. Den belønnede Besvarelse vil blive offentliggjort ved „Socialøkonomisk Samfund“s Foranstaltning.

Besvareelserne, der indsendes anonymt efter Reglerne for Besvarelser af Universitetets Prisopgaver til „Socialøkonomisk Samfund“, Adr. Statistisk Laboratorium, Studiestræde 6, København K., inden 1. April 1925, maa fylde 50—150 Sider.

STATISTIKENS FREMTID.

Afskedsforelæsning den 28. Maj 1924.

Af Harald Westergaard.

Naar man som jeg staar ved Afslutningen af mange Aars Tjenestetid ved Universitetet, er det naturligt at dvæle ved det Fag, man fortrinsvis har skullet vie sine Kræfter, og det maa da for mit Vedkommende blive Statistiken. Mange vilde ved en saadan Lejlighed føle sig tilskyndede til at kaste Blikket tilbage paa den stærke Udvikling, som har fundet Sted i dette Tidsrum. Jeg vil foretrække at se fremad og spejde efter Fremtidsmuligheder. Paa en vis Maade er det vel iøvrigt det samme. Man vil altid bedømme Fremtidsudsigterne paa Baggrund af den foregaaende Udvikling.

Ved første Øjekast vil man vistnok faa et lyst Syn paa Statistikens Fremtid, naar man ser den store Skare af skolede Kræfter, der Verden over staar til Raadighed for dette Fag. Men noget maa man straks trække fra for at naa ned til Virkeligheden. Det er noget lignende som, naar en Landmand en smuk Dag i Forsommeren ser paa sine Marker og tænker paa alt, hvad de kan bære, hvis alle tilstedeværende Muligheder kan komme til at udfolde sig. Denne Rigdom opnaas aldrig. Der vil altid være en Række Uheld, der formindsker det forventede rige Udbytte. Hvad der hindrer Udviklingen i Statistiken er den Planløshed, som ganske naturlig er opstaaet der, en vis Mangel paa Arbejdsdeling, som fører til, at en Mængde Mennesker paa en og samme Tid kaster sig over samme

Emne, medens man lader andre Emner ligge, der kunde være mere frugtbringende. Det gaar her som i den økonomiske Verden, hvor man saa ofte ser en hel Skare af Producenter blindt kaste sig ind i en Forretningsgren, der har givet en enkelt Foregangsmand et godt Udbytte, men ikke vil være lige lønnende, naar der er mange om det. For Tiden er saaledes Begrebet Korrelation paa Mode; mange Mennesker arbejder med de forskellige Kombinationer, som dette Problem fører til, saa at de statistiske Tidsskrifter er opfyldte med Afhandlinger derom, men til Gengæld er der andre Emner, man kunde ønske at se noget mere om.

I det hele taget er det interessant at se, hvor mange Matematikere der i den sidste Tid har kastet sig over Statistiken. Særlig efter Verdenskrigen er Sluserne lukket op, og Lærebog paa Lærebog i matematisk Statistik er udkommet. Der er ikke noget at sige til denne frodige Lærebogsproduktion. Det er ikke mere end rimeligt, at den, der har tilegnet sig et eller andet Stof og lært at se paa Sagen med sine egne Øjne, nu ogsaa trænger til at udtrykke dette paa den Maade, som falder ham naturligst. Jeg nærer ikke Tvivl om, at der, i alt Fald indirekte, derved vil opnaas et Resultat af Betydning. Lad mig drage en Parallel fra Nationaløkonomiens Historie, fra Epigonernes Tid i Midten af forrige Aarhundrede. Det gjaldt for disse Forfattere at fremstille Nationaløkonomiens Hovedsætninger i den klareste mulige Form, og det lykkedes, men Formen blev saa gennemskinnende, at man ikke kunde undgaa at se Skavankerne ved disse Sætninger, deres Mangel paa Virkelighedsindhold. Det er maaske denne Bebrejdelse, man først og fremmest kan rette mod Nutidens Dyrkere af matematisk Statistik, at der er en Mangel paa Virkelighedssans hos den, saa at de tænkte Tilfælde kan komme til at betyde mere end de virkelige. Hvis Nutidens matematiske Statistikere vil gøre sig dette klart, saa at de først og fremmest spørger om Kendsgerningerne

og hvad de har at fortælle, og derefter vil skride til Løsningen af de matematiske Problemer, som Behandlingen af disse Kendsgerninger medfører, vil meget være vundet for Fremtidens Statistik. Den samme Kritik kunde i og for sig have været anvendt overfor mange af de Matematikere, der fortsatte *Pascals* og *Fermats* Arbejde med Sandsynlighedsregningen. Ganske naturlig førte dette Arbejde til Løsningen af mange Problemer, som frembød stor teoretisk Interesse, men ofte førte bort fra Virkelighedens Verden, saa at Sandsynlighedsregningen fik mindre Betydning for Statistikens Udvikling, end den kunde have faaet.

Ved den matematiske Statistiks Behandling af lagttagelserne kan man gaa to Veje. Man kan enten opstille Formler for den faktiske Gruppering, f. Eks. af et Antal Arbejdere efter Arbejdsløn, af et Lands Befolkning efter Indtægt. Eller man kan søge at bearbejde lagttagelserne saaledes, at man nærmer sig det, der er den simpleste Forudsætning i Sandsynlighedsregningen, at der er en enkelt fremherskende Aarsag, en enkelt Type, omkring hvilken lagttagelserne samler sig. Naar man har naaet en saadan Rendyrkning af Materialet, fremkommer den velkendte Binomialkurve, en lille Smule skæv, dog ikke mere skæv end, at man i Regelen i Praksis kan behandle den som symmetrisk. Er der flere Typer, fremkommer der en Kurve, som mere eller mindre afviger fra Binomialkurven.

Jeg ser nu ikke rettere end, at det først og fremmest er lagttagelsernes Bearbejdelse med Binomialkurven for Øje, man maa ind paa. Studiet af de omtalte mere uregelmæssige Kurver frembyder vel megen Interesse, men det fører os ikke umiddelbart til det Spørgsmaal, som maa være det væsentligste i Statistiken: Aarsagssammenhængen. Naar man søger at underkaste saadanne Kurver en matematisk Behandling i Stedet for først at prøve paa at opløse dem i deres enkelte Elementer, ledes man for-

modentlig ofte uvilkaarlig af en Tro paa, at denne uregelmæssige Form i sig selv er faststaaende, typisk. Men selv om man skulde have Ret i dette, er det urigtigt at standse her, i Stedet for at gaa paa Jagt efter de forskellige Forhold, der er Skyld i Kurvernes ejendommelige Form. Deres Skævhed afgiver et ubedrageligt Vidnesbyrd om, at der er flere Hovedaarsager i Virksomhed, som man da bør sætte sin Kraft ind paa at finde. Dette er et særdeles frugtbringende Grundproblem, og det fører os lige ind i Virkelighedens Verden.

Det gør ikke dette Arbejde mindre interessant, at det kræver meget stor Forsigtighed. Det kan se ud, som om man er ved at naa sit Maal, at Erfaringerne virkelig grupperer sig typisk om et enkelt Punkt. Men der vil altid være smaa Uregelmæssigheder, som hindrer os i at faa Kurven frem med fuldstændig Nøjagtighed, og der er da en Mulighed for, at dette skyldes, at der i Virkeligheden endnu er en Flerhed af Typer tilbage, som man ikke naar at faa fat paa, før der foreligger nye lagttagelser.

Medens det forekommer mig, at et Studium af skæve Kurver af den nævnte Art ikke er særlig lønnende, er der andre Kurver, som det i høj Grad lønner sig at undersøge. Lad os f. Eks. tænke paa Dødelighedssandsynlighedernes Afhængighed af Alderen. Kurven er et Resultat af en Række Sandsynligheder, der hver for sig er iagttaget med den størst mulige Nøjagtighed, men som dog kan fremvise Bakker og Dale, som efter alt at dømme ikke hører med til Kurvens typiske Forløb og derfor bør fjernes ved en Udjævning. Paa Statistikens nuværende Standpunkt er man for saa vidt Herre over Opgaver af denne Art, at man kan angive praktisk brugbare Metoder til den anførte Udjævning, men der vedbliver at være uløste Opgaver ved disse tilsyneladende simple Kurver, som det kan lønne sig for den matematiske Statistik at give sig i Kast med.

Hvad Indsamlingen og Bearbejdelsen af lagt-

tagelserne angaar, har man i de sidste Decennier gjort meget store Fremskridt. Man har lært at stille Spørgsmaalene koncist og klart, og man har udmærkede tekniske Hjælpemidler, elektriske Tællemaskiner o. s. v. Men man synes ofte for lidet at beskæftige sig med Spørgsmaalet om Nøjagtighedsgraden. Der trænges til mere systematisk Undersøgelse, end man ofte foretager, for at komme paa det rene med Fejlkilderne og Grænserne for de Unøjagtigheder, der ikke har kunnet undgaas. At faa et absolut rent lagttagelsesmateriale er umuligt, Grænserne er mere eller mindre flydende, ofte er der Lakuner. Det bliver da Statistikerens Opgave at vinde Klarhed over, om han trods saadanne mere eller mindre iøjnefaldende Mangler kan drage nogen Slutning af Materialet. Det er ikke mindst i den økonomiske Statistik, at Materialet bereder os saadanne Vanskeligheder, vi behøver blot at tænke paa Handelsstatistikken; men Vanskeligheder er jo til for at overvindes, og her er da et frugtbart Felt for Fremtidens Statistikere.

Et simpelt og nærliggende Middel ved Renselsesprocessen overfor det statistiske Materiale er Anvendelsen af Stikprøver. Vi kan ikke — for at tage et Eksempel — rekonstruere en hel Folketælling for at komme efter de fejlagtige Aldersangivelser, men vi kan undersøge smaa Udsnit af Befolkningen for at faa at vide, hvor stor en Tilbøjelighed der er til at angive Alderen galt.

Men bortset fra dette nødvendige Revisionsarbejde har Stikprøverne, Repræsentativtællingerne, utvivlsomt en Fremtid i Statistiken. Vi lever i en Spareperiode, det er nødvendigt at økonomisere med Kræfterne, men samtidig vokser de statistiske Opgaver fra Dag til Dag. Der er mangfoldige Undersøgelser, som det kunde have den største Interesse at foretage. Her gælder det da, om man ikke ved at gøre et Udsnit af Helheden, og gøre dette til Genstand for nærmere Undersøgelse, kan faa en tilstrækkelig nøjagtig Viden. Lad os som Eksempel nævne

Høsten. Hvis man med tilstrækkelig stor Nøjagtighed kan beregne den samlede Høst i Danmark ved blot at udtage en Brøkdel af Sognene, i Stedet for at rette Spørgeskemaer til dem alle, saa kan der spares en hel Del Ulejlighed og Omkostning. Eller hvis det gælder om at belyse Indtægtsforholdene, og man kan gøre dette ved efter et vist System at udvælge en Del Gader eller Huse i Byerne til grundig Undersøgelse, saa vil ogsaa her meget være vundet. Det er den gamle politiske Aritmetik om igen, men under langt mere videnskabelige Former og med en langt større Tryghedsfølelse, fordi man har saa mange Helhedsundersøgelser at støtte sig til og har saa mange Midler til at kontrollere sine Metoders Brugbarhed. Der foreligger her en rig Mark til Opdyrkning, og det vil kunne beskæftige mange Statistikere, hvis man skal komme til fuld Klarhed over de mest brugbare Repræsentativmetoder og de Grænser, indenfor hvilke Fejlene vil komme til at ligge. Der vil sikkert vise sig mange Uligheder fra det ene Emne til det andet og fra Land til Land; det vil ikke være gjort med et enkelt vellykket Forsøg; der skal et langvarigt og taalmodigt Arbejde til, for at man tilfulde kan blive Herre over alt dette.

Ved en saadan Anvendelse af Repræsentativtællinger rykker Statistiken saa at sige op i en højere Plan, man faar mindre mekanisk Indsamling af Stof, men stiger op til en maalbevidst Udvælgelse og Bearbejdelse af enkelte Dele af Stoffet, idet man stadig har Blikket henvendt paa Helheden og søger af de enkelte udplukkede Billeder at danne et Totalbillede, som med tilstrækkelig Nøjagtighed kan gengive Virkeligheden. Følger man denne Vej, vil man naa til den mest økonomiske Udnyttelse af de Kræfter, som staar til Raadighed.

Et af de Omraader, hvor man vil kunne drage Nytte af en systematisk Udvikling af Repræsentativtællingernes Teori og Metode, er Studiet af Fortidens statistiske For-

hold. Der ligger rundt om i Arkiverne store Samlinger af Materiale vedrørende svundne Tiders økonomiske og sociale Forhold, som det har den største Interesse at bearbejde: Mandtal, Kvægtællinger, Lønningslister og Regnskaber o. s. v., og som vil kunne udnyttes med langt større Sikkerhed end tidligere, fordi vi har Nutidens Helhedsbilleder at sammenligne med. Her er Arbejde nok for mange Kræfter.

Og ved Siden af denne stille Syslen med Fortiden, frembyder Nutiden en Opgave, som kalder paa mange Mennesker, det er den at samle og sigte de mange enkelte mere eller mindre brudstykkeagtige Oplysninger fra Jordklodens forskellige Lande, for saaledes at faa et Overblik over Verdensbevægelsen. Der var en Tid, da man sværmede for „sammenlignende Statistik“, der skulde give ensartede Billeder af Forholdene i de enkelte Lande. Det blev ofte en Skuffelse. I vore Dage vil man med langt større Sikkerhed kunne magte denne Opgave, og paa Grundlag af disse Oplysninger tilvejebringe de samlede Verdensoversigter, som har saa stor Betydning i vort febrilsk pulserende Nutidsliv: Verdenshøsten, Skibsfarten, Handelsomsætningen, for ikke at tale om Forskydninger mellem Folkeslag og Racer o. s. v. Lad mig i denne Sammenhæng nævne den triste Opgave, hvortil der endnu kun har kunnet gøres Forstudier, at udfinde Tabene af Menneskeliv ved Verdenskrigen og dens Indflydelse paa den almindelige Sundhedstilstand rundt om i Landene.

Spørger man om Opgaverne i Statistiken, ligger det i det hele taget nær at tænke paa Befolkningen og dens Bevægelser. Her er særdeles meget at tage fat paa. Længst er man kommen med Hensyn til Dødelighedsundersøgelser, selv om der uden Tvivl stadig vil være mange Spørgsmaal, der trænger til at belyses, for ikke at tale om, at man selvfølgelig stadig maa have Føling med Udviklingens Gang. Men ved Siden af Dødeligheden gælder det i høj Grad at udvikle Sygeligheds-

og Invaliditetsstatistiken og tillige at undersøge Erhvervsevnen i de forskellige Aldere. Vielses- og Fødselsstatistiken er ikke udtømt, lige saa lidt som Spørgsmaalet om Overgangen fra en Livsstilling til en anden. Og hertil kommer det store og vidtforgreneede Spørgsmaal om Vandringer, som endnu kun er delvis bearbejdet. Teoretisk set er det let nok at komme Spørgsmaalet ind paa Livet, selv om man ikke naar til en udtømmende Løsning. Det er klart, at naar man har Kendskab til en Befolknings Forskydninger indenfor et vist Tidsrum, har man Midler i Hænde til at bestemme den samlede Afgangsintensitet i hver Alder, ved Dødelighed og Vandringer, og fradrager man da Dødelighedsintensiteten, er Vandringsintensiteten med det samme bestemt.

I denne Sammenhæng kan dernæst nævnes den medicinske Statistik. Der var en Tid, da det, der gik under dette Navn, for en stor Del var et værdiløst Sammensurium, f. Eks. Optegnelser af Hospitalsdødsfald eller Gennemsnitsalderen for Døde i forskellige Samfundsklasser. Det er nu nærmest en Saga. Der er i den medicinske Faglitteratur en voksende Forstaaelse af Betydningen af rationelle statistiske Undersøgelser. Det gælder i vore Dage ikke blot Dødeligheden, f. Eks. de forskellige Behandlingsmaaders Virkning, men ogsaa en Mængde fysiologiske Forhold, saaledes Blodlegemers Antal under forskellige Betingelser. En skolet Statistiker vil her kunne være til stor Hjælp ved Opstillingen af de fornødne Formler og ved Bedømmelsen af Resultaterne, og man trænger til rationelle Lærebøger om dette Emne. Hertil kommer to Emner af stor Interesse: Antropometrien og Arveligheden. Den første har havt sin store Betydning i Statistikens Udviklingshistorie, idet man i den menneskelige Legemshøjde fandt et ypperligt Eksempel til Belysning af lagttagelsers Fordeling om deres Gennemsnit. Selve Spørgsmaalet om Legemshøjde er nu stærkt gennemarbejdet, men der er mange andre Omraader af Antropometrien,

hvor der er meget at udrette, bl. a. ogsaa saadanne Spørgsmaal, hvor man vanskelig kan finde en numerisk Maalestok, f. Eks. Haarets og Øjnenes Farve. Man kommer ogsaa ganske naturlig til at tænke paa Egenskabernes Arvelighed, Spørgsmaalet om, i hvilken Udstrækning vi genfinder Forældrenes Egenskaber hos Børnene o. s. v. Det er Problemer, hvor det er vanskeligt at isolere Aarsagerne. Spørger man f. Eks., om Mennesker med lang Livsvarighed faar Børn med stor Vitalitet, saa maa man huske paa de mange Forhold, der griber ind i et Menneskes Livsbane, at tilfældige Aarsager kan bortrive en Mand tidlig, som maaske efter hele sin Konstitution kunde have ventet et langt Liv. Man faar altsaa aldrig helt rene lagttagelser, men maa være tilfreds, hvis man kan konstatere, om der har været en Indflydelse eller ikke. Bedre vil man kunne være i Stand til at regulere Aarsagerne, hvor det drejer sig om Planter og Dyr.

Baade i Antropometri og ved Arvelighedsundersøgelser anvender man ofte Korrelationsformler, og dette Apparat har efterhaanden, som jeg berørte, været Genstand for en alsidig Behandling. Da Korrelationsmetoden principmæssig ikke adskiller sig fra de tidligere sædvanlig benyttede Metoder, kan det nærmest synes at være en Smagssag, i hvilken Udstrækning man vil bruge den. Det maa dog indvendes mod den, at den indeholder en Fristelse til at arbejde for mekanisk, idet man saa at sige kaster Tallene ind i en Maskine, der leverer det færdige Produkt, medens det i Virkeligheden gælder om at fjerne sig saa lidet som muligt fra sit lagttagelsesmateriale. De mere gammeldags Metoder giver os ofte langt tydeligere Begreb om Tallenes indbyrdes Sammenhæng. Jeg kan ikke frigøre mig fra den Tro, at Korrelationsteorien aldrig var kommen saaledes paa Mode, som den er, hvis de mange matematiske Problemer, den kan give Anledning til, ikke havde øvet deres Tiltrækningskraft paa Matematikere, og jeg tror, at disse Formler efterhaanden vil blive

lagt til Side som altfor uhaandterlige. Den største Fare ved dem ligger i, at de let kan friste til den Tro, at der er fundet en dyberegaaende Sammenhæng mellem de iagttagne Størrelser, noget i Retning af Naturlove. Det er den samme Tillid til Tallene og deres typiske Karakter, der i sin Tid gav sig Udslag i den ivrige Søgen efter en matematisk Lov for Dødelighedens Afhængighed af Alderen.

Det kan se ud, som om der ofte er en lignende Tankegang, bevidst eller mere eller mindre langt nede i Underbevidstheden, med Hensyn til de periodiske Bevægelser i de økonomiske og sociale Forhold. Problemet om periodiske Bevægelser møder vi allerede i Meteorologien. Det er klart, at denne Videnskab maa staa i nøje Forbindelse med Statistiken. Spørgsmaalet om der f. Eks. er Perioder i Regnmængden fra Aar til Aar er et statistisk Problem. Dette Spørgsmaal har givet Anledning til Opstilling af interessante periodiske Funktioner. Dog vil man ofte gøre den Erfaring, at man i mange Tilfælde faar nok saa meget at vide ved en ganske elementær Behandling af Tallene. Og man gør i hvert Fald vel i at begynde dermed, fordi de meteorologiske Forhold paavirkes af en Mængde forskellige Aarsager, som det vil være lettere at faa Øje paa, naar man ikke straks binder sig ved Opstilling af matematiske Love for Bevægelsen.

Fra Meteorologien sker Overgangen ganske naturlig til de periodiske Bevægelser i alle de økonomiske Forhold. Her er et Omraade, som mange Statistikere i de sidste Aaringer har kastet sig over med stor Iver. Ogsaa her har man ment, at der kan opnaas noget ved Hjælp af periodiske matematiske Funktioner, men Aarsagerne er ogsaa her saa mangfoldige og saa stærkt varierende — man tænke blot paa Verdenskrigen — at en Formel let bliver en Prokrustesseng, at man hindres i at faa Øje paa Tingenes øjeblikkelige Sammenhæng. Det lader sig uden Vanskelighed gøre at finde simple og fuldkommen elementære Metoder til Belysning af dette Spørgs-

maal. Men det er iøvrigt godt og naturligt at faa mange Arbejdskræfter sat i Gang her. Det er formodentlig nok saa vanskeligt at forudsige økonomiske Storme, som det er for Meteorologerne at profetere om Vejret, men noget vil man dog være i Stand til at faa Klarhed over, og en Sammenstilling af alle de mange lagttagelser, man raader over i den økonomiske Statistik angaaende periodiske Bevægelser, vil kunne gøre stor Nytte. Spørgsmaalet er, hvorvidt der er nogen Sammenhæng mellem to Rækker af Tal, der belyser forskellige økonomiske Forhold, hvorvidt man af en Stigen eller Dalen det ene Sted vil kunne forudsige en tilsvarende Bevægelse et andet Sted, indtrædende efter en kortere eller længere Tid. Det drejer sig ikke blot om de maanedlige eller ugentlige Bevægelser indenfor et Kalenderaar, der ofte har en ejendommelig Rytme, ganske som Fødsler og Dødsfald, men ogsaa om Bevægelserne indenfor længere Tidsrum. Her synes at være Udsigt til et godt Udbytte. Overhovedet kan man vistnok sige, at efter at den økonomiske Statistik nu i saa mange Aar har været Stedbarn, er dens Tid nu ved at komme, og hele det uhyre Stof vil give Anledning til en uoverskuelig Række af Opgaver.

Man kunde nævne adskillige andre Omraader, hvor statistiske Undersøgelser vil kunne give frugtbringende Resultater. Jeg har saaledes f. Eks. ikke omtalt Kriminalstatistiken, et af de mange Afsnit af den saakaldte Moralstatistik, der i tidligere Tid laa i Kaos. Skolevæsenet frembyder en Række yderst interessante statistiske Opgaver, som f. Eks. Resultatet af Standpunkts- og Intelligensprøver. I det hele taget kan man sige, at overalt, hvor der spørges om, hvilke Aarsager der paavirker en Række forskellige Elementer, bliver der Anledning til en Gruppering af lagttagelserne, d. v. s. til en statistisk Undersøgelse. Saadanne Undersøgelser vil altid faa deres Præg af Spørgsmalets specielle Natur, men i Hovedsagen vil de blive ført efter de samme Principer.

I hvert Fald turde det fremgaa af, hvad jeg her har udviklet, at en Statistiker i vore Dage ikke behøver at frygte for at blive arbejdsløs. Jeg har søgt at skitsere nogle af de Opgaver, der ligger for, og det er mit Haab, naar jeg nu staar ved Afslutningen af min Løbebane ved Universitetet, at denne Skitse maa indeholde en og anden frugtbringende Arbejdsanvisning. Skulde der være Impulser for Statistikere i, hvad jeg her har udviklet, vil jeg anse det for en lykkelig Udgang af min Gerning ved Universitetet.

CHAOS OG UDVEJE.

Praktiske og sociologiske Bidrag til Belysning af Kulturkrisen.

Af Joseph Davidsohn.

I.

Der er en ikke tilstrækkeligt paaagtet Forskel mellem Krigen 1870—71 og den, vi sidst har oplevet. Krigen i 1870 førtes mellem et Tyskland i stærk Fremdrift, med en voksende økonomisk og politisk Kraft, men uden en politisk Position svarende dertil. Og et Frankrig, der var Europas ledende Magt, i hvert Fald paa Fastlandet, men allerede frembød Tegn paa politisk og økonomisk Tilbagegang. Altsaa den klassiske Konflikt mellem Opkomlingen, med de stærke Krav paa Plads til at røre sig, og den gamle Indehaver af velerhvervede Rettigheder. Den Lære, som Samtiden, og da især Sejrherrnen, uddrog af Begivenhedernes Gang, blev da ogsaa den vel kendte tyske Theori om Krigen som den retfærdige Omfordeler, der stiller Tingene paa Plads, sanerer Forholdene ved at skifte Sol og Vind lige, d. v. s. efter den nye Tingenes Tilstand. Skarpest kan denne Lære udtrykkes i Formlen „Magt er Ret“. Det betyder, at de samme Faktorer, hvorpaa en Stats Magt beror: stor og voksende Befolkning, tiltagende Handel og Industri, god og stærk økonomisk og politisk Organisation, ogsaa giver den Ret til et Omraade, til Arbejdsbetingelser, til en politisk Position, der staar i Forhold dertil. Dette, og ikke det taabelige: at man har Ret til at gøre alt, hvad man har Magt til, er Ordets sande Mening, selv om ikke blot Fjender, men ikke mindst Sejrherrerne selv let fristes til at tage det i den anden Betydning.

Denne Opfattelse af den forrige Krig var ogsaa, i Aarene indtil 1914, Tyskernes Opfattelse af den næste, den der skulde komme. De konkrete Ønsker og Krav var maaske nu blevet andre, og især saa man jo med lystne Blikke efter de

store Koloniriger, som Lande af lavere økonomisk og politisk Rang, og da især den tidligere Storhed Frankrig, fremdeles sad inde med. Hvad der nu skulde ske, hvad den næste Krig skulde bringe, var en ny Omfordeling, en ny Stille paa Plads, et nyt forholdsmæssigt Skifte af Jordens Goder mellem det nye Rige med den stærkt voksende Befolkning paa de 60 Millioner og det gamle med en stagnerende paa 40. Og da fremdeles det, der udgjorde Tysklands Ret — Befolkningen, Industrien, Handelen, den glimrende Organisation — var lige saa mange rige Magtkilder, burde der jo ikke herske Tvivl om Udfaldet.

Som bekendt kom det anderledes. Hvorfor? Simpelt hen fordi Kampen ikke kom til at staa mellem Tyskland og en af de gamle Verdensmagter, men mellem Tyskland og dem alle, alle dem, hvem en almindelig Omfordeling maatte bringe Tab, alle Indehavere af velerhvervede Rettigheder. Tyskland blev overvundet, ikke af en enkelt gammel privilegeret Stat, som det maatte have kunnet besejre, men af Alliancen af gamle privilegerede Stater, der viste sig stærkere i Længden. En Mulighed, man maaske kunde have forudset, og som var forudset af adskillige, hvem hverken Parallellen med den forrige Krig eller blotte Ønsker og Forhaabninger havde beruset.

Men Opdagelsen af denne simple Fejlregning betyder Militarismens Fallit som social Livsanskuelse. Saa længe man kunde og maatte tro paa Krigen som den store å jour-Fører, der med Mellemrum fornyede og fornygede den forældede Magtfordeling, saa længe kunde og maatte man ogsaa affinde sig med Krigen, dens Gru, dens Ødelæggelser, dens Kulturmord. Paa den ene Side maatte man sige sig selv, at Livet er nu engang ikke anderledes, en saadan Operation er altid smertefuld, men paa den anden Side ikke blot gavnlig, men fra Tid til anden nødvendig. — Den lille Fejlregning, den lille Forglemmelse af, at Krigen ikke nødvendigvis bringer den stærkeste og Indehaveren af den stærkestes Ret Sejr, men gennem Alliancer lige saa vel kan bringe ham Fordærv, kuldkaster den hele militaristiske Livsanskuelse. Fører Krigen ikke med Sikkerhed til det økonomisk og politisk nødvendige Resultat, er den blot et Lykkespil, da har den moralske Vilje og Evne til at underkaste sig, ja blot affinde sig med dens Gru og Bestialitet, mistet sit ideelle Udgangspunkt. I denne Forstand — og kun i denne — kan man tale om Militarismens Fallit. Iøvrigt befinder denne Fallent sig jo, som saa mange andre, i bedste Velgaaende.

Men er Krigen ikke den usvigeligt sikre Udløser af den fra Tid til anden opsamlede økonomiske og politiske Spænding, af Misforholdet mellem en Stats Styrke og Trang til Udfoldelse paa den ene Side, dens Andel i Goderne og Lejlighed til Udfoldelse paa den anden, er jo ikke blot dens moralske, men ogsaa dens faktiske og praktiske Nødvendighed et aabent Spørgsmaal. Og dermed skifter ogsaa Billedet af de Tilstande, Krigen har draget efter sig, Karakter. Den Spænding, der søgte sin Udløsning gennem den sidste Krig, er ikke blevet udløst. Det store Rige med det fremskredne økonomiske Liv har ikke faaet det Spillerum for sine Kræfter, der svarer til dets Behov. Det er tværtimod blevet berøvet en stor Del af det Virkefelt, det raadede over i Forvejen. Misforholdet er langt fra at være hævet; Spændingen er ikke udløst, men mangedoblet. Vi styrer altsaa mod en ny Krig. Men naar det store stærke Rige, med de mægtige Hjælpekilder, med en halvhundredaarig Fredsperiode efter store Sejre bag sig, ikke formaaede at vinde Overhaand, hvorfor skulde det da lykkes bedre for et svækket, søndret, besejret Rige uden Hjælpekilder. Blev Udfaldet sidst mod Beregning, bliver den næste Krig den store Hasard, der end ikke tillader nogen Beregning. Og da befinder vi os ikke mere i en nødvendighed, men forbigaaende Overgangstilstand, der skal føre os frem til ny Ligevægt, men planløst, hensigtsløst stødt ud i Tilfældighederne. Det er ikke mere en Krise, vi oplever, det er Chaos.

II.

Under disse Omstændigheder kan det Spørgsmaal ikke afvises: om der findes en Vej ud af dette Chaos. Det er det gamle Spørgsmaal om Krigens Aarsager og Nødvendighed, som der nu paany bliver god Mening i at rejse. Siden Kjelléns Dage er det almindeligt indrømmet, at de Faktorer, der bestemmer Staternes indbyrdes Forhold, og ikke mindst deres Sammenstød, er af tre Slags: økonomiske, ethniske og geografiske. De geografiske Problemer er imidlertid egenartede, forskellige fra Tilfælde til Tilfælde, hvorfor de ikke kan behandles her. De økonomiske og ethniske Problemer derimod frembyder fælles Grundtræk, ja er i en vis Forstand altid de samme. Det er derfor mod disse to Slags Aarsager, at Opmærksomheden maa rettes, naar man i Almindelighed spørger sig, hvorledes Krig skulde kunne forebygges.

De økonomiske Faktorer i videste Forstand er Landenes

forskellige Befolkningstæthed og -vækst, Intensiteten af deres økonomiske Aktivitet, Fastheden af deres politiske Organisation etc. Blandt disse Forhold indtager imidlertid Befolkningen den vigtigste Plads. Det er en stor og voksende Befolkning, der paa den ene Side betinger, paa den anden Side nødvendiggør en intensiv Produktion. Og paa lignende Maade dominerer Befolkningsspørgsmaalet det politiske: Statens Organisation, Magt, Muligheden og Nødvendigheden af Ekspansion. — De ethniske eller kulturelle Faktorer paa sin Side har i vore Dage et overvejende nationalt Præg.

Medens Staterne vokser og aftager i Befolkning, i økonomisk og politisk Kraft, forbliver Fordelingen af Goder og Udviklingsmuligheder foreløbigt den gamle. Fra Tid til anden kommer da den alt skildrede Situation til at foreligge, at en Stat med en ringe, maaske endog aftagende Befolkning og et stagnerende økonomisk Liv sidder inde med Kolonier eller Raastoffelter, som den knapt formaar at udnytte, medens en anden Stat med stor og stærkt voksende Befolkning, et pulserende økonomisk Liv savner baade vigtige Raastoffer, Handelsmuligheder og Plads til at røre sig i det hele. Der er ingen Tvivl om, at det i Virkeligheden er dette fra Tid til anden tilbagevendende Misforhold og den heraf fremgaende, stadigt voksende økonomiske Spænding, der søger sin Udløsning gennem Krigene. Forsaavidt bunder disse altsaa i Staternes ulige Befolkningsvækst.

Det er som bekendt meget omstridt, hvilket Forholdet mellem de økonomiske og de nationale Faktorer i den almindelige Politik egentlig er. Nogle vil i det nationale Element kun se Forklædninger eller fjernere Virkninger af de egentlige, økonomiske Aarsager. Det er imidlertid vist, at de nationale Modsætninger er der, hvorledes de end er opstaaet. Og Kampen om Raaderum mellem Grupper med forskelligt Sprog og Civilisation er i hvert Fald nu en selvstændig politisk Faktor, der gør sig gældende, ogsaa hvor vi ikke formaar at faa Øje paa nogen økonomisk Nødvendighed for en saadan Kamp. Og netop denne Krigsaarsag er det, der fremfor alle tildrager sig den almindelige lagttagers Opmærksomhed.

Vi kan altsaa regne med to væsentlige Krigsaarsager: den ulige Befolkningstilvækst og de nationale Modsætninger, og spørger, om de frembyder nogen Mulighed for Afledning. —

Det Middel, der under Krigten fra flere Sider udraabtes til Undgaelse af fremtidige Krige, og som vel fremtidig nyder almindelig Tiltro, er „Nationernes Selvbestemmelsesret“. Man

mener hermed i Virkeligheden „Territoriernes Selvbestemmelsesret“ eller m. a. O.: at Beboerne af ethvert Territorium skal have Lov til at bestemme, til hvilken Stat det skal høre.

Det er nu sikkert og vist, at en almindelig Gennemførelse af dette Princip kunde bortfjerne en meget stor Del af Sprængstoffet i Europa og bidrage til at gøre Krige sjældnere. Men alt afhænger af, hvorledes det blev gennemført. Hvis paa en given Dag alle omstridte Territorier fik Lov til at erklære sig for en eller anden Stat, som de saa for Fremtiden skulde tilhøre, er det klart, at det, man virkelig havde opnaaet, vilde være: at forevige Grænserne mellem Nationerne som de ligger i Dag. Naar efter nogen Tids Forløb, gennem aftagende og tiltagende Befolkning, de faktiske Grænser for Nationaliteternes Omraader havde forskudt sig, vilde man staa overfor nye Misforhold, der enten maatte udlignes gennem nye Afstemninger eller atter give Anledning til Krig.

Med andre Ord: Nationernes Selvbestemmelsesret kan lige saa vel blive en krigsskabende som en krigshindrende Foranstaltning. Og Betingelsen for, at den kan tjene Freden, ikke Krigen, er, at Territoriernes Selvbestemmelse ikke sker engang for alle, saa at Forholdene, som de er paa en tilfældig Dag, fastlægges for Tid og Evighed. Nej, Selvbestemmelsesretten maa være konstant; radikalt udtrykt: ethvert Territorium maa til enhver Tid kunne fordre sig henlagt under den foren-skede Stat.

Men hvad vil Følgen heraf blive? For at undgaa Tilstrømning af fremmede Elementer, der maaske engang i Tiden vil forlange en Del af Territoriet henlagt under en anden Stat, vil ethvert Land gennem Forbud mod eller Kontrol med Indvandringen søge at sikre sig mod en saadan Eventualitet. Vi ender da paany ved Forevigelsen af de nu herskende Nationalitetsgrænser, blot ikke de iure men de facto: ikke i Kraft af et Princip, men som den faktiske og praktiske Følge af det almindelige Stavnbaand, Staterne vilde tvinges til at haand-hæve for ikke at gaa glip af nogen Del af deres Omraade.

Men for Spørgsmaalet om Krig eller Fred vil denne faktiske Fastlæggelse af Grænserne være af samme Betydning som den tilsigtede. Man tænke sig blot — som et ganske grelt Eksempel — at samtlige Indbyggere i et Land, f. Eks. Holland, ved en stor Naturkatastrofe mistede Livet alene med Undtagelse af nogle faa Hundrede. Disse kunde da, i Kraft af Indvandringsforbudet, dele hele Landet imellem sig og alle blive Storgodsejere og Mangemillionærer. Som Arbejdskraft

kunde de indføre Slaver fra Kolonierne eller give Adgang til de omliggende Staters Befolkning, men vel at mærke: som retsløse, paa foreskrevne Vilkaar. — Der er vel næppe nogen, der tvivler om, at denne Herlighed ikke vilde vare længe. De tæt befolkede omliggende Stater vilde med Magt tiltvinge sig Adgang til det affolkede Land som et kærkomment Afløb for deres Befolkningsoverskud. Med andre Ord: en almindelig Lukning af Grænserne, hvad enten denne sker af nationale eller af andre Hensyn, er en direkte Fare for Freden, større uden Tvivl end de nationale Kampe, der ad den Vej kunde udelukkes.

Hvis Nationernes Selvbestemmelsesret derfor skal være en Vej til Fred og ikke netop det modsatte, fordrer og forudsætter den som nødvendigt Korrektiv: en almindelig Forpligtelse til at holde Grænserne aabne, til at afholde sig fra enhver Vanskelig- eller Umuliggørelse af Ind- og Udvandring. En saadan Forpligtelse har egentlig altid været en almindelig folkeretlig Forudsætning — man har jo overfor Kina, der ikke ønskede Omgang med fremmede, med Magt haandhævet denne Forpligtelse. Men den under Krigen naturlige Kontrol med Færdselen over Grænserne er ved at udvikle sig fra en i Øjeblikket nødvendig praktisk Forholdsregel til et systematisk udnyttet Vaaben i den politiske Kamp. At faa denne Udvikling standset i Tide er en af de allervigtigste Opgaver for en fredsvenlig Politik. Thi uden dette Korrektiv fører Territoriernes Selvbestemmelsesret direkte til Krig ved at forhindre en naturlig Udløsning af den Spænding, som Nationernes ulige stærke Vækst medfører.

Men hermed er vi allerede ovre paa den anden Krigsaarsags Omraade: selve Spændingen mellem Staterne som Følge af voksende og aftagende Befolkning, politisk og økonomisk Kraft m. m. Som vi saa, er det uden Forskel, om det almindelige Stavnsbaand paalægges, Grænserne lukkes af nationale eller af andre Hensyn. Og paa samme Maade er det ligegyldigt, om Spændingen direkte hidrører fra en for tæt Befolkning eller fra en maaske mindre Befolknings intensere økonomiske Liv, fastere Organisation, eller hvad det nu kan være der gør, at økonomisk og politisk set en Indbygger i det ene Land gælder for to af det andets. Det staar derfor fast, at den Forholdsregel, som vi fra nationalt Synspunkt erkendte som uomgaaeligt nødvendigt Korrektiv til Nationernes Selvbestemmelsesret, hvis denne skal være en Vej til Freden og ikke det modsatte, — at denne samme Forholdsregel, nemlig

almindelig Vandringsfrihed, ogsaa viser sig som uomgaaelig nødvendig, naar vi betragter Krigs- og Fredsmulighederne fra et økonomisk Synspunkt.

III.

Det er altsaa givet, at baade nationale og økonomiske Grunde gør en almindelig Stavnsbaandsløsning og Aabning af Grænserne til uomgaaelig Betingelse for en fredelig Udvikling. Men det er nødvendigt at undersøge, hvorvidt en saadan Ordning i sig selv er mulig, om den ikke paa andre Omraader medfører Farer og betydelige Ulemper. En og anden vil maaske skræmmes af det liberalistiske i Tanken. Det er jo egentlig en fri og naturlig Ind- og Udvandring, der kræves: uhindret af statslig Indgriben, men derigennem ogsaa uden Kontrol eller Ledelse. Og de Erfaringer, man iøvrigt har gjort med Princippet „laissez faire, laissez aller“ har maaske ikke overbevist alle om Fortræffeligheden af denne optimistiske Lære. Det gælder imidlertid her om at se historisk paa Tingene. De Erfaringer, man kan have gjort med den økonomiske som med andre Friheder, er maaske ikke alle lige tiltalende. Ja, for mange kan det sikkert staa som Tidens store Opgave at finde nye Veje og Metoder paa de paagældende Omraader. Dette kan dog ikke hindre os i at indse, at disse Friheder i sin Tid og i Forhold til de herskende Privilegier og Tvangssystemer, der havde mistet enhver Sammenhæng med Livet og dermed enhver fornuftig Mening, var Fremskridt og i hvert Fald Gennemgangsled, der skulde og maatte passeres. Paa samme Maade kan vi maaske ogsaa her let tænke os en Ordning af Ind- og Udvandringen, der betyder en virkelig Organisation, ikke til Fremme af Enkeltstaters Interesser, men til alles Vel. En saadan Ordning kunde have til Formaal at hindre Tilgang af Mennesker til i Forvejen overbefolkede Egne, at sikre de udvandrede mod Skuffelser, at tilvejebringe den bedst mulige Fordeling af de produktive Kræfter o. s. fr. — en Slags verdensomfattende Arbejdsanvisning, administreret af et Organ, der frembød Sikkerhed mod Misbrug til øjeblikkelig Fordel for enkelte Stater eller Egne. En saadan Ordning vilde sikkert være langt at foretrække for en planløs, uhindret, „naturlig“ Ind- og Udvandring. Men dette Valg foreligger jo ikke. Hvad der nu kan blive Tale om, er Indvandringsforbud og -Skranker, der alene tjener Staternes snævraste Særinteresser. For at forhindre ufordelagtige Forskydninger af Grænselandenes nationale Præg vil man praktisk talt paalægge et verdensomfattende

Stavnsbaand og derved positivt forhindre den Befolkningssud-
 ligning, der — som vi har set — er en uomgaaelig Betin-
 gelse for Fred. Og i Forhold til dette fra et højere Synspunkt
 hensigts- og planløse Stavnsbaand tør man vel, uden overfla-
 disk liberalistisk Optimisme, anse Friheden for et Fremskridt.

Langt alvorligere er to andre Følger af en almindelig
 Stavnsbaandsløsning i Forbindelse med en stedsevarende Selv-
 bestemmelsesret for Territorierne. For det første Faren for, at
 der netop af nationalpolitiske Grunde bevidst organiseres
 Udvandring til en Nabostats Grænseegne, som man ønsker at
 erobre. I saa Fald bliver den fri Udvandring ikke et Middel
 til naturlig Udløsning af den Spænding, som hidrører fra ulige
 Befolkningstvækst i de forskellige Lande. Den bliver tværtimod,
 ganske som Grænsespærringen, et Kampmiddel, der lige saa
 vel kan forøge denne Spænding som udløse den. — Og for
 det andet vilde alle Landegrænser som Følge af de stadige
 Omlægninger blive ganske flydende. Naar man har set de
 mægtige Besværligheder, som selv ubetydelige Grænseflytnin-
 ger har medført, kan man let tænke sig, at en almindelig
 Opløsning af Statsgrænserne vilde umuliggøre al Administration
 og gøre Livet i Grænselandene utaaleligt, ikke mindst i øko-
 nomisk Henseende. En endelig Udvej af det Chaos, vi op-
 lever, viser sig først, naar Nationalitet og Statstilhørighed
 fuldstændigt løses fra hinanden, gøres til to hinanden
 aldeles uvedkommende Spørgsmaal. Først naar det fra et na-
 tionalt Synspunkt bliver lige saa uvæsentligt, hvilken Stat man
 tilhører, som det nu er fra et religiøst Synspunkt, er den
 søgte Udvej fundet. Som i sin Tid Religionsfrihed, bliver nu
 Nationalitetsfrihed det store, dyrebare Gode, Menneske-
 heden for enhver Pris maa tilkæmpe sig. — Denne Adskil-
 lelse mellem Stat og Nationalitet overflødiggør ikke den første
 Forholdsregel, Stavnsbaandsløsningen. Men medens denne har
 en mere speciel Karakter, bliver Nationalitetsfriheden det store
 varige Maal, vor Tids universelle Kulturproblem. (Iøvrigt kan
 jo ogsaa Vandringsfriheden ses under denne Synsvinkel: da
 den Aarsag til Grænselukning, der især interesserer os her,
 netop er de nationale Hensyn, bliver ogsaa dens Ophævelse
 en Følge af Adskillelsen mellem Stat og Nationalitet).

IV.

Det er nødvendigt at opridse nogle Hovedtræk af den
 Ordning, der generelt udtrykt og i Forhold til den nu bestaaende

er kendetegnet som Nationalitetsfrihed. Og især vil det være nyttigt at sammenstille denne Løsning af Nationalitetsproblemet med andre almindeligt kendte.

Den bedste Belysning giver Sammenligningen med Religionsfriheden. Hvad betyder Religionsfrihed? Den betyder mangt og meget. Den betyder, at man opgiver den Forudsætning, at Tilhørighed til en bestemt Stat altid, eller blot normalt, er ensbetydende med Tilhørighed til en bestemt Religion. Den betyder, at Fremme af en enkelt Tro eller Kultus ikke mere anses som Statsformaal. Det hindrer ikke, at Staten baade organiserer og økonomisk støtter det kirkelige Liv, som det jo faktisk ogsaa finder Sted: enten for den Religion, til hvilken det overvejende Flertal af Statens Borgere bekender sig, eller for alle Trossamfund i Staten. Men det forhindrer, at Staten betragter den ene Religions Fremme paa de andres Bekostning som Statsformaal og betyder, at den saa at sige paa Forhaand, i Princippet, anser alle Religioner enten for sig lige vedkommende eller for sig lige uvedkommende. Religionsfriheden betyder, at i en vis Forstand Religionen er en Privatsag, og betyder naturligvis, at ingen paa Grund af sin Tilhørighed til den ene eller den anden Tro anses for statslig mere eller mindre værdifuld end andre. Statsformaal bliver derimod Sikringen af Borgernes Ret til religiøst Liv og religiøs Virksomhed overhovedet.

Det er ikke svært at overføre dette Billede paa Nationalitetssomraadet. Hvor Nationalitetsfrihed hersker, maa Staten opføre sig som at betragte en enkelt Nationalitet, en enkelt Kultur som alene sig vedrørende og dens Fremme paa andre Kulturers Bekostning som sit naturlige Formaal. Den Forudsætning, at Borgeren som saadan uden videre tilhører og bekender sig til det Kompleks af Kulturfænomener, der kendetegner en bestemt Nationalitet, dens Sprog, dens Litteratur, dens Maade at klæde og føre sig paa, dens Skikke, dens Synsmaader, dens Mad- og Drikkesædvaner, dens Personnavne osv. osv., — denne Forudsætning maa opgives og alle disse Ting helt overlades Privatlivet og det personlige Forholdsbefindende. Hvor Staten ikke kan undlade at organisere Omraader indenfor det nationale Liv, f. Eks. ved den offentlige Skoleundervisning, maa enhver Gruppe Borgere af passende Størrelse, der kræver sine Børn undervist paa deres Sprog, nyde den samme Støtte til denne Undervisning, som Staten gennemsnitlig ofrer paa den almindelige. Ingen maa paa Grund af sin Nationalitet, sin Kulturtilhørighed, stilles bedre eller daarligere end andre. Der-

imod maa Staten sikre Retten til nationalt Liv og national Virksomhed overhovedet o. s. v.

Der er saaledes en meget stor Forskel mellem denne Synsmaade og den sædvanlige socialistiske. Socialisterne underkender gerne Betydningen af det nationale i det hele, idet de anser de Skillelinjer, som Klasse modsætningen drager, for ganske anderledes afgørende. Deres Ønske om at se national Undertrykkelse forhindret bunder væsentligt — foruden i almindelige Retfærdighedshensyn — i Erkendelsen af, at saadan Undertrykkelse netop avler forøget Nationalfølelse, og den nationale Modsætning derved skærpes paa den økonomiskes Bekostning.

Nationalitetsfriheden er ogsaa væsentligt forskellig fra de Bestræbelser, der — især i Stater med nationalt meget blandet Befolkning — udfoldes for at sikre de forskellige nationale Interesser en retfærdigt afvejet Indflydelse paa Statsstyrelsen. Her forudsættes det altsaa netop, at Staten er en national Faktor, som det for enhver Nation i Staten gælder om at vinde Indflydelse paa. Fra vort Synspunkt derimod vil en Forfatning, der sætter sig dette Formaal, være en lige saa stor Vederstyggelighed som en, der satte sig til Maal at sikre de forskellige Konfessioners Tilhængere en forholdsmæssig Indflydelse paa Statsmagten og derved gjorde denne til en væsentlig konfessionel Indretning.

Hvad der skal tilstræbes, er lige det modsatte: at Spørgsmaalet om Nationalitet og Spørgsmaalet om Statstilhørighed bliver gensidigt fuldkommen irrelevante. Som i Schweiz den fransk opdragne Borger føler sig lige saa knyttet til Staten som den tysk opdragne, og omvendt Staten holder disse to saavel som den italiensk opdragne for lige gode Borgere, saaledes maa i enhver Stat Borgerens Forhold til Staten saavel som Statens til Borgeren gøres lige saa uafhængigt af hans nationale Bekendelse som af hans religiøse.

Langt fra at negligere det nationale bør Staten altsaa tværtimod henregne det til de Ting, for hvis Skyld Staten overhovedet er til. Der findes i enhver Stat et Antal saadanne absolute Statsformaal, der netop kendetegnes ved, at det offentlige ikke tager noget Standpunkt i den paagældende Henseende, men sikrer Tingen i al Almindelighed. Det gælder om Beskyttelsen af Liv og Formue, af Adgangen til Udøvelse af de statsborgerlige Rettigheder, af Retten til religiøs Bekendelse og Kultus, og bør altsaa ikke mindre gælde om Retten til national Bekendelse og Virksomhed. Nationalitetsfriheden

eller Adskillelsen mellem Stat og Nationalitet betyder m. a. O.: at Retten til nationalt Liv ophøjes til en almindelig Borger- eller Menneskerettighed, for hvis Sikkerheds Skyld Staten er til, men som den afholder sig fra Indblanding i.

Og ikke blot fra Freds-, men ogsaa især fra selve det nationale Synspunkt fremtræder denne Ordning som den eneste acceptable. Ligesom vi kun anerkender den Religiositet, der bestaar i et inderligt personligt Forhold til de religiøse Værdier, medens vi ser ned paa den, der er iblandet alskens Verdslighed som Magt-, Levebrøds- eller andre Hensyn, saaledes bør vi kun anse den som nationalt følende, der staar i et inderligt personligt Forhold til den Kultur, han tilhører i Kraft af Fødsel, Opdragelse eller Valg, og vrage den Nationalfølelse, der er iblandet eller dækker over politisk Magtbegær eller andre materielle Hensyn.

V.

En Stat har fornylig vedtaget at lukke sine Grænser for et Nabolands Overskudsbefolkning og samtidigt at indkalde en Verdenskonference til Undgaaelse af fremtidige Krige. Denne Fremfærd repræsenterer en hel Type af Fredsprojekter: de, der vil hindre Virkningen, medens de fremmer Aarsagen. En beslægtet Type af saadanne Projekter foreslaar almindelig Afrustning eller Ophævelse af Staternes Ret til Selvtægt, idet de overser, at Vejen er lige saa langt borte som Maalet. For at en Vej skal kunne føre os til et Maal, er det ikke nok, at den ender ved Maalet. Vi maa for det første kunne gaa ad den, d. v. s., at den maa begynde omtrent der, hvor vi nu staar. Og dernæst maa vi ville gaa ad den.

Den rette Fremgangsmaade maa derfor være at undersøge, om der indenfor vor nuværende Orden findes Spor af Veje, der peger henimod det foreskrevne Maal, og som ved omhyggelig Pleje kunde gøres farbare. Kort sagt: det er ved det givne Udgangspunkt, ikke ved Maalet, at Søgningen efter en Vej maa begynde.

Det var et Komplex af Stater med almindelig Vandringsfrihed som folkeretlig og Nationalitetsfrihed som statsretlig Hovedsætning, vi fandt som Løsning paa den foran stillede Opgave. Hvad der nu paatvinger sig, er da det Spørgsmaal: om der i vore Samfund, som de er i Dag, foreligger noget Udgangspunkt for en saadan Udvikling, eller om den er saa revolutionerende, at selve Maalet, en almindelig Fred, lige saa vel kunde søges opnaaet direkte. —

Af de europæiske Stater før Krigen omfattede de fleste og største en Flerhed af Nationaliteter. Det gjaldt først og fremmest om Rusland, det gjaldt om Tyskland, om det habsburgske Monarki, om Balkanstaterne, om det europæiske England, om Belgien, om Schweiz. Rene eller tilnærmelsesvis rene Nationalstater var Undtagelsen — „Udkantstaterne“: Skandinavien, Holland, Frankrig, de sydlige Halvøer — det modsatte Regelen. Hvorledes var de forskellige Nationaliteters Stilling i Staten? Det er tilstrækkeligt bekendt, hvorledes i Rusland, i Tyskland, i næsten enhver Stat Kampen førtes fra Regeringens og den herskende Nationalitets Side mod de nationale Mindretal og deres Kultur. Men der er en mærkelig Omstændighed ved denne Kamp: den førtes, skønt af Regeringerne, ikke i Kraft af Lovene, men udenom dem, ja ofte paa Trods af dem. Intet Steds var — paa ubetydelige Undtagelser nær — den ene Nationalitets Forret og de andres mindre Ret legal, saa at Undertrykkelsen kunde ske aabenlyst i Kraft af Lovene. Overalt førtes den i Mørket, gennem Fortolkninger, Forvrængninger af Lovene, gennem administrativ Praksis og paa utallige andre lyssky Maader. Den legale Ordning var overalt baseret paa Borgernes Lighed for Loven uden Hensyn til Nationalitet. Men hvorledes afvise som revolutionær og uforenelig med Statens Væsen en Ordning, der allerede bestaar de iure og kun gennem tilfældige Regeringers vilkaarlige Fremfærd paa Trods af Loven ikke er naaet til Udfoldelse?

Og Forholdet ligger ganske paa samme Maade for Vandringsfrihedens Vedkommende. Før den sidste Krig var det normalt enhver tilladt at rejse og slaa sig ned, hvor han havde Lyst. Gennem gensidige Traktater tilsikrede Staterne endog deres Borgere de samme Livs- og Arbejdsvilkaar i Udlandet som i Indlandet. Hist og her forsøgte man undtagelsesvis at holde visse Indvandrere borte gennem frygtssomme Kontrolbestemmelser: overfor den gule Race i Amerika, overfor Udvandrere fra Rusland i forskellige Lande, dette dog kun af rent forbigaaende politiske Grunde. Først under Krigen opstod en almindelig Kontrol med Færdselen over Grænserne, en Kontrol, der som nævnt efter Krigen mange Steder er opretholdt som systematisk udnyttet Middel i den politiske og nationale Kamps Tjeneste. At det maa være en af de vigtigste Opgaver for en fredsvenlig Politik at faa denne Fremfærd standset i Tide, er ligeledes fremhævet. Men her, i endnu højere Grad end ved Nationalitetsfriheden, kan det siges, at hvad der forlanges ikke er andet, end hvad der udgjorde den

normale Tilstand i Staterne før Krigen. Der er altsaa hverken paa det ene eller det andet Omraade Tale om noget fjernt, utopisk, uopnaaeligt.

Det skal blot berøres, at Vandringsfriheden for Kolonier-nes Vedkommende er ensbetydende med en sand Aabning af Dørene for alle Jordens Folk, ligesom Nationalitetsfriheden alene kan gøre vort Herredømme dér taaleligt for Beboerne. Til-sammen vil de to Principer medføre den Likvidation af de europæiske Staters selvtagne Formynderskab over disse Egne, der i stadigt højere Grad viser sig nødvendig for vor Verdens-dels indre og ydre Sikkerhed. — Ogsaa det for mange Stater skæbnesevangre Underbefolkningsspørgsmaal finder sin Løsning ad samme Vej, som i mange Tilfælde derfor vil blive Staterne foreskrevet af deres simple Egoisme.

Det er derfor ikke for meget sagt, at de to foreslaaede Udveje langt fra at have en utopisk Karakter harmonerer med vore Institutioner og vore normale Forhold, der afgiver et fuldtud naturligt Udgangspunkt for en Udvikling i den Retning.

VI.

Den paafaldende Lighed mellem Statens Forhold til Religionen i de Lande, hvor Religionsfrihed virkelig hersker, og dens Forhold til Nationaliteten under den Ordning, der her er antydnet, fører — man kunde sige: frister til at se denne i en større historisk eller sociologisk Sammenhæng. —

De mest primitive Samfund, vi kender, er visse australske, afrikanske og Indianerstammer. Man kan fremhæve visse fælles Træk ved deres Kultur, og da især dette: at de forskellige sociale Dannelser, vi plejer at holde ude fra hinanden, Samfundsordning, Religion, Økonomi, Tænkemaade o. s. v. er saaledes sammenfiltret, at det er umuligt at anvende disse Sondringer paa deres Kultur. Vi ser f. Eks. en Stamme inddelt i forskellige Underafdelinger. Men de selv samme Gruppebetegnelser, der tjener til at holde Stammens Dele ude fra hinanden, bruges paa underfuld Vis til Inddeling af alle Omverdenens Ting. Ligesom forskellige moderne Sprog endnu anlægger den Sondring mellem Han- og Hunkøn, som vi kender fra Menneske-og Dyrelivet, paa de fleste af Naturens Fænomener, saa at f. Eks. Solen bliver Hunkøn, Maanen Hankøn eller omvendt, saaledes fordeler de primitive alt, hvad de iagttager, indenfor de Rammer, der tillige angiver Stammens Inddeling. Blandt de Ting, der saaledes sættes i Klasse sammen med en eller

anden Underafdeling af Stammen, er f. Eks. ogsaa Verdenshjørnerne. Det falder da af sig selv, at den paagældende Stammedel, naar der slaas Lejr, tager Plads i det Verdenshjørne, den staar i Klasse med. Ogsaa de forskellige Dyr og Planter er naturligvis fordelt mellem Stammens Undergrupper, som derved er henvist til at holde sig til visse Næringsmidler og Næringsveje og holde sig fra andre. Og naar man nu ved, at hver Stamme eller Stammedel har sit Dyr, sin Plante eller anden Naturgenstand, saasom Nordenvinden, til særligt Stammemærke eller -Guddom, vil man forstaa, at ogsaa Religionen er indfiltret i dette ejendommelige Omverdensbillede. At Menneskenes Forhold overfor hinanden og overfor Tingene ogsaa nødvendigvis er bestemt ved enhver Persons og enhver Tings Plads i Systemet, er hvad man kunde vente. Men følgelig bestemmer dette Komplex af Kategorier Stammens hele materielle og aandelige Kultur, er paa én Gang dens Religion, dens Moral, dens Logik, dens Økonomi, dens Organisation o. s. fr. Hvad der karakteriserer primitiv Kultur, er altsaa den manglende Differentiation af Kulturen til forskellige afgrænsede Kulturomraader: det hele maa ses under ét.

Sætter vi umiddelbart denne Kulturtilstand ved Siden af vor Tids, er det Kulturens Spaltning eller Deling, der kendetegner den moderne og allerede den senere antike. Denne Kulturdeling er ikke uden Forhold til, men paa den anden Side heller ikke identisk med den vel kendte Proces, vi kalder Arbejdsdeling. Problemet Kulturdeling contra Arbejdsdeling kan illustreres ved et ganske moderne og nærliggende Tilfælde. Hvis f. Eks. en Retskreds er for stor til, at én Dommer kan overkomme alle Sagerne, kan man ansætte to Dommere. Det kan ske paa den Maade, at begge faar med alle Slags Sager at gøre. I saa Fald kan der maaske nok tales om Arbejdsdeling, men den bunder ikke i nogen Kulturdeling. Anderledes hvis den ene Dommer bliver Civildommer, den anden Straffedommer. Her er Arbejdsdelingen foretagen paa Grundlag af Kulturdeling, men ikke som Følge deraf. Der har i Tidens Løb dannet sig en betydelig Forskel paa Civilret og Strafferet. Strafferetten ser stadigt mere paa Individet og de individuelle Omstændigheder ved Forbrydelsen, hylder altsaa en udpræget subjektiv Opfattelse af Ansvar, medens det civilretlige Ansvar er langt mere objektivt bestemt. Man kan blive civilt ansvarlig for andres Handlinger: sine Tjenestefolks, sine Børns, og kan gennem Garanti paatage sig Ansvar for næsten hvad det skal være. Det er altsaa ikke rent tilfældigt, at Arbejds-

delingen sker efter denne Skillelinje, selv om det ikke er Kulturdelingen, der ligefrem har fremkaldt Arbejdsdelingen. Dette er derimod Tilfældet, naar de kommunale og Politimesterforretningerne er blevet frataget Dommerne og henlagt under særlige Organer. Det var her ikke Nødvendigheden af en Arbejdsdeling, der fremkaldte Udsondringen. Det var Kulturdelingen, in casu en ændret Opfattelse af visse Forretningers Karakter, der nødvendiggjorde deres Adskillelse fra Domsvirksomheden. Som man ser: Forholdet mellem Arbejdsdeling og Kulturdeling kan arte sig forskelligt. Det er et stort sociologisk Problem, hvilke Love der her gælder, og da især hvilken af de to Parter der er den stærkeste, den egentlige Aarsag, og hvilken der blot er et Produkt af den anden. Jeg kunde tænke mig, at man engang vil naa til det Resultat, at hvor Arbejdsdelingen gaar jevnside med en Differentiation af Samfundet i Kaster, Stænder, Klasser i moderne Forstand eller deslige, der er det i Virkeligheden en Kulturdeling, der har fundet Sted og er den egentlige drivende Kraft. Det er ikke nødvendigt her at komme nærmere ind paa dette Problem. Det er tilstrækkeligt at fastslaa, at de Yderpunkter for kulturelle Tilstande vi kender: de nævnte primitive Folk og den moderne europæiske Kultur, set ved Siden af hinanden tydeligt viser denne ejendommelige Deling af Kulturen i en Række adskilte Omraader: Religion, Moral, Videnskab, politisk Organisation, Næringsliv o. s. fr.

Men det synes, som om det yderligere er muligt at fastslaa, at de store Forandringer indenfor vesteuropæisk Kultur, der næsten med Enstemmighed opfattes som Kulturfremskridt eller -Tilbageskridt, kan karakteriseres som henholdsvis forøget eller formindsket Kulturdeling. Lad os tage den romerske Kulturs Omstyrtning gennem Folkevandringen eller, med andre Ord, sammenligne den romerske med den middelalderlige Kulturtilstand. Det er ganske iøjnefaldende, hvorledes det romerske Riges klare Sønndring mellem Statsmagt, økonomisk Magt, Religion, Moral, Retspleje o. s. fr. afløses af Middelalderen med dens Lensvæsen, d. v. s. Forening af Jordbesiddelse og politisk Magt, og med dens mægtige Gejstlighed, der forener religiøs, moralsk, ja al aandelig Myndighed med politisk, judiciel og økonomisk. Og omvendt: da man paany arbejder sig ud af Middelalderens Mørke, da er det Staten, der ved at holde Adel og Gejstlighed nede udsondrer politisk, judiciel, økonomisk og aandelig Myndighed — gennem Kongemagten med dens Kronjurister, gennem Konkordat eller Re-

formation, senere gennem Enevælden, tilsidst gennem Revolutionen og den moderne Statsordning med Adskillelse af lovgivende, dømmende og udøvende Myndighed. — Eller tag Religionsfriheden: det dyrebare og dyrt købte Kulturgode, der er fremgaaet som Led eller i Fortsættelse af den samme Udvikling, — er den ikke et rent Kulturdelingsprodukt, en Adskillelse af Stat og Religion, som er det direkte Forbillede for den Adskillelse, der her er Tale om? —

Har den darwinistisk orienterede Sociologi ikke gjort anden Gavn — og det er meget tvivlsomt — har den i hvert Fald lært os, hvor farligt det er at gøre en almindelig Udviklingslov, der som saadan jo kun kan formuleres i vageste Almindelighed, til universel Prøvesten, til almindeligt Kriterium paa godt og ondt i Liv som i Lære. Det skal næppe friste nogen at gentage den Tids Letfærdigheder paa et andet Grundlag. Det vilde ligge saa fjernt som muligt fra sand *esprit scientifique* at søge et Bevis for de foreslaaede Udvejes Rigtighed i deres Overensstemmelse med Kulturdelingens Princip eller endog at fordre, at enhver Plan til varig Ændring af den almindelige politiske Tilstand først maatte godtgøre at kunne ses under Synsvinklen Kulturdeling. Thi selv om denne Udviklingslov var nok saa sikker, var det jo slet ikke sagt, at vi vilkaarligt kunde fremme Udviklingen. Vi ved udmærket godt, at Planten ikke kan blomstre og bære Frugt, før den har naaet en vis Størrelse. Men det nytter ikke at trække i Bladene.

Og alligevel: naar man paa fri Haand, alene ud fra Betragtningen af en Situation og dens Momenter, er naaet frem til en klar Opfattelse af to bestemte Forholdsregler som de eneste mulige Veje ud af denne Situation, saa føler man nolens volens en vis Betyggelse, en vis forøget Tillid til sin Konstruktions Paalidelighed, naar man ser, at disse Udveje ligger i et Plan, følger en Linje, i direkte Fortsættelse af, hvad der altid har ført til Kulturvinding, til uomtvistede Fremskridt.

Var Problemet om gangbare Udveje det eneste, der rejste sig overfor det herskende Chaos, vilde der, efter hvad vi har set, maaske ikke være nogen Anledning til at se ubetinget pessimistisk paa den europæiske Kulturverdens Fremtid. Men lige saa vigtigt som Evnen, om ikke vigtigere, er Spørgsmaalet om Viljen til at naa ud over de nu herskende Tilstande. Og her ser jeg ikke rettere, end at Folkene befinder sig saa inderligt vel under Forholdene, som de er. Langt fra at skræm-

mes ved Udsigten til en ny Krig, holder Folkene i Almindelighed denne for en given Ting, som de, ikke uden Forventning, forbereder sig paa, aandeligt og materielt. Det kunde derfor synes, som om intet var mere ørkesløst end at søge Udveje, som ingen beder om, at ville tilfredsstille en Efterspørgsel, der ikke eksisterer. Jeg nærer heller ikke den mindste Tvivl om, at det ikke vilde gaa den, der bød Folkene et sikkert Middel til Undgaaelse af Krig, bedre end det gik Opfinderne af Lynaflederen eller Koppeindpodningen. Der var god Brug for, stor Trang til disse Ting. Men Trang er nu engang ikke ensbetydende med Efterspørgsel. Alligevel maa man jo have Lov til at rejse Problemet som Problem, — som man stiller sig en Skakopgave eller en matematisk. Og en vis nysgerrig Interesse synes mig i hvert Fald tilgivelig overfor det Morads, man sidder i til op over Ørene.

FABRIKSREGNSKABER.

Af Poul Peter Sveistrup.

Indledning.

Det industrielle Fremskridt var under Forhold som de for 1914 eneraadende væsentlig den enkelte Virksomheds Sag, men denne havde i Almindelighed ikke Raad til at ofre saa meget, som vilde være nødvendigt, hvis alle Muligheder for Forbedringer skulde prøves, og da Krigsaarenes Kapitalspild i Forbindelse med Arbejderklassens Fremrykning krævede en endnu hastigere Stigning i Produktiviteten, modnedes Tanken om at kræve de grundlæggende Synspunkter for den industrielle Produktion underkastet en rationel Behandling fra Videnskabens Side, saaledes at en for Produktionsfremskridtet nødvendig Prøve eller Undersøgelse, der tidligere foretoges paa hver enkelt Fabrik, kun blev foretaget en Gang, men til Gengæld omhyggeligere og grundigere end nogen Sinde tidligere, og at Resultatet heraf blev stillet til den samlede Industris Disposition. Dette Grundsynspunkt deles saavel af Størstedelen af den tyske Industri (Verein deutscher Ingenieure, Normenausschuss, Ausschuss für wirtschaftliche Fertigung) som af ledende amerikanske Ingeniører.¹⁾

Det bedste Middel til et saadant Samarbejde i Produktionsfremskridtets Tjeneste er et indgaaende Studium af de forskellige Fabrikkers Regnskaber, hvorfor det maa beklages, at disse ofte er opstillede mere af Hensyn til det Billede, Ledelsen ønsker at give Aktionærerne og Offentligheden end for at give en klar Oversigt over Produktionen.²⁾ Det vil derfor have stor praktisk Betydning, hvis Industriregnskaberne moderniseredes og standardiseredes, hvorfor der i det følgende skal blive givet et Referat af nogle af de fremsatte Forslag og et Forsøg paa Vurdering af den Betydning, som Forslagenes Gennemførelse antagelig vil kunne faa for Fremtidens industrielle Produktion.

¹⁾ Industrial Management, Dec. 1923.

²⁾ J. F. Schär: Buchhaltung und Bilanz 1921.

I.

Forslag til nye Regnskabsformer.

Den moderne Industrivirksomhed bestaar som Regel af forskellige Afdelinger, der hver for sig udfører et Arbejde som Led i den samlede Produktion. Regnskabsmæssigt set kan hver af disse Afdelinger betragtes som Enheder, der køber Raa-varer, Halvfabrikata, produktivt Arbejde, Naturkræfter, Hjelpearbejde o. s. v. enten udefra eller fra andre Afdelinger til disses Fremstillingsomkostninger og derefter leverer Arbejdsresultatet videre til de næste Afdelinger mod at blive krediterede de paagældende Fremstillingsomkostninger, saaledes at Fabrikens Handelsafdeling til Slut faar Varerne leverede til de faktiske eller i hvert Fald til de i Øjeblikket kalkulerede Fremstillingsomkostninger.

Da det i Praksis sjældent er muligt helt igennem at arbejde med de faktiske Omkostninger, maa man kræve, at der føres Kontrol med, at Kalkulationen ligger de faktiske Omkostninger saa nær som overhovedet muligt. Dette sker som Regel ved, at Bogholderiet, efter at Arbejdet er fuldført, foretager en Udregning af de faktiske Omkostninger, saa nær man nu kan komme, hvorefter der foretages en Efterkalkulation, d. v. s. en Sammenligning mellem de faktiske og de kalkulerede Priser.

Regnskabsvæsenet maa derfor sigte imod, at der findes den størst mulige Overensstemmelse mellem Kalkulation og Efterregning. Dertil kræves først og fremmest, at Kalkulatorerne skønner rigtigt med Hensyn til alle nødvendige indirekte Udgifter som Renter, Amortisation, Lys, Rengøring, Forsikring o. s. v. Det er saaledes forkasteligt, at Amortisationen af en Maskine foretages paa den ene eller den anden Maade eftersom Ledelsen øjeblikkeligt interesserer sig for et større eller mindre Overskud; det er et bogholderimæssigt Spørgsmaal, der bør løses under Hensyntagen til Maskinens sandsynlige Levetid og andre lignende Faktorer.

Den ved Efterregningen fastslaaede Pris kan man dele i den direkte og den procentvise Del, hvilken sidste fordeles efter et af Ledelsen fastsat Forholdstal, der kun kan være tilnærmelsesvis rigtigt.

Ved Fordelingen af de procentvise Udgifter maa Bogholderen have Opmærksomheden henvendt paa, at der benyttes et rigtigt Fordelingsgrundlag — en rigtig „Nøgle“. — Det er desværre i mange Tilfælde saaledes, at der regnes med et

almindeligt Procenttillæg til Arbejdsløn eller Materiale; dette er i Almindelighed uheldigt, idet nogle Udgifter er direkte bestemt af Mængden af de anvendte Raastoffer, andre af den betalte Arbejdsløn, atter andre af den Tid, den paagældende Maskine har været anvendt eller af andre ganske specielle Forhold.¹⁾

Man maa derfor principielt tage Afstand fra det af Dr. Ing. Peiseler²⁾ i 1921 stillede Forslag om generelt at ordne Industriens Regnskabsvæsen efter M. P. L. Systemet, d. v. s. at føre alle Udgifter tilbage til en af de tre Hovedfaktorer i Produktionen, Materiale (M), Løn (L) samt Udgifter knyttet til den Arbejdsplads, hvor det paagældende Arbejde er udført (P).

Et fortrinligt Eksempel paa Organisation af et Fabriksbogholderi, væsentlig efter de ovenfor skitserede Synspunkter, er offentliggjort af J. Lilienthal³⁾ og omhandler den faktiske Organisation hos Ludwig Loewe & Co. Dette Firma er vel overalt anerkendt som Tysklands førende Maskinfabrik, beskæftigende før Krigen mindst 1800 Arbejdere, nu betydeligt mere. Fabriken deltes i følgende Afdelinger: Seriefabrikation af Værktøjsmaskiner, Fabrikation af Specialmaskiner, Værktøjsfabrikation og Fabrikation af normaliserede Enkeltdeler og er saaledes meget alsidig. Firmaets Bogholderi er baseret paa, at der ved hvert enkelt Arbejdes Udførelse bliver udfyldt en Formular; disse Formularer er indrettet saaledes, at der kun stilles meget beskedne Krav til de paagældendes Forstaaelse og kun kræves et Minimum af Skrivearbejde. Formularerne omfatter alt, hvad der kan foraarsage Produktionsudgifter, og bringer til Stadighed Bogholderiet til Kendskab om, hvad der den samme eller den foregaaende Dag er sket over hele Virksomheden. Denne hurtige Indberetning gennem Formularer er meget betydningsfuld, idet den gør det muligt for Bogholderen stadig at være å jour og i Almindelighed at levere Regnskab over, hvad en Maskine har kostet 5 å 6 Dage efter at det paagældende Arbejde er fuldenendt, og Regnskabet kan, hvor det er særligt ønskeligt, foreligge Dagen efter. Udgifterne til dette tilsyneladende indviklede Bogholderi har Professor Schlesinger i Fortalen beregnet til at udgøre omtrent 2 pCt. af Arbejdslønnen, hvad der antagelig ikke kan være stort

¹⁾ Jfr. bl. a. nærmere Verein deutscher Ingenieure: Grundplan der Selbstkostenberechnung.

²⁾ Dr. Ing. Peiseler: Zeitgemässe Betriebswirtschaft.

³⁾ J. Lilienthal: Fabriksorganisation, Fabriksbuchhaltung und Selbstkostenberechnung der Firma Ludwig Loewe & Co.

mere, end de fleste andre Maskinfabrikker anvender paa et mindre brugbart Regnskabssystem.

Som Fordelingsnøgle bruges i Loewes Maskinfabrikation et Procenttillæg til Lønnen forskelligt i de enkelte Afdelinger og jævnlig ændret efter de ændrede Omkostninger. I Afdelingen for Fabrikation af normaliserede Dele, hvor der væsentligst bruges Automatmaskiner, udgør Lønnen en for ringe Andel i de samlede Omkostninger til, at det vil være forsvarligt at bruge den som Fordelingsgrundlag. Man har derfor selvstændigt beregnet Udgiften pr. Maskintime og indført Antallet af Maskintimer som en ekstra Konto. Herved opnaas dels, at Kalkulationen bliver nøjagtigere og dels, at Ledelsen faar en nøjagtigere Kontrol med, hvor længe hver af de kostbare Automatmaskiner bliver anvendt, et Forhold, der er af væsentlig Betydning for hele Afdelingens Rentabilitet. I Støberiet bevirker de specielle Forhold, at en Del af Omkostningerne er proportionale med Timelønnen (Hjælpeløn, Tørrmateriale, Forme- og Kærnesand m. m.), medens en anden Del er omtrent proportionale med Jærnets Vægt (Smeltekoks, Smelterløn m. m.). Da det vil være for omstændeligt at regne de indirekte Omkostninger ud ved hver enkelt Kalkulation og hvert enkelt Arbejde, har Ledelsen ladet udarbejde en Tabel, hvorefter Omkostningerne omtrentlig kan bestemmes som Funktion af Formerlønnen og Jærnets Vægt.

Det værdifuldeste ved den Loeweske Regnskabsform er efter min Mening det indgaaende Samarbejde mellem Bogholderi og Værksted; vi skal derfor give et Rids af, hvorledes dette Samarbejde foregaar, naar Talen er om Fabrikation af en bestemt Vare (Maskine). Grundlaget herfor er en i to Eksemplarer udarbejdet Liste over de til Maskinens Udførelse nødvendige Enkeltarbejder og Enkeltdeler. Den ene af disse gaar til Bogholderiet, den anden til Værkstedet. Paa Grundlag af denne Liste udfærdiges Formularerne til Bestilling af Raa-materiale, normaliserede Enkeltdeler o. s. v. Naar Bestillingen er effektueret, gaar Formularerne, forsynet med Leveringsdag og Pris, til Bogholderiet. Grundlisten gaar derefter til Lønkalkulationskontoret, hvor Akkorderne for de enkelte Arbejder beregnes; medens Akkordgrundlaget er fastsat ved Forhandling mellem de modstaaende Organisationer, fastsættes Akkorden ved beregnet Tid multipliceret med Akkordgrundlaget, og da Lønkalkulationskontoret i stigende Grad forstaar at beregne Tiden rigtigt, bliver der kun ringe Lejlighed til det evindelige Tovtrækkeri om de enkelte Akkorder, som kendes fra de mere

gammeldags indrettede Maskinfabriker. Naar Akkordformularen er udfærdiget, gaar den gennem Mesteren til den paagældende Arbejder, der noterer Oplysningerne om Arbejdets Paabegyndelse og Fuldførelse derpaa, hvorefter Mesteren gør sine Notater, inden Formularen afleveres til Bogholderiet. Efterhaanden som Bogholderiet saaledes modtager de forskellige Formularer, vil det ved Sammenligning med de Tider, der er noteret paa den i Bogholderiet liggende Grundliste, kunne kontrollere, om Arbejdet bliver færdigt til den fastsatte Tid — den saakaldte Terminskontrol. Dette sker ved, at man mærker sig, om de paagældende Bilag (Akkordsedler, Beviser for Udlevering af Materiale o. s. v.) indgaar til den paagældende Kontrollør paa den paa Listen fastsatte Tid. Terminskontrollen bruges væsentlig som Sikkerhed for Leverancen, men der aabner sig ogsaa en Mulighed for, at de indgaaede Oplysninger kan benyttes til Sammenligning mellem beregnet og anvendt Tid ved de forskellige Arbejder.

I Forbindelse med Kalkulation og Efterkalkulation fremkommer Driftsstatistiken som en naturlig Afslutning; det er Statistikens Opgave at sammenstille Regnskabsvæsenets forskellige Tal saaledes, at de Sammenligninger, der har Betydning for Ledelsen, let kan foretages. I den statistiske Afdeling paa de større Fabriker sammenlignes de forskellige Udgiftposter ved forskellige Produktioner, dels saadanne, der er foretaget samtidigt og dels fra Aar til Aar. Ledelsen vil heraf i mange Tilfælde kunne drage meget værdifulde Slutninger vedrørende den billigste og hensigtsmæssigste Produktionsmetode. Af naturlige Opgaver for Driftsstatistiken kan man nævne Sammenligninger mellem produktive og uproduktive Lønninger, mellem produktive Lønninger og Størrelsen af de forskellige Omkostningskonti o. s. v. Firmaet Krupp i Essen lægger saa megen Vægt paa, at Forholdet mellem produktive og uproduktive Lønninger er det gunstigst mulige, at man har baseret et Akkordpræmiesystem derpaa. Da Statistiken har faaet voksende Anerkendelse i de senere Aar, er den fra forskellige Sider behandlet ret indgaaende. For ikke at komme udenfor mit Emne skal jeg nøjes med at henvise til Hovedværket af Calmes,¹⁾ der delvis fortsætter J. F. Schär, idet Forfatteren til Schärs Teorier knytter en Række praktiske Erfaringer fra Arbejdet i Siemens Concern.

Den mest ansete amerikanske Driftsøkonom, der har be-

¹⁾ Calmes: Die Statistik im Fabriksbetrieb.

skæftiget sig med Fabriksregnskaber og deres Betydning er Gantt,¹⁾ der er inde paa Tanken om, at Ledelsen skal føre Tilsyn med Arbejdet gennem skriftlige Optegnelser, der af praktiske Grunde i Almindelighed sker paa Kort. Da Gantt har haft en ikke ringe Andel i den amerikanske Industris Omdannelse til Krigsbrug, har han haft Adgang til at blive klar over, hvor Fejlene i den industrielle Produktion i Almindelighed begaas, og han har derfor begyndt Moderniseringen med at indføre et Kontrolsystem med Kort i Forbindelse med Regnskabet, dette indeholder Oplysning om, i hvor høj Grad hver enkelt Maskine er udnyttet og Aarsagen til, at Udnyttelsen ikke er 100 pCt. Naar Ledelsen umiddelbart efter har disse Kort til Gennemsyn, vil det straks konstateres, at her mangler der Raastoffer, der en specielt uddannet Fagmand o. s. v. Naar Manglen saaledes øjeblikkelig er konstateret og anerkendt, vil den let kunne afhjælpes, hvad der bevirker betydelig Produktionsstigning. Det næste Skridt for Gantt var et System af Fremskridtskort, hvorefter hver lille Forandring i Arbejdsgangen og dennes Betydning blev talmæssigt konstateret. Det vil i Almindelighed være naturligt for Ledelsen at træffe Sammenligninger mellem de forskellige Forandringer og de regnskabsmæssige Resultater, der derved fremkommer, saaledes at Fremskridtskortene i det smaa er af omtrent samme Betydning som de statistiske Sammenligninger i det store. Gantt fører i sin Afhandling sine Synspunkter saa vidt, at han ogsaa indfører Kort for den enkelte Mand og bedømmer hans Arbejdsværdi ved Sammenligning mellem, hvad han har udført og hvad Kortet viser, at han burde have udført; paa Grundlag af en saadan Sammenligning skulde der være Mulighed for at bedømme, om den enkelte vil kunne anvendes i højere Stillinger, saaledes at dette skulde være Grundlaget for saavel Avancement som Støtte paa anden Maade. Det bliver derved i Praksis til et Forsøg paa at indføre en amerikansk Form for industrielt Demokrati.

Et andet Eksempel paa, hvorledes en Virksomhed ved Hjælp af et Kortsystem kontrollerer Arbejdet ud i alle Enkeltheder, har jeg haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med paa Wernerværket i Siemensstadt tæt udenfor Berlin; denne Fabrik er en af Tysklands største Fabriker i elektriske Artikler. Efter sidste Udvidelse og Modernisering anvendes der væsentlig automatiske Maskiner, hvor Produktionen, hvis Maskinen

¹⁾ Gantt: Organisation der Arbeit (Oversat til Tysk).

løber til Stadighed i de 8 Timer, kan beregnes paa Forhaand. Man har derfor knyttet et Kort til hver Maskine, hvorpaa der Dag for Dag noteres, hvor lang Tid Maskinen er i Arbejde, og hvor lang Tid den staar stille. Paa Kortets Bagside er der Rubriker, hvor der er Plads til at notere de forskellige Aarsager, der har været til, at Maskinen har staaet stille. Disse er delt i to Grupper, eftersom Aarsagen kan lægges Arbejderen til Last eller ej. Ved hvert Ugeregnskabs Afslutning benyttes Kortene dels til Lønningsregnskabet og dels til Kontrol og Statistik. Lønningerne beregnes paa følgende Maade: Først fradrages den Standsningstid, der ikke kan lægges Arbejderen til Last, for denne lønnes der særskilt. Forøvrigt regner man med, at Maskinen højst kan være i Gang 50 Minutter pr. Time og beregner paa Grundlag heraf Maksimalproduktionen; saafremt der pr. Arbejdstime opnaas 50 pCt. af den saaledes beregnede Maksimalproduktion, betales den aftalte Grundløn, saafremt der ydes mere, bliver Lønnen tilsvarende større efter Forholdet mellem beregnet og faktisk Ydelse. Da jeg besøgte Fabriken i Februar 1923, havde dette Lønssystem været anvendt nogle faa Maaneder; alligevel var det muligt paa de for dette Tidsrum udarbejdede Kurver at konstatere en meget betydelig Stigning i Produktiviteten pr. Arbejder, blot standset for nogen Tid ved at Fabriken var gaaet over til 2 Holds Drift. (Ved 2 Holds Drift er Arbejderne som Regel mindre paapasselige med Maskinerne, da Omhyggeligheden ikke udelukkende kommer dem selv til Gode.) Foruden Kontrollen med Arbejdsydelsen er Kortene et Middel for Fabriksledelsen til at kontrollere Mestrene, idet det af Kortene indirekte fremgaar, om Afdelingens Arbejde har været tilrettelagt paa en tilfredsstillende Maade.

I de allersidste Aar har man fra forskellige Sider søgt at bygge videre paa det ovenfor fremstillede System, idet man ønskede at finde en Form, hvorunder Grundtanken i det dobbelte Bogholderi let og naturligt blev anvendt ved enhver produktiv Handling indenfor den paagældende Virksomhed. Hidtil har Forholdet alt for ofte været det, at ikke alle interne Processer er blevet noteret dobbelt, saaledes at Systemet ikke kunde betragtes som afsluttet. Det mest tilfredsstillende Forslag, der i saa Henseende er fremkommet, er efter mange sagkyndiges Mening Hans Justs Plan¹⁾ om en Tredeling af

¹⁾ Werkstatttechnich Nr. 5, 1923.

det industrielle Bogholderi i Formuesregnskab, Driftsregnskab og Stykregnskab. Herved vil der nemlig blive en naturlig Anledning til, ja Nødvendighed for at notere alle produktive Handlinger dobbelt. Ved Beregningerne af Omkostningerne afgiver Formuesregnskabet, medens Driftsregnskabet modtager. Ved Beregningen af Udgifter til Materiale og Løn er det Formuesregnskabet, der afgiver, og Stykregnskabet der modtager. Ved Beregningen af Maskintimerne er det Driftsregnskabet der afgiver, og Stykregnskabet der modtager. Den færdige Vare afgives fra Stykregnskabet og modtages af Formuesregnskabet. Ved Aarsafslutningen leverer Driftsregnskab og Stykregnskab deres Beholdninger til Formuesregnskabet. Ved denne simple og praktiske Deling har man en klar og letfattelig Oversigt over hele Bogholderiet. En væsentlig Del af de Tilfældigheder, som man nu ikke kan undgaa ved Kalkulation og Efterregningen, vil forsvinde, da Stykregnskabet som fast Led i den samlede Bogholderiplan stadig maa holdes à jour; herved opnaar Ledelsen tillige en stadig Oversigt over hver enkelt Produktionsgrens Rentabilitet.

Ved den af Just foreslaaede Regnskabsform opnaas to meget betydelige praktiske Fordele. For det første bliver Kalkulationsprisen af den enkelte Vare samfundsmæssigt set langt rigtigere, fordi Produktionsprisen kun kommer til at omfatte de virkelig nødvendige Udgifter, medens hele den Del af Omkostningerne, der ikke svarer til noget nødvendigt Arbejde, bliver staaende som Underskud i Driftsregnskabet eller Formuesregnskabet. Selv om den regnskabsmæssige Opstilling intet behøver at betyde for de opnaaede Priser, saa vil den uundgaaelige Følge blive, at Ledelsens Opmærksomhed henhædes paa hvert eneste Punkt, hvor der spildes eller hvor der sløses med Arbejdet. For det andet vil det Justske System være et Værn for Industrien mod Følgerne af et Fald i Pengenes Værdi, idet alle Overførelser fra det ene Regnskab til det andet sker til Dagspris. Denne vil i vor Tid meget let kunne fastslaaes, da Priserne som Regel er offentlig bekendte enten gennem Organisationsmeddelelser, Dagbladsnotitser eller lignende. Dette betyder i Praksis et stort Fremskridt særligt i Lande med faldende Valuta, idet en Virksomhed derved undgaar at faa Tal ind i Stykregnskabet, der stammer fra en helt anden Møntværdi, og derfor gør Regnskabet misvisende.

Da det tyske Reichswirtschaftsrat for nogle Aar siden beskæftigede sig med Spørgsmaalet om Fabriksregnskaber under faldende Valuta, greb det efter min Formening fejl ved særlig

at interessere sig for Professor Schmalenbachs Planer.¹⁾ Disse gaar nemlig kun væsentlig ud paa at omregne alle Værdier i Guldmark uden at undersøge, hvilken principiel Fejl i den nuværende Regnskabsform, der førte til de bekendte forrykte Regnskaber i Tyskland omkring 1922.²⁾

Det vil i denne Forbindelse have sin Interesse, at Chefen for det svenske Tobaksmonopol i en Afhandling³⁾ „Begreppet vinst i Tider af varierende Penningværdier“ kommer ind paa parallelt løbende Betragtninger.

II.

Den nye Regnskabsforms Betydning for Fabrikernes indre Økonomi.

Af det foregaaende Afsnit fremgaar det, at der i moderne indrettede Industrivirksomheder maa foregaa en indgaaende Vekselvirkning mellem Bogholderi og Værksted, idet man maa konstatere ethvert Tilfælde, hvor Virksomhedens produktive Kraft ikke er udnyttet fuldt ud og derefter omorganisere Produktionen saaledes, at Tabet indskrænkes til det mindst mulige. Dette Grundsynspunkt kan anvendes i to Retninger, dels som af Ingeniør Jantzen,⁴⁾ der særlig arbejder med Tomgangstab, der i mange Tilfælde er saa stort, at Virksomhedens Økonomi derved ødelægges, og dels som af C. W. Taylor,⁵⁾ der særlig opererer med de Tusinder af Tab, der er foraarsaget ved alle de unyttige og for langsomme Bevægelser Arbejderen foretager og maa foretage, naar Maskinerne ikke fungerer tilfredsstillende, ved at Materialet ikke rettidigt er til Stede, ved at Enkeltdele ikke indtræffer rettidigt i Samlerværkstedet og paa forskellige andre Maader.

Fejlen ved Nutidens industrielle Produktion er efter Taylor den Ødslen med produktiv Kraft, der fremkommer, naar Tilfældet og Mestrenes individuelle Synspunkter har saa stor Indflydelse som nu. I Modsætning hertil fremsætter han

¹⁾ Schmalenbach: Goldmarkbilanz, Julius Springer, Berlin 1922.

²⁾ Redaktør Naphtali (Frankfurter Zeitung) har sikkert haft Ret (Wertschwankungen und Bilanz, Frankfurt 1921 S. 16), naar han overfor Schmalenbach fremhæver, at et Lands Industri ikke maa gaa over til et andet Møntsystem, før der overhovedet ikke mere er nogen Mulighed for at redde det, der nu engang er det gældende.

³⁾ Svensk Finanstidning 1922.

⁴⁾ Nationalekonomisk Tidsskrift 1924 S. 1.

⁵⁾ Shop Management, — The Principles of Scientific Management jfr. C. V. Bramsnæs: Taylor-Systemet, Nationalekonomisk Tidsskrift 1917, S. 27.

Rationalitetskravet, hvorefter enhver Mulighed for Spild af Kraft, om det saa blot er en Brøkdel af et Sekund, maa undgaas. I en Fabrik, hvor Taylor-Systemet er indført, maa alle de enkelte Arbejder passe til hinanden som Hjulene i et Urværk. Som et Middel hertil har Taylor opstillet sit stærkt omdiskuterede System, hvorved blandt andet Mesterstillingen deles i 8 Specialmesterstillinger, hvoraf 4 paa Kontoret og 4 paa Værkstedet; her har Taylor tydeligt vist, at han forstaar Betydningen af det indgaaende Samarbejde mellem Kontor og Værksted. De allerfleste Driftsøkonomer og vel i endnu højere Grad de praktiske Industrimænd er kommet bort fra Taylors Forslag om Deling af Mesterstillingen med den deraf følgende — i demokratiske Tider vanskeligt gennemførlige — Arbejderkontrol og følger oftere Emersons Plan om et „Linie- og Stabsystem“, d. v. s. som Erstatning for de mange Mestre indføre sagkyndige Specialister til Disposition for Driftsledelsen.¹⁾ Da den enkelte Mester selvfølgelig ikke kan føre den Kontrol med Arbejdet, som man i vor Tid finder nødvendig, gaar man i stigende Grad over til at kontrollere gennem de Optegnelser, der benyttes af det moderne Bogholderi.

Foruden Delingen af Værkstedmesterstillingen interesserede F. W. Taylor sig stærkt for gennem et omhyggeligt (scientific) Studium af Arbejdsprocessen at øge Virksomhedens Ydeevne og at faa Arbejderne anspændt til yderste Evne eller eventuelt over. Man kan med Rette indvende overfor Taylor, at denne har lagt for stor Vægt paa Intensitetsforøgelsen; man kender saaledes Eksemplet med Skovlearbejdet og ved, at Arbejderen forøgede sin Løn, medens Arbejdsgiveren vandt en betydelig Profit, men man gør ikke ofte nok opmærksom paa, at Rosenfeld har beregnet de paagældende Arbejderes Merydelse til at være lig 2470 Kalorier daglig.²⁾ Tages de herved forårsagede Udgifter med i Beregningen, forandres den væsentlig. De tayloriske Arbejdsstudier kan være interessante og værdifulde nok, men medens Taylor synes at mene, at man kan begynde med Tidsstudier, Stoppeur o. l., maa vi i Overensstemmelse med I. M. Witte³⁾ hævde, at saadanne Undersøgelser naturligt danner Slutstenen i en moderne driftsøkonomisk Fabriksorganisation. Først naar Regnskabet er moderniseret og Arbejdet

¹⁾ Drury-Witte: Wissenschaftliche Betriebsführung S. 117.

²⁾ Dr. E. Lysinski: Psychologie des Betriebes, Spath og Linde, Berlin, S. 30.

³⁾ I. M. Witte: Kritik der Zeitstudienverfahren 1921, S. 10.

kontrolleret ved Hjælp af den moderne Fabriks Formular- og Kortsystem, har man et naturligt Grundlag for Tidsstudier af de enkelte Arbejdsfunktioner. Man har derfor Grund til at hævde, at Aarsagen til, at den tayloriske Fremgangsmaade med Studium af Arbejdsprocessen ofte ved Hjælp af et Stoppeur har haft langt færre praktiske Resultater, end man i Almindelighed forestiller sig, delvis er, at Taylors Idéer er fremkomne for tidligt og særligt før den indre Fabriksorganisation var moden dertil. Dette er i Overensstemmelse med E. Michel,¹⁾ der udtaler, at de af ham opstillede Tidskurver kun kan anvendes af første Klasses organiserede Virksomheder, medens alle andre maa anvende Tillægstider. En anden Aarsag til, at Taylors Stoppeur har svigtet i Praksis, er, at det kræver saa hurtig Opfattelsesevne, at Mennesker i Almindelighed ikke kan følge med og derfor tager unøjagtige Tider. En af Taylors Efterfølgere, den amerikanske Ingeniør Frank B. Gilbreth, søger derfor i højere Grad at udskille det menneskelige Tilfældighedselement ved Tidsstudierne og benytter i Stedet fotografiske og kinematografiske Hjælpemidler. I Forbindelse hermed er de tyske Driftsøkonomer særlig inde paa at foretage Studiet af Arbejdsprocesserne ved Hjælp af Regnskabsvæsenets Tal og Formularer. Efter min Mening er dette den rigtige Vej, idet Ledelsen derigennem sikrer sig, at Tids- og Bevægelsesstudierne bliver sat ind netop der, hvor de betyder mest for Virksomhedens samlede Økonomi. I Gilbreths Bog²⁾ er anført et Eksempel paa et Arbejdskort (Undervisningskort) for Murerarbejde. Paa dette findes følgende Rubrikker: 1) Bevægelsens Nummer, 2) Hvorledes den paagældende Bevægelse som Regel udføres i Øjeblikket, 3) Hvorledes den sigtsmæssigst skal udføres, 4) Hvorledes den rigtige Metode bedst kan læres. Man vil bemærke, at disse Kort let vil kunne sættes i Forbindelse med de Kort, der er omtalt under Regnskabet. Dette vil være et ubetinget Fremskridt, idet den økonomiske Fordel maa være Ledetraaden for Tids- og Bevægelsesstudierne.

Med den fremadskridende Demokratisering af Samfundet maa man i Fremtiden lægge mere Vægt paa sociale Synspunkter, hvad der i denne Sammenhæng vil sige, at Træthedsmomentet maa mere i Forgrunden. Man staar ikke her paa bar Bund. Der kan saaledes henvises til Kraepelins Undersøgelser af aandeligt Arbejde. Endvidere kan man i Forbindelse

¹⁾ E. Michel: Wie macht man Zeitstudien, S. 125—26.

²⁾ Frank B. Gilbreth: Motion study S. 87—90.

hermed henvises til Maalinger af menneskeligt Arbejde ved Maaling af Aandedrættets Iltforbrug.¹⁾ Endelig kan man undersøge Arbejdsrytmen og dennes Betydning for Trætheden.²⁾ Man maa ved saadanne Studier ikke glemme, at deres privatøkonomiske Betydning skal maales gennem det moderne Regnskab. Først naar de regnskabsmæssige Tal foreligger, kan Driftslederne afgøre, hvor langt han kan forsvare at gaa. Imod denne Regel syndes der desværre kun alt for ofte, hvorfor de paa-gældende Studier bliver ved at bevare et Moment af Tilfældighed og sjældent er blevet rigtig rationelle.

Parallelt med de nævnte Tids-, Bevægelses- og Træthedsstudier maa de for Tiden saa aktuelle psykotekniske Studier omtales; disse gør den menneskelige Individualitet og dennes forskellige Evner og Muligheder til Undersøgelsens Genstand. De første Arbejder i saa Henseende maa rettes imod Erhvervsvejledning særlig af Lærlinge, men Arbejdet udvikles efterhaanden til at omfatte ogsaa Vejledning under Arbejdets Udførelse. I denne Retning arbejder bl. a. Orga Institutet i Berlin, der maa betragtes som et Mellemlid mellem det rent videnskabelige Universitetslaboratorium og en Mængde private Fabrikers psykotekniske Laboratorier. Vi skal imidlertid ikke komme ind paa den Side af Psykoteknikken, der vedrører Valg af Livsstilling og kun omtale, hvad der ligger Regnskabsvæsenet nærmere og herunder særlig redegøre for en psykoteknisk Undersøgelse, der allerede er afsluttet, nemlig Studiet af den hensigtsmæssigste og billigste Form for Maskinskrivningsarbejde.

Efter at det moderne Regnskab har paavist, hvor meget Maskinskrivningen koster Virksomhederne, er der dermed givet den bedste Begrundelse for en videnskabetlig Undersøgelse af, om ikke Arbejdet kunde omlægges saaledes, at betydelige Besparelser kunde opnaas. Denne viser,³⁾ at de Maskinskrivere, der anvender alle ti Fingre, yder 15 pCt. mere og bliver mindre trætte end de, der kun anvender Pegefingrene. Man har endvidere paavist, hvorledes Maskinskrivere skal sidde i Forhold til Maskinen og Papiret (ved den nuværende Afstand maa Øjet som Regel akkomodere saa meget, at mange Maskinskrivere faar Hovedpine), hvilken Haandstilling, der er bedst,

¹⁾ E. Lysinski: *Psychologie des Betriebes*: Spaeth og Linde, Berlin 1923.

²⁾ Poppelreuter: *Über die Gesetzlichkeit der praktischen körperlichen Arbeitskurve* (*Praktische Psychologie*, December 1923).

³⁾ Dr. E. Lysinski: *Psychologie des Betriebes*, S. 128, samt *Werkstattstechnik* 1922, S. 563.

hvorledes Tasterne skal sidde i Forhold til hinanden, bl. a. for at Lillefingeren ikke skal bruge længere Tid om Anslaget end de andre Fingre. Altsammen ganske smaa Ting, men alligevel noget der paa Grund af den hyppige Gentagelse vil faa stor praktisk Betydning.

Paa tilsvarende Maade vil det moderne Regnskabsvæsen og den sammenlignende Statistik trække den ene Udgiftspost frem efter den anden, forlange vedkommende Led i Produktionen nøjere undersøgt med det Formaal at finde hensigtsmæssigere og billigere Fremgangsmaader. Saadanne driftsøkonomiske Undersøgelser vil i høj Grad lettes, naar de forskellige Virksomheder indenfor en Branche eventuelt hele den paagældende Industri indretter deres Bogholderisystemer efter ensartede Regler (Standardisering).¹⁾

Det er hævdet, at den i det foregaaende omtalte Rationaliseringsproces ikke kan tillægges nogen større Betydning. Vi kan ikke dele denne Opfattelse og kan blandt andet henviser til den amerikanske Ingeniørforening,²⁾ der under Ledelse af Herbert Hoover har foretaget en Række Undersøgelser til Paavisning af, hvorledes der ødsles paa saakaldte moderne, velledede Fabriker. I Spørgsmaalet om Tab af Arbejdstid kom man til det Resultat, at mindst 10 Timer pr. Uge pr. Mand spildtes paa Grund af Mangler ved Ledelsen; hertil kommer 2 à 3 Timer ugentlig, som spildtes paa Grund af unødigt udført Arbejde. Da Arbejdstiden paa de paagældende Virksomheder er 40—48 Timer ugentlig, spildtes der alene paa denne Konto ca. 30 pCt. Foruden Arbejdet rettede man sin Undersøgelse imod Materialkontrollen, Tegningskontrollen, Produktionskontrollen, Tomløbet, Salgspolitikken og fandt paa alle Punkter Forhold, som med Rette blev gjort til Genstand for en meget skarp Kritik. I Europa er Forholdene endnu ringere. Den svenske Ingeniør Kärnekull har skrevet³⁾ om en svensk Specialundersøgelse, hvorefter 67,7 pCt. af Arbejdstiden ikke blev udnyttet, og kun 32,3 pCt. var virkelig effektiv Arbejdstid. Han udtaler S. 30, at 15 pCt. nødvendigvis maa være Standsning, men at 53 pCt. eller ca. $4\frac{1}{4}$ Time pr. Arbejdsdag er Tab paa Grund af daarlig Ledelse. I en anden af Kärnekulls Undersøgelser bliver det reelle Tab kun 39 pCt. eller ca. 3 Arbejdstimer.

¹⁾ Nationaløkonomisk Tidsskrift 1924, S. 229.

²⁾ The Federated American Engineering Societies: Waste in Industry, New York 1921.

³⁾ Kärnekull: Om Sparsamhet inom industriell Drift 1922.

Enkelte Modstandere af den nuværende Samfundsorden har beskæftiget sig med Tanken om at lade det Offentlige foretage saadanne Undersøgelser. F. Eks. har Betriebsrätezeitung¹⁾ givet et godt Referat af den ovenfor omtalte amerikanske Undersøgelse; denne er ogsaa kortelig berørt i et socialdemokratisk Forsvar²⁾ for 8-Timersdagen, men Forfatterne vover sig ikke rigtig ind i Problemet og formaar ikke at give noget fuldt ud tilfredsstillende Synspunkt for dets Løsning i socialistisk Aand.

III.

De nye Regnskabsformers Betydning for Prisdannelsen.

Ved Bedømmelsen af de nye Regnskabsformers Betydning for Prisdannelsen maa først bemærkes, at alt, hvad der gør Produktionen rationellere og overskueligere, i sig selv har en Tendens til at virke nedsættende paa Produktionsomkostningerne og dermed paa Priserne, og Spørgsmaalet bliver derfor, hvorledes en saadan Tendens virkeliggøres i Praxis.

En meget almindelig Form for Prisdannelse i Nutidens Industri er Kartellernes Prisfastsættelse, der væsentlig er bestemt af, hvad Markederne formenes at ville kunne bære. J. F. Schär³⁾ giver den teoretiske Begrundelse for en saadan Differentialkalkulation, hvorefter Fabrikernes Omkostningskonto fordeles paa en anslaaet Normalproduktion og Priserne for den øvrige Produktion kalkuleres ved Hjælp af de proportionale Udgifter. En saadan Beregningsmaade kan efter min Formening ikke anerkendes som rationel, idet jeg med Just og Gantt maa hævde, at regnskabsmæssigt maa hver produceret Vareenhed kun bære den Andel i Omkostningskontoen, som har været nødvendig til Varens Produktion, saaledes at Tabet ved Tomgangsløb ikke maa komme ind i Stykregnskabet men blive staaende som Tab i Driftsregnskab og Formuesregnskab. Konsekvensen heraf maa være, at Kartellernes Normal- og Minimalpriser maa beregnes paa Grundlag af Produktionsomkostningerne og ikke fastsættes efter Efterspørgselen. Tendensen gaar da ogsaa i denne Retning,⁴⁾ idet visse Karteller, f. Eks. tyske Støberi-, Papirvare-, Cement-, Tekstilindustri- og andre

¹⁾ Betriebsrätezeitung, Februar 1923.

²⁾ Poul Hertz und Richard Seidel: Arbeitzeit, Arbeitslohn und Arbeitsleistung, S. 161—162.

³⁾ J. F. Schär: Buchhaltung und Bilanz, S. 312.

⁴⁾ S. Tschierschky: Zur Reform der Industriekartelle, S. 74.

Karteller fastsætter deres Priser paa den ovenfor foreslaaede Maade.

Et andet Skridt i Retning af Prisdannelse paa Grundlag af en rigtig Beregning af Omkostningerne viser Ingeniør Marstrands Arbejder som Raadgiver for det af Københavns Bogtrykkerforening i 1916 nedsatte Prisreguleringsudvalg. Ved nævnte Udvalgs Undersøgelser af 4 forskellige Bogtrykkerier i København blev disse Virksomheders Satsmateriel, Maskiner, Pladsforhold, Lysforbrug, Varmeforbrug, Rengøringsomkostninger m. m. undersøgt og sammenlignet, og det viste sig da, at der var en meget stor procentvis Overensstemmelse i Udgifterne, saaledes at Udvalget kunde bruge Gennemsnitstallene til Fastsættelse af Priser typiske for alle københavnske Virksomheder. Disse Tal, der jævnligt er reviderede, har derefter i en Aarrække været Grundlaget for Minimalساتser for Bogtrykarbejde i København. Da Pladsen her ikke tillader mig at give en nærmere Forklaring paa Enkeltheder, henviser jeg desangaaende til Ingeniør Marstrands Beretning.¹⁾ Der vil kun være Anledning i denne Sammenhæng til at standse ved, at der til Fastsættelse af Minimalpriser regnes med en Udnyttelse paa 75 pCt. og en Tomgang paa 25 pCt., idet det efter min Formening maa være saaledes, at de teoretiske Minimalساتser fastsættes efter den virkelige billigste Produktion (altsaa 100 pCt. Udnyttelse), medens man ved Beregningen af Normalساتser maa regne med en procentvis Tomgang (i. Eks. som af Ingeniør Marstrand foreslaaet 25 pCt). Havde Ingeniør Marstrand anvendt den af Just foreslaaede Tredeling af Fabriksregnskaberne, havde han ved Fastsættelse af Minimalprisen naturligt maattet lade Omkostningerne ved Tomløb afholde af Overskuddet, der i gode Tider kan være saa meget større. Følgen heraf vilde være blevet, at Priserne var blevet uangribelige Minimalpriser, som vel ogsaa vilde have haft større Mulighed for at blive overholdt i den daarlige Tids skarpe Konkurrence, idet enhver uholdt sikkert vil indrømme, at en Prisdannelse under de billigst mulige Produktionsomkostninger er uforvarselig.

Et andet og i videre Krese anerkendt Forsøg paa at udarbejde Normalpriser paa Grundlag af en rationel Bearbejdelse af Fagets bedst førte Regnskaber er Kükelhaus Forsøg paa at rationalisere Prisdannelsen paa Snedkerarbejde i Ruhrdistriktet. Kükelhaus var allerede længe før Krigen Sekretær i Snedker-

¹⁾ Beregning af Bogtrykpriser udgivet af Københavns Bogtrykkerforening ved Vilh. Marstrand 1921.

mestersammenslutningen for Rhinprovinsen og Westphalen med Kontor i Essen og havde som saadan den skarpe Konkurrence og de unaturligt lave Pristilbud ved Licitationer inde paa Livet af sig. Han var hurtigt klar over, at Aarsagen hertil maatte søges i, at mange af de paagældende Snedkermestre enten slet intet Regnskab førte eller i hvert Fald kun et ganske utilfredsstillende. Maalet maatte derfor være at faa Mestrene til at udarbejde deres Priser paa Grundlag af virkelige Omkostningsberegninger. Kükelhaus undersøgte derfor først en Mængde Regnskaber og fastslog paa Grundlag heraf, hvad forskellige ofte forekommende Arbejder vilde koste. Disse Undersøgelser blev i Aarene umiddelbart før Verdenskrigen drøftet paa ca. 2000 Snedkermestermøder rundt om i Vest-tyskland, saaledes at de paagældende Mestre lidt efter lidt opdroges til at kunne beregne en nogenlunde rigtig Pris. Paa Grundlag af disse Studier og Forhandlinger kom Kükelhaus til det Resultat, at for hver Mark, der betales i Arbejdsløn, skulde der beregnes ca. 50 Pfg. til Dækning af Omkostningskontoen — noget forskellig efter Virksomhedens Størrelse. Det er for Nationaløkonomer ganske interessant at bemærke, at disse meget omhyggelige Undersøgelser viste, at middelstore Virksomheder med omkring tolv Arbejdere producerer billigst. Aarsagen hertil er, at Mesteren, der endnu i denne Størrelsesgruppe kan være alle Vegne, ikke behøver de til store Virksomheder nødvendige store Kontorudgifter.

Kükelhaus Studier er i Praksis benyttet¹⁾ til at søge det brændende Licitationsspørgsmaal løst. Det er i Tyskland som i de fleste Lande saaledes, at der ved Licitation er et urimeligt stort Spring mellem højeste og laveste Bud, i vanskelige Tider kommer man ofte op over 100 pCt. Dette kommer selvfølgelig delvis af, at der er en betydelig Forskel i de tilbudgivende Virksomheders Produktionsomkostninger og deres Interesse af at komme til at overtage det paagældende Arbejde, men største Delen af Forskellen skyldes, at Licitationsdeltagerne ikke regner Prisen ordentlig ud, men fastsætter deres Bud paa Slump uden at have Oversigt over, om Arbejdet kan udføres til den tilbudte Pris, eller om det maaske kunde udføres endnu billigere. Man har overfor denne Ulempe, der skader baade Forbrugerne og de reelle Mestre baade ved Prisdannelsen og ved, at Outsiderfirmaer overtager Arbejdet til

¹⁾ Bericht über die Ideen, Tätigkeit und Einrichtungen des Rheinisch-Westfälischen Tischler-Innungsverbandes 1913.

en for lav Pris og for overhovedet at slippe igennem præsterer slet Arbejde, foreslaaet, at Mestrene i Forvejen skulde mødes og træffe Aftale om Prisen, som Regel saaledes, at den, der havde Gennemsnitsberegningen, kom til at give det billigste Bud, medens de andre skulde byde tilsvarende højere. Slige mere eller mindre hemmelige Aftaler er meget lidt yndede af Offentligheden, der tror at blive udbyttede af „Mestergrise“. Haandværk og Industri gaar derfor i stigende Grad over til det af Kükelhaus foreslaaede Opdragelsesprincip. Hertil hører foruden den ovenfor omtalte Opdragelse af Mestrene en tilsvarende Opdragelse af Kunderne gennem Dagspressen, Flyveskrifter, Møder o. l. til at indse, at det billigste i Øjeblikket ikke altid er det billigste i det lange Løb. Der hører Sagkundskab til at sige, hvilket Tilbud man ved en Licitation bør foretrække. Denne Sagkundskab faar man bedst ved et loyalt Samarbejde mellem Kunderne (ofte Kommunerne som Bygherrer) og de paagældende Haandværksmesterorganisationer. Som Rettesnor for et saadant Samarbejde har man foreslaaet at lade den paagældende Organisationsbestyrelse fremkomme med en Udtalelse om, hvilket Bud der er det forsvarligste, d. v. s. ligger nærmest ved den Pris, til hvilken der kan leveres reelt Arbejde, men da Menneskene nu engang er skrøbelige og let falder for en Fristelse til at udtale sig til egen eller Kollegers Fordel, har heller ikke denne Plan kunnet slaa an. Den Plan, der har vundet mest Bifald og som i de sidste Aar trænger sejrrigt frem, gaar ud paa, at de offentlige Myndigheder nedsætter et sagkyndigt Udvalg med Repræsentanter for de forskellige Interesser og overlader dette Udvalg til paa Grundlag af rationelle Prisstudier at give Indstilling om, hvilket af de forskellige Tilbud, der, naar alle berettigede Hensyn tages, bør vælges.

Paa de allerede nævnte¹⁾ og adskillige andre Maader arbejder Tanken om at rationalisere Prisdannelsen paa Grundlag af de samfundsmæssigt nødvendige Produktionsomkostninger sig frem.

IV.

Samfundet og Fabriksregnskaberne.

I de foregaaende Afsnit er jeg ud fra mit Grundsynspunkt, at der i den industrielle Produktion og med Hensyn

¹⁾ Rich. Rothacker: Das Verdingungswesen, seine Abhängigkeit von Erziehung und Stellung der Baubeamten und seine Heilung, samt Hugo Kükelhaus: Das Submissionswesen.

til det tekniske Fremskridt udføres meget Arbejde, som kunde spares, og at en Besparelse i denne Retning hurtigst muligt maatte foretages, ikke mindst af almindelige Samfundshensyn, kommet til det Resultat, at Vejen hertil var en Rationalisering af Regnskabsvæsenet, saaledes at dette saavel indenfor den enkelte Virksomhed som indenfor Industrien som Helhed blev vejledende saavel for Teknikernes som for Organisatorernes Vedkommende. Jeg er saaledes ud fra et noget andet Udgangspunkt kommet til det samme Resultat som Ingeniør Jantzen, der udtaler:¹⁾ „Fra at være en kedelig Nødvendighed kan Regnskabet blive den ledende Organisator i Virksomheden.“

Desværre er de fleste Regnskaber meget langt herfra, og man har vistnok Ret til at sige, at den Højkonjunktur med paafølgende Depressionsperiode, der har præget den danske Industri i de senere Aar, vilde være blevet stærkt afdæmpet, hvis Regnskaberne havde indeholdt virkelig paalidelige Oplysninger om Produktionen og specielt om, hvad der var Overskud og om dettes Athængighed af Virksomhedens Tomgang. Ligeledes indrømmes det nu i store Krese i Tyskland, at der vanskeligt kan tillægges det nuværende Regnskabs-system for stort Ansvar med Hensyn til den urigtige Prisdannelse i Aarene 1919—1922 og den dermed følgende Overvurdering af Tysklands industrielle Ydeevne, en Overvurdering, der har været fremme baade hos den tyske Industrielidelses Modstandere i Frankrig og i tyske Arbejderkrese, og som har været medvirkende til Tysklands økonomiske Sammenbrud.

Man maa derfor fra nationaløkonomisk Side være interesseret i, at det nuværende uheldige Regnskabssystem, saa snart det kan lade sig gøre, afløses af et Regnskabssystem i Overensstemmelse med de i det foregaaende fremsatte Synspunkter. Dette Krav maa ogsaa stilles her i Danmark saavel af valutamæssige som af driftsorganisatoriske Hensyn. Det bedste vilde være Tredelingssystemet, der paa den ene Side forhindrer, at Industrien forarmes gennem en Eksport under Produktionsomkostningerne og paa den anden Side klarlægger for Industrien, at det er uforvarsligt paa samme Maade som tidligere at vælge de Tab, der opstaar ved en produktionsmæssigt Sløseri, over paa det forbrugende Publikum.

Udviklingen rundt om i Verden gaar da ogsaa i stigende Grad i Retning af saavel indenfor de paagældende Industrier selv, som

¹⁾ Medlemsblad for Haandværkerforeningen den 15. Januar 1924.

fra de nærmest interesserede Samfundsfaktorer at stille stadig stigende Krav til det industrielle Regnskabsvæsen. Saaledes begynder mere fremskredne Banker og lignende Institutioner at indrette tekniske Afdelinger, hvor de industrielle Virksomheder, der ønsker Kredit, kan faa deres Regnskaber og Status undersøgt af tekniske Fagmænd.¹⁾ De Karteller og Truster, der beskæftiger sig med Spørgsmaal, der ligger ud over den nærmere Fremtid og søger at værne sig mod Angrebene fra demokratisk og socialistisk Side, er som nævnt i de senere Aar kommet ind paa at danne og begrunde deres Prispolitik ud fra sammenlignende Regnskabsundersøgelser,²⁾ og Ausschuss für wirtschaftliche Fortigung (Verein deutscher Ingenieure) udtaler i sit Skrift Nr. 7 (Maj 1920), at „da mange Industriregnskaber snarere vildleder end vejleder, anser man i mange Krese en vis Tvang til Indførelse af rationelle Regnskabsmetoder for at være nødvendig.“

Beslægtet med vort Synspunkt er endvidere Peiseler,³⁾ der foreslaar, at de enkelte Industrigrene skal indgaa paa et produktionsøkonomisk Samarbejde paa følgende Grundlag: Hver enkelt Virksomhed foretager en Beregning af sine Produktionsomkostninger og meddeler Sammenslutningen Minimalprisen, under hvilken han forpligter sig til ikke at sælge. De samarbejdende Virksomheder faar saa Ret til indenfor visse Grænser at kræve Varen til den tilbudte Minimalpris og Pligt til at sælge Varen paa de af Leverandøren fastsatte Betingelser; disse Minimalpriser maa kun ændres, naar en forud fastsat Varselsfrist er overholdt. Betydningen af en saadan Overenskomst formentes at være, at den enkelte Virksomhed, der beholder sin fulde Selvstændighed lidt efter lidt udvikles i den Retning, hvor den er i Stand til at levere billigere og paa bedre Betingelser end Kollegerne.

En ganske tilsvarende Tendens har i de sidste Aar været fremme i de forenede Stater, hvor saavel Industrimænd, Teoretikere samt den offentlige Mening i stigende Grad vinder Forstaaelse af, at Industriens Fremtid i væsentlig Grad er bestemt af, hvor megen Forstaaelse, der er for kooperativ Tankegang.⁴⁾ De Kræfter, der indtil for faa Aar siden var beskæftigede med at sprænge Trusterne, gaar nu i stigende Grad over til at for-

¹⁾ Jfr. nærmere C. M. Lewin: Industrielle Organisationspraksis 1913.

²⁾ Tschierschky: Zur Reform der Industriekartelle.

³⁾ Zeitgemässe Betriebswirtschaft S. 111.

⁴⁾ Industrial Management, December 1923.

staa, at Vejen, der skal gaas, er gennem et rationelt Regnskabsvæsen til hurtige, tekniske og organisatoriske Fremskridt for de Virksomheder, der staar udenfor Trusten.¹⁾

Naar man saaledes har klargjort sig, hvorledes Industrien hensigtsmæssigst udvikles til at producere mange Varer til en lav Pris, maa man kræve, at den af Staten førte Industripolitik fremmer en saadan Udvikling. Dette gælder først og fremmest Bogføringsreglerne, der i dansk Ret er ganske tilfredsstillende. Man maa ønske, at en Revision af Bogføringsloven skaber særlige Regler for det industrielle Bogholderi og styrker den Tendens, der allerede findes rundt om mod Udarbejdelse af Standardregnskaber. Samtidig bør Revisionsreglerne skærpes, der maa skelnes mellem Talrevision og saglig Revision, idet man maa forlange, at det tydeligt fremgaar af Regnskabet, hvilken Art af Revision, der er benyttet. I begge Tilfælde maa Revisionen have et Ansvar, hvis det bagefter skulde vise sig, at Arbejdet ikke kan siges at være udført paa tilfredsstillende Maade. Den nugældende Aktielov samt det af den tidligere Regering forelagte Lovforslag kan ikke give den Sikkerhed for, at Industrien arbejder i den af Samfundet ønskede Retning: Flere Varer til billigere Priser. Det kunde tænkes, at den Pligt, der nu er til at aflevere Regnskabet til Aktieselskabsregistret, udvidedes, saaledes at der blev benyttet bestemte Standardformer, hvorved Staten vilde faa indgaaende Oplysninger om Industriens Forhold og derved Evne til at bedømme de økonomiske Vilkaar, hvorunder Industrien paa hvert enkelt Tidspunkt virker. Naar Staten saaledes var kommet i Besiddelse af en virkelig Viden, kan den bedre end nu begrunde en saglig Stilling overfor de forskellige Spørgsmaal, der berører saavel Stat som Industri; der kan saaledes tænkes paa Skattelovgivningen, Beskyttelsesspørgsmaalet, Prisreguleringen o. s. v.

¹⁾ Böhler und Wehberg: Der Wirtschaftskrieg, Vereinigte Staaten von Amerika, S. 294.

NATIONALØKONOMISK STUDIUM I DE FORENEDE STATER — OG HERHJEMME.

Af Finn T. B. Frils.

I.

Det nationaløkonomiske Studiums Vilkaar i de Forenede Stater maa ses paa Baggrund af det amerikanske Universitets-system, hvis Grundlag er vidt forskelligt fra det danske. Det mægtige Lands Hundreder af større og mindre Universiteter rummer naturligvis store Afvigelser i Anlæg og Virkemaade, men der kan dog uden Vanskelighed opridses visse karakteristiske Hovedtræk ved det amerikanske System.

De amerikanske Studenter gaar i 18 Aars Alderen ud fra en „high-school“, der i visse Henseender, men langt fra alle, svarer til det danske Gymnasium. Uden at overvurdere den danske Studentereksamens Betydning kan man nok sige, at de fleste danske Studenter i deres Gymnasieaar har faaet en noget grundigere Skoling end de amerikanske, hvis Modenhed og positive Kundskaber oftest er meget ringe.

For den normalt begavede mandlige eller kvindelige high-school-Elev gaar den naturlige Vej videre frem gennem et „college“. Dette „college“ er i Anlæg, Formaal og Undervisningsformer et typisk angelsaksisk Produkt, der i de Forenede Stater har faaet sin moderne Udformning. Jævnført med danske Forhold maa det nærmest betragtes som et Mellemstadium mellem Skole og Universitet — en fireaarig højere Dannelsesanstalt, hvis Undervisning mindre sigter til at give en indgaaende, speciel Faguddannelse end at sikre Studenterne et bredere Grundlag ved deres senere Indtræden i det praktiske Liv eller forberede en videregaaende speciel Universitetsuddannelse. Collegets Betydning ligger ikke mindst i den personlighedsformende og afslibende Indvirkning af Samlivet med jævnaldrende Kammerater og den lette Adgang til nær Forbindelse med de yngre Professorer og Docenter. I de to

første college-Aar foregaar Undervisningen væsentlig under næsten skolemæssige Former; paa flere Punkter rækker Kundskabsstoffet næppe udover, hvad der i Danmark normalt skulde kunne tilegnes i Gymnasiet. I de to sidste Aar kommer der lidt mere Selvstændighed i Arbejdet og en noget større Specialisering.

Naar en Student er naaet igennem de normale fire college-Aar og i denne Tid har udført et bestemt (ikke overdrevet stort) Minimumskvantum af Arbejde, repræsenteret af Deltaelse i et vist Antal Forelæsnings- og Øvelsesrækker, faar han, uden nogen større Eksamen, sin „Bachelorgrad“. Dermed afslutter Studenternes store Flertal deres Studier og gaar ud i det praktiske Liv. De, der vil videre frem, fortsætter med et Specialstudium (Medicin, Jura, Polyteknik o. s. v.). Paa det statsvidenskabelige Omraade kan man efter ca. 1 Aars yderligere Studium naa til „Master of Arts“ Graden eller ved ca. 4 Aars Arbejde til en Doktorgrad. „Master of Arts“ svarer paa langt nær til den danske Embedseksamen, og de Kvalifikationer, der ved de amerikanske Universiteter almindeligvis kræves for at opnaa en Doktorgrad, er væsentlig andre og utvivlsomt i det hele mere beskedne end herhjemme. Indleveringen af en „thesis“, der ikke altid er af lige stor selvstændig Værdi, suppleres med en Kundskabsprøve, som næppe er videregaende end den, der kræves ved vor Embedseksamen.

Ved en Sammenligning mellem den amerikanske og den danske Studieordning ses det, at Studenterne i de Forenede Stater i visse Henseender er langt friere stillet, i andre Henseender meget mere bundne end herhjemme. Som allerede nævnt foregaar college-Undervisningen paa en ret skolemæssig Maade. Til Gengæld kan de amerikanske Studenter i langt større Udstrækning end de danske selv kombinere de Fag og udvælge de Emner, de ønsker at studere. Dette beror dels paa hele college-Systemets Karakter, dels paa at Embedseksamensbegrebet overhovedet ikke kendes. Endelig giver de store Universiteters talrige Lærerstab og den Vrimmel af forskellige Emner, de mange Professorer kan naa at behandle, ogsaa større Valgfrihed i Studiet.

II.

Naar det økonomiske Studium indtager en saa fremtrædende Plads ved de amerikanske Universiteter skyldes dette vel først og fremmest, at selve Erhvervslivet og dets Proble-

mer utvivlsomt hidtil har spillet en mere dominerende Rolle i det moderne Amerika end i noget andet Land. Udviklingen derovre har, som saa ofte fremhævet, i ganske overvejende Grad været præget af Kampen for at vinde Herredømme over det nye Kontinent, at udnytte Naturens Kræfter og Stoffer saa hurtigt og saa stærkt som muligt. Det kraftige Tempo paa Erhvervslivets Omraade har ført til, at Aandsvidenskaberne og den æstetiske Kulturs Udfoldelse foreløbig har maattet træde noget i Skyggen for de tekniske Videnskaber.

Nationaløkonomien betragtes ved de amerikanske Universiteter ikke som et rent Specialfag, som kun statsvidenskabelige Studenter — og til Nød Juristerne — beskæftiger sig med. I Colleget indtager Nationaløkonomien en fremtrædende Plads mellem de almindeligst læste Fag, baade fordi den danner et Led i en købmandsskolemæssig Uddannelse som Forberedelse til det praktiske Forretningsliv og fordi den regnes for en almindelig Disciplin. Man kan kun ønske, at en lignende Betragtning maatte trænge igennem herhjemme. I Virkeligheden maa det siges at være urimeligt, at Polyteknikere og Landbrugskandidater, ja for den Sags Skyld ogsaa Læger eller Lærere eller Teologer, kan træde ud i Samfundslivet uden at have et Minimum af Kendskab til de økonomiske Grundbegreber og Hovedtrækkene i den erhvervsmæssige Struktur i det Samfund, hvori de skal virke.

Med Hensyn til Undervisningsformen er mange amerikanske Universiteter naaet et Stykke videre frem end vort hjemlige.

Forelæsningen er under Nutidens Forhold utvivlsomt i mange Henseender en forældet Form for Universitetsundervisning. Den vil altid bevare sin Berettigelse, naar en Universitetslærer ønsker at behandle et specielt Emne, føre Resultaterne af ny Forskning frem eller fremstille almindelige Emner ud fra et bestemt, personligt præget Grundsynspunkt. Paa den anden Side kan det være bekvemt for de Studerende gennem Forelæsningen at faa Lærebogsstoffet ført up to date uden hver for sig at maatte foretage tidsspildende Gennemgang af en vidtløftig Litteratur. Hvor der foreligger fyldestgørende Lærebøger er det derimod ganske urimeligt, at Professorerne skal spille deres egen og deres Elevers Tid med et Opkog af disse Bøgers Tekst, serveret gennem en længere Forelæsningsrække. Det er meningsløst, naar det meste af Eksamensstoffet paa denne Maade gennemgaas i fast Turnus, og at Professorernes Tid derved tages fra en gavnlig Belys-

ning af specielle og vanskelige Punkter og fra det, der skulde være Universitetslærernes allervigtigste Formaal: at lære deres Studenter at arbejde. Den normale Forelæsningsrække kan kun i yderst ringe Grad bidrage til at tilskynde Studenterne til selvstændigt Arbejde, vække deres Lyst til Kamp med Stoffet og vejlede dem til at udrede de indfiltrede Traade. De faar ikke Lov til selv at stille Spørgsmaalene og hjælpe med til at besvare dem. Paa den Maade forsømmes Universitetsundervisningens vigtigste Opgaver: at være tankevækkende og arbejdsansporende. I saa Henseende er Eksaminatorier og Øvelser under en god Ledelse utvivlsomt af langt større Værdi. Ved et Eksaminatorium tænkes der her naturligvis ikke paa den parodiske Form (ikke ukendt ved Københavns Universitet), hvor 2—3 Mand paa første Række fører en forsigtig og hvilskende Dialog med Professoren, medens Resten af „Deltagerne“ opholder sig i Baggrunden af Auditoriet, skilt fra Skuepladsen ved et uhyre, tomt Rum. Talen er om et Eksaminatorium, hvor Studenterne virkelig selv arbejder med, hvor hele Auditoriet er levende, hvor Timen ofte former sig som en Diskussion og Studenterne spørger lige saa meget som Professoren.

Naturligvis er det ikke ved alle amerikanske Universiteters nationaløkonomiske Fakulteter, at man finder den Slags ideale Eksaminatorier — men man kan finde dem. Som et Eksempel fra nærværende Forfatters Erfaringskreds kan nævnes et Eksaminatorium for statsvidenskabelige Studerende ved et Universitet i „the Middle West“: To Timer om Ugen brugtes til Gennemgang af Irving Fisher's „Purchasing Power of Money“, og senere i Semestret af hans Kritiker B. M. Anderson's „The Value of Money“. En tredje Time benyttedes til Drøftelse af aktuelle økonomiske Spørgsmaal. Hver af Deltagerne kunde selv bringe de Emner fra de sidste Ugers økonomiske Liv paa Bane, som han fandt af Interesse. Det var ikke altid lutter Guldkorn, der præsenteredes; men hvad der var af særlig Værdi var den Maade, hvorpaa Professoren bragte de specielle Spørgsmaal frem i mere almen Belysning, søgte at opklare Misforstaaelser og forstod at drage de enkelte Studeters særlige Synspunkter og deres praktiske Erfaringer frem. Den lille korte Drøftelse af de aktuelle Spørgsmaal løb vel i mange Tilfælde ud i Sandet, men hos nogle Studenter vakte der sikkert nye Tanker og en mere almen Forstaaelse, som senere kunde virke videre hos den enkelte.

En anden Række Eksaminatorier — over Landbrugets Erhvervsgeografi — holdtes ved samme Universitet for en

Deltagerkreds af Landbrugsstuderende. Ogsaa her var det paa-faldende, hvordan Lederen forstod at faa alle de enkelte Del-tagere med og bringe hver af dem til at give sit særlige Bidrag til Diskussionen, ofte bestemt af vedkommendes tid-ligere praktiske Virksomhed. Dette var et nyt Vidnesbyrd om, hvordan den nære Forbindelse mellem Universitetet og det praktiske Liv ogsaa gør sig gældende i den nationaløkonomi-ske Undervisning. Det hele tages paa en ganske natu-rig Maade, med Tilknytning til det daglige Livs praktisk fore-liggende Eksempler og Problemer; Undervisningen er med andre Ord ikke saa akademisk, lærebogsbundet som her-hjemme. I samme Retning virker det, at de amerikanske Studenter i deres Studietid er i langt mere direkte Kon-takt med det praktiske Erhvervsliv end Tilfældet er med de fleste af deres danske Kolleger. Det er meget almindeligt, at de skaffer sig Midlerne til at fortsætte deres Studier ikke ved Undervisning og Kontorarbejde men gennem legem-ligt Arbejde „ved hvad som helst“. I Ferierne finder en Mængde Studenter en „job“ paa Landet, hvad enten det nu er som omrejsende Daglejer i Høsttiden, som Opvarter paa et Sommerhotel eller som Kolportør. Nationaløkonomiske Studen-ter søger ikke sjælden Ansættelse i en Storforretning i en Del af deres Studietid. Alt dette fører til, at de kommer i nær-mere Berøring med Erhvervslivets Mænd og lærer deres Livs-og Arbejdsvilkaar at kende.

Iøvrigt kan det ikke siges, at de amerikanske Studenter har megen social eller politisk Forstaaelse. De er ofte uvi-dende om de simpleste historiske og geografiske Kendsgernin-ger; deres politiske Begreb er meget begrænset og deres In-teresse for den almindelige Udvikling i det store Samfund, de tilhører, gennemgaaende ringe.

Den noget skolemæssige Undervisningsform i det amerikan-ske College betyder ikke, at de studerende afskrækkes fra i denne Tid og senere at arbejde paa egen Haand. Der lægges megen Vægt paa en ret vidtgaaende Litteraturlæsning udover Lærebøgerne, og Universitetsbibliotekernes Læsesale er ofte overfyldte. Paa mange Maader søger man at anspore de stats-videnskabelige Studenter til selvstændigt Arbejde og at fremme videnskabelig Forskning i begrænset Format. Forskellige In-stitutioner og Organisationer stiller hvert Aar Prisspørgsmaal og uddeler større eller mindre Pengebeløb som Præmier for Studenter og yngre Kandidaters Afhandlinger. Professorerne benytter ofte de Studerendes Medvirkning ved Tilvejebringelse

af Materiale eller til Belysning af et eller andet Specialemne indenfor et større videnskabeligt Arbejde, og det er gerne Studenter, der fungerer som Professorernes Sekretærer (lønnet af Universitetets Midler).

Det er klart, at det nationaløkonomiske Studiums Anlæg iøvrigt kan opvise ret betydelige Forskelligheder ved de forskellige Universiteter. Meget afhænger ogsaa af det personlige Element, af de ledende Mænd indenfor det paagældende Fakultets Lærerstab.

Om større Skoler indenfor den amerikanske Nationaløkonomi kan man endnu næppe tale. Først i de sidste Aartier er der ved at udvikle sig en specielt amerikansk Økonomi med et virkeligt Særpræg udover den stærke engelske og tyske Paavirkning, som endnu præger de ældre, betydeligere Professorer efter deres Studieaar i Europa. Nu er de Forenede Stater ved at blive selvforsynende ogsaa paa dette Omraade.

Wisconsin-Universitetet i den lille By Madison har i en Aarrække været Udgangspunktet for en stor Skare amerikanske Økonomer. Her har Professor *Richard T. Ely* i mange Aar beklædt Posten som det nationaløkonomiske Fakultets Førstemand. I hans Laboratorium har flere Slægtled faaet deres Uddannelse, og rundt omkring i Staterne sidder der nu i fremtrædende Stillingen en Række yngre Videnskabsmænd, der er udgaaet fra Wisconsin.

Ved det samme Universitet virker ogsaa Amerikas bedste Mand paa Arbejderspørgsmaalets og Sociallovgivningens Omraade: *John R. Commons*, der i sin Tid maatte forlade Stanford-Universitetet i Californien for sine „radikale“ Udtalelser Skyld. Fra alle Egne af de Forenede Stater søger nu Studenter til Wisconsin for at drive videregaaende Studier under hans Vejledning; han staar i en sjælden personlig Kontakt med sine unge Elever og Medarbejdere. Det skyldes baade ham og Ely, at deres Fakultet og Wisconsin-Universitetet i det hele saa stærkt har forstaaet at hævde sin Stilling som hele Statens Kundskabscenter og Laboratorium. Med det som Midtpunkt er der dannet en vidtspændende Folkeuniversitetsbevægelse, der særlig bringer den store Farmerbefolkning teoretisk og praktisk Viden. Flere Gange har Professor Commons og hans Stab stillet sig til Raadighed ved Gennemførelsen af nye Forsøg indenfor den praktiske, økonomiske og sociale Politik. Blandt andet forelagdes der for et Par Aar siden i Wisconsins lovgivende Forsamling et Lovforslag om Arbejdsløshedsforsikring, udarbejdet af Commons og hans Studenter.

Andre betydelige Centrér for det økonomiske Studium findes ved Chicagouniversitetet i Chicago, Columbia i New York og Harvard ved Boston. Chicagouniversitetets Styrke ligger i Handelspolitiken. Ved Harvard, som raader over en fremragende Lærerstab, har en af de vigtigste Begivenheder i de senere Aar været Oprettelsen af den saakaldte „School of Business Administration“, en Afdeling for videregaaende Studium af moderne Forretningsadministration, hvor særlig den statistiske Side er Genstand for indgaaende Behandling. Columbia-universitetet har to saa kendte Økonomer som *Seligmann* og *Seager*, med henholdsvis Finansvidenskab og Trustpolitik som Speciale; de virker som Lærere for et meget stort Antal Studepenter.

En ganske interessant Nydannelse i den amerikanske Universitetsverden er „The New School for Social Research“ i New York, der ledes i radikal Aand i bestemt Opposition til den ret konservative Tankegang, som ellers præger de fleste amerikanske Universiteter. Det er en samfundsvidenskabelig Skole, der ikke alene aabner sine Døre for Akademikere, men ogsaa for ledende Folk indenfor det praktiske sociale Liv, særlig interesserede Førere i Fagforeningsbevægelsen. Undervisningen er særlig lagt an paa at fremme selvstændige kritiske Studier indenfor Sociologi og Socialpolitik. Den nære Forbindelse mellem de forskellige Samfundsvidenskaber betones stærkt, og der lægges megen Vægt paa den psykologiske Side af de økonomiske og politiske Fænomener. En Række fremragende Mænd, hvoriblandt Samfundspsykologen *James Harvey Robinson*, er knyttet til „The New School“.

III.

Hvorledes stiller Livsudsigterne sig for den unge amerikanske Nationaløkonom, der med et Master of Arts-Diplom eller en Doktorgrad fra Universitetet træder ud paa Arbejdsmarkedet. Der ses her bort fra dem, som gaar direkte over i det praktiske Forretningsliv. Her tænkes nærmest paa en ung Økonom med Interesse for selvstændigt Arbejde, enten bestaaende i videnskabelige Undersøgelser eller i populær Bearbejdelse af økonomisk og socialt Stof. Er der Brug for ham? Det maa utvivlsomt siges, at saadanne Folk har betydelig bedre Chancer i de Forenede Stater end f. Eks. i Danmark. For det første findes der i Amerika ikke et, men Hundreder af „colleges“ og „universities“, som søger national-økonomisk uddannede Lærerkrafter. Hvert af de større Uni-

versiteter har en betydelig Stab af Nationaløkonomer, lige fra de ordinære Professorer gennem „associate professors“ (der nærmest svarer til vore Docenter) og videre ned til „instructors“ og „teaching fellows“, som tager sig af elementær Undervisning og iøvrigt fungerer som Assisterenter for Professorerne i deres Laboratoriearbejde. Dette System giver ret gode Avancementsmuligheder, og Konkurrencen mellem Universiteterne fører til, at dygtige Folk hurtigt kan naa frem til vel-lønnede Stillinger.

Dernæst absorberer Dagspressen og den periodiske Presse en Mængde Økonomer. Det er næsten utroligt, hvor meget økonomisk Læsestof der publiceres i Amerika. Dagbladene giver i Almindelighed en betydelig Plads til økonomiske og finansielle Emner og sætter en Ære i, at deres „financial section“ er saa god og fyldig som mulig; naturligvis indeholder de i første Række aktuelle Meddelelser og Oversigter, men desuden mange længere Artikler af orienterende Karakter. Ogsaa de store Magasiner, baade de populære og de mere fornemme, bringer ofte Artikler om økonomiske og finansielle Emner. Ved Siden af den almindelige Dagspresse findes desuden adskillige specielle Dagblade som f. Eks. Wall Street Journal, New York Commercial, Journal of Commerce o. s. v. Dertil kommer et stort Antal økonomiske Ugeblade og Tidsskrifter, flere meget indholdsrige, og endelig en Række Organisationstidsskrifter og mere specielle Fagblade (som f. Eks. Organerne for United States Chamber of Commerce, Landbrugs- og Industriorganisationernes Tidsskrifter, Bankforeningernes Maanedssblade o. s. v.). Desuden udsender mange større industrielle og finansielle Firmaer deres særlige „Husorganer“, hvoraf Bankberetningerne og da særlig de, der udgives af National City Bank og National Bank of Commerce, er meget læst. Af Publikationer af mere varig videnskabelig Værdi maa i første Række nævnes de Tidsskrifter, der udgives af de store Universiteters økonomiske Fakulteter og af videnskabelige Foreninger som American Economic Association og The Academy of Political Science. En Mængde Økonomer er optaget med Levering og Bearbejdelse af alt dette vældige Stof til Brug for saa mange forskellige Læsekredse.

Nationaløkonomiske Specialstudier drives i de Forenede Stater i et mægtigt Omfang. Utallige er de Former for „research“, man møder, og som giver Tusinder af Nationaløkonomer Beskæftigelse.

For det første drives mangfoldige Undersøgelser af det

offentlige: Institutioner under Forbundet, de enkelte Stater og Kommunerne. Særlig Handelsministeriet og Landbrugsministeriet beskæftiger en meget stor Stab af økonomisk trænede Folk, hvis Arbejdes Resultater hvert Aar publiceres i utallige Bind. Men ved Siden heraf er der, særlig i de senere Aar, opstaaet et stort Antal halvofficielle eller private Institutioner af forskellig Karakter, der foretager økonomiske og sociale Undersøgelser, oftest paa længere Sigt end den officielle Research, som naturligvis i første Række maa virke for Dagen og Vejen. Flere af dem hviler paa store Fonds, skabte ved Milliongaver fra socialøkonomisk interesserede Rigmænd, og nogle er knyttede til de store Universiteter. De iværksætter dels stort anlagte Specialundersøgelser og driver Oplysningsbureauer, dels giver de Støtte til Offentliggørelsen af økonomiske og statsvidenskabelige Arbejder. Nogle af de vigtigste er: Russel-Sage-Foundation, Pollock-Foundation, Harvard Committee of Economic Research, National Bureau of Economic Research (New York), Bureau of Economic Research (Philadelphia), Business Research (Chicago), Bureau of Land Economics (Wisconsin) o. s. v. Foruden de virkelig upartiske Institutioner findes der ogsaa andre, f. Eks. de af storindustrielle Organisationer oprettede, hvis Arbejde mere har Propagandakarakter.

Endelig beskæftiger mange store Firmaer indenfor Handel, Industri og Bankvæsen en Stab af Nationaløkonomer ved Gennemførelsen af økonomiske og organisatorisk-sociale Eksperimenter i deres Bedrifter. Disse Eksperimenter betragtes i Amerika som lige saa berettigede og lige saa vigtige som de rent tekniske. Man er ikke bange for at prøve noget nyt, selv om der ikke er stor Sandsynlighed for øjeblikkelige positive Resultater, og det er ikke Smaasummer, der mellem Aar og Dag anvendes til Forsøg indenfor Arbejdsledelse og Bedriftsorganisation.

Hele denne Bevægelse fik under Krigen og senere under Højkonjunkturen et vældigt Stød fremad, men blev delvis standset under Krisen 1921—22. Der er da Grund til at vente en yderligere Ekspansion i denne Retning i de følgende Aar; dette vil atter betyde større Efterspørgsel efter dygtige Økonomer.

IV.

Ser man paa vore hjemlige Forhold ud fra disse iagttagelser med Hensyn til det nationaløkonomiske Studiums

Organisation og Betydning i de Forenede Stater kan det ikke nægtes, at de Følelser, der i første Omgang melder sig, er en vis Misundelse overfor det store Land og nogen Pessimisme med Hensyn til den hjemlige Udvikling. Det er givet, at Forholdene i Danmark paa dette Omraade aldrig kan blive saa gunstige som i Amerika; vort Lands Lidenhed og dets begrænsede økonomiske Hjælpe midler danner en naturlig og selvfølgelig Hindring. Men det kan ikke nytte at sørge over, at vi ikke har de Midler til vor Raadighed som Amerikanerne. Spørgsmaalet bliver blot, om de Muligheder, vi har, ikke kan udnyttes paa en bedre Maade og først og fremmest, om der ikke indenfor Rammerne af det bestaaende Universitetssystem kan optages nogle af de værdifulde Træk i det amerikanske System.

Naar der blandt danske statsvidenskabelige Studenter og Kandidater gennemgaaende kun viser sig ringe Interesse for at drive Nationaløkonomi som Videnskab, er Grunden sikkert for en væsentlig Del den, at Universitetsstudiet i dets nuværende Form ikke indeholder nogen Opmuntring til selvstændigt Forskningsarbejde og slet ikke er anlagt paa at give Forberedelse dertil. Det er rigtigt, at Københavns Universitet overlader sine Studenter en enestaaende Frihed til at bestemme, hvordan de vil indrette deres Studium. Bortset fra, at der kræves Deltagelse i ganske enkelte Øvelsesrækker (som de statistiske Øvelser indenfor det statsvidenskabelige Studium) blander Universitetet sig overhovedet ikke i, hvordan Studieaarene anvendes; der er i hvert Fald indenfor mange Fag en teoretisk og vel ogsaa praktisk Mulighed for, at en Kandidat kan gaa op til Eksamen uden nogensinde før at have set sin Professor. Men medens Valget af Veje og Midler ved Tilegnelsen af Stoffet saaledes ganske er overladt den enkelte — et Ansvar, der sikkert for adskillige er for stort — er Valget af Emner og Stof overordentlig bundet. Det, der skal læses og læres indenfor hvert enkelt Fag, er nøjagtigt afmaalt efter Sider og Linjer. I det nationaløkonomiske Studium eksisterer der da faktisk ingen Valgfrihed, ingen Opmuntring til at specialisere sig eller gaa i Dybden.

Det statsvidenskabelige Studium er i Danmark meget ekstensivt anlagt. Det giver et Overblik — utvivlsomt et meget nyttigt Overblik — over de fleste af Samfundslivets Former. Men det maa siges, at denne Vidtstrakthed i Studiet er gennemført paa Bekostning af Grundigheden. Indenfor nogle Fag, f. Eks. Sociologien, fører Systemet til den rene

Overfladiskhed, paa andre Punkter ser det ikke fuldt saa galt ud. I Almindelighed gælder det, at der næppe paa noget Omraade gives nogen Opfordring til virkelig Fordybelse i og Gennemarbejdelse af et Emne, og kun for Statistikens Vedkommende er der Tale om egentlig Vejledning i Arbejds-metode. Det saakaldte Specialestudium svarer aldeles ikke til, hvad der skulde ligge i dette Ord. Efter almindelig Sprogbrug skulde man vente en vidtgaaende Læsning og virkelig Indtrængen i et begrænset Omraade, afsluttet med en Prøve paa Studentens Evne til at behandle et Emne selvstændigt og indgaaende. Praksis ser ganske anderledes ud: Der læses muligvis en halv Snes Bøger ekstra indenfor et vidtstrakt Felt og skrives maaske et Par Opgaver til en Professor; ved Eksamen gives der en 8 Timers Opgave, under hvis Behandling der kun kan blive yderst ringe Anvendelse for Litteraturkendskab og hvor der ikke kan lægges virkelig Selvstændighed for Dagen. Ikke desto mindre er det maaske paa dette Punkt, at man bør tage fat, hvis der skal være nogen Mulighed for en delvis Reform af Studiet i den angivne Retning.

At tænke paa en Udryddelse af det nuværende Embeds-eksamensbegreb og en gennemgribende Reform af den bestaaende Studieordning indenfor en overskuelig Aarrække, er rimeligvis haabløst. Hvis man vil bringe lidt selvstændigt Forskningsarbejde og videnskabelig Interesse ind i Studietiden, kan dette under de nuværende Forhold sikkert lettest gøres ved at forandre Formen for „Specialestudiet“, kræve et virkeligt indgaaende Arbejde med Litteraturen indenfor et bestemt afgrænset Omraade og stille en 4 eller 6 Ugers Opgave i Løbet af de sidste Studieaar — i Lighed med de Opgaver, der gives i det filosofiske Fakultet. Herved vilde der, indenfor den nuværende Eksamensordnings Rammer, blive en virkelig Ansporing til et selvstændigt Arbejde i Studietiden, som sandsynligvis i adskillige Tilfælde kunde føre til en videregaaende Behandling af samme eller et beslægtet Emne efter Universitetsstudiets Afslutning.

Det vilde være baade naturligt og formaalstjenligt, om en saadan Nyordning kom til at gaa Haand i Haand med Organisation af et systematisk Seminararbejde, et Omraade, hvor de første Forsøg nu endelig er gjort. Ogsaa af mere almene Grunde vilde fast Seminararbejde og udvidet Specialstudium sikkert faa Betydning. Det vil utvivlsomt medføre en nærmere Tilknytning og et virkeligt Samarbejde mellem Uni-

versitetslærerne og interesserede Studenter, en Tilknytning og et Samarbejde, der ved et lille Fakultet som det statsvidenskabelige burde være en Selvfølge. Hidtil kan det ikke siges, at de statsvidenskabelige Professorer i større Udstrækning har ansporet videnskabelige Interesser hos deres Studerende. Undervisningen har sikkert lidt under, at Universitetslærerne har følt sig forpligtede til regelmæssigt at male Eksamensstoffet igennem. Dette er vel ogsaa en Forklaring paa, at det i de senere Aar har været betragtet som noget af en Begivenhed, naar der har været holdt virkelige Specialforelæsninger for de statsvidenskabelige Studerende.

En væsentlig Aarsag til den relativt ringe Interesse for økonomisk videnskabelig Forskning og den deraf følgende ringe Produktion af økonomisk Litteratur i Danmark, maa ogsaa søges i de faa og meget begrænsede Muligheder, der aabner sig for den, der kunde ønske at skabe sig en Løbebane paa dette Omraade. Allerede i Studentertiden og de første Kandidataar maa de statsvidenskabelige Studerende føle sig forfordelt, idet deres Fakultet næsten ikke raader over særlige Stipendier. Ved Universitetet er Antallet af statsvidenskabelige Lærposter saa ringe, at den Vej kun sjældent er farbar. Udsigterne for fri videnskabelig Virksomhed er ikke bedre. Nationaløkonomerne ejer ikke, som Historikerne i Carlsbergfonden, en Institution, der ved rundhaandet Støtte opmuntrer og muliggør større Undersøgelser og Publikationer. Der findes ikke nogen Organisation eller Institution, privat eller offentlig, der har Forskning af økonomiske og politiske Problemer som Formaal og samtidig raader over nogenlunde fyldestgørende Midler. En Hovedaarsag her til — og vel ogsaa samtidig en Virkning heraf — er, at man i Danmark næsten savner den stadige og almindelige Kontakt mellem det praktiske Erhvervsliv og Nationaløkonomerne, der saa stærkt gør sig gældende i de Forenede Stater og som i de senere Aar i udpræget Grad har vist sig i vort Naboland Sverige. Det vilde være i høj Grad ønskeligt, om en saadan Kontakt endelig en Gang for Alvor kunne oprettes. Dette vil paa den ene Side af de yngre Nationaløkonomer kræve en virkelig kraftig Indsats i Tidens teoretiske og praktiske økonomiske Problemer, paa den anden Side nødvendiggøre, at Erhvervslivets Mænd, eventuelt med Støtte af det offentlige, skaffer den fornødne økonomiske Basis for et saadant Arbejde. Den nuværende Depressionsperiode medfører ganske naturligt en vis Skepsis overfor stort anlagte Planer,

men til Gengæld er netop dette Øjeblik, da almene økonomiske og finansielle Problemer i en hidtil ukendt Udstrækning er under Debat i alle Samfundsklasser, særlig gunstigt til at tilvejebringe Befolkningen Forstaaelsen af, at en systematisk, upartisk, økonomisk Forskning er nødvendig, og at dens vigtigste Resultater bør spredes ud i vide Kredse. At der hidtil er forsømt meget, bør ikke føre til, at man lader den eksisterende uheldige Situation blive ved med at bestaa.

BOGANMELDELSER.

ALFRED MARSHALL: **Money, credit and commerce.** 369 Sider. Macmillan & Co., London 1923. Pris 10 sh. 6 d.

Søndag den 13. Juli 1924 døde Prof. Marshall i en Alder af 82 Aar. Som det med Rette siges i den Adresse, Royal Economic Society overrakte ham paa hans 80 Aars Fødselsdag, førte han engelsk Økonomi videre fra Adam Smith, Ricardo og Stuart Mill, og han var som disse en Foregangsmand mellem alle Landes Økonomer. Selv siger han i sit Svar paa denne Adresse: „Hvis jeg har hjulpet en og anden ung Videnskabsmand til at komme i Gang med den kommende Tids økonomiske Problemer, saa er det langt vigtigere end noget, jeg selv har været i Stand til at gøre, og i det Haab, at jeg har gjort lidt i den Retning, kan jeg drage min Vej i Fred“. Denne Følelse af at være et Led i Slægten, Formidleren mellem Fortid og Fremtid, var et fremtrædende Træk hos Marshall. Det hænger vel sammen med det bedste i engelsk Konservatisme, med den dybt menneskelige Forstaaelse og Følelse hos Marshall selv og med den Indsigt, der lader Menneskene vise sig i langsom Udvikling, uden store Forskelligheder fra Slægt til Slægt og med de dybest liggende Egenskaber kun lidet ændrede. *Natura non facit saltum*, som der staar paa Titelbladet til „Principles“.

Denne Humanisering af Økonomien er eet fremtrædende Træk i Marshalls Forfatterskab. Den unge Student, der for første Gang giver sig i Lag med „Principles“, føler denne Undertone af medmenneskelig Forstaaelse som en Oplevelse, der ikke siden gaar ham af Minde, fordi den ikke har nogen

Tendens, men alene lægger ham paa Sinde, at Økonomien er Videnskaben om Menneskenes Virke for at dække deres materielle Behov, og at denne Behovstilfredsstillelse er den første Betingelse for en menneskelig Tilværelse. Det er ogsaa i en saadan Betragtning, den foreliggende Bog munder ud.

Et andet fremtrædende Træk hos Marshall er hans Realitetssans, der støttet af hans store historiske Viden har givet hans Analyser en Styrke og en praktisk Værdi, der næppe er naaet af nogen anden Økonom. Ihvorvel „Money, credit and commerce“ er en gammel Mands Værk — og man synes at mærke det, mest ved Modsætningen mellem de Dele, der er nye og de, der er Optryk af Bidrag til Komitébetænkninger o. a. Udredninger fra for Aar tilbage — saa er dog f. Eks. den Analyse, han her foretager af den internationale Handel, saa skarp og saa indtrængende, at den giver en ypperlig Forestilling om, hvad han formaar, naar han er bedst. Denne indgaaende Undersøgelse af den internationale Omsætnings Betingelser og økonomiske Værdi, af Toldbeskyttelse og Frihandel er Bogens Tyngdepunkt. I en Tid, hvor disse Spørgsmaal atter er brændende som maaske ingensinde før, vilde det være til megen Nytte, om de, der fører Ordet i den offentlige Forhandling, vilde øse af denne bredt rindende, klare Strøm af Indsigt og Redegørelse. Men ogsaa Afsnittene om Penge og Kredit er vel værd at læse, om end de ikke forekommer mig at være paa Højde med Handelsbalance-Afsnittet.

Imidlertid, nu er den internationale Nationaløkonomis grand old master draget sin Vej, og Anerkendelse og Tak har lyst Fred over ham. Trods hans kvantitativt ringe Produktion har hans Indflydelse paa Nationaløkonomien været umaalelig. Ved sin Skarpsindighed, sin utrættelige Indtrængen i Problemerne, sin Videns Omfang har han ført Økonomiens Standarder et langt Stykke frem, og nye Mænd staar — ikke mindst Marshalls nærmeste Elever i engelsk Økonomi — rede til med fuld Honnør at overtage og føre Bannermærkerne videre, saaledes som han ønskede det.

E. C.

K. RIIS-HANSEN: *Samfundsøkonomien i Grundtræk*. 3die Udgave. 384 Sider. G. E. C. Gads Forlag, Kjøbenhavn 1924. Pris 8 Kr. 50 Øre.

En særlig Interesse knytter sig til denne nye Udgave af Forf.s meget anvendte og med Rette ansete Lærebog i Samfundsøkonomi, idet navnlig Afsnittene om Penge og Priser er udvidede ret betydeligt for at give Plads til en Udredning af

de særlige Forhold, som Krigen har medført paa disse Omraader. For at naa helt til Bunds navnlig i Valutaspørgsmaalet er Forf. i nogen Grad gaaet ud over Bogens Rammer, men har, for at Bogens Gang saa lidt som muligt skulde brydes, trykt det væsentlige af de paagældende Betragtninger med en anden Skrift, saaledes at disse Afsnit, som det hedder i Forordet, om ønskes under Bogens Anvendelse som Lærebog, kan forbigaas, og ogsaa fordi det er anset for rigtigt at vente med at indarbejde disse Afsnit i Bogens øvrige Tekst, til der muligt ved en senere Udgave af Bogen ikke om disse Spørgsmaal hersker „tilsvarende Meningsuligheder som dem, der unægtelig forefindes for Tiden.“

Læser man de paagældende Afsnit igennem, føler man paany Forf.s klare Omdømme og faste Greb om Tingene, og det kan kun hilses med Glæde, at der her er givet en saa rolig og velafvejet Fremstilling af de forskellige pengemæssige og økonomiske Momenter, der tilsammen udgør „Valutaspørgsmaalet“. Seddelinflation, Betalingsbalance, Mistillid til Valutaen, Opsparingspørgsmaalet, Diskontoproblemet og Kreditindskrænkningen er sat paa Plads, og den indbyrdes Forbindelse mellem dem overmaade godt belyst, og Spørgsmaalet om en Stabilisering eller en Bedring af Valutaen udmærket klarlagt. Overfor et enkelt Punkt i Udviklingen maa nærværende Anmelder gøre Indsigelse, nemlig naar det S. 211 hedder, at Prisstigningen siden Efteraaret 1922 er kommet til os udefra som Følge af en fortsat Forringelse i den danske Krones udenlandske Værdi. Et Fald i Valutaen kan fremkomme som Følge af en opstaaet Mistillid fra Udlandets Side, men saavidt det skønnes ikke opretholdes, uden at parallelt virkende Aarsager forefindes i Indlandet. Naar det kommer til Stykket, er det vist Udlandet, der nærer den største Tillid til et Lands Mønt; den Del af Faldet, der skyldes Mistillid, fremkaldes meget snarere i Indlandet. Men der var jo andet end Mistillid i 1922. Jeg skal iøvrigt ikke komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal her, da jeg ogsaa har gjort nogle Bemærkninger derom i Anmeldelsen (S. 402) af Prof. Warmings: Valutaspørgsmaalet.

Bogen er efterhaanden blevet saa nær en Haandbog, at den er blevet forsynet med en Emneliste og saaledes er nem at finde sig til Rette i for den, der søger Oplysning om et bestemt begrænset Spørgsmaal.

E. C.

Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring 1899—1924. Ved ANDERS VIGEN. 245 S. I Kommission hos G. E. C. Gad. Kjøbenhavn 1924.

Det gensidige Forsikringsselskab Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring har i Anledning af sin 25-aarige Bestaaen udsendt ovennævnte Festskrift. Skriftet er forfattet af Redaktør Anders Vigen med Bistand af Konsulent Julius Wulff. I et smukt Sprog, der dog hist og her føles som liggende lidt højere, end Stoffet kan bære det op til, berettes om Arbejderulykkesforsikringen og Selskabets Historie.

Der gives først et Rids af Udlandets Lovgivning, dernæst en Fremstilling af den første danske Lovforsikrings Historie, og dennes Udvikling følges saa op til 1924, idet Fremstillingen heraf ledsages af en Redegørelse for Selskabets Indsats paa dette Omraade og for dets Arbejde og Virksomhed med Skildring af de Personer, der indenfor Selskabet har bidraget til de vundne Resultater. Skriftet slutter med et Sammendrag og Udsyn.

Ligesom Selskabets Jubilæum knyttedes til 25-Aarsdagen for den første Løvs Ikrafttræden, er Skildringen af Selskabets Historie saaledes knyttet til en Fremstilling af Lovgivningen. Det maa fremføres som en Anke, at man herved faar et for stærkt tilstræbt Indtryk af, at dansk Lovgivning og Arbejdernes Ulykkesforsikring saa at sige er et og det samme, selvom Forf. flere Gange indskrænker Selskabets Raaderum til en „Erhvervenes Ulykkesforsikring“, uden dog at antyde, hvor lidt der i saa Fald bliver tilbage. Dernæst er Forf.s Syn paa Selskabet og dets Virksomhed meget lyst farvet, skønt de store Resultater maaske i noget højere Grad kunde have faaet Lov til at tale mere for sig selv. Dette er dog vel kun, som det sig hør og bør i et Festskrift, men ogsaa ved Skildringen af Lovgivningen, ganske særligt den danske, savnes meget Sans for rigtig Vurdering og Kritik, hvad der dog nok kunde have været tilstedeligt — selv i et Festskrift — naar der er givet disse Forhold saa stor Plads i Bogen, og naar Arbejderulykkesforsikringen alt taget i Betragtning dog endnu maa antages at have et stort Stykke Vej tilbage, særligt forsaavidt angaar den rationelle Tilknytning til den øvrige sociale Lovgivning.

Medvirkende til, at Forf. saa bredt er gaet ind paa en Fremstilling af Lovgivningen og dens statslige Udøvelse, har det antagelig tillige været, at det var ønskeligt herved at dække over, hvor lidt der — i Modsætning til flere andre Festskrifter — ydes vedrørende Selskabets forsikringsmæssige

Erfaringer og Resultater. Der gives nogen Statistik fra Arbejderforsikringsraadets Virksomhed, der er kendt og her overflødig og nogle unyttige Kurver, men iøvrigt uhyre lidt. Bogen har derimod Værdi som en historisk Fremstilling af Selskabets Stiftelse og Ledelse med de til Skildringen heraf knyttede Biografier af de mange dygtige Mænd, der har været knyttet til Selskabet. Baade en Fordel og en Mangel maa det siges at være, at Bogen er ganske fri for Funktionærportrætter. Iøvrigt er den som Boghaandværk betragtet saa smukt udført, at den ikke let vil kunne overgaas.

O. B. Kofoed.

JENS WARMING: **Valutaspørgsmaalet.** 166 Sider. G. E. C. Gads Forlag. Kjøbenhavn 1924. Pris 3 Kr. 50 Øre.

Bogen begynder med et Afsnit om „Verdenskrigens Finansiering ved Inflation“, efterfulgt af forskellige Afsnit omhandlende denne Finansierings Indvirkning paa de neutrale Lande, og i Særdeleshed paa Danmark. Derefter følger et mere teoretisk Afsnit, kaldet Kvantitetsteorien, og en Omtale af Inflationsperioden 1919—20 umiddelbart efter Fredsslutningen. Hvad der valutamæssigt set hændte os under Krigen er naturligvis af den største historiske Interesse, men det fornødne Materiale til en alsidig og indgaaende Belysning heraf er endnu ikke forhaanden, og desuden medførte Handelsspærringerne, de allierede Landes „Fastpløkken“ (pegging) af deres Valutaer o. s. v. saadanne særlige Forhold, at disse Aars Valutahistorie er af mindre Betydning til Belysning af Aarsagerne til de nuværende Valutaforhold her i Landet. Derimod forekommer det nærværende Anmelder af største Betydning til Belysning heraf og derigennem ogsaa til Belysning af Valutaspørgsmaalet i Almindelighed at komme til Forstaaelse af, hvorledes det gik til, at den Bedring og senere Stabilitet i Prisniveauet, vi i 1920—22 naaede sammen med Lande med sund Valuta, i Efteraaret 1922 afløstes af en ny Inflationsperiode alene hos os. Men om denne Periode 1922—24 har Forf. et Kapitel paa kun lidt over 4 Sider (Danmarks tredje Inflationsperiode 1923—24), hvori det bl. a. hedder: „Hertil kom det moderate økonomiske Opsving med aftagende Arbejdsløshed, som 1923 bragte; om dette var den sædvanlige Reaktion, naar en Depression har varet sin Tid, og man atter faar Tillid til Fremtiden, eller om det var Tysklands Forhold, der nu naaede en saadan Forvirring, at Valuta-Dumpingen svandt bort, faar staa hen. Givet er det, at Tiderne blev bedre“. Men saa-

vidt det skønnes, kan Klaring af dette Forhold ikke staa hen. For hvis man giver op her, gaar man uden om de Foreteelser, der har medført den danske Krones nuværende Værdiafvigelse fra Guldets, nemlig Landmandsbank-Rekonstruktionen, Financieringen af Sønderjylland og de øvrige store og for Danmark særlige Krav til vort Kapital- og Pengemarked, og føres derved uden om det, der er det centrale i Valutaspørgsmaalet, nemlig Kreditpolitikken. Saaledes som Bogen foreligger, er den mere blevet en Samling Betragtninger over mange økonomiske Emner, end en Bog, hvis enkelte Dele hører logisk sammen og grupperer sig om et fælles Synspunkt. At Forf., der er en flittig og gennem mange Aar opmærksom lagttager af økonomiske Foreteelser, siger mange i og for sig rigtige Ting, var jo kun at vente, men dette er for lidt at kræve af en national-økonomisk Fagmand.

Det skulde jo netop være den uddannede Nationaløkonoms Fortrin, at han ikke nøjes med at betragte de ydre Virkninger af de forskellige økonomiske Forskydninger, men samler saa mange lagttagelser over dem som muligt og ved en Sammenstilling og en Analyse af disse lagttagelser prøver at finde ind til Begivenhedernes indbyrdes Forbindelse. Der er saa mange andre, der i vore Dage anstiller Betragtninger over de økonomiske Foreteelser, de har faaet Øje paa. Nationaløkonomien maa søge dybere.

Jeg skal med Hensyn til Enkeltheder ikke gøre mange Bemærkninger; det vilde blive en Gennemgang af hele Valutaspørgsmaalet og vilde naturligvis i alt væsentligt kun indeholde de samme Synspunkter, som jeg har gjort gældende i mit i forrige Hefte af Tidsskriftet (S. 288) offentliggjorte Foredrag, og vanskeliggøres desuden ved, at jeg som nævnt savner et grundlæggende Synspunkt for Bogen. Forf.s Betragtninger over Deflationens kapitalødelæggende og Inflationens kapital-skabende Egenskaber virker ikke overbevisende. Jeg synes ikke, Krigsaarenes Erfaringer tyder stærkt paa, at de Avancer, som Producenter og Mellemandlere ved Inflationen sættes i Stand til at røve fra deres Medborgere, saa ganske givet forøger Kapitalopsparingen. En Del af dem soldes op, og andre anvendes til Anlæg, der senere viser sig ikke at kunne udnyttede. Men Hovedsagen synes mig at være, at man ikke ved, hvorledes de Mennesker, som man ved Inflationen fratager deres Indtægter, vilde have anvendt dem, og det maa nødvendigvis give Anledning til stor Usikkerhed overfor Besvarelsen af Inflationens og Deflationens Virkninger.

Om Modstanderne af Handelsbalance-Teorien siger Forf. (S. 91): „De, der benægter Handelsbalancens Betydning for Valutaen, ser ofte ret lyst paa det. De synes at mene, at Valutaen synker, fordi Nationalbanken nu og da faar Lyst til at trykke flere Sedler, og det gælder altsaa blot at faa en klogere Direktion. De ser ikke, at det netop er den ugunstige Handelsbalance, der til Tider tvinger Kurserne og Priserne op, saa at Omsætningen trænger til flere Sedler“. Jeg ved ikke, hvem det er, der „ser lyst paa det“, og jeg forstaar heller ikke, hvad det vedkommer Sagen. At der gives Folk, som tror, at Nationalbankens Direktører staar paa et Gadehjørne og udleverer Sedlerne, er muligt. Men jeg synes ikke, at Argumentering overfor dem er Sværte og Papir værd. Det, man har hævdet, er jo dette, at overdrevne Udlaan fra Centralbankens Side kan medføre en Stigning i Prisniveauet og hermed blive Aarsag til en stigende Indførsel, og at den ugunstige Handelsbalance derfor først er en Følge af Seddeludstedelsen; siden kan Merindførselen blive en Aarsag til ny Seddeludstedelse, naar den har bragt Valutakurserne og dermed Prisniveauet op, hvis Centralbankledelsen, saaledes som Bank of Englands Direktører gjorde det overfor Bullion-Committeen i 1810, hævder, at den maa være paa den sikre Side, naar den stadig kun diskonterer gode Handelsvexler, uden at se, at Muligheden for Fremkomsten af disse Vexler netop er skabt gennem den Laanepolitik, man har fulgt. Men naar man, som Forf., behandler Valutavanskelighederne uden Hensyn til Kreditpolitikken, bliver Handelsbalancen naturligvis en selvstændigt virkende Aarsag, der maa holdes i Ave ved Importregulering og bringes ud af Verden ved Sparsommelighed. Forf.s Stilling til Importreguleringen synes mig iøvrigt ikke klar, idet han S. 51 siger, at en Valutacentral skulde have Myndighed til en „total Importregulering, hvor enhver Vares Import enten forbydes eller begrænses“, medens det paa S. 156 ff. nærmere udvikles, at „som varig Foranstaltning overfor et kronisk Onde er Importregulering ganske uanvendelig“. — I Kapitlet om Diskontoen siges det (S. 117): „Men Diskontoen, der gavner ved at formindske Købelysten, gør samtidig Fortræd ved at tilkalde Kapital fra Udlandet, altsaa ny Købeevne; Diskontoens Evne til at skaffe Penge fra Udlandet, der er en Hjælp, naar man vil fiksere Priserne, er altsaa en Hindring, naar man vil Deflation, og andre Former for Kreditindskrænkning maa derfor foretrækkes“. Saavidt jeg forstaar Forf., synes han at mene, at de fremmede Penge vender sig mod indenlandske Varer.

Men dette er jo ikke Tilfældet, de vender sig mod fremmede Varer. Jeg forstaaer ikke Betragtningen, men jeg maa indrømme, at jeg forstaaer meget lidt af, hvad der siges S. 116—17. — Et særligt Kapitel er viet „Sparsommeligheden“, og det er ogsaa den svigtende Sparsommelighed, der ligger bag ved Forf.s Forklaringer paa mange af de Forhold, der efter hans Anskuelser er Skyld i Valutavanskelighederne. Overfor disse stadigt genkommende Betragtninger om Sparsommeligheden og det hermed sammenhængende — ganske vist ikke af Forf. — opstillede Krav om strengt, lavtlønnet Arbejde, maa det efter min Formening hævdes, at Sparsommelighed, d. v. s. Opsparing, er en Nødvendighed for et Samfunds økonomiske Liv, og at den utilstrækkelige Opsparing er en uhyre Fare for Opretholdelse af Valutaen; men et Samfunds Kredit- og Pengepolitik maa netop afpasses efter den større eller mindre Sparsommelighed, hvis man overhovedet vil fra Kaos til ordnede Tilstande. Tyskland afgiver et udmærket Exempel paa, hvorledes dette gøres med en ren Papirvaluta som Rentemarken.

I en Meningsudvexling i Marts-Heftet af 1924 af *Economic Journal* imellem Prof. Cannan og Mr. Keynes i Anledning af, at Prof. Cannan anstiller en Række kritiske Betragtninger over Mr. Keynes Tract on monetary reform under den meget betegnende Titel: *Limitation of currency or limitation of credit?* siger Mr. Keynes overfor Prof. Cannans Seddelreduktions-Betragtninger: „Den næsten revolutionære Fremgang i vor Forstaaelse af Penge- og Kreditvæsenets Mekanik og i Analysen af Konjunkturbevægelserne, der i de sidste Aar er tilvejebragt ved mange Tænkeres forenede Anstrengelser, synes mig at udgøre et af de betydningsfuldste Fremskridt, den økonomiske Tænkning nogensinde har gjort. Ideerne er ny, vi er er først ved at begynde med at formaa at give dem et fuldstændigt eller klart Udtryk. Det er naturligt, at midaldrende Bankmænd viger tilbage. Men det er ikke naturligt, at Prof. Cannan skriver, som om intet af alt dette eksisterede, som om det Emne han behandler, ikke kan uddybes og udvikles, og som om det sidste Ord var blevet sagt for Aar tilbage i nationaløkonomiske Begynder-Lærebøger.“

Mutatis mutandis kan dette anvendes paa den foreliggende Bog og forstærkes. For Bogen synes upaavirket af baade ældre og ny Arbejder paa Pengeteoriens Omraade. Men en Videnskab faar sin Styrke ved, at Slægt efter Slægt og mange i hver Slægt arbejder med de samme Problemer og igennem en efterhaanden tilvejebragt videnskabelig Systematik uddyber

og udvider den paagældende Videnskabs Indsigt paa sit Omraade. Det er daarlig Økonomi, om hver begynder forfra paa bar Bund. Dertil skulde i hvert Fald et Geni af hidtil ukendte Dimensioner, og jeg forestiller mig, at et saadant Geni vilde være klog nok til at begynde med en saa omfattende Læsning, som det var muligt og rimeligt. Men hertil kommer, at Forf.s Form efterhaanden er ved at udarte. Det er ikke blot det, at der ikke er nogen rød Traad gennem Bogen, ikke nogen tvingende Nødvendighed for Betragtningernes Følgeorden, ingen Resignation — alt skal med, uden Hensyn til dets Tilknytning til eller Værdi for det Spørgsmaal, der i det givne Øjeblik behandles. Selve Sætningerne er overfyldte, uplejede, ufærdige. Dette er selvfølgelig ikke blot en Lidelse for Læseren, der Gang paa Gang maa give op, fordi han i de knudrede Sætninger, med tilfældige og uvedkommende Indskud, overhovedet ikke kan finde Forf.s Mening. Men det er en stor Fare for den, der skriver. Dette er jo det skrevne Ords store Fortrin fremfor det talte, at man ved at forme og omforme sin Sætning paany og paany, til man tilsidst synes, at den dækker helt over, hvad man vil sige, uvilkaarligt tvinges til en forstærket Tankevirksomhed og Gennemarbejdning af sit Stof, og derved klarer for sig, hvad man behersker og hvad der endnu ikke fuldt ud er modnet for en. Men hvis Forf., i højere Grad end det kan have været Tilfældet, havde været fortrolig med det bedste i de senere Aars Arbejder om Emnet, vilde han heller ikke selv kunne have været tilfreds med sin Fremstilling, og Bogen vilde være blevet en anden og væsentlig dyberegaaende.

E. C.

MAX KJÆR HANSEN: **Danmark som Eksportland.** Erhvervspolitiske Betragtninger. 60 Sider. København 1923.

For en kraftigere Udnyttelse af de tilstedeværende Muligheder for dansk Eksport tager Forf. af foreliggende Bog energisk til Orde. Han mener, at Danmark med sin relativt gode økonomiske Stilling og støttet af den Offensivkraft, et Udvandringsoverskud kan give, har gode Betingelser for at føre en ekspansiv Eksportpolitik i moderne Forstand. Han opregner de forskellige Foranstaltninger, der kan iværksættes for at fremme Eksporten: Oprettelse af direkte Dampskibsruiter, eventuelt med Statssubvention, Anlæg af Bankfilialer paa fremmede Pladser, Anbringelse af Kapital i Foretagender paa Steder, hvor man

ønsker at trænge ind paa Markedet, Organisation af Udvidelsen, saa Emigranterne kan udføre Pionerarbejde for Eksporten, Reklamering, Deltagelse i fremmede Udstillinger og Afholdelse af særlige danske Udstillinger i Udlandet, Udsendelse af Prøve- og Konsignationslagre, Oprettelse af Handelskamre, gruppevis Organisation af Salgsrepræsentationen, Oplysningsarbejde m. v.

I et afsluttende Kapitel om Staten og Eksporten kræver Forf., at Danmark i sin Handelspolitik forlader de hidtil fulgte Mestbegunstigelsesprincipper og gaar over til Systemet med Præferencetoldsatser.

C. Fl. Steenstrup.

EDWIN CANNAN: **The paper pound of 1797—1821.** A reprint of The Bullion Report. 49 + 71 Sider. P. S. King & Son, Ltd., London 1919. Pris 6 sh.

Som Indledning til Optrykket af den i Pengevæsenets og Pengeteoriens Historie skelsættende Bullion Report af 1810 har Prof. Cannan dels givet Baggrunden for de politiske og økonomiske Begivenheder, der førte den engelske £ bort fra Guldværdien, dels i en kritisk Kommentar hjulpet Læseren til den fulde Nytte af Reporten. Der er ved dette fortjenstfulde Arbejde givet den gamle Report nyt Liv, saaledes at Læseren kan se, baade hvad der har blivende Gyldighed og hvad der som tidsbestemt kun har historisk Interesse i dette usædvanlige Aktstykke.

Den hele Bog afgiver en sjælden fornøjelig Læsning, maaske især fordi man saa hyppigt genser sine egne Vinduer. Dette gælder ikke blot f. Eks. en Meddelelse i Indledningen, hvorefter Reporten blev Genstand for en hidsig Pressedebat, før den naaede til Forhandling i Underhuset, og under denne Debat blev endog Committee-Medlemmernes personlige Motiver dragne i Tvivl. Den, der som Medlem af en Valutacentralbestyrelse i et andet Land 114 Aar senere har oplevet noget lignende, føler en dyb Gensynsglæde. Men der er ogsaa i Reporten Betragtninger over Prisniveaue og Valutakurserne, der fører helt ind i Købekraftsparitets-Teorien, der er den evige Diskussion mellem Centralbank-Ledelsen og den hos denne laantagende Stat om Ansvars Fordeling, der er alle Overvejelserne om den ugunstige Handelsbalances Betydning for Forringelsen af Møntværdien, hvorunder Committeeen hævder, at „der ikke for nogen længere Tid kan være en særlig gunstig eller særlig ugunstig Handelsbalance“, men hvor det

aabenbart kniber meget med at faa Rede paa, hvad vi vilde kalde Vexelkursens Afvigelse fra Købekraftspariteten; dog fastholdes Hovedsynspunktet, at „i hvert Fald en Del af det store Fald, der nylig har været i Valutaen, ikke kan skyldes Handelsbalancen, men maa være fremkommen ved en Forandring i Møntens relative Købekraft paa Hjemmemarkedet“. Det er ogsaa med en vis Spænding, man læser, hvad et af „Vidnerne“, „a very eminent continental merchant“, der menes at være N. M. Rothschild, London-Husets Grundlægger, har at fremføre. Han er den praktiske Bankier, for hvem Krigsoperationernes Afbræk og Suspensionen af Guldindløsningen, der umuliggør at faa det Guld for Papirpundet, som Sedlen „is meant to represent“, er de afgørende Grunde til Depreciationen, men han savner ogsaa Arbitragen, idet han blandt flere Grunde til Pundfaldet anfører „Mangelen paa Mellemmænd, som tidligere plejede at anvende store Kapitaler i Valuta-Operationer, men som sjældent optræder paa Grund af de store Vanskeligheder og Farer, der nu er for saadanne Forretninger, og gør combinede Valuta-Forretninger, der gaar ud paa at foregribe det endelige Resultat.“ Sproget er ikke godt, men Meningen jo klar nok.

Men først og sidst faar Reporten sin Interesse ved, at den med stor Energi som sit Hovedsynspunkt fastholder, at „naar en Papirmønt, der var baseret paa og indløselig med Guld, er gjort uindløselig, saa kan den kun holdes stabil (up to its proper value) ved at Udstedelsen af den begrænses under lagttagelse af Guldprisen og de fremmede Valutakurser“, d. v. s. saaledes, at Guldprisen og de fremmede Vexelkurser ikke stiger.

E. C.

INFLATION, VEKSELKURSER OG PRISNIVEAU.

Al K. Riis-Hansen.

Rent umiddelbart bestemmes Prisen paa fremmed Valuta gennem Udligning af Udbudet og Efterspørgslen paa det fri Marked, under Guldvaluta snevert begrænset af Guldpunkterne, men med frie Papirvalutaer uden nogen tilsvarende Afgrænsning. Dette indeholder jo imidlertid kun en rent formel Løsning, der alene hefter sig ved Sagens Yderside, og en dybere Forstaaelse naas kun ved at trænge ind til de bagved Udbud og Efterspørgsel liggende Faktorer, at bestemme deres Art og følge Vejene for de derfra udløste Virkninger. I den almindelige Prislære har Sondringen mellem Korttidspris og Langtidspris ført et væsentligt Skridt frem, Korttidspris som den Pris, der indstiller sig som Udslag af de rent øjeblikkelige Udbuds- og Efterspørgselsforhold, og Langtidsprisen eller Prisen i det lange Løb, der danner Tyngdepunktet for Markedsprisernes Bevægelser, og som for alle Varer, der lader sig reproducere, falder sammen med Produktionsomkostningerne. Det maa synes nærliggende at anlægge en lignende Betragtningssmaaade over for den fremmede Valuta. Ogsaa her afspejler Døgnets Udbuds- og Efterspørgselsforhold sig i Kursernes daglige Bevægelser, men bag ved dem maa der ligge reelle, bestemmende Aarsager, der i det lange Løb slaar igennem, angivende Ligevægtslinjen eller Styrken og Retningen for indtrædende Forskydninger.

Som afgørende i sidstnævnte Henseende har man udpeget Prisniveauet i vedkommende Land, set i Forhold til Prisniveauerne i andre Lande. At der under frie Papirvalutaer er en vis Sammenhæng mellem det indbyrdes Forhold mellem to Landes Prisniveauer og Forholdet mellem de samme to Landes Valutaer, er ogsaa iøjnefaldende. Allerede før Verdenskrigen var der al god Lejlighed til at iagttage dette, men Er-

faringerne under denne og i Tiden derefter har naturligvis givet et betydelig udvidet Grundlag derfor. Og en ganske simpel Betragtning maa ogsaa føre til samme Resultat. Danske Kroner kan bruges enten til at købe Varer paa det danske Marked eller efter at være ombyttede f. Eks. med Sterling til Indkøb paa det engelske Marked, og vil saaledes naturligvis tendere imod at have samme Værdi, hvad enten de anvendes paa den ene eller anden Maade, men dette kan kun ske Fyldest, ved at Ombytningsforholdet mellem Kroner og Sterling indstiller sig efter Prisniveauerne paa de to Markeder med fornødent Hensyn til Førselsomkostninger m. v. Og ganske paa samme Maade stiller Sagen sig, set fra engelsk Side, eller i Forholdet mellem Danmark og andre Lande. Man har for denne Sammenhæng mellem Prisniveau og Valutakurser præget Udtrykket Købekraftsparitet, idet man dermed vil angive, at man i Forholdet mellem to Valutaers Købekraft paa deres resp. Hjemmemarkeder har det Ligevægtpunkt, som Kursen imellem dem i det lange Løb maa svare til, og har samtidig fastlagt en Metode til Købekraftsparitetens praktiske Beregning.

Der rejser sig imidlertid heroverfor det Hovedspørgsmaal, hvorledes det angivne Forhold egentlig skal opfattes. Er det saaledes at forstaa, at der mellem Købekraftsparitet og Valuta- eller Vekselkurs kun forefindes et Samhörighedsforhold af den Art, at de er indbyrdes korresponderende og i det lange Løb maa falde sammen, eller foreligger der i denne Sammenstilling en egentlig Aarsagsforklaring, saaledes at man f. Eks. rettelig kan sige, at Købekraftspariteten i Virkeligheden bestemmer Vekselkursen, enten som primær Aarsag eller som nødvendigt Mellemlid for en fjernere Aarsag? Thi det er jo kun i sidste Tilfælde, at Læren om Købekraftspariteten kan siges at indeholde en egentlig Vekselkursteori. Er Forholdet mellem Købekraftspariteten og Vekselkursen derimod af den Beskaffenhed, at de blot maa følges ad, men uden at deri ligger, at førstnævnte er det bestemmende Led, eller derved er udelukket, at endogsaa det modsatte kan være Tilfældet, saa er vel ikke dermed allerede afgjort Købekraftsparitetens Betydning, men dens Værdi indenfor en Vekselkursteori i hvert Fald alvorlig afsvækket.

Forinden dette Hovedspørgsmaal, der jo i Virkeligheden er ret afgørende, forsøges besvaret, maa det dog skønnes rigtigt at omtale selve Købekraftsparitetens Beregning eller Sagens mere formelle eller tekniske Side, saa meget mere som

man under dennes Behandling hidindtil ikke er naaet stort derudover. Prof. Cassel, som er den, fra hvem Udtrykket Købekraftsparitet stammer, og som i det hele taget ud fra Sammenhængen mellem Prisniveau og Vekselkurs har draget vidtgaaende Slutninger, har ogsaa udformet den til Købekraftsparitetens Beregning sædvanlig benyttede Fremgangsmaade. Denne gaar ud paa at bestemme Pariteten ikke som det umiddelbare Forhold mellem Prisniveauerne i to Lande, men som Forholdet mellem Prisforandringerne siden før Krigen. Dette gøres for at omgaa den Vanskelighed, der ligger i, at Prisniveauerne i de forskellige Lande normalt og saaledes ogsaa før Krigen var indbyrdes afvigende, afhængig af de med Varnes Transport forbundne Udgifter, eventuelle Toldafgifters uens Højde og en Række andre i det enkelte Lands særlige økonomiske og sociale Forhold bundende Omstændigheder. Hvis man nemlig forudsætter, at alle disse Forhold i Tiden forud for Krigen alt var bundfældede i Priserne, og der saaledes Landene imellem med Hensyn til Højden af disses Prisniveauer var opnaaet en vis normal Ligevægtstilstand, og dersom man dernæst yderligere gaar ud fra, at de Momenter, der dengang var maalgivende for Ulighederne mellem Prisniveauerne i de forskellige Lande, siden har holdt sig uforandrede, kan Prisniveaurnes Forskydninger opfattes som værende af mere formel Art og hidrørende fra Pengenes Værdiforandring. Og i dette Tilfælde er der al god Grund til at regne med, at en Stigning i det ene Lands Prisniveau, der ikke er afbalanceret af en tilsvarende Stigning ogsaa i det andet Lands Prisniveau, maa give sig forholdsmæssigt Udslag i Kursen mellem de to Landes Valutaer. Iøvrigt bygger man under den praktiske Anvendelse paa de i de forskellige Lande forekommende almindelige Prisindex, Engrospriser, Detailpriser eller, som Cassel foretrækker, et Gennemsnit af begge disse Prisrækker, eller undertiden, som f. Eks. anvendt i Valutakonferencens Beretning af 1923, Pristallene for Leveomkostningernes Forandringer.

Angaaende Holdbarheden af de saaledes foretagne Beregninger og disses Anvendelighed er fra flere Sider fremkommet forskellig Kritik, sigtende mod visse særlig udsatte Punkter, og gennem en Omtale af disse Indvendinger vil man lettest kunne naa frem til en afsluttende Totalbedømmelse. I nærværende Tidsskrift har Cohn¹⁾ omtalt de foreliggende Indexberegningers tekniske Ufuldkommenhed under internationale

¹⁾ Købekraftspariteten, Aarg. 1924.

Sammenligninger. Indenfor samtlige eksisterende Indexberegninger er der ikke to, der stemmer helt overens, og Resultatet bliver derfor ogsaa, at den samme faktiske Prisbevægelse giver sig forskelligt Udslag, eftersom man anvender den ene eller den anden Indexberegning som Maalestok. I Lande, hvor flere sideløbende Indexrækker forefindes, lader dette sig umiddelbart konstatere, og en Undersøgelse af de i de forskellige Lande anvendte Fremgangsmaader (flere eller færre eller helt forskellige Varer, forskellig Vejning af de samme Varer osv.) viser, at der ved internationale Sammenligninger maa regnes med tilsvarende Unøjagtigheder, blot endnu mere udpræget. Mindst betyder ganske vist denne rent beregningsmæssige Unøjagtighed for Indextal, der bygger paa Engrospriser, men selv for dem vil den i mange Tilfælde være ret væsentlig, i hvert Fald naar det drejer sig om særlig voldsomme Prisforskydninger eller Sammenligninger over en længere Periode, om man end ingenlunde maa vente, at en Korrektion paa det her nævnte Punkt vil bringe synderlig Klaring i Henseende til at skabe Overensstemmelse mellem Vekselkurs og Købekraftsparitet, saaledes som denne sidste iøvrigt beregnes¹⁾. Og med Hensyn til Tallene for Leveomkostningernes Forandringer stiller Forholdet sig naturligvis endnu mere grelt. Sammenstillinger paa Grundlag heraf uden en forud foretaget Korrektion under Hensyn til de store Afvigelser, der bestaar imellem de forskellige Lande i Henseende til Opbygning, Beregningsmaade m. v., vil være uden synderlig Værdi.

Et Spørgsmaal af mere principiel Art er, om de foreliggende Indexrækker nu ogsaa dækker det Prisomraade, hvis forholdsvis Forandringer rettelig kan ventes ogsaa at give sig Udslag i Vekselkurserne. Disse Indexberegninger bygger jo nemlig paa det almindelige Prisniveau, ikke blot omfattende saadanne Varer, der indgaar i den internationale Handel og saaledes er prisbestemt gennem Verdensmarkedet, men ogsaa Varer, som ikke kommer udenfor Landets Grænser, og saaledes kun umiddelbart eller indirekte er under international

¹⁾ Dette fremgaar bl. a. af de Indexberegninger, som offentliggøres af Federal Reserve Board i U. S. A. for forskellige Lande, foretaget efter ensartede Principper og tilnærmelsesvis omfattende samme Vareudsnit. En Beregning af Købekraftspariteten paa Grundlag af disse Resultater, der altsaa skulde være nogenlunde ubelastede med tekniske Beregningsfejl, giver gennemgaaende ikke bedre Overensstemmelse med Vekselkurserne, end naar der bygges paa de paa rent nationalt Grundlag udformede Indextal. Aarsagen til den manglende Korrespondens maa saaledes søges paa andre Punkter.

Indflydelse. Keynes¹⁾ fastholder principalt, at umiddelbar Sammenhæng mellem Vekselkurser og Varepriser kun forefindes for de Varer, der ind- eller udføres, men mener det dog tilfældigt at gaa ud fra, at Prisniveauet for andre Varer i det lange Løb som Følge af gensidig Paavirkning de to Varegrupper imellem bevæger sig parallelt med Prisniveauet for de internationalt bestemte Varer. Det indbyrdes Prisforhold, der paa et bestemt nationalt Marked bestaar mellem de enkelte Priser, bunder efter Keynes saa dybt i de for vedkommende Land ejendommelige, økonomiske og sociale Forhold, at indtraadte Ændringer heri kun sjældent faar Lov til at bundfælde sig. For det første Punkts Vedkommende er Keynes' Opfattelse utvivlsomt fuldkommen uangribelig. Varer, der ind- eller udføres, tenderer nødvendigvis imod at staa i samme Pris inde som ude med Hensyn taget til Førselsomkostninger. For de store Stapelartikler gælder dette absolut, og Prisafvigelser kan kun være rent forbigaaende, men ogsaa for andre Varer, der indgaar i den internationale Handel, kan der regnes med en effektiv Prisudligning, om der end naturligvis vil kræves noget længere Tid, jo mere man bevæger sig over imod Varer, der mere uregelmæssigt handles paa Verdensmarkedet, eller for hvilke Omsætningen ikke er saa fast organiseret som for de store Verdensartikler.

Derimod foreligger der næppe Grundlag for at mene, at Prisbevægelsen henholdsvis for Varer, der indgaar i den internationale Handel, og Varer, som ikke gør dette, skal følges ad. Ikke mindst under den Prisomvæltning, som det sidste Tiaar har været Vidne til, kan de for det nationale Prisniveau særegne, bestemmende Momenter meget vel have udløst Virkninger, der er gaaet deres egne Veje, saaledes at det almindelige Prisniveau har forandret sig enten mere eller mindre end Prisniveauet for de internationalt bestemte Varer. Og i saa Fald lader det almindelige Prisniveau sig ikke benytte til Beregning af, hvilken Vekselkursforskydning, der rettelig kan ventes. Thi de særegne Momenter, der her tænkes paa, er uden Sammenhæng med Vekselkurserne. De Prisniveauforandringer, som bunder deri, kræver ikke nogen tilsvarende Afbalancering i Værdiforholdet mellem Valutaerne, thi de vilde være indtraadt ogsaa under Guldvaluta, og vilde da have udgjort nødvendige Bestanddele af den Ligevægtstilstand, som ethvert Lands Prisniveau under fælles Guldvaluta indstiller sig i.

¹⁾ A tract on monetary reform, London 1923.

De Momenter, der i denne Forbindelse er af Betydning, skal kun løseligt berøres. Der findes i ethvert Land større eller mindre Vareomraader, for hvilke som Følge af deres ringe Transportabilitet eller af andre Grunde Afsætningsmarkedet er enten rent lokalt eller i hvert Fald nationalt. Den relative Betydning deraf er for de forskellige Lande yderst ulige, afhængig som det er af Landets Størrelse, Produktions- og Transportforhold, tekniske og økonomiske Organisation osv., og desuden kan den relative Selvstændighed, som er særegen for disse Varers Prisdannelse, efter Omstændighederne give sig Udslag i et saavel forholdsvis højt som forholdsvis lavt Prisniveau. Naturligvis dog ikke saaledes, at Udsvingene for de enkelte Varer er ubegrænsede; der foreligger for dem alle, selv de vanskeligst transportable, teknisk Mulighed for Transport over Landets Grænser, og denne Mulighed vil blive til Virkelighed i samme Øjeblik, som Prisforskellen mellem de enkelte Lande er stor nok til at dække Transportomkostningerne; for visse Varer behøves der hertil kun et ringe Udsving, for andre er der Mulighed for meget store, reelle Prisforskelle mellem de enkelte Lande, uden at en Varebevægelse sættes i Gang. Men foruden at der saaledes forefindes et større eller mindre Vareomraade, hvor Prisdannelsen indenfor visse Grænser er relativt selvstændig, kan desuden Arbejdslønniveauet ligge i uens Højde i de forskellige Lande og kan altsaa ogsaa være underkastet indbyrdes Forandringer. Selvfølgelig foreligger der dog ogsaa her bestemte Grænser for Afvigelserne, thi om end Arbejdskraft ikke er en Vare, hvis Pris er umiddelbart internationalt bestemt, er den dog knyttet til Verdensmarkedet, i samme Forhold som Arbejdsprodukternes Priser fastsættes gennem international Konkurrence. Men uanset dette kan Arbejdslønnen i konkurrerende Lande meget vel være forskellig enten som Følge af ulige Produktivitet for Arbejdet selv eller de Produktionskræfter, hvormed Arbejdet samvirker, eller fordi Fordelingsforholdet mellem Arbejdet og Indehaverne af Monopoler eller lignende økonomiske Magtfaktorer er indbyrdes afvigende i de enkelte Lande. Og desuden gælder det naturligvis ogsaa for Arbejdet, at der findes Omraader, hvor Arbejdsprodukternes Priser er rent lokalt eller i hvert Fald nationalt bestemt (f. Eks. Byggearbejdere o. l., alle hvis Virksomhed bestaar i Ydelsen af personlige Tjenesteydelser, højere eller lavere osv.). Ogsaa Detailhandelstillæget kan i de forskellige Lande ligge i et ganske forskelligt Niveau,

afhængig bl. a. af Karakteren af Handelens Organisation, Næringslovgivning osv.

Hvis man kunde forudsætte, at alle disse Momenter, der yderligere kunde forøges, og som uden større Fejl kan regnes for Krigen at være udlignet i de forskellige Landes Prisniveauer, ikke siden er undergaaet nogen reel Forandring, kunde man, som alt sagt, se helt bort fra dem og vente, at Forholdet mellem Prisniveaueernes Forandringer siden for Krigens fuldt og helt skulde korrespondere med Forskydningerne i de tilsvarende Vekselkurser. Men dette kan man ikke. Der kan meget vel under det sidste Tiaar, ogsaa varigt, været indtraadt Forskydninger mellem Priserne for de Varer, der er lokalt bestemt, og for andre Varer. Arbejdslønningerne kan være undergaaet reelle Forandringer og i ulige Grad i de forskellige Lande, ligesom f. Eks. ogsaa Betalingen for personlige Tjenesteydelser eller Detailhandelstillæget kan være steget mere eller mindre end Ændringen i de internationalt prisbestemte Varer. Men dette vil altsaa sige, at der ikke kan ventes fuld Korrespondens mellem de forholdsvis Forandringer i de almindelige Prisniveauer og Vekselkurserne; dette kan derimod med Tryghed regnes med, naar man alene holder sig til de Varer, der indgaar i den internationale Omsætning, vel at mærke naar fornødent Hensyn tages til Ændringer i Førselsudgifter og, hvis vedkommende Beregning bygger paa indenlandske Priser, Grænseafgifter.

Dette sidste sker imidlertid aldrig ved den sædvanlig benyttede Beregning af Købekraftspariteten, og derfor bliver denne alene som Følge heraf urigtig, hvilket særlig viser sig for Tiden under Krigens, hvor Førselsudgifterne steg saa voldsomt, forholdsvis væsentlig mere end selve Varerne. Wicksell¹⁾ har gjort opmærksom paa, at Ændringer i Fragtudgifterne, naar disse berører et Lands Import- og Eksportvarer i ulige Grad, vil forrykke Prisniveauet i Forhold til andre Lande, uden at derfra lader sig vente nogen tilsvarende Forandring i Vekselkurserne. Wicksell fremhæver særlig Betydningen af den under Krigens efterhaanden mere og mere udprægede Forskydning i Forholdet mellem Import- og Eksportmængden henholdsvis til Europa fra Amerika og omvendt, hvilket bragte Fragtraterne til Europa til at stige stærkere end Raterne fra Europa, men iøvrigt maa allerede en almindelig Forhøjelse af Førselsudgiftsniveauet (heri ogsaa medregnet de abnormt høje Søforsikringspræmier

¹⁾ Varupris och fraktsatser i Ekonomisk Tidskrift. Aarg. 1917.

under Krigen) paavirke de forskellige Landes Prisniveauer uens. I de Lande, hvis Eksportvarer er særlig værdifulde i Forhold til deres Importvarer, vil Prisniveaue stige og omvendt falde i Lande, der udfører Raavarer men indfører forholdsvis værdifulde Færdigprodukter, og samtidig hermed vil desuden forøgede Førselsudgifter indsnævre Omfanget af de Varer og Varemængder, der i det hele taget indgaar i den internationale Omsætning og dermed altsaa ogsaa begrænse det Prisomraade, der er umiddelbart bestemt udefra.

Resultatet heraf bliver saaledes, at der ikke som almindelig Regel kan ventes Overensstemmelse mellem Købekraftspariteten, saaledes som denne altid beregnes, og Vekselkurserne, og dette viser jo ogsaa Tallene med al Tydelighed. Vil man godtgøre den nøje Forbindelse, der faktisk bestaar mellem Prisniveau og Vekselkurser, maa man derfor ikke bygge paa det almindelige Prisniveau, der foruden af de Aarsager, der har Indflydelse paa saavel Varepriser som Valutakurser, er paavirket af en Række særlige, Valutakurserne uvedkommende Momenter, men maa vælge sit Prisniveau i Overensstemmelse med det foreliggende Formaål. Og dette kræver, at man alene holder sig til de Varepriser, der er umiddelbart bestemt af Verdensmarkedet eller Priserne paa de Varer, der indgaar i den internationale Omsætning, med alt fornødent Hensyn til indtraadte Ændringer i Førselsudgifter og eventuelle Indførsels- og Udførselsafgifter. Gør man dette, kan der, naar man regner med en passende Tidsperiode, lang nok til Udligning af tilfældige eller vilkaarligt fremkaldte Afvigelser fra Ligevægts-tilstanden, ventes fuld Overensstemmelse mellem den paa dette Grundlag beregnede Købekraftsparitet og Vekselkurserne. Og dette er jo kun naturligt; thi derved bekræftes kun det af alle praktisk kyndige vel kendte Forhold, at Priserne for Varer, der omsættes paa Verdensmarkedet, overalt reelt set tenderer mod at staa i samme Pris. Er en saadan Vare, maalt i en vis Valuta, steget stærkere end maalt i en anden, maa dertil ogsaa nødvendigvis svare en lignende Forringelse i Værdien af den første, maalt med den sidste. Dette er et Forhold, der bekræftes daglig, og der tiltrænges næppe nogen mere vidtløftig Paavisning eller omfattende Beregning for at godtgøre denne simple Kendsgerning.

Det kan ikke undgaas, naar man alene holder sig til, hvad alt her er omtalt, eller den mere formelle eller tekniske Side af Læren om Købekraftspariteten, at man føler nogen Forundring overfor den i hvert Fald delvis ganske kritkløse Til-

slutning, som den har vakt. Men Spørgsmaalet er heller ikke udtømt, med hvad allerede er sagt. Grunden til, at man trods de forholdsvis let paaviselige Mangler ved den almindelig benyttede Beregning af Købekraftspariteten dog fortsat bygger paa det almindelige Prisniveau, kan heller næppe fyldestgørende forklares derved, at man nu engang maa bruge de Prisindex, der forefindes. Den dybere Forklaring maa søges i den Anvendelse, man har til Hensigt at gøre af Købekraftspariteten. Læren herom er jo fremkommet i en Tid, hvor Hoveddrivkraften i den fortløbende Prisudvikling i en Række Lande var Inflationen, og det kan sikkert antages, at det har været Ønsket om at finde et Maal for dennes Styrke, der har ført til, at man har grebet det indenlandske Prisniveau og søgt at slaa en Bro derfra til Vekselkurserne. Der er næppe Tvivl om, at det er netop denne Tanke, der har været afgørende for, at f. Eks. Cassel er blevet staaende ved et Gennemsnit af Engros- og Detailpriser, og at andre er gaaet det Skridt videre endogsaa at foretrække Indexallet for Leveomkostningerne. Det er stadig en Maalestok for Inflationen, man har spejdet efter, og man har derved overset eller muligt med Vilje bortset fra, at Forbindelseslinjen mellem Prisniveau og Vekselkurser derved i samme Grad svækkedes. Og maaske ubevidst har vel desuden den Tanke yderligere kædet sig til, at dermed kunde det opnaas at slutte Kredsen, at skabe en Aarsagsrække, hvor Inflationen var den drivende Kraft og det indenlandske Prisniveau det Bindeled, der gjorde Vekselkursernes Bevægelser til simple Afspejlinger af den vekslende Inflation. Dermed er man naaet tilbage til det, der ovenfor blev nævnt som et afgørende Hovedspørgsmaal, nemlig Spørgsmaalet om der mellem Købekraftsparitet og Valutakurser kun forefindes et korresponderende Samhørighedsforhold, eller om det i Virkeligheden drejer sig om et Aarsagsforhold af den ene eller anden Art, og som det tredje Moment i Kæden træder nu yderligere Inflationen ind.

Ved Inflation forstaas i Almindelighed det Forhold, at et Lands Prisniveau stiger som Følge af forøgede Betalingsmidler, taget i videste Forstand, eller ogsaa blot jevnløbende dermed, idet Betalingsmidlernes Forøgelse til Tider mere maa opfattes som blot et passivt Element, uden hvilket ganske vist den paa anden Vis udløste Virkning hurtig vilde komme til Standsning, men man kan ogsaa udvide det til enhver Stigning i Prisniveauet, selv om Aarsagen er at søge paa Varesiden, idet denne Aarsag kan omskrives til, at Betalingsmidlerne ikke

er blevet indskrænkede i Forhold til den formindskede Brug, der er blevet for dem. I mange Forhold vilde det være ganske urigtigt ikke at sondre mellem, om Aarsagen til Prisstigningen er af den ene eller den anden Art (forøgede Betalingsmidler som Aarsag eller blot ledsagende Omstændighed eller udebleven Indskrænkning af dem), men f. Eks. overfor Vekselkurser og Prisniveau er i hvert Fald Slutresultatet det samme, hvorledes Inflationen saa end er opstaaet. Det kan derfor være ret bekvemt, naar det er Virkningerne af en Inflation overfor Vekselkurserne, der er til Behandling, at anvende Begrebet Inflation ogsaa overfor en blot relativ Forøgelse af Betalingsmidlerne, forsaavidt denne ledsages af Opgang i Prisniveauet. Det er navnlig den mere eller mindre vilkaarlige Forøgelse af Betalingsmidlerne, der er saa let under frie Papirvalutaer, der tænkes paa, naar Ordet Inflation falder i Munden, men med den vide Definition, som her er nævnt, omfatter det i Virkeligheden ogsaa den Stigning i Prisniveauet, der under Guldmøntfod hidrører fra en Udvidelse af Kreditten, hvad enten denne er underbygget af en uforandret eller voksende Guldbasis. Stigningen i det amerikanske Prisniveau siden 1914 vil altsaa herefter, skønt Amerika stadig har opretholdt Guldmøntfoden, blive karakteriseret som Inflation, og i en vis Forstand er dette ogsaa rigtigt, men der kan være al god Grund til at erindre, at en Del af den europæiske Prisstigning, selv om denne ogsaa som Helhed ud fra et bestemt Synspunkt kan siges at være Udslag af Inflation, staar i Forbindelse med, at ogsaa Priserne i det amerikanske Guldmøntfodsland er steget, og at Indflydelsen i saa Henseende paa det europæiske Prisniveau har været tvingende, med mindre der har været truffet særlige Foranstaltninger til at holde Guldet ude.

Resultatet af Inflation er erfaringsmæssigt Vareprisstigning eller Forringelse af den hjemlige Valutas Værdi samt i Forbindelse hermed stigende Kurs paa fremmed Valuta, med mindre vedkommende fremmede Lande har gjort Brug af Inflation i tilsvarende Grad, og altsaa ogsaa har forringet Værdien af deres Valuta paa lignende Vis; thi i saa Fald vil Kursen paa den fremmede Valuta forblive uforandret. Er den fremmede Valutas Værdi vel nok forringet, men ikke saa stærkt som f. Eks. danske Kroner, vil Kursen derpaa, maalt i Kroner, stige i samme Grad som de er værdiforringede mere end den fremmede Valuta. Der er altsaa erfaringsmæssigt en tydelig Sammenhæng mellem paa den ene Side Inflation og paa den

anden Side Prisniveau og Vekselkurser og altsaa ogsaa mellem de to sidstnævnte indbyrdes, men hvorledes dennes Karakter egentlig er, om Inflationen er umiddelbar Aarsag til Stigningen saavel i Prisniveauet som i Vekselkurserne eller virker gennem den ene paa den anden eller omvendt, deraf foreligger ingen klar Besvarelse.

Heller ikke Cassel har taget dette Spørgsmaal op til nogen egentlig Behandling, endskønt det jo uden en saadan er umuligt at vurdere den virkelige Betydning af hans Lære om Købekraftspariteten. Der foreligger her tre Muligheder. Den, der stærkest vilde underbygge den praktiske Værdi af Læren om Købekraftspariteten og gøre den til en virkelig Vekselkurs-teori, vilde være om Inflationens Indvirkning overfor Vekselkurserne foregik med det indenlandske Prisniveau som Medlemled. Men muligt er det ogsaa, at en løbende Inflation samtidig giver sig Udslag saavel i Prisniveau som i Vekselkurser, saaledes at der fremkommer en jævnløbende eller parallel Bevægelse, og Forholdet kan endelig ogsaa tænkes at være dette, at Vekselkursens Stigning danner Gennemgangsleddet til Opgangen i de indenlandske Varepriser.

Cassel, der i Forbigaaende berører Spørgsmaalet¹⁾, gør overfor Keynes, hvem han tillægger den Opfattelse, at Stigningen i det indenlandske Prisniveau altid i Tid gaar forud for Opgangen i Vekselkurser, opmærksom paa, at dette ikke bekræftes af Erfaringen, men at Tidsfølgen ogsaa kan være omvendt. Selv synes Cassel nærmest at mene, at Stigningen i Priserne og Vekselkurserne er jævnløbende og følges ad. Dette kan i og for sig ogsaa praktisk taget være rigtigt nok, hvis man indskrænker Betragtningen til de Varer, der indgaar i den internationale Omsætning, men rent bortset fra, at der dog ogsaa i saa Fald eksisterer en, omend tæt Rækkefølge, mister jo i hvert Fald da Læren om Købekraftspariteten enhver praktisk Betydning. Og for Vekselkurserne og det almindelige indenlandske Prisniveau, der er det Grundlag, hvorpaa Beregningen af Købekraftspariteten faktisk sker, foreligger der naturligvis ingen Nødvendighed for en saadan nøje Korrespondens, ligesaa lidt som den i Virkeligheden findes. I det hele taget synes Cassels Fremstilling paa dette Punkt ligesom ogsaa paa andre præget af en ikke ringe Uklarhed, der gør det meget vanskeligt at finde frem til Tankegangens indre Sammenhæng; muligt tænker han sig Inflationens Udløsning tage Form

¹⁾ Penningväsendet efter 1914 S. 211.

af en Slags psykologisk Proces, men Forløbet af en saadan, dens Form, Veje og Midler er der intet Forsøg gjort paa at redegøre for.

Det rejste Spørgsmaal lader sig i det hele taget ikke besvare enkelttydigt, men maa ses i Sammenhæng med de foreliggende Forhold. Saaledes er allerede selve Inflationens Karakter af afgørende Betydning, i første Linje om den er af aktiv eller passiv Art. Ved en aktiv Inflation tænkes der paa de Tilfælde, hvor en Forøgelse af Betalingsmidlerne er den primære, aktive Drivkraft, hvad enten den nu antager Form af en egentlig Seddelinflation eller Statsinflation, hvor kunstig Købekraft gennem Seddelpressen stilles til Statens Raadighed, eller en Kreditinflation, hvorunder Købekraften i Landet kunstig forøges som Følge af en for lav Diskonto. Under en passiv Inflation ligger den primære Aarsag derimod udenfor den seddeludstedende Bank. Indtræder der saaledes en Forringelse af et Lands Betalingsbalance, f. Eks. som Følge af en reel Forskydning i Forholdet mellem Priserne paa Landets Import- og Eksportvarer eller i Forholdet mellem Import- og Eksportmængderne paa Grund af daarlig Høst eller en overordentlig Vareimport, forbigaende eller mere varig, maa, saafremt det truende Underskud ikke kan dækkes ved Kreditoperationer (Salg af fremmede eller egne Værdipapirer m. v.) uden efter et forudgaaende Fald i den hjemlige Valuta, Vekselkurserne stige, og dermed vil da uden Tøven følge en tilsvarende Stigning i Prisen paa Import- og Eksportvarer og efterhaanden en Forhøjelse af det almindelige Prisniveau, ledsaget af stigende Seddeludstedelse til Dækning af Markedets Krav til forøgede Omsætningsmidler under det højere Prisniveau. Ogsaa dette Forhold falder ind under Begrebet Inflation, saaledes som dette almindeligvis benyttes, men det har en fra den aktive Inflation afvigende Karakter og bør i Almindelighed holdes strengt ude derfra. Begrebsmæssigt er dette vel ogsaa muligt, men i Praksis er dette ikke altid saa let, og en passiv Inflation kan desuden glide over i en aktiv, saafremt den af en passiv Inflation afsatte Stigning i Indlandspriserne giver sig Udslag i udvidet Produktion og øget Efterspørgsel efter Kapital, og denne da fyldestgøres, endskønt den laante Kapitals Rentabilitet som sin Forudsætning kræver en Fortsættelse af Prisstigningen.

For den passive Inflations Vedkommende er det Forhold, som her er til Behandling, klart; de stigende Vekselkurser gaar forud for og er umiddelbar Aarsag til de for-

højede Indlandspriser, og bagved ligger atter de forskelligartede reelle Aarsager, virkende gennem Betalingsbalancen eller Udbud af og Efterspørgsel efter fremmed Valuta. Dermed er naturligvis dog ikke forudsat, at enhver indtraadt Opgang i Vekselkurserne ogsaa fuldt ud, om end først efterhaanden giver sig tilsvarende Udslag i Prisniveauet; tværtimod vil i hvert Fald enhver mere betydelig Forrykkelse af Kurserne kunne forventes efterfulgt af en Reaktion som Følge af den Indflydelse, stigende Kurser altid udøver, dels i Henseende til at fremkalde Kreditbevægelser eller en spekulativ Udjævning, dels i Retning af at fremme Eksporten og hæmme Importen, saalænge Ligevægt mellem Kurser og Prisniveau endnu ikke er opnaaet, men dette betyder kun, at Udligningen ikke sker alene gennem en Forandring af Prisniveauet, men delvis ogsaa derved, at Kurserne gaar de stigende Varepriser i Møde. Derfor vil ogsaa under en passiv Inflation Bevægelsen i Prisniveauet ikke blot komme senere end Forandringerne i Vekselkurserne, men desuden gennemgaaende opvise et mere udjævnet Forløb end disse sidste. Hvorledes det hele Forhold former sig, er rent faktisk betinget, afhængig bl. a. af Arten og Vedholdenheden af de Kræfter, der har fremkaldt Kursstigningen, Landets Størrelse og Betydningen af dets Omsætning med Udlandet i Forhold til det samlede indenlandske Prisomraade, Spekulationens Vurdering af den fremtidige Udvikling osv.

Med Hensyn til den aktive Inflation er Forløbet mindre rent. En saadan vil rent principielt udløse en dobbeltsidet Virkning og saaledes paavirke saavel Prisniveau som Vekselkurser, men faktisk vil Forholdet i Almindelighed forme sig saaledes, at enten den ene eller den anden af disse Virkninger bliver den alt overvejende og derfor udslaggivende. Mest afgørende er her vedkommende Lands Betydning indenfor Verdensmarkedet. I et Land som Danmark, hvis større eller mindre Efterspørgsel paa Verdensmarkedet praktisk talt er uden Indflydelse paa Verdenspriserne, vil en aktiv Inflation og den som Følge heraf kunstigt skabte, forøgede indenlandske Købekraft kun i ringe Grad umiddelbart paavirke Priserne, men hovedsagelig give sig Udslag i større Indkøb, stigende Import og som Følge deraf Forringelse af Betalingsbalancen, Opgang i Vekselkurser og stigende Indlandspriser. For Danmark vil saaledes Resultatet af en aktiv Inflation typisk set forløbe paa samme Maade som en passiv; i begge Tilfælde vil Udslaget først spores i Vekselkurserne med efterfølgende Indvirkning paa Prisniveauet. I andre Lande kan Forholdet forme sig

anderledes. I et Land som U. S. A. vil en aktiv Inflation uden Tvivl tidligst mærkes i Prisniveauet; men ellers vil efter al Sandsynlighed det modsatte være det almindelige, med mindre den aktive Inflation forløber i et forholdsvis lukket Marked (Centralmagterne under Krigen), eller Udslaget i Vekselkurserne hindres gennem Kreditoperationer (Optagelse af Laan, systematisk Eksport af Obligationer, Salg af indenlandsk Valuta), i hvilket Tilfælde Inflationen selvfølgelig, saalænge denne Politik hævdes, alene viser sig i Prisniveauet (f. Eks. Tyskland og England under Krigen), tilmed naturligvis stærkt afdæmpet, idet Prisniveauet under disse Forhold vil blive holdt nede gennem de fastbundne Kurser.

Foruden Landets Stilling indenfor Verdensmarkedet vil ogsaa den aktive Inflations Karakter kunne faa Betydning, idet det f. Eks. taget i al Almindelighed maa ventes, at en egentlig Seddelinflation rent umiddelbart vil give sig stærkere Udslag i det indenlandske Prisniveau, end saafremt Formen er den, at der gennem en for lav Rentefod stilles kunstig Købekraft til Erhvervslivets Raadighed. Af principiel Betydning er denne Sondring dog ikke, idet det afgørende er den Maade, hvorpaa den kunstigt forøgede Efterspørgsel anvendes, om den fortrinsvis vender sig imod saadanne hjemmeproducerede Varer, hvis Prisniveau er relativt selvstændig, i hvilke Tilfælde Paa-virkningen overfor det indenlandske Prisniveau vil være direkte, eller mod Varer, der enten maa tilføres udefra eller staar i umiddelbar Konkurrence med saadanne.

At godtgøre, hvad her er sagt, ved en umiddelbar Betragtning af den faktiske Pris- og Kursudvikling er ret vanskeligt paa Grund af de forstyrrende Momenter, der findes, og som tilslører den typiske, indre Sammenhæng. I England var 1919—20 Forløbet typisk af den Beskaffenhed, at Bevægelsen i Kurserne gik forud for Forandringerne i Prisniveauet, og man har da ogsaa der ud fra villet slutte, at Aarsagerne til de indtrædende Forskydninger var at søge indenfor Betalingsbalancen og ikke i en løbende, aktiv Inflation. Man vil heller næppe kunne indvende noget derimod, ihvert Fald naar det kun opfattes som en foreløbig eller mere formel Besvarelse, og saafremt man rettelig kan gaa ud fra, at en aktiv Inflation i et Land som England først vil vise sig i Prisniveauet. Og dette sidste maa forekomme ret sandsynligt, og synes ikke modsagt af det senere Forløb; i Deflationsperioden i 1922 gik Prisniveauet forud for Kurserne, medens det i Slutningen af 1923 var omvendt. I Italien, hvor der forefindes en særlig god

Korrespondens mellem Dollarkursen og Forholdet mellem amerikansk og italiensk Prisniveau har Forløbet siden Krigens Slutning under betydelige Svingninger gennemgaaende været af samme Art som i England umiddelbart efter Krigen, men der ud fra at slutte, at der altsaa ikke i dette Land har været nogen aktiv Inflation vilde ikke være rigtigt, eftersom der næppe kan herske nogen Tvivl om, at det modsatte har været Tilfældet. Forklaringen er i Stedet den, at i Italien vil en aktiv Inflation typisk virke paa samme Maade som en passiv, altsaa ikke umiddelbart paa Prisniveauet, men med Vekselskurserne som Mellemlid. Og for Danmark maa Forholdet som nævnt være ganske tilsvarende, og indtraadte Forskydninger vise sig først i Kurserne for derefter senere at give sig Udslag i Prisniveauet.

En nærmere Paavisning af denne Tidsfølge som den for Danmark herskende, er imidlertid ikke saa let. Det danske Engros-Prisindeks omfatter hovedsagelig saadanne Varer, hvis Prisdannelse er internationalt bestemt, og f. Eks. Købekraftpariteten mellem dansk og amerikansk Prisniveau vil derfor, naar det da ikke drejer sig om særlig stærke Forskydninger, og i Særdeleshed naar disse i alt væsentligt skyldes Forandringer i det danske Prisniveau, følge Dollarkursen forholdsvis tæt, saaledes at det med maanedlige Gennemsnitstal kan blive ret vanskeligt at paavise en Tidsfølge¹⁾. Men uanset dette kan den typiske Sammenhæng dog nogenlunde følges²⁾. Det voldsomme Fald sidst paa Aaret 1920 slog først igennem i Dollarkursen, og den midlertidige Reaktion herimod, der gav sig Udslag indenfor det danske Prisniveau midt i 1921, var umiddelbart fremkaldt af den almindelige Opgang i den europæiske Dollarkurs, der naaede Toppen i Juli. Ogsaa sidst paa Aaret 1922, da den seneste Stigningsperiode indlededes, gik ligeledes Dollarkursen forud for Prisniveauet, maalt med Købekraftpariteten. Gennem 1923 løber Maanedstallene for saavel Dollarkurs som Købekraftparitet næsten parallelt, dog bortset fra en mindre Forskydning midt i Aaret, hvor Forandringen

¹⁾ At de danske Indekstal vedrører Maanedens Slutning, medens de amerikanske er Maanedsgennemsnit, er en yderligere Vanskelighed, som der ikke helt kan bødes paa ved for de danske Tals Vedkommende at tage et Gennemsnit for to paa hinanden følgende Maaneder, men der findes ingen anden Udvej.

²⁾ Jfr. det af Folkenes Forbund udgivne Memorandum on currency 1913—22 og 1913—23.

i Bevægelsesretningen atter viser sig tidligst i Dollarskursen og i 1924 er det samme Tilfældet.

Det endelige Resultat med Hensyn til Købekraftspariteteten og dennes Betydning bliver da, at den kun under visse særlige Forudsætninger indgaar som egentlig Mellemaarsag i Forholdet mellem Inflation og Vekselkursen. Som Hovedregel og altid, naar Inflationen er passiv, virker denne sidste umiddelbart paa Kurserne, og det er saaledes Prisniveauet, der afpasser sig efter Kurserne ikke omvendt. Der bliver derfor ogsaa indenfor en egentlig Vekselkursteori kun ringe Plads for Prisniveauet som bestemmende Moment, i hvert Fald for et Land som Danmark. At det uanset dette kan være af adskillig Interesse at sammenstille Købekraftspariteter og Vekselkurser, er en Sag for sig. Man vil deraf kunne skaffe sig Viden om, hvorvidt Prisniveauet alt har afpasset sig efter Kurserne, eller om der kan forudses yderligere Forskydning, hvilket da delvis, navnlig naar Udsvinget i Kurserne er fremkaldt af mere forbigaaende Aarsager, kan forventes udlignet ogsaa gennem en Reaktion indenfor selve Kurserne. Hvis Købekraftspariteten er beregnet paa Grundlag af Priser, der indgaar i den internationale Omsætning, og der er taget fornødent Hensyn til eventuelle Ændringer i Førselsudgifter og Grænseafgifter, kan man regne med en fuldstændig og hurtig Udligning; bygges der derimod paa det almindelige Prisniveau, tager Udligningen i hvert Fald længere Tid, og er i det hele taget mere tvivlsom, og dette i samme Grad som vedkommende Prisindeks omfatter saadanne Varer, hvis Prisdannelse er relativt selvstændig i Forholdet overfor Verdensmarkedet. Men som umiddelbart Maal for Styrken af en løbende Inflation eller som indeholdende Nøglen til Vekselkursernes Forandringer, lader Købekraftspariteten sig kun anvende under ganske særlige Forhold.

Det lader sig altsaa ej heller gøre at bruge Vekselkursernes og Prisniveauets Forløb her i Landet til at afgøre en mulig Tvist, om Danmark f. Eks. siden Midten af 1922 har lidt under en aktiv eller passiv Inflation, idet Forløbet, hvad enten det ene eller andet har været Tilfældet, maatte forventes at forme sig nogenlunde ens. Det kunde derimod snarere ventes, at en Betragtning af Seddelcirkulationens vekslende Størrelse kunde give visse Holdepunkter til Besvarelse heraf. Under en aktiv Inflation vilde det nemlig være berettiget at vente en Forøgelse af Seddelcirkulationen som Forløber for Vekselkursernes Forringelse, medens en passiv maa forventes at give et modsat Resultat. En umiddelbar lagttagelse af dette

enkelte, bestemte Forhold hæmmes imidlertid af en Række Omstændigheder. Bevægelserne i Seddelcirkulationen er for en meget væsentlig Del af passiv Art, idet denne naturligvis maa rette sig efter reelle Forandringer i den indenlandske Omsætning af periodisk eller mere uregelmæssig Natur, og desuden tilpasse sig efter indtrædende Forskydninger i det indenlandske Prisniveau, der først efterhaanden og for Arbejdslønnens Vedkommende desuden rykvis bringes i Højde med Prisniveauet for saadanne Varer, der er internationalt bestemt. At rense Tallene for Seddelcirkulationens vekslende Størrelse for disse Indvirkninger og godtgøre den mere umiddelbare Forbindelse, der bestaar mellem henholdsvis Seddelcirkulationen og Prisniveauet for de internationalt prisbestemte Varer samt Vekselskurserne, er allerede i sig selv saa vanskeligt, at det maa anses for udelukket paa Grundlag deraf yderligere at paavise Forholdet mellem det indbyrdes Forløb for Seddelcirkulation og Vekselskurser, saaledes at der tør bygges derpaa.

Vil man derfor undersøge om den Inflation, der uregelmæssigt og med ulige Styrke har været raadende her i Landet siden 1922, har været af aktiv eller passiv Art, vil en Betragtning af Købekraftspariteter, Vekselskurser eller Seddelcirkulation være til ringe eller ingen Nytte, og bortset fra en eventuel egentlig Seddel- eller Statsinflation, hvis Konstatering og Udmaaling er forholdsvis let, maa Opmærksomheden i første Linje direkte rettes imod, om Diskontoen har været holdt i det rette Niveau eller ej. Og i saa Henseende er den af Cassel¹⁾ angivne Norm: at bringe Efterspørgslen efter Kapital til at svare til den løbende Opsparing, ikke bindende, med mindre det er Hensigten at begrænse det nationale Kapitalforbrug til Landets egen Opsparing. Muligt kan dette gøres uden Skade, men betragtes som en selvklar Forudsætning, kan det ikke. Dertil maa kræves en Undersøgelse af, om det nu ogsaa er et Maal, der under de foreliggende Omstændigheder er Betalingen værd.

Men naar man saaledes ikke kan gøre den Omstændighed, om Diskontoen har skabt Ligevægt mellem Kapitalforbruget og den nationale Opsparing til Prøvesten paa, om den har været indstillet i den rette Højde, er man alene henvist til at afgøre dette Spørgsmaal ved en Undersøgelse af det indenlandske Erhvervslivs Kaar og Udvikling. Gennem en tilstrækkelig omhyggelig Betragtning heraf vil det ikke være

¹⁾ I. c. S. 119.

svært at faa Øje paa de Virkninger, som en for lav Diskonto altid afsætter; navnlig indenfor Industrien, hvor de er farligst, tiltrækker de sig forholdsvis let Opmærksomheden. Viser der sig her Tendenser til Nyanlæg, Udvidelser eller anden Fastgørelse af Kapital og en hermed samhørende udvidet Efterspørgsel efter Arbejdskraft, og dette maa antages at være fremkaldt af en lav national Diskonto i Forhold til andre Lande, er man inde paa Kreditinflationens Vej, og Diskontoen maa derfor sættes op i Højde med Udlandet. Forefindes ingen saadanne Kendetegn indenfor det nationale Erhvervsliv, kan der ikke rettelig tales om Kreditinflation, men der kan foreligge Problemer af anden Art.

Er den nationale Diskonto saaledes lavere end den Rente, der maa betales ved Optagelse af nødvendige, udenlandske Laan, maa det afgøres, om dette ikke i sig selv er tilstrækkeligt til, at Diskontoen maa forhøjes. Hvis den højere udenlandske Rente maa betragtes som mere varig, og der maa regnes med fortsat udenlandsk Kapitaltilførsel, er Sagen klar, men er Forholdet efter al Sandsynlighed kun af forbigaaende Natur, muligt et Udslag af Mistillid udefra, der kan forventes inden længe at ville fortage sig, foreligger der ingen tvingende Grund til at forhøje den indenlandske Diskonto, hvis da Erhvervslivet er daarligt rustet til at bære den dermed forbundne øgede Byrde. Ogsaa andre Spørgsmaal kan rejse sig. Vilkaarene kan i Modsætning til dem, der er fremherskende under en Kreditinflation, tværtimod være saaledes, at Industrien kun med Vanskelighed formaar at hævde normal Beskæftigelse eller at forrente den i Virksomheden anbragte Kapital. En Fordyrelse af Industriens Arbejdskapital maa da naturligvis saa vidt mulig undgaas, og en Forhøjelse af den nationale Diskonto op over Udlandets vil da være ganske ubegrundet. Men Forholdene indenfor Industrien kan mulig gøre en indre Sanering paa-kravet, og Tiden være inde til en Omorganisering efter ændrede Forhold og til Fremskyndelse af en løbende Afvikling.

Hvorledes Forholdene faktisk har formet sig i den her nævnte Henseende i de sidste 3 à 4 Aar falder uden for den Linje, der her følges; muligt kan der indenfor denne Periode udpeges Momenter, der lader sig tolke som mulige Udslag af spredtvisse Tilløb til en aktiv Kreditinflation, men der forefindes intet Grundlag for at formode en saadan som typisk herskende Tilstand eller som indeholdende noget nævneværdigt Bidrag til Forstaaelse af den skete Udvikling. De Forhold, som har

været virksomme, maa saaledes typisk set opfattes som hen-
hørende under passiv Inflation.

Som Eksempel paa Forhold, der er egnede til at danne Udgangspunkt for en passiv Inflation, kan nævnes en ind-
traadt reel Forandring i Forholdet mellem Priserne paa et
Lands Import- og Eksportvarer med det Resultat, at Betalings-
balancen forskydes i ugunstig Retning. En given Forandring i
det almindelige Prisniveau kan naturligvis for de enkelte Varer
rumme meget betydelige Afvigelser, bundende i de for dem
gældende, reelle Forhold, saasom faldende eller stigende Om-
kostninger, aftagende eller voksende Efterspørgsel. Navnlig
under Krigen, men ogsaa i Tiden umiddelbart efter denne,
hvor saavel Produktionen som Forbruget var underkastet meget
stærke Forskydninger, har dette Forhold spillet en fremtrædende
Rolle. For nogle Lande foreligger der Indeksregninger sær-
skilt for Import- og Eksportvarer, og det fremgaar deraf, at de
her omtalte Forskydninger har været meget stærke, for nogle
Landene gunstig (England og navnlig U. S. A. samt med Und-
tagelse af 1920 Sverige), for andre f. Eks. Frankrig gennem-
gaaende ugunstig. Tilsvarende Tal haves ikke for Danmark,
men som et tilnærmelsesvist Udtryk kan bruges Gennemsnits-
værdien pr. kg for ind- og udførte Varer. Med Tallene for
1913 sat lig 100, faas for Aarene 1920—23 følgende Op-
stilling; det paa Grundlag af ind- og udførte Varer beregnede
almindelige Aarsindeks er vedføjet.

	Indførte Varer	Udførte Varer	Aarsindeks
1913.....	100	100	100
1920.....	515	326	390
1921.....	284	332	223
1922.....	198	222	171
1923.....	217	244	186

Helt anvendelige er Tallene vel ikke, men de giver dog
en Antydning. Prisforskydningerne var 1920 ligesom ogsaa 1919
udpræget til Ugunst for Danmark, langt stærkere end f. Eks.
for Sverige, men afløstes 1921 af ganske det modsatte Forhold,
hvilket var medvirkende til Danmarks relativt meget gunstige
Handelsbalance i dette Aar. For 1922 og 1923 viser Tallene
en Afsvækkelse i denne Landets gunstige Stilling, og denne
ville muligt give sig endnu stærkere Udslag, hvis man i
Stedet for de her benyttede Tal kunde støtte sig til en virke-
lig Indeksregning, særskilt for ind- og udførte Varer¹⁾.

¹⁾ Cassels Opfattelse af det her nævnte Forhold er noget ejendom-

Men ogsaa en indtraadt ugunstig Mængdeforskydning mellem et Lands Ind- og Udførselsvarer virker naturligvis paa ganske samme Maade overfor Betalingsbalancen. En daarlig Høst, der ytrer sig i en Forringelse af Eksporten eller i forøget Tilførsel af Raavarer til Landets forædlede Landbrugsproduktion, en midlertidig nødvendiggjort Tilførsel af Gødning til Genoprettelse af Jordens normale Ydeevne eller en tilsva-

melig (l. c. S. 161 og 176). Han mener saaledes, at den forholdsvis høje Kulpris efter Krigens Slutning har medført en lav international Værdi for Sterling, vel ud fra den Forudsætning, at dermed var givet en forholdsvis ringe Købeevne for Sterling paa det engelske Marked. Men saaledes var Forholdet jo ikke. Netop den Omstændighed, at Kulprisen steg saa langt stærkere end Prisniveauet iøvrigt, tilkendegav jo tydeligt, at der her forelaa reelle Aarsager, og faktisk steg Kulprisen jo ikke blot i Sterling, men tilsvarende ogsaa i andre Valutaer, og de forskellige nationale Prisindeks vilde derfor ogsaa, hvis de i det hele taget var indbyrdes korresponderende, paa dette Punkt have opvist ganske ensartede Forandringer, hvoraf altsaa vilde være fulgt, at Købekraftspariteter, beregnet paa dette Grundlag, vilde være forblevet uændrede. Forsaavidt skulde da i Følge Læren om Købekraftspariteten Vekselkurserne være forblevet upaavirkede af den overordentlig gunstige Forskydning, der som Følge af den relativt høje Kulpris skete i Forholdet mellem Værdien af engelske Import- og Eksportvarer, men dette var naturligvis saa langt fra Tilfældet, og der viser sig altsaa her en yderligere, ret afgørende Svaghed ved Læren om Købekraftspariteten. Cassel erkender ogsaa, at Købekraftsparitetens Beregning strengt taget hviler paa Forudsætningen om, at en foregaaet Prisforandring træffer alle Varer i lige Grad, men mener sig berettiget til i hvert Fald i første Linje at se bort herfra, uden at dog Betydningen af, at denne Forudsætning saa totalt brister, nærmere prøves.

Med Hensyn til den høje engelske Kulpris i 1920 regner Cassel da ogsaa, at denne faktisk maa have givet sig Udslag i Vekselkurserne, men ganske vist et Udslag, som øjensynlig er det modsatte af det rigtige. Thi den for England saa gunstige Forskydning i Værdien for ind- og udførte Varer, som navnlig den høje Kulpris bragte i 1920 (en særlig Prisberegning for engelske Import- og Eksportvarer giver for dette Aar, sammenlignet med 1913, en Tredobling for indførte Varer, men for Eksportvarer et Pristal, der ligger omtrent $4\frac{1}{2}$ Gang højere), har naturligvis paavirket Handels- og Betalingsbalancen i gunstig Retning og saaledes bevirket, at Nedgangen for Sterling i Forhold til Dollars i 1920 er blevet væsentlig mindre, end ellers vilde være sket.

I Ekonomisk Tidsskrift 1921 har Ohlin (Væxkelkursernas jämviktsläge) fremdraget og nærmere godtgjort, at Ændringer i det nævnte Forhold og andre tilsvarende vil paavirke Vekselkurserne og saaledes bringe dem til at afvige fra Købekraftspariteterne, og han undersøger nærmere, hvorledes den saaledes fremkomne Uoverensstemmelse kan tænkes udlignet, men han beskæftiger sig herunder alene med, hvad der kan betegnes som „reel Udligning“ (Ændringer i Import og Eksport og deraf muligt følgende Produktionsomlægninger), ikke med den mere formelle, men praktisk set væsentlig vigtigere Udligning, der kommer i Stand derved, at Priserne for ind- og udførte Varer øjeblikkelig og Prisniveauet i Almindelighed efterhaanden afpasser sig efter de ændrede Vekselkurser.

rende forøget Import af Korn og Foderstoffer til at bringe den reducerede Husdyrbestand paa Fode, saaledes som Forholdet netop var for Danmark i Tiden efter Krigens Slutning, en stigende Indførsel af industrielle Færdigprodukter til Udfyldning af en af overordentlige Konkurrencevilkaar udefra fremkaldt Nedgang i den industrielle Hjemmeproduktion kan ikke undgaa midlertidig at forrykke den udenlandske Betalingsbalance i ugunstig Retning. Og den overordentlige Import af alskens Forbrugsvarer, der i Aarene 1919—20 foregik dels med Af-sætning paa Hjemmemarkedet for Øje, dels med Henblik paa de formodede, store Afsætningsmuligheder Øst paa, maatte faa samme Virkning. Det fælles ved alle disse Forskydninger er, at Virkningerne i Almindelighed er mere eller mindre forbigaaende. Deres Udslag kan være større eller mindre, men naar de overordentlige Forhold, der har skabt Forskydningerne, er ophørt, vil ogsaa deres Virkninger svinde. Udelukket er det dog ikke, at de kan være af mere varig Art, og i saa Fald vil Udligningen tage noget mere Tid, og er de et Udtryk for, at Landets Produktionsvilkaar er vedvarende forringet, maa dette før eller siden give sig til Kende i mindsket Forbrugsevne, hvorefter da ogsaa Indførselen af fremmede Varer efterhaanden vil afpasse sig.

Desuden kan et Samfund ikke blot midlertidig men ogsaa fortsat tiltrænge Kapitaltilførsel udefra, nemlig forsaa-vidt de foreliggende Anvendelsesmuligheder ikke kan fyldestgøres gennem egen Opsparing. Saaledes var jo Forholdene for Danmarks Vedkommende før Krigen, og heri er næppe under Krigens Forløb og indtil nu indtraadt nogen Ændring, thi om end Forholdet ganske vist paa Grund af de voldsomme Forskydninger, der er sket i det sidste Tiaar, vanskelig kan godtgøres, maa det synes lidet sandsynligt, at det danske Samfund paa dette Punkt skulde befinde sig i en væsentlig gunstigere Stilling end før Krigen.

Den Forskydning i Betalingsbalancen, som de her nævnte Forhold tendere mod at afstedkomme, maa naturligvis paa den ene eller anden Maade afbalanceres. Balancen maa ende med at stemme, ikke blot i det lange Løb, men ogsaa i hvert givet Øjeblik. I det lange Løb kan der i de fleste Tilfælde regnes med et nyt Ligevægtpunkt for selve Handelsbalancen, idet Eksporten vil rette sig igen eller yderligere stige, hvis da ikke Landets Produktivitet er varig nedsat, eller Indførselen vil aftage, enten ved at Hjemmeproduktionen bringes op eller som Følge af synkende Forbrugsevne, men rent øjeblikke-

lig er Udligningen ikke mulig ad denne Vej, og drejer det sig om en varig, udenlandsk Kapitaltilførsel, betyder dette naturligvis en dertil svarende Gældsstiftelse til Udlandet. — Under Guldvaluta foregaar hele denne Afbalancering tildels rent automatisk gennem Kreditoperationer (Henstand med skyldig Betaling, Optagelse af Laan, løse eller mere faste, Salg af fremmede eller egne Værdipapirer m. v.). Sker Udligningen ikke med fornøden Leithed, saaledes at Seddelbankens Guldbeholdning trues med Tapning, vil blot en ringe Diskontoforhøjelse i Almindelighed være tilstrækkelig til at fremme de til Ligevægtens Genoprettelse nødvendige Kreditbevægelser. Men med frie Papirvalutaer kan denne automatiske Udligning glippe, enten virke under betydelig Gnidningsmodstand eller helt svigte, forsaavidt Obligationer, lydende paa vedkommende Lands Valuta, kun kan sælges til Udlandet til meget stærkt reducerede Priser eller muligt slet ikke finde Afsætning. I saa Fald kan der blive Tale om meget stærke Udsving i Vekselkurserne, inden disse har fundet et nyt Hvilepunkt. Og i umiddelbar Følge vil Priserne for Landets Import- og Eksportvarer stige i tilsvarende Forhold, og det almindelige indenlandske Prisniveau følge efter, og deraf maa Resultatet atter blive en udvidet Seddelcirkulation, idet der nu med det høje Prisniveau maa kræves en forøget Seddelmængde, med mindre der gribes hindrende ind overfor denne Udvikling fra Seddelbankens Side. Sker dette ikke, vil Prisstigningen slaa igennem, og Ligevægt mellem Kurser og Priser indstille sig i et højere Niveau, og dette uden at den egentlige Aarsag kan føres tilbage til Inflation. Inflationen kommer bag efter, er passiv, er ikke et Udslag af en aktiv Handling, men højst en Følge af, at Indgriben undlades. Og dette er mere end en begrebsmæssig Forskel; det rummer betydningsfulde Afvigelser i Henseende til saavel Fremgangsmaade som Udsigt til gunstigt Resultat.

Bedst vilde det naturligvis være, om det var muligt for Seddelbanken at gribe ind saa betids, at Udviklingen standsedes i Spiren. Den overordentlige Indførsel i Aarene 1919—20 havde væsentlig Karakter af en Spekulation, for en stor Del indledet og fortsat ved laante Midler, og dette Forhold skulde saaledes rent principielt være vel egnet for en regulerende Indgriben fra Seddelbankens Side. Hvorvidt dette nu ogsaa rent faktisk var Tilfældet, med samtlige foreliggende Omstændigheder taget i Betragtning, kan umulig her udtømmende behandles endsige afgøres, men der forelaa i hvert

Fald stærkt afsvækkende Momenter. En praktisk tænkelig Diskontoforhøjelse vilde saaledes, rent bortset fra at Seddelbanken først efterhaanden fik Magten over Markedet, næppe have evnet at indsnævre Fortjenstemulighederne kendelig eller altsaa bremset Vareindkøbene nævneværdig, saalænge den stærke og fortsatte Prisstigning var et Verdensfænomen, og da Prisfaldet slog igennem i England og Amerika i Forsommeren 1920, var i Virkeligheden den meste Skade alt sket. Med Hensyn til de øvrige her nævnte Forhold ligger det gennemgaaende udenfor Seddelbankens Evne at øve Indflydelse paa deres Opstaaen, betinget som de er af tekniske Omstændigheder, Verdenskonjunkturer eller en tvingende, økonomisk Nødvendighed. Er det derimod Trangen til en fortløbende, mere normal udenlandsk Kapitaltilførsel, der udøver et fortsat Tryk og truer med at drive Vekselkurserne op, kan denne overskydende Efterspørgsel efter Kapital naturligvis meget vel dræbes gennem Kreditindskrænkning eller Diskontoforhøjelse, men saalænge der faktisk foreligger økonomisk fuldt forsvarlig Anvendelse for mere Kapital, end der dannes i Landet selv, kan dette aldrig blive mere end en sidste Udvej. Bedre maa det være at vælge en saadan Form for den ønskelige Kapitaltilførsel, at den uheldige Virkning overfor Vekselkurserne udeliver, hvilket meget vel er muligt, eller hvis man af nationale Grunde foretrækker at kunne være fremmed Kapital foruden, at sætte en virksom national Politik i Værk, sigtende mod Opsparings Fremme og mindsket uproduktivt Kapitalforbrug. At forhøje Diskontoen op over, hvad der svarer til de foreliggende økonomiske Forhold for derigennem at nedskære det produktive Erhvervslivs økonomisk forsvarlige Forbrug af Kapital, fordi dette overskrider den nationale Opsparing, vil derimod være svært at begrunde.

Som Hovedregel kan man derfor sige, at Seddelbanken overfor de Forhold, der kan føre til en passiv Inflation, enten er ret magtesløs eller ogsaa kun i Nødsfald, og naar andre Veje er spærrede, bør gribe til Diskontoskruen som forebyggende Middel, men dermed er naturligvis endnu ikke afgjort, om det da ikke er Bankens Pligt at reagere overfor de stigende indenlandske Varepriser, der er Udviklingens sidste Udslag, eller om den er henvist til at lade den passive Inflation have sit Forløb og uden at gribe til Modforanstaltninger i Form af Diskontoforhøjelse fyldestgøre Omsætningsens voksende Trang til flere Sedler.

Det nytter nu ikke her at henvise til, at der ogsaa med

Guldvaluta under tilsvarende Forhold vilde være blevet gjort Brug af en Diskontoforhøjelse, til Optræksning af Udlandets Tilbøjelighed til f. Eks. overfor Danmark at overtage Kroneobligationer eller andre Kroneværdier som Betaling, thi rent bortset fra at dette ingenlunde er afgjort, men at Udligningen ogsaa kunde foregaa glat, selv om Diskontoen forblev uforandret, og at desuden i hvert Fald en meget beskeden Diskontoforhøjelse vilde være tilstrækkelig for det tilsigtede Formaal, har dette Forhold i det hele taget en meget ringe eller slet ingen Betydning for det Spørgsmaal, som her er til Behandling. Dette er jo nemlig alene opstaaet, fordi der ikke som under Guldvaluta forefindes et virkeligt, udenlandsk Marked for Kroneværdier. Efterspørgslen derefter retter sig nu ikke mere blot efter Kursen, saaledes at man, naar denne sænkes gennem en Diskontoforhøjelse, kan regne med forøget Afsætning; det er helt andre Forhold, der er bestemmende for, om Kroneværdier i det hele taget vil blive efterspurgt eller ej, i første Linie saaledes Vurderingen af Kronens sandsynlige Værdibevægelse i Forhold til fremmed Valuta. Og i en Tid, hvor Kronens Værdi er faldende og Tilliden udefra derfor aftagende, vil en Diskontoforhøjelse praktisk taget være ganske uden Virkning i Henseende til at gøre Udlandet mere villigt til at overtage Kroneværdier til Udligning af Underskud i Betalingsbalancen.

Man maa altsaa i denne Sammenhæng vurdere en Diskontoforhøjelse alene ud fra dens Indvirkning paa det indenlandske Marked. Og i saa Henseende er den af ganske anden Art end i Tilfælde af en aktiv Kreditinflation. I sidste Fald betyder en Forhøjelse af Diskontoen, at den bringes op i den rette Højde, at den løbende, usunde Udvikling standses derved, at den egentlige, drivende Aarsag bringes til Ophør. Under en passiv Inflation vil en Diskontoforhøjelse derimod føre Diskontoen op over dens naturlige og rette Niveau med det Formaal at bekæmpe de virkelige Inflationsaarsager, men ogsaa med den Risiko, at Krigsomkostningerne kan blive højere, end Kampens Udfald er værd.

Nu foreligger der ganske vist, som allerede nævnt, den Mulighed, at Vareprisstigningen, hvis den uhindret faar Lov til at slaa igennem, skal afsætte lignende Virkninger indenfor Erhvervslivet i Almindelighed og særlig indenfor Industrien som en aktiv Kreditinflation, og er dette Tilfældet, er Sagen klar. Saadanne Tendenser, der truer med yderligere Forværrelse, maa hurtigst muligt dræbes, og Valget staar alene mellem Diskontoforhøjelse eller en efter Formaalet afpasset

Kreditindskrænkning. Imidlertid behøver rent faktisk saadanne Tendenser slet ikke at fremkomme og har næppe her i Landet i de sidste 3 à 4 Aar haft nævneværdig Betydning, men hvorledes nu end dette forholder sig, saa bortses der her fra dem, thi lige saavel som deres Erkendelse er let, er Behandlingsmaaden klar. Heller ikke den Omstændighed, at en indtraadt almindelig Prisstigning nødvendigvis indeholder en Indkomst- og Formueforskydning mellem Samfundsklasserne indbyrdes, falder indenfor den Linje, som her følges. En saadan Omfordeling kan være socialt uheldig, og det kan være rigtigt at bøde derpaa f. Eks. gennem Beskatningen, ligesom den paa den anden Side ogsaa kan virke økonomisk gunstig derigennem, at der skabes Grundlag for en øget Opsparing, men alt dette er Landets Seddelbank uvedkommende; den bør ikke gennem sin Diskontopolitik røgte andet end sin Hovedopgave: efter Evne at holde Landets Pengevæsen i Orden og skabe Balance mellem den forhaandenværende disponible Kapital og Kapitalforbruget.

Derimod modificerer den Prisstigning, der ledsager en passiv Inflation, paa en vis Maade den Karakteristik, der her er givet af en under disse Forhold foretaget Diskontoforhøjelse. Thi de Konjunkturførtjenester, som indeholdes deri for de Erhvervsdrivende, kan helt eller delvis opveje den af en Diskontoforhøjelse afsatte Omkostningsforøgelse, i saa Fald kan man ikke, saa længe Prisstigningen er løbende, uden at abstrahere for den sige, at Diskontoen er for høj, i hvert Fald ikke, hvis man vil benytte de afsatte Virkninger som Maalestok. Diskontoforhøjelsen bliver nemlig derigennem simpelthen uvirksom, saa langt som den faktisk opvejes, men overses maa det naturligvis ikke, at der ingen virkelig Korrespondens er mellem de to Forhold, og at der meget vel kan findes Omraader, hvor Diskontoforhøjelsen ikke paa denne Maade opvejes. Og i samme Grad som dette er Tilfældet, passer den givne Karakteristik nøje, ligesom den naturligvis ligeledes gælder, hvis den til Vekselkursstigningen svarende Vareprisopgang er slaaet igennem, og denne sidste saaledes er kommet til Standsning.

I det Omfang, hvori en Diskontoforhøjelse saaledes faktisk virker under en passiv Inflation, kan den sidestilles med eller er i Virkeligheden lig med en aktiv Deflation, og saaledes maa den vurderes. Og en aktiv Deflation maa akkurat paa samme Maade som en aktiv Inflation i sig selv eller principielt fordømmes, hvilket altsaa vil sige, at det gennem en

faktisk Paavisning maa godtgøres, at man derigennem opnaar et absolut Gode eller i hvert Fald Fordele, der vejer de umiskendelig skadelige Følger op.

Ulemperne ved en Deflation, der i hvert Fald i første Linje er af økonomisk Art, er øjensynlige, Fordelene, som væsentlig er af moralsk Natur, mere tvivlsomme, betingede som de er af de foreliggende Forhold, og naturligvis desuden i Følge deres Karakter vanskelige at veje, saaledes at en Totalbedømmelse med Hensyn til det rigtige og nyttige i at slaa ind paa Deflationens Vej, kan falde ret forskellig ud, selv om dens Udgangspunkt, Grundlag og Virkninger er bragt til fuld Klaring. I den her givne Sammenhæng, hvor det drejer sig om en Deflation, sat i Værk under eller umiddelbart efter en passiv Inflation, vil man dog med nogenlunde Sikkerhed kunne regne med, at den Tilbageførelse af uberettiget indtjente Gevinster til rette Vedkommende, som en Deflation kan rumme, ogsaa faktisk i væsentlig Omfang sker. Forsaavidt kan man om en Deflation af denne Art i særlig Grad anvende Betegnelsen „Retfærdighedshandling“, medens Berettigelsen hertil fortøner sig, efterhaanden som Tiden gaar, og de i sin Tid af Inflationen forarsagede uretfærdige Indkomst- og Formueforskydninger ikke længere lader sig rette, eller i hvert Fald kun delvis og alene i Forbindelse med nye og lige saa uberettigede Forskydninger. For mange vil Retfærdighedssynspunktet være afgørende eller i hvert Fald blive betragtet som alt andet overskyggende, andre vil være tilbøjelige til at bortse fra dette Synspunkts særlige Kvalitet og veje Fordele og Ulemper paa samme Vægt, og i saa Fald vil de af en Deflation flydende Ulemper af økonomisk og social Art i Almindelighed blive de tungeste, men dog gennemgaaende lettere at bære, naar Deflationen umiddelbart afløser en Inflation og saaledes er at opfatte blot som en umiddelbar Reaktion derimod.

Forholdene kan altsaa ligge saaledes, at det, alle Omstændigheder taget i Betragtning, kan være rigtigt at gribe til en aktiv Deflation som Middel mod en passiv Inflation. Men den maa ikke vare længe, hellere virke stærkt en kort Tid end mere varigt lægge en klam Haand over Initiativ og Fremdrift, der er nødvendige Betingelser for, at de store økonomiske Vanskeligheder, som Tiden rummer, kan overvindes. Men dermed er naturligvis intet sagt, om den bør anvendes isole-ret eller kun indgaa som et enkelt Element i de Foranstaltninger, som det maa findes hensigtsmæssigt at sætte i Værk for at hæmme Forløbet af en passiv Inflation eller hindre dens

Opkomst. Dette Spørgsmaal maa afgøres ud fra en Betragtning af de virkende Aarsager. Er disse rent forbigaaende og desuden ikke alt for voldsomme, maa Forholdets Regulering i første Linje tilfalde Landets Seddelbank, og en Forening af velledelede Kreditoperationer og en kortvarig Diskontoforhøjelse med Deflationshensigt vil i de fleste Tilfælde kunne magte Opgaven. Bunder den passive Inflation derimod i Forhold, der har en varig Karakter, f. Eks. deri, at Landets Opsparing er utilstrækkelig til at fyldestgøre Kapitalbehovet, har man Valget mellem en forudseende og til Forholdene afpasset Laanepolitik eller en Politik, sigtende mod Afhjælpning af selve Grundmanglen, eller endnu bedre en Kombination deraf, saaledes at det første Middel efterhaanden overflødiggøres, og medoptaget heri en kortvarig Deflation, tilpasset efter de raadende økonomiske Vilkaar for Erhvervslivet og Retfærdighedens Krav. Det maa dog heller ikke overses, at de praktisk forekommende Problemer aldrig optræder i begrebsmæssig rendyrket Skikkelse, og der kan derfor næppe indvendes noget imod, at man regner med en vis Sikkerhedsmargin overfor den Mulighed, at selv en tilsyneladende typisk ren, passiv Inflation alligevel kunde rumme Momenter af aktiv Art, og overfor dem er en Diskontoforhøjelse det eneste naturlige og virksomme Middel.

DEN EKSakte FORSKNINGSMETODE OG DENS GYLDIGHET OG RÆKKEVIDDE PAA ØKONOMIENS OMRAADE.

Av K. Schönheyder.

Naar jeg har valgt at behandle et emne som i manges øine kanske staar som noget saa nær utdebatert i den økonomiske videnskap, saa er det først og fremst fordi jeg mener at dette spørsmaal — om den eksakte forskningsmetodes gyldighet og rækkevidde — trods alt er vor tids store uløste problem, ikke bare i den økonomiske videnskap, men i al aandsvidenskap. — Jeg ser ogsaa i behandlingen av dette emne som et slags program, — en fane, som enhver forsker bør holde frem for sig selv — og for andre. Hvor høit kan vi med vor videnskabelige erkjendelse bygge, hvor vidt kan vi favne, hvilken sikkerhet har vi for, at vore resultater stemmer overens med det vi alle søker efter: — sandheten. Dette spørsmaal er i virkeligheten det første enhver videnskapsmand bør stille sig. Men for den økonomiske teoretiker gjælder det — mener jeg — i endda høiere grad end for andre.

Der er nemlig den eiendommelighet ved den økonomiske videnskap fremfor nogen anden, at det levende stof, de levende størrelser den har som sin gjenstand paa engang gir anledning til en eksakt logisk, en matematisk, en historisk og tildels ogsaa en geografisk behandlingsmaate. Den strid som siden Kants „Kritik der reinen Vernunft“ har raset i videnskaperne om metodologiken, har derfor rammet den økonomiske videnskap særlig haardt.

Striden om den eksakte forskningsmetode har en dobbelt grundvold. For det første en undervurdering av den eksakte logiske tænkning, og for det andet en overvurdering av realiteterne, løsrevet fra sin indre logiske sammenhæng.

Paa den ene side har man villet redusere den logiske tankevirksomhet til den rene scholastik som ingenting lærer os utover det vi i forveien vet. For denne opfatning lar den rent

eksakte tankevirksomhet sig redusere til den gamle syllogisme: $A = B$, $B = C$, følgelig $A = C$ som intet andet sier os end det vi paa forhaand vet. Kan jeg først med sikkerhet opstille præmisserne $A = B$ og $B = C$, maa jeg nemlig med samme berettigelse med en gang kunne opstille $A = B$ og $A = C$. Dertil behøves ingen logik.

Paa den anden side har den realistiske skole i kunst og videnskap ment at kunne erstatte tankevirksomheten med iagttagelsen. Kjendsgjerningerne og begivenheterne behøver ingen fortolkningskunst. Positivismens sandhed er en sum av enkeltheter og detaljer. Og alle disse ting taler for sig selv naar man kun faar indregistreret dem alle paa sin rette plads og faar alle enkeltheter med i den utstrækning det er mulig.

Likeoverfor den første opfatning er det tilstrækkelig for at rehabilisere den logiske tankevirksomhet at nævne et eneste ord: matematiken. Det matematiske bevis er helt ut bygget paa de enkleste syllogismer. Og allikevel har det lykkedes tankevirksomheten ved disse enkle midler at opføre en kjæmpemæssig bygning som raker like ind i uendeligheten, skape en verden av ideer med fuld realistisk gyldighet som omspænder hele verdensrummet med alle dets kloder, og som endog har formaadd at gi en ny verdensanskuelse som ingen uten den allerhøieste grad av tankeanspændelse engang vil kunne tilegne sig. Einsteins relativitetsteori er i virkeligheten av en helt ut matematisk konstruktion. Dette resultat beviser at der bak det logiske opbygningsarbeide maa ligge noget andet og mere end den rent selvfølgelige syllogisme, og at derfor selve tankevirksomheten bestaar i noget andet og mere end det logiske bevis.

Likeoverfor den realistiske verdensanskuelse er det tilstrækkelig at fremhæve en eneste ting, — det gamle visdomskrav: kjend dig selv! som intet menneske tilnærmelsesvis har lykkedes at opfylde, tiltrods for at alle enkeltheter og detaljer som er nødvendige som grundlag for denne kritiske bedømmelse av os selv ikke er andet end det som utgjør den enkeltes bevisste liv. Hvad der mangler er ikke andet end den selvrefleksion, det vil si den utdypende tankevirksomhet som alene formaar at samle alle disse enkeltheder efter de samme principer som digteren eller kritikeren gjør bruk av for at forme sit billede.

Paa en lignende maate forholder det sig ogsaa med den historiske videnskabelige skildring. For selvfølgelig er historien og den historiske forskning en selvstændig videnskap,

— hvad den ikke vilde være hvis den kun var en konstatering av visse kjendsgjæringer, eller en naturalistisk skildring av visse begivenheter. Historien som videnskap er en kritisk vurdering av visse tidsrum og personligheter, en fremhævelse av karakteristiske kjendemerker, en utvikling av begivenheternes logik, — av den betydning visse kjendsgjæringer eller personligheter har hat for utviklingen i en bestemt retning, — en analyse og syntese som tydelig viser hvor tom og livløs den realistiske virkelighet vilde være uten denne tankevirksomhet.

Men paa samme maatte mener jeg at ethvert sammensatt fenomen — det være sig saa realistisk det være vil — overhodet ikke lar sig erkjende uten at en rent logisk tankevirksomhet sætter de enkelte dele i en viss sammenheng paa en maate som man maaske træffende — for at bli i faget — kunde sammenligne med den rolle driftsherren spiller i det økonomiske liv. Ikke alene den videnskabelige erkjendelse av de sammensatte fenomener, men ogsaa den rent populære opfatning bygger paa en mer eller mindre ufuldkommen tankevirksomhet som er nødvendig for overhodet at skape en sammenheng indenfor bevissthetens mangfoldige, spredte fenomener. I den økonomiske verden er denne populære form for logisk tankevirksomhet en av de slemmeste fiender den økonomiske teori har at kjæmpe mot. — Med en saadan ufuldkommen forestilling om realiteterne kan en videnskabelig behandling av stoffet ikke under nogensomhelst form eller efter nogensomhelst opskrift overhodet finde sted. Spørsmålet vil da bare bli hvor langt den rent logiske tankevirksomhet rækker og hvilke forutsetninger den maa bygge paa inden den økonomiske videnskap.

Den logiske tanks og bevisets styrke ligger i dets evidens, — ja kan jo overhodet ikke tænkes uten en saadan selvindlysende klarhet. Den som engang har følt det lynglimt som en saadan tankestraale kan kaste over problemene, vil imidlertid heller ikke kunne benægte den logiske tanks virkelige nyskapende evne. Ihvertfald er det jo rent logisk selvindlysende at den logiske tanks betydning ikke alene beror paa dens evidens, men ogsaa paa at der opstaar noget virkelig nyt i bevissheden eller for tanken.

Ordet logik og logisk dækker igrunnen bare den ene side av det logiske bevis, — dets evidens eller selvfølgelighet. For at uttrykke begge disse to tilsyneladende selvmotsigende egenskaper ved tankerækken, — at den er selvfølgelig og

dog skaper noget væsentlig nyt for bevisstheten vil jeg helst betegne den med et nyt ord: geniologisk. Tankevirk-somheten er geniologisk, — hvilket vil si at den rummer to tilsyneladende selvmotsigende egenskaper, at den er evident eller selvindlysende og dog kan frembringe en tankerække som tilfører os noget væsentlig nyt som vi paa anden maate ikke vilde kunne naa frem til.

Denne tilsyneladende selvmotsigelse er ikke mindre sterkt fremtrædende ved den rent negative logiske kritik end ved den positive slutningsrække. Den negative kritik som gjør det av med aabenbare tankevildfarelser, lar sig ialfald ikke udelukkende forklare ved den menneskelige dumhet. For enten er den logiske slutning evident og kan forstaaes av alle, — og da trønger det ialfald en nærmere forklaring hvorfor denne evidens tidligere kan ha undgaaet alle. Eller ogsaa maa der være noget i tanken som ikke er selvindlysende, — og da trønger det ialfald en nærmere forklaring hvorledes tankeoperationen allikevel kan være fuldt ut logisk. Det er forstaaelig at mange har søkt at overhugge denne gordiske knute ved at tillægge nye erfaringer den væsentlige betydning for nye ideers tilblivelse. At dette ikke er tilstrækkelig forklaring for den negative kritiks vedkommende er maaske klarere end for den positive logik. Men ogsaa for den siste gjælder det jo at selv nye erfaringer ofte maatte vente i aarevis før de kan bli nyttiggjort for videnskapen og det praktiske liv. Der maa altsaa være noget som ligger utenfor erfaringen og dog bringer tanken et skridt — kort eller langt fremover.

Før jeg gaar over til at søke forklaringen paa denne tilsyneladende logiske selvmotsigelse, vil det være av betydning at vise hvordan dette resultat av tankevirk-somheten gjør sig gjældende ikke bare i teorien, men ogsaa i det rent praktiske liv. Jeg kan f. eks. fremsætte et spørsmaal som en række mennesker daglig besvarer ved en forholdsvis enkel, rent mekanisk tankeoperation, men som ingen vil kunne besvare uten en saadan rent logisk tankeoperation. Hvormeget er f. eks. $5\frac{1}{2}$ pct. p. a. av 137 456 kr. 14 øre i 210 dage? — Enhver multiplikation av flercifrede tal lar sig overhodet ikke — av andre end rene regnekunstnere eller regnemaskiner — foreta uten en i virkeligheten rent logisk opstykning av tallene i enere, tiere, hundreder o. s. v. Men i almindelighet tænker man jo ikke paa at dette er en logisk tankeoperation.

Jeg behøver ikke gaa nærmere ind paa alle de vanskelige beregninger som forskjellige praktiske arbeider og virk-

somheter ofte nødvendiggjør. Men den logiske tankevirksomhets rent praktiske betydning strækker sig imidlertid langt videre, selv om den kanske som regel er gaaet over til at være et tillært eller tilvant system. Vi kjender jo alle historien om molboerne som ikke kunde faa bjælken ind gennem laavedøren. Ogsaa til en saadan enkel handling kræves altsaa et minimum av tanke. En praktisk mand som ved at hjelpe sig i en snever vending, er en som har en i visse henseender utviklet logisk kombinationsevne. Det Taylorske system for en saakaldt videnskabelig arbeidsmetode er delvis en yderligere konsekvens av den eksakte tænknings betydning for det praktiske arbeide. Det er ikke saa meget erfaringen som her tages tilhjelp, som — analysen, — den rent logiske analyse av de enkelte mekaniske haandgrep og bevægelser som arbeideren utfører.

Men alt dette blir allikevel for intet at regne mot den kjæmpemæssige indflydelse den logiske tankevirksomhet har hat paa det praktiske arbeide gjennom alle tiders — og særlig nutidens vidunderlige tekniske opfindelser. Bakom enhver av disse maskiner og verktøier ligger en idé som er et direkte utslag av en rent logisk tankevirksomhet. Men fra selve idéen og til dens praktiske gjennomførelse er der selvfølgelig ogsaa ofte et skridt, som svarer omtrent til avstanden i den økonomiske videnskap mellem teoretisk og politisk økonomi.

Naturligvis er dette ikke saa at forstaa at oppfinnerne kan sitte i sit studereværelse og sætte sine maskiner sammen paa papiret. Men det betyr at det er den grundlæggende logiske idé som ikke alene er den egentlig skapende kraft, men som ogsaa tilsist er den kraft som overvinder alle de praktiske vanskeligheter en oppfinner har at kjæmpe mot før hans opfindelse er uteksperimentert, — hvis de da overhodet lar sig overvinde. Det praktiske liv byr paa rent tekniske vanskeligheter som kun en rent logisk tankevirksomhet kan overvinde.

Vor tids tekniske vidundere er derfor paa en maate det synlige bevis paa at den skapende tanke i det øieblik den undfanger sin idé gjør et skridt utover den virkelighet som bevistheden omspænder og bygger sine erfaringer paa, og at tanken fører menneskene ind i en ny verden som ikke er mindre virkelig end de maskiner vi arbeider med, men som ihvertfald er en anden end den vi oprindelg har faat i arv fra vore forfædre.

Det er heller ikke vanskelig at finde tilfælder fra det praktiske liv hvor den logiske tankevirksomhet fører os utover

erfaringens muligheter. Indiciebeviset er sjelden et helt eksakt bevis, men ialfald tilstrækkelig for det praktiske livs behov. Og der er intet iveien for at tænke sig at to eller flere kjendsgjerninger, hvorav ingen hver for sig er noget bevis, tilsammen — med fuldstændig matematisk eksakthet kan løse spørgsmaaldt skyldig eller ikke-skyldig.

Hvis det er saa at forestilling og vilje er to forskellige livsfunktioner som ikke kan utledes av hinanden, og at viljen og de egenskaper den utstyrer tilværelsen med gir den et helt nyt indhold, — saa er det sikkert ogsaa saa at tanken er den tredje magt i denne treenighet, og at den paa en maate fører menneskene ind i en tilværelsens høiere dimension og flytter grænserne for den menneskelige erkjendelse.

Den maate hvorpaa en teknisk maskine er bygget op paa grundlag av mekanikens og fysikens love, er altsaa en fuldstændig illustration av den logiske evidens. Og tiltrods for at denne evidens er fuldstændig bindende for de enkelte deles sammenføining til et hele, betegner det fremkomne resultat en helt ny tankeverden og en helt ny og ofte revolutionerende realitet.

Jeg tror det allerede herav vil fremgaa med tilstrækkelig tydelighet hvorledes det tilsyneladende selvmotsigende i den logiske tankevirksomhet, — paa den ene side dens selvfølgelighet, — paa den anden side det fremkomne resultat i virkeligheten fuldstændige mangel paa evidens, kan forenes. Den maa søkes i tankens og forestillingens forholdsvis begrænsede evne til at overskue sit stof. Først ved at føie de enkelte led sammen stykke for stykke kan tanken naa sit resultat. Hvad tankevirksomheden ikke klarer i et eneste sprang, — det klarer den skridt for skridt.

Allerede mellem slutningen $A = B$, $B = C$, følgelig $A = C$ og den næste slutningsform $A = B$, $C = C$, følgelig $A + C = B + C$, som ganske enkelt fremkommer ved at sætte den likeværdige B istedetfor A , er der dog et skridt, — som i matematiken yderligere utvides ved at bringe andre regningsarter ind, f. eks. $5x + 4 = 9$, $5x = 9 - 4 = 5$, $x = 1$. Gaar man endnu et skridt videre, kommer man til to ligninger med to ukjendte: $x + 2y = 5$, $2x + y = 4$, som ved substitution av $y = 4 - 2x$ gir $x + 8 - 4x = 5$, eller $3x = 8 - 5 = 3$, $x = 1$ og derav $y = 2$, — et resultat

som neppe nogen vil kunne utlede uten en oppløsning av den logiske tankegang i dens enkelte bestanddele.

Har man git en enkelt ligning av x , eller flere ligninger med flere ukjendte, er imidlertid beregningen, — tiltrods for at tanken kræver dens oppløsning i dens enkelte bestanddele, en ganske mekanisk tankeoperation som i virkeligheten ikke kræver mere tanke end den som skal til for at utføre et sammensat mekanisk arbeide.

Anderledes er det derimot hvis man har en praktisk eller teoretisk opgave at løse, selv om den er av den art at den kan opstilles i ligninger. Hertil kræves nemlig en selvstændig tankevirksomhet av rent analytisk eller deduktiv natur. Den logiske analyse av en bestemt opgaves givne forutsætninger i den hensigt at undersøke muligheten for av det kjendte at utlede det ukjendte, er naturligvis den tankevirksomhet som stiller de største fordringer til tænkeevnen. Det kræver en særlig evne til i den komplicerte opgaves forutsætninger at utskille det som for det bestemte formaal er av væsentlig betydning. Den skapende logiske analyse maa altid kunne utskille de for et bestemt øiemed væsentlige eiendommeligheter.

Herav fremgaar altsaa to for den logiske tankevirksomhet meget væsentlige momenter: for det første at det nemlig er analysen eller deduktionen og den derigjennem frembragte tilrettelæggelse av stoffet som er avgjørende for tankens evne til at bringe nyt liv til at spire frem av tankestoffets muld, — — og for det andet at denne deduktion ikke er ensbetydende med at gaa fra det videre og mere omfattende til det mere begrænsede — saadan som man pleier uttrykke det —, men at den er en sammenstilling av to eller flere i en given opgave liggende præmisser for av disse at utlede noget fuldstændig nyt, — et resultat som man uten en saadan analyse og slutningsrække ikke vilde kunne naa frem til. — Paa samme maate som naar man av to matematiske ligninger med to ukjendte (som forutsættes at være det eneste som kan utsies om disse forhold) kan bestemme de størrelser man søker.

Naar det matematiske bevis virker med en høiere grad av evidens end man i almindelighet vil kunne gjøre regning paa at opnaa i de øvrige videnskaper, saa beror dette i første række paa det stof den matematiske videnskap har at behandle,

og de forudsætninger den har at gaa ut fra. Cirkelen frembyr utvivlsomt for matematikeren like store og vanskelige problemer som atomet for naturvidenskapsmanden og f. eks. pengene for den økonomiske videnskapsmand. Matematikeren har imidlertid sit sikre utgangspunkt givet i og med cirkelens definition som er enkel nok. Derimot har det kostet naturvidenskapsmanden aartusinder at naa frem til at der overhodet er noget som heter atomer, og til at faa etslags forestilling om hvad det egentlig er. — De økonomiske videnskapsmænd er endnu ikke kommet længer end at de ikke er blit ganske enige om hvad penge er, og hvorledes man skal karakterisere dette økonomiske fenomen.

Denne forskjellighet mellem de mange grupper av videnskaper som nærmest synes at være av rent formel natur, staar imidlertid i den nøieste forbindelse med en anden forskjellighet av utpræget realistisk natur. Alt det stof som de forskjellige videnskaper behandler, er jo — og kan jo overhodet ikke være andet end hentet direkte ut fra de menneskelige erfaringers omraade. Men netop paa dette punkt er der dog den mest utprægede forskjellighet mellem videnskaperne.

Selv om det ikke kan benegtes at matematikerne først litt efter litt har faaet øie paa de forskjellige forhold som den elementære og høiere matematik behandler, er det dog givet at virkelighetskundskap og erfaring spiller en ganske underordnet rolle i matematiken mot hvad den gjør f. eks. i naturvidenskaperne.

Sammenligner man imidlertid paa den anden side naturvidenskaperne med historien, vil man let bli opmerksom paa at der er en væsentlig forskjjel paa de realiteter de to videnskaper bygger paa og behandler. De naturvidenskabelige realiteter er utpræget almengyldige eller generelle, mens de historiske realiteter er utpræget individualistiske. Historien mangler vel ikke helt enhver almengyldighet. Men historiens filosofi falder vel knap nok indenfor den egentlige historieforskningens ramme. Naturkræfterne og stofferne mangler derimot — likesaa vel som de matematiske realiteter — enhver individualitet.

Spørsmålet blir da for samfundsvidenskapernes vedkommende ikke om de skal være realistiske eller ikke, men i hvilken utstrækning denne realisme falder sammen med en individuel realisme eller med en generell eller almengyldig.

Denne formulering av den økonomiske videnskaps metodologiske problem antyder at der i al samfundsvidenskap

skjuler sig en dualisme som er den egentlige grund til den metodologiske strid — baade i retsvidenskapen og den økonomiske videnskap.

Wundt har i sin tre bind sterke logik og metodelære (hvor han ogsaa ofrer en del sider paa samfundøkonomien) kritiseret at *Menger* har benyttet sig av benævnelsen eksakt for den teoretiske økonomis forskningsmetode istedetfor at betegne den som abstrakt. Jeg tror Wundt har uret paa det punkt. „Abstrakt“ er i virkeligheten ikke nogen betegnelse som passer for en forskningsmetode. Abstrakt er i det hele tat et meget misbrukt og tvilsomt ord. Det er ihvertfald aldeles uriktig at sætte det op som en motsætning til realistisk eller realistisk-empirisk. Fysiologen betragter mennesket som en organisk maskine. Staar manden paa et universitetskateder er det videnskapsmanden man ser. I det daglige liv er det individet. — Hvilken av disse synspunkter er mest realistisk? — Det kan vel neppe være tvilsomt at baade efter den almindelige sprogbruk og efter den dypere betydning ordet maa ha, saa er det fysiologens synspunkt som maa være det mest realistiske. Men samtidig kan det vel neppe være tvilsomt at dette synspunkt ogsaa er den mest „abstrakte“ synsvinkel av de tre her nævnte. Mennesket er mere „abstrakt“ end individet, — det vil si det er mere — — generelt.

Skal man forsøke at bestemme et begrep — som f. eks. begrepet abstrakt, maa det ske dels ved at undersøke alle de forskjellige individualtilfælder som gaar ind under begrepet og finde deres begrepsmerker, eller det som trods deres individuelle forskjellighet forener dem til en enhet, — dels ved at sammenligne disse individualtilfælder med andre som falder utenfor begrepet, og undersøke om det ogsaa her er de opstillede karakteristiske begrepsmerker som er avgjørende.

Undersøker man paa denne maate begrepet abstrakt, vil man altsaa først og fremst finde at det ikke kan opstilles som motsætning til realistisk. Det er heller ikke noget som er eiendommelig for videnskapen — eller visse videnskaper — at „abstrahere“. Det er overhodet ikke mulig paa nogen-somhelst maate at anskue tingen uten at abstrahere fra en hel række eiendommeligheter som aldeles ikke er uvæsentlige, men som ut fra det synspunkt hvorfra tingen eller forholdet for anledningen anskues ikke kommer i betragtning. Det menneske jeg træffer paa min vei, er ikke for mig en fysiologisk organisme. Jeg „abstraherer“ med andre ord fra det

rent fysiologiske. Og forsaavidt jeg overhodet lægger mærke til vedkommende er det som individ. Jeg abstraherer altsaa fra det generelle, mens videnskapsmanden abstraherer fra det individuelle. Enkelte videnskaper abstraherer mere end andre, — ialtfald tilsyneladende. For kemien er stoffenes forskjellighet det væsentlige moment, — som imidlertid bortfalder helt for fysikeren. Men man kan ikke derfor si at den ene er mere realistisk end den anden.

At videnskapen abstraherer er derfor ikke det samme som at dens gjenstand ikke er realistisk. Den mangler blot i større eller mindre grad den individualitet som utgjør et saa væsentlig moment i det daglige liv. Videnskapens gjenstand er mere generell end det daglige liv, — men netop derfor ogsaa mere objektiv. Videnskapen behandler massefenomener. Men ingen vil benægte at massen er en realitet.

De strømninger som er oppe i tiden er ikke mindre realistiske end det enkelte individs følelser. Og det er allikevel ikke andet end begreper. Alt hvad den enkelte føler er subjektive realiteter. Begreperne er — objektive realiteter. Individet føler noget som ret eller uret. Det er en subjektiv følelse. Som følelse er den naturligvis en realitet. Men der er ogsaa en objektiv ret og uret som er en realitet vi ikke godt kan komme utenom, — selv om det er en meget moderne opfatning, at det kun er den subjektive følelse som betyr noget eller har reel værdi. Med objektiv ret mener jeg ikke loven, men den retsrealitet som loven er et mer eller mindre ufuldkomment uttrykk for. Men denne objektive ret — tiltrods for at den er en realitet som forandrer menneskenes levesæt og livsvilkaar — den kan vi ikke opfatte umiddelbart gjennom intuition, — kun gjennom objektiv analyse. — Religionen er ogsaa en saadan realitet som har en mængde synlige uttrykk, men som i sit inderste væsen ikke er andet end et „begrep“.

Man har tildels villet gjøre det til at den abstrakte eller generelle behandling av realiteterne — særlig i samfundsvidenskaperne — gjør at fenomenene for en stor del mister sit virkelighetspræg. — Hvis man med virkelighetens præg forstaar omtrent det samme som skiller den norske kronemynt fra den danske eller svenske, saa er saken klar. Men alle disse myntsorter er jo dog penge. Og penge er vel en realitet saa god som nogen, — hvad enten de er danske, norske eller svenske. Skal man gi en beskrivelse av alle de forskjellige pengesorter som forefindes i verden — og av dem som har forekommet nedgjennem tiderne, har man nok for mange dage.

Men skal man undersøke pengenes natur og betydning — og deres virkemaate, maa det jo i grunden være temmelig likegyldig hvordan de forskjellige individuelle pengesorter akkurat ser ut. Det er andre kjendemerker som da blir avgørende og væsentlige. Mister pengene derfor noget av sit virkelighetspræg?

Bruker man i det daglige liv ordet penge, foretar man i virkeligheten en abstraktion og en logisk analyse. Selve sprogbruken forutsætter en saadan analyse av fenomenene. Man forestiller sig noget som er utstyret med visse egenskaper eller væsentlige kjendetegn som kan være mer eller mindre klart oppfattet, — paa samme maate som ethvert virkelighetsbillede er det, — og som ethvert virkelighetsbillede med nødvendighet maa abstrahere fra en hel del egenskaper som i en bestemt forbindelse — ut fra et bestemt synspunkt — er uvæsentlige.

Mens den teoretiske behandling av en realitet — f. eks. den økonomiske — ikke kan undgaa at abstrahere fra det individuelle, kan derimot en virkelig videnskabelig behandling av det individuelle aldrig abstrahere fra det generelle. Man kan naturligvis skildre f. eks. en bestemt økonomisk kriseperiode som en rent historisk-økonomisk begivenhet. Men skal en saadan skildring ha virkelig videnskabelig værd, er det nødvendig at behandle den som et individuelt tilfælde indenfor en viss generel masse av fenomener. Det opnaar man selvfølgelig ikke ved at binde sammen en hel række individualtilfælder, — likesaalidt som man faar frem begrepet penge ved simpelthen at lægge et eksemplar av alle de forskjellige pengesorter som eksisterer og har eksisteret, sammen i en bunke.

Skulde man ta en del økonomer av den historiske skole paa ordet, maatte man næsten tro at de hadde fundet de økonomiske forhold i nutiden altfor litet komplicerte, og at de for yderligere at vanskeliggøre den eksakte forskningsmetode hadde foresat sig at begynde at hobe op historiske kjendsgjerninger som det vilde ta aarhundreder at faa samlet sammen. Naar dette var gjort, kunde man maaske gjøre sig haab om at den rene teori vilde bli saa overlæsset med kjendsgjerninger og detaljer at den gav fuldstændig op.

Til trods for at jeg er overbevist om at en saadan dom over historikerne, eller ialfald de virkelig videnskabelige historikere, aldeles ikke er beføiet, tror jeg nok at de ofte gjør sig skyldig i en sammenblanding av to vidt forskjellige ting. Det ene nemlig den interesse som selvfølgelig altid vil knytte sig til en historisk fremstilling — ogsaa av de økonomiske

forhold. Det andet den betydning denne historik har for teorien eller den eksakte forskning. Og at de ofte er tilbeielige til at overse den betydning den eksakte forskningsmetode har ogsaa for den historiske forskning, — for overhodet at faa sammenhængen og de store udviklingslinjer, — den logiske udviklingslinje. Og at endelig heller ikke den historiske forskning kan undvære den logiske analyse av begreperne. Jeg tror mange historikere overser at det er like forfeilet at samle og behandle økonomisk historie uten teoretiske forudsætninger som det vilde være at samle og bearbeide statistisk materiale uten den mest indgaaende kjendskap til statistikens teori og love. Og jeg tror nok dette fuldt ut erkjendes av alle betydeligere historiske videnskapsmænd,

Jeg tror imidlertid ogsaa at den rent psykologiske grund — eller om man vil: underbeviste grund til historismen er en helt anden end den at komplicere saken. Det vilde jo nemlig kun være tilfældet hvis utviklingen hadde gaat fra det mere komplicerte til det mindre komplicerte, alt-saa i den stik motsatte retning av den, den har. Jeg tror man snarere gir den rette karakteristik av historismen, — og ihvertfald er det det som for mig utvivlsomt gir den dens største betydning for den teoretiske forskning, naar man bedømmer den ut fra følgende synspunkt:

Den økonomiske virkelighet er til det yderste kompliceret og sammensat. Dog ikke mere end at den i et forholdsvis overskuelig tidsrum har utviklet sig fra de enkleste former som overhodet er mulig for en økonomisk virksomhet. Ved at fremstille de økonomiske fenomener historisk kan man altsaa følge dem i deres utvikling fra enkle, let overskuelige forhold til mere komplicerte.

Jeg tror imidlertid historismen er tilbøielig til at overse at for at kunne konstatere en sammenhæng i utviklingen, alt-saa det som man kunde kalde den vertikale sammenhæng i motsætning til den horizontale sammenhæng mellem de samtidige økonomiske kjendsgjerninger, — er det likesaa uundgaaelig i den historiske fremstilling som i en nutidsskildring — at foreta en logisk analyse. Det maa være et væsentlig punkt i den historiske fremstilling av den økonomiske utvikling at vise denne utviklings rent logiske side.

Forsaavidt den økonomiske historie falder sammen med en logisk analyse og den historiske utvikling med en logisk forenkling, kan man altsaa si at økonomiens historie er et led i den eksakte økonomiske forskning. Men den forenkling

den derved tilveiebringer er dog ikke tilstrækkelig til at tilveiebringe eller tilrettelægge forudsætningerne for den logiske evidente slutningsrække, selv om den kanske i ikke liten grad har bidraget til at fremhæve for den rene teori to punkter av eminent betydning, — det ene utviklingsprocessen, som igjen fører til en naturlig sonndring mellem statik og dynamik, — det andet: miliøets, — forholdenes Indflydelse.

Enkelte er maaske av den opfatning at det gjennem historismen i væsentlig grad har lykkedes at gjøre den økonomiske videnskap til en erfaringsvidenskap. Denne opfatning indeholder ihvertfald en overdrivelse. For det første kan man ikke erfare den logiske sammenhæng i den økonomiske verden. Men for det andet maa man vel snarere si at den historiske videnskaps hovedresultat for den økonomiske teori netop bør være en advarsel mot at fæste sig for stærkt eller ensidig ved de historiske erfaringer, netop paagrund av de to momenter som historismen har bidraget til at fremhæve, — evolutionen og miliøets betydning. Alt er under udvikling. Hvad der er erfaret under visse bestemte forhold vil under andre forhold, til andre tider og paa andre steder kunne ytre sig helt anderledes. Virkelig almengyldige slutninger kan kun opstilles gjennem en evident logisk bevisførsel.

Hvorledes kan der da overhodet under saadanne skiftende forhold opstilles almengyldige sætninger? Der har paa dette punkt gjort sig en meget væsentlig uklarhed gjældende. Den økonomiske teori bygger — siger man — paa helt andre forudsætninger end de uforanderlige fysiske og matematiske.

Ja — gjør den det? Er der i alt det foranderlige, levende liv ikke noget som er absolut og uforanderlig? Likesaa uforanderlig som matematiken. — Og for det andet: dette med de foranderlige økonomiske forhold, — med de mange individuelle forhold, — er det nogen i selve tingenes natur liggende — det vil si logisk nødvendighet? Likesaalidt som de mange individuelle forhold ophæver, men tværtom er en forutsætning for massefenomenet, — likesaalitt ophæver evolutionen de evig uforanderlige kræfter hvori denne evolution har sit utspring.

For at uttrykke forholdet helt koncist, kan man si at vistnok undergaar de økonomiske realiteter en utvikling hvis dimensjoner man faar et klart bilde av ved at sammenligne forskjellige tidsrum. Men denne utvikling er ikke nogen logisk nødvendighet. Der er ingen ting iveien for at tænke sig at f. eks. de nuværende økonomiske forhold — hvad

forøvrig guderne forbyde — kunde fortsætte uforandret gennem et længere tidsrum. Det gælder da for den økonomiske teori at udskille det som i disse statiske forhold er generelt og almindelig og den logiske sammenhæng mellem alle disse generelle forhold. Samtidig maa man ogsaa undersøge hvad det er for grundtræk, som karakteriserer den økonomiske udvikling, og hvorledes disse faktorer griper ind i den paa et givet tidspunkt bestaaende tilstand.

Jeg vil ikke dermed si at man — saadan som Clark — bør inddele den økonomiske teori i to hovedafsnit: den statiske og den dynamiske økonomi. Skal man — for at ta et ganske illustrerende eksempel undersøge de økonomiske kriser, gjælder det først og fremst at finde det som karakteriserer konjunktursvingningerne rent generelt, — eller om man vil: det gjælder at undersøge i hvilken utstrækning man her har at gøre med en gruppe fenomener som har visse karakteristiske grundtræk fælles. Først under forudsætning av at man har med et saadant generelt fenomen at gøre kan der være tale om en generel — eller om man foretrækker det: abstrakt — behandling av spørgsmaalet. En nærmere analyse av de økonomiske forhold som ligger tilgrund for konjunktur- og krisefenomenet vil da — efter den opfatning jeg har gjort gjældende i min behandling av dette spørgsmaal — tydelig vise at man her har at gøre med forhold av saavel statisk som dynamisk natur. Da nu samtidig, efter den opfatning jeg gør gjældende, disse forhold er av en saadan natur at de gør konjunkturproblemet til et helt centralt problem i behandlingen av penge- og omsætningsavsnittet i den økonomiske teori, saa følger derav at man ikke kan skille de statiske og dynamiske forhold helt ut fra hinanden. Paa en lignende maate forholder det sig ogsaa paa andre omraader av den økonomiske teori.

Nu er det vistnok ikke udelukket at man kan gøre helt evidente logiske slutninger ogsaa for det individuelle tilfælde. Jeg har allerede nævnt at indiciebeviset i almindelighed kun vil være et sandsynlighedsbevis, men at det ikke er udelukket at to kjendsgjærninger, hvorav ingen hver for sig er et bevis, tilsammen med fuldstændig matematisk eksakthet kan afgjøre spørgsmaalet skyldig eller ikke-skyldig. — Vanskeligere blir det derimot at forutsi hvordan forholdene i et bestemt individuelt tilfælde vil udvikle sig. Selv om man kjendte alle de faktorer som er tilstede — hvad man vel aldrig gør —, saa er der dog den mulighed tilbage at nye faktorer i det av-

gjørende øieblik kan dukke op og kuldaste alle forhaandsberegninger.

Den teoretiske økonomi maa — som enhver anden videnskap — abstrahere fra det individuelle, — hvilket ikke vil si andet end at den likesom statistikken maa fæste sig ved massefenomenet og det som i det enkelte er typisk for en række — i visse henseender — ensartede økonomiske kjendsgjæringer.

Den anvendte — det vil si den politiske — økonomi maa da i den utstrækning det er mulig — individualisere og efterforske i hvilken grad det individuelle særpræg modificerer det generelle. Hvad der til en viss grad falder sammen med at beregne den styrkegrad hvormed de mange forskjellige generelle faktorer gjør sig gjældende, — i hvilken grad de arbeider i samme retning, — og i hvilken grad de motarbeider eller ophæver hverandre. Det er nødvendig — for at drive økonomisk politik — med størst mulig grad av nøiagtighet at kunne veie de forskjellige momenter som gjør sig gjældende, — og som alle er av en viss generel natur, men som i de forskjellige tilfælder kan være blandet sammen i forskjellig styrkegrad. Saaledes vil f. eks. enhver valuta-politik nødvendigvis forutsætte en nøie avveien av de forskjellige faktorer som i øieblikket gjør sig gjældende. Og de fleste feil som er begaat i økonomisk politik skriver sig fra at man har tillagt enkelte faktorer for stor vekt. Hvad der naturligvis igjen ofte er den teoretiske økonomis skyld fordi den for ensidig har fæstet sig ved enkelte momenter, og dels ikke været opmerksom paa andre vigtige momenter, eller tillagt dem for liten betydning.

Der er ogsaa andre egenskaper ved tingene end det individuelle som den økonomiske videnskap kan — og maa abstrahere fra uten at den derfor ophører at være realistisk, og uten at den mister noget av sit virkelighetspræg. — De forskjellige maskiner og redskaper i produktionen har f. eks. ikke saa meget en individuel forskjellighet som de har — en teknisk forskjellighet. Dette rent tekniske i produktionen — som selvfølgelig har den allerstørste reelle betydning — maa den økonomiske teori helt bortse fra uten at den derfor i minste maate mister sit realistiske præg, — likesaalitt som tekniken blir mindre realistisk fordi den bortser fra tilbud og etterspørsel paa markedet, — hvad jo de økonomiske bedrifter ikke kan, naar de skal bedømme maskinen som økonomisk objekt.

Hvorledes kan da f. eks. et saa uendelig begrep som værdi bli egnet til — i likhet med de rent matematiske begreper og forestillinger at tjene som grundlag for en helt evident logisk bevisførsel? Rummer ikke dette begrep — jeg hadde nær sagt — alt mulig hvorom der overhodet kan diskuteres. Hvad er det som gjør den ene ting mere værdifuld, — mere attraaet end den andre? Hvad er det som overhodet har værdi for menneskene? — Ut av alt dette virvar fører tanken os ganske enkelt ind til det økonomiske spørsmåls kjerne ved at anlægge en maalestok paa begrepet som med en gang feier bort alle disse vanskeligheter som ikke betyr mere for den økonomiske videnskap end — la mig for eksempel si sjelens udødelighet.

Hvad blir der saa tilbake av begrepet værdi naar vi anvender dette økonomiske syn paa det? Det blir det nøkne faktum at hvert menneske har sin individuelle maalestok for tingene. At tingen er gjenstand for attraa eller begjær er ensbetydende med at den har værdi. Længer kan vel forenklingen ikke føres?

Jo, den kan. I en række tilfælder av den største betydning og rækkevidde nemlig saa langt at den tillater en fuldstændig logisk evidens som ikke staar tilbage for matematikens. Av den likefremme grund at problemet er av direkte matematisk karakter. Ikke saa at jeg dermed vil ha sagt at den økonomiske videnskap eller visse dele av den er eller er tjent med at bli betraktet som matematik. Men saa at der er problemer som enhver matematiker uten vanskelighet vil finde den fuldstændige løsning paa hvor andre uten saadanne matematiske forutsætninger staar usikre og famlende.

Saaledes kræver en sætning som denne: ikke al værdi er økonomisk værdi, en nærmere analyse av rent økonomisk karakter førend den kan egne sig for en matematisk analyse og slutningsrække. Sier man: de frie goder har værdi, men ikke økonomisk værdi, saa er det næste skridt: mellem de frie goder og de økonomisk værdifulde goder er der intet absolut motsætningsforhold, men en gradvis overgang som fører fra den høieste økonomiske værdi til nul — og videre endog til en negativ værdi. Denne sats er en helt ut økonomisk sats, — ingen matematisk. Men har man imidlertid først opstillet denne, vil enhver matematiker straks opdage at den økonomiske værdi er en matematisk funktion av kvantiteten, — tillikemed alle de betydningsfulde konsekvenser denne evidente sætning har for formuleringen av den økonomiske

værdi og prisdannelsen. Konsekvenser som for mange fagøkonomer længe har staaet nok saa dunkelt.

Hvis to jordeiere er naboer, og den ene sliter og slæper for føden, mens den anden sitter godt i det med mange arbeidsfolk og store indtægter, saa falder det ikke den fattige gaardmand ind at si: det skal sandelig jeg ogsaa gjøre. Jeg laaner penge i banken og leier arbeidsfolk, saa skal jeg nok tjene penger jeg ogsaa. Han vet selvfølgelig at de omkostninger som naboens store gods bærer, vilde hans lille gaardsbruk ikke kunne dække. Det er imidlertid umulig av denne erkjendelse alene at utlede loven om det avtagende utbytte. Først ved den næste sats: mellem den absolutte lønsomhet og den absolutte ulønsomhet ved anvendelse av arbeidskraft paa jorden er der intet absolut motsætningsforhold, men en gradvis overgang, — en sats som er av helt økonomisk karakter, — vil muligheten for en matematisk analyse av spørsmålet være tilstede. Men da vil ogsaa straks enhver matematiker opdage at den grad hvori utbyttet av arbeidet avtar, ved en ganske enkel matematisk transformation ogsaa kan anvendes paa virkningen av en gradvis forøkelse av jordens kvantitet, — en sætning som mange fagøkonomer endnu har vanskelig for at forstaa, — og at det samme ogsaa gjelder mellem de tre faktorer i produktionen, — arbeide, jord og kapital.

I den sontring jeg har opstillet mellem de generelle og de individuelle spørsmål ligger jo i virkeligheten ogsaa en besvarelse av det spørsmål, i hvilken grad eller hvorvidt man ved behandlingen av de økonomiske problemer kan bortse fra eller abstrahere fra den rent samfundsmæssige side ved spørsmålet. Jo mere individuelt det spørsmål er som man har at behandle desto mere gjør ogsaa miljøet, — og deriblandt ikke minst det rent samfundsmæssige miljø — sig gjældende. Dog i forskjellig grad i de forskjellige hovedavsnit av økonomien. Netop ut fra dette synspunkt er det man efter min opfatning faar den naturlige inndeling av den økonomiske teori. Økonomiens teori vil da naturlig falde i tre hovedafsnit: De almindelige eller generelle forutsætninger som gjelder al økonomisk virksomhet under alle samfundsformer, — dernæst de forhold som opstaar i et samfund hvor arbeidsdelingens og omsætningsprincip er herskende, — og tilsist de forhold som opstaar i og med de forskjellige eiendomsforhold i samfundet, altsaa de sociale spørsmål. I dette siste avsnit vil der altsaa være særlig anledning til at individualisere spørsmålet om det samfundsmæssige miljøes indgripen i de mere generelle regler.

Men det økonomiske synspunkt kan jo ikke bestemmes udelukkende negativt. Naar man ser bort fra de økonomiske tings individuelle egenskaper, — fra det tekniske, fra det samfundsmæssige, — det etiske o. s. v., — hvad blir der saa tilbage? — Hvad er det som karakteriserer menneskenes liv og deres handlinger som økonomiske? Hvad er det som gjør den virksomhet hvormed menneskene tilfredsstiller sine behov, til en økonomisk virksomhet? — Jeg maa tilstaa jeg betragter det som en væsentlig mangel ved den økonomiske teori at den ikke har formaadd at besvare dette grundspørsmaal i enhver videnskap paa en mere tilfredsstillende maate. Det skulde dog være en prøvesten for en eksakt videnskap at den kunde paa en viss maate avmærke sig selv og sit videnskabelige omraade. Jeg tror nok ogsaa at denne usikkerhet kan ha bidraget ikke saa litet til den metodologiske strid i den økonomiske virksomhet. — Økonomiens gjenstand er den økonomiske virksomhet. Men hvad er det som karakteriserer denne virksomhet som økonomisk? — Jeg tror vanskeligheten ved denne bestemmelse av den økonomiske videnskaps egentlige utgangspunkt ligger i den omstændighet at netop det som karakteriserer virksomheten, og gjør den til, virksomhet — netop derved ogsaa gjør den økonomisk. Virksomheten er økonomisk i og med at den er virksomhet. Det som er karakteristisk for virksomheten, er ogsaa det som er karakteristisk for det økonomiske. Det er først og fremst dens planmæssighet. Men det er ikke nok til at karakterisere hverken virksomheten eller det økonomiske. Der er meget som er planmæssig uten derfor at være økonomisk. En feltherre leder et felttog efter en bestemt plan. Det blir ikke derfor en økonomisk handling. — Hvad er det da ved virksomhetens planmæssighet som gjør den økonomisk? Ikke det at den har behovstilfredsstillelsen som sit maal. Det har jo ogsaa den planløse behovstilfredsstillelse. — Virksomheten tilsigter og tilveiebringer gjennom sin planmæssighet at den stadig vedligeholder og fornyer sig selv, — og den tilveiebringer derved en varig, — stadig og jevn tilfredsstillelse av behovene. Dette er etter min opfatning det økonomiske livsprincip, — dets kvintessens. Og jeg mener at dette vedlikeholdelsesprincip paa en maate gir os nøklen til forstaaelsen av en række meget betydningsfulde økonomiske fenomener. Dette maa vel at merke ikke forstaaes som om jeg i likhet med de klassiske nationaløkonomer mente at man kunde deducere alle økonomiens hemmeligheter utav nogen ganske faa love. De kjends-

gjerninger hvorav økonomiens sandheter skal kunne utledes er nok generelle, men de lar sig ikke erkjende uten gjennom en fuldstændig analyse av hele det økonomiske livs uendelige mangfoldighet.

Men hvad er det da som er grunden til at den teoretiske økonomi saa ofte har tat feil og fremkommet med teorier som senere har vist sig uholdbare for en nærmere kritikk, uagtet de gjennom et ofte ganske langt tidsrum har staatt som uangribelige sandheter? — Hvad kan grunden være til denne svakhet ved den eksakte forskning specielt paa det økonomiske livs omraade? — Maa man ikke heri se et bevis paa den eksakte forsknings utilstrækkelighet for det levende liv?

Jeg kunde fristes til at si — tvertimot, fordi alle disse feilslutninger i virkeligheten ikke skyldes andet end en ufuldkommen og ensidig analyse av den komplicerte økonomiske virksomhet. En ensidighet som ofte har sit utspring i en eller anden vulgarisme som falder for den første virkelig videnskabelige analyse. — Ofte indeholder denne ensidighet en kjerne av sandhet som kun trenger at suppleres. Men undertiden synes teorien ved en nærmere analyse at være en ren forvrængning av det virkelige forhold, — hvad der maaske hænger sammen med den av Knapp i „*Staatliche Theorie des Geldes*“ opstillede visdomsregel at en teori maa sættes paa spidsen, ellers er den værdiløs.

Ofte faar en saadan feilagtig teori sin betydning ved at den paa en maate driver tanken ind paa det rette spor. Og jo mere bestikkende teorien er forsvaret, desto større betydning faar den for den fuldkomne analyse. — Jeg vil ikke si at disse feilteorier skyldes manglende kjendskap til det økonomiske liv. Men jeg tror man maa si, at den omstændighet at teoretikerne har slaaet sig tilro med disse ufuldstændige teorier, for en væsentlig del skyldes manglende kontakt med det praktiske liv.

Under alle omstændigheter vil den eneste maate at komme disse feilteorier tillivs paa — være gjennom en eksakt analyse og slutningsrække at paavise feilene og opklare den virkelige sammenheng.

Jeg kan imidlertid tænke mig at nogen kan ville fremsætte det spørsmaal eller den stille indsigelse: Hvis man nu gjennomgaar den teoretiske økonomis resultater — og det er jo efter resultaterne man maa bedømme metoden —, er der da noget i dette som berettiger til at tale om tanken som den

nyskapende, — den aandsmagt som utvider grænserne for den menneskelige erkjendelse. Er ikke den teoretiske økonomis resultat vel magert for at retfærdiggjøre saa store ord?

Nuvel, jeg spør da: er det formeget at si at den økonomiske udvikling har skapt en ny verden? — Vistnok behersker vi med vor tanke ikke helt denne komplicerte økonomiske virkelighets verden. Og der er naturligvis endnu et langt skridt fra den teoretiske idé og til dens praktiske omformning til en økonomisk politik som betegner et absolut optimum av hvad der økonomisk lar sig opnaa. Men jeg tror det maa indrømmes at der er større chance for at vi skal naa dette maal end for at vi skal kunne komme helt tilbunds i det stof som de øvrige videnskaper behandler. Og saa langt er vi da ihvertfald kommet, at vi kan undgaa mange av de feil som en mindre logisk opfatning av fenomenene kan komme til at gjøre sig skyldig i.

Den økonomiske verden befinder sig for tiden i en forfærdelig krise. Der kjæmpes fra alle hold om magten. Arbejderne vil ha magten. Kapitalismen vil ha magten. Staterne har nylig kjæmpet en kamp paa liv og død om magten. — Staar vi som dyrker teorien undertiden fjernt fra livet, saa er det sandelig ofte livet som har fjernet sig fra sandheten. Menneskene søker magten istedetfor sandheten. Magten behersker livet, sandheten videnskaperne. Hvem har ret? — Jeg for min part tror paa sandheten. Menneskene maa søke sandheten. Det er den eneste redning — under alle forhold, men allermest nu. Menneskene maa søke tilbake til sandheten og la den faa herske over alt og alle. Magten er enslags personifikation av den menneskelige dumhet. — Og sandheten, det er — Sandheten det er — logiken, tænkeevnen, den skapende tanke, — fornuften.

HANDELSBALANCEN OG VALUTAEN.

AF JENS WARMING.

Ved den nylige Konkurrence om et statsvidenskabeligt Professorat var der en af Konkurrenterne, der talte om Valutaen. Han sagde derunder en Del om Betalingsbalancen, som jeg var ganske enig i; men pludselig slutter han med at sige, at Betalingsbalancen altsaa ikke har nogen videre Betydning, hvilket var den modsatte Konklusion af den, jeg vilde have gjort af Mandens egne Præmisser.

Jeg slutter heraf, at Striden om Handelsbalancen (Betalingsbalancen) overvejende er en Strid om Ord; der er paa begge Sider fornuftige Folk, der mener omtrent det samme, men udtrykker det forskelligt. I saadanne Tilfælde gælder det om ikke at uddybe Skellene. Jeg mindes endnu levende det Hovedindtryk af en Tragedie, jeg for over 20 Aar siden fik ved at læse en udførlig Fremstilling af den engelske Valutadiskussion i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, idet Praktikere og Teoretikere arbejdede sig mere og mere bort fra hinanden. Det begyndte med at Praktikerne gjorde nogle Fejl; saa kritiserede Teoretikerne dem paa en saa ensidig og overdreven Maade, at de reagerede og blev stædige; de skulde forsvare sig, finde paa Argumenter, og formulere deres Principer, og derved viklede de sig ind i en stigende Forvirring. Endnu den Dag i Dag er der Teoretikere, der hoverer over de Dumheder, Praktikerne den Gang gjorde, og jeg benægter ikke, at Teoretikerne i Hovedsagen havde Ret. Men jeg tror alligevel, at de havde en stor Del af Skylden; det maatte have været muligt at bygge Bro. Praktikerne har visse udmærkede Egenskaber, som Erhvervslivet ikke kan undvære, og derfor maa vi være varsomme i vor Kritik, at vi ikke bringer

dem ud af Ligevægt, og at vi ikke tvinger dem til at formulere Principer, som de selv under forandrede Forhold vilde være de første til at forlade, hvis de ikke netop var bleven formuleret, saa at det blev dem en Æressag at holde fast.

Ud fra disse Synspunkter har jeg i min Bog om Valutaspørgsmaalet bestræbt mig for at mægle, medens Kontorchef E. Cohn i sin Anmeldelse søger at trække Skellene op. I Virkeligheden er vi ikke langt fra hinanden i Opfattelsen af Handelsbalancen, men paa begge Fløje er der Overdrivere, der mener noget ganske forkert. Udenfor Hr. Cohn er der Folk, der i den Grad har faaet Doktrinerne om Handelsbalancen ringe Indflydelse i den gale Hals, at de siger, at god eller daarlig Høst er ligegyldig for Valutaen; og udenfor mig er der merkantilistiske Toldpolitikere eller Venner af Importregulering, der tror, at man kan forbedre Handelsbalancen uden at forbedre Sparebalancen. Men der er den Forskel, at medens jeg søger at give Vejledning til begge Sider, retter Hr. Cohn sin Kritik til den ene Side alene og bliver derved medskyldig i Karrikaturen af sit eget Standpunkt. Det gør naturligvis et friskere og klarere Indtryk, naar man saaledes trækker et enkelt Synspunkt stærkt op; min Kurs er tilsyneladende Zigzag, hvor Hr. Cohns er en ret Linie; men i Længden giver det Bagslag.

Der er den Forskel mellem os, at Hr. Cohn siger, at Krediten er større end Opsparingen, medens jeg siger, at Opsparingen er mindre end Krediten; den ene siger, at den daarlige Handelsbalance skyldes den overdrevne Kreditgiven, den anden den utilstrækkelige Opsparing. Det er nøjagtig det samme Misforhold, vi sigter til, men Læseren af Anmeldelsen maa faa det Indtryk, at der paa det Punkt er en dybgaende videnskabelig Meningsforskel. Hr. Cohn siger endogsaa, at jeg „behandler Valutavanskelighederne uden Hensyn til Kreditpolitiken“. Dette er saa meget mærkeligere, som det første Sted, jeg omtaler Handelsbalancen udførligt, er i et Kapitel, der hedder „Kredit-Inflation“. Jeg paapeger der (S. 45—50), at en overdreven Kreditgiven baade kan virke indadtil, direkte paa Priserne, og udadtil paa Handelsbalancen og derfra gennem Vekselkurserne paa Priserne, men at det sidste er det mest effektive. Det principielle Udgangspunkt er saaledes ganske det samme som Hr. Cohns, og jeg har ogsaa Grund til at tro, at Hr. Cohn er enig med mig i, at den overdrevne Kredit virker stærkere gennem Handelsbalancen end direkte indadtil.

Men saa sker der ganske vist det, at jeg i det følgende

taler om Overdisponering i Stedet for om overdreven Kreditgivning, og for den, der er vant til at gaa efter en rød Traad, er det naturligvis generende at skulle gaa efter en grøn Traad. Denne Sprogbrug foretrækker jeg af flere Grunde: Den Situation, at Priserne stiger, fordi der disponeres med mere end den løbende Købeevne, fremkommer ikke blot ved, at Bankerne bevilger for stor Kredit (om end dette er det vigtigste, se S. 45), men ogsaa ved at Folk selv disponerer over deres Indlaan; taler man om Kredit, har man umærkeligt og uden nogen egentlig Motiveren givet Bankerne hele Skylden. I 1919 fremkom Overdisponeringen i høj Grad ved at Folk hævede paa deres Bankkonto, og Bankerne var juridisk forpligtede til at skaffe Pengene, selv om der var Inflationsfare derved (S. 57, jfr. ogsaa en Bankdirektør-Udtalelse S. 107); det samme gælder i de periodiske gode Tider, hvor der breder sig en almindelig Optimisme, som man ikke kan gøre Bankerne eneansvarlige for. End mere gælder det i Perioder med Underdisponering, d. v. s. en Tilstand, hvor Forretningsmodet er saa lille, at man ikke tør disponere over hele den løbende Opsparing; Diskontoen er da som Regel lav, saa at man ikke kan give Bankerne Skylden for Depressionen. Ved Sprogbruken Over- og Underdisponering har man en Generalnævner, hvorved hele den sædvanlige Konjunkturperiode kan belyses, medens Ordet Kredit kun giver partiel Forklaring.

Yderligere har jeg undgaaet Ordet Kredit i denne Forbindelse, fordi flere Forfattere paa ret forvirrende Maade knytter Omtalen af Kreditens Svingninger til Formlerne om Kvantitets-Teorien, som om det primært var Mængden af Omsætningsmidler (Checks), der svingede. Det er selvfølgelig den reale Kredit-Bevilling, der svinger, og saa afpasses Mængden af Checks derefter, naar de planlagde Foretagender kommer i Gang. Ligeledes afpasses Mængden af Sedler derefter, og det er derfor ikke rammende, naar Hr. Cohn i sin Anmeldelse S. 404 siger, at den ugunstige Handelsbalance skyldes Seddeludstedelsen. Der kan være Tilfælde, hvor Sedlerne kommer først (se nedenfor om Landmandsbanken), men som Regel gaar det, som Prof. Axel Nielsen siger i Valutakonferencens Betænkning (S. 314) at Nationalbanken forsaavidt „ikke er Herre over, hvor mange Sedler der skal sættes i Omløb, forsaavidt som det stigende Prisniveau tager sin Oprindelse i en øget Bankkredit Maaneder forinden“.

Spørgsmaalet om Handelsbalancen og Krediten er en gammel Hvepserede, og nu er der tilmed gaaet Politik i det.

Man er vant til, at de, der tillægger Handelsbalancen Betydning, ikke regner tilstrækkeligt med Krediten, og saa har man straks Mistanke til denne Opfattelse. Naar man saa tilmed benytter en ny Sprogbrug, kan Folk ikke kende deres egen Teori igen. Men gaar det saadan med gamle Tanker i nye Klæder, hvordan skal det saa gaa med nye Tanker?

Selvfølgelig har Bankerne et stort Ansvar, og specielt Nationalbanken. Derfor siger jeg (S. 48), at det økonomiske Opsving bør bremses paa et tidligere Tidspunkt, og jeg angriber S. 62, 84 og 91 Nationalbanken for dens Holdning i 1919, 1923 og 1924. Men unægtelig i blidere Toner end sædvanlig fra anden Side; mit Formaal er ikke at sætte Skel, men at overbevise, og jeg vilde ikke tages til Indtægt for den ganske overdrevne Kritik af Nationalbanken.

Det vilde unægtelig været alvorligt, hvis den Klage var berettiget, at jeg havde skrevet en Valutabog uden at ænse Krediten. Derfor vil jeg endnu pege paa, at jeg belyser en Række Kredit-Problemer, der som Regel forsømmes netop af dem, der burde interessere sig mest for dem, fordi de er ivrige efter Kreditindskrænkning; ofte er disse nemlig saa sorgløse, at de ikke er naaet til at se disse Problemer. Saaledes om Forskellen mellem at anvende Kreditindskrænkning til Deflation eller til Fiksering; om Kreditindskrænkning bør rettes mod Varelagrene eller mod Byggevirksomheden, hvis man med de mindste Ofre vil naa det mest mulige; om Kreditindskrænkningens Virkning overfor Ind- og Udland; om Forskellen mellem Diskontoforhøjelse og andre Former for Kreditindskrænkning; om Forskellen mellem rettidig og urettidig Kredit i Udlandet m. m. Da jeg anser Kreditindskrænkning for den kostbareste Vej ud af Valutauføret, har jeg dog kun omtalt disse Problemer ganske kort.

Det havde ogsaa været alvorligt, hvis den Klage var berettiget, at jeg var „begyndt forfra paa bar Bund“. Ganske vist læser jeg ikke saa meget, som en Del af mine Kolleger, men dog noget, og vi bør ikke være ens. Nogle kan faa Udbytte selv ved hurtig Læsning, medens andre mere kritiske Naturer maa læse langsommere, fordi de vil være sikre paa, at det læste er rigtigt og har Rod i Virkeligheden, og fordi deres Tanker, naar det læste er utilfredsstillende, tager Udgangsbillet og begynder at tumle med at finde en bedre Løsning. Naar saa mange gale, nationaløkonomiske Teorier har kunnet holde sig i Aarevis, er det sikkert, fordi der er lovlig mange af de hurtige Læsere, og lovlig faa af de nøgterne,

der kræver fuld Overensstemmelse med Virkeligheden. Og de sidste har naturligvis sværere ved at give en letlæselig og klar Fremstilling, idet Virkeligheden er broget og mangfoldig; danner man sig en Teori og presser Kendsgerningerne paa Plads, selv om de strider mod Teorien, saa kan det jo sagtens være klart for den Læser, der ikke kender de virkelige Forhold; men den, der gør det, finder større Klarhed i en mere indviklet Teori, der ikke strider mod Livet.

Jeg vender saa tilbage til Spørgsmaalet om Handelsbalancen og Krediten. Det er mig ikke muligt at indse, at der er nogen videnskabelig Forskel mellem at sige at Krediten er større end Opsparingen eller Opsparingen mindre end Krediten, eller at Kreditindskrænkning er en mere videnskabelig Vej til en bedre Handelsbalance¹⁾ end Opsparing; tværtimod synes der ikke at behøves videnskabelig Bistand til at anvise en saa byrdefuld Vej som Kreditindskrænkning, men nok til at paavise, at der gives andre Udveje. Og der er stor praktisk og stor pædagogisk Forskel mellem de to Udryksmaader.

Det har været et Hovedformaal med min Bog at faa det danske Folk til at forstaa, at der er tre Veje at vælge i mellem, Opsparing, Kreditindskrænkning og Laan i Udlandet, og at det første er det bedste. Laan i Udlandet er en uhyggelig Udvej, og i de nærmeste Aar er det ikke sikkert, at man naarsomhelst kan laane. Og Kreditindskrænkning maa efter sin Natur være en midlertidig Udvej, og de, der holder mest derpaa, undervurderer Ondets Varighed²⁾; man kan ikke i Aarevis holde dansk Erhvervsliv nede paa et svagere Kapitalforbrug end Nabolandenes, uden at det reagerer paa en netop for Valutaen meget farlig Maade. Hvis vore Banker ikke er tilstrækkelig ernæret, enten ved indenlandsk Opsparing eller udenlandske Laan, men de ser et stærkt legitimt Behov for Kapital, saa vil de atter lade sig friste til at gaa til den yderste Grænse for den disponible Kapital, saa at tilstø-

¹⁾ Ogsaa hvis man tænker paa den rent indenlandske Virkning af en Underdisponering, synes det i Øjeblikket ligegyldigt, om Grunden til, at der ikke disponeres over hele Opsparingen er, at der disponeres svagt eller spares stærkt. Faktisk vil en pludselig stærk Underdisponering med det Maal at skabe et voldsomt Prisfald i nogle faa Maaneder dog lettest ske ved en Kreditindskrænkning, jfr. S. 111, Opsparingens Bevægelser kræver mere Tid.

²⁾ De Lande, der før Krigen var vant til at opspare tilstrækkeligt, kan snarere faa deres Valuta i Orden ved en kortvarig Kraftanstrengelse.

dende Omstændigheder fører os ud over Grænsen; og saa beror det paa Muligheden af udenlandske Laan og paa Guldreservernes Størrelse, om man kan holde sine Valutakurser. Hr. Cohn siger, at man maa afpasse sin Kredit- og Pengepolitik efter Sparsommeligheden, og dette er selvfølgelig rigtigt; men han ser ikke, hvilket uhyre Pres Bankerne er under. Derfor maa vi hjælpe Bankerne; det er bedre Pædagogik at give overkommelige Opgaver, som stimulerer, end at pege paa høje Ideal, som Folk føler sig afmægtige overfor. Og Bankerne selv bør henlede Statens Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at skaffe dem en bedre Ernæring.

I Længden staar Valget kun mellem to Veje, Opsparing eller udenlandske Laan, og saa længe vi ikke har faaet en fast Ordning i en af disse Retninger, er vi udsatte for stadige Forstyrrelser. Ligegyldigt hvad vi gør i Retning af Nedsækning, Minimumskurs, pludselig Reduktion af Seddelmængden, gradvis Deflation efter fast Plan osv., saa vil det vise sig, at Nissen flytter med; den nye Kronekurs bliver ligesaa svær at holde som den gamle — indtil vi faar vor Økonomi i Orden.

Rent abstrakt kan man naturligvis hævde, at Valutaen og vor almindelige Økonomi ikke har noget med hinanden at gøre, og at vi Tilhængere af Sparepolitiken derfor vil slaa to Fluier med et Smæk. Det er tænkeligt at ordne Valutaen uden at ordne Økonomien, bare ved Kreditindskrænkning; men det er ogsaa muligt at ordne Valutaen netop ved at ordne Økonomien, og det er bedre. To Fluier er nu en Gang mere end een, og desuden tror jeg altsaa ikke, at Valutafluier for Alvor er død, saalænge den blot er bedøvet ved Kreditindskrænkning.

Det er særlig i Danmark meget vanskeligt at arbejde for Sparsommelighed, saadan som Folkets Vaner¹⁾ nu en Gang er. Og derfor er det meget beklageligt, at Nationaløkonomerne ikke staar aldeles enige her, men at nogle udtaler sig meget valent om Sparsommeligheden (hvorved jeg især tænker paa en tvangsmæssig Opsparing gennem Skatter²⁾ og gennem Af-

¹⁾ Hvis vi vil være over Middel med Boliger, Hygiejne, Sociallovgivning, Kunstindustri, Telefoner, Elektricitet osv., maa vi være under Middel med Bordets Glæder m. m.

²⁾ Jeg benytter Lejligheden til at advare mod ganske naive Forestillinger om, at man ved Skatter paa f. Eks. 40 Mill. Kr. kan formindske Seddelmængden med 40 Mill. Kr. Rent bortset fra, at mange Skatter betales med Checks, er det usandsynligt, at den øjeblikkelige indenlandske Virkning paa Priser og Lønninger skulde være saa stor, at man kunde

drag). Ogsaa for den teoretiske Forstaaelse af, at Handelsbalancen beror paa Sparebalancen (d. v. s. Forholdet mellem Opsparing og Kapitalforbrug), vilde enige Nationaløkonomer være af stor Betydning; jeg har enkelte Opmuntringer med Folk, som det er lykkedes mig at overbevise, men de fleste synes det er soleklart, at man bare skal gaa løs paa Indførselen; naar der saa tilmed kommer Nationaløkonomer og forklarer, at dette med Handelsbalancen er ganske underordnet, saa tror de, at Nationaløkonomi er lutter Forvirring.

De politiske Betingelser for en tvangsmæssig Oparbejdelse af Opsparingen er i Virkeligheden saa gode, at Enighed blandt Nationaløkonomerne antagelig kunde have ført til et Resultat. Baade blandt Bønder og Borgere er der stor Forstaaelse af Opsparings Betydning, og angaaende ledende Socialdemokraters Syn paa Sagen har jeg nylig fra meget kyndig Side faaet den Oplysning, at de socialdemokratisk styrede Byer er mest ivrige for at afdrage Kommunens Gæld hurtigt; de har mest Interesse for at styrke Kommunens Finanser til kommende Op-gaver, og Byrden derved bæres mest af andre. Og et er i alt Fald givet: Staten faar ikke Bankerne til at gøre deres yderste i Retning af Kreditindskrænkning, før Staten selv gør sit yderste for at ophjælpe Sparsommeligheden. Saaledes som I ville, at Menneskene skulle være mod eder, saaledes skulle I være mod dem. Dette er ikke blot et Moralbud, men ogsaa et praktisk Raad.

Naar jeg foretrækker at omtale Handelsbalancens Betydning med Venlighed, er det dernæst ogsaa af pædagogiske Grunde. Naar Praktikerne rent umiddelbart ser, at Kursernes Svingninger ofte følger Handelsbalancens Svingninger, og at selv Teoretikerne maa ty til Handelsbalancen for at forklare en bestemt Maanedes gode eller daarlige Kurser, saa er det meget uklogt at svare ham: Det er ganske overfladisk at tillægge Handelsbalancen Betydning. Derved driver man ham kun i Armene paa de merkantilistiske Toldpolitikere. Nej man skal sige: Du har ganske Ret, men der er mere at sige om den Sag. Og saa maa man søge at faa ham til at forstaa, at Handelsbalancen beror paa Sparebalancen, og forstaa, hvorfor særligt den danske Handelsbalance er saa lumsk i sine Sving-

nøjes med færre Sedler til Løndbetalinger m. m. Seddelinddragelsen maatte derfor kombineres med særlige Foranstaltninger til Lønedsættelse (S. 102). Ellers virker Skatten mest gennem Forbrugsindskrænkning og Handelsbalancen, og det er fra dette Synspunkt, at jeg anbefaler den.

ninger. Jeg forstaa saa godt, at man irriteres over de naive Overdrivelser af Handelsbalancens Betydning, men man skal ikke gaa i den modsatte Grøft; Nationaløkonomerne har svækket deres Autoritet ved at være ensidige.

Handelsbalancen giver ogsaa bedre Tilknytning for Forklaring af Detaillerne. Den er som en Linse, hvorigennem mange Straaler rettes hen paa Valutaen; der er ogsaa Straaler, der gaar udenom Handelsbalancen, men der er endnu flere Straaler, der gaar udenom Krediten. Man kan ikke forklare alle Handelsbalancens Svingninger ud fra Kreditens, men de har alligevel Indflydelse paa Valutaen. God eller daarlign Høst virker paa Handelsbalancen og paa Kurserne, og det vilde dog være Skaberi at sige, at det var fordi Krediten ikke straks udvidedes eller indskrænktes tilsvarende; eller hvis der kommer Inflation ved at Ejerne af Indlaan selv disponerer derover, skulde man saa sige, at der var, fordi Bankerne ikke i Tide forstod, at de i den Anledning skulde indskrænke Krediten? Handelsbalancens Svingninger gavner eller skader, hvad enten de har den ene eller anden Oprindelse, og Nationalbankens Direktion maa nøje følge baade de Svingninger, som den selv har et vist Ansvar for, fordi de skyldes Krediten, og de andre Svingninger.

Lad os til Illustration se paa de Forhold, som i dette Efteraar har givet os god Handelsbalance og ret gode Kurser: Landbrugets gode Høst og gode Priser. Bygekporten, der dog maaske senere kræver Erstatning ved Majsimport eller mindre Flæskeeksport. Valutacentralens Restriktioner i Sommer, der en Tid vanskeliggjorde Køb paa Kredit; da de saa mildnede, kom der en Periode, hvor man paa nogle Omraader hverken skulde betale Sommerens Indkøb, fordi de betaltes straks, eller Efteraarets, fordi de skete paa Kredit. Første Stadium af den i Foraaret indledede Kreditindskrænkning (for saa vidt denne overhovedet har betydet ret meget); denne gaar nemmest overfor Lagrene af udenlandske Produkter, idet man her ikke volder Arbejdsløshed; kan man paa visse Omraader indskrænke Lagrene fra 200 til 150 Mill. Kr., saa forbedres Handelsbalancen i de Maaneder med i alt 50 Mill., men saa kan man heller ikke naa videre ad den Vej; yderligere Kreditindskrænkning maa rettes mod Produktionen og navnlig mod Bygge- og Anlægsvirksomheden, og det trykker man sig ved, da det vil medføre Arbejdsløshed.

Af disse fire Momenter har de to første intet direkte med Krediten at gøre; det tredje har intet med Handelsbalancen

at gøre, fordi der kun er Tale om Forskydning af Betalingstidspunktet; men de andre har det i høj Grad. — Jeg benytter Lejligheden til at advare mod den Optimisme, der straks er opstaaet af disse gode Maaneder; de fleste af de nævnte Momenter er af ganske midlertidig Art. Og naar man med Glæde noterer, at Valutakurserne nu er omtrent som for et Aar siden, saa glemmer mange, at de i Mellemtiden har været meget højere, og at dette endnu mærkes paa Priser og Lønninger; vor egen Produktion er endnu fordyret af de mellemiggende Begivenheder, medens Udlandets Konkurrenter straks har fuld Gavn af de lavere Kurser, jfr. de „Lommer“, jeg omtaler i min Bog S. 84.

Doktrinen om Handelsbalancens ringe Indflydelse træffes i flere Former. Cassels Variant har jeg omtalt i Bogen S. 87, og Hr. Cohns har jeg nu belyst. En tredje Variant gaar ud paa, at Handelsbalancen vel har foreløbig Betydning, men i Længden er Købekraftspariteten afgørende. Ja „Lommen“ var netop et Eksempel paa, at Priserne delvis sejrede over Kurserne. Men ofte er Handelsbalancen endnu stærkere, fordi den er en Realitet, der fremtvinger en ny Købekraftsparitet; Prisniveauet er noget nominelt, saa at man kan komme til Hvile hvorsomhelst.

De Forhold, der medfører, at Danmarks Handelsbalance svinger paa en særlig generende Maade har jeg omtalt S. 84, hvorfor jeg her vil illustrere Sagen fra et andet Synspunkt. Vi lærer i Statistikens Teori, at Middelfejlen paa en Differens er ligesaa stor som paa en Sum; eller mere populært: Den der har et Aktiv i Dollars og et Passiv i Mark, ser sin Formue svinge ligesaa meget, som den, der har de samme Beløb som Aktiver. Lad Dollarsbeløbet have en Værdi af 700 Kr., svingende mellem 630 og 770, medens Markbeløbet er værd 600 Kr., svingende mellem 540 og 630, altsaa i begge Fald 10 % til hver Side. Manden med to Aktiver ejer da 1300 Kr., svingende mellem 1170 og 1430 Kr., medens Manden med Aktiv og Passiv som Minimum ejer $630 \div 660 = \div 30$, og som Maksimum $770 \div 540 = 230$. Der er altsaa i begge Fald et Spillerum paa 260 Kr., hvilket er forholdsvis meget mere paa 100 Kr. end paa 1300 Kr. Tager vi endelig en tredje Mand, der har Aktiv og Passiv i samme Valuta, der ligeledes svinger 10 % til hver Side, da vil hans $700 \div 600$ Kr. kun svinge mellem 90 og 110.

Danmarks Handelsbalance fremkommer nu som en Differens, hvor Udførslen svinger i Agrarvaluta, Indførslen i Indu-

strivaluta; de fleste Varer udenfor Landbrugsvarer (Kul, Metaller, Tømmer, Industrivarer, industrielle Raastoffer m. m.) har trods alle Forskelligheder dog en vis fælles Prissvingning efter de almindelige Konjunkturperioder, medens Landbrugsvarer kun følger disse svagt og i Stedet har sine særlige Svingningsaarsager. Hertil kommer, at Danmarks Landbrugsudførsel i sig selv er en Differens, der afhænger af Priserne paa Udførslen af Smør, Flæsk osv. og paa Indførslen af Foderstoffer m. m. Endvidere har Danmark, som andre smaa Lande¹⁾, i det hele en forholdsvis stor Udenrigshandel, og paa Grund af vore billige Søforbindelser har den Cirkel, hvortil eller hvorfra specielle Konjunkturer kan udnyttes i Samhandel med Danmark, en lang Radius. Endelig kan peges paa vor Transit-handel.

Alt dette gør, at Danmark har en meget urolig Handelsbalance, medens f. Eks. Sverige paa flere Punkter er heldigere stillet. Handelen er forholdsvis mindre; store Dele af Ind- og Udførslen svinger i samme Valuta, idet Priserne paa Kul, Kobber m. m. og paa Tømmer, Jern m. m. begge er stærkt paavirkede af de periodiske Konjunkturer; de udførte Varer er mere rent svenske Produkter uden saa meget udenlandsk Raastof; og Eksporten af Tømmer og Jernmalm giver Sverige en god Handelsbalance, netop paa Tider, hvor Danmark har en daarlig, og hvor dette er mest generende, fordi Verdens Pengemarked er stramt. Sverige kan saa have andre Vanskeligheder, men som Helhed viser Statistiken, at Sverige har en bedre Handelsbalance, en efter Landets Størrelse stabilere Handelsbalance og en mere belejlig Sammenhæng mellem Handelsbalancens og Verdenskonjunkturernes Svingninger. Svenske Nationaløkonomer kan derfor fastholde Doktrinerne om Handelsbalancens ringe Indflydelse uden at støde saa stærkt an mod Kendsgerningerne. Men Danmarks Valutaautoriteter maa give Afkald paa at udlede Handelsbalancens Svingninger alene af Kreditens Svingninger; de maa interessere sig selvstændigt for disse lumske Svingninger og saa naturligvis søge at afpasse Krediten derefter, hvilket er noget ganske andet end at udlede alt af Krediten som positiv Aarsag. Derfor kritiserer jeg Nationalbankens Beretning for 1922—23, fordi den

¹⁾ Jo større Landet er, des mere maa man se paa Valutaforholdenes indenlandske Aarsager og Virkninger, medens det lille Land mere maa se paa Handelsbalancen. Der maa derfor advares mod ukritisk Import af nationaløkonomiske Teorier, være sig fra England eller Sverige eller andre Lande.

end ikke bagefter forstod, at i Danmark betyder gode Tider Vanskeligheder med Valutaen, som der kræves Forudseenhed, Fasthed og Smidighed for at imødegaa, samt gode Reserver.

I min Bog giver jeg flere Bidrag til en almindelig Krise-teori end man egentlig kan kræve af en Valutabog, og jeg undrer mig derfor over, at Hr. Cohn beklager, at jeg lader det staa hen, om Opsvinget i 1923 var et almindeligt Opsving eller Reaktionen mod Tysklands Forvirring; for Problemet om, hvad Nationalbanken i den Anledning burde gøre, havde dette jo mindre Betydning. Specielt klager Hr. Cohn over, at jeg ikke har omtalt Landmandsbankens Rekonstruktion. Jeg har dog lige nævnt den, men benytter gerne Anledningen til at sige lidt mere, navnlig fordi mange synes at tillægge den lovlig stor Betydning; sommetider er man fristet til at spørge Folk, om de gode Tider i 1923 da skyldes Landmandsbankkatastrofen. Faktisk steg Seddelmængden stærkt i September og lidt i Oktober 1922; i de følgende Maaneder sank den atter, saa at den ultimo Februar 1923 var 448 Mill. mod 424 i August 1922, altsaa en Stigning paa et halvt Aar paa 24 Mill. Kr. I de tilsvarende Maaneder 1921—22 og 1923—24 beholdt vi sank den 40 Mill. Kr. og steg 1 Mill. Efter hvad der oplyses fra sagkyndig Side, skyldes denne Stigning navnlig den ængstelige Overførelse af Penge fra Landmandsbanken til andre Banker og Sparekasser, hvortil benyttedes Sedler, og man maa sikkert bebrejde Nationalbanken, at den ikke fulgte disse Sedler paa deres Vandringer og sørgede for at faa Modtagerne til at aflevere dem, inden de havde skabt Inflation. Selve Rekonstruktionen kan man se fra tre Synspunkter, idet Statens m. fl.s Medvirkning kunde betyde Garanti, Virkemidler og Gave. Hvad Garantien angaar, cirkulerer der naive Forestillinger om, at Staten af Nationalbanken laante 40 Mill. Kr. i Sedler for dermed at indbetale sit Garantibeløb; selvfølgelig er det sket ved Overførsler, og jeg gaar ud fra, at Landmandsbankens direkte Gæld til Nationalbanken sank tilsvarende; herfra kan der ikke være kommet nogen Inflation. Hvad Virkemidlerne angaar, kan man sammenligne den rekonstruerede Bank enten med en standset Bank eller med en normalt fortsættende Bank. I Forhold til en standset Bank er det klart, at den rekonstruerede betød større Trang til Virkemidler og derfor Fare for Inflation, men i Virkeligheden kun fordi den standsede Bank betød Standsning af meget andet; da de fleste dog i Realiteten er enig om, at Hjælpen var nødvendig, og da dens Udeblivelse maaske havde voldt saadanne Ulykker, at man netop

havde søgt Redning i Inflation, skal dette Tilfælde ikke omtales nærmere. I Forhold til en normalt fortsættende Bank er den rekonstruerede Bank derimod en tam Bank, der baade af sin Kreditorer og ved egen Forsigtighed føres til neddæmpet Virksomhed, altsaa nærmest Deflation. Hvad endelig angaar Gaven til de Indskydere, der ellers havde mistet nogle Procent af deres Penge, da er dette selvfølgelig et Skridt i den gale Retning, naar der ellers er Tale om at presse Forbruget ved Skatter; men der var sikkert ikke andet at gøre. — Gaar man længere tilbage, kan man pege paa selve Tabene paa Transatlantisk m. m., der selvfølgelig har svækket vor hele Økonomi og dermed skadet Valutaen; de daværende store Statslaan i Udlandet har dog hjulpet til at skaffe den udenlandske Valuta, der behøvedes til at dække disse udenlandske Tab, og i de følgende Aar bedredes Valutakurserne snarest hurtigere end Priser og Lønninger kunde følge med; havde Statslaanenes Provenu ikke delvis været optaget paa den Maade, og havde de været lige saa store, selv om Landmandsbanken ikke havde ivret for at laane, var vi sikkert naaet videre med Kurserne, man havde ogsaa faaet mere Arbejdsløshed. Til Hovedtabene kom saa de accessoriske Tab, fordi Banken — nu med Støtte af Nationalbanken — kunde holde det gaaende, saa at der ikke realiseredes i Tide, og de daarlige Selskabers Personale ikke indskrænkedes, og der udbetaltes Udbytte, som ikke var tjent, osv. Og endelig kom der Mistillid i Udlandet. — Alt i alt har Landmandsbankkatastrofen maaske skadet mere ved at svække Deflationen før 1922 end ved at forøge Inflationen derefter.

Som Helhed har det været mig en Beroligelse, at Hr. Cohn trods sin gode Vilje kun har fundet een alvorlig Realitetsfejl i min Bog, nemlig at jeg ikke har ænsset Krediten, hvad jeg altsaa netop har. Der er næppe nogen, der har udtalt sig udførligere om det indviklede Valutaspørgsmaal, som ikke har gjort sig skyldig i en eller anden Tanketorsk, og naar ens Resultater er saa afvigende fra de sædvanlige som mine, er der naturligvis en vis Risiko. Beroligelsen er dog kun foreløbig; det er jo muligt, at en endnu mere kyndig og endnu mere kritisk Læser med god Tid alligevel kan finde alvorlige Tankefejl; gør nogen det, vil de gøre mig en Tjeneste ved at meddele mig det, privat eller offentlig.

Endnu tre Enkeltheder i Anmeldelsen ønsker jeg at omtale. Hr. Cohn tvivler om, at Inflation er kapitalskabende. Jeg har motiveret min Opfattelse saa udførligt (og har allerede i

1911 fremsat den i „Arbejdsløn og Rente“), saa at jeg kun skal tilføje, at jeg nylig har set paalidelige Vidnesbyrd om, at den tyske Industri i høj Grad har faaet sine Anlæg udvidet og moderniseret i den sidste Inflationsperiode. Problemet har været drøftet i Sverige, hvor Wicksell slutter sig til Opfattelsen. Jeg føler mig tryk for, at denne Teori vil sejre, og at man en Gang vil indse, at en virkelig Forstaaelse af mange af disse Problemer kun faas derudfra, og at Inflationens Magt navnlig beror derpaa. Her er virkelig noget, der egner sig til at være rød Traad. Jeg paakalder da mine nationaløkonomiske Kollegers Bistand til at faa Teorien prøvet, og faa den saa fyldig belyst, at Skeptikerne kan overbevises, og faa Betingelserne for dens Gyldighed fastsat. — Noget andet er Dommen om Inflationen; den dermed følgende Uretfærdighed og Demoralisation opvejer som Regel dens gavnlige Virkninger for Kapitaldannelsen. Men man bør ikke lade sin Erkendelse af et faktisk Forhold hindre af sin Antipati derimod.

Om Importregulering har Hr. Cohn fundet to Sætninger, hvoraf den ene gaar imod Regulering, medens den anden er for. Den sidste (S. 51) lyder imidlertid i sin Helhed saaledes: „Om man tør give en Valuta-Central en saadan Myndighed, er naturligvis et andet Spørgsmaal; det bliver jo faktisk en total Importregulering, hvor enhver Vares Import enten forbydes eller begrænses, og de, der har faaet et Parti Varer igennem Skærsilden, kan let faa urimelig Fordel deraf“. Hr. Cohn har kun citeret de her fremhævede Ord, der unægtelig giver en anden Mening.

S. 404—05 siger Hr. Cohn, at fremmede Penge vender sig mod fremmede Varer. Det er netop hvad jeg siger S. 123, men med en Begrænsning, der motiverer den paaklagede Sætning S. 117.

November 1924.

BOGANMELDELSER.

J. WILCKE: **Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III i Tidsrummet 1625—1670.** 318 S. Numismatisk Forenings Forlag, København 1924. I Kommission hos G. E. C. Gad.

Forf. lægger Hovedvægten paa Møntvæsenets tekniske Side, men kaster dog ogsaa en Del Strejfllys over forskellige økonomiske Spørgsmaal.

Første Afsnit er en Oversigt over Møntforholdene fra 1588 til 1625. I dette savner man meget en kort Beskrivelse af Møntfoden. For overhovedet at faa lidt Overblik over de Mønter, der prægedes, og deres indbyrdes Værdiforhold, maa man sammenholde forskellige Steder og kan endda være fristet til at søge andre Kilder.

Har man imidlertid skaffet sig et saadant Overblik, giver de næste Afsnit en god Fremstilling af Møntvæsenets Udvikling i Aarene 1625 til 1670; især hjælper de forskellige Tabeller, saaledes navnlig de paa Side 266 og 270, til at skabe Oversigt.

Forf. skildrer, hvorledes man i 1625 havde faaet følgende Ordning: Af een Mark kølnsk Sølv, der var 233,8 g fint Sølv, udmøntede man $9\frac{1}{7}$ Daler (Speciedaleren). En Daler kom saaledes til at indeholde 25,6 g fint Sølv. Daleren deltes igen i 6 Mark à 16 Skilling (♁). Deltagelsen i 30-Aars Krigen bevirkede imidlertid, at man udmøntede ringere 6 og 2 ♁'s Stykker, end man havde fastsat i 1625. 6 ♁'s Stykkerne udmøntedes saaledes, at en Daler i disse Mønter kun indeholdt 22,1 g fint Sølv; 2 ♁'s Stykkerne var en Del ringere. Af daarlig Smaamønt udmøntedes der ialt 137,000 Daler.

Forf. viser nu, hvorledes dette førte til Opgæld paa den undervægtige Mønt. Opgælden, som er Forskellen mellem den nominelle Værdi og Kursværdien, beregner Forf. ved Hjælp af gamle Regnskaber, idet der for det af ham behandlede Tidsrum ikke findes eller ikke er opbevaret Kursnoteringer paa

Hamborg. Opgælden var 4 ρ paa Daleren, saaledes at een Daler toges for 100 ρ , i Stedet for 96 ρ paa Daleren. I denne Forbindelse kan nævnes, at Forf. ganske rigtigt gør opmærksom paa, at Prægning af undervægtig Smaamønt ikke bevirker, at den falder i Værdi, dog forudsat, at der ikke udmyntes mere, end der er Brug for som Skillelønt, og at der desuden er nok af en større Mønt, der gaar som Hovedlønt. Den første af disse Forudsætninger slog ikke til i dette Tidsrum, men derimod den sidste, idet vi havde Daleren, hvoraf der omtrent i hele det af Bogen behandlede Tidsafsnit fandt en Ret betydelig Udmøntning Sted.

For at raade Bod paa den i Aarene 1625 til 1629 stedfundne Udmøntning af daarlig Smaamønt reducerede man i sidstnævnte Aar dens nominelle Værdi og bestemte samtidigt, at Smaamønt skulde udmøntes efter samme Finhed som Daleren, hvorfor Kongen tabte Indtægten af sit Møntregal og dermed ogsaa Interesse for Prægning af Smaamønt.

Svenskerkrigen giver igen Stødet til Prægning af undervægtig Mønt. Man udmøntede 2 og 1 Marker saaledes, at en Daler i Mark kun kom til at indeholde 19,8 g fint Sølv mod 25,6 g i Speciedaleren. Desuden udmøntedes 4 og 2 ρ 's Stykker af endnu ringere Finhed. Da der fandt en stor Udmøntning Sted af Marker og Skillinger var Resultatet en Opgæld paa 12 ρ for Markens Vedkommende og endnu mere for Skillingsmønten, hvorfor man i 1648 igen reducerede Mark- og Skillingsmønternes nominelle Værdi.

Efter denne Reform kom man ind paa at præge 4 og 2 Marks Stykker, kaldet Kronen eller Sletdaleren og Halvkronen. En Daler i disse Mønter indeholdt 22,4 g fint Sølv. Desuden udmøntede man 4 og 2 ρ 's Stykker af en noget ringere Finhed. Disse Prægningsforhold holdt sig op til 1671 og fremkaldte kun en Opgæld paa 2 til 4 ρ .

Det her gengivne er nogle af de væsentligste Træk af Møntvæsenet i Tiden 1625 til 1670, som Forf. kommer ind paa, men desuden er der givet en meget detailleret Beskrivelse af mange af de til Møntvæsenet i Relation kommende Forhold. Denne Beskrivelse viser, at Forfatteren har lagt et meget stort Arbejde i Bogen, men samtidigt gør de mange Detaljer, at det er ret vanskeligt at skaffe sig Oversigt over Indholdet.

Som ovenfor nævnt har Forf. lagt mest Vægt paa at beskrive Møntvæsenets tekniske Side og med Undtagelse af Beskrivelsen af Smaamønternes Opgæld overfor Daleren, er det som Regel kun Strejflys, der er kastet over de økonomiske

Forhold, der staar i nær Forbindelse med Møntvæsenet; man savner en sammenhængende Beskrivelse af alle disse Forhold. Og hvor interessant havde det ikke været at sammenligne den Tids Inflation, thi det er egentlig dette en Møntforringelse er, med Nutidens for at se, hvad Virkninger Inflationen den Gang havde.

Derfor vil man, hvis man ser som Økonom paa Bogen, blive skuffet over kun at faa en Del Antydninger, men ikke et Helhedsbillede, hvorimod man, dersom man blot ønsker en Beskrivelse og Udredning af de faktiske Møntforhold, her vil finde en udtømmende Behandling.

Gustav Ole Bech.

L. TH. ARNSKOV: **Den nye amerikanske Indvandringslov.** Med historiske og statistiske Oplysninger om Indvandringen til Amerika. Nyt Nordisk Forlag 1924. 96 S.

Fuldmægtig L. Th. Arnskov har i et lille Skrift om „Den nye amerikanske Indvandringslov“ samlet en Række Artikler (tidligere offentliggjort i Udenrigsministeriets Tidsskrift) bygget paa Forf.s Iagttagelser og Studium under hans Virksomhed som Vicekonsul i New York, Hovedindfaldsporten for den europæiske Indvandring til de Forenede Stater.

Det fuldstændige Brud med den traditionelle Indvandringspolitik, der karakteriserer de to „Kvotabegrænsnings“-Love af 1921 og 1924 er vel nok den vigtigste Begivenhed i de Forenede Staters Historie (Borgerkrigen ikke fraregnet). Den nye Politiks Gennemførelse vil faa afgørende Betydning ikke alene for den fremtidige økonomiske, sociale og kulturelle Udvikling i Amerika, men ogsaa for adskillige europæiske Lande. Selv om Indvandringsbegrænsningen vel ikke rammer Danmark og de andre nordiske Lande saa stærkt som Sydeuropa — og da ganske særligt Italien — har vi dog ogsaa herhjemme al Grund til at følge den nye amerikanske Politik og dens Virkninger med Opmærksomhed. Som Forf. fremhæver: Man kan sikkert gaa ud fra, at de Retningslinjer, der har præget de sidste Aars Lovgivning i alt væsentligt vil blive bestemmende i Fremtiden. Man kan da lige saa godt en Gang for alle gøre sig klart, at nogen Ændring i den nye Politik indenfor en overskuelig Aarrække er det urimeligt at vente sig. At denne Politik er baseret udelukkende paa Amerikas egne Fornødenheder og ikke

paa de europæiske Landes Ønsker eller Behov er naturligvis beklageligt, men ikke til at undre sig over.

Fuldmægtig Arnskovs Bog giver en kortfattet Redegørelse for den hidtidige Udvikling af Indvandringen til de Forenede Stater og for de Motiver (økonomiske, sociale og kulturelle), der har faaet det amerikanske Folk til at bryde med de aarhundredgamle Traditioner om Indvandringens Frihed og de Forenede Stater som Tilflugtsstedet for et ubegrænset Antal af Europas undertrykte. Hovedpladsen indtages af en udførlig Fremstilling af de forskellige Bestemmelser i de nye Love, hvad der giver Bogen Værdi som praktisk Vejleder for danske Udvandrere, og af forskellig Indvandringsstatistik.

Skal der rettes en Indvending mod det lille Skrift (der iøvrigt naturligvis ikke prætenderer at være altomfattende) maa det være, at Forf. i noget rigelig Grad synes at have øst af en enkelt Kilde (The National Industrial Conference Board's Beretning), som næppe paa Forhaand tør antages at være absolut upartisk og hvis Oplysninger ikke altid synes at være behandlet med den fornødne Kritik. Saaledes fremhæves det (S. 82), at Antallet af „fremmedfødte, som er optaget af indtægtgivende Virksomhed, er noget over deres forholdsmæssige Antal af den hele Befolkning“. Sammenholder man de Tal, hvorpaa denne Bemærkning er bygget, med nogle andre paa S. 89, hvoraf det fremgaar, at Indvandrerne Aldersfordeling er langt gunstigere end de indfødtes, og regner man endvidere med, at Procentantallet af Mænd er højest blandt de fremmedfødte, synes der at være liden Anledning til at opholde sig herved. — Paa S. 13 findes (uden Kommentar) gengivet en Udtalelse i den ovenfor omtalte Beretning, hvorefter Indvandrerne af „den gamle Type“ i politisk Henseende er „demokratiske og har en Tradition, der svarer til den i Amerika. Den nye Indvandring stammer derimod fra Lande med mere autokratiske Synspunkter . . .“ — Naar man husker, at den første Kategori omfatter adskillige Millioner fra Kejserdømmets Tyskland og den anden et lignende Antal Millioner fra Italien, synes denne Generalisering unægtelig noget problematisk! — Paa S. 95 henvises der (ligeledes uden Kommentar) til en Oplysning hos en amerikansk Forfatter, hvorefter der i Amerika lever „15 % af alle Danske“. — Udtrykket „Danske“ maa dog her være brugt i en noget ejendommelig Betydning, idet det nævnte Tal ikke alene indbefatter Personer født i Danmark og Børn født i de Forenede Stater med dansk Fader og Moder, men ogsaa Børn, af hvis Forældre blot en er dansk!

Bogens to sidste Kapitler indeholder en interessant Redegørelse for Kvotalovenes hidtidige Virkninger og for Indvandrerne Stilling paa Arbejdsmarkedet.

Det vilde være ønskeligt, om Forf. ved en senere Lejlighed kunde give en udførligere Fremstilling af de store økonomiske, kulturelle og sociale Problemer, der er knyttet til Indvandningsbegrænsning og Amerikanisering og som i det hele er altfor lidt behandlet herhjemme, selv om Søren Hansens Studier (se Nat. Tidsskr. 1924 S. 157—171) har berørt en enkelt Side deraf.

Finn T. B. Friis.

J. R. BELLERBY: **Control of credit** as a remedy for unemployment. 120 S. P. S. King & Son, London 1923.

I denne Studie, der er offentliggjort af „The international association of unemployment“, søger Forf. ved en Gennemgang af navnlig de senere Aars omfattende økonomiske Litteratur om Konjunkturbevægelser („Business cycles“) og Arbejdsløshed at finde en Hovedlinje, hvorom en Flerhed af de mere betydelende Økonomer samler sig; han har fundet et saadant fælles Synspunkt i den Indflydelse, der tillægges Kreditpolitikken paa Op- og Nedgangen i Erhvervslivet og dermed paa Arbejdsløshedens Omfang.

Den anvendte Metode er morsom, ogsaa fordi Forf. har formet sin Fremstilling som et undertiden ordret Referat af de forskellige Økonomers Udtalelser og Betragtninger. Bogen bliver herved en med stor Behændighed fremstillet Mosaik, som sammenholdes af Forf.s ledsagende Bemærkninger paa en saa overlegen og kyndig Maade, at der fremkommer et saare skarpt Billede.

Det der paavises er dette, at Prisbevægelsernes Op og Ned for Industrien medfører saadanne Tab i de nedadgaende Tider, som ikke opvejes af Fordelene i Prisstigningstider, og at i hvert Fald Nedgangstidernes Arbejdsløshed er et økonomisk og socialt Onde af et saadant Omfang og saa stærkt forgrenet, at der ikke paa langt nær gives nogen Modvægt derimod i Opgangstidernes gode Beskæftigelse. Opgaven maa følgelig blive den at søge disse Bølgebevægelser udjævnede, og da de fremkommer som Følge af stigende og faldende Priser, maa den for Undgaaelse af Arbejdsløshedsondet praktisk foreliggende Opgave blive saa vidt muligt at holde Prisniveauet

konstant. En saadan Stabilisering af Prisniveauet lader sig gennemføre ved en forstandig og nøje forberedt Anvendelse af Diskontoen, saaledes at navnlig Prisstigningen standses saa tidligt som muligt, for at undgaa den Reaktion, der altid følger den overdrevne Prisbevægelse opad.

Forf. udvikler saa langt vor mangelfulde Statistik muliggør det, at en Prisstigning, der fortsættes ud over det Tidspunkt, hvor al ledig Arbejdskraft er taget i Brug og den forhaandenværende Kapitaltilgang er beslaglagt, kun som rimeligt er, er af det onde, er Inflation, der siden skal styrte sammen. Thi medens Prisopgangen har den Virkning at sætte Hjulene igang og forøge Beskæftigelse og Produktion er det jo klart, at naar Arbejderne er i Arbejde og Hjulene gaar, kan en yderligere Prisstigning ikke betyde nogen forøget Produktion, men alene medfører en Kamp om Fordelingen af Udbyttet, og indebærer som nævnt den store Risiko for Sammenbrudet og den med dette følgende Arbejdsløshed. Det forekommer Anmelderen meget vigtigt stærkt at fremhæve denne Sammenhæng mellem Prisstigningen og Omfanget af Beskæftigelse og Produktion, fordi der herved gives en Antydning af en rationel Bedømmelse af Inflationens Virkninger, i Modsætning til de almindeligt forekommende Talemaader om Prisstigningens kapitaldannende Evne og Arbejdernes Interesse i det jævnt stigende Prisniveau m. v. Ved at følge Forf.s Anvisninger paa dette Omraade maatte det være muligt at tilvejebringe saadanne rent praktiske Kriteria, som kunde give Seddel-Banken Anvisning paa, naar en Bevægelse opad eller nedad i dens Diskonto var paakrævet, og det maa formentlig ogsaa fra dette Udgangspunkt være muligt at prøve en nøjere Analyse og baade Inflationens og Deflationens reelle Virkninger. E. C.

ERNST MATÉRN: **Apoteksrørelsens økonomi.** En undersökning af de danska apotekens ekonomiska förhållanden. 34 Sider. Stockholm 1923.

Til Brug for en Undersøgelse over Apotekernæringens Økonomi har Forf. faaet Adgang til det Materiale, der foreligger her i Landet i Form af Apotekernes lovpligtige Regnskabsindberetninger til Sundhedsstyrelsen. Forf. har fundet dette Materiale saa værdifuldt, at han har villet offentliggøre Redegørelsen herfor selvstændigt. Efter at have inddelt Apotekerne i Grupper efter Størrelsen af deres Omsætning, idet

Apoteker i København, i Øernes og Jyllands Købstæder og Landdistrikter behandles hver for sig, undersøger han, hvilke Procenter de forskellige Udgiftsposter, Renter, Vareforbrug, Lønninger, Husleje m. v., etc., samt Nettogevinsten udgør af Omsætningsbeløbet. Endvidere undersøges Omsætningens Fordeling paa Haandkøb og Receptur og Anlægskapitalens Forhold til Omsætningen. Oplysningerne om Driftsudgifterne vedrører kun Apotekerne med personligt Privilegium, idet de salgbare Apoteker — hvis samlede Omsætning nærmer sig Halvdelen af Omsætningen for alle Apoteker tilsammen — kun er pligtige at opgive Bruttoindtægten.

Undersøgelsen, der omhandler Aarene 1913 og 1917, danner en noget udførligere Fortsættelse af den i Medicinalkommissionens Betænkning V offentliggjorte Bearbejdelse af de tilsvarende Indberetninger for 1895 og 1907, og der er Grund til at være Forf. taknemlig, fordi han for de nævnte senere Aar har fremdraget og bearbejdet dette udmærkede, men lidet udnyttede Materiale til Oplysning om Apotekernes økonomiske Forhold, et Emne som ogsaa her i Landet kan paa-regne betydelig Interesse.

C. Fl. Steenstrup.

ROBERT WEYRAUCH: **Die Technik.** Deutsche Verlagsanstalt. Stuttgart 1922. 280 S.

Medens de økonomiske Love under bestemte Forudsætninger har deres almindelige Gyldighed, maa man huske, at en Del af disse Forudsætninger stadig ændrer sig, ligesom nogle økonomiske Love er opstillet paa Basis af Forudsætninger, der faktisk er forkerte. Økonomien falder i to Dele: 1) i Værdilære, der svarer til Psykologien og 2) i Læren om den økonomiske Mekanik, der svarer til Fysiologien, og hvori vi gennemgaar den materielle Basis for Værdierne, f. Eks. Realkapitalen og dens Sammensætning, Læren om increasing og decreasing return, om Arbejdets Natur og Sammensætning og om Produktionsvilkårene.

Denne sidste Afdeling er naturligvis stærkt forsømt, fordi den bl. a. forudsætter Kendskab til Teknik. Det er blevet sagt, at Ricardos Jordrentelære vilde være bleven en anden, hvis han havde kendt moderne Agronomi. Postulatet om increasing og decreasing return faar en ganske anden Udform-

ning, naar man har vort Aarhundredes Erfaring in mente; kort sagt, skal Økonomien hæves ud over det skolaske Stadium, maa den forbindes med Kendskab til den Teknik, vi anvender.

Dr. Weyrauch har forsøgt at give en Bog, hvori Økonomi og Teknik forbindes og deres Vekselvirkning paavises. Han undersøger Teknikens Historie og Arbejdets Udvikling under den skiftende Teknik, analyserer Teknikens Begreb, Midler og Maal, opstiller, hvorledes det saakaldte økonomiske Princip indenfor Tekniken og hvorledes denne igen ændrer Arbejdsbetingelserne. Ved et Eksempel fra en Række Maskiner viser han, hvor mange Arbejdere der til de forskellige Tider skal til for at lave samme Vare, men opstiller ogsaa overfor Optimisterne Paastanden om, at det ikke er paa alle Gebeter, at vi har forøget vor Produktivitet til det hundreddobbelte, men paa altfor mange Punkter ikke engang til det dobbelte. Man lærer i Bogen, hvorledes vi stadig forsøger at forøge Virkegraden af Maskinerne, hvorledes vi gennemfører Regelen om, at en Vare ikke skal veje mere end højst nødvendig, man faar noget at vide om Materialprøver, om hvorledes Arbejdsdeling virkelig ser ud.

Man faar en god Definition af Forskellen mellem Haandværk og Industri, naar Forf. hævder, at Haandværkets Arbejdsmetode er Resultatet af mange Generationers tilfældige Erfaringer og derfor konservativ, medens Industriens er Resultatet af videnskabelig Efterforskning og Eksperimentering og derfor revolutionær.

Bogen slutter med en Række mindre værdifulde Afhandlinger om Forholdet mellem Teknik og de forskellige Videnskaber samt Kunst; sidste Kapitel er igen værd at læse: Forholdet mellem Teknik og Kultur, hvor Forf. siger, at et Folks Kultur er afhængig af den Maade, hvorpaa det forstaar at anvende Civilisationens Goder til sin intellektuelle Forædlelse. Han indrømmer, at Kultur er mulig uden udviklet Teknik, men han mener ganske vist, at til Kultur hører der Behov. For at Tekniken skulde blive til virkelig Rod for en Kulturudvikling, maatte vor Tids tekniske Livsstrøm forene sig med den intellektuelle og etiske Kulturfunktion; vor Tids Teknik staar paa den mekaniske Naturopfattelses Grund. Forf. kommer dog til det Resultat, at Teknik er Vejen til Kultur, selv om den ikke falder sammen med denne.

En Række Skemaer ledsager Bogen, hvori Forf. paa de forskelligste Omraader af Produktionen giver Teknikens Udvikling, paa samme Maade som man laver Kongerækker.

For Økonomer anbefales Bogen særlig: Uden Kendskab til moderne Teknik vil vor Lære om Produktionens Betingelser blive falsk, hvor rigtigt og logisk man end forsøger at tænke.

Dr. L. V. Birck.

JULIUS HIRSCH: **Die deutsche Währungsfrage.** 92 S. Gustav Fischer. Jena 1924.

Grundlaget for dette Skrift er et Foredrag holdt i den videnskabelige Klub i Kieler-Institutet für Weltwirtschaft und Seeverkehr, og Skriftet er Nr. 9 i Rækken af disse Foredragsafhandlinger. Paa sin knappe Plads giver det — med de officielle Dokumenter som Bilag — en overordentlig instruktiv Redegørelse for hvad der hændte Marken fra 1920 til og med Rentebanken. To Ting bliver mere end andre tilbage i ens Erindring: Rigsbankens Uvilje til at stabilisere Marken saa længe Handelsbalancen var ugunstig, og den Diskontopolitik, der „for at skaane Erhvervslivet“, muliggør det — som Forf. viser det — for en Mand, der laaner Mark hos Rigsbanken paa 3 Maaneder og derfor f. Eks. $\frac{1}{1}$ 1922 køber 100000 \$, i Løbet af Tiden til $\frac{30}{5}$ 1923 at have tjent 346496 \$, alene ved en stadig Gentagelse af denne Laaneforretning.

Forf., der er „Staatssekretær z. D.“ og som saadan har staaet Begivenhederne nær, synes endnu under Indtrykket af den uhyre Nervebelastning, Markfaldet maa have været. Der kommer derved over hans Stil, saa klar og mandig den iøvrigt er, en Skælven, som uvilkaarligt griber Læseren af disse korte Kapitler om et Sammenbrud, hvis Mage, alt taget i Betragtning, ikke er set, og som — det viser Rentebankordningen — kunde have været undgaaet, hvis ikke Praktikerne havde løbsk med Handelsbalance-Teorien mellem Tænderne og Rigsbanken holdt en Diskonto, der „for at skaane Erhvervslivet“ bragte store Dele af det tyske Folk til Tiggerstaven.

E. C.

MODTAGNE BØGER.

Juridisk og Statsvidenskabelig Stat. 500 S. V. Richters Forlag. København 1923.

Af de 500 Sider optages ca. 70 Sider af den af Fuldmægtigene Grønvold og Toftegaard udarbejdede Fortegnelse over 409 nulevende statsvidenskabelige Kandidater. Biografierne er korte, men det væsentlige synes at være kommet med og Balancen mellem større og mindre Berømt heder vel gennemført. Man savner maaske supplerende biografiske Oplysninger for de i sidste Aargang optagne Personer, der var afgaaede ved Døden, da Materialet til den ny Udgave samledes ind. Men iøvrigt er der kun Grund til at være tilfreds med, at en ny Udgave har kunnet udkomme.

E. MØRUP: Erfaringer om Udbyttedeling. 108 Sider. O. Lohse. København. 1924.

Bogen, der har et anbefalende Forord af Prof. Westergaard, har sit Tyngdepunkt i den Redegørelse for en Udbyttedeling, som Firmaet Fog & Mørup har praktiseret siden 1918, og hvori det væsentlige synes at være, at det Funktionærerne tilkommende Udbytte ikke udbetales, men indgaar paa en Udbyttekonto, der forrentes sammen med Firmaets egen i Forretningen indestaaende Kapital. Det lille Skrift er paa een Gang præget af megen Varme og af en rolig Nøgternhed og læses med Interesse.

Sygekasseloven af 1921. Haandbog for Bestyrelser af Sygekasser m. fl. 4. Udgave. Udgivet af Sygekasseinspektoratet. 344 S. København 1924.

De sociale Love af 6. Maj 1921 (den ændrede Sygekasselov, Loven om Ændring af Fattiglovens § 63. og Inva-

lidedforsikringsloven) har som bekendt paalagt Sygekasseinstitutionen meget udvidede sociale Opgaver, hvilket har medført betydelige Ændringer i Sygekassernes Virkemaade. I denne Anledning har Sygekasseinspektoratet taget Initiativ til at udsende den her foreliggende 4. Udgave af Haandbog for Bestyrelser af Sygekasser. Bogen giver Vejledning med Hensyn til Anvendelsen og Forstaaelsen af Sygekasselovgivningens enkelte Bestemmelser og gør desuden Rede for de foreliggende Afgørelser, truffet af Indenrigsministeriet, og for Sygekasseinspektoratets Praksis og er som Følge heraf af Værdi for socialt interesserede udenfor selve Sygekassernes Kreds.

-
- E. Mackeprang*: Afsnit af Statistikens Teori. I. Antropometri. 171 S. G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn 1923.
- Povl Drachmann*: Danmark—Norge. 23 S. Den nye Tids Forlag. Kbhvn. 1923.
- Axel Linvald*: Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807. I. Bind. Styrelsen og dens Mænd. Økonomisk og social Politik. 478 S. G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn. 1923.
- Jul. Lassen og Henry Ussing*: Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. I. Gave, Køb og Bytte. 422 S. G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn. 1923.
- Dansk Forsikrings-Aarbog 1923*. 20. Aarg. 278 S. Assurance-tidendes Forlag. Kbhvn. 1923.
- Jakob E. Lange*: Socialøkonomi. 3. Udgave. 121 S. Gyldendalske Boghandel. Kbhvn. 1924. (1. Udg. anmeldt i Aargang 1909, S. 274).
- Chr. Thorsen*: Forsikringslæren i Hovedtræk. 2. Udg. 344 S. G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn. 1924. (1. Udg. anmeldt i Aarg. 1914, S. 619, og 1915, S. 71).
- Hjalmar Harolds*: Den moderna folkrepresentationens udvikling. 140 S. C. W. K. Gleerup. Lund 1924.
- C. F. Heerfordt*: Et nyt Europa. Om Middel og Vej til Samarbejde og politisk Fred i vor Verdensdel. Et Diskussionsgrundlag. 150 S. V. Thanning & Appel. Kbhvn. 1924.
- J. Oudegeest*: Die Socialgesetzgebung. 106 S. Internationaler Gewerkschaftsbund. Amsterdam 1924. Pris Kr. 2,50.
- Thv. Aarum*: Læren om Samfundets Økonomi. I. Teoretisk Socialøkonomik. 467 S. Kristiania 1924.
- Fr. Johannsen*: Ud af Valutakrisen. 14 S. Kbhvn. 1924.
-

NOTITSER

I.

Engros-Pristallet for 1923.

Ifølge The Statist's Pristal (Fortsættelse af Sauerbecks Pristal) var Prisniveauet for 1923: 129, mod 131 for 1922, 155 for 1921, 251 for 1920 (Kulminationsaaret) og 85 for 1913, jfr. nedenstaaende Oversigt, hvis Tal angiver Niveauet i Forhold til Gennemsnittet af Aarene 1866—77:

The Statist's (Sauerbecks) Pristal:

1912.....	85	1918.....	192
1913.....	85	1919.....	206
1914.....	85	1920.....	251
1915.....	108	1921.....	155
1916.....	136	1922.....	131
1917.....	175	1923.....	129
Januar 1924....	132.2	Juli 1924....	124.8
Februar —	131.9	August —	125.0
Marts —	132.7	Septbr. —	127.8
April —	134.0	Oktober —	127.7
Maj —	132.2	Novbr. —	132.4
Juni —	127.9	Decbr. —	133.2

Bevægelsen for Aaret 1923 viser et Minimum ved Aarets Midte og en Stigning ved Aarets Udgang, der falder sammen med den nedadgaaende Bevægelse, der var i £'s Værdi overfor \$.

II.

Tyske Frihandelstendenser.

Fra „Vereinigung der sozial- und wirtschaftswissenschaftlichen Hochschullehrer“ har Redaktionen modtaget nedenstaaende i September 1924 udsendte Udtalelse med Anmodning om Offentliggørelse:

Die neue Wirtschaftsstruktur Deutschlands, die Auswirkung des Londoner Abkommens und wesentliche Änderungen in der Gruppierung der Kräfte am Weltmarkt haben Deutschland vor eine von Grund auf neue handelspolitische Lage gestellt. Die unterzeichneten Vertreter der Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, unter ihnen eine Anzahl Gelehrte, die die Grundgedanken der deutschen Handelspolitik vor dem Kriege verteidigt haben, machen insbesondere mit allem Nachdruck darauf aufmerksam, dass Deutschland unter den heutigen Verhältnissen gezwungen ist, namentlich auch zwecks Rationalisierung seiner Landwirtschaft und Industrie sich die Vorteile des weltwirtschaftlichen Güteraustausches zu eigen zu machen. Sie vermögen daher Industrie- und Agrarzölle nur soweit zu billigen, als sie unentbehrliches und erfolgversprechendes Mittel für eine freiheitlichere Gestaltung des internationalen Verkehrs bedeuten. Eine künstliche Verteuerung der Lebenshaltung durch wirtschaftspolitische Massnahmen ist in Deutschland der Gegenwart besonders bedenklich. Der schwierigen Lage der deutschen Landwirtschaft muss mit geeigneten Mitteln entgegengewirkt werden; durch bloße Fortsetzung des vorkriegszeitlichen Zollschatzes würde sie nicht entscheidend gebessert, eher verschlimmert werden.

Udtalelsen er underskrevet af saa godt som alle Tysklands Nationaløkonomer og aftrykkes her som et ganske betydningsfuldt Tidernes Tegn.

NATIONALØKONOMISK FORENINGS GENERALFORSAMLING.

Tirsdag den 4. November 1924 afholdt Foreningen sin
aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaldirektør Koefoed, aflagde Regnskabet
for Aaret 1923, der udviste en

Kassebeholdning ved Aarets Begyndelse paa	3449 Kr. 69 Øre
Indtægten i Aarets Løb var	5713 — 72 —
Ialt....	9163 Kr. 41 Øre
Udgiften i Aarets Løb var.....	4369 — 12 —
hvoraf bl. a. Underskud ved Tidsskriftet	
652 Kr. 44 Øre	

Saaledes at Aaret sluttede med en Kasse-
beholdning paa 4794 Kr. 29 Øre

Foreningens Status er saaledes i Aarets Løb forbedret
med 1344 Kr. 60 Øre, medens Tidsskriftets Underskud, der
for 1922 var bragt ned til 156 Kr. 17 Øre, for 1923 er
steget til 652 Kr. 44 Øre paa Grund af, at Omfanget af Aar-
gangen igen er blevet noget udvidet.

Efter Forelæggelsen af Regnskabet meddelte Formanden
at Nationaløkonomisk Forenings Fond ved Udgangen af Regn-
skabsaaret 1923 bestod af Kr. 46000 i Stats- og Kreditfor-
eningsobligationer og Kr. 1166.56 kontant. Renteindtægten i
Aarets Løb havde været Kr. 1802.74, hvoraf efter Afholdelse
af Forvaltningsudgifter der statutmæssigt var henlagt Kr. 874.33
til Forøgelse af Kapitalkontoen.

Medens Fondens Midler forvaltes af Sparekassen for Kjø-
benhavn og Omegns Forvaltningsafdeling, og Spørgsmaalet om
Revision af Fondens Regnskab saaledes ikke foreligger, er
Foreningens øvrige Regnskab for Aaret 1923 revideret af Di-

rektør Winkel Smith, der under 31. Oktober 1924 har forsynet Regnskabet for 1923 med følgende Paategning:

Jeg har gennemgaaet Regnskabet og de vedlagte Bilag og intet fundet imod Regnskabet at erindre. Ligeledes har jeg konstateret Tilstedeværelsen af Kassebeholdningen pr. ^{31/12} 1923.

Kjøbenhavn, den 31. Oktober 1924.

Winkel Smith.

Da ingen havde noget at bemærke til Regnskabet gik man over til Valg af to nye Medlemmer til Bestyrelsen i Stedet for de to efter Tur afgaaende, nemlig Bankdirektør Etatsraad Fr. Nørgaard og Departementschef Adolph Jensen. Sidstnævnte genvalgtes, og i Stedet for Etatsraad Nørgaard, der ifølge Lovene ikke kunde genvælges, nyvalgtes Fuldmægtig H. Koed.

Hermed sluttede Generalforsamlingen.

LOVE

for

NATIONALØKONOMISK FORENING

af 9. November 1915.

(Revision af Lovene af 12. Novbr. 1872, jfr. Nationaløk. Tidsskrift, I, S. 89—90).

§ 1.

Nationaløkonomisk Forenings Formaal er dels Foreningsmøder til Afholdelse af Foredrag og Diskussioner om nationaløkonomiske Spørgsmaal, dels Udgivelse af et nationaløkonomisk Tidsskrift og af selvstændige Skrifter til Belysning af sociale og økonomiske Emner.

§ 2.

Enhver uberygtet Mand eller Kvinde over 18 Aar kan blive Medlem af Foreningen ved Henvendelse til Bestyrelsen. Nægter denne Optagelsen, kan Sagen ved et Medlem forelægges den nærmest følgende Generalforsamling, der da afgør Spørgsmaalet.

§ 3.

Den øverste Magt i Foreningens Anliggender er hos Generalforsamlingen, der har den lovgivende Myndighed, vælger Bestyrelsen, og for hvem Regnskabet forelægges til Godkendelse. Den ordentlige Generalforsamling skal Bestyrelsen sammenkalde ved hvert Vinterhalvaars Slutning. Desuden indkaldes overordentlige Generalforsamlinger, naar Bestyrelsen ønsker det, eller det forlanges af mindst 15 af Foreningens Medlemmer.

§ 4.

Bestyrelsen bestaar af 7 Medlemmer, valgte paa 3 Aar ad Gangen.

Formanden vælges særskilt. De øvrige Medlemmer afgaar med 2 ad Gangen, saaledes at den ene af dem først i et følgende Aar kan genvælges. De første 2 Aar sker Afgangen efter Lodtrækning. Bestyrelsen ansætter en Sekretær.

§ 5.

Bestyrelsen fastsætter Tid, Sted og Forhandlingsemner for Møderne, der afholdes i Vinterhalvaaret, ordentligvis een Gang maanedlig. Den varetager endvidere Udgivelsen af Tidsskriftet og ansætter dets Redaktør. Endelig forestaar den Udgivelsen af de i § 1 nævnte Særskrifter. De Spørgsmaal, disse skal behandle, og de dermed forbundne Undersøgelser fastsættes efter Samraad med Bestyrelsen af et Udvalg, som tillige vælger den eller dem, hvem det egentlige Arbejde skal overdrages. Udvalget nedsættes af Bestyrelsen for en nærmere bestemt Funktionstid og bestaar af højst 7 af Foreningens Medlemmer i eller udenfor Bestyrelsen, hvilke kan supplere sig ved Tilkaldelse af sagkyndige, ogsaa udenfor Foreningen, efter de vekslende Opgaver.

NATIONALØKONOMISK FORENING.

MEDLEMSLISTE

December 1924.

MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget. — MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MFK = Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. — MVS = Medlem af Videnskabernes Selskab. — En Stjerne (*) foran Navnet betyder, at Vedkommende er Medlem af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse.

Æresmedlemmer:

Falbe Hansen, V., Dr. jur., Konferensraad, Direktør i Forsikringselskabet „Danmark“.

Westergaard, Harald, Professor, Dr. polit.

Medlemmer:

Åhman, Else Giøe, Toldassistent.
Abrahamsen, Axel, Grosserer.
Aggesø, H. Lund, stud. polit.
Ahlmann-Olsen, K., Kaptajn.
Amdrup, V. M., Sparekassedirektør.
Amsinck, Johs., Kontorchef i Københavns Sparekasse.
Andersen, Axel, Fuldmægtig under Kbhs Magistrat.
Andersen, C. F., Skibsmægler.
Andersen, C. L., cand. polit.
Andersen, Ferd., Grosserer.

Andersen, G., Bankier.
Andersen, N. P., Direktør, Lektor.
Andersen, P. O. A., Departementschef, Statsgældsdirektør.
Andersen, R. G., Direktør.
Anderskov, C., Overtoldinspektør.
Angelo, A., Direktør.
Arendrup, G., Kontorchef i Erhvervsministeriet.
Asmussen, J., Grosserer.
Atlung, K., Kontorchef.
Axt, P., Grosserer.

- Bache, C.*, Kammerherre, Stiftamtsmand. Aalborg.
- Bang, Axel*, Overretssagfører.
- Bang, F. D.*, Toldinspektør. Aarhus.
- Bang, N.*, Direktør.
- Bang, Nina*, f. *Ellinger*, Undervisningsminister. ML.
- Barlyng, H.*, Kæmnerfuldm. Viborg.
- Bay, J. L.*, Grosserer.
- Bech, Gustav*, cand. polit.
- Bech, J.*, Fuldm. i Finansminist.
- Bendix, Adam B.*, Kontorist.
- Bendix, Georg S.*, Grosserer.
- Benzon, Aa., v.*, Prokurist.
- Benzon, Alfred*, Apoteker.
- Berg, C. J.*, cand. polit., aut. Revisor.
- Berg, Leif*, stud. polit.
- Berg, V.*, Direktør i „Bikuben“.
- Berg, Vilh. C.*, Direktør.
- Berlin, Knud*, Prof. Dr. jur.
- Berner, J. A.*, Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
- Bertelsen, E.*, Kontorchef.
- Berthelsen, S.*, Godsinspektør.
- Bierbum, R. P. C.*, Bankdirektør. Holbæk.
- Bing, Kaj*, Ingeniør.
- Bing, Otto*, Overretssagfører.
- Birck, L. V.*, Dr. polit., Professor.
- Birger-Christensen, E.*, Vexellerer.
- Birkmose, A.*, Kontorchef i Arbejderforsikringsraadet.
- Birkmose, Harriet*, Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.
- Bjarne, H.*, Kontorchef i Finansministeriet.
- Bjørling, E. G.*, Fuldmægtig i Arbejderforsikringsraadet.
- Black, Clara*, cand. mag.
- Bloch, Kay*, Grosserer.
- Bohn, Axel*, Fuldmægtig i Skatte-departementet.
- Boldsen, F. C.*, Direktør.
- Bonde, C. N.*, Sekretær i Stat. Dept.
- Bondesen, S. V.*, cand. polit.
- Bonnevie, A. E.*, cand. polit., kgl. Pakhusforvalter.
- Borberg, W.*, Kontorchef i Udenrigsministeriet.
- Borch, Oscar*, Direktør.
- Boserup, H. W.*, Direktør.
- Brahe-Christensen, L.*, Kontorchef.
- Bramsen, Eigil*, Direktør.
- Bramsnæs, C. V.*, Finansminister. ML.
- Breuner, Ove*, Revisor.
- Brock, Henrik*, Grosserer.
- Brock, Jørgen*, cand. jur. & polit., Kontorchef i Diskontobanken.
- Brosted, C.*, Direktør.
- Brorson-Christensen, H.*, Fuldmægtig.
- Bruun-Rasmussen, P.*, cand. polit., Fm. i Invalideforsikringsretten.
- Bryning, Sven*, Depotchef.
- Budtz, Otto*, Ingeniør.
- Buhl, Vilh.*, Skattedirektør.
- Busck-Nielsen, G.*, thv. Departementschef.
- Bülów, Edvard*, Direktør.
- Bülów, F. v.*, cand. polit.
- Bülów, Frits*, Højesteretssagfører.
- Byrdal, V.*, Overretssagfører.
- Bützow, O.*, Vexellerer.
- Bøgebjerg, E.*, cand. polit.
- Bagh-Nielsen, Frede*, stud. polit.
- Børresen, Johs. E.*, Belysningsdirektør.
- Bottern, L. J., Winchell*, Konsul.
- Christensen, Emma*, Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
- Christensen, H. Krøyer*, Grosserer.
- Christensen, M.*, Bankfuldmægtig.
- Christensen, Ulf*, Direktør.
- Christoffersen, M.*, cand. polit., Sekretær i Ø. K.
- Clan, J.*, Kammerherre.
- Clausen, C. C.*, Bankdirektør.
- Clausen, V.*, Ingeniør.

Cock-Clausen, Harald, cand. polit.
Sekt. i Industriraadet.
Cohn, Einar, Kontorchef i Statistisk
Departement.
Cohn, Frantz, Grosserer.
Cohn, Harald, Fabrikant.
Collstop, A., Grosserer.

Dahlgaard, B., Kontorchef. MF.
Dalgaard, K., cand. polit.
Dalgas-Rasmussen, Fr., cand. polit.
Fm. i Udenrigsmin.
Dalhoff, J., Departementschef i Er-
hvervsministeriet.
Dam G., cand. polit., Afdelingschef
i Arbejderforsikringsraadet.
Damm, E., Bankdirektør.
Daniel, H., Kontorchef i Sygekasse-
inspektoratet.
Daugaard-Jensen, J., Direktør for
Styrelsen af Kolonierne i Grønland.
Dessau, Benny, Direktør.
Dige, Einar, stud. polit.
Drachmann, Poul, cand. polit. Re-
daktør. MF.
Dreyer, B., Direktør.
Drucker, Robert, Grosserer.
Dyrberg, L., Malermester.

Ehlers, A., Direktør.
Ehrenreich-Hansen, N. J., Fuldmæg-
tig i Erhvervsministeriet.
Eigtved, V., Grosserer. Medlem af
Grosserer-Societetets Komité.
Einfeldt, Robert, Sekretær.
Elberling, V., Fuldmægtig i Statistisk
Departement.
Ellbrecht, A. G., Kontorchef i Ge-
neraldirektor. for Postvæsenet.
Elsass, Ludvig, Direktør.
Enevold-Sørensen, K., cand. polit.
Engell, W., Dr., Ingeniør.
Erhard Petersen, Axel, Slotsforvalter,
Arkitekt.

Erichsen, Aa., Grosserer.
Erslev, R., Driftsinspektør.
Eskild H., Kontorchef.
Essen, H. v., Bankdirektør.
Estrup, L., cand. polit., Redaktør.

Falbe-Hansen, V., Overretssagfører.
Falkesgaard, J., cand. jur., Kontor-
chef.
Fasting, L. V., Kontorchef.
Faurholt, O. P., Bankassistent.
Fisker, J., Fabrikant.
Foss, Alex., Ingeniør.
Frandsen, M. F., Ingeniør.
Friis, E., Prokurist.
Friis-Skotte, J., Trafikminister. MF.
Frørup, Holger, Prokurist.
Funder, Sparekasseassistent.

Gad, Poul, stud. polit.
Gamborg, V. E., Forsikringsdirek-
tør. MF.
Gammelgaard, Hj., cand. polit.,
Kontorchef.
Gammeltoft, C., Direktør.
Gammeltoft, C., Konferensraad.
Garde, Axel, Direktør.
Gjessing, Aa., Dir. i Kbh's Hypotek-
forening.
Gjessing, H., Grosserer.
Gjessing, Kirsten, cand. polit., Fa-
brikinspektør.
Gloerfelt-Tårp, B., cand. polit., Kon-
torchef.
Gloerfelt-Tårp, Sigrd, Frue.
Glückstadt, Hans-Jørgen, stud. polit.
Godske-Nielsen, Bankdirektør.
Godske-Nielsen, O., Ekspeditionsse-
kretær i Marineministeriet.
Goldschmidt, A., Grosserer.
Goldschmidt, Valdemar, Bankier.
Gormsen, Joh., Direktør.
Gosch, G. J., Grosserer.

- Graae, Erik*, Underdirektør i Kjøbenhavns Sparekasse.
Gran, Rigmor, cand. polit.
Gredsted, M., Kontorchef i Telegrafdirektoratet.
Green, H., Nationalbankdirektør.
Greisen, A. C. P., Toldkasserer.
Gries, H. K., Sparekassebogholder.
Groes-Petersen, N. C., Grosserer.
Groth, K. V., Toldkontrollør.
Groth, Poul, Grosserer.
Græssler, Herbert, stud. polit.
Grønvold, P. R., cand. polit., Fuldmægtig i Tolddepartementet.
Gyring, J. N., Sparekassedirektør.
Göthgen, L. C. W., Kontorchef.

Hage, C., fhv. Minister.
Hage, H., Direktør.
Hagemann, E. S., Ingeniør.
Hagen, Gunnar Kühnel, Sekr., cand. polit.
Hammerich, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Hansen, A. B. C., Direktør.
Hansen, Adolph, Kontorchef i Privatbanken.
Hansen, Enrico E., stud. polit.
Hansen, Frederik, Grosserer.
Hansen, H. J., stud. polit.
Hansen, Hannibal, Overretssagfører.
Hansen, Henning, cand. polit., Assistent.
Hansen, J. A., Formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforb. ML. MB.
Hansen, J. S., Grosserer.
Hansen, Johan, Generalkonsul.
Hansen, Karl, Th., Kontorchef.
Hansen, M., Direktør.
Hansen, Meta, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Hansen, N. J., cand. polit.

Hansen, Niels, Fuldmægtig i Landsoverskatteraadet.
Hansen, S. V., Fuldmægtig i Marineministeriet.
Hansen, Stig, stud. polit.
Hansen, Vilh., Etatsraad, Direktør i „Hafnia“.
Hansen, Vilh., Kontorchef.
Harboe, E., Højesteretssagfører.
Harhoff, Poul, Underdirektør i Landmandsbanken.
Harreschou, Vald., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Hartogsohn, Siegfried, cand. polit.
Hartvig, S., Direktør.
Hartz, G. E., Kontorchef i Industriraadet.
Hassing, V., Direktør.
Hassing Jørgensen, J.
Hedebøl, Peder, Borgmester.
Heilbuth, H., Direktør.
Helper, A., Fm. i Erhvervsministeriet.
Helsted, V., Direktør i Landbrugsministeriet.
Hemmingsen, P., Fuldm. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Henius, Hugo, Kontorchef.
Henriksen, Victor, Kontorchef.
Henriques, C. O., Vexellerer.
Henriques, Ellis, Overretssagfører.
Henriques, J., cand. jur.
Henriques, Otto, Vexellerer.
Henriques, Walter, Bankier.
Hentzen, C., Overingeniør.
Herforth, Knud, Overretssagfører.
Hermann, Ebbe, cand. polit.
Hertel, H., Kontorchef i det kgl. Landhusholdningsselskab.
Hertz, Alfred, Direktør.
Hertz, Emil, Bankdirektør.
Hertz, Karsten, stud. polyt.
Hessel, Karen, Frue, Protokolfører i Rigsdagen.
Hey, F., Konsul.

- Heyman, N.*, Redaktør.
Hillerup, Axel, Godsejer, Gl. Kir-
 stineberg.
Himmelstrup, Otto, Kontorchef. MF.
Hiort-Lorenzen, F. P., Raadsformand.
Hiort-Lorenzen, R., Baneingeniør.
Hirschsprung, Holger, Direktør.
Hjert-Hansen, H. P., Direktør.
Hjort, Emil, Grosserer.
Hjort, Victor, Direktør.
Hjorth Hansen, Georg, Sekretær ved
 Jernindustriens Sammenslutning.
Hoffmann, U. O., Fuldmægtig i
 Telegrafdirektoratet.
Holbæk, Svend A., Sekretær i De
 danske Spritfabrikker.
Holm, Aug., Direktør.
Holm, Axel, cand. polit.
Holm, C. P., Bankdirektør.
Holm, Hans, Direktør.
Holmblad, V., Kontorchef i Gene-
 raldirektoratet for Postvæsenet.
Horn, Max Wm., Bankier.
Hornbech, H. T., Fuldmægtig i Finans-
 ministeriet.
Horwitz, Alfred, Vexellerer.
Hude, Eiler, Kontorchef i Skatte-
 departementet.
Hulegaard, Axel, Overretssagfører.
Hærning, Keld, stud. polit.
Hoffding, Aage, Grosserer.
Høst, Harald, cand. polit., Fm. i
 Statistisk Departement.
Høyer, A. E., Kontorchef i Arbejds-
 giverforeningen.
Høytrup, C. A., cand. polit., Vice-
 direktør.

Ingholt, Poul, Fuldmægtig.
Ipsen, Kai, stud. polit.
Iversen, C. A., Direktør for Kjø-
 benhavns Brandforsikring.
Iversen, Carl, cand. polit.

Iversen, L., Dr. phil., Direktør i
 Statsanstalten for Livsforsikring.
Iversen, Mads, Dr. rer. pol., Sekr. i
 Statistisk Departement.

Jacob, E. F., Fabrikant.
Jacobsen, Grete, Frøken.
Jacobsen, J. C., cand. polit.
Jacobsen, John, Grosserer.
Jacobsen, Lis, Frue, Dr. phil.
Jacobsen, Poul, Overretssagfører.
Jansen, M. J., Direktør.
Jansen, Poul, Sekretær.
Jantzen, Ivar, Ingeniør.
Jarl, C. F., Ingeniør.
**Jensen, Adolph*, Chef for Statistisk
 Departement.
Jensen, Carl, cand. polit.
Jensen, Eggert, Hypotekforeningsdi-
 rektør.
Jensen, Ernst, Muremester.
Jensen, J., Overprædicent.
Jensen, J. C., Direktør i „Absalon“.
Jeppesen, Z. F., Bankassistent.
Jepsen, Ove, cand. jur.
Jespersen, C., statsaut. Revisor.
Jespersen, H., Fuldm. i Erhvervsm.
Jespersen, V., Kontorchef i Kjøben-
 havns Magistrat.
Johannsen, Fr., Telefondirektør.
Johansen, A., Hovedkasserer for
 Dansk Smede- og Maskinarbejder-
 forbund.
Johansen, J. M., Formand for Ho-
 vedstadens Brugsforening.
Johansen, Jens, Forretningsfører.
Johansen, Kjeld, cand. polit.
Johansen, Oskar, Overretssagfører.
Johansen, T. V., Postmester.
Johnsen, A. C., cand. jur. Kontor-
 chef i Generaltolddirektoratet.
Johnsen, C., cand. polit.
Jonquières, F. de, fhv. Overpræsident,
 Kammerherre.

- Jürgensen, Dethlef*, Grosserer.
Jørgensen, Alb., Direktør.
Jørgensen, Einar, Ingeniør.
Jørgensen, Georg, Revisor.
Jørgensen, J. A., Kontorchef.
Jørgensen, J. C., cand. polit., Sekretær.
Jørgensen, Jul., statsaut. Revisor.
Jørsboe, P., cand. polit.

Kaarsen, A. C., cand. polit., Redaktør.
Kalchar, M., cand. polit., Sekretær u. Frederiksberg komm. Forvaltning.
Kauffmann, Ernst, cand. polit.
Kiellerup, K., Sparekassekasserer.
Kier, Fr., Bankdirektør.
Kjørboe, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Kjørboe, Henning, Kontorchef i Landmandsbanken.
Kjørboe, V. O., fhv. Generaldirektør for Postvæsenet.
Kjær, Edith, cand. polit. Sekr. i Invalideforsikringsfonden.
Klein, Johs., Grosserer.
Klitgaard, J., Departementschef i Finansministeriet.
Koch, C. H., Handelsgartner.
Koch-Jensen, Peder F., cand. polit.
**Koed, Holger*, cand. polit. Fulm. i Banktilsynet.
**Koefoed, Michael*, Generaldirektør for Skattevæsenet.
Koefoed, Leif, stud. jur.
Koefoed, Ove, Amtmand, Rønne.
Kofod, A., Formand for Forsikringsraadet.
Kofoed, O. B., Kontorchef i Statistisk Departement.
Kolbjørn, Ib, stud. polit.
Korsgaard, K., cand. polit.
Korst, Knud, cand. polit., Sekr. i Statistisk Departement.
Krabbe, Jon, Kommitteret.

Krabbe, Oluf H., Landsdommer.
Krag, Erik, Direktør i Østifternes Kredittforening.
Krarup, A., Direktør.
Kretz, Poul, G., Sekretær i Finansministeriet.
Krieger, A., Kammerherre, Kabinetssekretær.
Kristensen, K. J., cand. polit. Fuldm. i Statistisk Departement.
Krøger, V. A., Bankdirektør.
Koedt, A. Peschcke, Grosserer.

Lacoppidan-Jensen, Kai, Sekretær.
la Cour Andersen, C. R., cand. polit., Inspektør.
Lambek, K., stud. polit.
**Langkjær, H.*, Bogtrykker.
Langkjær, H., Direktør.
Larsen, Aa., Fuldm. i Privatbanken.
Larsen, Albinus, Direktør.
Larsen, Andreas, Sekretær.
Larsen, Chr., Hovedbogholder.
Larsen, H., Grosserer.
Larsen, Helge, stud. polit.
Larsen, L. P., Kontorchef i Landbrugsministeriet.
Larsen, O. H., Professor ved Landbohøjskolen.
Larsen, W., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Lehmann, T. A., Grosserer.
Lemcke, Fritz, Sekretær.
Lendorf, S., Veksellerer.
Lenk, H., Fuldmægtig.
Lerche, C., Fuldm. i Finansministeriet.
Lerche, Otto, Baron, Ingeniør.
Lersey, H., Bankbestyrer.
Levin, A. M., Kontorchef under Københavns Magistrat.
Levin, Leon, Direktør.
Levinsen, J. O., Overretssagfører.
Levysohn, Albert, Grosserer.

Levysohn, William Grosserer, Medlem af Gross. Soc. Komité.

Levysohn, Willie W., Grosserer.

Lindberg, J. Kr., Nationalbankdirektør.

Lindhardt, Marie, stud. polit.

Lohse, Ove, cand. polit.

Lohse, Th., cand. polyt., Fabrikingeniør.

Lomholt, E., cand. polit.

Ludvigsen, H. P., Direktør

Lund, A., Toldinspektør.

Lund, Carl, cand. polit.

Lund, Finn, dansk Konsul i S. Frisco.

Lundbye, J. T., Professor.

Lundbye, Ove, cand. polit., Sekretær.

Lunding, E., Forpagter.

Lütken, Ove, Bankkasserer.

Lytting, C. F., Kontorchef.

Lütten, L. P., Justitsraad. Spjellerupgaard.

Löppenthien, Fritz, Direktør.

Madelung, P., Godsejer. Taarnborg.

Madsen, Hjalmar, Fabrikant.

Madsen, Otto, Grosserer.

Madsen, Svend, Aa., Arbitrageur.

Madsen-Mygdal, Th., Godsejer. ML.

Maegaard, E., cand. jur., Direktør.

Markman-Hansen, G., Bankdirektør.

Marstrand, E., cand. polit., Præst. Venge.

Marstrand, Jacob, fhv. Borgmester.

Marstrand, Vilh., Ingeniør.

Martensen-Larsen, Fr., Departementschef i Indenrigsministeriet.

Melchior, C., Grosserer.

Melchior, J. H., Grosserer.

Melchior, Johan Adolf, stud. jur.

Melchior, Moritz, Grosserer.

Melchior, Otto, stud. polit.

Meyer, Ernst, Grosserer, Formand for Grosserer-Societetets Komité.

Meyer, Ernst, Mægler.

Meyer, Holger, Grosserer.

Meyer, Inga, Frøken.

Meyer, Karl, Professor.

Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.

Meyer, Knud, Ingeniør.

Meyer, Louis, Grosserer.

Meyer, O. J., Ingeniør.

Meyer, Phil. Mik., Vicedirektør.

Meyer, Richard, Underdirektør.

Michelsen, A., Inspektør i Østfiernes Land-Hypotekforening.

Michelsen, J. Direktør for Revisions- og Forvaltningsinstituttet.

Moe, Ivar, Journalist.

Moesgaard-Kjeldsen, C., Godsejer. Lidsø.

Molde, F., fhv. Skattedirektør.

Monies, Kaj, cand. polit.

Mossin, Viggo, stud. polit.

Munch, Ove, Direktør.

Møller, Erik, Vekselmægler.

Møller, H. C., Veksellerer.

Møller, Poul, statsautoriseret Revisor.

Møller-Holst, C., Sekretær i Turistforeningen for Danmark.

**Neergaard, N. T.*, fhv. Statsminister. MF.

Nielsen, Anna, Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.

Nielsen, Anton E., cand. polit., Direktør.

Nielsen, H. C., Møntmester, cand. polyt.

Nielsen, J. Chr., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.

Nielsen, Johan, Kontorchef ved Foreningen „Dansk Arbejde“.

Nielsen, K. M., Hospitalsdirektør.

Nielsen, N. P., Møntingeniør, cand. polyt.

Nielsen, Oluf, Bankdirektør.

Nielsen, Svend, cand. polit., Fuldm. i Statistisk Departement.

Nielsen, Vilh., Direktør.
Nordentoft, Sv., stud. polit.
Nybelle, H. Cl., Kontorchef. i Statistisk Departement.
Nyholm, Carl, Fuldmægtig i Skattedepartementet.
Nørgaard, F., Etatsraad, Bankdirektør.
Nørlund, N. E., Dr. phil., Professor ved Universitetet. MVS.

Olesen, A., Sagfører. Nørresundby.
Olesen, Chr. H., Direktør.
Olsen, Axel, cand. polit., Sekr. i Sygekasseinspektoratet.
Olsen, C. V., Departementsdirektør i Marineministeriet.
Olsen, Chr., cand. polit., Fuldm. i Statistisk Departement.
Olsen, H. F. V., Fuldmægtig i Sparekasseinspektoratet.
Olsen, O. L., Grosserer.
Olsen, P. Chr., Direktør.
Oppermann, A., Professor ved Landbohøjskolen.
Ottesen, Carl J., Fabrikinspektør.
Oxholm, V. T., Kammerherre, Stiftamtmand. Nykøbing p. F.

Palsby, L., Vexellerer.
Panduro, Holger, cand. polit., Rigsdagsgstenograf.
Parkov, Inger, Frk., cand. polit.
Paulsen, F., fhv. Bankdirektør.
Pedersen, Henrik, fhv. Kontorchef i Statistisk Departement, Lektor.
Pedersen, Jens, Dr. polit., Direktør.
Pedersen, Jørgen, stud. polit.
Permin, P. H., cand. polit., Fuldm. i Sygekasseinspektoratet.
Peschardt, Carl, cand. polit., Sekr. i Udenrigsministeriet.
Petersen, Aa., stud. polit.
Petersen, Carl, Grosserer.

Petersen, E., Bogholder i Kbhvns. Sparekasse.
Petersen, Joh. F., Direktør.
Petersen, Jørgen, Skotejsfabrikant.
Petersen, Niels, Overretssagfører. MF.
Phillipsen, Gustav, Raadm., Form. for Arbejderforsikringsraadet.
Philipson, Paul, Vekselmægler.
Pio, Frantz, Dr. polit., Overretssagfører.
Piper, Ellen, Frk., cand. polit.
Poulsen, Andr., stud. polit.
Poulsen, Carl, Prokurist.
Poulsen, Svann, Redaktør.
Priemé, Ernst, stud. polit.
Prytz, C. V., Professor ved Landbohøjskolen.
Prætorius, S., cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.

Raffel, Fritz, Bankassistent.
Raffenberg, Mogens, Overretssagfører.
Rahr, H., Bankdirektør.
Rambusch, Erik, cand. polit., Sekr. i Udenrigsministeriet.
Rasmussen, S. A., cand. polit.
Rée, Dorrit, cand. polit.
Rée, J. M., Veksellerer.
Reedtz-Thott, O., Baron, Fedgaarden. MF.
Reimann, V., Veksellerer.
Repsdorph, H., Overretssagfører.
Riemann, G. E., cand. polit., Kontorchef.
Riis, Hans Chr., Lektor ved Købmandsskolen.
Riis-Hansen, K., fhv. Departementschef.
Riis-Magnussen, H., Statsaut. Revisor.
Ringløv, Poul, stud. polit.
Ringsted, E., Direktør.
Risgaard, M., Tømrermester.
Rode, Ove, fhv. Indenrigsminister. MF.
Rode, Sv., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

**Rosenkrantz, H. C. O.*, Lensbaron,
Nationalbankdirektør.

Rosenkrantz, Jørgen, stud. polit.

Rosentoft, Aa. M., Grosserer.

Rothe, Fr., cand. polit.

Rothe, Tyge, Direktør.

Rothenberg, H., Direktør.

Rubin, Carl, Bankfuldmægtig.

Rubin, D., Fabrikant.

Rubin, Edgar, Dr. phil., Professor v.
Universitetet.

Rubow, Axel, Dr. polit.

Rubow, Carl, Direktør.

Rubow, Sven, stud. polit.

Rudfeld, J., cand. polit. MF.

Røgind, S., cand. polit., Lektor.

Rønne, Ove, cand. jur., Kontorchef
i Østifternes Kreditforening.

Rønne, P. M., Hovedbogholder i
Haandværkerbanken.

Rønne, S., Fuldmægtig.

Rønnow, Vald., Bankassistent.

Sachs, Aa., cand. jur., Sekr. i Fi-
nansministeriet.

Sak, Søren, cand. pharm. Direktør.

Salomon, Jacob, cand. polit.

Sand, Jens, Grosserer.

Sandø-Petersen, S., stud. polit.

Saxild, K. W.

Schaarup, Johannes, Direktør i Kjø-
benhavns Magistrat.

Schaldemose, Ib, Sekr. i Indenrigs-
ministeriet.

Scheele, Edouard, Prokurist.

Scheitel, Viggo, Underdirektør.

Scheller, Nanna, stud. polit.

Schlichtkrull, C. E., Skovkasserer.
Esrom.

Schlotfeldt, V., Fuldmægtig i Hypo-
tekbanken.

Schmidt, Axel, Grosserer. Medlem
af Grosserer-Societetets Komité.

Schmidt, C.F.W., Expeditionssekretær.

Schmidt, Th., Møbelfabrikant.

Schou, Ragna, i. Wieth-Knudsen,
cand. polit., Fabrikinspektør.

Schou-Nielsen, V., cand. jur., Kon-
torchef i Generaltolddirektoratet.

Schovelin, Jul., Børskommissær, M.L.

Schröder, F., Departementschef i
Justitsministeriet.

Schröder, Harald, Vexellerer.

Sehested, Jørgen, cand. jur., Direktør.

Sehested-Hansen, P., Prokurist.

Sehested Rasmussen, Einar, cand.
polit., Sekretær i Arbejderforsik-
ringsraadet.

Sevel, Aa., Fuldmægtig.

Simonsen, Georg, Grosserer.

Simonsen, Jacob, Veksellerer.

Skade, Gerda.

Skade, H., cand. polit., Fuldmægtig i
Statistisk Departement.

Skiern, J. N., Bogtrykker.

Skou, Martin, Prokurist.

Skovgaard-Petersen, O., Grosserer.

Skovgaard-Petersen, V., Grosserer.

Skriver Svendsen, Niels, cand. polit.
Ass. i Arbejdsanvisningen.

Smith, Helge, cand. polit., Inspektør
ved Tobaksbeskatningen.

Smith, Oscar, Direktør.

Smith, Winkel, Direktør i Sparekas-
sen for København og Omegn.

Smitt, A. Wagner, Ingeniør.

Soele, H., cand. polit., Fuldmægtig i
Finansministeriet.

Sonne, Aug., Fuldmægtig i Inden-
rigsministeriet.

Sonne, Chr., Forpagter.

Spur, O., cand. polit., Fuldmægtig i
Sygekasseinspektoratet.

Späth, J.v., Fuldm. i Kbhvns Sparekasse.

Stampe Frølich, Einar, cand. polit.,
Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.

Stauning, Th., Statsminister. MF.

Steenstrup, Carl, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
Sthyr, Hans H., Grosserer.
Stibolt, J. P., Fuldmægtig under Frederiksberg Kommune.
Stjernqvist, Henry, cand. polit.
Strobel, J. P., statsaut. Revisor.
Strøm Tejsen, Aa. V., stud. polit.
Sundberg, J. C., Bankdirektør.
Sveinbjørnsson, E., stud. polit.
Svejstrup, P. P., Sekretær, cand. polit.
Svendsen, E. S., Prokurist.
Svendsen, Ludv., Overretssagfører. Ringsted.
Svendsen, Niels, Godsejer. Kjærup.
Sechting, G., cand. polit.
Søndergaard, Ax. R., Gaardejer, Søgaard, Galten.
Sørensen, Eigil, Sparekasseassistent.
Sørensen, Frode, cand. polit., Handelsgartner. Emdrup.

Thalbitzer, C., cand. polit., Redaktør.
Thalbitzer, V., cand. jur., Fuldm. i Finansministeriet.
Thamsen, Sigurd, Overretssagfører.
Theilmann, F. B., Rentier.
Thiele, V., Direktør.
Thomsen, Anton, stud. polit.
Thomsen, D., Konsul.
Thomsen, T. C., Direktør.
Thorborg, Johs., cand. polit.
Thorkildsen, Aa., Kontorchef i Finansministeriet.
Thorsen, Chr., cand. polit., Redaktør.
Thott-Hansen, Sekretær i Finansministeriet.
Thygesen, E. R., Forvalter.
Tiemroth, Chr., Overretssagfører.
Tillisch, C. J., Veksellerer.
Tobiesen, Poul, Kontorchef i Københavns Magistrat.

Toftegaard, Jens, cand. polit., Fuldmægtig i Generaltolddirektoratet.
Topsee, V., Fuldm. i Indenrigsministeriet.
Tork, J. A., cand. polit.
Torup, Emil, Sekretær i Arbejdsgiverforeningen.
Trap, Cordt, fhv. Chef for Københavns Statistiske Kontor.
Trier, Adolph, Grosserer.
Trier, L., Bankier.
Trier, Sven, Kontorchef i Fabrikdirektoratet. MF.
Tønnesen, Einar Huus, stud. polit.
Tønnesen, M. P., Proprietær. Øbakkegaard.

Ussing, Alf, Underdirektør i Store Nordiske Telegrafselskab.
Ussing, C. Th., Dr. jur., Nationalbankdirektør.

Waage, H., Departementschef i Landbrugsministeriet.
Wad, T., cand. jur. Fuldmægtig.
Waldorff, L., Direktør.
Valeur, E., Afdelingschef i Udenrigsministeriet.
Wandel, Ejnar, Grosserer.
Wandel, O., Grosserer.
Warburg, Alexander, Grosserer.
Warburg, Axel, Veksellerer.
Warburg, C., Kontorchef, i Forsikringsselskabet „Danmark“.
Warming, Jens, Professor ved Universitetet.
Vedel, Henrik, Departementschef i Indenrigsministeriet.
Vedel-Petersen, K. O., Chef for Københavns Arbejdsanvisningskontor.
Wedell-Neergaard, J., Hofjægmester, Baron. Svenstrup.
Wegener, Einar, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.

- Weitemeyer, Erik*, cand. polit.
Werner, Jean, Direktør.
Werner, Johs., Overretssagfører.
Werner, Poul, stud. polit.
Werner, Sigvart, Grosserer.
Werner, Viggo, Grosserer.
Wesche, Oskar, Grosserer.
Wessel, A., Bankassistent.
Vestberg, Jens, Sekr. i Grosserer-Societetets Komite.
Vestbirk, A., Fuldmægtig i Udenrigsministeriet.
Westergaard, Bryde, stud. polit.
Westergaard, N., Kommunaldirektør.
Vibæk, M., Forstander for Købmands-skolen.
Wiingaard, Robert, Kontorchef.
Wilcke, J., Dr. polit., Kontorchef i Landbrugsministeriet.
Wilkens, Cl., Dr. phil., fhv. Professor ved Universitetet.
- Wilkens, Fritze*, cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Vinding, Poul, Brandinspektør.
Winther, Jens, fhv. Nationalbankdirektør.
Visby, Erik, Afdelingschef.
Woldbye, Ernst, cand. polit., Redaktør.
Vollmond, Carl, Kontorist.
Wreschner, J., Redaktør.
Wulff, Nic. Hertel, Kontorchef ved Statsbanernes Hovedrevisorat.
Wærum, E., Legationssekretær. Tokio.
- Zahle, C. Th.*, fhv. Statsminister. MF.
**Zeuthen, F.*, cand. polit., Fuldm. i Indenrigsministeriet.
- Østergaard, O.*, Direktør.

Ialt: 623 Medlemmer.

